

GİRİŞ

İÇ GÜVENLİK KAVRAMI ve İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINA KADAR GEÇEN DÖNEMDE İÇ GÜVENLİK

A. Polis Kavramı ve Polisin Tarihi Gelişimi

Güvenlik içerisinde yaşamak ilk çağlardan bu yana insanların en temel gereksinimlerinden birisi olmuştur. Bu nedenle, toplumlar, yasalara aykırı hareket eden ve halkın huzur ve güvenliğini tehdit eden insanların topluma zararlı bu aykırı hareketlerinden dolayı yakalanması ve yaşanan yerin emniyet ve asayişinin sağlanması için Zabıta kuvvetini yani “Polis”i oluşturmuşlardır.¹

Eski çağlarda örgütlenmiş devleti, uygarlıkları, şehir yönetimini ve devlet faaliyetlerini ifade etmek için kullanılan Polis kavramı, günümüzde ülke içinde emniyet ve asayişi sağlayan güvenlik kuvvetleri için kullanılmaktadır.

Polis sözcüğü, Latince’de Politia-Devlet, eski Yunanca’da şehir, devlet, site, kent, belde anlamına gelmektedir. Yine Yunanca’da politia; ‘şehir düzeni’, ‘kent yönetimi’, ‘yönetim, idare’, ‘devlet vatandaşlığı’, polites ise ‘vatandaş’ anlamı taşımaktadır.² Tarihi seyri içerisinde polis sözcüğü geniş bir anlam kazanarak bütün Avrupa devletlerinde ‘hükümet faaliyetlerini’, ‘kamu düzenini’ kapsar bir anlamda kullanılmaya başlamıştır. Fransa’da, 15. yüzyılda polis sözcüğü devletin amacını, devlet faaliyetlerini ifade etmek için kullanılmış,³ aynı şekilde Almanya’da da ‘Jus Policia’ kavramı aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.⁴ Zamanla polis sözcüğü her türlü devlet hizmet ve faaliyetlerinin dışına çıkarak günümüzdeki anlamını kazanmaya başlamıştır. 18. yüzyılda Almanya’da ‘Jus Policia’ sözcüğünün yerine ‘polizie’ sözcüğü günümüzdeki anlamında kullanılmaya başlanmış olup, bu kavramın çıkış yerinin Almanya olduğu sanılmaktadır.⁵ Ancak bu terim Almanya’nın yanı sıra aynı dönemde İngiltere’de de kullanılmıştır.

---

¹ Eyüp Şahin, “Osmanlı Polis Teşkilatı: İdari Yapılanması, Eğitim ve Milli Mücadeleye Etkin Katılımı”, **Polis Dergisi**, Yıl: 26, Sayı: 24, Ankara, EGM Yayınları (Temmuz-Ağustos-Eylül 2000), s. 117.

² R. Füsün Akıncı-Sokullu, **Polis-Toplumsal Bir Kurum Olarak Gelişmesi, Polis Alt-Kültürü ve İnsan Hakları**, İstanbul, Gümüş Basımevi, 1990, s. 18.

³ Süheyp Derbil, “Polis Kavramı”, **AÜHF Dergisi**, No. IV, AÜHF Yayınları, 1944, s. 474.

⁴ Siddik Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, Cilt: III, İstanbul, [y.y.], 1966, s. 1476.

⁵ Sokullu, **a.g.e.**, s. 18.

Polis kavramı İngiltere'de ilk defa 1790 yıllarında, 'Marine Police' yani deniz polisi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu örgütün görevi yalnızca Londra limanındaki gemileri korumaktı. Polis terimi İskoçya'da da 1700'lü yıllarda da kullanılmaktaydı, ancak bu kelime günümüzdeki polis kavramını değil, bazı yerel yönetim makamlarını ifade ediyordu.

Fransızlar da polis kavramı üzerinde durarak, polis sözcüğünü, hem polisin yetkilerini hem de polis hizmetlerini ifade etmek için kullanmışlardır.⁶

Her ne kadar tarihi seyir içinde polis görevi yapan, kurallara bağlı örgütler ve kurumlar olsa bile, polisin farklı tanımları mevcuttur. Polis, bir devletin, özellikle kamunun selametine, sağlığına, ahlâkına, güvenliğine veya refahına ilişkin iç organizasyonunu veya düzenini sağlayan, hukukun üstünlüğünü koruyan, suçların önlenmesi, takibi ve kovuşturulmasına ilişkin görevleri yerine getiren organdır.⁷ Bu nedenle polis, düzeni korumak, kanun ve nizamları uygulamak, siyasi ve dini bir sistemi devam ettirmek için resmi olarak örgütlenmiş, kişiler topluluğu olarak ifade edilebilir.⁸

Ülkemizde 2559 sayılı 'Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu' nun 1. maddesinde polisin tanımı yapılırken “asayiş, amme, şahıs tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini koruyan, halkın ırz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatını temin eden, yardım isteyenlere yardıma muhtaç olan çocuk, alil ve acizlere muavenet [yardım] eden, kanun ve nizamnamelerin kendisine verdiği vazifeleri yapan silahlı bir kuvvettir.”⁹ denilmektedir.

Polis kavramı görev yapılan devlet sistemine göre farklılıklar gösterebilmekte, yönetimin totaliter ve demokratik anlayışa sahip olmasına bağlı olarak değişmektedir. Totaliter ülkelerde, bütün kademelerdeki görevlilerde olduğu gibi, polis de hukuku istediği gibi yapan, değiştiren ya da uygulayan icra organının ikinci temsilcisidir. Demokratik devletlerde ise, polisin görevi devlet yaptırımının uygulanmasının gerek olmadığı bir kamu düzenini sağlamaktır.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde polis okulunda görev yapan bir öğretmen, polisi tanımlarken şu ifadeleri kullanmaktadır. “Polis, devlet adını verdiğimiz hükmi şahsın halkla en çok temas eden uzvudur. Bu itibarla geniş halk tabakaları arasında

---

⁶ Sokullu, a.g.e., ss. 19-20.

⁷ Sokullu, a.e., s. 21.

⁸ **Royal Commission on the Police-Final Report**, London: Her Majesty's Stationery Office, 1968, s. 21.

⁹ **Zabıta İle İlgili Mevzuat-PVSK-ETK-JK**, İstanbul, Beta Yayınları, 1995, s. 112.

polis, devletin tek mümessilidir.” Ve: “Polis, cemiyet hayatı içinde halkın hayatına en çok karışmış olan devlet uzvudur.”¹⁰ Günümüzde polis sözcüğü, ülkenin içinde düzeni sağlayan, halkın asayiş ve huzurunu temin eden ve Emniyet Teşkilatında görev yapan, Polis Memurundan Emniyet Müdürüne kadar rütbeli ve rütbesiz bütün personel için kullanılmaktadır. Profesyonel polis, güvenlik hizmetini, geçimini sağlamak üzere meslek olarak seçen ve yürüten kişi olarak tanımlanmaktadır.¹¹

Ülkemizde polis kavramının yanı sıra, 'Kolluk' ve 'Zabıta' terimleri kullanılmakta ise de Zabıta sözcüğünün Polis sözcüğüne kıyasla daha geniş ve kapsamlı bir anlamı vardır.¹² Zabıta, zaptiye, inzibat hep aynı kökten türetilmiş birer isimdir. Geçmiş yıllarda polis ve jandarma kavramını da içine alacak şekilde geniş bir anlamda kullanılan zabıta kavramı günümüzde daha çok belediyelerde kanunun kendilerine verdiği yetkiyle görev yapan, silahsız ve resmi personeli ifade etmek için kullanılmakta, dolayısıyla günümüzde polis kavramını karşılamadığı için Emniyet teşkilatında kullanılmamaktadır.

Zabıta kavramına karşılık bazen kolluk kuvveti kavramı da kullanılmaktadır. “Ortalığı gözden geçirmek, kolaçan etmek” manasında kullanılan “kol” kelimesinden aynı manaların yüklendiği kol gezmek tabirleri gelişmiş, bu işi yapan zabıtaya kollukçu ve bunların buldukları yerlere kolluk denilmeye başlanmıştır.¹³ Böylece kolluk kelimesi kollamak mastarının isim şekli olup, eski 'Zabıta' teriminin karşılığı olarak kullanılmakta ve kollama görevini yapan kuruluşa, bazen de o kuruluş adına hareket eden kişiye de ad olmaktadır.¹⁴

Günümüzde, kolluk teriminin içerisine polis, Jandarma ve özel kolluk da dahil edilmekte, kolluk genel ve özel olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Genel Kolluk olarak Polis ve Jandarma, Özel Kolluk olarak da genel kolluk dışında kalan ve özel kanunlarla kurulan ve yetkileri belirlenmiş kolluk teşkilatı kastedilmektedir.¹⁵

Bugün kullanılan karakol kelimesinin en eski kullanım şekli olarak “karavul” kelimesinin ise, Kıpçak dilinde köyün, kentin bakıcı ve gözeticilerinin buldukları yer anlamında kullanıldığı görülür.¹⁶ “Selçuklu Devletinde karakol sözcüğünün

¹⁰ Derviş Okçabol, **Meslek Terbiyesi**, Ankara, Polis Enstitüsü Neşriyatı, 1939, s. 102.

¹¹ Ahmet Hamdi Aydın, **Polis Meslek Hukuku**, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1996, ss. 5-6.

¹² Sokullu, **a.g.e.**, s. 17.

¹³ Eyüp Şahin, “Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi”, **Polis Dergisi**, Sayı: 38, Ankara, EGM Yayınları (Ocak-Şubat-Mart 2004), s. 101.

¹⁴ Ali Şafak, **Ceza Muhakemeleri Usulü Hukuku ve Polis**, Ankara, Adalet Matbaası, 1991, ss. 98-99.

¹⁵ Şafak, **a.e.**, ss. 98-99.

¹⁶ Şahin, “Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi”, s. 101.

kullanıldığına şahit oluyoruz. Bugünkü anlamda polis sözcüğünün tam karşılığı olarak 'Dirlik ve düzeni sağlama' anlamında kullanıldığı ve bu işlerin yürütüldüğü yerlere de karakolhane denilmiştir. Peçeneklerde ise gözetlemek amacıyla yaptıkları kulelere 'karaku' dendiği ve bunun da gözetlemek anlamına gelen 'karamak' sözcüğüne dayandığı belirtilmektedir.¹⁷ Eski Türk dillerinde geçen bu kelimeler zamanla değişerek günümüzde kolluk ve karakol şeklinde kullanılır olmuştur.

Kolluk kuvvetlerinin genel işlevi iç güvenliği sağlamaktır. Ülkemizde iç güvenliği sağlama görevi genel kolluk kuvvetleri olan polis ve jandarmaya verilmekle birlikte, İç güvenlik kavramı çoğu zaman daha kapsayıcı bir anlamda kullanılmaktadır. Polis ve jandarmanın dışında, hangi birimlerin iç güvenlikten sorumlu olduğuna dair ipucunu 03.11.1980 tarihli ve 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanununun 2. Madde'sinde bulmak mümkündür. Buna göre; Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Sahil Güvenlik Komutanlığı personeli, Silâhlı Kuvvetler mensupları, Milli İstihbarat Teşkilatı mensupları, Çarşı, mahalle ve kır bekçileri, Orman memurları ve personeli ile Gümrük Muhafaza memurları¹⁸ ülkenin iç güvenliğinin sağlanması için çalışan kişi ve kurumlardır.

Geçmiş dönemlerde polisin görevleri daha doğrusu iç güvenliğin sağlanması olgusuna baktığımızda, tarihin ilk çağlarından bu yana pek çok evrelerden geçtiği görülmektedir. Devletin bu görevi, ulusal savunma ihtiyacı ile birlikte insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar topluluklar halinde yaşamaya başladıklarından beri, düzenin ve güvenliğin korunması ihtiyacını hissetmişlerdir. Devlet olarak örgütlenmiş toplumlarda toplumun düzen ve güvenliğinin sağlanması görevini devlet üstlenmiştir. Güvenliğin sağlanması ilk zamanlarda tüm vatandaşların görevi iken, zamanla devletçe oluşturulmuş unvanlı örgütler, bu görevi yerine getirmeye başlamışlardır.

İlk kurulan devletlerde asıl polis görevini askerler yapmaktaydı. Tarihçiler, polisin binlerce yıl öncesinden beri Babil, Mısır, Bizans ve İslam imparatorluklarında var olduğunu, bunların çoğunun yarı askeri nitelikte olup, kralların kişisel muhafızlarından oluştuğunu belirtmektedirler.¹⁹

---

¹⁷ Ahmet Nihat Dündar, "Kuruluş, Gelişme, Değişme", **150. Kuruluş Yıldönümünde Türk Polisi**, Ankara, EGM Yayınları, 1995, s. 16.

¹⁸ **İçişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi**, "İçgüvenlik" (Çevrimiçi) <http://www.icisleri.gov.tr/ Icisleri/WPX/I.doc>, 28.08.2005.

¹⁹ Sokullu, **a.g.e.**, s. 23.

Çin'de önceleri suçlu, suçtan zarar görenlerin akrabaları tarafından takip edilirdi. Daha sonraları devlet bu görevi üzerine almıştır. Hint toplumu ise kastlardan oluşurdu. Bu kastlarda düzeni ve güvenliği sağlayan görevliler olduğu sanılmaktadır. Eski Mısır'da suçlular devlet tarafından takip ediliyordu. Bu görevi ülkenin güvenlik ve düzen işine bakan 'Tati' yani 'Vezir' yapmaktaydı. Mısır'da Firavun'un büyük arazi sahiplerinin ve din adamlarının kararlarını uygulayacak adamları vardı. Bunlara, sanıklara işkence yapma izni verilmişti.

Eti devletinde, dava başlamadan önce suçla ilgili bir hazırlık soruşturması yapılır, deliller toplanırdı. Soruşturmaların kimler tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

Bazı kültürlerde suçluların, zarar gören kimseler tarafından takip edilip, cezalandırılmalarına izin verilmiştir. Eski İran'da Feodal bir yönetim vardı. Eyaletlerin başında askeri yetkililerden yoksun 'Kşatrap' adlı valiler bulunuyordu. Bunlar krala bağlı, bölgelerinde düzeni ve güvenliği sağlardı. Öç alma ilkesi yürürlükte idi. Mağdur ve ailesi suçluyu takip etme yetkisine sahip idi. Sanığa işkence yapılabilir, üzerinde ateş yakılabilirdi.

Homojen olmayan bir toplum yapısında sahip olan Eski Yunan'da çıkar çatışmaları oluyordu. Bu da anarşiye neden olup, sitenin varlığını tehlikeye sokuyordu. Plato ve Aristo'ya göre siyasi kurumların ve hukukun doğuşu ile birlikte polis de ortaya çıkmıştır. Amaç sitenin devamını ve düzenini sağlamaktı. Yunan hakimlerinden Perionder, “kusur işleyen cezalandırılır, fakat kusur işlemek üzere olanlara engel ol” ilkesini ortaya atarak, M.Ö. 6. ve 7. yüzyılda suçu önlemenin önemini vurgulamıştır.²⁰

Romalılarda düzeni sağlama yetkisi krala aitti. Fakat zamanla ihtiyaçların artması ile birlikte kurumlarda uzmanlaşmalar görüldü. Düzenin sağlanması devletin yönetiminden ayrıldı. Düzeni korumak için Praetor, Questor (mali polis) ve Aediles (edil) denilen magistralar ortaya çıkmıştır.²¹

Günümüzdeki çağdaş polislik anlayışına son yüzyıllarda özellikle 18. yy. başlarında sanayi devrimi ile birlikte ulaşılmaya başlandığı gözlenmektedir. Bu yüzyılda sosyal, siyasi, ekonomik, endüstriyel ve teknolojik alanlardaki gelişmeler, hızlı nüfus artışı, şehirleşmeler, toplumun örgütlenmeye başlaması, yeni suç türlerinin ortaya çıkması ile birlikte polis terimi bugün anladığımız şekilde bir

²⁰ Recai Galip Okandan, **Umumi Hukuk Tarihi Dersleri**, İstanbul, [y.y.], 1951, s. 42.

²¹ Sokullu, **a.g.e.**, s. 25.

hüviyet kazanmaya başlamıştır. Suçlar çeşitlilik göstermiş, devlete, şahsa, cana, mala, ırza, karşı işlenen suçlarda artış ve farklılaşmalar göze çarpmaya başlamıştır. Suçların bu şekilde özellikler kazanması ile birlikte poliste gerekli önlemler alabilmek için kendi içinde bölümlere ayrılmaya başlamıştır.

18. yüzyılın ikinci yarısına kadar mahkemeler suçlunun cezalandırılması için bir vasıta olarak düşünülmüştür. Sanık, daha işin başında suçlu sayılıyordu. Bu safhada suçlu kabul edilen kişiyi cezalandırmak için deliller toplanırdı. Daha sonraları bu tutum yumuşayarak, ikrar ve delile önem verilmiştir. Bu kez de sanığa ikrarda bulunması için işkenceler yapılmaya başlanmıştır. 18. yy. ikinci yarısından itibaren başlayan bu safhada 'Ceza Muhakemesi' kişiyi koruyan bir yargılama sistemi olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, 18 yüzyıl Sanayi Devrimi sonrasında, modern anlamda polis örgütlenmesine geçerek amatörlükten kurtulabilmiştir.²² “Ülkemizde ise Türkler arasında yüzyıllardan beri mahkemelerde tatbik edilen kurallara göre, kişinin suçu ispat edilinceye kadar sanık suçsuz kabul edilmiştir. Böylece işin başında sanık henüz suçlu olmadığından masum sayılıp vesayet altına alınmıştır.”²³

Avrupa’da bağımsız mahkemelerin kurulması, ülkelerin kendi hukuk sistemlerini hazırlamaları ile birlikte polis de 'adli, idari ve siyasi' olarak üç bölüme ayrılmıştır. Böylece polisin görevi doğabilecek düzensizliklerin önlenmesinin yanı sıra, ihlallerin araştırılmasını ve takibini ifade etmeye başlamıştır. Düzensizlikleri önlenmesi görevi 'İdari polis'e, ihlallerin araştırılması ve takibi ise 'adli polis'e verilmiştir.

B. Eski Türklerde ve Osmanlı Devleti Döneminde İç Güvenlik

1- Eski Türklerde İç Güvenlik

Türkler tarih boyunca kurdukları devletlerin devamlılığını sağlayacak önlemleri de almışlar, bunun için önemli bir unsur olarak algıladıkları devletin iç güvenliğine büyük önem vermişler, bunu sağlamak için de özel örgütler

---

²² İbrahim Cerrah ve Emin Semiz, “Polislikte Meslek Etiği”, **Türkiye’de Suç ve Polislik**, Ankara, Güner Matbaacılık, 2001, s. 217.

²³ Şafak, **a.g.e.**, s. 23. Şafak kitabında Mecelle’de yer alan “*Beraeti zimmet asıldır.*” ifadesini buna delil göstermektedir.

kurmuşlardır.²⁴ Bu nedenle polisin tarihi Türk tarihi kadar eskidir. Eski Türklerde idari ve güvenlik işlerini 'Başbuğ' üstlenmiştir. Osmanlı devletinin Tanzimat dönemine kadar iç ve dış güvenliği ordunun sağladığı görülmektedir. Bu nedenle polis tarihi incelenirken asker tarihi ile iç içe olduğu görülecektir.²⁵

Eski Türklerde bugünkü anlamda polis teriminin karşılığı olan 'Yarkan' kullanılmıştır. Suçi kitabelerini inceleyen Ramsted, bu sözcüğün Türkler ve Moğollardaki, Daruga sözcüğünü karşıladığını belirtmiştir.²⁶ Daruga kelimesi, Moğollarda ve Orta Asya Türklerinde polis amirine verilen addır. Bu sözcük bugün de Kaşgar ve Azerbaycan'da da kullanılmaktadır.²⁷ İncelenen Uygur Türk metinlerinde bu kelimeler "Zabıta ve Araştırma Memuru"²⁸, "gece bekçisi, polis memuru, vergi tahsildarı"²⁹ anlamında kullanılmaktadır.

İlk polis amiri ise Subaşı olarak kabul edilmektedir.³⁰ Sü sözcüğü ordu ve asker anlamına geldiği, subaşının ise polis görevi yapan kıtaların komutanı olduğu ifade edilmektedir.³¹ Kamu düzen ve güvenliğini sağlayan kişi olarak bilinen en eski Subaşının, 8. yüzyıla ait Tonyukuk kitabesinde yazılı olan İnal Kağan olduğu bilinmektedir.³²

Büyük Selçuklu Devletinin kurucusu olan Selçuk Beyin de bir subaşı olması, Anadolu Selçuklu Devletinde askeri ve mülki işlere bakan komutanlara subaşı denmesi ve hakeza Karaman Oğullarında da Nizamüddin Bekler adında bir Subaşının bulunması bu kavramın Osmanlıya kadar kullanıldığını göstermektedir.

Eski Türklerde kamu düzeni ve güvenliğine ilişkin yasalar da çıkarılmıştır. O devrin belli başlı hukuk metinlerinden olan Oğuz Han'ın Oğuz Türe'sinde, Cengiz Han'ın Uluğ Yasa'sında, Timur'un Tüzukat'ında, suçların önlenmesine, suçluların yakalanmasına ve cezalandırılması ile ilgili hükümler yer almıştır.³³ Eski Türkler

---

²⁴ Halim Alyot, **Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Ankara, Kanaat Basımevi, 1947, s. 9.

²⁵ Alyot, **a.e.**, s. 9.

²⁶ Hüseyin Namık Orkun, "Eski Türklerde Zabıta Amiri", **Polis Dergisi**, Ankara, Yıl: 25, Sayı: 312, 1938, s. 102.

²⁷ Orkun, **a.m.**, ss. 101-103.

²⁸ Şahin, "Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi", s. 93.

²⁹ İsmail Metin, "Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VI, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1637 ; Ahmet Nihat Dünder, "Osmanlı Yönetiminde 78. Cumhuriyet Yılı Geride Bırakan Bir Teşkilat...Polis Teşkilatı", **Türk İdare Dergisi** Yıl: 65, Sayı: 401 (Aralık 1993), ss. 213-215.

³⁰ Hüseyin Namık Orkun, "Subaşlarına Dair", **Polis Dergisi**, Sayı: 8 (29 Kasım 1939), s. 319.

³¹ Alyot, **a.g.e.**, s. 10.

³² Dünder, "Kuruluş, Gelişme, Değişme", s. 16.

³³ Alyot, **a.g.e.**, s. 12.

suçun işlenmesine engel olmak, suç işlendikten sonra da suçluyu bulmak görevlerinin üzerinde önemle dururlardı.³⁴ Mesela bir hırsızlık suçu işlendiğinde fail en kısa zamanda yakalanıp cezalandırılır ve mağdurun zararı tazmin ettirilirdi. Eğer suçlu bulunamazsa, o yöre halkı tazmin yükünün altına girerdi. Çünkü bir köy yakınında bir malın çalınması halinde, hırsızın o köy halkınca bulunması gerekmektedir. Herkes bulunduğu yörenin güvenlik güçlerine yardım etmek ve onların görevlerini kolaylaştırmak zorundaydı.³⁵ Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra bütün devlet kurumları gibi polis de İslam hukukunun etkisinde kalmıştır.³⁶

Anadolu Selçukluları zamanında, Anadolu güvenlik ve düzenlik bakımından en parlak dönemini yaşıyordu. Yürütme ve yargı yetkilerini kendisinde toplamış gibi görünen kadı, subaşılar ile sıkı bir ilişki içerisindeydi.³⁷ Kadının bu görevine yardım eden ve asayiş sağlamaya için emrinde yeterince şurta adı verilen görevliler bulunmaktadır. Şurta kelimesi gece şehri dolaşan bekçi manasına gelmektedir.³⁸

Bu dönemde dünyada benzeri olmayan kervansaraylar ağı ve kervan yollarının güvenliği devletin teminatı altındaydı. Osmanlıdan önceki İslam-Türk devletlerinde de hukuk meseleleriyle cürüm ve cinayetlerde duruşma usulüne uygun olarak şahitler dinlemek, ikrarla sonuca gitmek gibi kurallar uygulanmıştır.

Tarih boyunca hakim oldukları her yerde asayiş ve emniyeti sağlayan Türkler, Selçuklu Devleti idaresi altındaki şehirlerde de aynı emniyetin devamını teminine çalışmışlardır. Fakat bunu yaparken Orta Asya'daki hayat tarzına, ters düşen bir yerleşik hayat tarzı ile karşılaşmışlardır. Böylece yerleşik hayata geçen Türkler şehir hayatına kısa zaman içerisinde adapte olmuşlar ve bu yerleşik hayatın en iyi şekilde işleminin teminatı olmuşlardır.

Bütün verilen bu bilgilere dayanarak, eski Türklerde polis teşkilatı askeri teşkilat içinde yer almış ve askeri özellikler göstermiştir sonucuna varılabilir.

---

³⁴ Alyot, **a.g.e.**, s. 11.

³⁵ Alyot, **a.e.**, ss. 11-12.

³⁶ Alyot, **a.e.**, s. 14.

³⁷ Alyot, **a.e.**, s. 15.

³⁸ Alyot, **a.e.**, s. 13.

2. Osmanlı Devleti Döneminde İç Güvenlik

Polis teşkilatı, Osmanlı Beyliğinin kuruluşundan Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışına kadar geçen süre içerisinde, imparatorluğun kuruluş, yükseliş, duraklama, gerileme ve yıkılış dönemlerinde meydana gelen şartlar nedeniyle bir çok değişiklikler göstermiştir.³⁹ Bu nedenle Osmanlı devletinde Polis örgütünün gelişmesini altı döneme ayırarak incelemek mümkündür.⁴⁰

a. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar Olan Dönemde İç Güvenlik

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren halkın huzur ve güvenliğini öncelikli olarak ele almıştır. Osmanlı Beyliğinin toprakları az, teşkilatı da gayet basitti. Beyliği kurmuş olan Osman Bey, hem mülki, hem de askeri otoritenin başıydı. Osman Beyin atadığı kadılar, mülki ve idari görevleri de üstlenmişlerdi. Bu nedenle her şehre yada kasabaya, Sadrazama karşı sorumlu olan mülki ve idari işlere bakan “Kadı”lar⁴¹ ile kadılara karşı sorumlu olarak asayiş işlerini yürüten aynı zamanda da askeri bir amir olan Subaşılar atanmıştır.⁴² Osman Bey, Karacahisar’ı (İnönü) ele geçirdiği zaman, kentin yönetimini oğlu Orhan Bey’e vermiş ve onun yanına kardeşi Gündüz Alp’i de subaşı olarak tayin etmiştir.⁴³ Bu durum subaşılık kavramının Osmanlı’nın ilk yıllarında kullanıldığının bir göstergesidir.⁴⁴ Bu nedenle Gündüz Alp Osmanlı’daki ilk polis amiridir.⁴⁵

³⁹ Yaşar Yılmaz, **Açıklamalı Polis Meslek Hukuku**, Ankara, Mustafa Kitabevi, 1996, s. 4. Osmanlı Dönemi kolluk kuvvetlerine ait resimler için Bkz.: (Ek: 1).

⁴⁰ Sokullu, **a.g.e.**, s. 45.

⁴¹ Mehmet Zeki Pakalın, “Kadı”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt: II, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, ss. 119-125.

⁴² Hamdi Erdoğan, “Polis Hizmetlerinin Tarihi Gelişimi ve Teşkilat Yapısı”, (**Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987), ss. 9-11.

⁴³ Dünder, “Kuruluş, Gelişme, Değişme”, s.16.

⁴⁴ Şahin, “Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi”, s. 97.

⁴⁵ Derviş Okçabol, **Zabıta Tarihi**, (II.baskı), Ankara, Polis Enstitüsü Yayını, 1940, s. 26 ve 38. Ancak Şahin genelde bilinenin aksine, ilk subaşının Osman Bey’in kardeşi Gündüz Alp değil onun oğlu olan Alp Gündüz olduğunu söylemektedir. Bkz.: Şahin, “Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi”, s. 97.

Özellikle Osmanlının ilk dönem güvenlik teşkilatlanmaları daha önceki geleneğin bir benzeri şeklinde tezahür etmiş ve eski Türklerde olduğu gibi Osmanlı Devletinde de polis teşkilatı askeri teşkilat içerisinde yer almıştır.⁴⁶

Osmanlılarda toplum düzenini koruma sorumluluğu ve yetkisi sırasıyla padişah, sadrazam, subaşı, yasakçı ve asesbaşlarına aitti. Kasabalarda subaşılar askeri amir oldukları kadar polis amiri görevini de yürütürler, kadıların verdikleri görevi de icra ederler, sancak beyi ve beylerbeyi de bölgelerinde hem vali hem kumandan olup, düzen ve güvenliği sağlardı.⁴⁷ Bunun yanı sıra Bostancıbaşı, Cebecibaşı, Böcekibaşı, Çavuşbaşı, Muhzırağa, Salma Çuhadır ve Vezirbaşı asayişini sağlayan diğer görevlilerdi.

Osmanlıdaki subaşılık kurumu kasabalarda İl Subaşısı büyük şehirlerde ise Şehir Subaşısı olarak iki şekilde tesis edilmiş olup, bunların asayişini temindeki en önemli yardımcıları ise ases, yasakçı, çavuş, muhızır ve muhtesib gibi görevlilerdi. Bugünkü polis memuruna karşılık gelen yasakçılar, kanuna karşı gelen ve toplum huzurunu bozanları yakalayıp kadı önüne çıkarır ve yargılamadan sonra da verilen cezayı tatbik ederlerdi.⁴⁸ 14. yüzyılda ‘Asesbaşılar’ sistemi getirilmiştir.⁴⁹ Geceleri görev yapan asesler, asesbaşısına bağlıydılar ve daha çok gece güvenliğini sağlayan gece bekçisi görevini ifa etmekteydiler. Fakat zamanla sadece gece değil gündüz de Subaşısıyla şehir güvenliğini sağlamaya başladıklarından, İstanbul’un asayişini sağlayan polis vazifesini yürüten kimseler haline gelmiştir.⁵⁰ Ayrıca yine subaşı emri altında bulunan şurtalar geceleri şehri dolaşırlar, dükkan ve evlerde hırsızlık yapılmamasına dikkat ederlerdi.

Subaşılar doğrudan hükümdara bağlı olup, devletin idare kadrosunda sadrazam ve şehzadeden sonra gelmekteydiler. Subaşı harpte ordunun başında bulunur, sulh zamanında da memleket asayişini idare ederdi.⁵¹ Özellikle İstanbul’un fethinden sonraki süreçte, yeniçeri teşkilatı gelişmiş, askeri komutanlık başka adlarla ifade edilmeye başlanılmış ve subaşılık yavaş yavaş sadece şehir ve kasabaların

---

⁴⁶ Şahin, “Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi”, s. 109.

⁴⁷ Alyot, **a.g.e.**, s. 35.

⁴⁸ Kemal Çiçek, “Osmanlı Devletinde Asayiş ve Emniyet Hizmetleri”, **AB Sürecinde Türk Polisi konulu uluslararası sempozyum bildirileri**, Polis Akademisi, Ankara, 1996, s. 123.

⁴⁹ **Kuruluşundan Bugüne Polis Akademisi**, Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 1988, s. 4.

⁵⁰ Şahin, “Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi”, s. 111.

⁵¹ Pakalın, “Subaşı”, **a.g.e.**, ss. 259-261.

dirlik ve düzenine ve hatta belediye imar işlerine bakan kimseleri ifade etmeye başlamıştır.⁵²

Her zaman güçlü bir orduya sahip olma ilkesini benimseyen Osmanlı Devleti, şehirlerde ve bilhassa İstanbul'da asayiş de orduya bırakmıştı. Bu nedenle, Osmanlı'da da Polis yapılanması, belli bir döneme kadar askeri yapılanma içerisinde yer almış, askeri amirler aynı zamanda Polis Amiri olarak da görev yapmışlardır.⁵³ Asayiş için Başkullukçu'nun emrindeki kullukçular, ordudan geçici olarak alınır ve İstanbul'da üç ayda, taşralarda dokuz ayda bir değiştirilirdi. Bunların muhafazasıyla meşgul oldukları mıntikalardan toplanan ücretleri vardı. Zamanla Devlet örgütü ve ordu teşkilatı büyüyen Osmanlı toplumunda, her yönüyle devletin başını temsil eden padişahlar bütün idari, askeri ve bunlarla birlikte ülke güvenliğinin sağlanması işlerinin yürütülmesini, devlet ricali ve halk karşısında kendilerini temsil eden sadrazamlara devretmişlerdir. Sadrazamlar ise ülke içi emniyet ve asayişin sağlanabilmesi için, ordudan ayrı olarak kendilerine bağlı özel memurlar mahiyetinde, istihbarat sorumlusu olarak görev yapan "Tebdil-i Çuhadarlar" tesis edilmiştir.⁵⁴

Yeniçerilerin savaşta olduğu kadar barış zamanında da bazı görevleri vardı. Bunları başkent içinde ve dışında olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Başkentte iç ve dış güvenliği sağlayan devamlı ve muvazzaf bir ordu niteliği gösteren yeniçeri ocağının başında yeniçeri ağası bulunmaktaydı. Yeniçeri ağasından sonra ocağın en büyük subayları sırasıyla; sekbanbaşı ve kolkahyasıydılar.⁵⁵

Taşrada düzenlik ve güvenliği ayrıca tımarlı sipahisi sağlamaktaydı. Genişlemekte olan Osmanlı topraklarındaki güvenliği, merkezi bir örgüt olan yeniçeri ocağının tek başına sağlaması mümkün değildi. Bu nedenle, her dirlik sahibi yararlandığı arazinin düzen ve güvenliğini korumakla görevlendirilmiştir. Doğal olarak her dirlik sahibi bölgesinde huzur ve güvenliği sağlayıp iş hayatının düzenli bir şekilde devamını sağlayacaktır.⁵⁶

---

⁵² Kızılkaya-Sönmez, **a.g.m.**, s. 17.

⁵³ Şahin, "Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi", s. 109.

⁵⁴ Kızılkaya-Sönmez, **a.g.m.**, s. 17.

⁵⁵ Alyot, **a.g.e.**, s.37.

⁵⁶ Alyot, **a.e.**, ss. 39-42.

b. Osmanlı Devletinde 1453-1826 Yılları Arasındaki Dönemde İç Güvenlik

Fetihten sonra diğer bölgelerden göç alması sonucu doğal olarak emniyet hizmetleri daha fazla önem arz eden İstanbul, emniyet ve asayiş bakımından beş bölgeye ayrılmış ve asayiş işleri başta Yeniçeri olmak üzere Bostancı, Cebeci, Topçu gibi askeri ocaklar ile Kaptan-ı Derya askeri birlikleri arasında paylaştırılarak bölgeler halinde yürütülmüştür.⁵⁷ Buna paralel olarak yeniçeri teşkilatı da geliştirilip asker sayısı artırılmıştır. Başkent dışında illerde beylerbeyi, sancaklarda sancakbeyi, buldukları yerlerde kamu düzenini ve güvenliğini temin etmişlerdir ve bu görev savaş zamanında askere giden “tımarlı sipahiler” tarafından buldukları yerin en büyük mülki amirinin emrinde ifa edilmiştir.⁵⁸ Bugünkü karakol teşkilatına benzer oluşumlara da yine bu dönemde rastlanılmaktadır. İstanbul’da bulunan Beyoğlu, Eyüp, Üsküdar ve Karaköy Polis merkezlerine bağlı semt karakolları günümüze o zamandan kalan karakol yapılarına birer örnek teşkil eder.⁵⁹

Dönemin güvenlik görevlilerinin ünvan ve yetkileri ise farklı farklıydı. Sadrazam Devletin iç ve dış güvenliğini sağlayan en üst makamıydı. Sadrazam kentte bizzat dolaşır, hukuka aykırı davranışları mahallinde cezalandırır, başkentten ayrıldığı zamanlarda ona Kethüda bey vekalet ederdi. Yeniçeri Ağası dış güvenliği olduğu kadar, iç güvenliği de sağlayan Yeniçeri ocağının başındaydı. Yani bugünkü adıyla Emniyet Müdürlüğü görevini yapar, haftada üç kere diğer güvenlik görevlileri ve falakacılarla birlikte sokak ve pazarları dolaşır, kanuna aykırı davranışları; askerse kışlasına yollar, amirleri aracılığıyla cezalandırır, sivil ise, kendisi derhal falaka ile dövürür, yahutta hapsedirirdi.⁶⁰ Cebecibaşı ve Cebeciler Ayasofya, Hocapaşa ve Ahırkapı taraflarının düzen ve güvenliğini sağlardı. Kaptanpaşa Kasımpaşa ve Galata semtlerinin düzen ve güvenliğinden sorumluydu. Kaptan Paşanın emrinde bulunan iki çavuştan biri Kasımpaşa ve Tersanenin, diğeri ise, Galata’nın güvenlik amiriydi. Çavuşların yanıdaysa Kalyoncular bulunur, bunlar

⁵⁷ İsmail Metin, Fethullah Eraslan, **Türk Polis Tarihi**, Cilt: I, Ankara, Aslımlar Basım Evi, 1984, s. 133.

⁵⁸ Şahin, “Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi”, s. 110.

⁵⁹ Yusuf Cinel, “Polis Karakollarının Yönetim-Eğitim, Planlaması ve Türkiye’deki Sistemin Yeniden Tasarımı İçin Model Önerisi”, (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi ve Organizasyon Ana Bilim Dalı, 2001), s. 4.

⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Kapıkulu Ocakları I: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı**, Cilt: I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943, s. 191.

geceleeri bölgelerindeki sahillerde kol gezerlerdi. Topçubaşı ve Topçular Tophane Beyoğlu bölgelerinin korunması, düzen ve güvenliğinden sorumluydular. Bostancıbaşı ve Bostancılar Üsküdar, Eyüp, Kağıthane, Boğaziçinin iki yakası, Kadıköy ve Ayestafanos (Yeşilköy) bölgesinin güvenlik işleri, padişahın saray, köşk ve bahçelerinin korunması, av ve orman işlerine bakmak ve ölüm cezalarını infaz etmek görevlerini yerine getirirlerdi.⁶¹ Ayrıca; İstanbul'un çevresindeki surları da Bostancıbaşı korurdu. Bölgesindeki bina yapımı, şarap ve kireç ticareti hep Bostancıbaşının denetimi altındaydı. Kireççi başı kireç ocaklarının, balıkemini balık avı yapılan yerlerin, şarapemini ise, şarap işlerinin düzeninden sorumluydu.

Bostancıların tümü 2500 kişi kadardı ve bunlar yeniçeri ocağına mensuptular. Bunlardan; Hasekiler; Bostancılar arasından seçilen 300 küçük subaydan oluşurlardı ve görevleri Padişahı korumaktı.

Baltacılar; Bostancı kıtalarından olup, 400 kişi kadardırlar. Görevleri şehzadeleri, sultanları, saray ve padişah haremını korumaktı.⁶² Padişahın yolunu açmakla görevli olan Çavuşlar 630 kişiydiler.⁶³ Saray teşrifatçısı da olan Çavuşbaşı, Divan-ı Hümayun toplandığı zaman Sadrazama yardım eder, Sadrazamın güvenlik işlerine ilişkin kararlarını uygular, şer'i ilanları infaz ederdi. Çavuşbaşı çeşitli polis görevleri yaparken yardımcıları, Muhzır ağa, Asesbaşı ve Subaşı idi. Kapıcılar 800 kişi olup, saray kapılarını korurlardı. Muhzır Ağa savaşta ve barışta Veziriazam kapısında ve emrinde bulunur, Veziriazam kol gezerken daima yanında olurdu. Muhzır Ağa emrinde 60 Yeniçeriden oluşan bir sınıf vardır. Bunlar hem Veziri Azam dairesini korurlar hem de onun vermiş olduğı kararları icra ederlerdi. Mesela Veziri Azam kentte kola çıktığı zaman yanında bulunur ve cezalıları derhal yatırıp döverlerdi.⁶⁴ Asesbaşılar önceleri geceleri kentin düzenini sağlamaktaydı. Daha sonra bu görevi gündüzleri de yapmaya başladı. Emrinde bulunan 500 kişiden 200'ü devamlı olarak güvenlik hizmetinde kullanılıyordu. Ayrıca hapishanelerin korunması ve Divanı Hümayun çevresinde güvenlik önlemleri almak bunların görevi idi.

Evliya Çelebi asesbaşılar için "Tutma, kapma, vurma, asma, basma kaydü bend adamlarıdır ve birbirinden eşet melun kavimlerdir"⁶⁵ demektedir. Bunların

---

⁶¹ Osman Sulhi Aksu, "Kuruluşunun 147. Yılında Polis", **Polis Emeklileri Dergisi**, İstanbul, Kurtiş Matbaacılık, Sayı: 479, 1992, s. 21.

⁶² Alyot, **a.g.e.**, s. 59.

⁶³ Alyot, **a.e.**, s. 59.

⁶⁴ Alyot, **a.e.**, s. 60.

⁶⁵ Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağı, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul**, Cilt: I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 518.

eline düşen fena bir dayak yemeden kurtulmaları neredeyse imkansızdı. Fakat devletin çöküş döneminde bunların görevlerini kötüye kullandıkları ve hatta işi zulüm yapmaya vardırıp, servet sahibi oldukları anlaşılmaktadır.⁶⁶

Gizli Polis Görevlileri bu dönemde failleri ortaya çıkarılamayan işleri ve diğer gizli işleri ortaya çıkartan bir gizli polis örgütü konumundaydı. “Zabıta-ı Hafıye” işlerine bakan Böcekbaşı, o zamanın Polis Müdürü demektir.⁶⁷ Böcekbaşının emrinde kadın ve erkek Salma diye adlandırılan dedektifler vardı. Bunlar çoğunlukla tövbekar olmuş suçlulardı. Suçluların kullandıkları yöntemleri çok iyi bildiklerinden gerçekten başarılı olurlardı. Kıyafet değiştirip dolaşırlar ve anında müdahaleleriyle pek çok düzensizliği başından önlerlerdi. Böcekbaşılar istihbarat görevi yaparak, suçluları izleme, takip ve yakalamakla görevlendirilmişlerdir. Başkentte sadrazama, illerde de valilerin emrinde baştebdil istihbarat şefleri görev yapmışlardır. Böcekbaşı içerisinde istihbarat hizmetlerini yürüten guruba da Çuhadar denilmektedir.⁶⁸

İllerde ve sancaklarda Beylerbeyi ve Sancakbeylerine bağlı kolluklar, bu kolluklarda polis ve jandarma görevi yapan yeniçeriler bulunurdu. Kale kapılarında ve elçiliklerde muhafızlık yapan kollukçular (yasakçılar) vardı. Yeniçeri ağası, bunların dokuz ayda bir atamalarını yapardı. Kolluklarda görev yapan bir ya da iki yeniçeri bulunuyordu. Kolluklarda semt halkından belli miktarda para alırdı. Taşrada belediye ve güvenlik görevlerine devam etmekte olan subaşılar, eyalet ve sancak merkezlerinde, kasabalarda, hatta köylerde dahi bulunuyorlardı. Fakat; her birinin ataması farklı bir makam tarafından yapılan yedi tür subaşı vardı. Subaşılar 1700'lü yıllarda önemini iyice kaybetmeye başladılar. Zamanla rüşvet almaya ve halktan

---

⁶⁶ Alyot, **a.g.e.**, s. 62.

⁶⁷ Pakalın, “Böcekbaşı”, **a.g.e.**, ss. 241-242. Osmanlılar'da istihbarat ve espionaj faaliyetleri, uç beyliğinin kuruluşu döneminde (1298-1301) başlamıştır. Osmanlılar, Martolos ve Voynuk teşkilatları sayesinde merkezî sisteme yönelen iç ve dış tehditlerden mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir şekilde haberdar olmaya çalışıyorlardı. Martolos Teşkilatı'nda ajan olarak gayrimüslimler, kaçakçılar, tüccarlar, elçiler ve mücevher satıcıları kullanılıyordu. Osmanlı yabancı ülkelerle ilgili istihbarat ihtiyacını uzun süre Martolos Teşkilatı üzerinden sağladı. Bizans'ın fethinden sonra ortaya çıkan bu grup Osmanlı'ya sadakatinden emin olunan gayrimüslim Rumlardan müteşekkildi. Başlangıçta sayılarının 400 kadar olduğu sanılan bu ajanlar gerek imparatorluk coğrafyasında yaşayan Hıristiyanların durumu, eğilimleri konusunda, gerekse komşu ülkelerde, özellikle de sefer açılması düşünülen coğrafyada Hıristiyan ahali ve yönetimler konusunda saraya bilgi taşıyorlardı. Böylece, Osmanlılar Batılı devletlerde daimî elçiler buldurmamış, onun yerine çok iyi haber toplayan Martolos elemanların yanısıra, yabancı elçiler aracılığı ile de değerli bilgiler toplamışlardır.

⁶⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 6.

zorla para toplamaya başladılar. Düzen ve güvenliği sağlamakla görevli subaşılar, düzensizliğin kaynağı olmaya başlayınca kaldırıldılar.⁶⁹

Devletin çözülmeye başlamasıyla birlikte, yeniçeriler de meyhanelerde sarhoş olup, halka saldırmaya, kadın hamamlarını basmaya başladılar. İç düzenin bozulmasında, bu işle görevli memurların büyük etkisi olmuştur. Devleti zor durumda bırakan, huzursuzluk kaynağı haline gelen yeniçeri ocağı 18 Haziran 1826 yılında II. Mahmut tarafından kaldırılmıştır. Böylece Osmanlı Zabıta tarihinin üçüncü devresi başlamıştır.⁷⁰

c. Osmanlı Devletinde 1826-1839 Islahat Döneminde İç Güvenlik

Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla birlikte asesbaşılık, subaşılık, böcekbaşılık, bostancıbaşılık, falakacı gibi diğer teşkilâtlar da kaldırılmıştır. Daha sonra iç ve dış güvenlik hizmetlerini yürütmek üzere Asakiri Mansure-i Muhammediye adlı çağdaş bir ordu kuruldu. Bu teşkilatın başına Yeniçeri Ağasının yetki ve selahiyetlerine sahip olan Serasker getirilmiştir.⁷¹

Başkent İstanbul'da polis görevini çeşitli kuvvetler yapmaktaydılar. İstanbul tarafında Seraskerin emrinde Asakiri Mansure-i Muhammediye, Üsküdar da Asakiri Hassa Subayları, Kasımpaşa ve Eyüp'te Asakir-i Muntazama-i Bahriye, Galata ve Beyoğlu dolaylarında ise, daha önceleri düzenli bir şekle sokulmuş ve Vaka-i Hayriye'de yararlanılmış olan Topçu Ocağı güvenliği sağlamaktaydı. Bu ocağın adı genişletilerek, Tophane müşiriyeti oldu ve sonraları polis örgütü kurulduğunda bu müşiriyetin mahiyetine verildi.⁷²

1826 yılında Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılmasından 2 ay sonra İhtisap Ağalığı nizamnamesi ile İstanbul'da bulunan İhtisap ağalığı örgütü genişletildi, görevleri fazlaştırıldı ve İhtisap Nezareti kuruldu.⁷³ İhtisap Nezaretinin güvenliğe ilişkin görevleri şunlardı⁷⁴: Üsküdar, İstanbul, Galata ve Boğaziçi iskelelerindeki hammalları, kayıkçıları tellak ve çırakları gözetim altında bulundurmak, geçiş izni olmayan kimselerin başkente girmesini önlemek, geçiş izni olanları iş buluncaya

⁶⁹ Sokullu, **a.g.e.**, s. 47.

⁷⁰ Komisyon, "Türk Zabıtası'nın Cumhuriyete Kadar Geçmiş Haline Bir Bakış", **Polis Dergisi**, Yıl: 20, Sayı: 286, Ankara, 1933, ss. 1628-1629.

⁷¹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 6.

⁷² Alyot, **a.g.e.**, s. 70.

⁷³ Şahin, "Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi", s. 115.

⁷⁴ Alyot, **a.g.e.**, ss. 71-72.

kadar belirli bazı hanlarda denetim altında tutmak, ayrıca izinsiz başkente gelen kimselere yardım eden esnaf ve işçileri başkentten çıkartmak, esnafı denetlemek, esir pazarlarının denetlemek, bekâr odaları, han ve odaların denetlemek.

1826 yılında İhtisap ağası Nizamnamesi çıkartılarak bir de nezarethane kurulmuştur. Burada çalışanlar da kol gezmek ve güvenlik hizmetlerini yürütmekle görevlendirilmiştir. Bu dönemde polis görevini yürüten İstanbul'da (İhtisap Nezareti) ve eyaletlerde (Sipahiler) farklı örgütler olduğundan birlik sağlanamamıştır. Bu nezaret, polis örgütü ve Zaptiye Müşiriyeti kurulunca önemini kaybetmiş ve 1855 yılında lağvedilmiştir.

Ayrıca bu dönemde Hükümet zayıfladığından, eyaletlerde egemen olamıyordu. Bu nedenle II. Mahmut eyalet ve sancak beylerinin yetkilerini azalttı ve sıkı bir merkezden yönetim politikası izledi. Önceleri taşrada güvenliği sipahiler sağlamaktaydı, ancak, II. Mahmut zamanla düzeni bozulan bu örgütü de lağvetmiş ve yerine Asakiri Redife adlı örgütü kurmuştur. Daha sonra bunlar Asakiri Mansure'ye katılmışlardır.⁷⁵

d. Osmanlı Devletinde 1839-1876 Tanzimat Döneminde İç Güvenlik

3 Kasım 1839'da Gülhane Hattı Hümayunu ile ilan edilmiş bulunan Tanzimat fermarı, yurttaşlara yeni hak ve özgürlükler sağlıyor, eşitlik ilkeleri ile can, mal ve ırz güvenliği çok açık esaslara bağlanıyordu. Bu yeni ortamda güvenlik kuvvetlerinin güçlendirilmesi gerekiyordu. Yeniçeri ocağının kaldırılmasını izleyen yıllarda güvenlik hizmetlerinin eskiye kıyasla çok daha iyi olduğu görülmektedir.

Tanzimat'la birlikte valilerin atamaları merkezden yapılmaya başlanmıştır. Valilerin emrine de, güvenlikten sorumlu olmak üzere, askeri komutan ve subaylar atanmıştır. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda yer alan 'Emniyet-i can ve ırz ve namus ve mal' maddesini yerine getirmek amacıyla Umur-u Zaptiye hizmetleri doğrudan Zaptiye Müşavirliğine bağlanmıştır.

Ancak bu dönemde de, gerek başkent İstanbul ve kısımlarında, gerekse taşra yapılanmasında, güvenlik hizmetleri birbirinden farklı teşkilatlar tarafından farklı makam ve kişilere bağlı yürütülmekteydi. İstanbul'da asayiş ve güvenlik İhtisap Nezareti tarafından, eyaletlerde ise sipahiler tarafından ifa ediliyordu ve kuvvetlerin

---

⁷⁵ Alyot, **a.g.e.**, ss. 72-73.

ülke çapında idaresini üstlenen tek merkezli bir teşkilat olmamasından, iç güvenlik konusunda birlik ve bütünlük sağlanamıyordu. Bu karışıklığın önlenmesi için ıslahat hareketlerinin başlatıldığı Tanzimat döneminde, asayiş hizmetleri de ıslah edilmek istenmiştir. Bu amaçla (12 Rebiyülevvel 1261) 10 Nisan 1845 tarihinde yayımlanan bir polis nizamnamesi ile askeri bir zabıta kuvveti olan zaptiyeden bağımsız,⁷⁶ ilk defa “polis” adını taşıyan bir teşkilat kurulmuş⁷⁷ ve başına da Tophane Müşiri Mehmet Ali Paşa getirilmiştir.⁷⁸ 10 Nisan 1845 tarihini taşıyan ve yabancı misyonlara da Tezkere-i Umumiye tarzında gönderilen, 17 maddelik polis nizamnamesinde, polis adıyla kurulan zaptiye teşkilatının görevleri belirtilmiştir.⁷⁹ Bu nizamnamenin ilk iki maddesi Tophane Müşiriyetinin emrinde kurulan polis meclisinin görev ve yetkilerini tespit etmektedir.⁸⁰

---

⁷⁶ Alyot, **a.e.**, s. 177.

⁷⁷ Metin ve Eraslan, **a.g.e.**, s. 136

⁷⁸ Okçabol, **Zabıta Tarihi**, s. 96.

⁷⁹ Metin ve Eraslan, **a.g.e.**, s. 136. Nizamnamenin diğer 15 maddesinde polisin görevleri şu şekilde sıralanmıştır:

- a- Memleket içinde seyahat eden Osmanlı veyahut yabancıların gidiş ve gelişlerine nezaret etmek ve gereken mürur tezkerelerini vermek.
- b- Hariçten veya vilayetlerden gelenlerin ellerinde bulunan pasaport veya mürur tezkerelerini saklamak ve yerine birer ikamet tezkeresi vermek.
- c- Ateşli silah kullanacak avcılara ruhsatname vermek.
- d- Devlet binalarıyla umumi mahal ve mevkilerin korunmasını sağlamak.
- e- Çalışabilecek durumda olanların dilenmesine ve halkı rahatsız etmesine mani olmak.
- f- Fakir, işsiz ve hastaların memleketlerine dönmeleri için yardımda bulunmak.
- g- Hapis müddetlerini doldurup hapisneden tahliye edilenlerin, memleketlerine gitmeleri hususunda kolaylık göstermek.
- h- Han, lokanta, otel ve bekar odaları gibi misafir kabul eden yerler için konulan nizamların uygulandığına dikkat etmek.
- i- Kötü niyetli kimselerin toplandıkları mahallerle ve kumarhaneleri teftiş ve taharri etme ve bu gibi yerlerin çoğalmasına mani olmak.
- j- Amelenin iş ve gücünü bırakmaya sevk ve amme asayişini ihlal etmek gayesini güden fitne ve fesat cemiyetlerinin kurulmasını önlemeye çalışmak ve ihtilal vukuunun önlenmesi çarelerine bakmak.
- k- Ahlak ve umumi edebi ihlal edecek olan yazıların basılmasına ve satılmasına mani olmak üzere basım ve kitapevlerine dikkat etmek, hariçten gelen kitap, gazete gibi mevkuteleri yayınlanmasından evvel gözden geçirilmesi ve gerektiği takdirde toplattırılmasını temin etmek.
- l- Umumi ruhsatla açılan tiyatro gibi eğlence ve oyun mahallerinde seyircilerin her türlü emniyetinin sağlanmasına ve bu gibi yerlerde asayişin ve intizamın muhafazasına dikkat ve itina etmek
- m- Bayram ve tatil günlerinde uygulanacak kanun ve tenbihatı ilgililere ihtar etmek.
- n- Tacirlerin iş gördükleri ve görüştükları borsa tabir olunan mahallerin dahili nizamına nezaret etmek, simsarlık yapmak isteyenlere mezuniyet tezkeresi vermek ve ruhsatsız olanların çalışmasına mani olmak.
- o- Lüzum görülür veyahut herhangi bir iddia vaki olursa, vefat eden veya hastalanan bir şahsın, eceliyle ölüp ölmediğini yahut hangi sebepten dolayı hastalandığını tespit etmek. Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, ss. 77-79.

⁸⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, ss. 7-8.

Böylece asayiş sağlamak maksadıyla askeri nitelikli zaptiyeden başka, dünya genelinde uygulanmaya başlayan iç güvenlik kuvvetlerine benzer bir kurum oluşturma ihtiyacının duyulması nedeniyle kurulan bu teşkilatla birlikte, Osmanlı Devleti 1845 yılında modern zabıta yapılanmasına geçmiştir. Bu tarihe kadar askeri nitelikte yürütölen asayiş ve güvenlik hizmetlerinin bundan itibaren sivil mantıkla yürütölmeye başlandığı söylenebilir.⁸¹ Yine o zamana kadar kapalı bir sistemle yürütölen polis karakollarının bu tarihte çıkarılan nizamnameyle sistem olarak halka açılması⁸² gibi gelişmeler yönüyle, 1845 yılı Türk Emniyet Teşkilatı için çok önem arz etmektedir. Bu nedenle günümüz Polis Teşkilatının kuruluş tarihi olarak kabul görmüştür.⁸³ Osmanlı Devletinde, Seraskerlik makamına bağlı olarak kurulan Zaptiye Müşavirliği'nin kuruluş tarihi olan (1846) ise, Jandarma örgütünün de kuruluş tarihi sayılmaktadır.⁸⁴

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra seraskerliğin emrinde ölkenin çeşitli yerlerinde gelişigüzel oluşturulmuş olan Asakiri Zaptiye biraz daha düzenli hale getirilip, Rumeli ve Suriye taraflarında 13 alay oluşturuldu. Ancak, zaptiyelerin nasıl yönetileceği, görevlerinin ne olduğu ise, özel bir tüzük ile belirlenmemiş olduğundan da inzibati hiçbir yetkileri yoktu. Bu nedenle, 1869 yılına dek iç güvenlik yasal bir dayanağı olmaksızın emirname ve fermanlarla kadıların fetvalarına sağlanmıştı.

Yasal boşluk 14 Haziran 1869 yılında yayınlanan Asakiri Zaptiye Nizamnamesiyle giderildi ve yurdun her tarafında düzenli zaptiye örgütü kuruldu ve bir süre sonra da Asakiri Zaptiyenin mülki ve askeri görevleri belirlendi.⁸⁵

1869 yılından itibaren okuma-yazma ve azınlık lisanlarını bilen kişiler teftiş memurları adıyla zaptiye teşkilatına alınmış, ancak 1880 yılında bu uygulamaya son verilerek, bunların yerine, daha sonraları polis memurları alınmaya başlanmıştı.⁸⁶

1876 yılında kara, deniz ve kolluk eğitimi görmüş askerlerden oluşan Zaptiye Bahr-i Sefid Alayları'nın Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'a gönderildiği görölmektedir. Bu alaylar gittikleri yerlerde güvenliği saçlar ve düzeni kurar, merkeze geri dönerlerdi.

---

⁸¹ Şahin, "Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi", s. 117.

⁸² Cinel, **a.g.t.**, s. 4

⁸³ Aydın, **a.g.e.**, s. 9. 10 Nisan 1845 tarihi, modern Türk Emniyet Teşkilatının kuruluş yılı olarak kabul edilmiş olup her yıl 10 Nisan polis bayramı olarak kutlanmaktadır.

⁸⁴ Ancak, "Zaptiye Müşavirliği'nin kurulmasından önce, Jandarmanın 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu ilanını izleyen günlerde kurulduğuna" dair tezi savunan görüşler de mevcuttur. Fikret Toksöz, "Kolluk Kuvvetleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 6, 1983, s. 1628.

⁸⁵ Sokullu, **a.g.e.**, s. 54.

⁸⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 9.

e. Osmanlı Devletinde 1876-1908 Döneminde İç Güvenlik

Tanzimat ve Islahat hareketleri çerçevesinde Avrupa'daki polis teşkilatları düzeyinde bir polis teşkilatı kurulması, I. Meşrutiyetin ilanından sonra kurulan ilk hükümet programında yer almıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması üzerine orduda 'Islahat ve Tenkiset' hızlanmıştır. Bu arada Zaptiye Müşavirliği de yeniden düzenlenmiştir. 'Zaptiye' adının 'Jandarma' olarak değiştirilmesi ve Zaptiye Müşavirliği'nin 'Jandarma Dairesi Reisliği' adını alması aynı döneme rastlamaktadır.⁸⁷ 1879 Fransız Jandarma Nizamnamesi olduğu gibi Türkçe'ye çevrilerek Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi yeniden düzenlenmiştir. Bu tüzük jandarmanın kuruluş, görev, atama ve yükselmesine ilişkin düzenlemeler de getirmiştir. Bu arada Jandarma Dairesi Karargahı yeniden düzenlemiş ve taşra örgütünde alaylar kurulmuştur. Örgütün adı da "Umum Jandarma Kumandanlığı'na çevrilmiştir.

Memleketin asayişinin düzeltilmesi, emniyet hizmetlerinin yeni sisteme oturtulması amacıyla I. Meşrutiyetten sonra yeni düzenlemelere gidilmiş, 1879 yılında zabıta hizmetleri yeniden düzenlenerek Zaptiye Nezareti kurulmuştur. Nezaret önceleri İstanbul ve çevresini kapsamına aldığı halde, sonraları ülkenin her yanında kurulan polis örgütünü tek merkezden yönetir bir duruma gelmiştir.⁸⁸ Böylece Zaptiye Nezaretinin kurulmasıyla, polis ve jandarma bir daha birleşmemek üzere ayrılmıştır. Zaptiye Nezareti 22 Temmuz 1909'a kadar bugünkü Emniyet Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkilerini yürütmüştür.⁸⁹

Sadrazam Sait Paşa imzasıyla yayınlanan bir tezkere ile asakiri Zaptiyenin jandarma usulüne göre tertip ve teşkil edilmesi, İller Jandarma Nizamnamesinin hazırlanması, bu nizamname hazırlanıncaya kadar illerdeki her türlü güvenlik hizmetleri zaptiyenin seraskerliğe bırakılması ve Zaptiye Nezaretinin İstanbul'un güvenlik hizmetlerinden sorumlu tutulması emredilmiştir.⁹⁰

1845 yılında kurulan polis teşkilatında 1867, 1879, 1881, 1886 ve 1898 yıllarında yapılan düzenlemelerle yenilikler getirilmiştir. 1886 yılından sonra

---

⁸⁷ Toksöz, **a.g.e.**, s. 1629.

⁸⁸ Dündar, "Osmanlı Yönetiminde 78,...", s. 223.

⁸⁹ Alyot, **a.g.e.**, s. 182.

⁹⁰ Sokullu, **a.g.e.**, s. 22.

İstanbul Polis Müdürlüğü dışındaki diğer müdürlüklere Mutasarrıflık denilmiş ve polis müdürlerine Mutasarrıf adı verilmiştir.

Aynı yıl Zaptiye Nezaretine bağlı bir baştabibin başkanlığında bir sağlık dairesi ve ayrıca sivil polis teşkilatı kurulmuştur. 1881 yılında fiilen kurulan polis teşkilatının görev ve yetkilerini belirleyen 16 maddelik metin 6 Aralık 1896 da yayınlanmıştır. İstanbul'un asayişinden sorumlu olan Asakiri Zaptiye teşkilatı, 1881 yılında lağvedilerek yerine Polis Teşkilatı kurulmuş ve aynı uygulamaya 1885 yılından itibaren taşrada da başlanılmıştır.

İstanbul'da kurulan Polis Teşkilatı, başkent İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu Polis Müdürlükleri ve Beşiktaş Polis Memurluğu unvanıyla 4 polis dairesine ayrılmış, polis daireleri de merkezlere bölünmüştür. Polis Teşkilatının en küçük birimi 54 kişiden oluşan ve bölük adı verilen bir gruptan oluşmuştur. Bölük düzenin bölümleri ise; 1 Serkomiser, 2 İkinci Komiser, 3 Üçüncü Komiser, 8 Polis Çavuşu, 40 Polis Neferi bulunmaktaydı.

1894 yılında 15 vilayette Polis Teşkilatı kurulmuş ve her vilayet dairesinin başına bir serkomiser getirilmiştir. Bu dönemin sonlarına doğru vilayetlerin çoğuna polis müdürlükleri verilmiştir.

6 Aralık 1896 tarihinde "Dersaadet [saadet kapısı] ve Bilad-ı Selasede [üç belde] asayiş vazifesiyle mükellef olan polis memurlarının sureti hareketlerine dair talimat" yayınlanmıştır. Bu talimat polisin görevlerini; gece gündüz devriye gezmek, bekçiler ve muhtarlardan, evlere ve mahallelere gelip giden kişiler hakkında bilgi almak, şüpheli kişileri ve serserileri izleyip yakalamak, gerektiğinde konutları aramak, han, ev ve dükkanları sürekli olarak gözlemek, geliş ve gidişlerde pasaport ve geçiş belgelerini kontrol etmek, çarşı ve pazarlarda işsiz ve güçsüzlerin toplanmasına engel olmak, ibadet yerlerini denetlemek olarak belirlemektedir.⁹¹

1898 yılında İstanbul'da sivil polis, polis müfettişliği, süvari polisi, 1899 yılında da deniz polisi hizmetleri başlatılmıştır.⁹²

Daha sonraları 19 Nisan 1907 tarihinde 167 maddeden oluşan polis teşkilatının merkez ve taşra kuruluşlarının görev ve yetkilerini, jandarmayla ilişkilerini, izinde bulunan polislerin görev ve yetkilerini, polisin cezalandırılmasını, levazım ve ödenek gibi konuları içeren ilk polis nizamnamesi çıkarılmıştır.

---

⁹¹ Alyot, **a.g.e.**, s. 187.

⁹² Yılmaz, **a.g.e.**, s.12.

Nizamnamenin en belirgin özelliklerinden birisi, içerdiği hükümlerin yabancı etkiler altında kalınmadan hazırlanmış olması ve uzun süre yürürlükte kalmasıdır. Nizamnamede polisin görevleri adli, idari ve siyasi olmak üzere üç bölümde ele alınmıştır. Polisler ise, serkomiser, ikinci komiser, üçüncü komiser, komiser muavini ve polis memuru olmak üzere beş sınıfa ayrılmıştır.

Türk polisinin, polisiye hizmetler konusunda eğitilmesi amacıyla 1907 yılında ilk polis okulu Selanik'te açılmıştır. Okul Belçika'dan getirilen iki subayın idaresine verilmiş ve II. Meşrutiyetin ilanından sonra bu okul kapatılmıştır.

1908 yılında, ilk jandarma subay okulu Selanik'te açılmıştır. Ordudan seçilen subaylar, bu okulda kolluk eğitiminden geçirilmiştir. Okulda jandarma astsubayları da yetiştirilmekteydi.

f. II. Meşrutiyetten Kurtuluş Savaşına Kadar Olan Dönemde İç Güvenlik (1908-1919)

23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyetin ilanı ile Zaptiye Nezareti hemen kaldırılmamış, başına getirilen yeni şahıslarla düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Fransız ve Alman Polis teşkilatı esas alınarak Osmanlı Polis Teşkilatının yeniden organize edilmesi kararlaştırılmış ve İngiltere, Fransa ve İtalya'dan getirilen subaylar, umum kumandanlık başta olmak üzere, İstanbul, Selanik, İzmir, Trabzon, Bayburt ve Bağdat bölge müfettişliklerinde görevlendirilmişlerdir. Böylece, jandarma örgütü eğitim ve düzen yönünden yeniden düzenleme imkanı doğmuştur. Ancak bu çabalardan istenilen netice elde edilememiş, 22 Temmuz 1909 yılında çıkartılan “İstanbul Vilayeti ve Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Teşkilatına Dair Kanun” ile 31 Mart olayından sonra görev yapması imkânsız hale gelmiş olan Zaptiye Nezareti kaldırılmış, Dahiliye Nezaretine bağlı ve tüm ülkedeki polis işlerinin yürütülmesi ile görevli Emniyeti Umumiye Müdürlüğü ile İstanbul Vilayetine bağlı bir Polis Müdüriyeti kurulmuştur.⁹³ Emniyeti Umumiye Müdüriyeti polis işlerini 1907 yılında çıkartılmış Polis Nizamnamesi hükümlerine göre 1913 yılına kadar yürütmüş, nizamname hükümleri İstanbul dahil tüm ülkede uygulanmıştır.⁹⁴

⁹³ Şahin, “Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi”, s. 115.

⁹⁴ Okçabol, **Zabıta Tarihi**, s. 97.

9 Aralık 1913 tarihinde Dahiliye Nezareti Teşkilat Nizamnamesi çıkartılmış ve bu nizamnamede Dahiliye Nezaretine bağlanmış olan Emniyeti Umumiye Müdürlüğünün görevi “Memleketin Emniyet ve İnzibatına Taalluk eden, her türlü umur ve muamelatı takip ve ol baptaki Muhaberatı idare ve Polis Teşkilat ve Polis Mekteplerini idare etmek”⁹⁵ olarak ifade edilmiştir. Görevleri bu nizamname ile belirlenen Emniyeti Umumiye Müdürlüğü Ankara’da Milli Hükümet Emniyeti Umumiye’si kurulana kadar Dahiliye Nezaretine bağlı olarak hizmet vermiştir.⁹⁶

II. Meşrutiyetin ilanından Cumhuriyet Hükümetinin kuruluşuna kadar geçen zaman zarfında, ülkenin iç güvenliğine ilişkin hizmetler; Umum Jandarma Kumandanlığı, Emniyeti Umumiye Müdüriyeti ve İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiye’si tarafından görülmüştür.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra kapatılan Selanik’teki Polis Okulunun yerine 1909 yılında İstanbul Yıldız’da bir Polis Okulu açılmıştır. Ancak, altyapı noksanlığı ve kalifiye eğitimci eksikliğinden okul yetersiz hale gelmiştir. Beyrut, Erzurum, Bağdat ve Adana’da Polis Okulları açılmış ise de bu okulların tümü I. Dünya Savaşı nedeniyle kapatılmış, sadece İstanbul’daki faaliyetlerini sürdürmüştür.

1913’ten Cumhuriyetin ilanına dek, Balkanlar, Kuzey Afrika ve Güney Arap Yarımadası’ndaki jandarma birlikleri, ordu birlikleriyle birlikte Anadolu’ya ve Kuzey Arap Yarımadasına çekilmişlerdir. 1915 yılında hudut kapılarında, demiryolu durak yerlerinde ve iskelelerde düzeni sağlamak ve pasaport kanununu hükümlerini uygulamak üzere doğrudan Dahiliye Nezaretine bağlı Emniyet Müfettişliği oluşturulmuştur.⁹⁷

Birinci Dünya Savaşının son yıllarında Emniyeti Umumiye Müdüriyeti, firarda bulunan sanıkların yakalanması amacıyla suçluların özelliklerini tüm zabıtaya bildirmek üzere ayda bir yayımlanacak olan ‘Takibat Gazetesi’nin çıkarılmasına karar vermiştir.⁹⁸

Polis örgütündeki profesyonelleşme çabaları, esas olarak İttihat ve Terakki iktidarı zamanında polisin daha siyasi nitelik kazanmasıyla birlikte hız kazanmış⁹⁹ ve

⁹⁵ Metin ve Eraslan, **a.g.e.**, s. 142.

⁹⁶ Sokullu, **a.g.e.**, s. 59; Dündar, “Kuruluş, Gelişme, Değişme”, s. 26.

⁹⁷ **Polis Mecmuası**, Sayı: 65, 1332 (1916), s. 38 ; Hikmet Tongur, **Türkiye’de Genel Kolluk**, Ankara, Kanaat Basımevi, 1946, s. 243 ; Sokullu, **a.g.e.**, s. 59.

⁹⁸ “Takibat Gazetesi”, **Polis Mecmuası**, Sayı: 101 (1 Mayıs 1334 -1918), s. 64.

⁹⁹ Ferdan Ergut, **Modern Devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği**, İstanbul, İletişim yayınları, 2004, s. 214.

İttihat Terakki Cemiyeti tarafından kurulan polisin örgütsel yapısı esaslı bir değişikliğe uğramadan Türkiye Cumhuriyetine miras kalmıştır.¹⁰⁰

C. Milli Kurtuluş Savaşı Döneminde İç Güvenlik

Milli Kurtuluş Savaşı'nda Türk Polisi, işgal altında bulunan bölgelerde emniyetin temini, asayişin korunması ve suç faillerinin meydana çıkartılması konularında büyük çaba göstermiştir. Bu dönemde İstanbul'da özellikle siyasi şubeye mensup polisler Yunanlıların, başta Fener Rum Patrikhanesi olmak üzere yerli Rumların faaliyetlerini dikkatle izlemişlerdir. Yine TBMM'nin kuruluşuyla oluşturulan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi özellikle Karadeniz sahillerindeki liman kentlerinde iskele memurları görevlendirmiş, bunlar Milli Mücadele karşıtı gazete, fetva ve düşman ajanlarının Anadolu'ya girişine engel olmuşlardır. İşgal altındaki bölgelerde Polis Teşkilatının, Türklerden oluşturulmasına özen gösterilmiş, düşman işgalinden kurtarılmış olan bölgelerde sivil yönetimle birlikte Polis Teşkilatı yeniden düzenlenmiştir.

Mondros Mütarekesi'nin ardından işgal altındaki bölgelerde İtilaf Devletleri, kendi askeri polis teşkilatlarını görevlendirerek buralarda Ermeni ve Rumları azınlıkları egemen kılmışlardır. Örneğin, Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak bastığı günlerde, Samsun'da bir İngiliz Yüzbaşının emrinde işgal kuvvetleri bulunuyor, kentin sokaklarında baştan aşağı silahlı Pontusçu Rum çeteleri dolaşüyor ve bunlara hiç kimse bir şey yapamıyordu.

Mondros Mütarekesinin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinden, Milli Polis Teşkilatının kurulduğu 24 Haziran 1920 tarihine kadar, henüz milli bir polis teşkilatı oluşturulamadığı için bu görevi Osmanlı Devleti'nin polisi yürütmüştür. 1918 yılında İstanbul ve diğer vilayetlerde toplam 6635 polis görev yapmaktadır.¹⁰¹ Bu tarihten sonra oluşturulan Milli Polis Teşkilatı anayurdu işgal eden ve bunlarla işbirliği yapan azınlık işbirlikçilerle, bağımsız devlet kurmak hayali peşinde olan Ermeni ve Rumlarla mücadele etmiştir. Kurtuluş savaşı esnasında görevlerini devam ettiren polisler, işgalcilerin her türlü baskısına rağmen gerekli bilgi ve yardımları Ankara'ya ulaştırmak için çalışmışlar, savaşın kazanılması için büyük gayretler sarfetmişlerdir. Anadolu'dan verilen emirler doğrultusunda istenilen işleri başarmak amacıyla milli

---

¹⁰⁰ Ergut, a.e., s. 289.

ve gizli gruplar oluşturmuşlar, bazı kişilerin ve mütarekeyi takiben esaretten dönen Türk subayların Anadolu'ya kaçırılmasını, işgal altındaki depo ve ambarlardan silah ve cephanelerin gizlice Anadolu'ya gönderilmesini sağlamışlardır.¹⁰²

Bu dönemde Türk Polisi, Kurtuluş mücadelesini sabote etmek için ülkemize gelen işgalci devletlerin casus örgütlerinin gizli amaçlarını hareketlerinden önce öğrenmiş, haklarında her türlü bilgiyi fotoğraflarıyla birlikte Anadolu'ya ulaştırmış ve böylece Milli Mücadeleyi kundaklamaya gidenlerin emellerini gerçekleştirmeden yakalanmalarını sağlamışlardır. Yine aynı amaçla kurulmuş ve TBMM Hükümetinin özellikle askeri alandaki istihbarat hizmetlerini yürüten bir istihbarat örgütü olan, Askeri Polis Teşkilatı'nın gerçekleştirdiği faaliyetleri de burada vurgulamak gerekir.¹⁰³

Türk Polisi, işgal altında bulunan bölgelerde emniyet ve asayişin korunması ve suç faillerinin ortaya çıkarılması konusunda da başarılı çalışmalar yapmışlardır.¹⁰⁴

Sivas Kongresinde, işgal edilmiş bölgelerde milli direnişin örgütlenmesi ve bölgelerin işgalden kurtulması için önlemler alınmıştır. Kongre, Fransız ve İngilizlerin, Diyarbakır, Halep ve Suriye'deki Ermenilerin bölgeye yerleştirip Müslüman halkı göçe zorlamak ve böylece Ermenilerin nüfus çoğunluğunu sağlayarak bir Ermeni devleti kurmayı planladıklarını saptamış, bunun üzerine Güneydoğu Anadolu'nun kurtarılması için özellikle Maraş ve Antep bölgesine bazı emirler gönderilmiştir.¹⁰⁵ Gönderilen bu talimatların arasında Jandarma ve Polis Teşkilatlarında sadece Türklerin kullanılmasının emredilmesi,¹⁰⁶ 'milli bir polis' teşkilatını oluşturulmasında, milleti oluşturan asli unsurlar olan Türklerin söz sahibi olması düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Görüldüğü üzere, işgal altındaki bölgelerde dahi polis teşkilatının, Türklerden oluşturulmasına önem verilmiş, düşman işgalinden kurtarılmış olan bölgelerde ise sivil yönetimle birlikte polis teşkilatı da yeniden düzenlenmiştir.

---

¹⁰¹ Dündar, "Kuruluş, Gelişme, Değişme", s. 27.

¹⁰² "Milli Savaşta Türk Polisi", **Polis Mecmuası**, Yıl: 20, Sayı: 286 (İlk Teşrin 1933), ss. 1649-1650. Kurtuluş Savaşı yıllarındaki mücadeleye, polis teşkilatı da kıt imkânları ve sınırlı personel sayısına rağmen büyük katkıda bulunmuştur. Nitekim katkılarından dolayı TBMM kararı ile Polis Teşkilatının 66 mensubu İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Bkz.: Dündar, "Kuruluş, Gelişme, Değişme", s. 33. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Harf Devriminden önce bizzat imzaladığı Gaziantepli Polis Memuru Şevket Efendi'ye ait İstiklal Madalyası Beratı için Bkz.: (Ek: 2)

¹⁰³ Hamit Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, Ankara, Genelkurmay Yayınları, 1992, b.a.

¹⁰⁴ "Milli Savaşta Türk Polisi", **Polis Mecmuası**, s. 1650.

¹⁰⁵ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1938'den 1945'e**, Üçüncü Kitap, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1983, ss. 1273.

Ayrıca işgal altındaki bölgelerde bulunan polis güçleri de Damat Ferit Paşa hükümetini tanımayarak Kuvay-i Milliye emrine girdiklerini açıkça ilan etmişlerdir.¹⁰⁷ Örneğin, Kastamonu valisi Cemal Bey, Büyük Millet Meclisinin 2.6.1920 tarih ve ikinci celsesinde, Zonguldak polislerinin Kuvay-i Milliye emrine girerek Ferit Paşa hükümetini tanımadıklarına dair bir telgraf okumuştur.¹⁰⁸

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmuş ve Meclisin 2 Mayıs tarihli oturumunda Hükümet teşkili ile ilgili 'Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair 3 nolu Kanunu' kabul etmiştir.¹⁰⁹ Bu kanunun birinci maddesine göre 11 kişilik Bakanlar Kurulundan oluşan Milli Hükümet kurulmuştur. Bunun ardından 9 Mayıs 1920 de iç güvenliğe verilen önemi gösteren şu ifadeler kullanılmıştır: "İç siyasetimizde bütün çalışmalarımızın hedefi, milli birlik ve dayanışmanın korunması ile ilgili genel güvenliğin kurularak asayişin her yerde teminidir."¹¹⁰

24 Haziran 1336 (1920)'de Ankara'da teşekkül eden Millî Hükümetin Emniyet-i Umumiyesi; bir Umum Müdür ve bir muavinle, Emniyet, Seyrüsefer, Memurin Şubeleri ve altı kişilik teftiş kurulundan ibaret mütevazı kadrosu ile çalışmaya başlamıştır.¹¹¹

Milli mücadele esnasında polis mevcudu o kadar düşmüştü ki, amir yetersizliğinden dolayı polis memurlarını denetleyen ve gerekirse ceza veren illerdeki polis divanı kurulamamıştır. Bu nedenle 8 Şubat 1922 tarih ve 1379 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile polis divanı kurulamayan yerlerde divan kuruluncaya kadar polislerle ilgili soruşturma ve cezaların, polis teşkilatının amiri tarafından ifa ve en büyük mülki amir tarafından tasdik olunması, en büyük polis amirinin cezalandırmayı gerektirecek hali görüldüğünde, soruşturmanın en büyük mülki amir

---

¹⁰⁶ Avcioğlu, a.e., s. 1274.

¹⁰⁷ Tongur, a.g.e., s. 311.

¹⁰⁸ "Dahiliye Vekaletine,

Zonguldak'a talimat-ı mahsusa ile gönderilen Şevket Turgut Bey'den şimdi alınan telgrafnameye nazaran Zonguldak'ta İstanbul'dan gelen bilumum polisler ve memurinisaire, Kuvayi Milliye emrine girerek, Ferit Paşa Hükümetini tanımadıklarını, Mutasarrıf Vekili Kadri Bey'e tebliğ ettikleri gibi Kuvayi Milliye aleyhtarlarından mal müdürü Mevlüt Lütfü ve İstanbul'dan gelen İnzibat Zabiti Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Cemil Efendiler tevkif edilerek Mahfuzan Devrek'e izan kılınmış ve mutasarrıf ve refakatinde bulunan Mülkiye Müfettişleri kısa bir müzakereden sonra istifa eylemiş tarafımızdan mukaddeme mutasarrıf vekaletine tayin kılınan Cevdet Bey mutasarrıflık umuruna vaziyet eylemiştir." Bkz.: Dündar, "Osmanlı Yönetiminde 78,...", s. 279.

¹⁰⁹ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, İstanbul, Örgün Yayınları, 1981, ss. 337-338.

¹¹⁰ Dündar, "Kuruluş, Gelişme, Değişme", s. 31.

¹¹¹ Tongur, a.g.e., s. 311.

tarafından yapılıp, Emniyeti Umumiye Müdürlüğünce onaylanmasından sonra uygulanması kabul edilmiştir.¹¹²

Ankara'da Milli Hükümetin kurulması ile birlikte Milli Hükümetin Emniyeti Umumiyesi, Erzurum Milletvekili Durak Bey tarafından 1920'de teşkilatlandırılmaya başlanmış, aynı yıl içinde A. Naci Bey, 1921'de Esat, Nihat ve Murat Beyler, 1923 yılında Hamit Bey Emniyet Genel Müdürlüğü yapmışlardır.¹¹³

1922 yılına kadar işgal altında kalan İstanbul, İzmir, Edirne, Bursa, Balıkesir ve Manisa gibi büyük illerde polis kadroları yetersiz bir duruma gelmiştir. 1923 yılında Ankara, Antalya, Adana, Samsun, Trabzon, Konya, Kastamonu, Sivas, Erzurum, Kars, Eskişehir, Elazığ, Zonguldak ve İzmit illerinin polis teşkilatları başında 25-30 lira maaşlı birer Polis Müdürü; Diyarbakır, Bitlis, Amasya, Tokat, Bolu, Afyonkarahisar, Malatya, Yozgat, Sinop, Mentеше, Urfa, Kayseri, Gaziantep, Erzurum illeri polis teşkilatlarının başında birer Serkomiser; Rize, Kütahya, Ordu, Gümüşhane, Niğde, Aydın, Isparta, Silifke, Maraş, Mardin, Kırşehir, Çorum, Denizli, Çankırı, Ardahan ve Artvin polis teşkilatlarının başında birer ikinci komiser; Aksaray, Burdur, Beyazıt, Saarat, Genç, Muş ve Van polis teşkilatlarının başında ise bir komiser muavini yönetici olarak görev yapmıştır.¹¹⁴

Milli Mücadele döneminde polisin yaptığı faaliyetlerin önemi, Ankara'daki yeni rejimin kurduğu cumhuriyet polisinin oluşum sürecinin Milli Mücadeleyle çakışmış olmasından kaynaklanmaktadır. Anlaşılabilir nedenlerle, iç güvenliğin sağlanması meselesi bir kurtuluş savaşı veren her ulus için ölüm kalım meselesidir. Bu dönemdeki ordu ve güvenlik güçleri arasındaki ilişki, Türk polisinin geleceğine kalıcı bir şekilde damgasını vurmuştur.¹¹⁵

1919 ile 1922 arasındaki dönemde Ankara'da yeni kurulan hükümet, yönetimi altındaki bölgelerde iki başlı iktidar durumuna son vermek için halkın güvenini kazanmanın yanı sıra işgal ordularına karşı başarılı bir savaş verebilmek için cephe gerisinde güvenliği sağlamaya çalışıyordu.¹¹⁶ Bu amaçla, 24 Şubat 1923 tarihinde İstanbul'daki Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kaldırılarak, polis tek merkezden Ankara'ya bağlı Millî Hükümet tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

---

¹¹² Dündar, "Kuruluş, Gelişme, Değişme", s. 31.

¹¹³ Tongur, **a.g.e.**, s. 311.

¹¹⁴ Alyot, **a.g.e.**, s. 611; Dündar, "Kuruluş, Gelişme, Değişme", s. 32.

¹¹⁵ Ergut, **a.g.e.**, s. 297.

¹¹⁶ Ergut, **a.e.**, s. 298.

Kurtuluş Savaşı sırasında memleketin asayişinden sorumlu olan diğer kolluk kuvveti olan jandarma teşkilatı, iç güvenliğin sağlanmasında önemli hizmetler görmüş, savaşın kazanılmasında önemli görevler üstlenmiş ve Kurtuluş savaşı esnasında Kuvva-i Milliye'ye katılarak bu hareketin temellerini atmıştır. Örneğin, Ödemiş Jandarma Komutanı Tahir Fethi Özerk halka silah dağıtmış, Teğmen Ahmet Rıfat Kemerdere'yi bir kısım jandarma ile beraber halktan topladığı kuvvetleri Hacılıyas köyüne gönderip, Yunan saldırganlarına karşı ilk silahlı mukavemeti tertiplemiştir. Nazilli İlçe Jandarma Komutanı Arap Yüzbaşı adıyla bilinen Nuri Vural, Demirci Mehmet Efe ile anlaşarak onu dağdan indirmiş, Kuvva-i Milliye'ye katarak Yunanlılara karşı Aydın Cephesinin kurulmasını sağlamıştır.¹¹⁷

Ankara yönetimi, yurdu düşmana işgalinden kurtarmanın yanı sıra iç güvenliğin sağlanmasında da polise büyük sorumluluklar düştüğünün farkındaydı. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş meclisinde mebusların yeni devleti eskisinden ayırt etmek için kullandıkları ölçütlerden birisi de asayiş ve adalet olmuştur.¹¹⁸ Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk 1 Mart 1921 tarihinde Meclis'te yaptığı açış konuşmasında, meclisin açılışından bu yana geçen sürede yaşanan olayları değerlendirirken, kararlılık ve inancımızı sarsmak için, içte meydana getirilen üzücü olaylar olarak nitelediği iç isyanlar konusunda bilgi vermiş ve bunlarla yılmadan mücadele edileceğini söylemiştir.¹¹⁹ 14 Ağustos 1923'te kurulan Beşinci Hükümetin Başbakanı Ali Fethi Bey (Okyar), hükümet programını açıklarken, ülkede asayiş sağlamaya kararlı olduklarını, bu amaçla huzuru bozacak unsurlarla tavizsiz bir şekilde mücadele edebilmek için Men-i Şekavet kanunun çıkarılacağını ve ayrıca İstanbul'daki polis okulunun yanısıra Anadolu'nun uygun yerinde bir polis okulu açmayı düşündüklerini söylemiştir.¹²⁰ Nitekim, 30 Eylül 1923'te kurulan 1. İnönü Hükümetinin programı mecliste okunurken, Başbakan İsmet İnönü, dahilde huzur ve emniyeti ve terakki ve inkişafı temin etmek için Cumhuriyet Hükümetinin, kemali azim ve metanetle, kemali ısrar ve takip ile hareket edeceğini ifade etmiştir.¹²¹

¹¹⁷ 50. Yılda Polis Magazin Dergisi, Ankara, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayını, 1973, s. 91.

¹¹⁸ Ergut, a.g.e., s. 298.

¹¹⁹ TBMMZC, Devre: 1, İçtima: 2, Cilt: 9. İnikat (1 Mart 1921), s. 3.

¹²⁰ Nuran Dağlı, Belma Aktürk, **Hükümetler ve Programları I (1920-1960)**, Ankara, TBMM Kütüphane-Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü, 1988, ss. 15-24.

¹²¹ TBMM Resmi İnternet Sitesi, "1. İnönü Hükümeti Programı", (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP1.htm>, 25.01.2006.

D. Cumhuriyetin Kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Geçen Dönemde İç Güvenlik

Yüzyıllardır süregelen bir anlayışın yıkılarak ülkede yeni bir Cumhuriyet rejiminin kurulması, bir takım tepkisel hareketleri ve huzursuzlukları beraberinde getirmiş ve toplumsal çalkantıların henüz durulmamıştı. Bu huzursuzlukların ve yeni rejimi en çok uğraştıran olayların başında iç isyanlar geliyordu. Bu isyanlardan özellikle Şeyh Sait isyanı denilen ve Doğu'da çok kan dökülmesine neden olan başkaldırı ayrı bir önem taşımaktadır. Yeni Cumhuriyet hükümetleri başkaldırılara ve ülke geleceğini tehlikeye düşürecek her türlü girişime karşı tavizsiz bir tavır sergilemiş ve bu mücadeleyi yine yasal yollarla yürütmeye çalışmıştır. Bu amaçla çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin kurulması yeni rejim karşısı çevrelerce eleştirilmiştir. Bu konuda Mustafa Kemal'in Meclis'te söylediği sözler, ileride bu tür suçlarla mücadelede takip edilmesi gerekli bir ölçü olarak karşımıza çıkmaktadır: “Biz, alınan olağanüstü, ancak yasaya uygun önlemleri, hiçbir zaman ve biçimde, yasanın üstüne çıkarmak için araç olarak kullanmadık, tersine yurttta dirlik ve düzenliği kurmak için uyguladık, devlet yaşam ve bağımsızlığını sağlamak için kullandık. Biz, o önlemleri, ulusun uygar ve toplumsal gelişiminde yararlı kıldık.”¹²²

Ülkede gerçekleştirilen devrimlerle yeni bir rejimin kurulması, bunu kabullenemeyen devrim karşısı güçlerin yeni rejime karşısı açık veya gizli bir tavır almasına yol açmıştır. Devrimci dönemlerde, kaçınılmaz bir biçimde bütün toplumu dönüştürme sorumluluğunu paylaşan polis¹²³ bu dönemde devrimin kökleşmesi için yürütülen çabalarda önemli bir rol oynamıştır. Gerek Şeyh Sait isyanı gerekse diğer isyanların önlenmesinde ve bastırılmasında, ordunun yanısıra emniyet ve gizli servisler gözardı edilemeyecek önemli çalışmalar yapmışlardır.¹²⁴

Bu dönemde teşkilatlanma açısından Polis incelendiğinde, Kurtuluş Savaşı'nın ardından kurulan çağdaş ve ulusalcı yeni Cumhuriyet rejiminin, esas olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kurulan polisin örgütsel yapısını tahkim ettiği ve valilik sistemiyle bağlantılarını kurumsallaştırdığı görülmektedir.¹²⁵

¹²² Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, İstanbul, Sabah Yayınları, [t.y.], s. 591.

¹²³ Ergut, **a.g.e.**, s. 289.

¹²⁴ Uğur Mumcu, **Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1994, ss. 77-85.

¹²⁵ Ergut, **a.g.e.**, s. 289.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni Türkiye Cumhuriyeti zayıf bir polis teşkilatını devralmıştır. Emniyeti Umumiye Müdürlüğünde, Evrak Memurluğundan 1. Sınıf Katibe kadar merkez teşkilatında sadece 28 personel bulunmakta idi. İllerdeki Polis Teşkilatları da merkez teşkilatı gibi oldukça yetersiz bir durumdaydı. Birçok ilde polis teşkilatının başında komiser sınıfı polis amirleri görev yapmaktadır.¹²⁶

TABLO - I
Cumhuriyetin İlanından İkinci Dünya Savaşı'na Kadar,
Polis Teşkilatının Kadrosu

YILLAR	POLİS SAYISI	1 POLİSE DÜŞEN VATANDAŞ SAYISI
1923	4.143	661
1924	4.250	678
1925	4.464	677
1926	4.040	780
1927	4.198	786
1928	4.210	803
1929	4.214	821
1930	4.210	836
1931	4.040	891
1932	3.800	968
1933	3.742	994
1934	3.809	987
1935	4.124	921
1936	4.260	915
1937	4.682	854
1938	4.882	840

Kaynak: Cevdet Demirbaş, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Polis Teşkilatı”, **Polis Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 43, (Ocak-Şubat-Mart 2005), ss. 148-149.

Yukarıda tablodan da görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında polis sayısı fazla iken, bütçe mülahazalarından¹²⁷ dolayı 1934 yılına kadar mevcut sayının azalmaya başladığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesi polis sayısının tekrar artmaya başladığı gözlenmektedir.

Yine bu yıllarda kuruluş kanunu mevcut değildi ve teşkilatın gereksinimleri bütçe kanunlarına eklenen kadro cetvelleriyle karşılanmaya çalışılıyordu.

¹²⁶ Alyot, a.g.e., s. 611.

¹²⁷ Mete Tunçay ve diğerleri, **Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cilt: IV, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 691.

1924 Anayasasının idari bölünmede getirdiği düzenlemeye paralel olarak, polis teşkilatı da genellikle il merkezlerinde kurularak hızlı bir gelişme devresine girmiştir.

1930 yılına kadar devamlı gelişim gösteren teşkilatın merkez kuruluşuna günün ihtiyaçlarına göre yeni şubeler eklenmiştir. 14 Mayıs 1930 tarihinde yürürlüğe giren 1624 sayılı “Dahiliye Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun” ile Teşkilatın ismi, Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü olarak değiştirilmiş, bu arada merkez kuruluşuna bazı şubeler eklenmiş, taşra polis teşkilatlarının sayıları artırılmıştır.¹²⁸ Aynı kanunun 5. Maddesine göre Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünün Merkez Teşkilatı; Genel Emniyet ve Asayiş İşleriyle görevli Birinci Şube, İdari ve Adli İşlerle görevli İkinci Şube, Personel ve Mali İşlerle görevli Üçüncü Şube, Yabancıardan sorumlu Dördüncü Şube, Teknik Yayın ve İstatistik işleriyle görevli Beşinci Şube olmak üzere beş Şube Müdürlüğü ve Umum Müdüre bağlı Müfettişlik ile Evrak Bürosundan oluşturulmuştur.¹²⁹

1932 yılına kadar geçen dönemde emniyete ilişkin hizmetler 1907 ve 1913 tarihli Polis Nizamnamesi hükümlerine göre yürütülmeye çalışılmıştır.¹³⁰ Oysa, devletin fonksiyonlarında meydana gelen gelişme ve değişme, bütün kamu hizmetlerine ve doğal olarak güvenlik ve esenlik hizmetine de yansımış, daha önceki dönemlerde düşünülmeyen bazı durumlar Cumhuriyet dönemiyle birlikte polise yeni görevler yüklemeye başlamıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yürürlükte kalan bu nizamnamelerin ihtiyacı giderek karşılayamaz hale gelmesi üzerine 30 Haziran 1932 tarihinde 46 maddelik 2049 sayılı “Polis Teşkilatı Kanunu” çıkartılmıştır. Bu kanun, polisin özel bir meslek olduğundan hareketle, poliste eğitimin okullarda yapılmasını öngörmüş, polisi üniformalı ve sivil, il polis yöneticilerini ‘Emniyet Müdürü’ ve ‘Emniyet Memuru’ olarak ayırmıştır.¹³¹ Yine bu kanunla, polis mesleğinin derece ve sınıfları belirtilmiş, polis teşkilatının kadro ve dereceleri ile, atama, yükselme, denetleme, mesleğe girme ve cezalandırma, yer değiştirme, eğitim, disiplin cezaları ve ödüllendirme esas ve usulleri gösterilmiştir.¹³²

---

¹²⁸ Metin, **a.g.m.**, s. 1639.

¹²⁹ Alyot, **a.g.e.**, ss. 610-611.

¹³⁰ **Polis Dergisi**- 155. Yıl Özel Sayısı, s. 11.

¹³¹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 16.

¹³² Yeni kanunla polisin görev kıyafetinde de değişiklik yapılmıştır. Cumhuriyet Dönemi polis kıyafeti örnekleri için Bkz.: (Ek: 3) ve (Ek: 4).

Bu kanuna göre polis sivil ve üniformalı olarak ikiye, üniformalı polis de atlı ve yaya olmak üzere yine ikiye ayrılmıştır. Türk polis kadrosunda bayan polislerin yer alması da bu döneme rastlamaktadır. Ahlak Zabıtasının faaliyeti çerçevesinde, genç kızları, kadınları ve çocukları korumak amacıyla birisi hukuk fakültesi mezunu olmak üzere 13 bayan polise görev verilmiştir.

30 Haziran 1932 tarihli ve 2050 sayılı kanunun yanısıra, 23 Haziran 1934 tarih ve 2531 sayılı kanun ve 1654 sayılı Dahiliye Vekili Merkez teşkilatı ve vazifeleri düzenleyen kanunla da değişiklik yapılmış, yeni şubeler açılmıştır. Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünün merkez teşkilatına, asayişten sorumlu olmak üzere 6. Şube, hudut işlerine bakan 7. Şube adlarında iki şube ilave edilmesiyle Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünün Şube adeti yediye çıkartılmıştır.

Nihayet, ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak incelenecek olan 4 Temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu,¹³³ 4 Haziran 1937 gün ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu çıkartılmış ve bu iki kanun muhtelif tarihlerde yapılan madde değişiklikleriyle günümüze kadar yürürlükte kalmıştır.

Her zaman Atatürk'ün sevgi ve takdirlerini kazanan Türk polisini,¹³⁴ Cumhuriyetle birlikte modern araç gereçlerle donatmak ve çağın gereklerine uygun en iyi eğitimi vermek için düzenlemelere gidilmiştir. Polis Enstitüsü bu dönemde Ankara'da faaliyete geçerken, İstanbul'daki Polis Okulu da faaliyetine devam etmiştir.

Bu açıdan ele alındığında, Emniyet Teşkilatı ile ilgili mevzuatın, İl Polis Nizamnamesinin yürürlüğe konuluş tarihi olarak kabul edilen 10 Nisan 1845'den bu

---

¹³³ 2559 sayılı PVSK'nın birinci maddesi, vazife ve selahiyeti bakımından, polisin tarifini şu şekilde yapmaktadır: "Polis; asayışı, amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın ırz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatını temin eder. Bunlara her hangi bir suretle vuku bulacak taarruz, tecavüz ve sarkıntılığı menetmeğe ve mütecasirlerini yakalamağa ve haklarında kanunen yapılması lazım gelen muameleye başlamağa mecburdur. Kanun ve nizamnamelerin kendisine verdiği sair vazifeleri de yapar." Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, s. 774.

¹³⁴ Atatürk'ün aşağıdaki sözleri ülkemizin genel asayişinden sorumlu olan polis ve jandarma teşkilatına verdiği önemin açık bir göstergesidir.

"Türk Polisine;

Sizin halî tavrınızda mertlik ve erkeklik, yürüyüşünüzde intizam ve ciddiyet, size olan haklı itimadî kuvvetlendirdi ve herkesi memnun etti. Çünkü herkes biliyor ve bilmelidir ki polis ve jandarma kuvvetleri vatandaşlara huzur ve sükun temin eden Cumhuriyetin kanununa ve medeniyet düşmanlarına karşı kullandığı bir kalkandır. Binaenaleyh Cumhuriyet kanunlarına memleketin huzur ve asayişine gelebilecek ve vatandaşların hürriyetini tecavüz edebilecek şeririn kafası behemahal bu kalkana çarpmalı ve parçalanmalıdır." Bkz.: **50. Yılda Polis Magazin Dergisi**, s. 6. Bkz.: (Ek: 5)

yana, yurttta egemen olan rejimin görüş ve düşünüşüne göre şekillendiği ve ancak Cumhuriyet sonrası dönemde büyük bir gelişme gösterdiği görülmektedir.

Cumhuriyet dönemi jandarma teşkilatı incelendiğinde, polise benzer şekilde yeniden yapılanma konusunda çalışmalar yapıldığı gözlenmektedir. Yaşanan Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve nihayet Milli Mücadele sırasında jandarma ordunun emrine girmiş, böylece jandarma kadrolarında neredeyse boşalmıştı. Hükümet gerek Milli Mücadele yıllarında gerekse Cumhuriyet devrinin başında jandarmanın yeniden organize edilmesiyle meşgul olamamıştı.¹³⁵

TBMM'nin açılmasından 10 Haziran 1930 tarihine çok fazla yasal düzenleme yapılmamış mevcut mevzuat hükümlerine göre işler yürütülmüştür. 7 Haziran 1920 tarih ve 5 sayılı Piyade, Süvari sınıfından Mükkeke Olmak Üzere Jandarma Müfrezeleri Teşkilî kanunuyla memleketin iç güvenliğini ve genel asayişini sağlamak üzere Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı jandarma müfrezeleri kurulmuştur.¹³⁶ 1926 yılında çıkarılan 812 sayılı Jandarma Efradı kanunuyla, jandarma erlerinin alınma usulleri, hizmet süresi, maaş, sosyal haklar gibi konular düzenlenmiştir. Ancak, Cumhuriyet döneminde jandarmaya ilişkin ilk yasa 1930 yılında çıkartılan 1706 sayılı Jandarma Kanunu olmuştur. Bu yasa ile jandarma örgütünün kuruluş, kadro ve görevleri saptanmıştır. Yasanın uygulanmasına ilişkin "Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi" ise 24 Aralık 1937 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1939 yılında bu nizamnamede değişiklikler yapılmıştır.¹³⁷

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Cumhuriyet yönetiminin önem verdiği ve öncelik tanıdığı konuların başında yine iç güvenlik konusu gelmektedir. Mustafa Kemal Atatürk 1937 yılında TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmada, Cumhuriyet rejiminin, yurdumuzda huzur ve sükunun en iyi biçimde yerleşmesini sağladığını, vatandaşların ve bu yurttta oturanların, Cumhuriyet kanunlarının eşit şartları altında kendileri için hazırlanan hürriyet, refah ve saadet imkanlarından azami bir biçimde yararlandıklarını ifade etmiş, ulusumuzun layık olduğu yüksek uygarlık ve refah düzeyine ulaşmasının engellenmesinin düşünülmesine yer bırakılmadığını ve bırakılmayacağını bir kere daha vurgulamıştır.¹³⁸ Mustafa Kemal, yönetimin bu

---

¹³⁵ Alyot, **a.g.e.**, s. 328.

¹³⁶ Alyot, **a.e.**, s. 329.

¹³⁷ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 27.10.1939 - 2/12239, Arşiv Dosya No: 30.18.1.2.-89.104.20.

¹³⁸ **TBMMZC**, Devre: 5, İçtima: 3, Cilt: 20, Birinci İnikat (1 Kasım 1937), s. 3.

konudaki kararlılığına, Tunceli vilayetinde alınan tedbirleri örnek olarak göstermiştir.

Benzer şekilde, Mustafa Kemal Atatürk 1938 yılında TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmada, ilk olarak iç güvenlik olgusunu ele almış, ulusumuzun ve ülkemizin geçen yılı tam bir huzur ve sükun içinde, yükselme ve kalkınma çalışmaları ile geçirdiğini kıvançla ifade etmiş, uzun yıllardan beri süregelen ve zaman zaman gergin bir şekil alan Tunceli'ndeki toplu haydutluk olaylarının belli bir program içindeki çalışmalar sonucu kısa bir sürede ortadan kaldırılarak, bölgede bu gibi olayların bir daha tekrarlanmamak üzere tarihe aktarıldığını ifade etmiştir.¹³⁹

---

¹³⁹ TBMMZC, Devre: 5, İctima: 4, Cilt: 27, Birinci İnikat (1 Kasım 1938), s. 3.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN GENEL DURUMU ve İÇ GÜVENLİK ÖRGÜTLERİ

A. İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Genel Durumu

1- Türkiye'nin Siyasi ve Askeri Durumu

Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de hayata gözlerini yummasının ardından, 11 Kasım 1938 günü, Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubunda yapılan toplantıda; İsmet İnönü, 323 oyun 322'sini alarak Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçildi. Atatürk'ün ölümüyle sadece Cumhurbaşkanlığı değil, aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi Değişmez Genel Başkanlığı da boşalmıştı. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle geriye Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı seçimi kalmıştı. Bu amaçla 26 Aralık 1938'de Ankara'da toplanan CHP kurultayında, CHP Genel Başkan Vekili Celal Bayar, CHP programının genel başkan seçimiyle ilgili maddesini değiştirmek üzere sunduğu tasarıda, Partinin kurucusu ve ebedi Başkanı'nın Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu olan Kemal Atatürk olduğunu ve Partinin değişmez Genel Başkanı'nın İsmet İnönü olduğunu ifade ettikten sonra, Partinin değişmez Başkanlığının ancak vefat, vazife yapamayacak hastalık veya istifa halinde boşalabilmesini teklif etmiştir.¹⁴⁰

Oybirliği ile kabul edilen bu tasarıdan sonra İnönü, yalnız devletin başı olarak değil, tek partili siyasi iktidarın da Değişmez Başkanı ve Milli Şefi olarak ülkedeki bütün yetkileri eline aldı. Atatürk döneminin en uzun süre görevde kalmış Başbakanı olan İnönü, başlangıçta Atatürk'ün son Başbakanı Celal Bayar ile yola devam etmiş, ancak bu birliktelik fazla sürmemiştir. Yeni kurulan rejimin ve devrimlerin korunup devam ettirilmesi açısından aralarında görüş farklılığı bulunmayan iki devlet adamı, ilerleyen yıllarda yollarını ayırmışlar ve farklı kulvarlarda siyasi hayatlarını devam ettirmişlerdir. 25 Ocak 1939 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Parti Divanı toplantısında, TBMM seçimlerinin yenilenmesi kararı alındı. Bunun üzerine Bayar Hükümeti istifa etti ve yerine Dr. Refik Saydam başkanlığında yeni hükümet kuruldu.¹⁴¹ Böylece, Türkiye İkinci Dünya Savaşını

¹⁴⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt : II, İkinci Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968, s. 38.

¹⁴¹ Tunçay v.d., **a.g.e.**, ss. 122-125.

İnönü'nün Cumhurbaşkanlığında ve Refik Saydam'ın başbakanlığında karşılayacaktır.

26 Mart 1939 tarihinde yapılan genel seçimler, İnönü'nün isteği doğrultusunda bir meclis yapısı ortaya çıkarmıştı.¹⁴² İnönü bir yandan Cumhuriyet Halk Partisi'nin politikasını yönlendirirken, diğer taraftan Müstakil Grup aracılığıyla bu politikanın ne ölçüde ve hangi noktalarının denetlenmesi gerektiğini saptamaktaydı.¹⁴³

Siyasi açıdan, Cumhuriyet Halk Partisi Gurubu, Hükümet ve Müstakil Gurup üzerinde gerekli yapılanma ve denetimi sağlayan İnönü, İkinci Dünya Savaşı, politikada bütün yolların kendisine çıktığı bir ortamda karşıladı.¹⁴⁴

Bu dönemde, “Hükümet ve Devlet yapısı, otoriter ve merkezi bir iktidar yapısıdır. Toplumun içinde meclis, meclis içinde parti, partinin içinde kabinenin üstünde devlet başkanı her bakımdan ve tüm kıstaslara göre egemendiler.”¹⁴⁵ Bu nedenle “meclis, hükümet hukuken vardılar. Fakat politikayı bizzat ve doğrudan doğruya İsmet İnönü idare ediyordu.”¹⁴⁶ Tek partinin hakimiyetinde devlet ve parti birleştirilmiş, siyasi muhalefet tasfiye edilmiş ve İnönü'nün etrafından bir kişilik kültürü oluşmuştu.¹⁴⁷ Böylece, Milli Şef İnönü'nün idaresinde tek parti yönetiminin hayatın her alanında söz sahibi olduğu bir dönem başlamıştır.

Emniyet teşkilatı da bu alanların en önemlilerinden birisini teşkil etmekteydi. Emniyet Teşkilatı üst yönetimi savaş boyunca çeşitli vesilelerle Milli Şefin yolundan sapılmayacağını açıkça ilan ederek, memleketin ve Cumhuriyetin temeli olan, her işte ilham kaynağı ve irade güneşi¹⁴⁸ ve yurdumuzun koruyucusu ve Devletimizin büyük Milli Şef'i¹⁴⁹ olarak niteledikleri İsmet İnönü'ye sonsuz bağlılıklarını ve tazimlerini arz etmiştir. Bu bağlılıklarını “Ebedi Şefimiz Ulu Atatürk'ün manevi varlığı önünde eğilerek saygı ile anarken, Başbuğumuz ve Milli Şefimiz İsmet

---

¹⁴² Selim Deringil, **Denge Oyunu**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Numune Matbaacılık, 1994, s. 42.

¹⁴³ Tunçay v.d., **a.g.e.**, s. 127.

¹⁴⁴ İrfan Bülbül, “Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı Döneminde Savaşın Sosyal Yaşam Üzerine Etkileri”, (**Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2005), s. 192.

¹⁴⁵ Deringil, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁴⁶ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1970, s. 21.

¹⁴⁷ Ergut, **a.g.e.**, s. 361.

¹⁴⁸ “Ankara Polis Enstitüsünde Diploma Dağıtma Töreni, Emniyet Umum Müdürünün Konuşması”, **Polis Dergisi**, Yıl: 30, Sayı: 334, Ankara, EGM Yayınları (Eylül 1943), s. 70.

¹⁴⁹ “Polis Enstitüsü Diploma Tevzii”, **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 338, Ankara, EGM Yayınları (Eylül 1944), s. 4.

İnönü'ne candan bağlılığımızı arzederiz.”¹⁵⁰ ve “Bilim Müessesesi olan Polis Enstitüsünün kurucusu ve Türk emniyet teşkilatının yapıcısı, Milli Şefimiz ve Cumhurbaşkanımız Büyük İnönü'nün önünde saygı ile eğilirim.”¹⁵¹ sözleriyle dile getirmişlerdir.

Böyle bir atmosferde tam bir “Milli Şef” gibi davranarak Türkiye’yi savaş boyunca ateş çemberinin dışında tutmayı başaran İnönü,¹⁵² Atatürk reformlarının kaderinin de, Türkiye’deki batılılaşmanın ateşli savunucusu ve bekçisi olacağı şüpheli kişilerin ellerine bırakmak niyetinde değildi.¹⁵³ Bu nedenle, İnönü ilk önceliği, devletin siyasi ve ekonomik bağımsızlığı, ulusal toprakların bütünlüğü, yurtiçindeki kanun ve düzen, Atatürk’ün kültür devrimi ve ulusal ekonominin ağır ama emin adımlarla gelişmesi gibi cumhuriyetin başarılarını korumaya verdi.¹⁵⁴ Böylece, Atatürk reformlarının bazılarını koruyan yasaları çiğneyen kişilere uygulanacak cezaları arttırdı. Devrimlere karşı yapılabilecek saldırıların yanı sıra, ülke içinde genel asayiş ve güvenliği sarsacak, toplumdaki huzuru bozacak hareketlere de müsamahasız bir tavır sergiledi.

1 Eylül 1939’da Almanya’nın Polonya’ya saldırmasıyla başlayan İkinci Dünya Savaşı, kısa sürede Avrupa Kıtasını bir ateş çemberi haline getirmiştir. Bu savaşın eşiğinde Türk yöneticilerinin, Avrupa’daki güç ve çıkar çatışmalarını doğru algılamaları ve gelişen olaylar karşısında zamanında gerekli önlemleri almaları, Türkiye’yi savaşın ateşinden ve fiziki tahribatından korumuştur.¹⁵⁵ Yöneticilerin dış politikadaki bu başarılarının yanı sıra; savaşın tüm etkilerini yoğun bir şekilde hissedilen toplumun tüm kesiminde, bu etkileri azaltabilmek, ekonomik krizi atlatabilmek ve halkın huzurunu sağlamak için çeşitli tedbirler almışlardır. Bu etki, özellikle savaş yılları içerisinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün de:¹⁵⁶ “savaşın en çok hissedilen tarafı hayat pahalılığı olmuştur” şeklinde ifade ettiği gibi, fiyatların önlenemez yükselişinde kendini ortaya koymuştur. Şevket Süreyya Aydemir’e göre İkinci Dünya Savaşı yıllarında “köylü kütlesi iktisadi sefaletin başdöndürücü

¹⁵⁰ “İzmir’de Şehitlerimizi Anma Töreni (28.10.1944)”, **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 339, Ankara, EGM Yayınları (1 Kanun 1944), s. 123.

¹⁵¹ “İçişleri Bakanı’nın Polis Enstitüsü 1945-46 öğretim yılı sonunda yapılan diploma törenindeki sözleri”, **Polis Dergisi**, Yıl: 32, Sayı: 346, Ankara, EGM Yayınları (Aralık 1946), s. 4.

¹⁵² Metin Toker, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁵³ Necdet Uğur, **İsmet İnönü**, İstanbul, Yapı-Kredi Yayınları, 1995, s. 59.

¹⁵⁴ Andrew Mango, **Türkiye ve Türkler : 1938’den Günümüze**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005, s. 38.

¹⁵⁵ Mehmet Gönübol, “Atatürk’ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler”, **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)**, Ankara, T.T.K. Basımevi, 1992, s. 43.

¹⁵⁶ **TBMMZC**, Devre: VI, Cilt: 21, İçtima: 3, Birinci İnikat (01.11.1941), s. 5.

derinliğinde yüzüyordu. Doğu illeri ise açlık, kan, şeyhlik ve derebeylik ihtirasları içinde savrulup duruyordu. Milletın sosyal yapısı ise ortaçağ kalıntısı ilişkilerden hiç de arınmış değildi. Daha doğrusu devrimler bu sosyal yapıya inmemiştir.”¹⁵⁷ Halkın bu hoşnutsuzluğu olası bir patlama endişesini de beraberinde getiriyordu.¹⁵⁸ Bu durum, doğrudan halkın gündelik yaşantısına yansımış ve iç güvenlik olgusunu etkileyen olayların yaşanmasına neden olmuştur.

Yöneticiler savaş yıllarında, ekonomik alanda yaşanan sıkıntılarının yanı sıra siyasi alanda ve iç güvenlik açısından ülkede istikrarı korumak için büyük çaba harcamışlardır. Özellikle Atatürk devrimlerinin korunması ve siyasi istikrarsızlığa yol açabilecek oluşumların engellenmesi için alınan tedbirleri tavizsiz şekilde uygulamaya çalışmışlardır. Çünkü, Cumhuriyetin başından beri gerçekleştirilen çağdaşlaşma programından oldukça tedirgin olan toplumun gelenekçi kesimlerinin,¹⁵⁹ savaşın doğuracağı sıkıntılardan ve otorite boşluğundan yararlanma yoluna gitme olasılığı her zaman mevcuttu.

Ancak Tek Parti yönetiminde hükümete ve inkılap kanunlarına karşı halkın büyük oranda fiili bir tepki gösterdiğini söylemek zordur. Dönemin göze çarpan en önemli siyasi hareketi, İrkçılık-Turancılık olayları olarak adlandırılan ve gençlik kesiminin ilk defa geniş oranda sokağa döküldüğü olaylardır. Böylelikle daha sonra gelecek olan muhalefet hareketlerinin temelleri yavaş yavaş atılmıştır.

Bu dönem, halkın çektiği savaş sıkıntılarında ve uygulanan politikalardan dolayı Tek Parti yönetimine karşı hoşnutsuzluğun arttığı ve sonradan gelecek çok partili hayatta büyük bir oranda muhalefete destek verecek bir oluşumun temellerinin atıldığı dönem olmuştur. Tek Parti yönetimi altındaki ülkede, savaşın getirdiği olumsuz şartlardan doğrudan etkilenen halk, suçu yönetimde aramış ve bu durum yönetime karşı olan tepkilerin artmasına yol açmıştır. “Ülke içerisindeki süregiden sıkıntılara bir de İkinci Dünya Savaşı'nın yükü ve yoksullukları eklenince, bürokrasi ve bir kesim burjuvazi dışında hoşnutsuzluk alabildiğince artmıştır.”¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ Aydemir, **a.g.e.**, ss. 57-58.

¹⁵⁸ Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. İrvin Cemil Shick- Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul, Belge Yayınevi, 1992, ss. 113-114.

¹⁵⁹ Eroğul, **a.m.**, ss. 113-114.

¹⁶⁰ Murat Belge, “Türkiye’de Günlük Hayat”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: III, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 846.

İkinci Dünya Savaşı savaşı başladığında hemen hemen her alanda olduğu gibi askeri alanda da durum pek iç açıcı değildir. Son derece 'demode',¹⁶¹ olan ordu böyle büyük bir savaşa hazır değildi¹⁶² ve bir deri bir kemikten oluşan canlı varlıklar görünümündeki bu ordu, hareket ve manevra niteliğinden yoksun bulunuyordu.¹⁶³ "1940 yılının Türk Ordusunun perişan hali de açık bir gerçektir. Yapılacak iş yoktu. Elde ne varsa onunla idare edecektik."¹⁶⁴ Bu dönemde Türkiye'nin savaş hazırlıkları Aydemir tarafından;¹⁶⁵ "savaş sanayi bakımından ise Türkiye'nin, yeterli bir sanayi potansiyeline hiçbir suretle sahip olmadığı da açıkça bilinen bir şeydi. Tersaneler ancak nazari olarak mevcuttu. Bu durum askeri sanayi tesisleri ile tersanelerin sivil idareye terki konusunda yapılan incelemelerde olduğu gibi görülüyordu"¹⁶⁶ şeklinde açıklanmaktadır.

Ordu hem teçhizat hem de insan gücü açısından yetersiz durumdaydı. "Kara ordusu Ankara, Konya ve Erzincan merkezli üç ordu grubundan, yani 12 kolordu ve bağlı birliklerden oluşmaktadır. Barış sırasında ordu mevcudu 150 bin askerdir. Hava gücü düzensiz ve zayıftır."¹⁶⁷ "Silah, araç ve gereçleri yok denecek derecede az ve modern savaşın gerisinin çok gerisinde kalmış eski tiplerden müteşekkil idi. Örneğin piyadelerin piyade tüfekleri 1898 modeli Mavser -Mauser- idi. Ordu bütünüyle silah müzesi halindeydi."¹⁶⁸ Benzer şekilde "(24)lük toplarımız vardı. Birinci Dünya Harbinde Verdun Muharasında kullanılmıştı. 48 ton ağırlığı. İki parça halinde çekilirdi. Namluya ve kundağa ikişer tane onar tonluk traktör koşardık. Tekerlek tabanı yarım metre genişliğinde demirdendi. İkinci Dünya Harbinin yıldırım tabiyesi karşısında pek iftihar edilecek bir silah sayılmazdı tabii. İşin kötüsü kışladan dışarıya da çıkaramıyorduk bir türlü. Toplarımızın üzerinde yürüyeceği sağlam zeminli bir yola ihtiyaç vardı."¹⁶⁹

---

¹⁶¹ Mete Tunçay, "İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu", **Tarih ve Toplum** Cilt: VI, Sayı: 35 (Kasım 1986), s. 35.

¹⁶² Aydemir, **a.g.e.**, s. 130.

¹⁶³ "Türkiye'yi Titreten Yıllar", Haydar Sükan'ın Mektubu, **Milliyet** (31.5.1979). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Genelkurmay İstihbarat Şubesi ve Harp Akademisi öğretmenliğinde ve orta emir-komuta kademesinde değişik görevlerde bulunmuş olan Emekli Orgeneral Haydar Sükan'ın, bir ordu mensubu olarak söylediği sözler savaş yıllarında ordunun durumunu ortaya koymasından önemlidir.

¹⁶⁴ Dündar Seyhan, **Gölgedeki Adam**, İstanbul, Milliyet Yayınları, Nurettin Uycan Matbaası, 1966, ss. 9-15.

¹⁶⁵ Aydemir, **a.g.e.**, s. 133.

¹⁶⁶ Aydemir, **a.e.**, s. 133.

¹⁶⁷ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, İstanbul, Yurt Yayınları, 1996, s. 422.

¹⁶⁸ "Türkiye'yi Titreten Yıllar", Haydar Sükan'ın Mektubu.

¹⁶⁹ Seyhan, **a.g.e.**, s. 10.

Yine bir yetkilinin sözleriyle 1940 yılında Türk ordusunun durumu şudur: “..zannederim, harp içinde hiçbir vakit tam manasıyla ve gönül rahatlığı ile kendimizi harbe hazır hissetmedik. Mesela ilkin Çakmak hattı adını verdiğimiz ve ta Kırklareli'nden ve Edirne'den geçerek harbi hudutta karşılayacak olan geniş bir müdafaa sistemi tesis ve kabul ettik. Sonra, buna takatimizin yetmeyeceğini anlayarak müdafaa hattını Çatalca dar sahasına kadar çektik. Daha sonra (Mart 1941 sırasında olmalı) Rumeli'nin hatta İstanbul'un müdafaa edilemeyeceği telkini ile harbi Boğazlar'ın Anadolu yakasında kabul etmeyi düşündük. Bunun için de Balıkesir'den Çanakkale Boğazı olduğu gibi İzmit gerisinde de kuvvetli bir birlik tahşit ederek Şile ve Kandıra sahillerini de kontrol altında tuttuk.”¹⁷⁰

Büyük kısmı Trakya'da konuşlandırılan askeri kuvvetlerin lojistik destek durumlarını ve beslenme konusunda ne kadar kötü olduğunu şu iki örnek ortaya koymaktadır: “Birincisi, yiyecek ve hayvan yemi kıtlığından atlar ve katırlar birbirlerinin kuyruklarını yemeye çalışıyorlardı. İkincisi, 1943 yılında Çekmeceler bölgesinde yapılan askeri bir manevrada kolordu ikmal yollarını at arabaları ve deve kolları teşkil etmekteydi.”¹⁷¹

Hava saldırılarına karşı kentlerin savunmasında pasif korunma hakkındaki yasa ve yönetmelik-tüzük vs. tüm bunlar kağıt üzerinde kalmaktadır. İstanbul'da evlerin çoğu ahşaptır ve hava savunması için yeterli değildir.

Böyle bir durumda yetkililer Almanya'nın Türkiye'ye saldırma endişesi içinde beklemekten ve halkın moral ve fedakârlık gücüne güvenmekten başka yapacağı bir şey yoktur. “Garp cephesinde sükunet var. Garp cephesinde sükunet devam ettikçe bizde de telaş ve endişe artıyordu. Açığımızı da, o zaman da, sonra da, elhak hiç bozulmayan moral gücümüzle kapatacaztık.”¹⁷² “Memleket bir savaş ihtimali karşısında hemen her cephesi ile halsiz ve yetersizdir. Herhangi bir savaş halinde, milletin kahramanlık geleneği, tahammül ve fedakârlık gücünden başka dayanacak amilleri azdır.”¹⁷³

---

¹⁷⁰ Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1959, s. 359.

¹⁷¹ "Türkiye'yi Titreten Yıllar", Haydar Sükan'ın Mektubu.

¹⁷² Seyhan, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁷³ Aydemir, **a.g.e.**, 131.

2- Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Asayiş Durumu

Türkiye İkinci Dünya Savaşına katılmamasına rağmen ekonomik ve sosyal olarak bu savaştan çok fazla etkilenmiştir. Olası bir savaş beklentisi içerisinde askeri ve siyasi hazırlıklara önem veren Türkiye,¹⁷⁴ ekonomik yönden aynı hazırlık sürecini gerçekleştirememiştir. Ordunun kendi çevresi içindeki hazırlık, karar ve önlemleri hariç olmak üzere,¹⁷⁵ İkinci Dünya Savaşı öncesi Türkiye'de hem hükümetin, hem ordunun hem de aydınların bu konuya gerekli ölçüde yönelmedikleri, bu yüzden Türkiye'nin savaş yıllarına, savaş ekonomisine yönelik planlama ve örgütlenme açısından eksik girdiği, savaş başladığında Türk savunma sisteminin bu yönden hazırlıksız olduğu, seferberlik hazırlıklarının genellikle Birinci Dünya Savaşının usul ve alışkanlıkları içinde yürütüldüğü, savaş ekonomisi üzerindeki teşkilat ve hazırlıksızlığın İkinci Dünya Savaşı yıllarında hem ordu hem halkın beslenmesini sonuna kadar olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.¹⁷⁶ Oysa bu dönemde, özellikle askeri harcamalar ve resmen ilan edilmese de seferberlik uygulaması, bütünüyle ekonomik koşullar üzerine oturmaktaydı.¹⁷⁷

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ordunun ve halkın iâşesi meselesi, savaş dönemindeki ekonomik sorunlar içinde ön sırayı almıştır. Savaş yıllarında ordunun büyümesi, gıda maddelerine, özellikle hububata olan talebi artırmıştır. Oysa az gelişmiş bir ülke konumundaki Türkiye'nin zayıf tarım yapısı, savaş şartlarının yükünü çekecek durumda değildir. Tarım üreticilerinin bir bölümünün askere alınması, çift mallarının bir kısmına ordunun el koyması ve benzeri nedenlerle üretimde önemli düşüşler ortaya çıkmıştır. Bu olağanüstü şartlar altında hükümetlerin izleyeceği politikalar, hem köylülüğün farklı kesimlerini, hem de sınıfları yakından etkilemiştir.

---

¹⁷⁴ Avrupa'da uluslararası gruplaşmaların başladığı yıllarda "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesini politikasına temel dayanak kabul eden Türkiye, uluslararası barışa daha fazla katkıda bulunabilmek için 18 Temmuz 1932 tarihinde Milletler Cemiyetine katılmıştır. Bulunduğu bölgede barışın ve güvenliğin korunmasına büyük önem veren Türkiye, bunu sağlamak için İkinci Dünya Savaşı kadar geçen dönemde barışa dönük girişimlerini yoğunlaştırmıştır. Bkz.: Fahir Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye" **S.B.F. Dergisi**, Cilt: XIII, Sayı: 2 (Mart 1958), s. 141 ; Şükrü S. Gürel, "Türk Dış Politikası", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 528 ; Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, T.T.K. Basımevi, 1991, s. 113.

¹⁷⁵ Aydemir, **a.g.e.**, s. 70

¹⁷⁶ Aydemir, **a.e.**, s. 131.

¹⁷⁷ Kemal Arı, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar", **T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri 1: İkinci Dünya Harbi ve Türkiye** (20-22 Ekim 1997 İstanbul), Ankara; Genelkurmay Basımevi, 1998, s. 448.

Ekonomik açıdan savaş süresince devletin ve halkın genel durumunun çok iyi olmadığı söyleyenebilir. Avrupa’da başlayan savaşla birlikte, Türkiye askeri hazırlıkları hızlandırmış, Hükümetin aldığı kararlar doğrultusunda¹⁷⁸ zamanla sayısı bir buçuk milyonu bulan askeri silah altına almıştır.¹⁷⁹ Nüfusun büyük bir kısmının silah altına alınmasıyla üretimde önemli işgücü kaybı ortaya çıkmış, özellikle tarım sektörü bu durumdan etkilenmiştir.¹⁸⁰ Çünkü bu insanların silah altına alınması onları üretici durumdan tüketici durumuna düşürmüş, doğal olarak üretim azalmış, tüketim artmıştır.

Alınan tüm önlemlere karşı hükümet, silah altına alınan yüzbinlerce askeri beslemek ve kent merkezlerinin gıda ve giyim gibi temel mal ihtiyaçlarını karşılamakta ciddi güçlüklerle karşılaşmıştır. “Türkiye savaşa girmemiş olmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı boyunca büyük bir orduyu seferber halde tutmuş, orduyu besleyebilmek ve donatabilmek için özellikle halkın % 80’ini oluşturan köylülerden büyük özveri istemiştir. Savaş içinde dört misline fırlayan fiyatlar, halkın her kesimini alabildiğine ezmiştir.”¹⁸¹ Günden güne derinleşen ve kısa bir sürede dünyayı içine alan savaş, dışında kalmış olmakla birlikte ülkemizde az maaşlı memurlar, dullar, yetimler ve nihayet ülke nüfusunun büyük bir çoğunluğunu teşkil eden köylüler üzerinde büyük sarsıntılar meydana getirmiştir.¹⁸² Yoksulluk ve sefaletin had safhaya vardığı ülkede, halkın çoğunluğunu teşkil eden köylülerin durumu iç açıcı değildir. “Halkın büyük bir kısmı ortaçağ koşulları içinde”¹⁸³ yaşamaktadır.

Nitekim, “İkinci Dünya Savaşı yıllarında Tek Parti rejiminin iase politikaları, kentlerdeki ekmek ve hububat sıkıntısını önleyemediği gibi, yükün büyük bir kısmını küçük üreticilerin omuzlarına yıkarak, köylülüğün çok geniş kesimlerini karşısına

---

¹⁷⁸ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı:2 Eylül 1939-2/12030, Arşiv Dosya No: 030.18.1.2-88.94.13 (Ek: 6) ; B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 30 Eylül 1939-2/12060, Arşiv Dosya no: 030.18.1.2-88.96.2.

¹⁷⁹ Arı, a.g.m., s. 448. ; Güngör Cebecioğlu, “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri”, T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri 1: İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997 İstanbul), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1998, ss. 359-360’da silah altına alınabilecek yükümlülerin yüzde 65’inin göreve çağrıldığı belirtilmektedir.

¹⁸⁰ Güven Gülöksüz-Yiğit Gülöksüz, “Kırsal Yapı”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1248.

¹⁸¹ Eroğul, a.g.m., ss. 113-114. Cumhurbaşkanı İnönü 3 Mayıs 1945’de, Eskişehir Halkevi’nde yaptığı konuşmada; 1942 yılında savaşın fiyat artışlarına etkisini önlemeye yönelik olarak alınan bütün önlemlerin yükünü yalnız başına köylülerin çektiğini belirtmiştir. Bkz.: Haldun Derin, Çankaya Özel Kalemmini Anımsarken (1933-1955), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 191.

¹⁸² Nusret Köymen, “Milli Korunmada İktisadi Tedbirler”, Türk İktisat Cemiyeti Konferansları Serisi: 15, Ankara, Uzluk Basımevi, 1942, s. 3.

¹⁸³ Taner Timur, "Osmanlı Mirası", Geçiş Sürecinde Türkiye, (Der. İrvin Cemil Shick- Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 34.

almıştır.”¹⁸⁴ Bu yüzden memleket öyle bir ekonomik buhran içine düşmüştü ki, bir lokma has ekmekten, bir avuç şekerden tutun da bir kilo çiviye kadar bütün ‘zaruri havayic’ altın pahasına elde edilebilir lüks maddeler arasına girmiş ve geçim sıkıntısı harp halinde bulunan memleketlerde bile görülmeyen bir vehamet arzutmeye başlamıştı.¹⁸⁵

Ancak Tek parti yönetimi, memur tabakasının savaş enflasyonu karşısında ezilmemesi için yoğun çaba sarfetmiştir. “Halk ile memur iki sınıf halinde birbirlerinden ayrılmıştı ve devlet, kendi memurunu kısmen koruyabilmenin gayreti içindeydi. Bunun aslında, halkı memurdan yani devletten daha fazla ayırdığının farkında değildi. Sümerbank’ın memurlara verdiği kumaş ve ayakkabılar ucuz fiyatlarıyla tamah çekiyorlardı. Şeker için memurlara ve halka değişik bedel ödetiliyordu. Hâlbuki bunları almak da bir meseleydi ve nüfus cüzdanlarının başındaki beyaz sayfalar çeteleye dönmüştü.”¹⁸⁶

Dolayısıyla savaş boyunca memurların hayat standardının ve durumlarının fazla bozulmadığı söylenebilir. Memurlarla karşılaştırıldığında işçi sınıfının durumunda hem görelî, hem mutlak bir bozulma vardır.

Bunun yanısıra ülke nüfusunun azınlık bir kesimi alabildiğince zenginleşmiş, elde ettikleri yasadışı servetlerle rahat içerisinde yaşamaktadır. Ardarda yayınlanan kararnamelere adeta meydan okurcasına hızlanan karaborsa ve ihtikâr süreci, hükümetin sıkıntılarını artırıyor. Bir yandan temel tüketim mallarında ciddi yokluklar içinde kalan geniş halk yığınları büyük sıkıntılar yaşarken, diğer yanda vurgun haberleri, yönetici kadronun bazı kesimlerinin tacirler ve büyük toprak ağalarına karşı tavır almalarına yol açmıştır. Türedi savaş zenginleri ve savaşın getirdiği yokluk ortamından istifade edenler, karaborsa, vurgunculuk, ihtikâr ve her türlü yolsuzluğa başvurmaktan çekinmemektedir. Karaborsa ve yokluk büyük şehirlerde sosyal sınıfların yapısını değiştirmiş, harp zenginlerinin doğmasına yol açmıştır.¹⁸⁷ Harp zengini, istifçi, karaborsacı, vurguncu gibi sözcükler İkinci Dünya

¹⁸⁴ Şevket Pamuk, " İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Sorunu ve Köylülük," **Tarih ve Toplum**, Cilt: VI, Sayı: 35 (Kasım 1986), s. 25.

¹⁸⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politika’da 45 Yıl**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1984, s. 184.

¹⁸⁶ Metin Toker, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁸⁷ İlber Ortaylı, “İkinci Dünya Savaşında Şehirlerde Hayat”, **T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye** (20-22 Ekim 1997 İstanbul), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1998, s. 424 ; Arı, **a.g.m.**, s. 450. Dönemin tanıklarından birisinin bu konudaki ifadeleri ise şöyle: "Vagon ticareti yapanlar, alenen haraç yiyenler, karaborsacılar, uğursuzlar ayak üstünde yüzlerce, binlerce lira kazanmışlar. Bir elleri yağdayken, öteki elleri baldan çıkmamış. Bir zenginlik, bir israf, bir doymak bilmeyen iştah ki, gırla gitsin." Bkz.: Eser Tutel, “İkinci Dünya Savaşı’nda Beyoğlu”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: XXIII, Sayı: 133 (Ocak 1995), s. 27.

Savaşının en sık tekrarlanan sözcükleri arasındaydı. “Dış ticareti elden geçiren İstanbul tüccarlarına ek olarak çoğunlukla taşra kentlerinde yerleşmiş, bir temel ihtiyaç maddesinin ikmalini ele geçirerek İstanbul piyasasında elde edilebilen kârları devşiren yeni spekülâtörler sınıfı doğdu. Savaş yıllarının sonucu olarak, yoksullaşan halkın yanı sıra coğrafi olarak geniş bir alana dağılmış ve sayıları on binleri bulan vurguncular kümesi akıl almaz ölçüde zenginleşti.”¹⁸⁸ Kıtık korkusuyla halkın ihtiyacından fazlasını alıp stok yapması, artan aşırı talebin karaborsayı tetiklemesi, savaş koşullarının ortaya çıkardığı kıtlık, enflasyon ve geniş devlet katkıları özellikle büyük toprak sahiplerinin daha da zenginleşmesine yol açmıştır. Bunların yanı sıra şehirlerde ithalat yapan tüccarlar da olağanüstü koşullardan istifade ederek büyük, ancak meşru olmayan kazançlar sağlamışlardır.¹⁸⁹

Bu haksız zenginleşmenin en büyük sebeplerinden birisi de ortaya çıkan enflasyondur.¹⁹⁰ “Enflasyon; muhtekirlere, müstahsillere, tüccarlara her nevi mutavassıtlara ve müstehlike ile doğrudan doğruya temasta bulunan esnafa kazandırmıştır.”¹⁹¹ Ülkenin içinde bulunduğu bu ekonomik kriz ve yüksek enflasyon birçok insanın haksız kazançlar edinerek zenginleşmesini sağladı. “Bunlar daha ziyade spekülasyon, mal iddiharı ve ihtikâr sayesinde kazanan açık gözlerdir. Devlet tarafından el konan malları saklamak; kara piyasada ticaret etmek; ellerindeki parayı, bankada açtırdıkları krediyi veya ipotek ettirdikleri malların karşılığını emtia, veya gayrimenkul spekülasyonlarına yatırmak sureti ile zengin olmuşlardır.”¹⁹²

Savaşa girmemesine rağmen Türkiye’nin fiyat artışlarında diğer ülkelere göre ilk sırada olması, özellikle yiyecek fiyatlarının anormal şekilde artış göstermesi, toplumun pek çok kesimi için hayat pahalılığını katlanılmaz bir hale getirmiştir. Bu durum, ülkede kötümserlik, olumsuz propaganda ve manevi yıkılış havası estirmek isteyenlerin ekmeğine yağ sürmüştür.¹⁹³

Ne var ki, bu dönemi sadece burjuvazi ile yüksek bürokrasinin ve siyasi kadroların nemalarının paylaştıkları, başıboş vurgun yılları olarak değerlendirmek de yanlıştır. Tek parti rejiminin yönetici kadrolarının bir kanadı, savaş yıllarını, bir

¹⁸⁸ Çağlar Keyder, "Türkiye Politikasının Ekonomi Politikası," **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. İrvin Cemil Shick- Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul, Belge Yayınevi, 1992, s. 51.

¹⁸⁹ Baskın Oran, "İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar," **AÜSBF Dergisi**, Cilt: XXII, Sayı: 3 (Eylül 1969), ss. 241-242.

¹⁹⁰ Nevin Coşar, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Mali Yaklaşımlar (1945-1950)", **Toplumsal Tarih**, Cilt: VIII, Sayı: 44 (Ağustos 1997), s. 48.

¹⁹¹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi-1908-1985**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1990, s. 64.

¹⁹² Boratav, **a.e.**, s. 64.

¹⁹³ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar: 1939-1954**, İstanbul, Milliyet Yayınları, Mart 1977, s. 262.

yandan haksız kazançlara set vuracak etkin devlet müdahalelerini yerleştirmek, öte yandan ekonomik ve kültürel alanda bazı kalıcı reformlara yönelmek için bir fırsat olarak kullanmaya da teşebbüs etmiştir. Hayat pahalılığından ortaya çıkan bu sonuca karşın savaşın başladığı 1939 yılından itibaren iş başında bulunan Refik Saydam Hükümeti, fiyatları kontrol altında tutmak için olağanüstü bir gayret sarfetmiştir. Özellikle devletin zorunlu ihtiyaçlarını ihtiyat altına alan Hükümet, halkın az da olsa tüketim maddelerini temin edebilmesi için önlemler almış, yüksek fiyatla ürün satma, stokçuluk ve karaborsa ile mücadele için büyük çaba göstermiştir.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, TBMM’de yaptığı bir konuşmada fiyat artışları ile ilgili olarak; özellikle gıda fiyatlarının hiçbir ölçüye sığmayan bir şekilde artmasının, sabit ve dar gelirli milyonlarca vatandaşın, “bir ıstırap uçurumu” ile karşı karşıya kalmasına sebep olduğunu dile getirmiştir.¹⁹⁴

Hükümetin bütün çabalarına karşın üretimin artırılamaması hatta düşmesi, yolsuzluk ve karaborsanın artması, askeri harcamalar ve dünyadaki olağanüstü savaş koşulları, Türk toplumunda ileri bölümlerde ele alacağımız üzere pek çok zorluk yaşamasına, normal zamanlarda karşılaşmayan suç türlerinin ortaya çıkmasına, asayiş olaylarının çoğalmasına, toplumda güvensizlik duygusunun artmasına, halkın yönetime olan güveninin sarsılmasına ve böylece bir iç huzursuzluğa yol açmıştır.

Halk tabakaları arasındaki bu zıtlık sokaklara da yansımıştır. Ülkemiz hakkında izlenimlerini kaleme yabancı bir yazar gözlemlerine göre: "İstanbul, birbirine zıt manzaraların bir silsilesi gibidir. Bir yanda karanlık, pis, kazılmış, kokan, çamurlu sokaklar, öte yanda asfaltlanmış ve görkemli caddeler var. Pejmürde ve dilenen çocukları her adımda görebiliriz."¹⁹⁵

Ekmek, şeker gibi birçok temel yiyecek maddelerinin yokluğu ve ekmeğin karneyle satışı da bu döneme damgasını vuran önemli sıkıntılardan bir diğeri idi. 19 Aralık 1941 günü İstanbul'da ekmeğin karneye bağlandı. Aynı uygulamaya bir ay sonra Ankara'da da başlandı. Kişi başına günde yarım ekmeğin alınabiliyordu.

Yiyecek sıkıntısının yanında diğer maddelerin de yokluğu halka zor günler yaşatıyordu. Yaşanan sıkıntılarla ilgili endişeler “1942 yılında havalar da öyle soğuk gitti ki, evlerde ne odun kaldı, ne de kömür. Zonguldak'tan kalkan kömür gemisi fırtına nedeniyle gelemediği için Silahtarağa santralının ancak birkaç saat daha

¹⁹⁴ TBMMZC, Devre: VI, Cilt: 28, İçtima: 4, Üçüncü İnikat (11.11.1942), ss. 17-18.

¹⁹⁵ Jean-Louis Mattei, “Jean Savant-İsmet İnönü'nün Türkiye'si (La Turquie D'İsmet Ineunu)”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 37 (Ocak 1997), s. 62.

elektrik verebileceği günler yaşandı. Sonra? Herhalde koca İstanbul karanlıklara gömülecekti. Peki, ya daha sonra?”¹⁹⁶ şeklinde dile getirilmektedir.

Savaşa girilmemesine karşın halkın, savaşın bütün sıkıntılarını yaşadığı ilginç bir dönem olmasının yanı sıra, bu dönemin dikkat çeken bir diğer özelliği adeta doğal afetlerin ve felaketlerin peş peşe yaşandığı bir zaman dilimi olmasıdır. Daha 1939 yılının son ayında yaşanan büyük Erzincan Depreminin yaraları sarılmadan meydana gelen irili-ufaklı diğer depremler, sel felaketleri diğer bütün yaşanan sıkıntıları bir kat daha da artırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli döneminde, devletin gelir ihtiyacını sağlamak üzere çıkarılan Varlık Vergisi uygulamada doğurduğu sonuçlar itibariyle azınlıklara yönelik çıkarılmış bir olağanüstü hal vergisi olarak algılandı. Bu vergiyi ödeyemeyen insanların Aşkale'deki çalışma kamplarına gönderilmesi, bazılarının yurtdışına kaçması veya intihar etmesi yine bu dönemin genel manzarası içinde yerini alan olaylardandı.

İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye'nin nüfusunda önemli bir artış olmamıştır. 1940 yılında toplam nüfus 17.820.950 iken bu sayı 1945 yılında 18.790.174 olmuştur. Yıllık nüfus artış hızı 1940-1945 döneminde binde 10.6 ile en düşük seviyede iken 1945'ten sonra büyük bir nüfus patlaması olmuş ve 1955-1960 döneminde binde 28.5 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır.¹⁹⁷ Bu patlamanın nedenlerini nüfus bilimciler şöyle özetlemektedirler: “1913-1923 döneminde kırılan genç erkek nüfustan sonraki kuşaklar, ancak 1940 yıllarında doğurgan çağa gelmişlerdir. Ne ki, İkinci Dünya Savaşı süresince silah altına alınan bu yeni doğurgan kuşak ancak 1945'ten sonra ürünlerini verebilmiştir. Ayrıca antibiyotiklerin bulunması, sıtma ile yapılan etkin savaş gibi sağlık alanındaki mücadelelerin başarılı sonuçlara ulaşması ölüm oranında ciddi boyutlara varan bir düşüş sağlamıştır.”¹⁹⁸ “Bu dönemde halkın % 73.7'si tarımda, %8.5'i sanayide %17.8'i de hizmet kollarında çalışmaktadır. Halkın okuryazarlık oranı ise %28.9 civarındadır.”¹⁹⁹ Yine 1940 yılında köy nüfusu 13.474.701 (%75.61) ve kent nüfusu 4.346.249 (%24.39)dur. 1945 yılında ise bu oran fazla değişmemiştir: Köy nüfusu

---

¹⁹⁶ Tutel, a.g.m., s. 30.

¹⁹⁷ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Resmi internet sayfası, (Çevrimiçi), http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000Nufus_Kesin1.htm, 24.05.2005

¹⁹⁸ Tevfik Çavdar, “Türkiye’de Nüfus Sorunu”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: VI, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1554.

¹⁹⁹ Çavdar, a.m., s. 1560.

14.103.072 (%75.06) ve kent nüfusu 4.687.102 (%24.94)dur.²⁰⁰ 1940 yılında okur-yazar olmayan insan sayısı 11.242.759 (% 75.5) ve okur-yazar insan sayısı 3.657.367 (% 24.5)'dir. Bu oranlar 1945 yılında ise şu şekildedir: okur-yazar olmayan insan sayısı 10.583.606 (% 69.8) ve okur-yazar insan sayısı 4.583.305 (% 30.2)'dir.²⁰¹

Ülkenin genel asayiş durumu, savaşın getirdiği olumsuz şartlardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Hükümetin bütün 1341 (1921-22) doğumluların askere alınmasına karar vermesi üzerine, bunların askere vaktinde sevk edilmesi hususunda polise çok iş düşmüştür.²⁰² 21 Haziran 1927 tarihli ve 1111 sayılı Askeri Mükellefiyet kanununa göre yeni askerlerin silah altına çağırılma ve toplanmalarına ait cetvellerin ihtiyar meclisine gönderilmesi ve tebligat yapılması görevi kolluk kuvvetlerine verilmiştir. Toplanma gününde, mahallin polis amiri veya jandarma komutanları diğer yetkililerle birlikte gelenleri ve gelmeyenleri tespit edecektir. Askerlik şubelerince tespit edilen yoklama kaçakları ve bakayaları kolluk kuvvetlerine bildirilmekte ve bunların aranmasına başlanmaktadır. Kolluk kuvvetleri yoklama kaçakları ve bakayaların yanı sıra, birlik ve müesseselerden firar edenleri, izin veya tebdili hava müddetini geçirenleri, saklıları aramak, elde etmek ve askerlik şubelerine teslim etmekle görevli idi.²⁰³ Kolluk kuvvetlerinin bunları yakalamak için zor kullanma yetkisinin yanı sıra, jandarma koruması altında sevk edilen kimselerin firara teşebbüsü halinde başka bir şekilde önlenmesi mümkün olmazsa jandarmanın silah kullanabileceği veya aynı şekilde bu gibi kimselerin kolluk kuvvetlerine saldırmaları durumunda kolluk kuvvetlerinin kendilerini savunmak için silah kullanabileceği hüküm altına alınmıştır.²⁰⁴

Polis bu dönemde askere gitmek istemeyenler için sahte evrak düzenleyenlere karşı da mücadele etmiştir. Örneğin, 1943 yılında sahte askerlik evrakı tanzim ve Askerlik Şubeleri ile Örfi İdare Komutanlığının mühür ve imzalarını taklit ve bu suretle askerlik işlerine hile karıştırmaktan ve kendisine sahte evrak tanziminden

²⁰⁰ (DİE) Resmi internet sayfası, (Çevrimiçi), http://www.die.gov.tr/yillik/03_Nufus.pdf, 22.07.2005

²⁰¹ (DİE) Resmi internet sayfası, (Çevrimiçi), <http://www.die.gov.tr/tkba/t098.xls>, 12.03.2005.

²⁰² Eyüp Şahin, **Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde ve Cumhuriyete Giden Yolda İz Bırakan Polisler**, Ankara, EGM Yayın No: 371, 2004, s. 354.

²⁰³ Polis arşivlerinde bu konuda yaşanan sıkıntılara rastlamak mümkündür: “Tebdil hava veya izinli gelen bazı askerlerin köylerden geçerken kahvelere girerek para topladıkları duyuları alınmaktadır.” Bkz.: **E.G.M.A.**, Çoruh Valisi C. Kınay imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 8.3.1943 tarih ve 551 sayılı İstihbarat Bülteni, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

²⁰⁴ Alyot, **a.g.e.**, ss. 889-890.

sanık olan Besim Kıraslan ve arkadaşları suç delilleriyle birlikte yakalanarak adalete teslim edilmiştir.²⁰⁵

Savaş yıllarında işlenen diğer suçlarda görülen artışın yanısıra mala karşı işlenen suçlarda daha fazla bir artış olduğu gözlenmektedir. Özellikle savaş şartlarında bulunması zor olan malların yanısıra yiyecek maddelerinin çalınmasıyla ilgili işlenen suçlar, polislerin en çok uğraştıkları suçlar olmuştur.

Ancak hükümetler, savaş boyunca illerdeki durumu kontrol altında tutabilmek ve yaşanan olayları takip edebilmek için sürekli durum raporları almıştır. Başta Isparta, Muğla, Burdur, Ankara, Amasya, Niğde, Sinop, Erzurum Valilikleri olmak üzere bir çok il valiliği, savaşın ilk yıllarında yazdıkları genel gözetleme raporlarında; durumları gözetlenen şahıslar, asayişle ilgili son durum, illerindeki son gelişmeler hakkında merkeze bilgi vermişlerdir.

Isparta Valiliği'nin Emniyet Genel Müdürlüğü'ne yazdığı raporlarda, bu genel gözetlemede polisin neleri takip ettiği/etmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Böyle bir raporda "takip edilen kimselerin şüpheli halleri görülmediği, yabancı illere gidip gelen olmadığı, Hanedan taraftarları ve tahrifatla uğraşanlar olmadığı, rejime muhalif ve prensiplere aykırı hareket edenlerin olmadığı" belirtilmektedir.²⁰⁶

Benzer şekilde Niğde Valiliği'nce gönderilen bir raporda "Vilayet mıntıkasında İstiklal Mahkemesince mahkum edilmiş olanlarla komünistlik ve sair şüpheli olup mevzii olarak takip edilen ve mütekait zabitanın tarassutunda hükümet ve inkılabımız aleyhinde faaliyetleri"²⁰⁷ hakkında bilgi verilmektedir. 1940 yılında ünlü Sinop cezaevinde kalan mahkumların sayısını ise, Sinop Valisi Fehmi Vural imzasıyla İçişleri Bakanlığına gönderilen yazıdan öğrenmek mümkündür. "1940 Birinci Kanun ayı içinde Vilayetimiz cezaevinde onbiri erkek, biri kadın olmak üzere on iki komünist ile bir Bulgar casusu mahkum mevcut olup, başkaca mezkur suçlarla ilgili kimse bulunmamaktadır."²⁰⁸

Umum Müdürlük makamının emirleriyle Mersin'e gönderilen Muhakemat (polis) memuru Hikmet Ozan'ın, 19.7.1943-29.8.1943 tarihleri arasında yaptığı

---

²⁰⁵ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 402.

²⁰⁶ E.G.M.A., Isparta Valiliği'nden Emniyet Umum Müdürlüğü'ne, 2.9.1940 tarih ve 6118/664 sayılı yazı; 4.11.1940 tarih ve 7250/811 sayılı yazı ve 3.2.1941 tarih ve 492/63 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No 56857.

²⁰⁷ E.G.M.A., Niğde Valiliği'nin 6.4.1940 tarih ve 1/534 sayılı yazısı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

²⁰⁸ E.G.M.A., Sinop Valisi Fehmi Vural'ın Dahiliye Vekaletine yazdığı 5.12.1940 tarih ve 864 sayılı yazı ve 21.1.1941 tarih ve 3 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

tahkikatla ilgili hazırladığı raporda,²⁰⁹ askeri malzeme taşıyan bir vagondaki patlamayla ilgili bilgi verilmekte, Mersin’de bulunan yabancıların casusluk yapmalarından şüphelenildiği belirtilmekte, Adana, İskenderun; Alman ve İtalyan Konsolosluk mensuplarının sık sık Mersin’e gelip gittikleri, son zamanlarda ilde artan randevuevi ve sürtük nev’inden kadınlarla zabitanın mücadele ettiği, Valinin birkaç randevuevi ve bir barı kapattığı bildirilmektedir.

Hükümetler, savaşın son yıllarında da ülkenin genel asayiş durumunu ve siyasi atmosferi öğrenmek ve illerdeki gelişmeleri yakından takip etmek için, durum raporu almaya devam etmiştir. Savaşın sonuna doğru müfettişlerce gerçekleştirilen denetlemelerde öncekilere benzer tespitlere rastlanmaktadır. Denetleme Kurulu Başkanlığı’nın bütün illere gönderdiği “siyasi ve içtimai durum ile Komünist faaliyeti olup olmadığı” yönündeki araştırma buyruğu²¹⁰ üzerine, Rize’de incelemelerde bulunan Emniyet Polis Müfettişi Naci Kardeş, Yüksek Umum Müdürlüğe bir rapor yazarak “komünistlik cerayanına karışan beş vatandaşın sıkıca kovalandığını”²¹¹ belirtmiştir.

Benzer şekilde Edirne’den 1. Şube Müdürlüğüne gönderilen müfettiş raporunda; “ilde 118 Bulgar, 53 Ermeni, 2470 Musevi; 144 hanede yaklaşık 862 Kürt vatandaş yaşamaktadır. Vilayet dahilinde belli başlı polisi meşgul edecek siyasi cereyanlardan tarikatçı, muhalif, İrkçî, Turancı yoktur. 3 Komo[ü]nist ve casusluktan şüpheli 4 Bulgar vardır.”²¹² denilmektedir.

Kırklareli’nden gönderilen bir raporda “halk umumiyet itibari ile iş ve gücüyle meşgul olup, hükümete sadık ve inanı vardır. Halen il bölgesinde tespit edilmiş muhalif, ırkçî, turancı mevcut yoktur”²¹³ denilmektedir. Ayrıca Alpullu’da komünistlik lehinde propaganda yapmaya yeltenenlerin tevkif edilerek, İstanbul Örfi İdare Komutanlığı Mahkemesine sevk edildiği bildirilmektedir. Rapordan Şeyh Sait’in 3 oğlunun da burada yaşadığı anlaşılmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki durum diğer bölgelere göre daha sorunlu olup, halkın yönetime olan bağlılıklarının azlığı tespitleri raporlara

---

²⁰⁹ E.G.M.A., Dosya No: 11215-6

²¹⁰ E.G.M.A., Denetleme Kurulu Başkanlığı’nın bütün illere gönderdiği 5.10.1944 gün ve 349 sayılı buyruk, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

²¹¹ E.G.M.A., Emniyet Polis Müfettişi Naci Kardeş tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 1 Mayıs 1945 tarih ve 35 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

²¹² E.G.M.A., 12 Mayıs 1945 tarih ve 322 sayılı müfettiş raporu, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No:56857, 12 Mayıs 1945 tarih ve 322 sayılı müfettiş raporunda

²¹³ E.G.M.A., 12.5.1945 tarih ve 323 sayılı Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No:56857,

yansımaktadır. Böyle bir yazıda “yerli memurların ekseriyetinin zayıf karakterli, yalan, rüşvet ve tezvira mütemayil, Türk kültürünü benimsememiş insanlardan teşkil olduğu, askerlikten kaçıp cenube iltica edenlerin orada bir melce bulup bu muzır hareketlerin cezasız kaldığı, vilayette halen faal tekke veya salıklarının mevcut olmadığı, aşiretlerden muzır faaliyeti olan ve Kürtçülük davası güdenlerin garbe nakledildikleri” ifade edilmektedir.²¹⁴

Aynı şekilde bir Emniyet Polis Müfettişi tarafından Bingöl ilinin genel durumuna dair yapılan inceleme sonucunu gösteren yazıda, şeyhlerin, seyitlerin halk üzerinde çok büyük bir nüfuzunun olduğu vurgulanarak, buna radikal bir çözüm yolu önerilmektedir. “Ruhlara sinmiş, men’ine teşebbüs edildikçe bilakis kuvvet kesbeylemiş bulunan ve bir fırsat zuhurunda ayaklanma istidadını muhafaza etmekte olan şeyhlik nüfuzunun kırılması için, bunların efradı aileleri ile birlikte bu bölgeden kaldırılması lazım bir mahiyet arzemiş bulunmaktadır.”²¹⁵ Raporun devamında bölge halkından bazılarının hacca gitmek üzere kaçak olarak Suriye’ye geçtikleri de haber verilmektedir.

İkinci Dünya Savaşının başladığı 1939 yılında ülkedeki Cürüm [suç] adedi 72.292, mücrim [suçlu] adedi 95.320’dir. Bu cürümlerin bölgelere göre dağılımı ise şöyledir:

TABLO - II
1939 Yılında Bölgelere Göre Suçlu Sayısı

Mıntıklar	Cürüm Adedi	Nüfusa Nispeti
Marmara ve Ege	26.529	9
Merkezi Anadolu	15.530	4
Karadeniz Sahili	6.472	2,5
Şarki Anadolu	6.195	4
Garbi Anadolu	5.924	3
Akdeniz Sahili	5.224	6
C. Şarki Anadolu	4.760	7
Türkiye Avrupası	1.859	1,5

Kaynak : Samed Ağaoğlu, “Memleketimizde Cürümler ve Mücrimler (Polis İstatistiklerine göre)”, **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 11-322, (1 Ağustos 1940), s. 47.

²¹⁴ E.G.M.A., Mardin Valisi Muhtar Akman tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 29.3.1944 tarih ve 1076 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

²¹⁵ E.G.M.A., Emniyet Polis Müfettişi Ziya Oral tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 8.5.1945 tarih ve 231 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

Yine bu dönemde cezaevlerinde bulunan hükümlü sayıları yıllara göre şu şekildedir.

TABLO - III
Savaş Yıllarında
Cezaevlerindeki Hükümlü Sayısı

Yıllar	Hükümlü Sayısı
1938	20.946
1939	22.137
1940	19.099
1941	19.387
1942	18.069
1943	16.789

Kaynak: İsmet Kemal Karadayı, “Cezaevleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 933.

B. İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin İç Güvenlik Teşkilatları

1- Polis Teşkilatı

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iş başına gelen hükümetler, polisin nitelik ve nicelik olarak iyileştirilmesi için bazı çalışmalar başlatmışlar ve yasal düzenlemelere gitmişlerse de, İkinci Dünya Savaşının başladığı yıllarda başta polis olmak üzere güvenlik güçlerinin halk nezdinde itibar ve güven sorunu yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu olumsuzluğun çok çeşitli sebeplerinden en önemlilerine ait ipuçlarını, Kurtuluş savaşı yıllarında bulmak mümkündür.

Milli Mücadele yıllarında hükümet çeşitli nedenlerden dolayı eşkiyaları kullanmıştır. Bir yandan, bir çeteyi yok etmek için başka bir çeteyi kullanırken, diğer yandan bizzat bu çeteleri halktan silah toplamak bahanesiyle kullanıyordu.²¹⁶ Ancak, bu şekilde önce silahlı gücünden istifade edilen, ancak daha sonra ellerindeki silahları müsadere edilemeyen insanların, güvenlik güçlerine katılmaları suretiyle pasifize edilmesi stratejisi izlenmiş, bu ise polis ve jandarmadaki yozlaşmanın en önemli nedeni olmuştur.²¹⁷

Milli Mücadele esnasında iç güvenliğin sağlanması doğrudan polisin yetkisine bırakılmamıştır. Sisteme eklenendirilen sivil milis güçleri ve kolektif sorumluluk modelinde örgütlenen yerel güçlerin dışında iç güvenliğin ve asayişin

²¹⁶ Ergut, a.g.e., s. 307.

²¹⁷ Ergut, a.e., s. 306.

sağlanmasında kullanılan esas örgüt, jandarmanın da bağlı bulunduğu orduydı.²¹⁸ Bu durum ise savaş ortamında iç güvenlik meselesinin kaçınılmaz bir biçimde militarize olmasına ve polisin etkisizleşmesine yola açmıştı.

Bunun yanı sıra, güvenlik güçlerindeki yozlaşma, esas olarak Türk devletinin bu geçiş döneminde bile toplumun “pasifize edilmesi” siyasetindeki kısmi de olsa sağlanan başarısının maliyetiydi.²¹⁹

Cumhuriyet yönetiminin özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi yasal alanda gerçekleştirdiği iyileştirme ve atılımlarda en büyük hedeflerden birisi de, polisin asıl görevini yapmasını engelleyici ve onu gerekli gereksiz bir çok işle uğraştırıcı çok sayıdaki görevden kurtararak onu asli görevinde yoğunlaşmasını sağlamaktı. Çünkü, “bu dönemde bazı polis amirlerinin polisi süfli işlerde kullandığı, çok vak’a ve hadiselerle teyyüt etmiş ve bu vaziyetler, halk nazarında polisin şeref ve nüfuzunu nakısaya uğratmıştır.”²²⁰

Bütün bu sebepler güvenlik güçlerine karşı olan şikayetlerin iyice çoğalmasına ve hatta jandarmanın “eşkiyay-yı marufe” olarak adlandırılmasına yol açmıştır.²²¹ Şikayetler o dereceye varmıştır ki “Asayişin şeraiti temini köye asayiş memurlarının gitmemesi, uğramaması ve hatta kasabalarda olmamasının daha iyi olacağı”²²² bile dile getirilmiştir.

Bütün bu olumsuz gelişmeler polisin ve jandarmanın itibarını ve güvenilirliğini sarsmıştır. Jandarmaya adam almak için duvarlara ilanlar asılmış, ancak kimsenin müracaat etmemesi üzerine, tellal ile tekrar duyuru yapılmıştır. Bu ısrarlı kampanyanın sonucunda kaydolunanların ise cezalarının affedilmesi beklentisi içerisinde olan katil, cani, eşkiya, serseri, firari ve mahkumlar oldukları görülmektedir.²²³ Başka bir örnek olarak, Adana 1921’de düşman işgalinden kurtulduğunda hükümetin sadece bu ilde kullanılmak üzere Emniyet Umum Müdürlüğü’nün bütçesinde artış teklif etmesi üzerine mebuslar tepki göstermiştir. Örneğin Sivas mebusu hükümetin isterse Sivas’taki yüz polis memurunun hepsini Adana’ya gönderebileceğini, bu durumda bile Sivas’ta hiçbir şeyin değişmeyeceğini söylerken, bir başkası “otuz senedir” polislerden bir fayda görmediklerini belirterek

---

²¹⁸ Ergut, **a.g.e.**, s. 309.

²¹⁹ Ergut, **a.e.**, s. 307.

²²⁰ Alyot, **a.g.e.**, ss. 779-710.

²²¹ Ergut, **a.g.e.**, s. 304.

²²² Ertuğrul Mebusu Necip Bey, **TBMMZC**, Devre: 1, İçtima: 3, Yirminci İnikat (1 Mart 1922), s. 191.

²²³ Ergut, **a.g.e.**, s. 306.

şunları ekliyordu: “Teşkilat arasında öyle şahsiyetler hasıl oldu ki, bugün onlara memleketin asayişini tevdi etmek hakikaten muzırdır. Polisler bugün... mutasarrıf ve kaymakamların ve belediye reislerinin ve sairenin hidemat-ı mahsusasında bulunuyorlar.”²²⁴

Polis o kadar önemsiz bir hale gelmişti ki, Mart 1924’te Emniyet Umum Müdürlüğü’nün bütçesi görüşülürken Dahiliye Vekili Ferid Bey bazı önemli ya da sınır kentleri dışındaki yerlerde bulunan polis örgütlerinin belediyelere devrini önermiştir.²²⁵ Bu kapsamda ülkedeki 4.780 polis memurundan 500 kişilik bir azaltmaya gidilmiştir. Ancak bu düşünce uygulamaya geçirilemeden yarım kalmıştır.

Bütün bu nedenlerle, polis ve jandarmanın, aynı zamanda bir savaş dönemi olan yeni bir rejimin kuruluş döneminde oldukça geri plana itildikleri söylenebilir.²²⁶ Polisin teşkilat olarak yeni rejimin kuruluş dönemindeki bu düşük konumu, daha sonraki dönemde kendisini algılama biçimini derinden etkilemiş ve sonraki yıllarda iyileştirme çabalarının ivmelendirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde polis teşkilatının sergilediği bu olumsuz tabloya bir de savaşın getirdiği yıkıcı tesir eklenince, Tek parti yönetiminin polis teşkilatında bir takım iyileştirme çabalarına girişmesi kaçınılmaz olmuştur.

Emniyet Teşkilatındaki bu yenileşme ve iyileştirme çabalarının daha İkinci Dünya Savaşı öncesinde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu konuda önemli bir adım olarak 1937 yılında 3201 sayılı yeni bir Emniyet Teşkilatı Kanunu çıkarılmıştır. Emniyet Teşkilatının hemen her sahasındaki yetersizlik ve eksiklikleri gidermeyi hedefleyen bu kanun, özellikle eğitim konusunda o döneme göre oldukça ileri sayılabilecek adımlar atılmasını öngörüyordu. Ancak savaşın patlak vermesi bu hedeflere ulaşmada önemli bir engel teşkil etmiştir.

Bu kanunda yoğun bir şekilde Emniyet Teşkilatı mensuplarının eğitim seviyesi ve kişi kalitesini yükseltme çabasını gözlemek mümkündür. Çünkü mevcut haliyle teşkilat elemanları istenilen seviyede değildir ve halkın nazarında çok iyi bir imaja sahip değildir. Jean Savant' a göre İkinci Dünya Savaşı yıllarında “İstanbul Polisi dehşet saçmaktadır. Aslında polis memuru çok şiddetli ve titiz. Akıl düzeyi de çok aşağılarda. 'Şantaj yapan' polis memuru tipine de rastlayabiliriz.”²²⁷

---

²²⁴ TBMMZC, Devre: 1, İçtima: 2, Cilt: 9, Onbeşinci İnikat (1 Mart 1921), s. 124.

²²⁵ TBMMZC, Devre: 2, İçtima: 1, Cilt: 10, Yedinci İnikat (1 Kasım 1924), s. 432.

²²⁶ Ergut, a.g.e., s. 313.

²²⁷ Mattei, a.g.m., s. 62.

Savaşın getirdiği sıkıntıların yanı sıra Tek Parti yönetiminin, genel olarak -ve özellikle de devrim kanunlarının korunmasındaki- tavizsiz tutumu, halkın gözünde polisi ve jandarmayı, devletin otoriter ve sert yüzü olarak görmesine yol açmıştı.

Polislerin bu olumsuz imajının ve halk ile polis arasındaki kopukluğun temel sebeplerinden bir diğeri ise, polisliğe müracaat edenlerin eğitim ve kültür seviyeleri halkın istek ve taleplerini karşılamaktan uzak bir yapıda olmasıydı. “Polise, ancak millet mekteplerinde okuyup yazmak öğrenebilen insanlar gelmekte idi. İlk tahsilliler bile, polis mesleğine, başka sahalarda iş bulamayacak kadar zayıf oldukları takdirde müracaat ederlerdi. Orta tahsilli memleket çocukları ise, polis mesleğini akıllarından bile geçirmezlerdi.”²²⁸ Cumhuriyetin ilk yıllarında, iş alanlarının gittikçe genişlemesi oranında, polislerin de maaşları o nispetle azalmıştı. Hatta ilk ve ortaokul mezunlarının bile, serbest mesleklerde veya daha az zahmetli diğer memurluklarda iş bulmaya başlaması polisliğe olan rağbeti azaltmıştı.²²⁹ Bu durum polisin nitelik bakımından istenilen seviyeye ulaşmasını engelliyordu.

Yönetimin, polislik mesleğine bakışı bu konudaki başka bir olumsuz etkendi. Tarihsel olarak her rejim kendi çıkarı için sadık polis güçleri oluşturmak istemesi, devrimci rejimlerde daha keskin bir şekilde hissedilir.²³⁰ Benzer şekilde bir devrim sürecini yaşamış ve savaşın getirdiği olağanüstü bir süreçten geçmekte olan Türkiye’de de polis, işbaşına gelen hükümetlerin dönüştürücü ve kitleleri kontrol edici siyasetlerinin asli organları arasında önemli bir rol oynamıştır. Polisin, vatandaşın hizmetinde olan bir birim olarak çalışmasından çok, devlet için çalışan bir güvenlik birimi olarak algılanması ve bu maksatla polisliğe zihni yeteneğinden çok fiziksel gücü üstün olanların alınması bunun en büyük sebeplerinden birisiydi. Bu bağlamda polisin kendisini yargıya veya topluma karşı sorumluluğunu azaltan yasal korumaların da sağlanması, polisliğin cazibesini ve güvenirliliğini neredeyse yok etmişti.

Ancak başta polis olmak üzere kolluk kuvvetlerinin sergilediği bu olumsuz tabloya karşın, İkinci Dünya Savaşı yıllarında zabitanın sahip olduğu yetkilerin, günümüz demokratik polislik ve insan hakları kriterlerine uygun izler taşıdığı anlaşılmaktadır. Örneğin zabıta tarafından yakalanan bir şahsın bırakılmasına engel sebepler ve deliller mevcut ise, suçun delillerini toplamakta ve sanığı evrakıyla

---

²²⁸ Alyot, a.g.e., s. 655.

²²⁹ Alyot, a.e., s. 655.

²³⁰ Ergut, a.g.e., s. 377.

hemen hakime teslim etmekte gereksiz ve haksız yere gecikmelere meydan verilmemesi ve şayet delillerin toplanması ve evrakın ikmalî zarurî olarak 24 saatten fazla gecikecekse, yetkili hakime sevk etmek esastır. Benzer şekilde aramaya karar vermek yetkisi mutlak olarak hakime verilmiştir. Ayrıca arama esnasında uyulması gerekli kurallar ve kısıtlamalar belirlenmiştir. Örneğin suçüstü ile gecikmesinde zarar görülecek haller veya firar eden bir sanık veya hükümlünün tekrar yakalanması hali müstesna olmak üzere, meskende veya iş mahalleriyle sair kapalı yerlerde gece vakti arama yapılması yasaklanmıştır.

Bunun yanı sıra polis yöneticilerinin İkinci Dünya Savaşı yıllarında insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmek için duyarlı davrandıkları gözlenmektedir. Örneğin, Ankara kadrosunda görevli polis memuru Abdullah Divelek hakkında, Süleyman Polat adındaki bir şahsı dövdüğü gerekçesiyle il idare kurulu tarafından 2 Nisan 1940 tarihinde lüzumu muhakeme kararı verilerek yargı yolunu açmıştır.²³¹

Polisin yetersizliği sadece elemanların nitelik ve nicelik olarak istenilen seviyede olmamasından kaynaklanmıyordu. Kanun ve nizamnamelerin de yeniden gözden geçirilip değişen yeni şartlara uygun hale getirilmesi gerekiyordu. Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşı öncesinde, ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacak olan bazı yasal düzenlemelere gidilmiş, polisin zamanın ve şartların getirdiği duruma uyum gösterebilmesi için mevzuatta köklü değişiklikler yapılmıştır. Çünkü, yürürlükte olan mevzuat çerçevesinde meydana getirilmiş olan gerek fiili kadro, gerekse büro işleriyle uğraşan personel yeni ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelmişti. Cumhuriyetle birlikte büyük bir gelişme gösteren devlet yapısı, sınai, ekonomik, ve mali konularda başlayan yeni çalışmalar polise yeni birçok vazifeler yüklemeye başlamıştı.²³² Sanayi alanında yaşanan gelişme ve sanayi kuruluşlarının çoğalması, ülkede çalışan işçi sayısını artırmıştı. Sanayi alanı dışında kalan diğer ekonomik gelişmeler de ülke çapındaki iş sahasını genişletmiş olduğundan, işçi hareketlerini ve çıkarlarını takip noktasında polisin görevleri o oranda artmıştı.

Deniz ulaşım araçlarının, demiryolu ve diğer karayolu araçlarının seri ve hızlı gelişimi de polisin görevlerini artırmış ve ağırlaştırmıştı. Yurtta gerçekleştirilen sosyal inkılapların engellenmesine ve savaş sonrası doğan bir takım fikir akımlarının

---

²³¹ Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Atik-Cedit-Cumhuriyet Dönemleri, Cumhuriyetimizin 80. Yılı Anısına, Ankara, EGM Yayınları, 2002, s. 425. (Ek: 7).

²³² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılı: 1944-1945, Yayın No: 10, Ankara, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayını, 1945, s. 127.

yurtta yayılmasına engel olacak tedbirler almakla görevli olan polisin işi, geçmişe oranla çok daha önemli bir derecede hassasiyet kazanmıştı.

Bundan başka, yeni silahların geliştirilmesi üzerine, herhangi bir seferberlikte ülkenin geri savunması bakımından polise yüklenecek görevleri de gözönünde bulundurmak gerekiyordu. Daha önceleri, polis, yalnız kanun ve nizamların emrettiği hususların çerçevesi içinde basit yöntemlerle görevini yaparken, zamanın ve dönemin getirdiği yeni şartlar karşısında kafası olgun, tecrübe ve uzmanlaşmış unsurlardan oluşan bir polis örgütü kurmak gerekiyordu.

Emniyet Teşkilatında eğitim seviyesini ve böylece personelin kalitesini artırmak amacıyla 1937 yılında Polis Enstitüsü'nün ve 1938 yılında Polis Koleji'nin eğitime başlaması, en önemli girişimlerden ikisini teşkil etmektedir. Benzer şekilde Cumhuriyetle birlikte polisin nitelik olarak iyileştirilebilmesi için başlatılan Hukuk ve Mülkiye mezunları ile lise, yedi senelik idadi ve orta okul mezunlarından istekli olanların kadro olanakları ölçüsünde polisliğe alınmasına bu dönemde de devam edilmiş ve gelecekte yetişmiş elemanlara sahip bir teşkilatın kurulması hedeflenmiştir.

1933, 1934, ve 1935 yılları içinde, kadrolarda esaslı bir değişiklik olmamış, 1936 yılında, 2049 sayılı yasanın 44üncü maddesine bağlı cetvelin Emniyet Müfettişleri başlığı altındaki kısım değiştirilmiştir. Nihayet 1937 yılında çıkarılan 3201 sayılı kanunla kadro sorunu temelli olarak çözülmeye çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve savaş yıllarında polisin sayısal durumuna gelince; 1938 yılında 2500 kişiye bir polis düşüyordu.²³³ Bu sayı ülkenin güvenlik ihtiyacını karşılamak için yeterli değildi. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ülkede gerekli polis sayısı en az 12.000 olarak tespit edilmişken, kısıtlı bütçe imkânlarından dolayı bu sayı azaltılmıştı.²³⁴ Örneğin, 1939 yılında bütçe hedefleri tutturulamadığı için polis alımı yapılamamış ve 1938 yılında 4.882 olan polis sayısı 1939'da 3.780'e düşmüştür. Bu nedenle polisin hizmet götürdüğü vatandaş sayısında artış meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında görev yapan polis sayısı ve polis başına düşen vatandaş sayısını gösteren tablo incelendiğinde, savaşın sonuna doğru polis sayısında artış olduğu, bunun da daha fazla vatandaşa hizmet götürme imkanı sağladığı görülmektedir.

²³³ Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi, Ankara, EGM Yayınları, 1983, s. 33.

²³⁴ Alyot, a.g.e., s. 656.

TABLO - IV
İkinci Dünya Savaşı Yıllarında
Polis İstatistiği (1939-1945 Yılları Arası)

YILLAR	NÜFUS BİLGİLERİ			TOPLAM POLİS SAYISI	BİR POLİSE DÜŞEN VATANDAŞ SAYISI
	TOPLAM NÜFUS	POLİSİN HİZMET GÖTÜRDÜĞÜ NÜFUS	POLİSİN HİZMET GÖTÜRDÜĞÜ NÜFUSUN TOPLAM NÜFUSA ORANI (%)		
1939	17.480.000	4.200.000	24,16	3.780	4.624
1940	17.800.000	4.300.000	24,33	4.388	4.561
1941	18.000.000	4.380.000	24,51	4.672	3.852
1942	18.200.000	4.460.000	24,67	5.498	3.310
1943	18.400.000	4.540.000	25,00	6.202	2.966
1944	18.600.000	4.650.000	25,00	7.312	2.543
1945	18.800.000	4.700.000	25,00	7.960	2.361

Polis sayıları Emniyet Genel Müdürlüğü APK Daire Başkanlığı arşivi ile Emniyet Genel Müdürlüğü kütüphanesi ve Personel Daire Başkanlığı kayıtlarından tespit edilmiştir. Nüfus sayıları Nüfus ve Vatandaşlık İşleri genel Müdürlüğünden alınmış olup, 1940 ve 1945 yıllarında sayım yapılmıştır. Sayım yapılmayan yıllar ise bu iki nüfus sayımı ve diğer nüfus sayımları dikkate alınarak orantılanmıştır.

Kaynak: Cevdet Demirbaş, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Polis Teşkilatı”, **Polis Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 43, (Ocak-Şubat-Mart 2005), ss. 148-149.

Savaşın ilerleyen yıllarında artan polis ihtiyacını karşılayabilmek için mevcut personelden emekliliği gelenlerin birçoğunun görev süreleri uzatılmıştır. Örneğin, 1941 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla emekliliği gelen 27 emniyet memurunun görev süresi ‘yaş kaydından istisnaen’ bir yıl daha,²³⁵ 1940 yılında Emniyet Umum Müdürlüğü’nden bir grup memurun görev süresi ‘sicil ve sıhhi vaziyetleri itibari ile bir müddet daha,²³⁶ Bursa Emniyet Müdürlüğü polis memurlarından Mehmet Cemil İncebayrak’ın görev süresi bir yıl daha²³⁷ uzatılmıştır. Benzer şekilde İstanbul Polis Okulu Müdürlüğü emrinde öğretmen olarak görev yapan polis müdürlerinden Samuel İzisel’in 30 İkinci Teşrin 1944 tarih ve 4644 Sayılı Kanun hükümleri gereği yaş sınırlamalarından dolayı emekliye ayrılması gerekmekte iken, 16 Kanunisanı

²³⁵ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 23.6.1941 - 2/16041, Arşiv Dosya No: 74-623, Fon Kodu: 30..18.1.2. Yer No: 95.53..12. (Ek: 8). Bu 27 kişi içerisinde yer alan Mudanya ilçesinde görevli polis memuru Süleyman Torunoğlu’nun görev süresi 01.08.1942 tarih ve 18448 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla bir yıl daha uzatılmıştır. Bkz.: Eyüp Şahin, “Cumhuriyete Hayat Veren İstiklal Madalyalı Polisler - Torunzade Süleyman Sırrı Efendi”, **Polis Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 14, Ankara, EGM Yayınları, 1998, s. 167. Süleyman Torunoğlu Kurtuluş Savaşı’nda gösterdiği yararlılıklardan dolayı TBMM’nin 5.4.341 (1923) tarihli oturumunda kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Bkz.: **Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları**, s. 361.

²³⁶ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 7.7.1940 - 2/13899, Arşiv Dosya No: 16-140.

²³⁷ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 9.2.1942 - 2/17256, Dosya No: 16-152. Bkz.: (Ek: 9).

1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla, devlet memurluğu hizmet müddeti 13 Temmuz 1945 tarihine kadar uzatılmıştır.²³⁸

Polis ihtiyacını karşılamak için uygulanan bir diğer yöntem olarak, bürolarda sivil polislerin meşgul edilmemesi için bir işlemler sınıfı oluşturulmuş ve bunların polisin büro işlemlerini yapması hedeflenmiştir. Muamelat memurları denilen bu görevliler fiili polis kadrolarının dışında kalan, yazışma, muhasebe, lojistik işlemlerini yürütmekte, sivil ve silahsız olarak görev yapmakta olup, polisin sahip olduğu hak ve yetkilere sahip değildiler. Bu şekilde mevcut polis kadrosunun çoğunluğundan iş sahasında yararlanma imkânı sağlanması hedeflenmiştir. Diğer taraftan nüfusu az olan ilçelerde, yalnız, idari ve siyasi işlerle meşgul olmak üzere, polis bürolarının açılmasıyla yetinilmiştir. Benzer şekilde adli tebligatların ulaştırılması gibi polise gördürülen bazı lüzumsuz görevlerin polisten alınması gibi yöntemlerle polisin iş yükü azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak gerek İkinci Dünya Savaşı öncesi gerekse savaşın başladığı ilk yıllarda, polisin mevcut kadrolarla kendisinden beklenen görevleri yerine getirmesi çok zordu.²³⁹

Emniyet teşkilatında yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen savaş yıllarında yönetim kadrolarının, polisin nitelik ve nicelik olarak iyileştirilmesi için belirgin bir çaba sarfettikleri göze çarpmaktadır. Emniyet teşkilatında görevlendirilmek ve bilgilerinden istifade etmek üzere yurt dışından uzmanların getirilmesinin²⁴⁰ yanı sıra üst düzey yöneticileri sık sık yurt dışına çıkararak yabancı ülke polis teşkilatları üzerinde incelemeler yaptıkları görülmektedir. Örneğin, Almanya ve Alman işgali altında bulunan memleketlerde tetkiklerde bulunmak üzere İstanbul Emniyet Müdürü Haluk Pepeyi ile Emniyet Umum Müdürlüğü dördüncü şube müdürü Salahaddin Korkut'a Bakanlar Kurulunca diplomatik pasaport verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁴¹

Bunun yanı sıra polisin yabancı polis teşkilatlarının tecrübe ve bilgi birikimlerinden yararlanmaya çalıştığı, yeni gelişmelerin ülkemizde uygulanması için çaba gösterildiği anlaşılmaktadır. Savaş döneminde yayınlanan polis dergileri

²³⁸ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 363.

²³⁹ İkinci Dünya Savaşı öncesinde bazı illerin polis kadrolarındaki eleman sayısı şöyle idi: Afyonkarahisar 17, Amasya 10, Aydın 21, Ağrı 16, Bilecik 10, Bolu 10, Burdur 12, Çankırı 10, Çorum 10, Denizli 10, Elaziz 15, Erzincan 10, Giresun 17, Gümüşhane 13, Isparta 12, Kırşehir 10, Malatya 18, Maraş 14, Muş 10, Ordu 10, Rize 15, Siirt 10, Sinop 13, Tokat 14, Van 16, Yozgat 13. Diğer illere gelince, bunların polis mevcutları da, 15 ile 60 arasında idi. İstanbul, İzmir ve Ankara illerinin polis ihtiyacı ise, bu merkezlere gereken miktarın çok aşağısında idi. Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, s. 654.

²⁴⁰ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 22.5.1940 - 2/13540. ; 20.6.1942 tarih ve 2/18165 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 74-623. Bkz.: (Ek: 10).

²⁴¹ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 6.1.1943 - 2/19285, Arşiv Dosya No: 112-251. (Ek: 11).

incelendiğinde bu tür bilgilendirme amaçlı tercüme ve telif yazılara rastlamak mümkündür.²⁴²

Polisin görev ve yetkilerindeki belirsizlikten doğan yasal boşluk polisin işlerini oldukça zorlaştırmakta, hizmetlerin zamanında ve sağlıklı yerine getirilmesine engel teşkil etmekteydi. Bu olumsuzluğun yanısıra iyileştirme çabalarının kaçınılmaz bir şekilde gerekli kıldığı yasal düzenlemeler konusunda İkinci Dünya Savaşı öncesi önemli adımlar atılmıştır.

a. Polisin Görev ve Yetkilerini Belirleyen Yasal Düzenlemeler

İkinci Dünya Savaşı öncesi çıkarılmış olmasına karşın savaş süresince polisin görevi esnasında yapacağı vazifeleri ve sahip olduğu yetkileri belirleyen üç temel mevzuat vardır.²⁴³

- 1) 30 Haziran 1932 tarih ve 2049 sayılı Polis Teşkilat Kanunu,
- 2) 4 Temmuz 1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu (PVSK),²⁴⁴
- 3) 4 Haziran 1937 Tarih ve 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu.

---

²⁴² **Polis Dergilerinde** yayımlanan bu yazılardan bazı örnekler şunlardır: Dr. Hans H. Burhardt, “1936 Senesinde Londra Polisi”, Sayı: 317, 1939, s. 79; Marc. A. Bischoff, “İlmi Polis (Police Scientifique)’in Tekamülü”, Sayı: 319, 1939, s. 61; W.Fleisher, “Yunanistan’da Cürüm”, Sayı: 319, 1939, s. 82; Lombroso, “Suç İşlemenin Sebepleri ve Önlenmeleri”, Sayı: 319, 1939, s. 89; Paul Böttger, “Adli Polis Hizmetinde Köpek”, Sayı: 319, 1939, s. 100; Prof. Dr. Gerhard Buhtz, “Seyrüsefer Kazaları”, Sayı: 320, 1940, s. 133; Faik Nart, “Newyork Polisi Dedektif Şeflerinden Michael Fiachetti, Tehdit Mektubu Gönderen Bir Çeteyi Nasıl Meydana Çıkardı”, Sayı: 321, 1940, s. 98; Ernst Senheider, “Seyrüsefer Kazaları Tahkikatında Polisin Vazifesi: Tesbit mi, Aydınlatma mı?”, Sayı: 322, 1940, s. 122; Joachim Kaintzik, “Nadir Bir İntihar Vakası”, Sayı: 322, 1940, s. 167; M.Fiaschetti, “Şayanı Dikkat Bir Katil Tahkikati”, Sayı: 322, 1940, s. 169; Dr.Liebers, “Seyrüsefer Kazalarının Adli Polis Tarafından Tahkik ve Tenviri”, Sayı: 322, 1940, s. 182; Prof.Dr.Gerhard Buhtz, “Seyrüsefer Kazası”, Sayı: 322, 1940, s. 184; Dr. Pannig, “Bir İntihar Vakası Hakkında Tıbbi Bir Müteala”, Sayı: 323, 1940, s. 145; Krüger-Thiemer, “Bir Rüya Vakası”, Sayı: 323, 1940, s. 150; General Daluege, “Alman Polisinin Sabıkalılarla Mücadelesi”, Sayı: 324, 1941, s. 162; H. Alker Tripp, “Road Traffic and It’s Control (Seyrüsefer ve Kontrol)”, Sayı: 324, 1941, s. 190; Marc A.Bischoff, “Sahtekarlıklar”, Sayı: 325, 1941, s. 82; Henry T. F. Rhodes, “İngiltere’de Eski ve Yeni Kriminal Araştırmalar”, Sayı: 325, 1941, s. 110; Nuri Eren, “Dünya Polis Aleminde Neler Oluyor?”, Sayı: 333, 1943, s. 10; Nuri Eren, “Amerika’da Gangsterlik Neden İleri Geliyor?”, Sayı: 334, 1943, s. 42; Bedia Hayri İrdel, “Amerika Birleşik Devletlerinde Cürüm”, Sayı: 338, 1944, s. 87; S. Ottolenghi, “Suç Sabıkalıları”, Sayı: 339, 1944, s. 19; Bedia Hayri İrdel, “Amerika Birleşik Devletlerinde Cürüm”, Sayı: 339, 1944, s. 74.

²⁴³ Bu üç temel mevzuatın yanı sıra 1932-1945 arası 8 tane daha tüzük çıkarılmıştır. Bunlar Polis Enstitüsü ve Okulları Tüzüğü, Sicil ve Gizli Tezkiye, Kıyafet ve Teçhizat, Emniyet Muamelat Memurları, Polis Mesleğine Giriş ve Poliste Terfi Esaslarını Gösteren Tüzükler ve Poliste Yaş Hadlerini Düzenleyen Kanun ile Polisin Disiplinine, Merasim ve Toplantılardaki Rolüne ve Polis Teşkilatı ile Vazifelerine Dair Talimatname’dir. Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, ss. 652-653.

²⁴⁴ Daha sonra PVSK’nın uygulanmasını göstermek üzere, 7 Nisan 1938 tarihli ve 2/6501 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Nizamnamesi yürürlüğe konulmuştur.

(1) 30 Haziran 1932 tarih ve 2049 sayılı Polis Teşkilat Kanunu

Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümetler, polis teşkilatını yeni ve çağdaş ilkelere göre yapılandırmak amacıyla, yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç duymuştur. Böylece polis teşkilatında iyileşmeyi ve profesyonelleşmeyi hedefleyen, polisin teşkilatlanma boyutuna ilişkin ilk ayrıntılı düzenleme olan 30 Haziran 1932 tarihli Polis Teşkilat Kanunu çıkarılmış, mevcut ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalan 1329 (1913) tarihli Polis Nizamnamesi zamanın gereklerine göre yeniden gözden geçirilerek tamamlanmıştır. 1932 yılında illerin bir çoğunda, emniyet amiri olarak çeşitli rütbelerden komiser bulunduğu halde, 2049 sayılı Teşkilat Kanunu ile bütün illere Emniyet müdürü ve memuru verilmek suretiyle kadrolar takviye edilmiş, polisin genel kadrosu illerin güvenlik ihtiyacı ve nüfusuna göre ayarlanarak en küçük ilde bile en az 10 polis memurunun bulundurulması sağlanmıştır.²⁴⁵ Bunun yanı sıra üç dört kişilik polis kadrosuyla görev yapan illerde polis miktarı artırılarak her ilde adli, idari ve siyasi büroları oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bütün sınır ve bazı sahil yerleşim yerlerinde üç polis ve bir komiserden oluşan istihbarat birimleri oluşturulmuştur.

Yeni bir anlayışa oluşturulmaya çalışılan Cumhuriyet polisinin ilk ilkelerini ortaya koyan bu kanunun en önemli özelliği “polis özel bir meslek olduğunun, polis mesleğinde tedarik ve talimin mekteplerde yapılmasının ve bunun için lüzumu kadar mektebin açılması gerektiğinin ilk defa, açıkça zikredilmesidir.”²⁴⁶

Eskiden olduğu gibi, polis, üniformalı ve sivil olmak üzere ikiye, üniformalı polis de, atlı ve piyade olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu kanunla ayrıca İllerin büyüklüğüne göre polis amirlerinin “Emniyet Müdürü” veya “Emniyet Amiri” sıfatlarıyla görev yapması kararlaştırılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi savaş yıllarında da idari yapının polislikle ilişkisi o düzeydedir ki, 1932 tarihli yasanın da belirttiği gibi, emniyet işleri şube müdürleri polis müfettişlikleri, emniyet müdürleri ve emniyet müdürlüklerinin şube müdürleri kaymakamlığa denk oldukları için buralarda görev yapanlar kaymakamlıklara kaymakamlar da bu görevlere nakledilebilir konumdadırlar.²⁴⁷

---

²⁴⁵ Alyot, **a.g.e.**, s. 632.

²⁴⁶ Alyot, **a.e.**, s. 615.

²⁴⁷ Tongur, **a.g.e.**, s. 316; 3201 sayılı kanunda yer alan düzenlemeyle, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci meslek derecelerine dahil emniyet teşkilatı mensuplarından yüksek okul mezunu olanların kaymakamlıklara denk olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca, Siyasal Bilgiler Okulu, lise veya liseye denk

Böylece, Osmanlı İmparatorluğundan tevarüs edilen idari sistemde, polis mülkiyelinin hakimiyeti altında örgütlenmiş ve merkeze olan bağlılığı bu yolla garanti altına alınmak istenmiştir.²⁴⁸

(2) 4 Temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu

1934 yılında çıkarılan ve İkinci Dünya Savaşı süresince ve günümüze uzanan zaman diliminde yürürlükte kalan Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu (PVSK) ile polise iki tür görev yüklenmiştir. Birincisi önleyici veyahut idari görevler dediğimiz, kanunlara, nizamnamelere, hükümet emirlerine ve amme nizamına uygun olmayan hareketlerin işlenmesinden evvel önünü almaya çalışmak, ikincisi işlenmiş suçlar hakkında, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile diğer kanunlarda yazılı görevleri yerine getirmektir.

Hükümetin hazırladığı kanun tasarısında şu gerekçeye yer verilmiştir: “Zabıta memurlarının vazifelerini ifa ederken, selahiyetlerini istimal hususunda mevcut kanunların muhtelif ve mütereddit hükümleri karşısında, arzedilen ihtilaflar yüzünden tereddüde düştükleri ve tedabiri mania ittihazında ve hadisatın karşılanmasında ve akabi vakada zaafa düşer oldukları ve binnetice asayişin ihlaline sebebiyet verecek vaziyetler ihdas ettikleri vekayi ile müsbit bir keyfiyettir.”²⁴⁹

1932 yılında mecliste tartışılmaya başlanan PVSK'nın, polise gözaltılar konusunda geniş yetkiler veren 18. Maddesi, İkinci Dünya Savaşını kapsayan bir süreci etkilemesi ve mülki amirlere geniş yetkiler vermesi açısından önemlidir. Bu maddede: “Fevkalade hallerde ve devletin emniyet asayişini ve içtimai nizamı tehdit ve ihlal kabiliyetini haiz vaziyetlerde bu hal ve vaziyetleri ihdas edeceklerinden veya devamına müessir olacaklarından şüphe edilenleri, sebep ortadan kalkıncaya kadar, polis nezaret altına alabilir ve umumi ve hususi nakil vasıtalarına vaziyet edebilir.” denilmektedir. Bu maddenin son cümlesinde yer alan “Bu hal ve vaziyetlerin ve devamının takdiri, en büyük mülkiye amirine ait olup, bu sebeplerden dolayı nezaret altına alınacaklar, en büyük mülkiye amirinin takdir ve emri ile, sebep ortadan

---

okullarda eğitim görmüş Hukuk mezunlarının kaymakamlıklara ve aynı derecedeki kaymakamlıkların da emniyet müdürlüklerine naklen veya terfian tayin edilebileceği belirtilmiştir. Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, s. 672.

²⁴⁸ Ergut, **a.g.e.**, s. 344.

²⁴⁹ Alyot, **a.g.e.**, ss. 772-773.

kalkıncaya kadar, nezaret altında tutabilirler."²⁵⁰ hükmü mülki amirlere olağanüstü yetkiler getiriyordu. Kanunun özellikle bu maddesinin kabulü esnasında Büyük Millet Meclisinde ilginç tartışmalar yaşanmıştır. Ordu Milletvekili Hamdi Bey, valilere büyük selahiyet verilmesinin istismara neden olacağını, bu nedenle bu yetkinin biraz kısıtlanması gerektiğini söylemiştir. Kocaeli Milletvekili Selahattin Bey ise Hamdi Bey'e karşı çıkarak 'mahallin en büyük mülkiye amirine bu yetkinin verilmesinin hadise ile en yakın bulunması itibariyle ve vaziyeti kavramak noktasından daha faydalı olacağını' söyleyerek kabul edilmesini savunmuştur. Bunun üzerine İçişleri Bakanı Şükrü Kaya uygulamayla ilgili endişelerin olabileceğini, ancak Valilerin merkeze haber ulaştıramayacağı acil durumlarda bu yetkiyi kullanmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Daha sonra söz alan Konya milletvekili Refik Bey'in kanunun lehindeki konuşmasından sonra Hamdi Bey tavrini geri almış ve tasarı kabul edilmiştir.²⁵¹

Polisin, olağanüstü ve devlet güvenliği ile ilgili durumlarda, zararlı çalışmalarda bulunacaklarından kuşkulanan kişileri en büyük mülki amirinin karar ve buyruğu ile gözetim altına alabilme ve genel araçlara el koyabilme yetkisini düzenleyen bu madde çok partili rejime geçildikten sonra 1948 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.²⁵²

Yine bu dönemdeki düzenlemelerle polise gerekli gördüğü durumlarda "muvakkat yakalama" adı altında tevkif müzekkeresi olmadan da tutuklama hakkı verilmiştir. Ayrıca ev aramalarında savcı ve hakimden izin alınmanın zaman kaybı olacağını ve bu arada suçlunun kaçacağını düşüldüğü durumlarda, hiçbir makamdan izin almadan da arama yapılabilecektir.²⁵³

İlk bakışta bu kanunla polislere verilmiş olan yetkilerin, o mıntıkanın emniyet ve asayişinden sorumlu vali, kaymakam veya nahiye müdürünün onayı ile kullanılabilir olması, polisin yetkisini keyfi tutum ve davranışına göre kullanmasının önüne geçmek için düzenlendiği anlaşılmaktadır.

Ancak 1934 tarihli PVSK, polise kendini yasal denetimden mümkün olduğunca uzaklaştıracak zırhı da sağlıyordu. Bu yasanın çıkışına kadar değişik zamanlarda yayımlanan ve yer yer birbirleriyle çelişen kanunlar yüzünden yargıyla

---

²⁵⁰ Alyot, **a.g.e.**, s. 800.

²⁵¹ **TBMMZC**, Devre: 4, İçtima: 3, Cilt: 23-24 (21 Kasım 1932), s. 410.

²⁵² Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, 2. Basım, Ankara, İmge Kitabevi, 1993, s. 150.

²⁵³ Tongur, **a.g.e.**, s. 419.

polis arasında ihtilafların olduğu ve polisin yargı tarafından kendisini fazla sınırlanmış hissettiği anlaşılmaktadır.²⁵⁴ Örneğin Adliye Encümeni, polise yasal koruma getirilmesini şöyle savunmuştur: “Eski ve yeni bir takım kanunlarla yazılı ve polise verilmiş vazife ve salahiyetlerin ifa ve istimali sırasında bazı ihtilaflar husule geldiği ve bundan vazifesini görmüş sayan polisler hakkında kanuni takipler yapıldığı ve bu sebeple polisten beklenen işlerin yapılmasında cesaretlerinin kırıldığı ve netice itibariyle de ammenin huzur ve istirahatının istikmalini istihdaf eden [hedefleyen] maksat ve gayelerin zaafa uğradığı, bir çok tecrübelerle anlaşılmış bulunmaktadır.”²⁵⁵

PVSK’da 1935 yılında yapılan bir değişiklikle polisin parmak izi ve fotoğraf alma yetkisi genişletilmiştir. PVSK, polise ve polis teşkilatı olmayan yerlerde il ve ilçe jandarma komutanlarına birçok vazifeler yükletmekte ve yetkiler vermektedir. Bu vazife ve yetkiler başlıklar halinde şunlardır:²⁵⁶

- 1- Parmak izi ve fotoğraf alma yetkisi
- 2- Filmlerin kontrolü
- 3- Umuma açık istirahat ve eğlence yerlerinin açılmasına izin verilmesi
- 4- Umuma açık istirahat ve eğlence yerlerinde kız ve kadınların çalıştırılması
- 5- 18 yaşından küçük olanların eğlence yerlerine girmelerinin men'i
- 6- Ar ve hayaya mugayir hareketlerin men'i
- 7- Halkın rahat ve huzurunun bozulmasının önlenmesi
- 8- Halkın rahatını bozan ve rezalet çıkaran sarhoşların yakalanması
- 9- Bazı mahallerin kapatılması yetkisi
- 10- Polisin zabt ve müsadere etme yetkisi
- 11- Polisin evlere girmek yetkisi
- 12- Polisin, lüzum gördüğü kimselerin ifadelerini almak yetkisi
- 13- Polise karşı gelenlerin durumu
- 14- Bazı kimselerin nezaret altına alınması yetkisi
- 15- Yollarda intizamın temini
- 16- Merasim ve topluluklar esnasında polisin vazifeleri
- 17- Polisin silah kullanma yetkisi

(3) 4 Haziran 1937 Tarih ve 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu

İkinci Dünya Savaşı öncesi yürürlükte olan, 2049 sayılı kanuna dayanılarak kurulan polis örgütü, az bir zaman zarfında ülkenin her alanında görülen hızlı gelişmeler karşısında, zamanın gerektirdiği polisiye görevlere yeterince cevap

---

²⁵⁴ Ergut, **a.g.e.**, s. 338.

²⁵⁵ Alyot, **a.g.e.**, s. 773.

²⁵⁶ Alyot, **a.e.**, ss. 780-811.

veremeyecek duruma gelmişti. Her ne kadar, 1932 yılında kabul edilen Teşkilat Kanunu, polis örgütünde bazı yenilikler meydana getirilmiş ise de, gerçek anlamda, 1913 tarihli polis nizamnamesinin eksikliklerini tamamlamaktan ileri gidememişti.²⁵⁷

Bu nedenle çeşitli Avrupa devletlerindeki polis örgütleri, eğitim ve öğretim kurumları incelenerek 4 Haziran 1937 tarihinde daha kapsamlı ve zamanına göre oldukça ileri hükümler taşıyan,²⁵⁸ 3201 sayılı yeni bir Emniyet Teşkilat Kanunu hazırlanarak kabul edilmiştir. Kanun, 12.06.1937 tarih ve 3629 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu tarihte Emniyet Genel Müdürü olan İbrahim Şükrü Sökmensüer, görevli olarak gittiği Cenevre’de gezdiği İsviçre Polis Enstitüsü’nü çok beğendiğinden dolayı, yurda döndüğünde aynı imkanlara kavuşmak ve benzer hizmetleri Türk halkına sunabilmek gayesiyle 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununun Meclisten çıkarılması için büyük bir gayret göstermiştir.²⁵⁹

Gerek İkinci Dünya Savaşı sırasında gerekse günümüze kadar uzanan uzun bir zaman sürecinde yürürlükte kalan bu kanun, o zamana kadar yürürlükte olan İttihatçıların çıkardığı 1913 tarihli Polis Nizamnamesi ve 2049, 2050 ve 2531 sayılı kanunları tamamıyla yürürlükten kaldırmak suretiyle, Emniyet Genel Müdürlüğü merkez ve taşra kuruluşlarını bilimsel ve teknik gereklere uygun biçimde ve özel hukukla yeniden düzenlemeyi hedeflemiştir. Bu kanun ile emniyet Teşkilatının merkez ve taşra kuruluşları, görevleri, yapıları, merkezle ve mülki makamlarla olan ilişkileri, personelin giyimi, özlük hakları²⁶⁰ yeniden düzenlenmiştir. Cumhuriyetin polise verdiği önemi açıkça ortaya koyan Emniyet Teşkilatı Kanununun, Türk Polisine getirdiği en önemli yenilik, mesleğin manevi benliğine sağladığı enerji ile bilgi müesseselerinin kurulmasıdır.²⁶¹

Polis Teşkilatının bugünkü örgütlenmesinin dayanağı olan ve 96 maddeden oluşan 3201 sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu, 15 Haziran 1938 ve 16 Aralık 1940 tarihlerinde bazı değişikliklere uğramıştır.* 15 Haziran 1938 tarih ve 3652 sayılı kanunla 3, 8, 75, 77.

---

²⁵⁷ Alyot, a.g.e., s. 653.

²⁵⁸ Suat Akın, “Emniyet Hizmetlerinin Sınıfsal Yapısı Üzerinde Bir Araştırma”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, TODAİE, Kamu Yönetimi, Ankara, 1979, s. 17).

²⁵⁹ Cumhuriyetin 50. yılında İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Kuruluşu : Tarihi Gelişimi, Görev ve Yetkileri ve 1923-1973 Çalışmaları, II. Kitap, Ankara, 1973.

²⁶⁰ 1942 Yılında Tayin Edilen Bir Polise Ait Maaş Nakil İlmühaberi için Bkz.: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Ankara, EGM Yayını, 2002, s. 414.

(Ek: 12)

²⁶¹ Derviş Okçabol, “Teşkilat ve İdare Bakımından Türk Zabitasının Tarihi Tekamül Safahatı ve Bugünkü Türk Polisinin Mahiyet ve Vasıfları”, Polis Dergisi, Yıl: 26, Sayı: 6-317, Ankara, EGM Yayınları (Mayıs 1939), s. 21.

* Bu kanun, 1971, 1974, 1981 ve 1993 yıllarında değişikliğe uğramıştır.

maddeleri değiştirilmiş, 19, 25 ve 70. maddelere birer fıkra eklenmiştir. Bu değişiklikler arasında en önemlisi Polis Enstitüsüne lise mezunu eleman sağlayan bir kaynak olan lise ayarındaki Polis Kolejinin kurulmasıdır. 16.12.1940 tarih ve 3939 sayılı kanunla, polis okullarına gönderilen öğrencilerin ücretlerini düzenlemek üzere 49. maddeye bir fıkra eklenmiştir.

3201 sayılı kanun iki esasa dayanmaktaydı. Bu esaslardan birincisi, polisi nitelik bakımından takviye etmek, ikincisi sayısal olarak yeterli bir seviyeye getirmektir.

Birinci hedefi gerçekleştirmenin gereği şu sebepten kaynaklanıyordu: Polis; mesleki, idari, siyasi, adli ve beledi görevleri açısından bilgiye ve tekniğe ihtiyacı olan bir meslek haline gelmişti. Bunun için polis mensuplarının, özellikle, nitelik bakımından çok kuvvetli olmasına kesinlikle ihtiyaç vardı. Bu nedenle “yeni kanun, herşeyden evvel çok düşük bir halde bulunan polis mensuplarının tahsil derecesini yükseltmek ve mesleği, keyfiyeten takviye etmek için gereken imkânları hazırlamak istedi. Mesleği, orta mektep ve lise mezunlarına cazip bir vaziyete sokmak için, maaşların artırılması gerekiyordu.”²⁶² Önceki dönemlerde özellikle Meşrutiyet sonrası dönemlerde polise verilen maaş oldukça tatminkârdı ve bu durum yüksek tahsil sahibi insanların polisliğe girmesine yolaçardı. “Eskiden, bir ilçe savcısı, 10 altın lira maaş alırlardı. O zaman birinci sınıf komiser de 10 altın alırdı. Sonradan ise nisbetsiz farklar oluştu.”²⁶³ Yine meşrutiyet döneminde polislerin maaşı 4 ile 15 altın arasında değişmekteydi. Cumhuriyetin ilk yıllarında polisin aleyhine bozulan bu durum, polisliğe olan ilgiyi azalmıştı.

Bu düşüncelerle düzenlenen yeni teşkilat kanunu, nitelik bakımından, polisin durumunu düzeltmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla; ilk önce ülkedeki yetenekli ve yetişkin insanların polisliğe katılmalarını sağlamak için polisin maaşını artırma ve meslek mensuplarının maddi refahını temin etme yönünde çalışmalar başlatıldı. Bunun yanı sıra kurulacak eğitim ve bilgi kurumları ile bunların, meslekte buldukları sürece teorik ve uygulamalı olarak yetiştirilmeleri hedeflenmiştir.

Polis teşkilatının sayısal bakımından takviye edilmesine gelince, bu amaçla önce ülke nüfusuna göre düşük olan polis sayısını artırmak yoluna gidildi. Ekonomik, sınai ve diğer alanlardaki gelişmeler, polis görevlerini çoğalttığı halde, kadro, buna eşit olarak yürümemiş, tam tersine sayı oldukça düşmüştü. Oysa, adli, mali, idari ve askeri sahalarda pek çok görevi olan ve çıkan her yeni kanunla, her yeni yenileştirme girişimiyle kendisine yeni iş yükletilen polisin kadrosunu artırmak

---

²⁶² Alyot, a.g.e., s. 655.

²⁶³ Alyot, a.e., s. 655.

gerekiyordu. Yeni Teşkilat Kanunu, bu ihtiyacı gözönünde bulundurarak, polis kadrosunu genişletmiş ve polis örgütünü ilçelere kadar yayma çabasına girişmiştir.

Yine alışkanlık halinde ve hazine çıkarları iddiasıyla mali ve idari sahalarda polise gördürülmekte olan bazı ekleme vazifelerin yavaş yavaş düzeltilmesi ve ilgili diğer kurumlara yönlendirilmesi prensibi üzerinde duruldu. Bu çerçevede adli tebligatın, gelişmiş devletlerde olduğu gibi, posta vasıtasıyla yerine getirilmesine başlandı, vergi tarhı ve mükelleflerin adreslerinin ve kanuni ikametgahlarının araştırılması, asker yoklamaları ve celpleri gibi görevlerin, bundan böyle, polise gördürülmesi kararlaştırıldı.

3201 sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu'nun birinci ve üçüncü maddelerine göre, umumi zabıta oluşturulan polis ve jandarma kuvveti, memleketin umumi emniyet ve asayiş işlerini korumakla mükellef olup bu amaçla bu işlerden sorumlu bulunan İçişleri Bakanının emrinde bulunmaktadır. Kanunun 1. maddesinde, "Memleketin umumi emniyet ve asayiş işlerinden İçişler Bakanı sorumludur. İçişleri Bakanı, bu işleri, kendi kanunları dairesinde hareket eden Emniyet Genel Müdürlüğü ile Umum Jandarma Komutanlığı ve icabında diğer bütün zabıta teşkilatı vasıtasıyla ifa ve lüzum halinde Bakanlar Kurulu kararıyla ordu kuvvetlerinden istifade eder."²⁶⁴ ifadesi yer almaktadır.

Bu kanunla, ayrıca ülkenin genel emniyet ve asayiş işlerini incelemek ve görüşlerini bildirmek üzere, merkezde İçişleri Bakanının başkanlığı altında daimi ve değişik olmak üzere iki grup üyeden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Daimi üyeler, Genelkurmay Başkanlığının bir temsilcisi, Emniyet Genel Müdürü, Jandarma Komutanı, Gümrük Muhafaza Genel Komutanından oluşmaktadır.

Kanunun getirdiği bir diğer yenilik, bazı polislerin karakollarda adli işlerle uğraşmak üzere görevlendirilmesidir. Böylece asgari, tam teşekküllü bir polis karakolu bulunan yerlerde, adli işlerle uğraşmak üzere Emniyet Genel Müdürlüğüne, kadrodan bir kısım polislerin ayrılması öngörülmüştür.

Bu kanunla merkezi denetim tamamen sağlanmış oluyordu. "Merkezden tayin usulünün kabulü daha faydeli olacağından mesleğe kabul dosyalarının, Emniyet Genel Müdürlüğüne tetkike tabi tutulması ve polis memurlarının ve yerel emniyet memurlarının tayin muamelelerinin Bakanlığın tasvibiyle tekemmül ettirilmesi kaidesi tesbit edildi"²⁶⁵

---

²⁶⁴ Alyot, a.g.e., s. 660.

²⁶⁵ Alyot, a.e., s. 659.

Hükümetin teklifi ile İçişleri Encümeninin hazırladığı kanun tasarısında, kadın polislerin, ancak mesleğin sivil kısmına tayin olabilecekleri ve başkomiserliğe kadar terfi edecekleri kaydı konulmuştu. Bütçe encümeni ise, kadınların ehliyet ve kabiliyetlerine göre, erkekler gibi her sınıf memuriyete girebilecekleri genel bir esas olarak kabul edildiği düşüncesi ile mesleğe başlayan bayanların, erkek meslektaşları ile aynı haklara sahip olduğunu ve bundan dolayı kanunda kadınlara ait hususi hükümlerin konmasına gerek olmadığını ileri sürerek, evvelce konulan sınırlamayı kaldırmış ve meclis de kanunu bu haliyle yasalaştırmıştır.²⁶⁶

Bu kanun ayrıca, bir memurun bir daha emniyet teşkilatında görev yapmamak üzere şu üç sebepten dolayı meslekten çıkarılabileceğini hükme bağlamıştır: a. Sicili bozulup zorunlu olarak emekliye sevketme, b. Meslekten çıkarılmayı gerektiren haller ve cezalar, c. Yaş haddini doldurdıkları için mecburi olarak emekliye ayrılma.

3201 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte polis mesleğinde görev yapanların rütbeleri yeniden düzenlenmiştir. O tarihten sonra mesleğe alınanlar, bir numaradan başlanılmak üzere yeni bir sicil kütüğüne kaydedilerek, 1938'den itibaren uygulamaya konuldu. Bu yeni yapılanmaya göre polis meslek rütbeleri; Üçüncü Meslek Derecesinde 90 Lira Maaşlı Emniyet Müdürleri, Üçüncü Meslek Derecesinde 80 Lira Maaşlı Birinci Sınıf Emniyet Müdürleri, Dördüncü Meslek Derecesinde 70 Lira Maaşlı İkinci Sınıf Emniyet Müdürleri, Beşinci Meslek Derecesinde 55 Lira Maaşlı Üçüncü Sınıf Emniyet Müdürleri, Altıncı Meslek Derecesinde 45 Lira Maaşlı Dördüncü Sınıf Emniyet Müdürleri, Emniyet Müdür Muavinleri, Emniyet Müdürlükleri Şube Müdürleri, Emniyet Müdürlükleri Şube Müdür Muavinleri, Birinci Sınıf Emniyet Amirleri, İkinci Sınıf Emniyet Amirleri, Üniformalı Başkomiserler, Üniformalı Komiserler, Üniformalı Komiser Muavinleri, Üniformalı Polis Memurları, Üniformalı Polis Stajyerleri şeklinde düzenlendi.²⁶⁷

29 Haziran 1938 tarihli ve 3534 sayılı Emniyet Teşkilatı kanununa ek bir kanunla, lüzumu halinde, Emniyet Genel Müdürü kadrosunun bir vali kadrosu ile değiştirilmesine imkân verilmiştir.²⁶⁸

3201 sayılı kanunla ayrıca Polis kuvvetinin mahiyeti, Emniyet makamları, Emniyet Teşkilatı bölümleri, Yargılanma usülleri, Belediye Zabıtası işleri, Emniyet

---

²⁶⁶ Alyot, a.g.e., s. 730.

²⁶⁷ Arşiv Belgeleri ile Gerçekler: Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler, Ankara, EGM Yayınları, 2002, s. 192.

²⁶⁸ Alyot, a.g.e., s. 668.

teşkilatı arasında muhabere, Emniyet teşkilatının meslek dereceleri gibi hususlar da düzenlenmiştir.

Adli zabıta vazifesini gerek aslen ve gerek yardım suretiyle gören zabıta memurları hakkında, bu görevden dolayı ortaya çıkan suçlardan dolayı, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 154üncü maddesine göre, savcılık, doğrudan doğruya takibatta bulunabilecektir. Vazifeden doğan veya vazifenin ifası sırasında işlenmiş olan suçlardan dolayı polis mensuplarının yargılanması “Memurin Muhakematı Hakkındaki Kanuna” göre incelenip soruşturulduktan sonra adli mahkemelere aittir. Ayrıca, polisler, yolsuzluk suçlarından dolayı, 1609 sayılı Bazı Cürümlerden Dolayı Memurlar ve Şerikleri Hakkında Takip ve Muhakeme Usulüne Dair Kanununun, 1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine dair kanunun, Milli Korunma Kanununun ve 29 Mayıs 1942 ve 4237 sayılı fevkalade hallerde haksız olarak mal iktisap edenler hakkındaki kanunun kapsamına giren suçlarda doğrudan yargılanabilecektir.

Savaş yıllarında emniyet teşkilatı mensuplarının kılık ve kıyafetleri konusunda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin 17 Şubat 1938 tarihli, Emniyet Teşkilatı memur ve müstahdemlerinin kıyafet ve teçhizatı nizamnamesi, 26 Mart 1941 tarihinde değiştirilmiştir.²⁶⁹ Bu dönemde kullanılan polis kıyafetlerine bakıldığında günümüz çağdaş polis kıyafetlerine ve askeri kıyafetlere benzer çizgiler taşıdığı, devletin otoritesini sağlamaya yönelik bir tarzda elbiselerin hazırlandığı görülmektedir.²⁷⁰

b. Emniyet Teşkilatının Yapısı

1937 yılında çıkarılan 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununa göre yeniden şekillendirilen Emniyet Teşkilatının yapısının, savaş süresince genel olarak fazla değişikliğe uğramadığı gözlemlenmektedir. Ülkenin genel güvenlik ve esenlik işlerinden İçişleri Bakanı sorumludur. İçişleri Bakanı bu işleri, kendi kanunlarına göre hareket eden Emniyet Genel Müdürlüğü ile Jandarma Genel Komutanlığı ve gerektiğinde diğer kolluk örgütleri aracılığıyla yerine getirir. Kanunu'nun 8. maddesi polisi görev olarak idari, siyasi ve adli olarak üç bölüme ayırmaktadır. Kanunun 1-

---

²⁶⁹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 26.3.1941 - 2/15471, Arşiv Dosya No: 74-623, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 94.25..6. Bkz.: (Ek: 13).

²⁷⁰ Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler, ss. 210, 234, 262. Bkz.: (Ek: 14).

22. maddelerine göre Emniyet Teşkilatı, Merkez ve Taşra Birimleri olmak üzere başlıca iki bölümde faaliyet göstermiştir.

Bu doğrultuda yürütülen çalışmalar sonucunda Emniyet Teşkilatı 1950’li yıllara gelinceye kadar, tüm illerde teşkilatını tamamlamış, ilçe teşkilatlarını da oluşturmuştur.

(1) Merkez Teşkilatı

3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu, eski kanunda mevcut bulunmayan bazı memuriyetler ihdas etmiştir. Yeni kurulan Heyet-i İstihbariye Polis Müfettişliği ve biri siyasi diğeri idari kısımlara bakan iki Genel Müdür Yardımcılığı²⁷¹ makamıyla birlikte, kurulan memuriyetler şunlardır:²⁷²

1. İkinci bir Emniyet Umum Müdür Muavinliği,
2. Teftiş Heyeti Reisliği,
3. Daire Reisliği,
4. Önemli İşler Müdürlüğü²⁷³,
5. 8inci ve 9uncu şube müdürlükleriyle arşiv müdürlüğü ve hukuk işleri müdürlüğü, Enstitü müdürlüğü, muavinliği ve dahiliye müdürlükleri.

Böylece yeniden düzenlenen Emniyet Umum Müdürlüğü'nün merkez teşkilatı, savaş süresince bu yapısını korumuştur. Buna göre:²⁷⁴

- a. Umum Müdür
- b. Umum Müdür muavinleri (2)
- c. Teftiş Heyeti Reisliği
- d. Dört Daire Reisliği
  - Birinci Daire Reisliği, ona bağlı 1, 2, 3 üncü şubeler ve 1inci şubeye bağlı büro, İkinci şubeye bağlı 2 büro, üçüncü şubeye bağlı 2 büro
  - İkinci Daire Reisliği, ona bağlı 4 ve 5 inci şubeler
  - Üçüncü Daire Reisliği, ona bağlı 6ıncı ve 7inci Şube Müdürlükleri, 6ıncı Şube Müdürlüğüne bağlı 3 büro, 7inci Şube Müdürlüğüne bağlı 2 büro
  - Dördüncü Daire Reisliği, ona bağlı 8inci ve 9uncu şube müdürlükleri ve laboratuvar, 8inci şubeye bağlı 1 büro, 9uncu şubeye bağlı bir büro
- e. Hukuk İşleri Müdürlüğü
- f. Önemli İşler Müdürlüğü (3 Büro)

²⁷¹ Metin ve Eraslan, **a.g.e.**, s. 143.

²⁷² Alyot, **a.g.e.**, s. 669.

²⁷³ Bugünkü anlamda İstihbarat ve Güvenlik konularından sorumlu idi. Bkz.: **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845-1995)**, Ankara, EGM Yayını, 1995, s. 118.

²⁷⁴ Alyot, **a.g.e.**, ss. 678-679; Dündar, “Osmanlı Yönetiminde 78,...”, s. 252. ; **Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi**, s. 33.

- g. Tercüme Bürosu
- h. Arşiv Müdürlüğü (3 Büro)

Merkez teşkilatındaki bu birimlerin yanı sıra Polis Enstitüsü ve İstanbul Polis Okulu doğrudan Emniyet Genel Müdürlüğü makamına bağlanmış bulunmaktadır.

Daire Reisliklerine bağlı olarak çalışan 9 şubenin görev dağılımı ise şu şekilde belirlenmiştir²⁷⁵:

<u>Şube</u>	<u>Görev</u>
1. Şube	Siyasi işler
2. Şube	Kalpazanlık ve dahili kaçakçılık işleri
3. Şube	Zatişleri
4. Şube	Ecnebilerin işleri
5. Şube	Teknik işleri
6. Şube	Asayiş işleri
7. Şube	Hudut işleri
8. Şube	Levazim işleri
9. Şube	Basın ve yayın işleri

Ayrıca, gerek duyulan illerde sadece polislere ve ailelerine bakmak üzere yeterince doktor istihdam edilmiş, savaş yıllarında Emniyet Genel Müdürlüğüne artan oranda bütçe tahsisi yapılmıştır.²⁷⁶

TABLO-V
İkinci Dünya Savaşı Süresince
EGM Bütçeleri

Yılı	Lira
1939	7.400.000
1940	7.487.10
1941	7.867.301
1942	10.789.785
1943	13.192.279
1944	14.292.279
1945	10.232.107 (7 aylık)

Kaynak : Halim Alyot, **Türkiye’de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Ankara: Kanaat Basımevi, 1947, s. 682.

²⁷⁵ Alyot, **a.g.e.**, s. 680; Dündar, “Osmanlı Yönetiminde 78...”, s. 252.

(2) İl Teşkilatları

3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu gereğince, İkinci Dünya Savaşı süresince her ilde bir emniyet müdürü ve her ilçede bir emniyet amiri veya emniyet komiseri ve bucak, iskele veya istasyonlarda emniyet komiserlerinin görev yapması sağlanmaya çalışılmış ve bu konuda önemli adımlar atılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı süresince her ilde bir il emniyet müdürlüğünün kurulu olduğu ve toplam 241 il ve ilçede polis kuruluşunun mevcut olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁷ 1940 yılında illerde polisin kullandığı ve aralarında karakolların da bulunduğu 548 hizmet binasının 210 adetine kira ödenmekte ve 338 adedine ise kira ödenmemektedir.²⁷⁸

İl ve ilçelerde polisin fiili hizmet bakımından en önemli idare birimi karakollardır. Karakollar, polise verilmiş olan iş ve hizmetlerin bütününe görmeğe memur birimlerdir. Polisin, emniyetini sağlamakla görevli olduğu mıntıkanın büyüklüğüne, idari, ekonomik ve sosyal durumuna göre, bir veya daha fazla karakol bulunmaktadır. Karakolların çok olduğu yerlerde, polis merkezleri kurulmakta ve bu karakollar merkezlere bağlı çalışmaktadır. Karakollar ve merkezler, bulunduğu mahallin kadrolarına göre, emniyet müdürlük veya amirlik veya komiserliklerine bağlıdırlar. Karakol ve merkezleri, mıntıkalarının önemine göre, komiser sınıfından bir amir tarafından idare edilmektedir. Karakol amirleri, idari olarak mıntıkasının emniyetini sağlamak ve genel hizmetlerin yerine getirilmesinin yanı sıra, disiplin, adli ve büro işlerinden de sorumludur.

Karakollar, bölgelerinin emniyet ve asayiş işlerini, sabit veya geçici noktalar ve devriyeler vasıtasıyla yerine getirmektedir. Genel emniyeti korumak, suçları işlenmeden önce önlemek veya işlendikten sonra takip etmek ve gerekirse halka yardım etmek üzere karakol mıntıkasına çıkarılan ve dolaşarak vazife gören memurlara devriye adı verilmektedir.²⁷⁹ Devriyenin yanı sıra polisler mıntıkanın muhtelif yerlerinde nokta denilen yerlerde sabit görev yapmaktadırlar.

---

²⁷⁶ **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845-1995)**, s. 26.

²⁷⁷ Alyot, **a.g.e.**, ss. 714-716. 1940 yılında Ankara Emniyet Müdürü olarak Şinasi Turga, İstanbul Emniyet Müdürü olarak Muzaffer Akalın ve İzmir Emniyet Müdürü olarak Sait Uygur görev yapmaktadır. Okçabol, **Zabıta Tarihi**, s. 162.

²⁷⁸ Okçabol, **a.e.**, s. 168.

²⁷⁹ Alyot, **a.g.e.**, s. 697.

Bu dönemde ülke çapında 503 Polis Karakolunun mevcut olduğu görülmektedir. Bu karakolların bazılarının illere göre dağılımı ise şöyledir:

TABLO-VI
İkinci Dünya Savaşı Yıllarında
Mevcut Polis Karakolları

İli	Karakol Adedi	İli	Karakol Adedi
Afyon	6	İzmir	36
Amasya	2	Kars	10
Ankara	21	Kastamonu	6
Antalya	6	Kayseri	5
Aydın	4	Kırklareli	6
Ağrı	3	Kırşehir	1
Bitlis	4	Kocaeli	8
Balıkesir	10	Konya	6
Bilecik	2	Kütahya	3
Bolu	3	Malatya	3
Burdur	2	Manisa	6
Bursa	10	Maraş	3
Bingöl	5	Mardin	6
Çanakkale	10	Muğla	7
Çoruh	6	Muş	1
Çorum	2	Niğde	5
Çankırı	2	Ordu	3
Denizli	1	Rize	2
Diyarbakır	6	Samsun	7
Edirne	13	Siirt	3
Elazığ	5	Sinop	3
Erzincan	2	Sivas	6
Erzurum	6	Seyhan	9
Eskişehir	6	Tunçeli	8
Gaziantep	10	Tekirdağ	3
Giresun	3	Tokat	3
Gümüşhane	2	Trabzon	9
Hakkari	5	Urfa	7
Hatay	8	Van	7
İçel	5	Zonguldak	12
İsparta	2		
İstanbul	127		

Kaynak : Halim Alyot, **Türkiye’de Zabıta**, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum, Ankara: Kanaat Basımevi, 1947, ss. 712-713.

Cumhuriyet döneminde polisin daha bilimsel yöntemlerle çalışması ve delillerden yola çıkarak sanıklara ulaşılması için Teknik Bürolar (Parmak İzi Daireleri) kurulmaya başlanmıştır. Kriminalistik, Türk Emniyet Teşkilatında ilk olarak parmak izi çalışmaları ile uygulanmaya başlamış, Batılı ülkelerde etüd safhasını aşmış yeni gelişmeye başladığı ve dünyanın her tarafına yayıldığı bir sırada

Türkiye'ye gelen bir Macar mültecisi (Yusuf Cemil Bey) 1910 yılında Türk Polisine ilk parmak izi tekniği ile tanıştırmıştır.²⁸⁰ 1938 yılında Polis Enstitüsü öğrencilerinin teknik yönden bilgi ve görgüsünün artırılması amacıyla, Avrupa ülkelerinde eğitim görmüş uzmanlar tarafından küçük çapta bir “kriminalistik laboratuvarı” kurularak öğrencilere ders verilmiştir. 1940 yılına gelindiğinde birçok ilde Parmak İzi Birimleri oluşturulmuş, parmak izinin yanısıra, kalıp alma, ayak izi ve delil olabilecek diğer nesnelerin olay yerinden alınmasına başlanmıştır.²⁸¹ 1940 yılında Başta Emniyet Genel Müdürlüğü olmak üzere Ankara, İstanbul, İzmir, Seyhan, Edirne, Sivas, Trabzon, Diyarbakır, Giresun, Erzurum, Tunceli, Maraş, Kocaeli, Antalya, Samsun, Çanakkale, Bursa, Denizli, Zonguldak, Konya, Kayseri, Urfa, Gaziantep, Elazığ, Kars, Rize, Çoruh illerinde teknik büro açılmış bulunmaktadır.²⁸² Savaş sona erdiğinde bu vilayetlerin yanı sıra Balıkesir, Manisa, Aydın, Muğla, Afyon, Eskişehir, İçel, Kastamonu, Sinop, Hatay, Ordu, Mardin, ve Hakkari'de Parmak izi teşkilatı kurulmuştur.²⁸³ İkinci Dünya Savaşı sırasında, İsviçre'den getirilen bir yabancı uzman, Kriministik Laboratuvarın ilk kurucuları olan uzmanların yetiştirilmesinde büyük fayda sağlamıştır.²⁸⁴ Yine bu yıllarda Ankara'daki Alman Büyükelçisi Von Papen'e yapılan suikastın, bir tabancanın kazınmış numarasının

²⁸⁰ **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845-1995)**, s. 131.

²⁸¹ **Polis Dergilerinde** yayınlanan yazılarda Türk polisinin, meydana gelen olayları aydınlatılabilmek için vücut sıvısı, parmak ve ayak izi gibi delillerden ve kriminalistik biliminden yararlanabilmek için yabancı ülkelerdeki uygulamaları yakından takip ettiği anlaşılmaktadır: Dr. Erich Wulffen, “Kriminel Antropoloji ve Kriminal Sosyoloji”, Sayı: 322, 1940, s. 101; Sayı: 323, 1940, s. 103; Sayı: 324, 1941, s. 133; Sayı: 325, 1941, s. 66; Sayı: 326, 1941, s. 83; Sayı: 327, 1941, s. 71; Rhodes, “Parmak İzleri ve Bazı Garip Vak'alar”, Sayı: 326, 1941, s. 99; Sayı: 327, 1941, s. 85; Dr. Hagemann, “Kan Tecrübesinin Mahkeme Bakımından Kıymeti”, Sayı: 327, 1941, s. 180; Hüseyin Özcan, “Suç Yerinde Bulunan Parmakizleri”, Sayı: 336, 1944, s. 36; Hüseyin Özcan, “Parmakizleri”, Sayı: 338, 1944, s. 39; S. Ottolenghi, “Kafanın ve Yüzün Kriminolojideki Ehemmiyeti”, Sayı: 338, 1944, s. 50; Bahattin Alaettin Kirman, “İzler ve Lekeler”, Sayı: 338, 1944, s. 59; Bahattin Kirman, “Ayak İzlerinin Teşhisi”, Sayı: 340, 1945, s. 13; “Kan Lekeleri”, Sayı: 340, 1945, s. 27; F. Hendek, “Poller Usulü Kalıp Alma”, Sayı: 340, 1945, s. 89; Hüseyin Özcan, “Parmakizi Tarihçesi”, Sayı: 342, 1945, s. 27.

Ancak bu tekniklerin kullanımının henüz tam yaygınlaşmadığı ve polisin geleneksel polis metodlarıyla bir çok olayı aydınlatığı gözlenmektedir. Polis kayıtlarından, hiçbir delil ve iz olmamasına karşın araştırma ve incelemeler yoluyla birçok olayın çözüldüğü anlaşılmaktadır. Örneğin, 1940 yılında Tefik adındaki şahsı bıçakla yaraladıktan sonra ölümüne sebebiyet vererek kaçan ve izini kaybettiren öldürme failinin, olay mahallinde herhangi bir delil olmadığı halde, polis gerekli araştırma ve incelemeden sonra, sanığın Bayburtlu İsmail olduğunu tespit ederek, suç aleti ve sair delille birlikte yakalamıştır. Bkz.: Şahin, **İz Birakan Polisler**, s. 512.

²⁸² Okçabol, **Zabıta Tarihi**, s. 164.

²⁸³ Alyot, **a.g.e.**, s. 716.

²⁸⁴ **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845-1995)**, s. 131. Bu kişi, Polis Enstitüsünde çalıştırılmak üzere İsviçre'den getirilen Marc Payot isimli bir Kriministik uzmandır. Bkz. **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 22.5.1940 - 2/13540, Arşiv Dosya No: 87-51/97.107.14. (Ek: 15). Marc Payot Polis Enstitüsünde derslere girmenin yanı sıra kaleme aldığı birçok yazı ile Türk polisine çağdaş polisliğe ait bilgileri aktarmıştır. **Polis Dergisinde** yayınlanan yazılarından bazıları şunlardır: “Adli Balistik”, , Sayı: 321, 1940, s. 57; “Adli Balistik”, Sayı: 322, 1940, s. 68; “Fişekler”, Sayı: 323, 1940, s. 71; “Adli Balistik”, Sayı: 324, 1941, s. 97; “Adli Balistik”, Sayı: 325, 1941, s. 33.

okunması ve olay yerinde bulunan ayakkabıdan yola çıkılarak sanığın kimliğinin tespit edilmesi, bu konuda yapılan çalışmaların önemini ortaya çıkararak, sonraki yıllarda bu sahada atılacak adımların başlangıcını oluşturmuştur.²⁸⁵ Ancak savaş yıllarında tam bir uzmanlaşma ve branş ayırımından söz etmek mümkün değildir. Çünkü “kriminell polis Vilayet Emniyet Müdürlüklerinde İkinci Şube (adli kısım), merkezde dördüncü daire reisliği (teknik daire) emrindedir ve teknik polis kriminell polisle karışmış vaziyettedir.”²⁸⁶

Bu dönemde işlevini etkin bir şekilde sürdüren iki önemli birim daha göze çarpmaktadır. Bunlar Atlı Polis Birlikleri ve Motosikletli Polis Birlikleridir. İlk defa 1898 yılında İstanbul’da süvari polisi olarak göreve başlayan²⁸⁷ atlı polislerle ilgili 1937 tarihli ve 3201 sayılı kanunla yeni bir düzenleme getirilmiştir. Buna göre üniformalı polis olarak tanımlanan polisler vasıtalı ve vasıtasız olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Vasıtalı polis, atlı, bisikletli, motorlu ve canlı, cansız vasıtalarla teçhiz edilen polis olarak tanımlanmaktadır.²⁸⁸ İlk polis okullarında bile otomobil ve makine dersleri olmasına karşın, motorlu araçların geniş bir biçimde kullanıma girdiği 1950’lere dek polisin en önemli taşıt aracı atlarıdır.²⁸⁹ Bu yıllarda diğer polis karakollarının yanı sıra atlı polis karakolları da kurulmuş, atların beslendiği tavlaların gerekli sağlıklı koşullarda bakılabilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır. Atlı polisler görev sırasında kılıç ve gerektiğinde mızrak, komiser yardımcılarıyla daha üst rütbelerde bulunanlar, resmi günlerde ve törenlerde düz biçimde ve kabzası ile kınınikelden yapılmış kılıç ve sırmalı palaska kemeri, kılıç püskülü ve ispalet taşırlardı. Atlı poliste çalışan amir ve memurların sol kolları pazuları üzerine 6 santimetre çapındaki bir kırmızı çuha üzerine, birer uçları birbirine karşılıklı ve ‘S’ işaretini andıran iki nal, motosiklet ve bisiklette çalışanlarda ise pedal çarkı bulunurdu. Bundan başka bu memurlar görev başında buldukları sırada ceket ve kaputlarının sağ kollarında, bileklerine kadar devam etmek üzere beyaz renkte birer kolluk ve ihtiyaca göre kullanılmak üzere renkli ışıklar veren el feneri taşırlardı.²⁹⁰

---

²⁸⁵ **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845-1995)**, s. 131.

²⁸⁶ Hayri Osman İrdelp, “Modern Anlamıyla Kriminell Polis (Mevkii ve Değeri)”, **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 339 (1. Kanun 1944), s. 12.

²⁸⁷ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 12.

²⁸⁸ Alyot, **a.g.e.**, s. 663.

²⁸⁹ İsmail Metin, “Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı”, s. 1639. 1938 yılında tören giysileri içindeki atlı polis birliği resmi için Bkz.: (Ek: 16).

²⁹⁰ Alyot, **a.g.e.**, ss. 761-762.

Atlar sadece taşıt aracı olarak değil, toplumsal olaylarda, merasimlerde ve diğer önleyici zabıta hizmetlerinde kullanılıyordu. Örneğin 3 Mayıs 1944 Türkçülük olaylarında, atlı polisler göstericilerin dağıtılmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Savaşın getirdiği zor şartlarda bile Polis atlarının bakımı ve iaşesinin önemle takip edildiği, bunlara tahsisat çıkarıldığı görülmektedir.²⁹¹ Günümüzde yapılan araştırmalarda ortaya konan, atların insanlar üzerindeki psikolojik ve mitolojik etkisi, atlı polis birliklerinin halkla iyi ilişkiler kurmada önemli bir işleve sahip olduğu tespitinin, o zamanlar kavranmış ve uygulanmaya konulmuş olması ilginç bir husustur.²⁹²

O dönemde göze çarpan bir diğer polis gücü ise motorize polis birlikleridir. Gelişen bütçe imkanları ölçüsünde Emniyet Teşkilatı da araç yönüyle güçlendirilmeye çalışılmıştır. Polisinin etkinliğinin arttırılması, suç işleme oranlarının düşürülmesi, işlenen suçların faillerinin süratle yakalanabilmesi amacıyla kurulan ve hızla olay yerine ulaşabilecek hareket edebilme kabiliyetine sahip olmaları nedeniyle tercih edilen Motosikletli Polis Timleri, ilk defa 1939 yılında geçit törenlerinde boy göstermiş²⁹³ ve savaş süresince polis tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Savaş esnasında Alman askerlerince, cephelerde seri bir ulaşım aracı olarak motorsikletlerin yoğun bir şekilde kullanılmasının, bu araçların Türk polisince tercih edilmesinde büyük etkisi olmuştur. 3 Mayıs 1944 Türkçülük olaylarında, atlı polislerin yanı sıra göstericilerin dağıtılmasında motosikletli polislere önemli görevler düşmüştür. Ayrıca, yönetim bir gazetenin kapatılmasına veya bir yazının sansür edilmesine karar verdiğinde, bunun seri bir şekilde gazetelere iletilmesinde motorsikletli polislere oldukça iş düşmüştür.²⁹⁴

---

²⁹¹ İkinci Sınıf Emniyet Amiri Halil Ertay, süvari polis atları için mubayaa edilen elli bin kile otun nakli hususunda araba tedarikinde gösterdiği gayret ve takdire değer nitelikteki faaliyetinden dolayı Ankara Valiliğinin 22 Birinci Kanun 1942 tarihli kararı doğrultusunda ‘Takdirname’ ile ödüllendirilmiştir. Bkz.: Şahin, **İz Birakan Polisler**, s. 337.

²⁹² İkinci Dünya Savaşı sonrası vazgeçilen Atlı Polis uygulaması, günümüzde, özellikle motorize taşıtların girmesinin mümkün olmadığı yerlerde, parklar veya kırsal alanlarda güvenlik hizmetlerinin sağlanmasında kullanılmak üzere tekrar faaliyete geçirilmiştir. Böylece Atlı Polis Birlikleri; büyük şehirlerde meydana gelen ve aşırı şiddet olaylarının beklenmediği toplumsal olaylar ile sportif faaliyetlerde alınan güvenlik önlemlerinde, çeşitli kutlama, şenlik türündeki etkinliklerde, devriye hizmetleri ile diğer önleyici zabıta hizmetlerinin yürütülmesinde ve merasimlerdeki tören kıtalarında görev almak üzere hazır tutulmaktadır. Mustafa Özgüler, “Atlı Polis Hizmetleri”, **Polis Dergisi** Yıl: 8, Sayı: 32, Ankara, EGM Yayınları (Temmuz-Ağustos-Eylül 2002), s. 127.

²⁹³ Bir geçit törenine katılan ilk motorize ekibin resimleri için Bkz.: (Ek: 16).

²⁹⁴ Burhan Ayerî, “Bu Ceza Yasası Ertelenebilir”, **Akşam** (14.03.2005). İkinci Dünya Savaşı sonrası lağvedilen Motosikletli Polis birlikleri, uzun bir aradan sonra 1993 yılında ilk önce İstanbul Emniyet Müdürlüğü bünyesinde tekrar kurulmuş ve ‘Yunuslar’ adıyla birçok ilde görev yapmaya başlamışlardır. Günümüzde eğitimli personeli sayesinde sempatik yaklaşımları ile halkla kolay diyalog kurmaları yönüyle Emniyet Teşkilatınca tercih edilen bu timler, İkinci Dünya Savaşı

Ülkedeki trafik düzenlemesi ise 1953 yılına kadar, belediyelerce hazırlanan Seyrüsefer Talimatnamesi ile 2559 sayılı PVSK ve Jandarma Vazife ve Selahiyet Nizamnamesinin getirdiği yükümlülüklerle yürütülmeye çalışılmıştır. Trafik problemlerine temelli bir çözüm getirmek ve karayollarındaki motorlu araçların denetimini sağlamak üzere 18 Mayıs 1953 tarih ve 6085 sayılı kanun yürürlüğe konularak Trafik Zabıtası kurulmuştur.²⁹⁵

c. Polis Eğitim-Öğretim Kurumları

İkinci Dünya Savaşı yılları Emniyet Teşkilatında eğitim faaliyetlerinin hızlandığı ve birçok polis eğitim kurumunun faaliyete başladığı bir dönem olmuştur. Özellikle 1937 tarihli kanunun eğitim alanında getirdiği yenilikler, polisin eğitiminin daha ciddi ele alınmasını sağlamıştır. 1913 tarihli kanunla getirilen polisliğe alma kuralları önemli ölçüde değişmiş, polisin seçiminde aranacak şartlar yasal bir zemine oturtulmuştur. Bu dönemde faaliyet gösteren polis eğitim kurumlarının genel durumu ise şöyledir:

(1) Ankara Polis Enstitüsü

1931 yılında Anadolu'daki Polis Okulları kapatılınca, polis teşkilatının eğitim ve öğrenim ihtiyacını karşılamak üzere yeni bir eğitim kurumuna ihtiyaç hissedilmiştir. Polis okulları, modern yapılanma hedefleri arasında yer alan, Cumhuriyet dönemi polis amirlerinin yetiştirilmesinde yetersiz kalıyorlardı. Bunları göz önüne alan yönetim, polis amirlerinin yetiştirilmesi için gerekli girişimlerde bulunmaya başladı.²⁹⁶

Gereğesinde meslek personelinin nitelik yönünden geliştirilmesi için eğitim ve öğretimin gereğine açık ve kesin ifadelerle yer veren 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 18. maddesi böyle bir eğitim müessesesinin kurulmasını öngörüyordu. Bu amaçla, yalnız polis memurlarının öğrenim yaptığı Polis

---

yıllarında daha ziyade, polisin hızlı hareket etmesi ve suçluları yakalamada seri davranması amacıyla ihdas edildiği söylenebilir.

²⁹⁵ 2000 Yılında Türk Polisi - 155. Yıl, Ankara, EGM Yayınları, 2000, ss. 34-35.

²⁹⁶ Eyüp Şahin, 1907'den 2000'e Polis Okulları, Ankara, EGM Yayınları, APK Yayın No: 155, 2001, s. 118.

okullarının yanısıra, orta ve yüksek kademe amir yetiştirmek amacıyla o yıllarda Avrupa devletlerinin bazılarında bulunan kuruluşlar ayarında olmak üzere, Ankara’da bir polis Enstitüsü kurulması planlanmış, Lozan Polis Enstitüsü ve Viyana Polis Teşkilatı incelenerek, kurulacak Polis Okulunun modern bir polis eğitim merkezi olması hedeflenmiştir. Bu maksatla 15 Temmuz 1933’te temeli atılan yeni Polis Okulu binası 1936 yılında bitirilmiş²⁹⁷ ve bu binanın yarısı Jandarma subaylarının eğitimi için tahsis edilmiştir. Birbirinden farklı ancak hizmette benzeşen birimlerin eğitiminin bir arada yapılmasının nedenini zamanın İçişleri Bakanı Şükrü Kaya; ülkenin asayiş ve güvenlik hizmetlerinden aynı derecede hizmet görmeleri şeklinde açıklamıştır.²⁹⁸

Emniyet hizmetlerinin orta ve üst kademe amir ve yönetici kademelerinde verimli bir şekilde çalışacak, kültürlü, mesleki beceri ve davranışlara sahip, kanunlara, Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı, disiplinli polis amirleri yetiştirmek üzere kurulan Polis Enstitüsü, 6 Kasım 1937 tarihinde Anıttepe’deki binasında öğrenime başlamıştır. Böylece ordudan sonra polis de bir yüksek okula kavuşmuş oluyordu.

Polis Enstitüsünün ilk Müdürü Dr. Salih Adil Başer²⁹⁹ olmuştur. Polis Enstitüsünde verilen eğitim kalitesini artırmak ve dönemin şartlarına uygun bir eğitim verebilmek için çaba sarfeden Başer, sonraki yıllarda Amerikan polisi ile temaslarda bulunmak ve polis mesleğindeki teknik uygulamaları yerinde görmek üzere Amerika Birleşik Devletleri’ne gönderilmiştir.³⁰⁰ Salih Başer mesleki bilgi birikimlerini, polis dergilerinde kaleme aldığı makalelerle meslektaşlarına aktarmaya

---

²⁹⁷ Alyot, **a.g.e.**, s. 815.

²⁹⁸ Adnan Kirman, “Cumhuriyet Devrinde Açılan Polis Okulları”, **Polis Emeklileri Polis Dergisi**, Yıl: 13, Sayı: 174, s. 39.

²⁹⁹ 1896 yılında Bursa’da dünyaya gelen Başer, ilköğrenimini Bursa vilayetinde tamamladıktan sonra, Askeri Rüştüye ve Askeri İdadileri bitirdi. Daha sonra İstanbul Vilayeti Mühendishanesi “Berri’i Hümayun”u (Topçu Harbiyesi) ve Viyana Üniversitesi “Konsular Akademisini” (Ulumu Siyasiye Akademisi) bitirdi. Aynı zamanda Viyana Dünya Ticareti Yüksek Mektebini bitirdi. Daha sonra, ABD-Şikago’da Hasal ve Lasal Üniversitelerinde eğitimini tamamlayarak diploma almaya hak kazandı. 1912 yılında Harbiye Mektebinden mezun olduktan sonra çeşitli rütbelerde görev yaptı ve 1930 yılında istifa etti. 1936 yılında tekrar başvurarak İktisat Vekaleti Seferberlik Müdürlüğü görevine getirildi. 1937 yılında yaptığı bir başvuru üzerine polis mesleğine geçti. 07 Ağustos 1937 tarihli atama kararıyla 80 lira maaşlı Ankara Polis Enstitüsü Müdürlüğü görevine ataması yapıldığından dolayı, 31 Ağustos 1937 tarihi itibarıyla bu görevine başladı. 31 Mart 1942 tarihinden itibaren bu görevinden ayrılarak Bakanlık emrine girdi. Bkz.: Şahin, **İz Bırakan Polisler**, ss. 199-200.

³⁰⁰ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 6.11.1939 - 2/12278, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 89.106..19. (Ek: 17).

çalışmıştır.³⁰¹ Savaş yıllarında görev yapan Enstitü Müdürleri ise şunlardır: Dr. Salih Adil Başer (31.8.1937-31.3.1942), Mehmet Ali Aydınıcı (4.4.1942-1.11.1943), Şevket Ozanalp (1.11.1943-22.2.1947).

Enstitü, milli eğitim sistemi şartlarına dayalı ve bağlı olarak, bir yandan polis okullarının bağlı olduğu bir eğitim merkezi, diğer yandan yüksek ihtisas kurslarının yürütüldüğü bir eğitim öğretim kurumu olarak düşünülmüştü. İlk, orta ve yüksek tahsil sınıfları olarak üç kısımdan oluşmakta olan Enstitü’de, üç aylık eğitim (Orta-K), Altı aylık eğitim (Lise-K), Dokuz aylık eğitim ise (Yüksek-K) şeklinde düzenlenmiştir. Polis mesleğine girenlere meslek bilgileri vermek ve üst sınıfı yetiştirmek üzere doğrudan Emniyet Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak faaliyet gösteren ve bir yıllık mesleki Yüksek Okul olarak tasarlanan Polis Enstitüsü, birer yıllık eğitimlerle mesleki ilk, orta ve yüksek tahsil sınıf olmak üzere üç kısmı içermekteydi. İlk öğretim kısmında meslek öğretimi görmemiş polis memurları ile polis stajyerleri; orta öğretim kısmında polis komiserleri; yüksek öğretim kısmında emniyet amirleri yetiştirilmekteydi.³⁰²

Enstitü’nün ilk yıllarında Yüksek tahsil sınıfında okutulan dersler şunlardı: Esasiye Hukuku, İdare Hukuku, Ceza Mahkemeleri Usûlü Kanunu, Ceza Hukuku, Medeni Hukuk, Türk İnkılap Tarihi ve Siyasi tarih, Adli Tıp ve Kriminoloji, Siyantifik Polis ve Fizik, Kimya, Matbuat, Haberalma, Polis tarihi, Talim, Sıhhi Bilgiler, Devletler Hukuku (Umumi ve Hususi).³⁰³ Sonraki yıllarda Adli Tıp, Haberalma, İktisat Bilgileri, Siyasi tarih, Polis Taktiki, Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji, Atış, Binicilik, Otomobil Sevk ve idaresi, Fotoğraf, Emir ve Kumanda, Jimnastik, Türkçe Gramer, Daktilo, Poliste Muhabere gibi çok değişik derslerin müfredata dahil edildiği görülmektedir. Savaşın getirdiği ortamdan dolayı da Pasif Korunma, Gizli Siyasi Teşekküller, Muhtasar Matbuat Bilgileri, Propaganda ve İdeoloji, Topoğrafya gibi dersler de müfredat içerisinde yer almıştır.³⁰⁴ Enstitü öğrencilerinin bilgi ve görgülerini artırmak amacıyla derslerin haricinde muhtelif

---

³⁰¹ Dr. Salih Adil Başer tarafından kaleme alınan veya tercüme edilerek **Polis Dergisinde** yayınlanan yazılardan bazıları şunlardır: “Alaskanın Uçan Polisleri”, Sayı: 317, 1939, s. 82; “Belçika Polisi”, Sayı: 319, 1939, s. 83; “Belçika Polisi”, Sayı: 320, 1940, s. 115; “Line Up Gallery-Mücrimlere Mahsus Teşhir Galerisi”, Sayı: 320, 1940, s. 117; “Yalan Dedektörü-Yalan Bulma Aleti”, Sayı: 321, 1940, s. 92; “Birleşik Amerika Devletlerinin 1938 Senesi Suç Tablosu”, Sayı: 327, 1941, s. 159.

³⁰² Alyot, **a.g.e.**, s. 673.

³⁰³ Okçabol, **Zabıta Tarihi**, s. 192.

³⁰⁴ Okçabol, **a.e.**, ss. 192-203.

konferanslar verilmiştir. Savaşın ilk yıllarında verilen konferansların konularının birçoğunun savaş ortamından etkilenecek seçildikleri görülmektedir.³⁰⁵

Enstitü'de polis eğitimi seviyesini ve kalitesini yükseltmek üzere kurslar ve hizmet içi eğitimler düzenlenmiştir. 1939 yılında enstitünün ikinci yılında 51'i polis memuru, 184'ü komiser, 49'u emniyet amiri olmak üzere toplam 429 amir ve memur mezun olmuştur.³⁰⁶ 15 Temmuz 1940 tarihinde düzenlenen ve dönemin Dahiliye Vekili Faik Öztrak'ın katıldığı törende, 1939-40 ders yılı 3. devre mezunlarına diploma ve sertifikaları verilmiştir. Bu ders yılında "Yüksek Tahsil:19, Orta Tahsil:95, Yüksek İhtisas:17, Orta İhtisas:40, Polis memuru:72 kursiyerin mezun olduğu"³⁰⁷, 1942-943 yılı altıncı devre mesleki yüksek ve orta tahsil kısmından; "14 Başkomiser ile Kolej mezunu 12 polis memuru, mesleki yüksek tahsil ve kadrodan gelen 44 polis memuru ile kolejden 15 polis memurunun mesleki orta tahsil kursunu bitirdiği"³⁰⁸ anlaşılmaktadır.

Açılışından İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Polis Akademisinden Mezun olan öğrenci sayısı bakıldığında,³⁰⁹ 1938-1939 ders yılında 24, 1939-1940 ders yılında 19, 1940-1941 ders yılında 16, 1941-1942 ders yılında 15, 1942-1943 ders yılında 34, 1943-1944 ders yılında 42, 1944-1945 ders yılında 48 öğrenci mezun olduğu görülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Kararlarıyla Polis Enstitüsü'nde eğitim süresi 1941-1942 ders yılından itibaren iki yıla çıkarılmıştır. Ayrıca mezunlara meslekte Emniyet Amirliğine ve daha yüksek rütbelere çıkmak için yüksek ihtisas görmek mecburiyeti getirilmiştir. Enstitüye 1938 yılında açılan Polis Koleji mezunlarının yanı sıra lise mezunları alınmaya başlamış ve iki yıl içinde lüzumlu hukuk, sosyal, ekonomik bilimler, mesleki bilgilerin yer aldığı ders müfredatı programları uygulanmak suretiyle mesleğin ihtiyacı olan mesleki yüksek tahsil görmüş amir sınıfı yetiştirilmiştir.³¹⁰ Öğrencilere kaliteli ve çağın gereklerine göre eğitim verebilmek için hükümetin gerekli desteği sağladığı görülmektedir.

---

³⁰⁵ Bu konferanslardan bazıları şunlardır: Hüsametdin Tuğaç "Havaya Karşı Şahsi Savunma" (4.11.1939); Şükrü Esmer "Rusya Hakkında" (23.3.1940); Sadri Ertem, "Romanya'nın İç ve Dış Siyaseti" (10.4.1940); Ali Galip Pekel, "Harpte Zabıta Kuvvetlerinin Rolü" (18.4.1940); Derviş Okçabol, "Milli Seferberlik Hazırlıkları" (3.5.1940), Bkz.: Okçabol, **a.e.**, s. 223.

³⁰⁶ Okçabol, **a.g.e.**, ss. 174-184.

³⁰⁷ Muzaffer Arıkan, "Polis Enstitüsü'nde Diploma Tevzii", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 11-322 (1 Ağustos 1940), ss. 158-166.

³⁰⁸ "Ankara Polis Enstitüsünde Diploma Dağıtma Töreni", **Polis Dergisi**, s. 67.

³⁰⁹ **Kuruluşundan Bugüne Polis Akademisi (1937-1988)**, Ankara, Polis Akademisi Yayını, 1988, s. 36.

³¹⁰ **Kuruluşundan Bugüne Polis Akademisi (1937-1988)**, ss. 27-28.

Örneğin, ders müfredatında yer alan Kriminalistik derslerini vermek üzere yabancı bir uzmanı getirilmesi bakanlar Kurulunca kabul edilmiş ve Reisi Cumhuriyet tarafından onaylanmıştır.³¹¹ Polis Enstitüsü 1962 yılında üç yıllık yüksek okullar içerisinde alınmış olup 1980 yılından itibaren öğretim süresi 4 yıla çıkarılmıştır.

(2) Polis Koleji

Lise mezunu insanların polis mesleğine girmelerinde görülen zorlukları ve isteksizliği gidermek, lise tahsilli polisler yetiştirmek ve öğrenimleri sırasında kendilerine ayrıca mesleki bilgileri öğretmek üzere Atatürk'ün direktifleriyle bir Polis Koleji kurulması hedeflenmiştir. Lise derecesinde eğitim ve öğretim yapmak üzere, 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununun bazı maddelerini değiştiren 15 Haziran 1938 tarihli ve 3452 sayılı kanunla bir polis koleji açılmasına karar verilmiştir. Polis Koleji 15 Haziran 1938 tarihinde Anıttepe'deki Polis Enstitüsü binasında eğitime başlamıştır. Koleje ortaokulu başarı ile bitiren, sağlıklı, bedenen sağlam, yapısı ve karakteri mazbut, aile yönünden şaibesiz, mazisi temiz gençler alınmaktadır. Polis Kolejinin ilk Müdürlüğünü aynı zamanda Polis Enstitüsü Müdürü olan Dr. Adil Başer yapmış ve 1941 yılına kadar bu görevini devam ettirmiştir.

Teşkilat içerisinde mesleğin ilk adımı sayılan bu okulda öğrenciler bir yandan genel lise seviyesi öğrencisi olarak yetiştirilirken diğer yandan da disiplin ve meslek bilgileri ile donatılması amaçlanmıştır. Polis Koleji ders müfredatı incelendiğinde lise seviyesi derslerin yanı sıra mesleki bilgiye, yabancı dil eğitimine son derece önem verildiği görülmektedir. Örneğin birinci, ikinci ve üçüncü sınıf ders müfredatlarında Almanca, Fransızca, Rusça, İtalyanca, İngilizce, Arapça, Farsça dersleri yer almaktadır.³¹² Bunun yanı sıra Rumca, Ermenice, Yerli İspanyolca gibi ülke içinde konuşulan muhtelif dilleri de öğrenme imkanı tanınması dikkat çekici bir husustur. Bu dersleri verenlerin arasında yurt dışından gelen yabancı öğretmenlerin ve azınlık mensuplarının da oldukları görülmektedir. Bu çerçevede Bakanlar Kurulu, 6 Ocak 1940 tarihinde yabancı dil derslerini vermek üzere iki yabancının Polis Kolejinde çalıştırılmasına dair onay vermiştir.³¹³

³¹¹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 20.6.1942 - 2/18165, Arşiv Dosya No: 74-623, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 98.53..12. (Ek: 15). Bu şahıs uzun süre Enstitü'de Kriminalistik derslerine girmiştir. Bkz.: Okçabol, **Zabıta Tarihi**, ss. 193-202.

³¹² Okçabol, **Zabıta Tarihi**, ss. 242-244

Kolej öğrencilerine, diğer liselerde öğrencilere tanınan bütün haklar tanınmıştır. Sportif faaliyetlere önem verilen Kolejde, öğrenciler 1940 yılında bir çok başarıya imza atmıştır. Polis Kolejini bitirdikten sonra, polis memuru olarak göreve başlayan öğrenciler, 15 sene fiilen hizmet etmedikçe polislikten ayrılamamakta, bu müddetten evvel istifa edenler, hiç bir hak iddia etmeyerek, devletçe tahsilleri için kendilerine yapılan masrafları ödemeğe mecbur tutulmaktadır.³¹⁴

Polis Koleji, ilk mezunlarını 1941 yılında verdikten sonra çeşitli nedenlerle 1950 yılında kapatılmış, ancak Polis Koleji mezunlarının meslekte daha başarılı oldukları göz önünde bulundurularak 1958 yılında yeniden öğretime başlamıştır.

(3) İl Polis Okulları

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, Türk Polis Teşkilatının, toplum düzenini çağdaş yönetim anlayışları doğrultusunda koruma ve kollama hususunda daha etkin hale getirilmesi ve bu etkinliğin sağlanmasında inisiyatif kullanabilmesi için personelin eğitilmesi hususuna büyük önem vermiştir. Gerçekten de Cumhuriyet döneminde profesyonelleşme alanındaki en önemli adımlar polisin mesleki eğitimi alanında atılmıştır.³¹⁵

Bu amaçla, Osmanlı Devleti döneminde eğitim ve öğretimini sürdüren ve meslek öncesi 'Polis Eğitimi'ni işgal döneminde bile tek başına aksatmadan devam ettirerek Cumhuriyete intikal eden İstanbul Polis Okuluna³¹⁶ ek olarak; 1923 yılında Sivas'ta³¹⁷ ve Konya'da³¹⁸ ve 1925 yılında Trabzon'da³¹⁹ birer polis okulu açılmış ve her okulda bir Okul Müdürü ile yeterince Hukuk Öğretmeni, Sınıf Komiserleri, Doktor ve Saymandan oluşan bir idare heyeti görevlendirilmiştir.

---

³¹³ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 6.1.1940 - 2/12576, Arşiv Dosya No: 243-77, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 89.122..8. (Ek: 18).

³¹⁴ Alyot, **a.g.e.**, s. 675.

³¹⁵ Ergut, **a.g.e.**, s. 345.

³¹⁶ 1911 Yılına ait Dersaadet Polis Okulu Diploması örneği için Bkz.: (Ek: 19).

³¹⁷ İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü 1923-1973 Çalışmaları, II. Kitap, Ankara, Gürsoy Matbaacılık, 1973, s. 74.

³¹⁸ Nazif Yazman, "Polis Mekteplerinin Tarihçesi", **Polis Dergisi**, Yıl: 23, Sayı: 310, Ankara, EGM Yayınları, 1947, ss. 4201-4207. Nazif Yazman aynı zamanda bu okulun ilk müdürlüğünü de yapmıştır.

³¹⁹ Eyüp Şahin, "Trabzon Polis Okulu", **Trabzon Polis Dergisi**, Trabzon, Eser Ofset, 1999, ss. 38-42.

Bu dönemde faaliyet gösteren polis okulları, genel olarak 6 aylık bir zaman dilimi içinde, daha çok mesleğe yeni giren adaylara eğitim veren kurs işlevi görüyorlardı ve bu haliyle polis amirlerinin mesleki bilgilerini yükseltecek bir yapıda değillerdi.³²⁰ Polis okullarının üç veya altı aydan ibaret olan eğitim dönemlerinde; polis mesleğine yeni girenlerin ve mesleğe girmesine rağmen mesleki ilk tahsil görmeyenlerin hukuki ve mesleki bilgilerle donatılması ön plana çıkmıştır. Öğrencilere, istedik bilgilerin kazandırılması amacıyla genel olarak nazari uygulamalar öne çıkarılmıştır. Bu polis okullarında çağdaş yönetim biçimini uygulayan polis yetiştirmenin yanı sıra mevcut polisin de bu eğitimi alması hedeflenmiştir.³²¹ Böylece bu okullar, eğitilmek üzere doğrudan doğruya polis adayı kabul etmenin yanı sıra, fiili olarak polisiye hizmetlerde görevli olan ve ilk tahsil görmemiş olan polis memuru ve polis adaylarını da eğitmek üzere eğitim devrelerine çağırabilmekteydiler. Ancak bu çağırma eylemi, ilgili birimin hizmetinin aksamamasıyla sınırlı idi.³²²

Yaşanan ekonomik zorluklar,³²³ hedeflenen netice ve faydaların elde edilememesi, gelişen ve değişen, aynı zamanda küresel olarak küçülmeye başlayan dünyanın ortaya koyduğu medeni ihtiyaçlara cevap vermede ve çağa uygun yapıda polis yetiştirmede yetersiz kalmaları,³²⁴ öğrenciye kaliteli ve gerekli eğitimi verecek bir kadronun olmaması³²⁵ gibi sebeplerden dolayı, İstanbul Polis Okulunun dışında kalan okullar, 1931 yılında kapatıldı.³²⁶ Cumhuriyet sonrası yeniden yapılanma faaliyetleri doğrultusunda, meslek öğretimi görmemiş polis memurları ile polis stajyerlerini yetiştirmek üzere doğrudan Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı polis okulları açılması, 1937 tarihli ve 3201 sayılı Kanunun hedefleri arasındaydı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi bu hedefin yarım kalmasına yol açtı. Böylece İkinci Dünya Savaş süresince sadece İstanbul'da bulunan İstanbul Polis Okulu polis eğitimi görevini yerine getirmiştir.³²⁷ Bu okulda okutulan başlıca dersler şunlardır: Mesleki Bilgiler, Kaligrafi ve Mesleki Yazılar, Ceza Bilgileri, Atlı Binicilik ve Seyrüsefer, Zehirli Gazlardan Korunma, Detektif ve Kıyafet Değiştirme, Parmak İzi ve

---

³²⁰ Alyot, **a.g.e.**, s. 815.

³²¹ Tongur, **a.g.e.**, ss. 345-346.

³²² Şahin, **1907'den 2000'e Polis Okulları**, s. 104.

³²³ Şahin, **a.e.**, s. 103.

³²⁴ Yazman, **a.g.m.**, ss. 4206-4207.

³²⁵ Alyot, **a.g.e.**, s. 815.

³²⁶ 1926 Yılına Ait Polis Okulu Diploması örneği için Bkz.: (Ek: 20).

³²⁷ 1944-1945 ders yılı 58. devresinden mezun olmuş bir öğrenciye ait diploma örneği için Bkz.: (Ek: 21).

Fotoğraf, Sağlık Bilgisi, Hesap, Belediye Zabıtası, Talim ve Beden Terbiyesi, Fransızca, Kanunlar ve Nizamlar, Yurd Bilgisi. Öğrencilerin yatılı olarak eğitim gördüğü bu okulda, Okul Müdürleri ile Hukuk Öğretmenleri Üçüncü Sınıf Polis Müdürlerine eşit rütbede olduğu Polis Nizamnamesi ile belirlenmişti.

Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da polis okullarına alınacak adayların seçiminde takip edilen tek yol adayların güçlü kuvvetli ve görünümünün düzgün olmasından ibaretti.³²⁸ Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde 1937 yılında çıkarılan 3201 sayılı Kanununun 28'inci maddesinde; Türk olmak, askerlik hizmetini yapmış olmak, 30 yaşını geçmemiş olmak, 1,64 metreden kısa olmamak, yönetmelikle tespit edilecek sağlık şartlarına uygun olmak, sarhoşluk ve kumarbazlık gibi fena hallerle tanınır olmamak, süfli işlerle uğraşmamak, ağır hapis veya altı aydan fazla hapis cezasıyla veya namus ve haysiyeti hedef alan suç ile mahkum olmama, yabancı kız ve kadınla evli olmamak polis olmak için yeterli sayılmıştır.³²⁹ Böylece, Osmanlı döneminden beri yürütülen polisi gençleştirme çabaları daha da ilerletilmiştir.

Ayrıca, orta öğretimi bitirenler ile jandarma erbaşlığından ayrılmış olanlar veya orta öğretimi bitirmemiş olsalar bile yabancı dil bilen ilköğretim mezunları öncelikli olarak polis mesleğine alınmışlardır.

Lise mezunu olmayanlar polisliğe alındığında Polis Enstitüsünün ilk kısmında veya polis okullarında eğitim görüyorlardı. Lise mezunu olarak teşkilata girenler, ya doğrudan doğruya polis enstitüsüne gönderilmekte veya sırası geldiği zaman sevk edilmek üzere Emniyet Genel Müdürlüğüne belirlenen kadroda polis olarak görevlendirilmekteydi. Polis Enstitüsünün orta ve yüksek tahsil kısımlarını başarı ile bitiren lise mezunları birinci sınıf emniyet amirliğine terfiden sonra Polis Enstitüsünün yüksek tahsil ihtisas kurslarına gönderilmekteydi. Yüksek öğrenim mezunları veya yabancı ülkelerdeki yüksek polis eğitimini veya polis kurslarını başarı ile bitirmiş olanlardan, ilk defa devlet memurluğuna girecek olanlar, doğrudan doğruya komiser muavinliğine stajyer olarak tayin ve polis enstitüsü ihtisas kursuna gönderilmekteydi.

Bunun yanı sıra Emniyet teşkilatının her sene ihtiyaç oranında öğrenciyi yüksek öğrenim kurumlarında okuttuğu ve bir çok teşkilat mensuplarını yurt dışına bilgi ve görgü eğitimine gönderdiği anlaşılmaktadır.³³⁰

³²⁸ Şahin, 1907'den 2000'e Polis Okulları, ss. 117-118.

³²⁹ Alyot, a.g.e., s. 721 ; Şahin, 1907'den 2000'e Polis Okulları, s. 121.

³³⁰ Alyot, a.e., ss. 725-726.

Polis okulunu bitirenler stajyer olarak polisliğe başlayıp, altı ay ve iki sene arasında değişen bir staj dönemine alınıyorlardı. Bunların asli sınıfa geçebilmeleri için staj döneminde yeterlilik, ahlâk ve fiziksel özelliklerine göre değerlendirme yapılıyordu.

(4) İllerde Açılan Polis İlk Öğretim Kursları

İkinci Dünya Savaşına girildiğinde kadroda görev yapan ancak polis okulunda eğitim görmemiş birçok polis memuru bulunmaktaydı. Bu memurlar hem kanunen terfi edemiyorlar hem de mevzuat ve meslek bilgilerini kavramakta zorlanıyorlardı. Bu durumu ortadan kaldırabilmek için polis ilköğretim kursları açılması planlanmıştır. Eski Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, bu memurların yeniden eğitime tabi tutulabilmesi amacıyla bütçeye para koydurmuş, ancak bu eğitim yeni Emniyet Genel Müdürü Ali Rıza Çevik tarafından hayata geçirilebilmiştir. 1939 yılından itibaren 13 ilde Polis İlk Tahsil Kursları açılmış ve bu kurslarda, süre ve müfredat bakımından İstanbul Polis Okulunun öğretimi aynen uygulanmıştır.³³¹ Bu kursu tamamlayanlara Polis İlk Öğretim diploması verilerek aynı haklar tanınmıştır.³³²

TABLO-VII

1939-1940 Yılında Açılan Polis Kurslarından Mezun Olanlar

İller	Mezun olan memur sayısı
Ankara	72
Bursa	21
Diyarbakır	18
Edirne	28
Elazığ	28
Gaziantep	24
Hatay (stajyer)	40
İzmir (stajyer)	37
İstanbul (Beyoğlu)	143
İstanbul (Eminönü)	142
Seyhan	28
Trabzon	20
Zonguldak	18
TOPLAM	619

Kaynak : Derviş Okçabol. **Zabıta Tarihi**, (II.baskı), Ankara, Polis Enstitüsü Yayını, 1940, s. 248.

³³¹ Tongur, **a.g.e.**, s. 346-349.

³³² Alyot, **a.g.e.**, s. 827.

2- İçişleri Bakanlığı'nda Yönetim Kadroları ve İçişleri Politikaları

25 Ocak 1939 ve 3 Nisan 1939 tarihleri arasında görev yapan Birinci Refik Saydam Hükümeti Döneminde İçişleri Bakanlığını Tekirdağ milletvekili Faik Öztrak yapmıştır. 3 Nisan 1939 ve 8 Temmuz 1942 tarihleri arasında görev yapan İkinci Saydam Hükümeti döneminde Faik Öztrak bu görevini devam ettirmiş, daha sonra bu bakanlığa Sıkıyönetim Komutanlığı da yapmış olan Manisa milletvekili Ali Rıza Artunkal getirilmiştir. Bu hükümetler döneminde olduğu gibi İçişleri Bakanlığı'nın iş programında köklü bir değişiklik olmamıştır. Her iki Hükümetin programında İçişleri bakanlığının iş programında Cumhuriyet Halk Partisinin programı esas alınmıştır. İçişleri politikaları belirlenirken “dahilde devamlı bir huzur ve sükun bulunduğu ve Türk vatandaşının samimi beraberlik ve güven havası içinde yaşadığı”³³³ vurgulanmış ve “Cumhuriyet Hükümeti, bu havanın bulanmamasına, Türk vatandaşının endişesiz çalışmasına ve kazanmasına, huzur içinde faziletli bir aile hayatı geçirmesine ve istikbalden emin olmasına bütün kuvvet ve gayreti ile çalışmakta devam edeceği”³³⁴ ifade edilmiştir.

9 Temmuz 1942 ve 8 Mart 1943 tarihleri arasında görev yapan Birinci Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde İçişleri Bakanlığını Erzurum Milletvekili Ali Fikri Tüzer ve Kütahya Milletvekili Recep Peker yapmıştır. 15 Mart 1943 ve 5 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yapan İkinci Saraçoğlu Hükümetinde Recep Peker İçişleri Bakanlığını görevini devam ettirmiş, daha sonra bu bakanlığa Seyhan Milletvekili Hilmi Uran getirilmiştir. I. Saraçoğlu Hükümeti Programı onaya sunulmadan önce TBMM'de bir konuşma yapan Şükrü Saraçoğlu, içişleri politikası konusunda yeni Hükümetin de evvelkiler gibi Cumhuriyet Halk Partisi programını hassasiyetle ve dikkatle tatbik çalışacağını vurgulamıştır.³³⁵ Saraçoğlu'nun konuşmasında, Hükümetin bütün dikkat ve gayretini topraklarımızı harbin dışında tutmak için sarfedeceği ve bunun için orduyu her an için kuvvetli ve hazır tutmaya

---

³³³ Başbakan Refik Saydam'ın Hükümet Programını tanıtırken yaptığı konuşma, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Resmi İnternet Sitesi**, (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP12.htm>, 12.01.2006 ; İsmail Arar (Der.), **Hükümet Programları 1920-1965**, İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968, s. 72 ; Neşe Erdilek, “Hükümet ve Programları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 981.

³³⁴ **TBMM Resmi İnternet Sitesi**, (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP12.htm>, 13.01.2006 ; Erdilek, **a.g.m.**, s. 983.

³³⁵ **TBMM Resmi İnternet Sitesi**, (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP13.htm>, 12.01.2006.

çalışacakları, onu her gün biraz daha kuvvetli görmeyi hedef edindikleri anlaşılmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak ordunun iâşe ve ibatesi ön plana çıkmakta, iktisâdi cephe ve iâşe meselesi en önemli ‘dahili politika’ olarak kendisini göstermektedir.³³⁶

İkinci Saraçoğlu Hükümeti Programı okunmadan önce bir konuşma yapan Saraçoğlu, Cumhuriyetin kurulduğu günden beri iktidar mevkiine gelen hükümetler nasıl birbirinin devamı idiye, ikinci Saraçoğlu Hükümetinin de birinci Saraçoğlu hükümetinin tam bir devamı³³⁷ olacağını vurgulamıştır. Saraçoğlu konuşmasında savaşın, dahili ve zabıta işlerimizi çok arttırdığını, buna rağmen bu işlerin her gün biraz daha iyiye gittiğini, bugün memleketimizin her yerinde tam bir emniyet ve sükun havası hakim olduğunu, adi zabıta vakalarından ve münferit hadiselerden başka bir şey olmadığını vurgulamış, bununla birlikte idare ve zabıta teşkilatını biraz daha iyi işler bir hale koymak istediklerini belirtmiştir.³³⁸

1945 yılında yayınlanan Devlet Yıllığında polisin görevinin gelişen devlet anlayışına göre yalnız hırsız tutmak, katil yakalamak gibi basit olmaktan çıktığını, devletin kamu hizmetleri çoğaldıkça zabıtanın da bu hizmetlerini iyi yürütmesi bakımından görevlerinin arttığını, ülkede sanayi, ticaretin, ziraatin, dışarı ile münasebetin gelişmesi ve genişlemesi alanlarında, işçi bakımından, milli paranın, memleket kredisinin korunması bakımından zabıta için yeni yeni ödevler meydana getirdiğini belirtmekte ve İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki içişleri politikasının genel çerçevesini çizmektedir.³³⁹ “İçişleri Bakanlığı iç politika yönünden çalışmalarını bilhassa yurttan güvenliğin gelişmesi üzerinde toplamış, zabıtamızın bu çeşitli işleri başarabilecek hukuki ve teknik bilgilerle kuvvetlendirilmesini ana davalarından birisi olarak ele almıştır. Polis Enstitüsü, Polis Koleji ve Jandarma okulları bu sonucu elde etmek için kurulmuş ve her gün dikkatle eksiklikleri tamamlanmasına önem verilmiş bilgi kurullarımızdır.”

---

³³⁶ **TBMM Resmi İnternet Sitesi**, (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP13.htm>, 15.01.2006.

³³⁷ **TBMM Resmi İnternet Sitesi**, (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP14.htm>, 12.01.2006.

³³⁸ **TBMM Resmi İnternet Sitesi**, (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP14.htm>, 14.01.2006.

³³⁹ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, 1944-1945**, s. 127.

Savaş başladığında Emniyet Genel Müdürü Ali Rıza Çevik* idi. 17 Temmuz 1939'da göreve başlayan Çevik bu görevini 11.07.1941 tarihine kadar devam ettirmiştir. Bu tarihte Emniyet Genel Müdürü olan Osman Sabri Adal** ise bu görevi 3 Ağustos 1946 tarihine kadar sürdürmüştür.

Savaşın ilk yıllarında³⁴⁰ ve son yılında³⁴¹ Emniyet Genel Müdürlüğü üst yönetim kadrosu ise şu isimlerden oluşuyordu:

<u>Görevi</u>	<u>1940</u>	<u>1945</u>
Emniyet Umum Müdürü	Ali Rıza Çevik	Osman Sabri Adal
Emn. Umum Müd. Muavini	Hulusi Evrimer	Kamuran Çuhruk
Emn. Umum Müd. Muavini	Halit Akalın	M. Ali Aydın
Teftiş Heyeti Reisi	Naci Akalın	Naci Akalın
Birinci Daire Reisi	Sabri Tamer	Salahattin A. Korkut
İkinci Daire Reisi	Arif Karan	S. Sırrı Ulusemre

* 1306 yılında Selanik'te doğmuştur. Alay Müftülerinden Hacı Mehmet Kamil efendinin oğludur. İlk ve orta tahsillerini Mitroviçe'de, İdadi tahsilini Üsküp ve Selanik'te yapmıştır. 1909 yılında aliyüla derece ile Mülkiyeden mezun olmuştur. Devlet memuriyetine 3 Eylül 1325 tarihinde girmiş, bir müddet Şark Demiryolları Maaş Tevzi memurluğu ve İstanbul Liman İşleri Genel Müdürlüğünde memurluk yapmıştır. 1909 yılında Kosova maiyet memurluğuna tayin edilmiştir. Bu sırada Köprülü ve Palanga Kaymakam vekilliklerinde bulunmuş, 1910 yılında asaleten Koçana ilçesi Kaymakamlığına, aynı yıl, Ferizovik ve 1912 yılında Tırgovišta Kaymakamlıklarına gönderilmiş, Koçana Kaymakamlığından sonra bir müddet Üsküp Darülmualimininde Türkçe öğretmen vekilliği yapmıştır. Balkan Harbinin başlamasıyla, Kaymakamı bulunduğu Tırgovišta ilçesi işgal edilince İstanbul'a gelmiştir. 1918 yılında Keşan Kaymakamlığına tayin edilmiş ise de gitmediğinden müstafi sayılmış ve bundan sonra İstanbul ve Eskişehir'de hususi işleri ile meşgul olmuştur. Tekrar memuriyete dönerek Sivrihisar Kaymakamlığına atanmıştır. Bundan sonra Bahçe, Keşan, 1927 yılında tekrar Sivrihisar ve daha sonra Beyoğlu Kaymakamlıklarında bulunmuştur. 8.9.1930 tarihinde İstanbul Polis Müdürlüğüne getirilmiş, 6.6.1935 yılında, İstanbul Liman ve Rıhtım Şirketinin Hükümet tarafından satın alınmasının üzerine teşkil olunan (İstanbul Liman ve Rıhtım Umum Müdürlüğü)ne tayin edilmiş, aynı yıl Gaziantep, 1939 yılında da Seyhan (Adana) Valiliğine naklonulmuştur. 17.7.1939 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğüne atanmıştır. 11.7.1941 tarihinde İçişleri Bakanlığı Müsteşarlığına yükselmesi dolayısıyla Emniyet Genel Müdürlüğünden ayrılmıştır. 23.3.1953 tarihinde vefat etmiştir. Salih Urgancıoğlu, **Cumhuriyet Devrinde Emniyet Genel Müdürleri**, Kocaeli, Sesim Gazetecilik-Matbaacılık Ltd. Şti., 1973, ss. 19-20.

** Tekirdağ eski muhasiplerinden Mehmet Beyin oğludur. 1903 yılında Limni'de doğmuştur. 1927 yılında, pekiyi derece ile Mülkiye Mektebini bitirmiştir. Aynı yıl Balıkesir maiyet memurluğuna atanmış, bir müddet sonra da Şark Müfettişi Umumiliği Umuru Tahririye Katipliğine nakledilmiştir. 1928 yılında Nusaybin ve 1929 yılında Savur Kaymakamlığına atanmıştır. 1930 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü 4 üncü Şube Müdürlüğüne getirilmiş, bundan sonra Trakya Umumi Müfettişliği İskan Müşavirliğinde bulunmuş, 1935 yılında İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavir Muavini olmuştur. 1939 yılında tarbzon ve 1940 yılında Afyon Valiliklerine atanmıştır. Afyon valisi bulunduğu sırada 11.7.1941 tarihinde, Emniyet Genel Müdürlüğüne tayin edilmiş ve 3.8.1946 Ankara Valiliğine atanması dolayısıyla ayrılmıştır. Buradan Üçüncü Umumi Müfettişliğe nakledilmiş ve 1948 yılında İzmir Valiliğine atanmıştır. 29.11.1951 tarihinde İçişleri Bakanlığı Müsteşarlığına yükselmiştir. 1952 yılında tekrar İzmir Valiliğine ve 1953 yılında da İller Bankası İdare Meclisi Başkanlığına getirilmiştir. 1954 yılında emekliye ayrılmıştır. Bundan sonra siyasi hayata başlayan Osman Sabri Adal 1954 ve 1957 yıllarında İzmir'den Cumhuriyet halk Partisi milletvekili adayı olmuş ise de seçimlerde kazanamamış, bu süre içinde, CHP'nin İzmir, Aydın ve Balıkesir Müfettişliğini yapmıştır. 1961 yılında CHP'den İzmir Milletvekili seçilmiştir. Bir devre bu vazifeyi ifa etmiş, 1965 seçimlerinde adaylığını koymamıştır. 17.3.1966 tarihinde vefat etmiştir. Urgancıoğlu, **a.g.e.**, ss. 21-22.

³⁴⁰ Okçabol, **Zabıta Tarihi.**, s. 165.

³⁴¹ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılığ**, 1944-1945, s. 128. (Ek: 22)

Üçüncü Daire Reisi	Necip Kandemir	Halil Sunar
Dördüncü Daire Reisi	-----	Dr. Mecit Günerdem
Ş.1. Müdürü	İhsan Sabri Çağlayangil*	Cemal Göktan
Ş.2. Müdürü	Hasan Topçu	Halil Tufan
Ş.3. Müdürü	Mitad Oykuç	Süleyman Sargut
Ş.4. Müdürü	İzzeddin Eraydın	Fikri Oktar
Ş.5. Müdürü	Dr. Mecit Günerdem	Hüsnü Başkur
Ş.6. Müdürü	Hüsnü Başkur	Hikmet Kümbetlioğlu
Ş.7. Müdürü	Said Evsen	Necmettin Akaslanoğlu
Ş.8. Müdürü	Halil Sunar	Hayri İrdel
Hukuk İşleri Müdürü	A. Cavit Kobal	Haydar Soysal
Önemli İşler Müdürü	Tevfik Besim	Ahmet Karay
Arşiv Müdürü	Kenan Tuna	Ahmet Sungusavar
Yayın Basın Tetkik Müd.	Nejat Saner	Fahri Kemal Akarsun
Yayın Basın Tetkik Muav.	Haşim Enveri	Haşim Enveri Sevener
Emniyet Polis Müfettişi	Cem'i Duyan	İhsan Güven
Emniyet Polis Müfettişi	İ. Cevdet Özgen	Sait Evsen
Polis Enstitüsü Müdürü	Dr. Salih Adil Başer	Şevket Ozanalp

3- Jandarma Teşkilatı

İkinci Dünya Savaşı yıllarında jandarmanın çalışma ve yetkilerini düzenleyen iki temel mevzuat mevcuttu. Bunlardan birincisi 10 Haziran 1930 tarihli ve 1706 sayılı Jandarma Kanunudur. Bu kanun; jandarmanın esas vazifeleri ve mahiyeti, barışta ve savaşta çeşitli hizmet ve vazife bakımından bağlı bulunduğu makamlar, jandarma genel komutanının sıfat ve yetkisi ile tayini, jandarma mensuplarının terfi, tayin, azil, kıyafet, personel kaynağı, eğitim, jandarmanın sabit ve seyyar kuruluşları, kadroların tertip ve tevzii gibi konuları düzenlemektedir.³⁴² Jandarmayı ilgilendiren ikinci önemli mevzuat ise 24 Aralık 1937 tarihli ve 27/756 sayılı Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi'dir. 30 maddeden oluşan jandarma kanunu, yukarıda belirtilen hususların yalnız ana hatlarını göstermekte olup, uygulamada karşılaşılan zorlukları aşmak için bu Nizamname çıkarılmıştır. Bu nizamnamede, esaslar, teşkilat, subay işleri (menba, tayin, değiştirmek, mezuniyet, açığa çıkartmak, işten el

* Türk siyasi hayatının tanınmış simalarından olan eski Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, uzun süre Emniyet Teşkilatında üst düzey yöneticilik ve polis eğitim kurumlarında öğretmenlik yapmıştır. Arşiv müdürlüğünün kurucusu olan Çağlayangil, ilk memuriyet olarak 29.09.1931 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğünde göreve başlamış ve 28.10.1937 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün de onayladığı üçlü karamame ile Emniyet Genel Müdürlüğü Arşiv Müdürlüğüne atanmıştır. Üç yıl boyunca bu görevi sürdüren Çağlayangil, 7.10.1942 tarihinde Bayramiç kaymakamlığına atanmış, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar kaymakamlık yaptıktan sonra 9.12. 1946 tarihinde tekrar Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Bkz.: **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845-1995)**, ss. 35-37.

³⁴² Alyot, a.g.e., s. 351.

çektirmek, yargılanma usulleri), her makam sahibinin adli, askeri, mülki vazifeleri, jandarmanın mahalli memurlarla, mülki amirlerle, polisle, adli memurlarla, askeri makamlarla münasebetleri, ceza ve tevkif evlerinin muhafazası, mevkuların tahkikat veya duruşmaya götürülmeleri, mevkuf ve hükümlülerin sevk ve nakli, refakat ve muhafaza vazifeleri, silah kullanma yetkisi, vazife esnasında hareket tarzı, tecziye ve taltif işleri açıklığa kavuşturulmuştur.³⁴³ Bunun dışında Jandarma Genel Komutanlığı muhtelif talimatlar yayınlamaya uygulamada karşılaşılan aksaklıkları gidermeye çalışmıştır.

1939 yılında Jandarma Teşkilatı, Sabit Jandarma Birlikleri, Seyyar (Toplu) Jandarma Birlikleri, Jandarma Er Eğitimi Birlikleri ve Okulları olmak üzere üç bölüm halinde yeniden düzenlenmiştir.³⁴⁴ Sabit jandarma Birlikleri, İçişleri Bakanlığının emrinde olarak memleketin emniyet, asayiş ve huzur sağlayıcı görevlerini yürütmek; Seyyar Jandarma Birlikleri özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde Sabit jandarma birliklerinin ulaşamadığı yerlerdeki olayları bastırma, çevre emniyeti ve asayişini sağlama ve buralardaki takip işlerinde; Eğitim Birlikleri ve Okullar ise jandarma olarak görev yapacak personelin genel ve mesleki eğitimleri üzerinde uğraşmak, diğer taraftan buldukları bölgelerde çıkması muhtemel olayları bastırmada kullanılmak üzere görevlendirilmişlerdi.

İkinci Dünya Savaşının kaçınılmaz bir hale geldiği 1939 yılında, Türk Silahlı Kuvvetleri seferi duruma geçerken, jandarma, Kara Kuvvetlerinin emrine alınarak Edirne ve Çoruh gibi önemli mevkilere gönderilmiştir. Bu noksanı tamamlamak maksadıyla jandarma bünyesinde yeniden örgütlenmeye gidilerek 14 Jandarma Eğitim Taburu teşkil edilmiştir. 1956 yılında çıkartılan bir yasa ile sınır, kıyı ve karasularımızın korunması görevi jandarma örgütüne verilmiştir. Jandarmanın örgütlenmesi, 1961 yılından sonraki dönemde sabit jandarma birlikleri ile önlenemeyen olaylar karşısında jandarmanın etkinliğini artırmak amacıyla jandarma komanda birlikleri kurulmuştur. Bu kuruluşun yanında jandarmanın görevlerini etkin biçimde yapabilmesi için, jandarma motorlu birlikleri ve hava helikopter örgütleri oluşturulmuştur.

Görevi genel emniyet ve asayişini korumak, kanun ve nizam hükümlerinin icrasını sağlamak olan jandarma, silahlı olarak görev yapan bir güvenlik birimidir. Jandarma bu görevlerin yanı sıra kanunlara, nizamname ve talimatnamelere ve

³⁴³ Alyot, **a.g.e.**, s. 353.

³⁴⁴ "Jandarmanın Tarihi Gelişimi", **Jandarma Dergisi**, Yıl: 76, Sayı: 69 (Aralık 1993), s. 12.

bunlara dayanan hükümet emirlerine aykırı fiil ve hareketlerin yapılmasını önlemek, halkın kanuni taleplerini dinleyerek kanuni ve nizami icaplarını yapmak, kanun ve nizamnamelerin jandarmaya doğrudan doğruya yüklettiği vazifeleri yapmak, işlenmiş olan suç hakkında, Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu ile diğer kanunlarda yazılı vazifeleri yapmakla yükümlüdür.³⁴⁵ Jandarmanın vazifelerini mülki, adli ve askeri olmak üzere üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

Polis Teşkilatı olmayan yerlerde Polis Vazife ve Salahiyet kanununu uygulama yetkisine sahip jandarmaya, çok geniş bir yelpazede mülki vazife yüklendiği görülmektedir. Bu görevler arasında, “kuduz veya kuduz olduklarından şüphe edilen hayvanlar tarafından ısırılan kimseleri, vakit geçirmeden sağlık makamlarına haber vermek, kudurmuş olan kimselerin tecridini temin etmek; Şose ve Köprüler Kanununa tevfikân, yollarda bedenlen çalışacak ameleleri toplu olarak iş mahalline sevk etmek; Çekirge Kanununa ve çekirge ve süne nizamnamesine göre uhdesine düşen vazifeleri yapmak; Koyun ve keçi sürülerinin barınması için ağıllarını ağıl Kanunu hükümlerine uygun yapmayanlar hakkında bu kanun dairesinde işlem yapmak”³⁴⁶ gibi ilginç görevler de mevcuttur. Jandarma ayrıca, çarşı ve mahalle bekçileriyle kır bekçilerinin vazifelerini yapıp yapmadıklarını kontrol edip, yapmayanlar hakkında mahallin en büyük mülkiye memurunu haberdar etmekle de görevlidir.

Jandarmanın, adli mahiyette vazifelerinden bir diğeri de tutuklu ve hükümlülerin sevk ve naklidir. Jandarma ayrıca Askerlik Kanununa göre; yoklama kaçaklarını, bakayaları, birlik veya müesseseden kaçanları, izin veya hava tebdili müddetini geçirenleri, saklıları aramak, elde etmek ve askerlik şubesine teslim etmekle yükümlüdür.

Jandarmanın yerine getirdiği mülki ve askeri görevlerin yanısıra yapmakla yükümlü olduğu bir diğeri önemli adli görev ise ceza ve tevkif evlerinin dıştan muhafazasıdır. Bu görev 1937 tarihinde yayınlanan Jandarma Vazife ve Teşkilat Nizamnamesinin 220inci maddesiyle geçici olarak jandarmaya verilmiştir. Jandarmanın görevi, dışarıdan muhafaza ve emniyet tedbirlerini almaktan, hükümlü ve tutukluların kaçmalarına meydan vermemekten ibaret olup, jandarmaların tutuklu ve hükümlülerle temas ve münasebetleri, ceza ve tevkif evlerinin içerdeki işlerine karışmaları yasaktır. Jandarmalar, ceza ve tevkif evlerine girmesi yasak olan silah,

---

³⁴⁵ Alyot, a.g.e., ss. 356-358.

³⁴⁶ Alyot, a.e., ss. 419.

alet ve eşyanın bu yerlere sokulmasına mani olacağı, ceza ve tevkif evlerinde çıkan kavgaların gardiyanlar tarafından önlenmesi mümkün olmazsa jandarma kuvvetlerine müracaat olunacağı ve Jandarmanın, kavganın bertaraf edilmesi ve sükunetin sağlanması için gerekli gördüğü tedbirleri almakla mükellef olduğu hüküm altına alınmıştır.

Askeri bir kuvvet olmasına karşın Jandarmaya bu tür temel güvenlik görevlerinin başlıca sebepleri şunlardır: Silahlı olan bu gücün oldukça sıkı bir disiplin altında yetiştirilmesi, bütçe yetersizliklerinden dolayı jandarma er kaynağını oluşturan acemi erlere diğer devlet görevlileri gibi maaş ödenmemesi, bazı durumlarda diğer askeri birliklerin farklı yerlerde bulunmaları ve bazı hudut noktalarına ve kıyılara ulaşmalarının vakit alması ve herhangi bir tehlike karşısında ordu birlikleri gelinceye kadar jandarmanın bu işi yapabilecek kapasitede olması ve en son sebep olarak da ülkenin her tarafında yaygın olarak bulunan jandarmanın, savaş anında cephe gerisi tecavüzlerde gerekli tedbirleri alacak ve halka da aldırarak olan askeri bilgisi yüksek bir birim olmasıdır.³⁴⁷

Jandarma üç makama bağlı bulunmaktadır.

a) Jandarmanın vazife ve hizmet itibarıyla bağlı olduğu mercii, İçişleri Bakanlığıdır.³⁴⁸ Valiler, illerinde her Bakanlığın temsilcisi ve icra vasıtası olduklarından, devlet kanun ve nizamlarının hükümlerinin yerine getirilmesinden sorumludur. Bu bakımdan devletin icra organı olan zabıta kuvvetleri de valilerin emirlerine verilmiştir.

b) Jandarma, askeri talim ve terbiye bakımından Genelkurmay Başkanlığına bağlıdır. Ancak mesleki ve talim ve terbiyesi ise Jandarma Genel Komutanlığı'na aittir.

c) Jandarma, silah ve mühimmatıyla, seferberlik ve seferde ordu emrine intikal edeceklerin maaş, iaşe, giyim ve teçhizatı ve bütün masraflarıyla ordudakinin aynı olmak şartıyla Milli Savunma Bakanlığı'na bağlıdır.

Savaşta, Jandarmaya verilecek görevlerin çeşitli olmasından dolayı, bu görevler kanunda sayılmamış ve ayrı bir talimatnamede tespit edilmiştir. Jandarma

---

³⁴⁷ Alyot, **a.g.e.**, ss. 358-359.

³⁴⁸ 4.6.1937 tarihli ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununun 1 inci maddesinde yer alana hükme göre; Memleketin umumi asayiş ve emniyet işlerinden sorumlu olan İçişleri Bakanı, kendi kanunları dairesinde hareket eden Emniyet Genel Müdürlüğü ve Genel Jandarma Komutanlığı ve gerektiğinde diğer bütün zabıta teşkilatı vasıtasıyla bu görevi yerine getireceğini ve gerekirse Bakanlar Kurulu kararıyla ordu kuvvetlerinden yararlanabileceğini hükme bağlamıştır.

askeri bir kuruluş olması itibariyle disiplin işlerinde askeri kanun ve nizamnameler uygulanmaktadır.

İkinci Dünya savaşı sırasında Jandarma Teşkilatının genel kuruluş şeması şu şekildedir:³⁴⁹

- 1) Jandarma Genel Komutanlığı
- 2) Jandarma müfettişlikleri
- 3) Jandarma mıntıka komutanlıkları
- 4) İl Jandarma alay veya il Jandarma müstakil tabur komutanlıkları,
- 5) İlçe Jandarma bölük komutanlıkları,
- 6) Jandarma takım komutanlıkları,
- 7) Seyyar Jandarma alay veya taburları,
- 8) Muhafız Jandarma taburu,
- 9) Jandarma subay okulu,
- 10) Jandarma gedikli erbaş okulu,
- 11) Jandarma er okulları (tabur, alay veya tugay halinde)
- 12) Jandarma satın alma komisyonları,
- 13) Jandarma muayene komisyonu,
- 14) Jandarma levazım teftiş heyeti,
- 15) Jandarma konakları ve yollama,
- 16) Jandarma dikimevi,
- 17) Jandarma ilaç anbarı,
- 18) Jandarma eşya ve levazım anbarı,
- 19) Jandarma matbaası,
- 20) Jandarma bandosu.

Jandarma genel komutanı, savaşta bütün Jandarmanın ve barışta, İçişleri Bakanlığı emrinde jandarma olarak görev yapacak kısımların idare ve komutasına memurdur.

İdaresi ve komutası Jandarma Genel Komutanlığına ait olan jandarmanın mahalli sabit jandarma birliklerinden oluşan önemli bir kısmının, İller idaresi kanununa göre valilere ve seyyar birliklerin ise genel müfettişler ve korkomutanlar emrine verilmesinden doğacak kargaşayı gidermek için, jandarma kuvvetleri doğrudan doğruya valinin emrine verilmiştir. Aynı şekilde ilçe jandarma bölük komutanları, ilçe dahilinde devlet kanun ve nizamname hükümlerinin uygulanmasını sağlamak, emniyet ve asayiş korumak vazifelerinden dolayı ilçe kaymakamının emri altındadırlar.

Jandarmanın, halkın asayiş ve güvenliğini sağlamasında karakollar önemli bir fonksiyona sahipti. İkinci Dünya Savaşı yıllarında neredeyse bir kolordu kuvvetine

---

³⁴⁹ Alyot, a.g.e., ss. 364.

ulaşan jandarma, bu karakollar vasıtasıyla ülkenin her tarafına yayılmış durumdadır. Her ilçe karakollardan oluşan karakol mıntıklarına ayrılmış olup il, ilçe ve bucak merkezlerinde ve mıntıkanın önemli köy ve mevkilerinde kurulmuştur. Karakollarda, bulunduğu yerin iş yoğunluğuna göre 5-10-15 jandarma bulundurulabilirken, acil durumlarda kullanılmak üzere bazı karakollarda toplu süvari askerleri bulundurulduğu anlaşılmaktadır.³⁵⁰

Jandarmanın önleyici kolluk görevini yerine getirmede kullandığı en yaygın güvenlik tedbiri devriye gezmektir. Şehir, kasaba ve köylerin dışında önemli geçitler, boğazlar ve tehlikeli mevkiler, pazar ve panayır kurulan mahaller ve mesire yerleri, demiryolu, istasyon ve vapur iskeleleri, köylerde çiftlik, ağıl, mandıra, değirmen, orman, taş ve maden ocakları ve tuzlalar jandarmanın devriye gezdikleri başlıca yerlerdir.

Şehir, kasaba ve köylerin dışında bulunan karakollardan çıkarılacak devriyelerle emniyet altında bulundurulması mümkün olmayan önemli geçitlerin, boğazlarla tehlikeli mevkilerin emniyet altında bulundurabilmek için bu gibi yerlerde geçici veya daimi olmak üzere jandarma asayiş karakolları kurulmuştur.

Jandarmanın komuta kademesini oluşturan subayların üç farklı kaynaktan geldikleri anlaşılmaktadır: a) Her yıl masrafları jandarma bütçesinden Milli Savunma Bakanlığı bütçesine nakledilmek suretiyle, Harp Okulunda yetiştirilen asteğmenlerden b) Ordu ile irtibatları kesilmemek şartıyla, İçişleri Bakanının isteği ile verilecek ordunun muvazzaf muharip sınıfındaki yüzbaşı ve teğmen rütbelerindeki subaylardan c) Jandarma er okullarının komutan ve talim heyetlerini ve seyyar jandarma birliklerinin komutan ve subaylarını teşkil etmek ve ordu ile ilişkileri kesilmemek üzere İçişleri Bakanlığının isteği oranında verilecek subaylardan.

Emniyet teşkilatında uygulanmakta olan personelin kendisinin veya eşinin doğduğu yere tayin edilmemesi kuralı o yıllarda jandarma komutanları ve ilçe jandarma bölük komutanları için de geçerlidir. Ayrıca jandarma subaylarının mevki değiştirmeleri çok büyük masraflara yol açtığı gibi yeni mıntıkayı tanınması ve ayrıldığı yerde bir boşluk doğmasından dolayı mecburiyet olmadıkça tayinleri çıkarılmamaktadır.

---

³⁵⁰ Alyot, a.g.e., ss. 377.

Jandarma mensuplarının yargılanmasına gelince; jandarma subay ve askeri memurlarıyla erati, Askeri Ceza Kanununda yazılı suçlardan dolayı, Askeri Muhakeme Usulü Kanununa göre, askeri mahkemede yargılanırlar. Mülki vazifelerden doğan veya bu vazifeleri ifa sırasında işlenmiş olan suçlardan dolayı jandarma subay ve mensuplarının yargılanması, “Memurin Muhakematı” hakkındaki kanuna göre, soruşturma yapıp sonuç belli olduktan sonra adli mahkemelere aittir. Adli vazifelerden doğan suçlarda savcılıkça doğrudan doğruya takibat başlatılır. Askeri Ceza Kanununda yazılı olmayan askeri suçlarda yine Memurin Muhakematı hakkındaki kanuna göre yargılama yapılır. Askeri Ceza kanununun 171inci maddesine göre Jandarma, subay, erbaş ve onbaşlıların disiplin cezası verme yetkisi vardı. Bu disiplin cezalarının arasında tevbih ve şiddetli tevbih, maaş kat’ı, sıra harici hizmet, izinsizlik, göz hapsi (dört haftaya kadar), oda hapsi (dört haftaya kadar), katıksız hapis (üç haftaya kadar) yer almaktadır.³⁵¹

a. Jandarma Okulları

(1) Jandarma Subay Okulu

1706 sayılı Jandarma Kanunu, eski kanun ve nizamnamelerdeki subay kaynaklarını tamamıyla kaldırmış ve jandarmanın subay ihtiyacının Harp Okulundan yetiştirilmesi esasını getirmiştir. Ancak bu şekilde yetişen jandarma subaylarına mesleki bilgi öğretmek üzere bir jandarma subay okulunun kurulması uygun görülmüş ve bu amaçla Ankara’da Polis Enstitüsünün yapıldığı bina ile ortak bir bina inşa edilmiştir.³⁵² 1937 yılında açılışı yapılan okulun ikinci devre subay sınıfı 1 Ekim 1937’den itibaren ilk olarak bu yeni binada eğitime başlamıştır. Tek sınıflı olarak eğitimini sürdüren Jandarma subay okulu, Harp okulundan Jandarma olarak çıkan ve Piyade Okulunu bitiren ve orduda piyade takım komutanlığını yapan jandarma teğmenlerine mesleki ve hukuki bilgi vermek üzere kurulmuştur. Subay okulunda verilen bir çok dersin Polis Enstitüsünde verilen derslerle paralellik arzettiği görülmektedir.

---

³⁵¹ Alyot, **a.g.e.**, ss. 401-402.

³⁵² Alyot, **a.e.**, ss. 466-467.

TABLO-VIII
İkinci Dünya Savaşı Yıllarında
Jandarma Subay Okulunda Okutulan Dersler

Dersin Adı	Haftalık Ders Saati
Hukuk Bilgisi	3
Ceza Muhakeme Usulü ve Askeri Mahkeme Usulü Kanunları	3
İdare Hukuku ve İdari Kanunlar	4
Türk Ceza ve Askeri Ceza Kanunları	3
Adli Tıp	2
Jandarma Teşkilat ve vazifeleri	5
Jandarma Seferberlik İşleri ve seferde vazifeleri	1
Tâbiye	3
İstihbarat	1
Kriminalistik	1
Ahlak ve İçtimaiyat	1
Jandarma hesap ve levazım işleri	2
Binicilik	1
Spor	1
Konferans	1

Kaynak: Halim Alyot, **Türkiye’de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Ankara; Kanaat Basımevi, 1947, s. 468.

Okulun on aylık eğitim süresini tamamlayanlar jandarma kıtalarına gönderilerek, buralarda yeterli sicil alanlar ve terfi derecesinde olanlar terfi ettirilmektedir.

Sınavlarda başarılı olamayanlar ise, bir yıllığına jandarma birliklerine gönderilerek, bu bir yılın sonunda uygun sicili olanlar ikinci defa subay okuluna çağrılarak mecburi eğitime tâbi tutulmaktadır. Bu seferde başarısız olanlar kıtalarına gönderilerek ileride emekliye sevkedilmektedirler.

(2) Jandarma Gedikli Erbaş Okulu

Ankara'da Jandarma Subay okuluyla aynı binada eğitim veren bu okul, özellikle jandarma karakolları olmak üzere, emrindekileri idare edecek jandarma erbaşlarını yetiştirmek amacıyla açılmıştır. İki sınıftan oluşan okulun her sınıfın eğitim süresi on aydır. Jandarma birliklerindeki uzatmalı onbaşı, sınıf çavuşu ve başçavuşlar yapılan sınavda başarılı olur, ahlâki ve sair durumları da uygun olursa, bu okulda bir sene okuduktan sonra gedikli erbaş olarak okuldan mezun olmaktadır. Bu okulun bir de gedikli hazırlayıcı kısmı vardır. 1 Ekim 1945

tarihinde faaliyete geçen bu okul tek sınıf halindedir ve müddeti altı aydır. Buraya Jandarma birliklerinden gedikli erbaş olmaya elverişli olan onbaşılar alınmakta ve gedikli erbaş sınıfındaki eğitime hazırlanmaktadır. Buradaki eğitimi başarı ile bitirenler, mesleki ve askeri talim ve terbiye edilmek üzere doğruca jandarma er okullarına sevkedilmektedir.

(3) Jandarma Er Okulları

Jandarma adaylarını askeri ve mesleki bakımdan talim ve terbiye ile yetiştirmek amacıyla kurulan bu okullara, askerlik şubesinden yeni hizmete alınanlar sevk edilirdi. Bu okullarda buldukları altı ay boyunca jandarma adayı olarak ders görenler öğrenciler, altı ay sonra birliklere gönderilirdi. Şartlara göre tabur, alay ve tugay halinde idare edilen bu okulların komuta idare ve talim heyetleri her sene kadrosunda tespit olunmaktaydı.

4- Jandarma-Polis İlişkileri

İl, İlçe ve bucakların emniyet ve asayişinden doğrudan doğruya vali, kaymakam ve bucak müdürleri sorumludurlar. Bunların icra organları jandarma komutanları, emniyet müdür ve memurlarıdır. Bu itibarla, adı geçen mülki amirlerin kanun ve nizamlar hükümlerine dayanan emir ve isteklerini, Jandarma komutanları ve emniyet mensupları yerine getirmekle yükümlüdürler.³⁵³ Bu mülki amirlerin verecekleri emir ve direktiflerden doğan sorumluluk kendilerine aittir. Ancak Jandarma komutanları ve emniyet makamları, aldıkları görevlerin yapılması için kullanacakları araçların seçilmesinden ve bundan doğan neticelerden sorumludurlar.

2559 sayılı PVSK, devletin genel zabıta kuvvetleri olan polis ve jandarmanın vazifesini, genel menfaati korumak olarak tarif etmiştir. 3210 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun birinci ve üçüncü maddelerine göre, genel zabıtaı oluşturan bu iki kuvvet, ülkenin genel emniyet ve asayişini korumakla yükümlü olup bu

---

³⁵³ Jandarma Nizamnamesinin 97inci maddesine göre jandarma komutanlarının, valiler tarafından verilen emrin, kanun ve nizamlara uygun olmadığı yolunda bir yazı ile itiraz etme hakkı varken, polise böyle bir hak verilmemiştir. Hatta Polis Vazife ve Salahiyet kanununun ikinci maddesinin son fıkrasında "Polisin göreceği vazifelerde salahiyyetli amirlerden verilecek emirlerde, Memurin Muhakematı kanununun 40ıncı maddesi hükmü cari değildir" ifadesi yer almaktadır.

amaçla bu işlerden sorumlu bulunan İçişleri Bakanının emrinde bulunmaktadır. Bu açıdan, polis ve jandarma arasında görev bakımından hiçbir fark bulunmamaktadır.

Jandarma ve polisin görev ve yetki bölgelerinin tanımlanması konusunda ise bir belirsizlik mevcuttur. Polis ve jandarmanın hizmet mntıkları kanun veyahut yönetmeliklerle belirlenmediğinden İçişleri Bakanı, bunlardan herhangi birini ülkenin her hangi bir yerinde emniyeti korumak göreviyle görevlendirebilmektedir. Ancak, uygulamada polisin hizmet mntikasının şehir ve kasabanın iç hudutları yani meskun mahalleri, jandarmanın ise bu mntikanın dışında kalan yerler olarak kabul edilmektedir. Nitekim Emniyet Teşkilatı olmayan yerlerde polis teşkilatı kuruluncaya kadar bu görev jandarma tarafından yerine getirilmektedir.

Şehir ve kasabalarda ihtiyaç halinde, mahallin en büyük mülkiye amirinin emri ile jandarma, polise yardım etmekle mükelleftir. Polis teşkilatı bulunmayan yerlerde, il ve ilçe jandarma komutanları PVSK'da yazılı görevleri yerine getirirler ve yetkileri kullanırlar.

Polis bölgesinde herhangi bir suça rastlayan jandarma subayı veya jandarma devriyeleri -polis mevcut değilse- müdahale etmek ve polisi de derhal haberdar etmek ve polislerin talebi halinde kendilerine yardım etmek zorundadır. Olaya rastlamış olan jandarma subayı ve devriyesi, emniyet mensupları gelinceye kadar orada tahkikat yapamazlar. Vaziyeti olduğu gibi muhafaza ederler ve delillerin yok olmasına meydan verilmemesi için gereken tedbirleri alırlar.

Herhangi bir zaruret dolayısıyla, jandarma bölgesinde görev yapan emniyet mensupları, bir olaya rastlarsa, jandarmanın polis bölgesindeki vazife ve yetkisi ile hareket ederler. Olay faillerinin tespit ve tutulmaları konusunda jandarma ve polis, kendi bölgelerinde diğerine gereken yardımı yapmakla yükümlüdürler. Jandarma ve polis istihbarat ve bilgi aktarımı konusunda birbirlerine gereken yardımı yapmakla yükümlüdürler.

Jandarma ve diğer zabıta makam ve memurları savcıların, sorgu hakimlerinin ve icra memurlarının emirlerini yapmakla mükelleftirler.

Seferberlik ilanı, isyan çıkması, devletin emniyet ve sosyal yapısını bozacak diğer bir halin ortaya çıkması gibi olağanüstü sebeplerle, adli görev ve talepleri yapmağa imkân bulamayan jandarma komutanları bu taleplerden hangisinin tercihen yapılması gerekeceğini Cumhuriyet Savcısı veya Sulh Hakimi ile görüşerek belirler.

Sıkıyönetim halinde, zabıta vazifelerinden askeri makamlara intikal eden kısımların ifasından dolayı jandarma, askeri makamların emri altında kalır.

Jandarmanın, emniyet ve asayişî koruma esnasında veya kanun ve nizamname hükümlerinin uygulanması sağlamada karşılaşıcağı direnişî kırmak için kuvvet kullanmak ve gerektiğinde silah kullanmak yetkisi vardır ve kanunla sınırları belirlenmiştir.

5- Diğer Zabıta Kuvvetleri

3201 sayılı kanunla, zabıta teşkilatı, umumi ve hususi olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Umumi zabıta; silahlı bir kuvvet olan polis ve jandarmadır. Hususi zabıta; umumi zabıta dışında kalan ve hususi kanunlarına göre teşekkül edip belirli görevleri yerine getiren zabıta kuvvetleridir.

a. Bekçiler

(1) Çarşı ve Mahalle Bekçileri

Güvenlik kuvvetlerinin nezareti altında bulunan bekçiler, polis ve jandarmanın adli ve önleyici zabıta vazifelerinde bu kuvvetlere yardım etmekle yükümlüdürler. Bu görevleri yerine getirirken zabıta kuvvetlerinin sahip olduğu her türlü hak ve yetkilere sahiptirler. 772 sayılı Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu'na göre, çarşı ve mahalle bekçileri, en büyük mülki amirine bağlı ve genel kolluğa yardımcı bir kuruluşun mensuplarıdır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Çarşı ve Mahalle Bekçilerinin çalışma şartları, görevleri ve diğer ilgili bazı hususlar, 29 Nisan 1330 (1914) tarihli Çarşı ve Mahallât Bekçileri hakkındaki kanun hükümlerine göre yapılmıştır. Buna göre şehir ve kasabalarda çarşı ve mahalleler için bekçi kullanılması mecburiyeti getirilmiştir. Ayrıca bekçilerin seçilmesi, ücretlerinin çarşı ve mahalle sakinlerinden toplanması ve kendilerine dağıtılması şekli mahalli idare heyetlerince belirleneceği hüküm altına alınmıştır.³⁵⁴

---

³⁵⁴ Kanunun 3. Maddesinde “Bekçilerin memuriyetleri İstanbul'da Polis Müdürü ve vilâyatta en büyük mülkiye memurları tarafından tasdik edilmek üzere sureti intihabile bunlara verilecek ücretin tâyini miktarı ve tarzı tevzi ve cibayet ve tediyesi mahallerinin örf ve taammülüne ve ihtiyacına göre meclisi idarei mahalliyece tahtı karara alınır ve bekçi ücretini tediyyeden imtina edenler hakkında mecalisi mezkûrece Tahsili Emval Kanunu ahkâmı tatbik olunur. Bunlara verilecek ücretin tâyini miktarı ve

Ancak bu kanun Çarşı ve Mahalle Bekçilerinin görev ve yetkilerini, mercilerini, ücretlerinin dağıtılmasını, tahsil ve eğitim şeklini açıkca ortaya koymadığı için, ortaya çıkan zorlukları gidermek maksadıyla İçişleri Bakanlığınca İkinci Dünya Savaşından sonra bir kanun tasarısı hazırlanmış ve TBMM'ye sevk edilmiştir.³⁵⁵ 772 sayılı bu yeni Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu çeşitli sebeplerle ancak 14.07.1966 tarihinde çıkarılmıştır.

Günümüzde sayıları ve etkinlikleri oldukça azalmış olan bekçiler, İkinci Dünya Savaşı yıllarında oldukça yoğun bir mesai sarf etmiş, özellikle karartma gecelerinin uygulanmasında ve polisin yeterli olmadığı durumlarda onlara yardımcı olarak önemli görevler ifa etmişlerdir.³⁵⁶

(2) Kır Bekçileri

Şehir ve kasabalar dışında görevli kır bekçileri, 20 Temmuz 1330 (1914) tarihli Kır Bekçileri Hakkındaki Kanun'a tâbidirler. Kır bekçilerinin vazifeleri köy ve kasabaların dışında inzibatı sağlamak, binaları ve tarım arazilerini korumaktır. Bekçiler kasabalarda belediyeler ve köylerde ihtiyar meclisleri tarafından, 25 yaşından aşağı ve 40 yaşından yukarı olmayan, herhangi bir suçtan mahkum ve fena şöhretli olarak tanınmış olmayan insanlar arasından seçilmektedirler.³⁵⁷

Bu bekçiler jandarma komutanlarının nezareti altında olup jandarma erleri gibi önleyici ve adli kolluk vazifesiyle yükümlüdürler. Bunların ücretleri, görev yaptıkları bölgede mülkü bulunan şahıslardan, servetleri oranında tahsil edilen paralardan dağıtılmaktadır.

Kır bekçileriyle köy korucuları ve çiftçi malları koruma bekçileri arasındaki en büyük fark, birincilerinin jandarma kolluk kuvvetinin yardımcısı olmaları ve doğrudan doğruya bunun idare ve nezareti altında bulunmalarındır. Halbuki köy korucuları ve çiftçi malları koruma bekçileri doğrudan doğruya ihtiyar yahut korunma meclislerine bağlı olup hiçbir surette jandarmaya tâbi değildirler.

---

tarzı tevzii ve cibayet ve tediyesi mahallerinin Örf ve taamülüne ve ihtiyacına göre meclisi idarei mahalliyece tahtı kararı alınır." denmektedir.

³⁵⁵ Alyot, **a.g.e.**, s. 829.

³⁵⁶ Tutel, **a.g.m.**, s. 28 ; Altan Öymen, **Bir Dönem Bir Çocuk**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2002, s. 242.

³⁵⁷ Alyot, **a.g.e.**, s. 831.

(3) Köy Korucuları

20 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu'na göre görev yapan köy korucuları da 'bekçi' terimi kapsamındadır. Bunlar köy sınırları içinde herkesin ırzını, canını ve malını korurlar. Her köyde en aşağı bir korucu bulunur ve bunlar köyün dışında görevlendirilmezler. Korucular ihtiyar meclisi tarafından tutulur ve kaymakamın onayıyla işe başlarlar. Korucular köy muhtarının emri altındadırlar ve resmi işlerde onun her emrini yerine getirmeye mecburdurlar. Köyün kolluk kuvveti olan korucular jandarmanın emrinde değildirler, ancak koruculara karşı gelenler, jandarmaya karşı gelmiş gibi ceza görürler.³⁵⁸

Silahlı olarak görev yapan korucuların belirli şartlar altında silah kullanma yetkisi vardır. Köy korucularının kıyafetleri ve silahlarının şekli ise 1 Temmuz 1942 tarihli ve 2/18237 sayılı talimatname ile belirlenmiştir.

Köylerde mahsul zamanlarında çapulcular ve eşkıya türemiş ise köy muhtarı ve ihtiyar meclisi, asıl korucularla birlikte köy halkını yağmadan korumak için, köylünün eli silah tutanlarından lüzumu kadarını gönüllü köy korucusu olarak ayırıp, bunlar için kaymakamdan izin almak suretiyle çalıştırma hakkı bulunmaktadır.*

(4) Çiftçi Mallarını Koruma Bekçileri

Bu bekçiler, 481 sayılı ve 2 Temmuz 1941 tarihli Çiftçi Mallarının Korunması hakkındaki kanuna dayanarak görev yapmaktadırlar. Bu bekçilerin temel vazifesi, köy sınırları içinde veya şehir ve kasaba dışında olup belediye hudutları içinde veya dışında bulunan ziraat mahsulleri alınan yerlerdeki çiftçilerin mallarını korumaktır. Ayrı bir köy korucusu tutma imkanı olmayan köylerde köy korucularına ait vazife, çiftçi mallarını koruma bekçilerine gördürülebilmektedir.³⁶⁰

Koruma veya ihtiyar meclisine bağlı olarak kolluk görevi yapan bu bekçiler üzerinde jandarma veya polisin doğrudan bir nezaret ve teftiş yetkileri yoktur. Koruma ve ihtiyar meclisleri, köy kanunundaki hüküm ve şartlara göre bekçiliğe ehil gördükleri kişileri tespit ederek, Vali veya kaymakamın onayından sonra göreve

---

³⁵⁸ Alyot, **a.g.e.**, s. 835.

* Günümüzde de bölücü terör örgütü PKK'ya karşı köy korucusu sistemi yeniden ele alınmış ve çok sayıda insan korucu olarak görevlendirilmiş bulunmaktadır.

³⁵⁹ Alyot, **a.g.e.**, s. 838.

³⁶⁰ Alyot, **a.e.**, s. 838.

başlatmaktadırlar. Bekçilerin görev ve yetkileri ile diğer tüm özlük hakları bu meclisler tarafından düzenlenmektedir.

Silahlı olarak görev yapan bu bekçilerin belirli şartlar altında silah kullanma yetkisi vardır.

Orman, köy ve kır bekçileri kendi bölgelerinde Kara Avcılığı Kanununa aykırı hareket edenleri, tüfek, fişek ve av malzemesi ve avlarıyla birlikte yakalamaya ve bunları en yakın karakola veya muhtar veya köy meclisine teslim etmeye mecburdurlar.

b. Hususi Zabıta

Bazı görevlerin, özellik göstermesinden ve önemlerinden dolayı, ayrı bir zabıta teşkilatı oluşturulması gerekmiştir. Ancak, hususi zabitanın, ülkenin her tarafında teşkilatlanmamış olmasından dolayı, Polis Vazife Selahiyet Kanununun 24üncü maddesi “mahsus zabıta teşkilatı olan işlerde, bu teşkilata mensup memur bulunmadığı yerlerde, polisin bunlara ait inzibati muameleleri yapmağa salahiyetinin olduğunu” belirtmektedir.

(1) Belediye Zabıtası

Belediye Zabıtası, 3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye kanununun 104üncü maddesi gereğince, beldenin intizamı, sıhhat ve huzurunun temin ve muhafazası ile yükümlü olup, bu sıfatla Belediye Kanununun, nizam ve yasaklarının ve bunlara dayanarak verilen emirlerin ve hükmolunan cezaların, 16 Nisan 1340 (1922) tarihli ve 486 sayılı Umuru Belediyeye ait Ahkamı Cezaiye hakkındaki kanun ve zeyillerine bağlı olarak infazı ve Belediye kanununun 15 ve 19uncu maddelerinde yazılı görevlerin ifası ve belediye suçlarının takip ve soruşturması ile görevlidir.³⁶¹ Bu bağlamda, İkinci Dünya Savaşı öncesi zabıtaya verilen bu tür görev örneklerine şu satırlarda rastlamak mümkündür: “1937’de Ankara Belediyesi talimatnamesi’yle zabıtaya, boş arsalarını temiz tutmayan arsa sahiplerini; cadde ve sokakların ‘şeref ve manzarasını’ bozacak şeyler asanları cezalandırma görevi verilmiştir. 1937’de İzmir Belediyesi gribe yol açıyor diyerek yere tükürenlerin cezalandırılması hakkındaki

---

³⁶¹ Alyot, a.g.e., ss. 666-667.

hükümleri şiddetle uygulamaya geçirmiş ve bir günde 100 kişiyi cezalandırmıştır.”³⁶² 2 Ocak 1340 (1922) tarih ve 394 sayılı Hafta Tatili kanununa aykırı olarak Pazar günleri dükkan ve müesseselerini açanlar, 28 Haziran 1938 tarihli ve 3517 sayılı ve basılı kağıtların kese kağıdı olarak kullanılmaması hakkındaki kanuna aykırı hareket edenler, 24 Haziran 1938 tarihli ve 3458 sayılı pazarlıksız satış mecburiyetine dair kanun hükümlerine aykırı olarak, pazarlarda fiyat etiketlerini bulundurmayanlar ve bunların mevcudiyetine rağmen pazarlıkla satış yapanlar hakkında cezai işlem yapmak zabıtaya verilmiş görevlerdi.³⁶³

Kanunların kendisine verdiği görevlerin yerine getirilmesi ve belediye suçlarının takip ve soruşturulması ile sorumlu olan Belediye zabıtası üç şekilde oluşturulabilir.³⁶⁴ 1) Emniyet Teşkilatından ayrı ve özel bir zabıta konumunda doğrudan doğruya belediye başkanının emrinde kurulur 2) Devlet ve lüzum görülen yerlerde belediye zabıtası görevleri, Bakanlar Kurulu kararıyla ve Cumhurbaşkanı onayıyla devletin genel zabıta kuvvetlerine bağlanabilir.³⁶⁵ 3) Belediye zabıtası maaş ve masraflarının Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesinden ödenmesine Bakanlar Kurulunca karar verilebilir. Bu takdirde, belediye zabıtası vazifeleri, polisler tarafından yerine getirilir. 1947 yılına kadar sadece Ankara ve İstanbul belediye zabıtalılarının maaş ve masraflarının Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesinden karşılandığı görülmektedir.³⁶⁶

(2) Orman Koruma Zabıtası

2 Nisan 1937 tarihli ve 3157 sayılı kanunla ormanların korunması görevi Tarım Bakanlığına bağlı olarak oluşturulan Orman Genel Komutanlığı emrindeki askeri birliklere verilmiştir. Bu birlikler, koruma görevlerini aksatmamak şartıyla,

³⁶² İlhan Tekeli, “Cumhuriyet Döneminde (1923-1973) Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi”, **Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi**, (der.), İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı, Ankara, Türk İdareciler Derneği, 1978, ss. 84-86.

³⁶³ Alyot, **a.g.e.**, ss. 1018-1019.

³⁶⁴ Alyot, **a.e.**, ss. 667-668.

³⁶⁵ Kanunların kendisine yüklediği vazifeleri Belediye zabıtası tek başına yerine getiremediğinde, devlet ve belediye zabıtalılarının birleştirildiği de oluyordu. Buna örnek olmak üzere, İkinci Dünya Savaşı öncesi polis ve belediye zabıtasının ilişkilerini ortaya koyması açısından ilginç bir olay yaşanmıştır. Samsun Belediye zabıtası, üzerine yüklenen vazifeleri hakkıyla yerine getiremediği gerekçesi ile, İçişleri Bakanlığınca yapılan teklif üzerine 1580 sayılı kanunun 109uncu ve 3452 sayılı kanunun 2inci maddeleri gereği, Bakanlar Kurulu tarafından; emniyet teşkilatı ile birleştirilmesine karar verilmiştir. Bkz.: **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 13.1.1939 - 2/10257, Arşiv Dosya No: 82-75, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 85.115..11. (Ek: 23).

³⁶⁶ Alyot, **a.g.e.**, s. 668.

askeri usullere göre teşkil, talim ve terbiye edilirlerdi. Ormanların büyüklüğüne göre, alay, bağımsız tabur veya bölük halinde görev yaparlardı.

Asıl vazifeleri ormanları korumak olan bu komutanlık ülke savunması, askeri talim ve terbiye, seferberlik işlerinde doğrudan doğruya Genelkurmay, subay ve askeri memurlarla erat ve silah ikmali konusunda Milli Savunma Bakanlığına, ormanla ilgili emniyet işlerinden dolayı da İçişleri Bakanlığına bağlıydılar.³⁶⁷

Bu askeri Teşkilat, 25 Haziran 1945 tarihli ve 4767 sayılı Orman Koruma Kuruluşunun Kaldırılmasına ve Bu Kuruluşun Görev ve Yetkilerinin Devlet Orman İşletmelerine Devrine Dair Kanun'la ortadan kaldırılmıştır. Böylece ormanların korunması bu tarihten itibaren orman işletmeleri tarafından tutulan bekçiler veya bakım memurları tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

(3) Gümrük ve Hudut Muhafaza Zabıtası

Askeri bir teşkilat olan Gümrük Muhafaza Teşkilatı, Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığına bağlı olarak görev yapmaktadır. Bu komutanlık, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığına karşı sorumludur. Ancak bütçesi Gümrük ve Tekel Bakanlığı bütçesi içinde yer almaktadır. Gümrük Muhafazanın temel görevi sorumlu olduğu gümrük mıntıkasında kaçakçılık olaylarını önlemektir. Ayrıca, sınır tecavüzü kabul edilen, kapıların ve geçitlerin dışında bir yerden sınırı geçmeye çalışanları veya kapılardan ve geçitlerden usulsüz geçmeye çalışanları durdurmak, sınırdaki eşkiyalık, gasp, yağma ve hırsızlık olaylarına müdahale etmek, zararlı propaganda ve casusluk faaliyetlerinin önüne geçmek, öldürme ve yaralama olaylarına müdahale etmek gibi görevleri de vardır.³⁶⁸

(4) Hudut ve Sahiller Sağlık Zabıtası

Hudutlar ve Sahiller Sıhhat Umum Müdürlüğü, ulaşım ve ticaret yoluyla ülkemize gelebilecek bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı ülke sınırlarında ve sahillerde koruma tedbirleri almakla yükümlüdür. Bir Türk limanından diğer bir Türk limanına veya yabancı limanlardan bir Türk limanına gelen her gemi, hareket ettiği

---

³⁶⁷ Alyot, a.g.e., s. 843.

³⁶⁸ Alyot, a.e., ss. 861-862.

her limandan bir sağlık belgesi almak zorundadır. Hudut ve Sahiller Sağlık Umum M¼d¼rl¼đ¼ elemanları bu belgeleri kontrol etme ve gemide herhangi salgın ve bulaşıcı hastalık belirtisine rastladıklarında gemi yolcularını ve eşyalarını ¼lke sınırlarına sokmama yetkileri vardır.

(5) Limanlar Zabıtası

Limanlar kanununa ve bağlı yönetmeliklere g¼re; T¼rkiye limanlarına girip çıkan b¼t¼n gemiler, her limanın durumuna ve belirlenecek teknik duruma bağlı olarak rıhtıma yanaşma ve demir atma, ticaret eşyasını boşaltma ve y¼klenme usulleri ve patlayıcı maddelerin çıkarılacağı ve y¼kletileceđi yerler ve zamanlar ve gemilerin limanlarda kalabilecekleri m¼ddetler tespit edilmiştir. Limanlarda genel emniyet ve g¼venliđin sağlanmasına y¼nelik bu tedbirlerin uygulanması ve takibinden limanlar zabıtası sorumludur.³⁶⁹

Yabancı memleketlerden gelen veya yabancı limanlara uğrayarak gelen T¼rk ve yabancı bandıralı gemilerin sağlık, g¼mr¼k ve polis kontrolleri, gemiler mendireğe girmeden orta limanda yapılmakta ve sağlık, polis ve g¼mr¼k kontrolleri g¼nd¼z olduğu gibi gece de yapılabilir. Limanlardan giriş çıkış yapan yolcuların rıhtım veya yolcu salonundan başka yerlerden girip çıkması polis ve liman muhafaza kuvvetlerince ¼nlenmektedir.

(6) Ordu Zabıtası

Ordu İç Hizmet Kanunu ve buna bağlı yönetmeliğe g¼re g¼rev yapan ordu zabıtası, hususi zabitanın ¼zelliklerine sahiptir ve genellikle garnizon dahilinde g¼rev yapmaktadır.

Askeri inzibatların yeterli olmadığı herhangi bir olay anında en yakın askeri birlikten asker sevkedilmektedir. Acele ve gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda en yakın polis ve jandarma kuvvetlerinden de yararlanılmaktadır.

Askeri inzibat kuvvetlerinin yardım talebi ¼zerine polis ve jandarmaların yardımda bulunmasının yanı sıra polis ve jandarmanın yardım talebi askeri inzibat memurlarınca yerine getirilmektedir.

---

³⁶⁹ Alyot, a.g.e., s. 873.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA İÇ GÜVENLİĞİ ETKİLEYEN SİYASİ, EKONOMİK, SOSYAL FAALİYETLER ve OLAYLAR

A. İç Güvenliği Etkileyen Siyasi Faaliyetler ve Olaylar

Bu dönem yeni kurulan cumhuriyet rejimine tehdit unsuru olabilecek her türlü siyasi akımın kontrol altında tutulduğu bir dönemdir. “1960’lara varıncaya dek İslamcılık, Türkçülük ve Sosyalistlik, yıkıcı akımlar sayılarak yasadışı tutulmuşlardır. Ama bu durum, onların alttan alta varlıklarını sürdürmelerine engel olmamıştır.”³⁷⁰ İkinci Dünya Savaşı’nın doğurduğu olağanüstü durum ve Türkiye’nin savaşa girme ihtimali, doğal olarak yöneticileri siyasi akımların faaliyetlerini kısıtlamaya ve kontrol altında tutmaya yöneltmiştir. Bu çerçevede Tek-Parti yönetiminin, savaşın gidişatına göre farklı tavırlar sergilediği görülmektedir. Örneğin, karşıt güçler arasında bir denge sağlamaya çalışan yönetim, Almanların Stalingrad yenilgisine kadar Türkçü eğilimlere ses çıkarmadığı gibi, ılımlı sol-liberal eğilimlerin kamuoyuna çıkmasını da hoş görmüştür.

Bu dönemde siyasi akımlar her ne kadar kendilerini gösterecek ve seslerini duyuracak bir ortam bulamasalar da faaliyetlerini en az seviyede ve çoğu zaman gizli olarak sürdürmüşlerdir. Nitekim, 1946 yılından itibaren oluşmaya başlayacak demokratik ve serbest ortamda ortaya çıkan oluşum ve akımların temellerinin bu dönemde atıldığı gözlenmektedir.

Bu dönemdeki siyasi akımlar beş başlık altında toplanmaktadır: “1- Eski idare şekillerini benimseyerek onun iadesine çalışanlar, yani muhafazakar fikirliler. 2- Başka rejimleri memlekete sokmak isteyenler. 3- Cumhuriyetçi olmakla beraber bazı prensiplerin tatbik şekline muhalefet edenler. 4- Cumhuriyetimizin tamamen taraftarı olmakla beraber yüksek idare şahıslarının tebeddülü ile menfaatleri haleldar olanlar. 5- Aslen Türk olduğu halde dil ayrılığı dolayısıyla muzur propaganda ve cereyanlara kapılıp kendisini camianın dışında görerek ayrılık hevesine kapılanlar.”³⁷¹

³⁷⁰ Mete Tunçay, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Siyasal Düşünce Akımları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1926.

³⁷¹ Hüseyin Namık Orkun, “Nazmi Serim, İstihbarat-II: İç İstihbarat”, Kitap incelemesi, **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 14-325 (1 Mayıs 1941), s. 157. Kitabın yazarı Nazmi Serim bu dönemde Ankara Polis Enstitüsü’nde Haberalma ve Detektiflik öğretmenliği yapmaktadır.

1- İç Güvenliği Etkileyen Sol Faaliyetler ve Olaylar

a. Komünizm Hareketleri ve Türkiye Komünist Partisinin Faaliyetleri

Bu dönemde polis tarafından komünizm “en mühim ve en korkunç muzur cereyan”³⁷² olarak görülmektedir. Savaşın ilk yıllarında Türkiye Komünist Partisi (TKP) yeni taktikler geliştirerek Halk Partisi ve Halkevlerine sızma siyasetinde başarılı olamayınca faaliyetlerini genelde üniversiteli aydınlar, öğrenci dernekleri ve birlikleri vasıtasıyla yürütmeye ve böylece gençlik arasında taban bulmaya çalışıyordu.³⁷³ Komünizm taraftarlarının propaganda amacıyla basın-yayın organlarını kullandıkları, bunun yanı sıra propaganda yapılabilecek devlet kurumlarında kadrolaşma yolunu seçtikleri, kendi fikirlerini taşıyan insanların sürekli gündemde tutularak reklamlarının yapıldığı, terfi ettirilerek yönetimde etkin konumlara geçirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu devlet memurlukları arasında orduya sızma girişimlerinin yanı sıra öğretmenler arasında propaganda ve adam kazanma faaliyetlerine de hız vermişlerdir. Çünkü, komünizm fikirlerini benimsemiş olan bir öğretmen kendi fikirlerine uygun öğrenci yetiştirmeye devam ederse gelecekte bir nesil kendiliğinden komünist olarak ortaya çıkacaktır.³⁷⁴

Komünistlerin taban bulma ve propaganda faaliyetlerinin önüne geçmek için hükümet çeşitli tedbirler almıştır. Matbuat Umum Müdürlüğü’nün 14.7.1941 tarih ve 3944/4204 sayılı tezkeresi ile yapılan teklif üzerine Bakanlar Kurulu 25 Temmuz 1941 tarihinde Moskova’da Çek lisanı ile basılmış olan ‘Komünist Bolşevik Partisi’nin Umumi Tarihi’ adlı kitabın, komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle yurda sokulmasını ve dağıtılmasını yasaklamıştır.³⁷⁵ Benzer şekilde bir dergi, Stalin’in hayatına ait resimler bulundurması ve komünizm propagandası yapması sebebiyle yurda sokulması ve dağıtılması Bakanlar Kurulu tarafından yasaklanmıştır.³⁷⁶ Polis de gençlik kesimine yönelik yürütülen Komünist faaliyetlere

³⁷² Orkun, “Nazmi Serim, İstihbarat-II: İç İstihbarat”, s. 158.

³⁷³ E.G.M.A., İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nün İçişleri Bakanlığına gönderdiği 8.1.1947 tarih ve 430 sayılı yazı. Arşiv Dosya No: 12421, s. 1.

³⁷⁴ Orkun, “Nazmi Serim, İstihbarat-II: İç İstihbarat”, s. 159.

³⁷⁵ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 25.7.1941 - 2/16270, Arşiv Dosya No: 86-395, Fon Kodu: 30..18.1.2., Yer No: 95.64..15. (Ek: 24)

³⁷⁶ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 6.5.1940 - 2/13395, Arşiv Dosya No: 85-71. (Ek: 25).

karşı yoğun bir şekilde mücadele etmiştir. Örneğin, 1941 yılında Trabzon'da lise öğrencileri arasında komünizm propagandası yapan Zihni Anadol adındaki şahıs polis tarafından yakalanarak adliyeye sevk edilmiştir.³⁷⁷

O dönemde komünizm faaliyeti yürüten oluşumların içerisinde en örgütlüsü ve etkinlik sahibi olanı, genellikle gizli ve illegal olarak çalışan Türkiye Komünist Partisi (TKP) idi. TKP, Osmanlı devletinin son dönemlerini de içine alan yakın tarihimizde ülkemizde, cumhuriyetle birlikte devlet ve rejime yönelik komünist faaliyetlerin lokomotif durumundaki ilk yasadışı örgüt olma özelliğine sahiptir. TKP, Sovyetler birliğinin kontrolündeki 3. Sosyalist (komünist) enternasyonal kararları gereğince, Sovyet Rusya'da yaşayan ve Türk Komünistleri olarak bilinen Mustafa Suphi ve arkadaşlarınca 10 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de kurulmuştur. Türkiye'deki rejim ve yönetim aleyhine faaliyet gösterilerek, ülkenin Sovyetler Birliğinin güdümünde bir ülke haline getirilmesi ve Marksist-Leninist bir düzen tesis edilmesi için faaliyetlerin örgütlü bir şekilde sürdürülmesi amacıyla kurulmuş olan TKP, uzun yıllar bu faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu faaliyetler sürekli polisin takibinde olmuş ve bir çok gizli faaliyetleri açığa çıkarılmıştır. Örneğin 1934 yılında polis "yabancı bir ülkeye kaçmış olan faal komünistlerden ve zararlı şahsiyetlerden Nuri ile iki arkadaşının takibi esnasında komünistliğe ait 'Kızıl Eskişehir' adıyla hazırladıkları gazeteyi basmalarına fırsat vermeden suçüstü yakalamıştır."³⁷⁸

Ancak TKP İkinci Dünya Savaşı'na kadar fazla gelişme alanı bulamadığı için eylemlerini en aza indirgemiş, sol faaliyetler daha ziyade sanat, fikir hareketi olarak kamufle edilmiş ve üniversite gençliği içerisinde dernekler aracılığı ile yan örgütler oluşturma gayreti şeklinde devam ettirilmiştir.³⁷⁹ Böylece bütün üyeler kitle örgütlerine kaymaya, yasal basın organlarında yazı yazmaya teşvik edilmişlerdir. Bu akımlar savaşın ilk yıllarında açıktan ortaya çıkarak fazla gelişme gösterememişlerdir. Bunun başlıca sebebi, Almanya'nın Rusya'ya karşı üstün durumda olması nedeniyle gerek iç gerekse dış siyasi durumun buna müsait olmamasıdır. Böylece, 1939-1942 yılları arasında pek büyük bir varlık gösteremeyen sol kesim, özellikle iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne ve Halk Evlerine

---

³⁷⁷ Şahin, **İz Brakan Polisler**, s. 353.

³⁷⁸ Şahin, **a.e.**, s. 254.

³⁷⁹ **Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri**, Ankara, Yüksek Öğretim Kurumu, 1985, ss. 83-84.

sızmaya çalışmışlardır.³⁸⁰ Solcular, 1942-1945 yılları arasında ise daha aktif ve etkin olmuşlardır. Bu dönemde özellikle anti-faşist cepheler kurarak tarafsız durumdaki Türkiye'yi Sovyetler'in saflarında savaşa sokmaya çalışmışlar ve sola ve komünizme karşı bir güç olarak gördükleri Türkçü akımlara karşı da faaliyetlerini artırmışlardır. Bu faaliyetlerde, Muzaffer Şerif Başoğlu, Behice Boran ve arkadaşları üniversitede aşırı solun aktif öncülüğünü yapıyorlar, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Pertev Naili Boratav daha mutedil ve bağımsız bir şekilde onları takip ediyordu.³⁸¹

Türkeş'e göre savaşın sonuna doğru, Hükümetin sola yanaşması özellikle milli eğitimi hemen ve kolaylıkla etkilemiş; komünistler ve solcular, yüksek makam sahiplerinin zaafalarını kullanarak üniversiteler, okullara ve önemli müesseselere sızmaya başlamışlardır.³⁸²

Ayrıca savaşın bu ilk dört yılında gelişen sağcı akıma karşı da özellikle 1943 yılından itibaren Tan gazetesinin yayınladığı makale ve haberlerde büyük bir artış olmuştur. Ankara ve çevresindeki sol akımlar ise özellikle 'Yurt ve Dünya' dergisi etrafında toplanmışlardır. Bu solcuların büyük çoğunluğunu ise Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki öğretim üyeleri oluşturmaktaydı.”³⁸³

İkinci Dünya Savaşı sırasında sol akımların nasıl teşkilatlandığını, daha sonra 'İrkçılık -Turancılık' davası diye isimlendirilen davada Sıkıyönetim savcılığı yapan Kazım Alöç şu şekilde ortaya koymaktadır: “Türkiye'de komünizm hareketlerinin fiilen başlangıç tarihi 1919 sonlarına uzanır. Fakat 1943 yılından itibaren korkunç planlı ve kesif bir yeraltı faaliyeti başlamıştır. Bu tarihte aralarında doktorlar, İstanbul ve Ankara Üniversitesinden bazı öğretim üyeleri de bulunan komünistler sınırlarımızdan gizlice Moskova'ya kaçarak, orada Şark İşçileri Üniversitesinde İhtilâlcî metotlarla yetiştirilmiş, sonra gizlice Türkiye'ye gönderilmiş kimselerle kadrolaşarak, merkezi İstanbul'da olan SETA'yı kurmuşlardır. 1943 yılı baharında Sovyet taarruzlarının başlaması ile beraber SETA toplanmış ve Reşat Fuat Baraner yönetiminde Komünist Partisinin gizlice, hemen teşkilatlanmasını kararlaştırmışlardı.”³⁸⁴

³⁸⁰ Fethi Tevetoğlu, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Hareketler (1910-1960)**, Ankara, [y.y.], 1967, s. 501.

³⁸¹ Aclan Sayılğan, **İnkâr Fırtınası**, İstanbul, Ülke Yayınları, 1962, ss. 24-25.

³⁸² Alpaslan Türkeş, **1944 Milliyetçilik Olayı**, İstanbul, Kutluğ Yayınevi, 1975, s. 29.

³⁸³ Oran, **a.g.m.**, s. 252.

³⁸⁴ Kazım Alöç, “Türkiye'de Komünizm ve İrkçılık, İfşa Ediyorum”, Yazı dizisi, **Yeni Gazete** (13.4.1967). Kazım Alöç'e göre SETA “Türkiye Gizli Komünist Şurasına” tekabül etmektedir. Aclan Sayılğan'a göre ise bu Merkez Komitesi'dir. Aclan Sayılğan, **Solun 94 Yılı (1871-1965) Türkiye'de Sosyalist-Komünist Hareketler**, Ankara, Mars Matbaası, 1968, s. 241.

Sol kesimin faaliyetlerini en etkin ve yoğun bir biçimde yürüttüğü örgüt olan ve illegal olarak çalışan TKP'nin önde gelen ismi ve Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü Değmer'di.³⁸⁵

Değmer'in liderliğinde TKP'nin 1939'dan 1944 ve 1944'ten 1946'ya kadar süregelen faaliyetleri içinde Cephe çalışmaları, II. Dünya Savaşının aldığı istikametlere göre ayarlandı ve genelde Sovyetler Birliği'nden yana bir tutum izlendi. Hüsnü Değmer'in dönüşünden sonra, sola ulusal bir kimlik kazandırmak isteyenlerle Moskova merkezli bağımlı ya da enternasyonal buyruğundaki solcular arasındaki denge Hüsnü Değmer ile yeniden ikinci grup yararına bozuldu. Savaş sonrası günlerde bu tutum aksamadan devam etti. Bu dönemde partinin yönetimi Şefik Hüsnü, Reşat Fuat Baraner ve Zeki Baştımar üçlüsünün elindeydi.³⁸⁶ 15 Aralık 1946 tarihinde İstanbul Örfi İdare Komutanlığının Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in evinde yaptığı bir aramada ele geçen Moskova'ya gönderilmiş bir rapor, savaş esnasında TKP'nin faaliyetlerini ve taktiklerini çok net olarak ortaya koymuştur.³⁸⁷ Bu raporda TKP'nin en zor şartlarda dahi faaliyetlerine ara vermediği ve taktiğini de Cepheleşme programlarına göre düzenlediği anlaşılmaktadır. TKP'nin lider ismi Şefik Hüsnü Değmer, yürüttüğü komünizm faaliyetlerinde akrabalarından da büyük destek bulmuştur. Değmer'in erkek kardeşlerinin yanı sıra akrabası Şeşbeşzade Afif³⁸⁸ ve kız kardeşi Leman Değmer³⁸⁹ bunlara örnektir.

---

³⁸⁵ Şefik Hüsnü Değmer, 1887 yılında Selanik'de dünyaya geldi. Orta öğrenimini M. Garaud Koleji'nde yaptı. Paris'te tıp eğitimini tamamladı. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın kuruculuğunu ve sekreterliğini yaptı. TKP'nin 10 Eylül 1920'de Bakü'deki 1. Kongresinde listeden Merkez Komite üyeliğine ve Merkez İcra Komitesi 1. Sekreterliğine seçildi. Kurtuluş ve Aydınlık dergilerinde Marksist düşüncenin Türkiye koşullarına uygulanması üzerine yazılar yazdı. 1 Ocak 1925'de TKP'nin ikinci kongresini toplayarak TKP Genel Sekreterliği'ne seçildi. 1927 Komünist Tevkifatı başlatılınca tutuklandı. Yargılama sonucunda 18 ay hapse mahkum oldu. 1929'da tahliye olunca yurtdışına çıktı. Bir süre, Moskova, Varşova, Berlin şehirlerinde bulunduktan sonra genel karargahını Paris'e taşıdı. 1929-1935 yılları arasında Komintern'in Yürütme Komitesi üyeliğini yaptı. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yakın günlerde Türkiye'ye gelmek isteyen Şefik Hüsnü, Paris Konsoloslüğundan pasaport alarak ve Dahiliye Vekaletinin 11 Temmuz 1939 gün ve Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'nün IV. Şubesinin 270/12472 sayılı müsaadesi ile Türkiye'ye döndü. Türkiye'ye dönüşünün ardından Komünist Partisini organize etti. Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki rütbe ve nişanlarıyla Tabip Yüzbaşı olarak 1941-1943'de yedek askerlik yaptı. Türkiye Sosyalist ve Emekçi ve Köylü Partisinin (1946) kurucuları arasına katıldı. Altı ay sonra her iki partinin kapatılmasıyla birlikte tutuklandı. 5 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1950 affıyla hapisten çıktıktan sonra TKP yöneticisi olarak 1951'de tekrar tutuklandı. Yargılama sonunda 5 yıl hapse mahkum edildi. Hapis cezasından sonra sürgün cezasını çekmekteyken Manisa'da 1959 yılında 72 yaşında öldü. Bkz.: Yalçın Küçük, "Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: V, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 139.

³⁸⁶ H. Faruk Enginsoy, **Türkiye'de İşçi Hareketleri ve Demokratik Sol**, İstanbul, Oleyis Yayınları, 1970, s. 101.

³⁸⁷ Sayılğan, **Solun 94 Yılı**, ss. 229-240.

³⁸⁸ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 19422-113.

³⁸⁹ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 19422-100.

Dr. Şefik Hüsnü Değmer yurda döndüğü sıralarda, Türk Komünistleri savaştan az evvel kabul etmiş oldukları taktik gereğince gizli teşkilatlarını yok denecek dereceye indirmişlerdi. O zamanın şartlarına göre, çok küçük ölçüdeki militanlarını iktidar partisine ve Halk evlerine sokmayı başarmışlardı. Komünistlerin bu faaliyetleri polis tarafından yakından takip ediliyordu. Emniyet Umum Müdürlüğü H.S. Müdürü imzası ile Ş.1 Müdürlüğüne gönderilen bir yazıda,³⁹⁰ 3. Enternasyonalin yurdumuzda komünizmi yaymak için yaptığı faaliyetleri ve izledikleri taktikler detaylıca anlatılmaktadır.

TKP, 1942 yılında legal yayına önem verdi. Çünkü o zamanlar yürüteceği politika için, savaşla ilgi görüşlerinin kamuoyuna duyurulmasında yarar vardı. Bu amaçla çıkarılan dergilerden bir tanesi Yurt ve Dünya Dergisi idi. İçişleri Bakanlığınca “Yurt ve Dünya” derginin gayri siyasi olduğu kabul edilerek, 24.8.1942 gününden itibaren imtiyaz sahipliğini Dil-Tarih Coğrafya Fakültesinden Pertev Boratav, Neşriyat Müdürlüğünü de Ankara Erkek Meslek Öğretmen Okulunda Pegadoji öğretmeni Adnan Cemgil’in deruhte etmesinde bir mahzur görülmemiştir.³⁹¹ Ancak Sayılğan’a göre, Ankara’da çıkan, Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu'nun legal yönetimindeki "Yurt ve Dünya" ile "Adımlar" dergileri gizli Komünist Partisinin denetimi altında idi.³⁹²

Bu arada TKP'nin yayınladığı bir diğer dergi ise siyasi meselelere dokunmayan "Yeni Edebiyat" dergisi idi. Partinin yayın organı olan dergi, solcu kalemlerin büyük bir çoğunluğuna sayfalarında yer vererek dönemine damgasını vurmuştur. Polise göre bu dergi, münevver gençler arasında bir sol hareket yaratmak amacıyla çıkarılan Marksist dergilerden birisiydi.³⁹³ Ancak 26 sayı çıkan dergi, 15 Kasım 1941’de sıkıyönetimce kapatılmış, yöneticileri Örfi İdare Mahkemesine verilmiştir. Neriman Hikmet Öztekin, Sabiha (Zekeriya) Sertel, Emin Türk Elişin, Suat Derviş, Zeki Baştımar, Hasan İzzettin Dinamo, Suphi Taşhan, Suat Taşer, Ruhi Derviş (Suat Derviş'in kardeşi) ve Reşat Fuat Baraner (Suat Derviş'in kocası) tevkif edildiler. Reşat Fuat Baraner ve Zeki Baştımar'ın dergiyle ilgileri olmadığı anlaşıldığından serbest bırakıldılar. Geri kalanlar ise komünizm propagandası

³⁹⁰ E.G.M.A., Emniyet Umum Müdürlüğü H.S. Müdürü imzası ile Ş.1 Müdürlüğüne gönderilen 6.2.1941 tarih ve 1024 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12253-28.

³⁹¹ E.G.M.A., Dahiliye Vekaletinin 2.8.1942 tarih ve 2502/45606 sayılı izin yazısı, Arşiv Dosya No: 19422-122.

³⁹² Sayılğan, **Solun 94 Yılı**, s. 243.

³⁹³ E.G.M.A., İstanbul Emniyet Müdürlüğünce İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer’e yazılan 8.1.1947 tarih ve 430 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12421-2.A.14.

yapmaktan hüküm giydiler. Ancak bu hüküm Askeri Temyiz Mahkemesi tarafından bozuldu. Bunun sebebi komünizm propagandası yapan bu yazılar hakkında, Matbuat kanununun altı aylık gün aşımı zamanından sonra takibata geçilmiş olması idi.³⁹⁴ Ancak Şefik Hüsnü'nün Moskova'ya gönderdiği rapordan “Yeni Edebiyat” dergisinin edebiyat meraklıları için çıkarılan bir dergi olmaktan çok Türkiye Gizli Komünist Partisi'nin bir resmi organı olduğu anlaşılmaktadır. “Mahkemenin dergi ile ilgili bulmadığı için serbest bıraktığı Reşat Baraner ile Zeki Baştımar da TKP merkez üyeleriydiler. 1944 tevkifatından anlaşıldığı üzere TKP'nin Merkez İcra Komitesi Sekreteri Reşad Fuad Baraner idi. Bilahare Zeki Baştımar'ın bu mevkie yükselmesi 1951-1952 Komünist tevkifatında öğrenildi.”³⁹⁵

1939-1940 yılları arasında TKP henüz Cepheleşme faaliyetine girişmemişti. Ancak toplanan SETA-Platform'u, Refik Saydam Hükümetini desteklemeye karar verdi. Bu kararın gerekçeleri net olarak bilinmemektedir. Ancak 21 Haziran 1941'de Almanlar Sovyetlere harp ilan edince Türkiye o zaman da tarafsızlıkta direndi ve harp dışı kaldı. O zaman TKP Türk Hükümetlerine karşı yoğun mücadeleye karar verdi. Değmer bunu Refik Saydam'ın ölümü ve yerine faşist nitelikte gördüğü Saraçoğlu'nun Başvekil oluşuna bağlıyordu; zira Değmer'e ve TKP'ye göre, aslında tarafsız kalma kararında olduğu ve Sovyetler Birliği yanında savaşa girmediği için Türk Hükümetlerine savaş açılmıştı.

Bu yıllarda yürütülen propaganda faaliyetleri sonucu hemen her yerde 'sol' egemenliğini kurmuş, sol akımlar özellikle Ankara ve İstanbul çevrelerinde gelişip yayılmaya başlamıştır. İstanbul çevresindeki solcu kesim başta Sertellerin çıkardığı Tan Gazetesi etrafında toplanarak faaliyet göstermişlerdir. Tamamen Gizli Komünist Partisinin legal günlüğü gibi yayın yapan Tan gazetesi,³⁹⁶ Sovyetler Birliği'ne sempati beslemekte ve bu sempatisini verdiği haberlerle ve yaptığı yorumlarla ortaya koymaktaydı. Sabiha Sertel makalelerinde, komünizme karşı bir kapitalist ve emperyalist alem blokunun, tarihe karışmış hülyalardan biri olduğunu belirterek,

---

³⁹⁴ Sayılğan, **Solun 94 Yılı**, s. 241.

³⁹⁵ Sayılğan, **a.e.**, s. 241. Zeki Baştımar her ne kadar mahkemece serbest bırakılsa da TKP'nin faal yöneticilerinden birisi olup, savaş süresince ve savaş sonrasında polis tarafından sürekli takip edilmiştir. 1937 yılında Başvekalet Murakebe Heyetinde memur olarak çalışan Zeki Baştımar, o sırada Bursa cezaevinde bulunan Nazım Hikmet'le mektuplaşmıştır. Bkz.: **E.G.M.A.**, Emniyet Umum Müdürü tarafından Milli Emniyet Hizmeti Reislğine gönderilen 28.1.1937 tarih ve sayısız yazısı, Arşiv Dosya No: 12422-143. 1946 ve 1947 yıllarında Ankara Valiliği'nden İçişleri Bakanlığına gönderilen yazılarda Zeki Baştımar'ın irtibatlı olduğu kişiler isim isim belirtilmektedir. Bkz.: **E.G.M.A.**, Ankara Valisi İzzettin Çağlar tarafından İçişleri Bakanlığı'na yazılan 11.12.1946 tarih ve 12254 sayılı yazı ve 20.5.1947 tarih ve 5039 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12422-143.

³⁹⁶ Sayılğan, **Solun 94 Yılı**, s. 243.

Sovyet rejimini cihanşümul ehemmiyette payidar olacak bir rejim olarak yorumlamaktadır.³⁹⁷ Bunun yanı sıra İkinci Dünya Savaşı süresince sol kesim, kendi yayın organlarında açık veya gizli bir şekilde Sovyet rejimini ve Rus askerlerini öven yazılar, şiirler yayınlamışlardır.³⁹⁸

1943 yıllarında artık Türkiye Gizli Komünist partisi legal yayınlarda da ilk defa Tek Cephe, Anti-Faşist Cephe gibi deyimleri kullanmaya başlamışlardır. Zekeriya Sertel Tan gazetesine Londra'dan gönderdiği Başmakalesinde Tek Cephe deyimini kullanmıştır.³⁹⁹ Böylece 1942 sonları ile 1943 yılında TKP'nin Cephe politikasına hız vermiştir. TKP, 4 Aralık 1945 tarihinde tahrip edildiği tarihe kadar da günlük görüşlerini, Tan gazetesi aracılığıyla kamuoyuna duyurmuştur.⁴⁰⁰

1943'te toplanan bir konferansta, 1943'te TKP Türk Hükümetinin antifaşist cephe olarak nitelenen müttefiklerin yanında savaşa girmesi kararı alındı. Sonraki yıllarda büyük bir taktik hatası⁴⁰¹ olarak görülen bu karara göre, Türk hükümetleri acilen müttefiklerin yanında savaşa girmelidir, çünkü Sovyetler Birliği'nde savaş Almanların lehine gelişmeye başlamıştır.⁴⁰² TKP'nin yürüttüğü, Türkiye'nin müttefiklerin yanında savaşa girmesi ve Türkçülerin Alman taraftarlığını sabote etme şeklindeki iki yönlü savaş sonunda bir senteze ulaştı ve ilk defa Cephe Birliği ilkeleri ile birleşti.

Bunun yanı sıra TKP tarafından Irkçı olarak tanımladıkları Milliyetçi-Turancı kesime karşı da bir mücadele başlatıldı. Bu amaçla önce 1 Temmuz 1943'te başlayan bir yazı serisi Tan gazetesinde üç gün devam etti. Bu yazıların başlıkları: "*Türkçülük Cereyanının Menşei ve Mahiyeti*"; "*Türk Milliyetçiliğinin Esasları*" ve "*Cumhuriyet Devrinde Irkçı Türkçülük Nasıl Doğdu?*" idi. Hemen hemen aynı günlerde TKP Merkez Komitesinin hazırladığı '*En Büyük Tehlike-Milli Türk Davasına Aykırı Bir Cereyanın İçyüzü*'⁴⁰³ isimli bir broşür, Parti elemanlarından Faris Erkman imzası ile legal neşriyat olarak yayımlandı. Daha sonraları birçok tartışmayı beraberinde getiren

---

³⁹⁷ Sabiha Sertel, **Tan**, Başmakale (15.6.1942).

³⁹⁸ Buna ait örnekler için Bkz.: İlhan Darendelioglu, **Türkiye'de Komünist Hareketleri**, İstanbul, Toprak Dergisi Yayınları, 1961, ss. 81-105.

³⁹⁹ Sayılğan, **Solun 94 Yılı**, s. 247.

⁴⁰⁰ Sayılğan, **a.e.**, s. 247.

⁴⁰¹ Enginsoy, **a.g.e.**, s. 100.

⁴⁰² Sayılğan, **Solun 94 Yılı**, s. 244.

⁴⁰³ Faris Erkman, **En Büyük Tehlike**, İstanbul, 1943, s. 23. Bu kitapçık TKP'nin gereksinim duyması üzerine, legal basın komitesi tarafından hazırlanmış, redaksiyon ve yeniden kaleme alma işlemini de Reşat Fuat Baraner gerçekleştirmiştir.

bu broşürde Türkçüleri, ırkçı-turancı ve eski İttihatçıların devamı olmakla ve ayrıca Kemalizm'e cephe almakla itham ettiler.⁴⁰⁴

Üniversite hocaları, öğretmenler ve aydın kesim üzerinde yürütülen faaliyetlerin yanı sıra, sağlam bir noktadan hareket etmek isteyen TKP kendisine dayanacak bir işçi sınıfı bulamayınca dikkatlerini orduya çevirmişti.⁴⁰⁵ 1938 yılı parti programınının 41'inci maddesinde yer alan esaslara göre sol akım, ordu ve donanma içinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak Yedek subay okulunda öğrenci olan Ziya Nur Erün'ün 12 Şubat 1944 günü parti bildiriyle yatakhane yakalanması ve 12 Mart 1944 günü, Yedek Subay okulu öğrencisi Necdet Işıksel'in, cebine konulan bir komünist beyannameyi Okul Komutanlığına ihbar etmesiyle 1944 tevkifatı başlamıştır. Reşat Fuat Baraner'in hücre teşkilatına mensup on biri askeri şahıs olmak üzere, 64 kişi tutuklanmıştır. Böylece 1944 yılı TKP'ye karşı operasyonların başladığı yıl oldu.

Polisin bu tutuklamalarda yoğun bir mesai harcadığı gözlenmektedir. Örneğin komünizm faaliyetlerinin önlenmesi ve bu faaliyetlerde bulunan kişilerin örgütlenmelerini ortaya çıkararak, faillerinin yakalanması hususunda ortaya konan gayret ve takdire şayan nitelikteki çalışmalarından ve elde ettiği başarılarından dolayı, 13 Kanunuevvel 1944 tarihinde, 2. Sınıf Emniyet Müdürü Ahmet Zeki Akalın,⁴⁰⁶ Başkomiser Hasan Dinçman⁴⁰⁷ ile İkinci Sınıf Emniyet Amiri Mehmet Salim Demircan,⁴⁰⁸ "Bir Maaş Oranında Nakdi Mükafat" ile ödüllendirilmiştir.

Reşat Fuad Baraner grubunun tutuklanmasına ilk önce Hava Kuvvetlerinde başlandı. Çünkü Reşat Fuad Baraner, o sıralar askerlik görevini Türk Hava Kuvvetlerinde er olarak yapmakta idi. Özellikle Reşat Fuad Baraner'in ağırlığını üzerine aldığı ve TKP Merkez İcra Komitesi Sekreteri bulunduğu Parti kısmı, İstanbul'da oldukça geniş bir çözüme göstermiş, İstanbul Vilayet, Beyoğlu, İstanbul, Kadıköy, Üsküdar komitelerinde hücreler ortaya çıkarılmıştır. İddianamede Reşat Fuad Baraner⁴⁰⁹ Partinin Reisi olarak geçiyordu. 1944 tevkifatında, Partinin Merkez Komitesi Sekreteri olan Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in, yerine Reşat Fuad Baraner'in

---

⁴⁰⁴ Sayılın, **Solun 94 Yılı**, s. 244.

⁴⁰⁵ Enginsoy, **a.g.e.**, s. 100.

⁴⁰⁶ Şahin, **İz Birakan Polisler**, s. 198.

⁴⁰⁷ Şahin, **a.e.**, s. 572.

⁴⁰⁸ Şahin, **a.e.**, s. 379.

⁴⁰⁹ **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 12422-35. İçişleri Bakanı imzasıyla Ankara Valiliğine gönderilen 12 Nisan 1945 tarih ve 18325 sayılı bir yazıda Reşad Fuad'ın Ankara'ya göç ettiği bildirilerek takip edilmesi talep edilmektedir.

mahkemeye verilmesi ve o zaman polisin elindeki geniş yetkiye rağmen, Değmer üzerinde bir değerlendirme yapamaması, Dr. Değmer'in kamuflajındaki başarısından kaynaklanıyordu.⁴¹⁰

1941 yılında askere alınan, 1942 yılında da firar eden, Reşat Fuat asker kaçağı olduğu için saklanmaktadır. Tutuklamalar başladıktan sonra Faris Erkman'ın evine giden Baraner, evin gözetlendiğinden şüphelenip kendi evine dönünce, eşi Suat Derviş'le birlikte yakalandı. Duruşmada savcı, Reşat Fuat'ı Ankara yöneticisi olarak suçlayınca, bu görevi Hikmet Elin üstlendi. Reşat Fuat'la Zeki Baştımar arasındaki ilişkiyi sağlayan Ruhi Derviş'in suçunu da Suat Derviş üstüne alınca; Reşat Fuat 9 yıla, Suat Derviş de 8 aya hüküm giydiler.

Öte yandan Mihri Belli, Tahsin Berkem, Safa Yurdanur Süleymaniye Camiinin iki minaresi arasına "*Saraçoğlu Hükümeti Faşisttir. Vurguncularla Savaş Cephesi*" yazısını taşıyan afişi asmak isterken yakalanmışlardır. İlk ayrı ayrı görülen iki Mahkeme, daha sonra birleştirildi. İleri Gençlik Birliği Teşkilatı (Cephesi)'nin aslında TKP'nin gençlik birimi olduğu iddia edildi. Mahkemeye verilen 55 kişiden 28'i hapis ve sürgün olmak üzere muhtelif cezalara çarptırıldılar.

1944 tevkifatında Partinin İstanbul Vilayet Komitesi üyeleri, Nihat Balyoz, David Nae, Sebati Selimoğlu'ndan müteşekkil idi. Ayrıca bu komitede Mustafa Birtem de rol almıştı. Mustafa Birtem diğer yandan Beyoğlu Mıntıka Komitesinde de görevli idi. Hücrenin diğer üyeleri Yunus Batagır ve Cemali Güngörmez'di. İstanbul Mıntıka Komitesinde, Şoför Halit Irgat, tornacı Arif Özinsel, Sebati Selimoğlu'na bağlıydılar. Kadıköy ve Üsküdar Mıntıkaları da Sebati Selimoğlu'nun idaresindeydi. Kırkor Sarafyan, Münir Belen, Jak İhmalyan da bu komitenin üyeleriydiler. Ankara'da yakalanan Zeki Baştımar ile Hikmet Elin, Ankara Teşkilatını ele vermediler. Zeki Baştımar bir süre tutuklu kalmasına rağmen takipsizlik kararı alarak tekrar Başvekalet Kütüphanesindeki işine döndü. Mahkeme Ankara teşkilatından İrfan Elin ve Fehmi Kurucu'yu da tutuklamıştı. Karabük'ten Zihni Turgay, Şevket Ertekin, Ziya Türe tahkikata alındılar. Mahkemeye verilenler arasında Nihat Çavuşoğlu, Hadi Malkoç, Presçi Hasan, Avni Güner, Hüseyin Arıkçay, Ali Tokuç, Ziya Türe, Baytar Cavit Evren, Hayık Açıkgöz, Remzi Özşenel, Osman Paçalı, Halil Giray, Ziya Nurenun gibi isimler vardı. Hasan Basri Alp ise, İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde tutuklamanın tahkikat döneminde intihar ettiği için hakkındaki dava

---

⁴¹⁰ Sayılğan, **Solun 94 Yılı**, ss. 245-246

düştü. Bu kadroya daha sonra 'İleri Gençlik Birliği Teşkilatı' kadrosu da ilave edildi. Polis kayıtlarında adı geçen bazı Komünistler şunlardır⁴¹¹: “Ali Girit Alike, Recep Bayraktar, Ali İlhami Ertan, Leman Deymer, Sadrettin Celal Antel, Hasan Ali Ediz, Bekir İlhami Tez, Durmuş Oktay,⁴¹² Kenan Sarıer, Adnan Kopuz, Nazım Ülkü,⁴¹³ Sadık Toskal, Ruşen Zeki, Tevfik Esen.”

Yedek subay okuluna sızma hareketleri bir ihbar sonunda akim kalıp, hücre mensuplarından bazılarının tevkifi, SETA'yı derinden etkilemiş ve yeni tedbir ve kararlar almaya sevk etmiştir.⁴¹⁴

İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru, Şefik Hüsnü '*Faşizme ve Vurgunculuk Aleyhine Geniş Cephe*' programında bir tadilat yaptı. Savaşın kaderi belli olduktan sonra iktidar partisinin içinde belirmeye başlayan muhalefet eğilimleri TKP'nin gözünden kaçmadı. Muhalefet oluşmadan önce, TKP faaliyet programında yapılan değişiklik, bir kısım iktidar partisi mensubunu da içine alan yeni bir cephe çalışmasına girişmeyi hedef almıştı. Yeni Cephenin ismi, '*Faşizm ve Vurgunculara Karşı Mücadele Cephesi*' idi.

Fakat bu Cephe uygulamaya konulamadı, çünkü 1945 ilkbaharına doğru artık Türkiye'de 'Milli Muhalefet' partileri kurulmaya ya da kurulma hazırlıklarına başlanmıştı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki bu sol hareketlilik içerisinde göze çarpan ve faaliyetleriyle gündemde önemli yer tutan bir diğer isim ise Nâzım Hikmet'ti. Savaş öncesinde sağcı ve solcu yazarlar arasındaki gerginlik son haddine varmıştı. Basın organlarında karşılıklı suçlamalar birbirini izliyordu. 1936 sonunda bildiri dağıtmak suçlamasıyla on iki kişiyle birlikte tutuklanan Nâzım Hikmet, 1937 nisanında duruşmaların tutuksuz yapılmasına karar verilmesi üzerine serbest bırakıldı. 17 Ocak 1938 tutuklanan Hikmet çeşitli mahkemelerde görülen davalar neticesinde 28 yıl 4 ay hapse mahkum oldu. Çeşitli cezaevlerinde toplam 12 yıl kalan Nâzım Hikmet yazdığı şiirlerle sesini duyurmaya çalıştı. İkinci Dünya Savaşı sona erince, 1946 başlarında, siyasi havanın görece yumuşadığı düşüncesiyle, suçsuz olduğunu belirterek, yapılan "adli hata"nın düzeltilmesi için, daha önce de birkaç kez yaptığı

---

⁴¹¹ E.G.M.A., İstanbul Vilayetinin 12.5.944 gün ve 10413/8608 sayı ile Dahiliye Vekaletine yazdığı yazı, Arşiv Dosya No: 12422-35,

⁴¹² E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 12422-111.

⁴¹³ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 12422-123.

⁴¹⁴ Muammer Taylak, *Saltanat, 2. Meşrutiyet ve I. Cumhuriyette Öğrenci Hareketleri*, Ankara, 1969, s. 170.

gibi, Büyük Millet Meclisi'ne bir dilekçe ile başvurduysa da bundan bir sonuç elde edemedi. 1949 ortalarına doğru Ahmet Emin Yalman'ın başlattığı Nâzım Hikmeti serbest bırakma kampanyaları sonucu cezasının geri kalanı bağışlanarak, 15 Temmuz 1950'de serbest bırakıldı. Sürekli polis takibinde olan Nâzım Hikmet 1951'de Romanya'ya gitti. Oradan Moskova'ya geçen, Hikmet, 25 Temmuz 1951'de, Bakanlar Kurulu kararıyla Türk vatandaşlığından çıkarıldı. 3 Haziran 1963'te bir kalp krizi sonucu Moskova'da öldü.

b. İlerici (veya İleri) Gençler Birliği (İGB)

Türkiye İkinci Dünya Savaşına girmediği halde Türk halkı ekonomik sıkıntılar içindeydi. 1942 başlarında ekmek, şeker gibi maddeler vesikaya bağlanmış, hastalık, işsizlik ve sefalet artmıştı. Hükümet bütçesinin beşte dörde yakın kısmı Milli Savunma harcamalarına gidiyordu. Bir takım savaş vurguncuları ve zenginleri türemiş, karaborsa alıp yürümüştü. Hükümetin bunları kontrol etmekte zorlanması halk tabanında Hükümete karşı genel bir hoşnutsuzluk havası doğurmuştu.

TKP'nin, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik problemlerden ve halkın yaşadığı sıkıntılardan yola çıkarak, halk üzerinde yürüttükleri propaganda faaliyetlerinin yanı sıra yüksek tahsil gençliğini de ihmal etmedikleri ve hatta bu gençlik arasında istikbali garanti edecek bir teşkilat vücuda getirmekte ısrarla durdukları görülmektedir.⁴¹⁵ "TKP bu durumdan yararlanarak 'Faşizm ve Vurgunculuk Aleyhinde Geniş Cephe Birliği' ismini verdiği faaliyeti ile kitlelere ve bilhassa Üniversite gençliğine sokulabilmiş, onlarla kontakt yapabiliyordu. Bu teşkilatın Üniversiteliler arasındaki ismi İleri Gençlik Birliği Teşkilatı (Cephesi)"⁴¹⁶ idi ve lideri o sıralar İktisat Fakültesinde Asistan olan Mihri Belli⁴¹⁷ idi. Teşkilatın

⁴¹⁵ E.G.M.A., 07.12.1949 Tarihli Belge, Arşiv Dosya No: 12421/2.

⁴¹⁶ Sayılğan, **Solun 94 Yılı**, s. 245.

⁴¹⁷ O yıllarda komünist hareketin önde gelen isimlerinden Mihri Belli, niçin komünist olduğunu şöyle izah etmektedir. "1940 yılında master'ımı yapmak için Amerika'ya gittim. Mustafa Kemal'in bizi doldurduğu milli gururla Yenidünya'ya ayak bastığımda müthiş bir şok yaşadım. Bir de baktım ki, Türkiye'yi ne tanıyan, ne önemseyen tek bir kişi var. İşte o zaman acı gerçekle karşılaştım: Anglo-Sakson emperyalistler dünyanın efendisidir. İngiltere İmparatorluğu denizlerin dörtte birinin hakimidir. Amerika ise dünyanın en zengin ülkesi. Ve bir Türk olarak biz, Batı ülkelerinin doğuştan birinci sınıf vatandaşları yanında daima ikinci sınıf dünya vatandaşı olarak kadere boyun eğmeye mahkumuz. Ben bu gerçek karşısında şu iki şıktan birine karar vermeliyim: ya kadere razı olup kendi çıkarlarımız için dünya egemenleri karşısında yaltaklanacak ya da düzene meydan okuyup isyan edecektim. Milli gururum beni ikinci yola itti." Bkz.: "Mihri Belli Anlatıyor: Eski Tüfekle Geçmiş Yolculuk", Leyla Umar'ın röportajı, **Sabah** (29 Aralık 1997), s. 22. Mihri Belli'nin kayınbabasının

yürüttüğü bu faaliyet meyvelerini vermeye ve girişimler taban bulmaya başlamıştır. Böylece, TKP 150 kadar militan genç ve 500 kadar sempatzanı yönlendirecek duruma gelmiştir.⁴¹⁸ SETA'nın aldığı yeni kararların neticesi olarak; İstanbul Üniversitesi gençlerine komünizm ideolojisini aşılama maksadı ile önceden bu ideolojiye bağlılıklarını göstermiş ve o maksatla yetiştirilmiş Üniversitelilerin de katıldığı “İleri Gençler Birliği – Vurgunculuk ve Faşizmle Savaş Cephesi” ismiyle bir teşkilat kurulmuştur.⁴¹⁹ Bu birliğin kuruluşuna Mihri Belli ile Moskova’da yetiştirilmiş bir tornacı Emin Sekün öncülük etmişlerdir.⁴²⁰ 1943-44 yıllarında R. Fuat Baraner yönetiminde, 1944-45 yıllarında Mihri Belli ve Emin Sekün yönetiminde kalan İGB, TKP'nin izlediği ‘Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa girmesi-Irkçılığın Alman yanlılığını ortaya koyma’ politikasının bir sonucu olarak kurulmuştu.⁴²¹

İGB üyeleri “birlik çalışmalarını maskeleyerek için: “Gerektiği zaman Kemalist yahut İnkılapçı gençler olarak teşkilatlanacaklar, güya komünizmin karşısında birleşmiş gibi görüneceklerdi.”⁴²² Teşkilatın niçin bu ismi aldığını, örgütün lideri Hüsnü Değmer şöyle izah etmektedir: “İleri tabiri komünistleri ifade etmektedir. Cephe ise bazı Avrupa memleketlerinde teşekkül etmiş bulunan demokratik müesseselerin, sırf memleketlerindeki faşizmi ve irticayı yok etmek üzere beraberlik tesis etmeleri demektir”⁴²³

İGB'nin kuruluş bildirisinde Nazi ajanlarının yurdumuzda da Beşinci Kol kurmak amacıyla başarılı girişimlerde bulunduğu ve çıkar düşkünü, hırslı birkaç inkılap düşmanı soysuzu kışkırtarak yurdumuzda Kemalizm’e düşman bir akım yaratmaya kalkıştığına dikkat çekilmektedir.⁴²⁴ Bildiride ayrıca, Turancılık, Irkçılık, aşırı Türkçülük paravanası altında gizlenen sahte milliyetçilerin son zamanlarda bazı yetkili destekleyicilerinin yardımıyla, partide, devlet mekanizmasında ve stratejik mevkilerde Kemalist inkılapla bağdaşmayan faaliyetlere giriştikleri, üniversite çevresine sokuldukları ve zehirli propagandalarını yayarak, Türk tarihinin en değerli

---

(eşi Sevim Belli'nin babası İsmail Hakkı Tarı) o dönemlerde Emniyet Müdürü olarak görev yapması karşımıza ilginç bir ayrıntı olarak çıkmaktadır. Bkz.: Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 162.

⁴¹⁸ Sayılğan, **Solun 94 Yılı**, ss. 244-245.

⁴¹⁹ Taylak, **a.g.e.**, s. 170.

⁴²⁰ Taylak, **a.e.**, s. 170.

⁴²¹ Sayılğan, **Solun 94 Yılı**, s. 234.

⁴²² Taylak, **a.g.e.**, s. 170.

⁴²³ Taylak, **a.e.**, s. 170.

⁴²⁴ Mihri Belli, **Savcı Konuştu: Söz Sanığıdır**, Ankara, Başnur Matbaası, 1967, ss. 88-91.

evladı olan büyük Atatürk'ü gençliğin gözünden düşürerek, Kemalizm'i kötölemek istediklerini ifade etmişlerdir.⁴²⁵

İGB bildirisinin devamında Milli Eğitim Bakanına yazılan mektuplardan ve bunun akabinde yapılan yürüyüşlerden bahsedilerek, bunlar sinsi ve bozguncu faaliyetler olarak nitelendirilmektedir. İGB'ye göre Türk Talebe Birliği, Turancuların bu faaliyetlerini önlemede yetersiz kalmış, yüksek öğrenim gençliğinin ihtiyaç ve isteklerini karşılayamamış ve böylece saygınlığını yitirerek öğrencilerin gözünden düşmüştür. Bu nedenle Mihri Belli'ye göre, İGB, ortadan sola tüm üniversitelilerin katılabileceği, geniş gençlik çevrelerini kucaklayabilen ilerici bir meslek örgütü olacaktı ve başka kuruluşlarla ilişkisi yoktu. Belli'ye göre "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si denen o karanlık resimde tüm karanlık değildi. Yer yer aydınlık noktalar vardı. İşte İleri Gençlik Birliği de bu aydınlık noktalardan biridir. İleri Gençlik Birliği bir yer altı örgütü değil. Açıklıkla çalışmayı, demokratik hakkı bilen ve bu yolda engelleri zorlamayı görev sayan bir antifaşist öğrenci meslek örgütüydü."⁴²⁶

1940'ların Sıkıyönetim Savcısı Kazım Alöç de, İGB'nin gizli TKP ile ilişkisi olduğunu ileri sürmektedir. Alöç'e göre, "İleri Gençler Birliği-Faşizm ve Vurguncularla Savaş Teşekkülü" SETA'nın çeşitli görüntüler halinde kültür müesseselerine, işçilerin arasına sızarak Komünist Partisini teşkilatlandırmak için gösterdikleri çabaların somut bir göstergesidir.⁴²⁷ Buna göre, TKP, adı geçen teşekkül sayesinde üniversite gençliğine sokulabilmiş ve yüz elli teşkilatlı guruplara mensup olmak üzere beş yüz kadar genci kendi ideolojisi etrafında harekete geçirme imkanı bulmuştur.⁴²⁸ TKP'nin üç ay içinde bu kadar insanı kendisine bağlaması, Türkiye'nin o günkü şartları içinde önemsenecek bir başarıydı.⁴²⁹ Bunlar Eminönü Halkevinde, profesör İsmail Hakkı Baltacı'nın [Baltacıoğlu] verdiği bir konferansı, itirazlar ve makus tezahürlerle ihlal ve dağıtmaya mecbur etmek suretiyle ilk muvaffakiyetlerinden birini elde etmişlerdir.⁴³⁰ Mihri Belli, İGB ile irtibat kurmuş olan üniversiteli gençler arasında, dört beşinin bir ara TKP'nin yeraltı örgütüne

---

⁴²⁵ Belli, **a.g.e.**, s. 90.

⁴²⁶ Belli, **a.e.**, s. 91.

⁴²⁷ Alöç, **a.g.m.**

⁴²⁸ Müftüoğlu, **a.g.e.**, s. 17.

⁴²⁹ Sayılğan, **Solun 94 Yılı**, s. 235.

⁴³⁰ **E.G.M.A.**, 06.01.1948 Tarihli Belge, Arşiv Dosya No: 12421/2.

girdiklerini ancak, Şubat 1944 tevkifleri üzerine bunların bu örgütle bağlarının koştüğünü söylemektedir.⁴³¹

Sayılgan'a göre, "İlerici gençliğin 1943 yılında kurduğu örgüt, 1945 yılında kapatılmış, yöneticileri hapsedilmiştir. Örgüt üyelerinin bir kısmı faaliyetleri gizli olarak sürdürmüşlerdir."⁴³² 1944 TKP tutuklamalarının ardından, İGB'nin yönetici ve üyelerinden elli kadarı tutuklandı. Ancak TKP ve İGB davaları birleştirilmedi. Ancak, aynı günlerde Feshane'de bildiri dağıtılması davası İGB davasıyla birleştirildi.

İGB'nin ilk eylemi, Süleymaniye Camisi'nin iki minaresi arasına "*Saraçoğlu (Başbakan) Faşisttir*" yazılı, "*Vurgunculuk ve Faşizme Karşı Savaş Cephesi*" imzalı bir bez flama asma girişimi oldu. Olay şöyle cereyan etmiştir: "18 Mayıs 1944 günü sabahın çok erken saatlerinde, daha gün ağarmak üzere iken iki şahıs Süleymaniye Camii avlusuna girer. Korkak, çekingen ve şüpheli davet eden adımlarla ilerlerler. O sırada müezzin Mehmet Ziya, sabah ezanını okumakta. Fakat bir aralık gözü bu şüpheli gölgelere takılır. Ezanını bitirdikten sonra da camii müstahdemine bu şüpheli iki şahısın ne aradıklarını öğrenmesini ister. O anda akla gelen caminin kurşunlarını çalmağa gelen hırsızlar olabileceğidir. Camii bakıcısı Mehmet Keskin, bu gölgelere doğru yaklaşır ve "orada ne aradıklarını sorar." Meçhul kişilerden yalnız biri görünür. O da vakit kazanmak için Mehmet Keskin'i meşgul etmeye çalışır. Bir ara Mehmet Keskin ile bu bilinmeyen kişi arasında mücadele başlar. Nihayet Mehmet Keskin, cebinden düdüğünü çıkarıp öttürür. Düdük sesine müezzin yetişir. Meçhul şahıslar, geride paketlerini bırakarak, kaçarlar. Almağa fırsat bulamadıkları pakette, açılınca görülür ki üzerinde "*Saraçoğlu Faşisttir*" yazılı, altında da "*Faşizm ve vurgunculukla savaş cephesi*" imzalı 9 metre boyunda ve 2,5 metre eninde bir afiş, afişin kenarlarına rüzgardan uçmaması için kurşun parçaları dikilmiş. Durumdan derhal Emniyet haberdar edilir. Meçhul kişiler 5 metrelik bir duvardan atlayarak kaçmışlardı. Bu duvarın dibinde bulunan bir kan izi içlerinden birinin yaralandığını gösterir. Ve tahkikat için işe yarar."⁴³³

⁴³¹ Alpay Kabacalı, **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1992, ss. 100-101.

⁴³² Aclan Sayılgan, **Türkiye'de Sol Hareketleri: (1871-1972)**, İstanbul, Hareket Yayınevi, 1972, ss. 271-272. Bu konuda ayrıca Bkz.: Dimitri Şişmanov, **Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)**, İstanbul, Belge Yayınları, 1978, s. 141. Kazım Alöç'e göre İGB'nin çalışmalarına son verilince, yerine İleri Demokrat Cephe (İDC) kurulmuştur. Bkz.: Alöç, **a.g.m.** ; İDC'nin programı için Bkz.: Sayılgan, **Türkiye'de Sol Hareketleri**, ss. 262-268.

⁴³³ **E.G.M.A.**, 06.01.1948 Tarihli Belge, Arşiv Dosya No: 12421/2; Taylak, **a.g.e.**, s. 172.

Olaydan sonra açılan davada, Tahsin Berkem, flamayı kendisinin asmak istediğini, Mihri Belli'nin de yardım ettiğini söylemiştir. Daha sonra Safa Yurdanur ile Hasan Basri Alp'in de yardım ettikleri öne sürülmüştür.

Yine aynı yıl, 29 Ağustos gecesi pasif korunma sebebiyle şehir ışıklarının karartılmasından istifade ederek, Fatih, Vezneciler, Eminönü, Kuledibi, İstiklal caddesi ve Şişli semtlerinde duvarlara, binaların kapı yanlarına, dükkan kepenklerine asılı afişler görüldü. Yapılan aramalarda Feshane fabrikasında “*İşçiler, köylüler, münevver yoldaşlar. Halkın Türkiye'sini kurtaracak kafa ve kol emekçileri. Birliğiniz adaletsizliği yıkacaktır. Birleşiniz.*” yazılı afişlerle, yerlerde orak-çekiçli “*İşçiler Birleşiniz*” yazılı kartlar bulundu. Süleymaniye Camii olayından sonra bu olayın meydana gelmesi üzerine, polis bu iki olayın tahkikatını birlikte yürütmeye başladı. Olaylardan sonra esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolan Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden, Tahsin Berken, Samsunda yakalanarak İstanbul'a getirildiğinde suçunu itiraf etti ve teşkilatı ele verdi.⁴³⁴

“Genişleyen bu faaliyet 1944 senesi iptidalarında komünist partisinin Fuat Reşat ve Üniversite muhitindeki İleri Gençler Birliği gurupları ile diğer münferit tevkifat neticesinde İstanbul, Ankara, Karabük ve diğer bazı şehirlere kol atan bu teşekkül sekteye uğratılmıştır. Bütün bu faaliyetleri memleket dahilinde idare eden şahsın şimdiye kadar bu mevzuda isimleri geçenler değil, kominternin faal organı Dr. Şefik Hüsnü Değmer olduğu da katiyetle sabit olmuştur”.⁴³⁵

Yapılan soruşturmada, teşkilatın nasıl kurulduğu, nasıl çalıştığı ve kimlerin üye oldukları ortaya çıkarıldı. Üniversitede Reşat Fuat şebekesinden yine Moskova'da yetiştirilmiş David Nae ve kunduracı Osman Paçalı ile elektrikçi Hasan Basri tarafından kurulan hücreler şunlardır: (David Nae, Tahsin Berken, Mustafa Göksu) , (Tahsin Berken, askeri öğrenci Kenan Uluğ), (Osman Paçalı, Nuri, Nihat Erel) ile (Safa Yurdakul, Duruş Kazancı, Recep Akesi). Mihri Belli, bu hücrelerin sekreterleri ile temas kurmakta ve SETA'nın direktiflerini o suretle aktarmaktaydı. Komünist gruplar kısa zamanda çoğalarak Üniversitenin bütün fakültelerine yayılmıştı. Yukarıda isimleri sayılanlardan başka Cezmi Ulucan, Ekrem Ataman, İsmail Tanık, Dündar Baştınar, Muzaffer Özkoçak, Müeyyet Boratav, S. Yıldızlı, Safter Tümay, Arslan Kaynardağ, O. Bağman, Mehmet Fethi Elmas, Bilal Şen, Mustafa Arhavi, Süleyman Taşdağ, F. Kızılırmak, Kemalettin Özerdem teşkilata

⁴³⁴ Taylak, a.g.e., ss. 172-173.

⁴³⁵ E.G.M.A., 6.1.1948 Tarihli Belge, Arşiv Dosya No: 12421/2.

girmişlerdi. Bu hücre gruplarının çalışmalarında gizlilik esasına ve tedbirli davranmaya özen gösteriyorlardı. Alınan direktiflerden hücre mensupları birbirlerini evlerinde, parklarda, تنها köşelerde bir araya gelmek sureti ile haberdar oluyorlar ve SETA'nın bültenlerini bu buluşmalarda müştereken okuyorlardı.⁴³⁶

Büyük bir kısmını üniversiteli gençlerin teşkil ettiği 50 sanığın soruşturmaları 9 ay devam etmiştir. Bu dönem içinde sanıklar kendilerine işkence yapıldığını iddia ederek idari makamlara müracaat etmişlerdir. Mihri Belli, tabutluk denilen hücrelerde kaldıkları sırada* en ağır terör şartlarında dokuz ay sürdürülen hazırlık soruşturmasına rağmen, yeterli delil bulunmadığını ifade etmektedir.⁴³⁷ Belli kendilerinin beraat etmesi halinde, Öğretmen Hasan Basri Alp'in ölümüne, Üniversiteli Kemalettin Özerdem'in çıldırmasına, Üniversiteli Safa Yurdanur'un intihar girişimine sebep olanların suçlu duruma düşeceğini belirterek, kovuşturmayı yürütenlerin temize çıkması için kendilerinin suçlu bulunmasının kaçınılmaz olduğunu, oysa İGB'yi mahkum edecek delilin olmadığını iddia etmektedir.⁴³⁸ Mihri Belli, ayrıca Feshane'de bildiri dağıtan beş gençten zorla ifade alınarak kendilerinin suçlandığını ve iki davanın birleştirildiğini öne sürmektedir.

Bundan sonraki süreçte Sıkıyönetim Komutanlığınca sanıklar muhakemeleri yapılmak üzere askeri mahkemeye sevk edilmişlerdir. O zamanın sıkı yönetim komutanı Orgeneral Asım Tınaztepe, sanıkların kendilerine işkence yapıldığı yolundaki iddialarına “Bunlar idealist gençlerdir. Görüşlerine katılmayabiliriz ama, kendilerine saygı gösterilmelidir. Onları hapisanede katillerle, canilerle, casuslarla bir tutamayız”⁴³⁹ demiştir.

Bu davaya, İstanbul Sıkıyönetim mahkemesinde bakılmış ve yargılanan 55 sanıktan 27'nin çeşitli cezalara çarptırılmasıyla sona ermiştir.⁴⁴⁰ Mihri Belli, İlerici Gençler Birliği namı altında vücuda getirip üniversite kolu olarak yurdumuza gizli faaliyet sarf ettiğinden ötürü 3 sene hapis, 1 sene sürgün cezasına çarptırılmıştır.⁴⁴¹ Reşat Fuat Baraner'de 1944 yılında İstanbul'da meydana çıkarılan komünist

---

⁴³⁶ Taylak, **a.g.e.**, s. 173.

* Sanıklar, mahkemeye verdikleri dilekçede bu hücreleri anlatarak Birinci Şube'de keşif yapılmasını istemişlerse de mahkeme buna yetkisi olmadığını ileri sürerek isteği reddetmiştir.

⁴³⁷ Belli, **a.g.e.**, s. 103.

⁴³⁸ Kabacalı, **a.g.e.**, s. 101.

⁴³⁹ Taylak, **a.g.e.**, s. 174.

⁴⁴⁰ Sayılğan, **Türkiye'de Sol Hareketleri**, s. 269.

⁴⁴¹ **E.G.M.A.**, 5.11.1951 Tarihli Belge, Arşiv Dosya No: 12422/143.

teşkilatının reisi olduğu anlaşılmış ve Ankara 2 no.lu Askeri Mahkemece yapılan duruşmasında 9 sene ağır hapse mahkum edilmiştir.⁴⁴²

İleri Gençler Birliği sonraki yıllarda ‘İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği’ adı ile legal bir kuruluş olarak tekrar ortaya çıkmıştır.⁴⁴³

c. Sendikalaşma ve İşçi Hareketleri

İkinci Dünya Savaşı sırasında işçi hareketleri zor günler geçirmiştir. 1 Eylül 1939 Almanya’nın Polonya’ya saldırmasıyla Türkiye’de olağanüstü önlemler alınmaya başlamıştı. Daha 3 Eylül’de yakıt ve yiyecek maddelerinin, sonraki günlerde stratejik madenlerin ihracı yasaklanırken, 18 Eylül’den itibaren hava saldırılarına karşı pasif korunma tatbikatlarına başlandı. 18 Ocak 1940 tarihinde hükümete ekonomik konularda olağanüstü yetkiler veren Milli Korunma Kanunu (MKK) çıkarıldı. MKK’nun 4648 sayılı kanunla değişen 9. maddesi hükümete, sanayi ve maden kuruluşlarının üretimlerini ve diğer iş yerlerindeki mesaiyi, bu kanunun açıkladığı ihtiyacı karşılayabilecek seviyeye çıkarmak için, gerekli işçi kadrosunu ve uzman elemanları temin etmek için vatandaşlara ücretli iş yükümlülüğü getirebilme yetkisi veriyordu. Bu şekilde iş yükümlülüğü verilenlerden iş yerlerinden kaçanlar, gerektiğinde vali ve kaymakamların yazılı emri üzerine kolluk kuvveti vasıtasıyla iş yerlerine sevk edileceği hüküm altına alınmıştır. Bu yasaya dayanılarak yapılan kanunla ilgili ilk tasarruf, 26 Şubat 1940’ta Karadeniz Ereğlisi’nde uygulanmış ve belde çevresinde oturanlara kömür madenlerinde çalışma zorunluluğu getirilmiştir.

Bunun yanı sıra “14 Mayıs 1940’ta Sümerbank fabrikalarında çalışan işçilerin fazla mesai yapmaları kararlaştırılırken, endüstri kuruluşlarında çalışan işçilerin hafta sonu tatilleri kaldırıldı. Böylece 1936’da çıkarılmış bulunan İş Kanunu’nun getirdiği iş haftasının 48 saatle sınırlandırılması hükmü kaldırılmış oldu.”⁴⁴⁴ 22 Mayıs 1940’ta Olağanüstü Durum ilanı ve 19 Aralık 1941’de MKK hükümlerinin daha da ağırlaşmasıyla, işçilerin çalışma ve yaşama koşulları iyice güçleşti.

MKK uygulaması, savaş boyunca ülkede işçi hareketinin ve işçi örgütlenmesinin fazla imkan tanımamıştır. Bu yasaya dayanılarak yapılan

⁴⁴² E.G.M.A., 16.04.1945 Tarihli Belge, Arşiv Dosya No: 12422/35.

⁴⁴³ Enginsoy, a.g.e., s. 103.

⁴⁴⁴ Kemal Sülker, “Cumhuriyet Dönemi İşçi Hareketleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1854.

uygulamalar ancak 16 Eylül 1960'ta yasanın tüm değişiklik ve ekleriyle birlikte yürürlükten kaldırılmasıyla sona ermiştir.

Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında işçi hareketleri ve grevlere yönelik yasaklamaların başlangıcı savaş öncesine dayanmaktaydı. 1933'te Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, grev, cezai müeyyideye tabi tutulmuştur. 1936 tarihli İş Kanunu'nda uygulama alanına giren işyerlerinde grevi ve lokavtı yasaklayıcı hükümler getirilmiştir. Bu kanunla kolluk kuvvetlerine grev yapanlar hakkında yasal işlem yapma görevi verilmiştir. İşçilerin işlerini terk edip başka bir işe girdiklerinde şahadetname almaları ancak 1936'da zorunluluk olmaktan çıkmış ve sadece istek üzerine polis merkezleri tarafından onay verilmesi hükmüne bağlanmıştır.⁴⁴⁵ Nihayet, 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu, sınıf esasına dayalı cemiyet kurulmasını yasaklayarak, mevzuatın, sendika hakkına karşı niteliğine kesinlik getirmiş oldu. Böylece savaşın getirdiği şartlar ve MKK'nin de uygulanmasıyla 1944 yılının sonuna kadar Türkiye'de hiçbir grev yapılmadı. Bu konudaki en ufak kıpırdanmalar bile cezalandırıldı. Örneğin izinsiz olarak ve mazeretsiz askeri fabrikadaki işini terk eden işçilere 60-70 TL. para cezası verilmiştir.⁴⁴⁶ Ayrıca işçilerin şikayetlerini topluca yapmaları yasaklanarak, şikayetlerini ancak münferiden yapabilmelerine izin verilmiştir.

Bu dönemde sendikalaşmanın olmaması ve grevlerin yasaklanmasında dönemin getirdiği olağanüstü şartların yanı sıra, yönetimin bu tür oluşumlara olan tavrı da bir diğer önemli etkendi. 'Türk toplumunu sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle' haline getirmek, Milli mücadele sonrası gerçekleştirilen devrimlerin ve Atatürk ilkelerinin hedefleri arasında yer alıyordu. Geçmişin baskıcı yönetimlerinden kurtulmuş ve ekonomik atılımını gerçekleştirmek için çabalayan o zamanın Türkiye'sinde, karşılaşılabilecek her türlü direniş bu hedefe ulaşmada büyük bir handikap oluşturabilirdi. "Ayrıca, kapitülasyonların kaldırılması ve ekonomide yabancı sermayedarların egemenliğinin son bulmuş görünmesi de artık sendikal mücadeleye konu olabilecek bir ortamın mevcut bulunmadığı kanısını haklı çıkaracak bir gelişme olarak algılanabilmekteydi. Bu koşullar içinde herkesin çıkarını gözetten bir 'baba' devlet anlayışı, uzun süre, toplumsal sorunların

---

⁴⁴⁵ Alyot, a.g.e., s. 930.

⁴⁴⁶ **Ulus** (11.11.1942).

çözülmesinde yeterli görülen bir siyasal ve hukuksal modelin temeli olmuş ve bu anlayışın doğal sonucu olarak sendikalaşma gereksiz ve sakıncalı sayılabiliyordu.⁴⁴⁷

İkinci Dünya Savaşı döneminde, yaşanan ekonomik ve toplumsal buhranı atlatabilmek için zorunlu olarak alınan bazı tedbirler, toplumun bir çok kesiminde hoşnutsuzluklar yaratmış ve yönetime karşı bir atmosfer oluşmasına yol açmıştı. Başta işçi ve köylü olmak üzere toplumun geniş kesimleri bu olumsuz tablodan etkilenmiştir. “Yapılan düzenlemelerin beklenenden farklı sonuçlar vermesi ve birçok durumda belirli tüccar ve sanayici kesimlerince toplum çoğunluğunun yoksulluğu pahasına çeşitli spekülasyonlarla büyük servetler edinmeleri bu hoşnutsuzlukları daha da derinleştirmişti.⁴⁴⁸

2- İç Güvenliği Etkileyen Sağ Faaliyetler ve Olaylar

a. İkinci Dünya Savaşının Birinci Devresi -Alman Üstünlüğü Dönemi- (1939-1943)

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'de tanınmak ve gelişmek için çaba sarf eden Türkçülük faaliyetleri, Mussolini ve Hitler'in yükselme süreçlerine paralel olarak Milliyetçilik ve antikomünizm hareketleri olarak, daha da güçlenerek hem idarede hem de fikri düzeyde iktidar olabilmek için çaba harcamaya başlamıştır. Savaşın çıkması ile kendilerini daha serbest hisseden Türkçüler, Turancılığın tarifinde var olan Türkiye dışındaki Türklerin topraklarının da Türklere ait olduğu düşüncesi ve Türk birliği fikrini dile getirmeye başlamışlardır.⁴⁴⁹ Barış zamanı pek önemsenmeyen milliyetçilik savaşın başlamasıyla gündeme gelmiş ve hükümetler bu konuya ilgi duymaya başlamışlardır. Özellikle Cumhuriyet Halk partisi öncülüğünde birçok konferanslar düzenlenmiş ve bu konferanslarda milliyetçilik konusu işlenmiştir. Nitekim, milliyetçi ve Türkçü kişilerden Ahmet Caferoğlu, Ziyaeddin

---

⁴⁴⁷ Alpaslan Işıklı, “Cumhuriyet Dönemi’nde Türk Sendikacılığı,” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1828.

⁴⁴⁸ Mehmet Şeyhmus Güzel, “Cumhuriyet Türkiye’sinde İşçi Hareketleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1854.

⁴⁴⁹ Jacob M. Landau, **Pan-Turkism in Turkey: A Study of Irredentism**, Hamden, Connecticut: Archon Books, 1981, s. 108.

Fahri Fındıkoğlu gibi kişiler Cumhuriyet Halk Partisi binalarında konferanslar vermişlerdir.⁴⁵⁰

İkinci Dünya Savaşı, Türk birliği ve Türklerin kurtuluşu için gerçekten Türkçülere bir fırsat sunuyormuş gibi gözük müştür. Bu dönemde Türkçü basının bir kısmında Türk ırkının cenkçi niteliklerini ön plana çıkaran yazıların yanı sıra, Haziran 1941’de Sovyetler Birliği’ne karşı Nazi saldırılarını destekleyen ve Rusları şiddetle yeren yazılar yayınlanmaya başlamıştır. Görünüşe göre Sovyetler Birliği’nin yakın bir zamanda muhtemel yenilgisi ve parçalanması ile Türklerin kurtuluşu ve birliğinin oluşacağına inanılmıştır. Türkiye bu sıralarda savaşta tarafsızlık politikası izlemesine rağmen Türkçü yayınlarda Türkiye’nin, Sovyetler Birliği’ne karşı savaşa katılması gerektiği düşüncesi bir çağrı olarak yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca dış Türklerle ilgilenilmesi gerektiği konusunda çıkan yazılarla hükümet yönlendirilmeye çalışılmıştır. Bu konuda öne çıkan ve İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkçü akımın öncülüğünü yapan isimler ise Zeki Velidi Togan, Reha Oğuz Türkkan ve Nihal Atsız’dır.

Esasında Alman ordularının 1940 Eylülünde Romanya’ya girmesi Türkiye’de Almanya’ya karşı Türkçü grupların yanı sıra hiç de az olmayan bir sempatinin doğmasına yol açmıştır. Almanların savaşta başarılı olması ihtimali Türk Hükümetini de harekete geçirmiştir. Özellikle Rusya’daki Türkler hakkında gayri-resmi de olsa, bir kısım devlet ileri gelenlerini bazı düşüncelere itmiştir. 5 Ağustos 1941’de Alman Dışişleri Bakanı Ribentropu’a verilen bir raporda, Türk Büyükelçisi Hüsrev Gerede, Alman Dışişleri Yetkilisi Weiaeker’a Sovyetler Birliği’ndeki Türklerden söz ederek, Hazar Denizi doğusunda bağımsız bir Turan devleti kurulabileceğini ima etmiştir.⁴⁵¹

Öte yandan, Nazi Almanya’sının İkinci Dünya Savaşı sırasındaki politikası da bu akımın canlanmasına etken oldu. Ancak Almanya’nın yoğun bir şekilde Türkçülük ve Turancılık davalarını desteklemesindeki amacı, Türkiye’yi savaşta yanına çekmek ve Orta Asya Türklerinden yararlanmaktı. Esasen Almanya’nın Rusya’da yaşayan Türklere bağımsızlık vermek gibi bir düşüncede olduğu da şüphelidir.

---

⁴⁵⁰ **CHP Konferansları**, Ankara, 1940, s. 18.

⁴⁵¹ **İkinci Dünya Savaşı’nın Gizli Belgeleri**, (Çev. Muammer Sencer, Mehmet Ali Yalçın), İstanbul, [y.y.], 1968, s. 41.

Bu dönemde milliyetçilik hükümet programlarında da önemli bir yer tutmuştur. Başbakanlığa yeni atanan Şükrü Saraçoğlu 5 Ağustos 1942 günü TBMM'de hükümet programını okurken söylediği şu sözler hükümetin milliyetçilik politikasını ortaya koymuştur. Bu açıklamada "Biz Türk'üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız, bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve en az o kadar da bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her zaman bu istikamette çalışacağız."⁴⁵² Saraçoğlu'nun bu açıklaması basında geniş yankı uyandırmış ve destek bulmuştur.

Hükümet, Türkçülüğe karşı uygulamalarda hoşgörü sınırında kalmamış, Almanya'nın savaşta üstünlüğünü sürdürdüğü dönemde, Turancılığı, Türkçülüğü iç politikada geniş şekilde uygulamaya çalışmıştır. Bu yönde telkin ve propaganda mahiyeti taşıyan yayınlar ve demeçler geniş ölçüde yer almıştır. Bu dönemde, Türkçülükle ilgili olarak yayınlanan birçok dergi ve kitap da Türkçülük fikirlerinin yayılmasında önemli bir rol oynuyorlardı. Özellikle bunlardan Bozkurt, Çınaraltı, Ergenekon, Gökbörü, Orhun gibi dergiler bu konuda önemli bir rol üstlenmişlerdi.

b. İkinci Dünya Savaşının İkinci Devresi -Almanya'nın Savaşta Üstünlüğünün Sona Erdiği Dönem- (1943-1945)

Almanya'nın, 1943 Şubatında Stalingrad önlerinde Sovyetler karşısında bozguna uğrayarak inisiyatifi kaybetmesi ile birlikte Sovyetler toparlanmaya ve ilerlemeye, Almanlar bozulmaya ve gerilemeye başlamışlardır.⁴⁵³ Türkiye'nin etrafındaki bu siyasi dengenin bozulması doğal olarak yeni bir politika belirlemeyi, hükümet açısından zorunlu kılmıştır. Daha önceleri Sovyet aleyhtarlığına göz yumarak Türkçüleri destekleyen hükümet, bu sefer Türkçü ve Turancı kesimi ikinci plana itmiş ve Sovyetlerin gelecekteki üstünlüğüne hazır olmak için sol kesime yanaşmaya başlamıştır.⁴⁵⁴ Resmi çevrelerce milliyetçi hareketlere karşı açıkça bir tutum söz konusu olmamakla birlikte, eskiden olduğu kadar destek vermemeye başlamışlardır. Bu dönemde de milliyetçi yayınlar devam etmiş, ancak, eskisi kadar hükümetçe rağbet görmemeye başlamıştır. Bu ihtiyatlı tutum belli bir süre devam

⁴⁵² **TBMM Resmi İnternet Sitesi**, "I. Saraçoğlu, Hükümeti Programı", (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP13.htm>, 11.07.2006 ; Dağlı-Aktürk **a.g.e.**, s. 105.

⁴⁵³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986, ss. 383-384.

⁴⁵⁴ Tuncer Baykara, **Zeki Velidi Togan**, Ankara, KTB Yayınları, 1989, s. 29.

etmiş, ancak esas itibarıyla Türkçülere kesin tavır 1944 ve sonrasında ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu alanda 1943 yılında sol kesim Faris Erkman'ın imzasıyla yayınladıkları '*En Büyük Tehlike*' adlı broşürle Türkçüleri ırkçı ve Turancı olmakla ve Kemalizm'e cephe almakla suçlamış, böylece Türkçü akımları kamuoyunda tartışmaya açmıştır. "Broşür, aslında son derece ılımlı bir üslupla ve hükümet yanlısı, adeta resmi bir dille kaleme alınmıştı. Buna karşın broşür, basında önemli yankılara ve ciddi tepkilere neden olacaktır."⁴⁵⁵ 9 Temmuz 1943'te Faris Erkman Emniyet Müdürlüğü'nde sorguya çekilip serbest bırakıldı ve broşür hakkında resmi soruşturma başlatıldı.⁴⁵⁶ Bu broşür, Türk iç politikasında kesin bir dönüşümü simgelemiş, basit bir broşür olmasına rağmen Meclis'in gündemine girmiş ve Türkiye'deki sağ-Türkçü akımın üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Hükümet Türkçü yayınlara karşı tedbirler almaya başlamıştır. Reha Oğuz Türkan tarafından yayınlanan "Solcular ve Kızıklar" adlı broşür,⁴⁵⁷ "Kızıl Faaliyet" adlı broşür,⁴⁵⁸ "Milliyetçilik Yolunda" adlı kitap⁴⁵⁹ zararlı yazılar içerdiği gerekçesiyle Bakanlar Kurulu tarafından yasaklanmıştır.

Daha önce değinildiği üzere, 1944 yılının Şubat ayında, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, İstanbul Eminönü Halkevi'nde verdiği bir konferans İlerici Gençler Birliğine mensup üniversiteli öğrenciler tarafından sabote edilmiştir.⁴⁶⁰ Dinleyici olarak salona gelen solcu gençler, konferans esnasında, yüksek sesle konuşmak, öksürmek, acayip sesler çıkarmak ve gülüşmek suretiyle konuşmanın fikir insicamı bozulmak ve sinirlendirilmek istenilmiştir.⁴⁶¹ Baltacıoğlu'nun "edepli olun ..." yolundaki bütün ikazlarına rağmen kendisine sataşmaktan geri durmamışlardır.⁴⁶² Sağ tarafta oturan bir tıbbiyeli genç ise "Namussuz komünistler, milliyetçilikten bahsedildiği için dinlemek istemiyorsunuz, değil mi?" diye bağırıştır.⁴⁶³ Bir aralık susan Baltacıoğlu nümayişçilere bakarak "Korktuğum için sustum sanmayın, sadece acıdığım için sustum" demiştir.⁴⁶⁴ Koridora çıkmış olan gençler milliyetçilik

---

⁴⁵⁵ Oran, **a.g.m.**, s. 252.

⁴⁵⁶ **Vatan** (10 Temmuz 1943).

⁴⁵⁷ **B.C.A.**, İcra Vekilleri Heyetinin 11 Eylül 1943 tarih ve 2/20577 sayılı kararı. Bkz.: (Ek: 26).

⁴⁵⁸ **B.C.A.**, İcra Vekilleri Heyetinin 17 Eylül 1943 tarih ve 2/20641 sayılı kararı.

⁴⁵⁹ **B.C.A.**, İcra Vekilleri Heyetinin 20 Mart 1944 tarih ve 3/560 sayılı kararı.

⁴⁶⁰ Yalçın Toker, **Milliyetçiliğin Yasal Kaynakları**, İstanbul, Toker Yayınları, 1979, s. 402.

⁴⁶¹ Taylak, **a.g.e.**, s. 174.

⁴⁶² Yalçın Toker, **a.g.e.**, s. 402.

⁴⁶³ İlhan Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, İstanbul, Toker Yayınları, 1968, s. 99.

⁴⁶⁴ Taylak, **a.g.e.**, s. 174.

mevzuunda münakaşa ediyor ve milliyetçi dinleyiciler tarafından polise haber veriliyordu.⁴⁶⁵ Bir hadise çıkmasından endişe eden nümayişçiler konferans bitmeden salonu terk etmişlerdir.⁴⁶⁶

Savaşın son yıllarında sol kesimin artırarak yürüttüğü faaliyetler sağ kesimi rahatsız ediyordu. Alparslan Türkeş, ülkede Rusya lehine propaganda yapıldığını, komünistlere karşı bir şeyler yapılmadığını ve Milli Eğitim Bakanlığının komünist yuvası haline geldiğini söylemektedir.⁴⁶⁷ 1930'lu yılların başlarından itibaren komünizm aleyhinde ve Türkçülük alanında en önde gelen isimlerden olan, Türkçü şair ve yazar Nihal Atsız, *Orhun* dergisinde gelişmekte olan sol akımlara karşı kayıtsız kalındığını söyleyerek, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na hitaben iki açık mektup yayınladı. 1 Mart 1944 günü *Orhun* Dergisinin 15. sayısında yer alan "*Başvekili Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup*"unda solculara hoşgörü gösterildiğini öne sürüyor; sol dergilerden söz ederken de şöyle diyordu: "Siz bunlara nasıl göz yumuyorsunuz? Dergilerle ve hatta günlük gazetelerle işlenen vatan düşmanı fikrin bazen devletçi, bazen vatancı, bazen insancı, bazen ilimci kılıklarla Türk Milletini zehirlemesine niçin müsaade ediyorsunuz? Niçin bu memlekete istiklâli çok görmüş, onu başkalarına köle etmek istemiş olanlara yüksek makamlarda yer veriyorsunuz?"⁴⁶⁸

Atsız, *Orhun*'un 16. sayısında "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup"u yayımladı.⁴⁶⁹ Burada "Maarif sahasına girmiş olan komünistler"den söz ediyor; Sabahattin Ali, Doç. Petrev Naili Boratav, Prof. Sadrettin Celal (Antel) ve Ahmet Cevat'ın (Emre) adlarını anıyor; bu kişileri önemli görevlerde tutan Maarif Vekili'nin (Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel) görevden çekilmesi gerektiğini söylüyordu.

Bu mektuplar, yayımlandıktan sonra ayrıca çoğaltılarak yurdun her tarafına dağıtılması sonucunda, kamuoyunda büyük yankı yaptı. Memleketteki bütün aydınlar ve düşünürler bu mektuplardan olumlu-olumsuz etkilendiler. Başta Ankara ve İstanbul olmak üzere yurdun birçok yerinde komünizm aleyhinde hareketler başladı.⁴⁷⁰ Bu mektupların bir diğer özelliği de önceki dönemlerde hiç olmadığı şekilde Hükümeti çok açık ve şiddetli bir şekilde eleştirmesiydi.

⁴⁶⁵ Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 99.

⁴⁶⁶ Taylak, **a.g.e.**, s. 174.

⁴⁶⁷ Türkeş, **a.g.e.**, s. 27.

⁴⁶⁸ H. Nihal Atsız, "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup", **Orhun**, Sayı: 15 (Mart 1944), ss. 1-4.

⁴⁶⁹ H. Nihal Atsız, "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup", **Orhun**, Sayı: 16 (Nisan 1944), ss. 1-6.

⁴⁷⁰ Necdet Sançar, **İsmet İnönü ile Hesaplaşma**, Ankara, Afşin Yayınları, 1973, s. 2.

Savaşın şartlarının değişmesi ve müttefiklerin savaşı kazanma ihtimalinin artmasına paralel olarak o güne kadar Milliyetçi-Turancı yayınlara fazla ses çıkarmayan, hatta en resmi ağızlardan neredeyse destek veren hükümet için bu mektuplar tutumunu sertleştirmek için bahane teşkil etmiştir. Bu mektuplarda Milli Eğitim Bakanının itham edilmesinden sonra, Hasan Ali Yücel, 7 Nisan 1944'te Hüseyin Nihal Atsız'ın Boğaziçi Lisesindeki edebiyat öğretmenliği görevine son verdi. 1938 yılında değişikliğe uğrayan 1931 tarihli Matbuat kanununun 50. Maddesi gereği Orhun Dergisi, Bakanlar Kurulu kararıyla kapatıldı.⁴⁷¹

c. Hüseyin Nihal Atsız-Sabahattin Ali Davası

Sabahattin Ali, Atsız'ın mektubunda kendisine 'vatan haini' denildiği gerekçesiyle Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açtı. Sabahattin Ali'nin avukatlığını Ulus gazetesinin özel Hukuk müşaviri üstlendi. Dava 26 Nisan 1944 tarihinde Ankara Asliye Hukuk Mahkemesi'nde başlayacaktı. Davaya katılmak için İstanbul'dan Ankara'ya gelen Hüseyin Nihal Atsız'ı, Ankara garında karşılayan bir grup genç “-Kahrolsun Komünistler!..., -Yaşa Atsız..., -Çok yaşa, varol Nihal Atsız!..., Kahrolsun Komünistler!...”⁴⁷² sloganları atarak milli marşlar söylemeye başladılar. Atsız'ı omuzlarına alan grup, büyük bir sevgi gösterisi içinde onu tren garından alıp otele götürdüler. Otelden ayrılan grup daha sonra da Nazım Hikmet ile Sabahattin Ali'nin kitaplarını yakarak protesto eylemi yaptılar. Ancak bu eylemlerin kendiliğinden gelişen eylemler olmayıp daha önceden planlandığı ortaya çıkmıştır.⁴⁷³

İlk duruşma 26 Nisan 1944 günü başladı. “Mahkeme heyeti, başkan Hakim Saffet Ünan ve Savcı Hadi Tan'dan oluşmaktaydı. H. Nihal Atsız'ın avukatları Ferruh Ağan, Rasih Yeğengil ve Hamit Şevket İnce idi.⁴⁷⁴ Sabahattin Ali mahkemeye girince küfürler işitildi.⁴⁷⁵ Salon dolduğu için dışarıda kalanlar da içeri girmek isteyince polislerle grup arasında çatışma çıktı, camlar kırıldı. Bu grup da içeriye girince, duruşma salonu çok kalabalık oldu ve bu nedenle duruşma öğleden sonraya ertelendi. Öğleden sonra yapılan duruşmada da salon tamamen doldu.

⁴⁷¹ B.C.A., Belge tarih ve sayısı: 6.4.1944 - 3/686, Arşiv Dosya No: 030 18 1/12 11 7.

⁴⁷² Türkeş, a.g.e., ss. 34-35.

⁴⁷³ E.G.M.A., Kazım Alıoğlu'nun Hazırlık İddianamesi (7 Eylül 1944), Arşiv Dosya No: 11243/39A1, s. 14. (Ek: 27).

⁴⁷⁴ Cumhuriyet (27.4.1944).

⁴⁷⁵ Kabacalı, a.g.e., s. 94.

İlk sözü alan Sabahattin Ali suçlamaları redderek, meslek hayatı boyunca hiç siyasi faaliyetinin olmadığını, hakkında ne vatana ihanet ne de komünistlik suçundan dolayı hiçbir takibat yapılmadığını söyleyerek kendini savundu.

“Savunmalardan sonra mahkeme heyeti Sabahattin Ali’ye vatan haini olup olmadığını ispat edilmesini isteyip istemediği sorusunun sorulmasına, Nihal Atsız’ın eski bir mahkumiyeti olup olmadığını İstanbul Savcılığı’ndan sorulmasına ve gelecek duruşmanın 3 Mayıs 1944 günü saat 10.00’da yapılmasına karar vererek duruşmayı o gün için kapatmıştır.”⁴⁷⁶

Duruşmalardan sonra Nihal Atsız, Adliye Binası önünde kendisini bekleyen kalabalık grupla birlikte Gençlik Parkı’na kadar yürümüştür. Aralarında genç subayların, üniversiteli ve liseli gençlerin de bulunduğu grup yer yer Nihal Atsız lehinde tezahüratlarda bulunmuştur. Nihal Atsız ise, Ankara’da kaldığı otelde, birçok insan tarafından ziyaret edilmiştir.

İlk duruşmadan sonra taraflar arasındaki gerginlik iyice arttı. Davadan bir gün sonra 27 Nisan 1944’te çıkan bir münakaşada Türkçülerden Osman Yüksel Serdengeçti, Sabahattin Ali ile münakaşa etmiş ve Sabahattin Ali’yi tokatlamış, olaydan sonra suçüstü hükümlerine göre yargılanarak 12,5 lira para cezasına çarptırılmıştır.⁴⁷⁷ Atsız, 28 Nisan günü Dil ve Tarih-Coğrafya Doçentlerinden Osman Turan ile birlikte Fakülteyi ziyaret etmiş, o gün yine gösteri yapıp olay çıktığı için, Turan Bakanlık emrine alınmıştır.

d. İkinci Duruşma ve 3 Mayıs Olayları

Sabahattin Ali-Nihal Atsız davasının ikinci duruşması 3 Mayıs 1944 günü saat 10.00’da Ankara Adliyesinde, savcının iddianamesini okumasıyla yeniden başladı. Daha önceki duruşma esnasında ve duruşma sonrasında yaşanan olayları göz önünde bulunduran güvenlik güçleri, duruşma öncesi Adliye Binası çevresinde geniş güvenlik önlemleri aldılar. Polisin yanı sıra, Vali Tandoğan’ın emriyle jandarmadan da takviye kuvvetleri getirildi. Güvenlik güçlerinin işi sıkı tutması gereksiz değildi. Çünkü, solcu ve Türkçü gençler kendi aralarında bazı kararlar alarak, 3 Mayıs’taki duruşmadan önce ve duruşma sırasında büyük bir güç gösterisi için hazırlık

---

⁴⁷⁶ Cumhuriyet (27.4.1944).

⁴⁷⁷ Darendelioğlu, *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*, s. 117.

yapmışlardı. O günleri yaşayan ve yürüyüşlere kendisi de katılan Sait Bilgiç, Osman Yüksel Serdengeçti ve diğer arkadaşları ile yaptıkları toplantı sonucunda “İstiklal Marşı söyleme, yaşasın Türk milleti, Türk gençliği, Türk hakimleri, kahrolsun komünistler diye bağırma”⁴⁷⁸ kararı almışlardı.

Dava başlamadan önce adliye önünde ve adliye koridorunda dolduran kalabalık, Nihal Atsız'a sevgi gösterilerinde bulunarak 'Kahrolsun Komünistler' sloganı atmaya başladılar. Ancak topluluk, Vali'nin buyruğu üzerine polis tarafından dağıtıldı ve bina önüne jandarma barikadı kuruldu. Ama duruşma salonu yine tıklım tıklım oldu. Salona sığmayan çok büyük bir kalabalık, Adliye'nin önünde bekledi ve burada Sabahattin Ali'nin kitapları yakıldı. Duruşma esnasında Atsız konuşurken, üniversiteli bir grup genç Atsız'ı alkışlamaya 'Kahrolsun Komünistler' diye sloganlar atmaya başladılar.

Dışarıdaki topluluk sloganlar atarak Ulus Meydanına doğru yürüyüşe geçti. Alınan bütün önlemlere rağmen sloganlar atarak ilerleyen topluluğa tahminen on bini aşkın insan katılmıştır.⁴⁷⁹ Yürüyüş boyunca ‘Yaşasın Milliyetçi Türkiye, kahrolsun Komünistler, Yaşasın Türk milleti, kahrolsun Hasan Ali’ gibi sloganlar atarak ilerleyen topluluk, Ulus meydanında toplandı. “Orada yapılan konuşmalardan sonra ‘Rus Elçiliğine gidelim’ diyenler olduysa da topluluğu yönlendirenler, Başbakanlık konutuna gidileceğini bildirdiler. Başbakanlık binasına geldiklerinde, kapıdaki Binbaşının sert bir şekilde ‘Başbakan Makamında değil’ demesi üzerine, Hukuk fakültesinden Nezahat ile Gazi Eğitim Enstitüsünden Ülker Kaşlı, binbaşının üzerine yürüyüp yakasına yapıştılar.”⁴⁸⁰

Buradan ayrıldıktan sonra adliye binasına doğru ilerlerken polis engeliyle karşılaşan topluluktakiler, sık sık İstiklal Marşı söyleyerek polisi selam durmak zorunda bırakıyorlardı.* Ancak topluluk, olay yerine gelen motosikletli ve atlı polislerin de yardımıyla dağıtıldı. Buna kızan gençlerle polis çarpıştı, yaralananlar ve

⁴⁷⁸ **3 Mayıs Türkçüler Antolojisi**, Ankara, 1967, ss. 70-71. Sait Bilgiç, bu bilgileri 1944 Türkçülük olayında sorgulanması sırasında da vermiştir.

⁴⁷⁹ Reha Oğuz Türkkan, **Tabutluktan Gurbete**, İstanbul, Boğaziçi Yayınevi, 1975, s. 20.

⁴⁸⁰ Taylak, **a.g.e.**, s. 165 ; Kabacalı, **a.g.e.**, s. 95.

* Olaydan sonra İçişleri Bakanlığı bir genelge yayınlarak, eylem sırasında İstiklal Marşı söylendiği takdirde Polisin selam durma zorunluluğunu kaldırdı. İçişleri Bakanlığının tamiminde “Usül dairesince müracaat ve mezuniyet istihsal edilmeden yapılan içtimalarda zabıtayı vazifesini ifaya mani duruma düşürmek maksadiyle İstiklal Marşı söyleyerek selam resmi ifasına mecbur etmek gibi bazı hilelere tevessül olunduğu anlaşıldığından, zabitanın müdahalesini bertaraf etmek gayesiyle yapılacak bu gibi emrivakiler karşısında, zabıta memurlarının selam vermekle mükellef olmayıp, kendilerinden beklenen vazifenin intizam ve asayışı teminden ibaret olduğu” belirtilmiştir. “Zabıtaya mühim bir tamim: Ankara’daki hadisede tatbik edilen hile”, Bkz.: **Ulus** (7.5.1944).

birçok tutuklananlar oldu.⁴⁸¹ Bu gösterilerde yaklaşık 165 üniversite öğrencisi tutuklandı. Güvenlik görevlilerinin göstericilere karşı takındığı sert tavır⁴⁸² ve birçok kişinin de gözaltına alınması, hükümetin Türkçülere karşı bundan sonra daha tavizsiz bir politika izleyeceğinin işaretiydi. Polisin göstericileri dağıttıktan sonra gözaltına aldıklarından ikisi 4 Mayıs'ta tutuklandı. Gençlerin yakalanıp tutuklanmaları o gece ve ertesi gün de devam etti. Yakalananlar arasında Ali Çankaya, Sait Bilgiç, Osman Yüksel, Sait Sadi Danişmentgazioglu, Ahmet Ellezoğlu, Cevdet Savgar gibi isimler de vardı.

Atsız'ın avukatlarının esas savunmayı hazırlamak üzere mahkemeden süre talep etmeleri üzerine mahkeme, kesin karar için duruşmayı 9 Mayıs 1944 tarihine erteledi.⁴⁸³

Bu olaylar basında geniş yer buldu. Cumhuriyet gazetesi manşetinde olaylara karışanları nizam düşmanlığıyla suçlayarak manşetinde “Ankara’da birkaç tahrikçinin bir dava vesilesi ile bazı gençleri aldatarak yaptırdıkları nümayişler. Yakalanan bu tahrikçiler, Romanya’nın başına bela getiren Gardistlerin basit Taklitçileridir. İstanbul’daki başları ile Ankara’dakiler eskiden beri mektuplaşıyorlardı” diye yazmıştır.⁴⁸⁴ Gazete daha sonra olaylar hakkında “Milli Birlik Düşmanı: Irkçı ve Turancı” manşetini kullanmıştır.⁴⁸⁵ Birçok köşe yazarı olaylarla ilgili yazılar yazmıştır. Falih Rıfkı Atay,⁴⁸⁶ Hüseyin Cahit Yalçın,⁴⁸⁷ Necmeddin Sadak,⁴⁸⁸ Zekeriya Sertel,⁴⁸⁹ yazdıkları yazılarda olayları şiddetle eleştirmişlerdir. O günün tanınmış gazetecilerinden Asım Us ise, Nihal Atsız’ı hedef alarak, onu zavallı bir öğretmen olarak değerlendirmiş, gençleri de kötü emellerine alet etmekle suçlamıştır.⁴⁹⁰

---

⁴⁸¹ Türkkan, **a.g.e.**, s. 20.

⁴⁸² Sonradan yayınlanan bir çok hatıratla, güvenlik kuvvetlerinin gençlere davranışı ile ilgili ifadelere rastlamak mümkündür. Örneğin, o günleri yaşayan Alpaslan Türkeş, “bu üniversite gençliğine çok büyük kuvvetle hücum edildi. Milli Şef’in şahsi emriyle saldıranlar zerre kadar merhamet tanımadılar. Milliyetçi gençleri kıyasıya dövdüler. Kafa yardılar, göz patlattılar... Vücutları morarıncaaya kadar, üstleri başları kanlarla bulanıncaaya kadar, hatta birkaçının kolları kaburgaları kırılıncaaya kadar dövüldüler.” demektedir. Bkz.: Türkeş, **a.g.e.**, s. 38.

⁴⁸³ **Tasvir-i Efkar** (4.5.1944).

⁴⁸⁴ **Cumhuriyet** (7.5.1944). (Ek: 27)

⁴⁸⁵ **Cumhuriyet** (9.5.1944).

⁴⁸⁶ Falih Rıfkı Atay, “Nizam Düşmanlığı Yaptırmayız”, **Ulus** (7.5.1944); “Irkçılık ve Turancılık”, **Ulus** (9.5.1944).

⁴⁸⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, “İfrat-Tefrit”, **Yedigün** (Mayıs 1944).

⁴⁸⁸ Necmeddin Sadak, **Akşam** (9.5.1944).

⁴⁸⁹ M. Zekeriya Sertel, “Beşinci Kol”, **Tan** (8.5.1944).

⁴⁹⁰ **Vakit** (10.5.1944).

Sabahattin Ali - Nihal Atsız davasının son oturumundan iki gün önce Atsız'ın Avukatı H. Şevket İnce, Ulus Gazetesine bir mektup göndererek davadan çekildiğini bildirmiştir. 9 Mayıs'taki son oturumda salona yalnızca Savcılıktan davetiye alanlar alındı. Mahkeme neticesinde “Mücerret olarak söylenen ‘vatan haini’ tabiri mahsus madde tayini veya fiil isnadı ile hakaret olmayıp, namus ve şöhrete taarruz edici sövmekten ibaret bulunmasına göre, Nihal Atsız'ın suçu TCK'nın 482'nci maddesinin son fıkrasına uygun olduğundan altı ay müddetle hapsine ve yüz lira ağır para cezasıyla mahkumiyetine...”⁴⁹¹ karar verildi. Ancak çeşitli hafifletici sebeplerden ceza dört aya indirildi ve ertelendi.

Dava bitmişti. Ancak, hükümetin Türkçülere karşı başlattığı mücadele başka bir yönde devam edecektir. Hasan Ali Yücel başkanlığında kurulan bir komisyon hazırladıkları bir raporla Türkçü yayınları tespit ederek İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına bildirmeyi kararlaştırmıştır. Bundan sonra kamuoyunda, görülen davalar ‘İrkçılık-Turancılık’ nitelemesiyle kullanılmıştır.

e. Arama ve Tutuklamalar

Bu olaylar, uzun yıllar böylesi bir gösteri olmayan Ankara'da şok etkisi yaptı, bir çok insanda heyecan ve tedirginlik meydana getirdi. O dönemin tanıklarının yorumu ilginç: “Bunlar, emirle heyecana gelen, emirle sokağa çıkan, emirle meydanlarda birikip, Halk Partisi ve hükümet tarafından hazırlanıp ellerine verilmiş nutukları okuyan disiplinli bir gençliğe alıştıklarından”,⁴⁹² bu tür bir eylem böyle bir dönemde duyulmamış, umulmamış bir davranıştı.⁴⁹³ 14-17 Mayıs 1944 tarihleri arasında İstanbul, Ankara ve Samsun'da birçok Turancı tutuklandı. Hükümet, hemen soruşturma başlattı. 3 Mayıs'ta gözaltına alınan Atsız, 9 Mayıs'ta mahkemenin sonuçlanmasından hemen sonra tevkif edilmiştir. Bütün bu olaylar sonrasında esas hedef durumundaki Nihal Atsız'ın üstü başı, yattığı oteldeki eşyaları ve İstanbul'daki evi polis tarafından didik didik aranmış,⁴⁹⁴ gazete koleksiyonları, defterleri, evindeki bütün mektupları, neşredilmemiş yazıları hepsi ve her şeyi alınmıştır. Askeri Adli Hakim Kazım Alöç'ün 8 Temmuz 1944'te Cebbar Şenel ve Cemal Oğuz Öcal

---

⁴⁹¹ Cumhuriyet (10.5.1944).

⁴⁹² Türkeş, a.g.e., s. 36.

⁴⁹³ Türkkan, a.g.e., s. 20.

⁴⁹⁴ Türkeş, a.g.e., s. 38.

arasında yaptığı yüzleştirme zaptında, “Cebbar Şener ve Cemal Oğuz Öcal, 3 Mayıs olaylarının kendileri tarafından planlandığını, atılacak sloganların, yapılacak eylemlerin tek tek tespit edildiğini, bütün bunların Nihal Adsız tarafından tasvip ve tavsiye edildiğini, gösterinin planlarını gözden geçirerek beğendiğini beyan etmişlerdir.”⁴⁹⁵ Olayların içinde yer alan Ülker Kaşlı ve Nezahat Uran da sorgulamalarında bu şekilde ifade vermişlerdir.⁴⁹⁶

Gözaltına alınmalar ve tevkif edilmeler Atsız’la sınırlı kalmadı. Polatlı’da 14 asteğmen tutuklandı, 250 Harbiyeli hakkında soruşturma açıldı.⁴⁹⁷

Reha Oğuz Türkkkan yürüyüşün sorumlularından görülerek 10 Mayıs’ta tutuklandı. Türkiye’nin her yanında Türkçü bilinenlerin üstleri, evleri, işyerleri aranarak, evraklarına ve bazı eşyalarına el konuldu. Beyoğlu Örfi İdare Korgeneralliği, İçişleri Bakanlığından, Diyarbakır lisesi talebelerinden bazılarının Nihal Adsız vakası ile Turancılık ve ırkçılık hareketi ile alakalı görüldüklerinden, tevkif edilmeleri ve elde edilecek vesaiğin gönderilmesini talep edilmiştir.⁴⁹⁸ İçişleri Bakanlığı, adı geçen şahısların “dahil oldukları Turancı, İrkçı ve Müfrit Milliyetçi gizli bir birliğin mevcut bulunduğu, bu birlikte daha bir çok talebenin âza olarak kayıtlı oldukları, Birliğin gizli bir içtima mahalli olup burada, tabanca, hançer vesaire ile ayrıca şifreli muhaberelelerini havi dosyaları, kütüphaneleri ve kayıtlı bulunan âzaların hüviyet ve karakterlerini bildirir bir dosyanın da mevcut bulunduğunu”⁴⁹⁹ bildirmiştir.

Nihal Atsız’ın Balıkesir’de edebiyat öğretmenliği yapan kardeşi Necdet Sançar 14 Mayıs’ta tutuklandı. Aynı gün İstanbul Emniyet Müdürü’nün gözetiminde Zeki Velidi Togan’ın evini arayan polis, Togan’ı gizli örgüt kurmakla suçlayarak kendisinden ihtilâl için imzaladıkları gizli anlaşmanın metnini istemişlerdir.⁵⁰⁰ Savcı Alöç iddianamesinde örgüt üyelerinin Zeki Velidi’nin önünde Türkistan bayrağı, Türk Bayrağı, Kur’an ve tabanca üzerine yemin ettiklerini beyan etmiştir.⁵⁰¹ Aynı

⁴⁹⁵ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11243-104. (Ek: 28)

⁴⁹⁶ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11243-104. (Ek: 28)

⁴⁹⁷ Türkeş, a.g.e., s. 39.

⁴⁹⁸ E.G.M.A., Sabit Noyan imzası ile Dahiliye Vekaleti’ne gönderilen 13 Mayıs 1944 tarih ve 4460 sayılı şifre yazısı, Arşiv Dosya No: 11243-50. Dosyada yer alan bu yazıda tevkif edilmesi istenenler şunlardır: Kemal Erkan, Selahattin Yıldız, Şadan Dinçer, Celal Demirsoy, İsmail Aydın, Cevdet Yıldırım ve haricte Mücellit ve kitapçı Mahmut adındaki şahıslar.

⁴⁹⁹ E.G.M.A., Dahiliye Vekili Hilmi Uran imzasıyla Birinci Umumi Müfettişliğe ve Diyarbakır Vilayetine gönderilen 13/15/944 tarihli şifreli cevap yazısı, Arşiv Dosya No: 11243-50/51/52/53/54/58.

⁵⁰⁰ Darendelioğlu, **Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 121.

⁵⁰¹ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11243-39A1.

gün Aydın'da Mali Kontrolör Hamza Sadi Özbek, İstanbul'da Nurullah Barıman ve Şair Orhan Şaik Gökay'ın evi aranırken, 17 Mayıs'ta, Samsun'da Tabip Üsteğmen Fethi Tevetoğlu'nun revirde üstü ve evi aranmıştır. Şebinkarahisar Orman Bölge Şefi Fazıl Hisarcıklı ise Biga'da yedek subay iken tutuklanmıştır.⁵⁰²

Yusuf Hikmet Bayur son zamanlarda çıkan bu olaylarla ilgili olarak bir önerge vererek İçişleri Bakanlığı'ndan bilgi istemiştir. Bunun üzerine söz alan İçişleri Bakanı Hilmi Uran "o ana kadar cereyan eden hadiselerin basında yer aldığını, henüz soruşturmanın devam ettiğini, kesin cevabın ancak soruşturmanın tamamlanmasından sonra verilebileceğini"⁵⁰³ söylemiştir.

3 Mayıs günü Ankara'da cereyan eden gösterilerle birlikte önce yüzlerce kişi tevkif edilmiş ve sonra sanık adedi 83'e inmiş ve mahkemeye sanık olarak 23 kişi sevk edilmiştir.⁵⁰⁴ 28 Haziran 1944 tarihinde kendisi de tutuklanacak olan Hikmet Tanyu, bu dönemde tutuklananların sayısını "90'a yakın" olarak belirtmektedir.⁵⁰⁵ Alparslan Türkeş⁵⁰⁶ de tutuklananların boyutunun çok geniş olduğunu iddia etmekte ve "Orhun Dergisine abone olanlar, bu dergide tek yazıları çıkmış olanlar, Nihal Atsız'a sokakta bir defa selam vermiş olanlar hep tevkif edilmişlerdir"⁵⁰⁷ demektedir. Polis, bu olaylara karışan şahıslar hakkında çok geniş çaplı tahkikat başlatmış ve tahkikatı yapılan her bir kişi için uzun yazışmalar yapılmıştır.⁵⁰⁸ Bu konudaki ilginç bir örnek ise şöyle cereyan etmiştir: İstanbul'da Kazım Altuğ adında sarhoşluktan bir ay hapis yatan, serseri ruhlu olarak tanınan, adi vakalara karışan bir işçi hakkında, 30.9.1944 tarihinde Turancılar lehine söz söylediği gerekçesiyle tahkikat yapılmış, ancak suçsuz bulunarak serbest bırakılmıştır.⁵⁰⁹

Tutuklananlar arasında, Irkçılık-Turancılık davasında yargılananların dışında soruşturma geçiren, şair Arif Nihat Asya,⁵¹⁰ düşünce adamı Nurettin Topçu⁵¹¹ ve

---

⁵⁰² Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 121.

⁵⁰³ **Vatan** (17.5.1944).

⁵⁰⁴ Taylak, **a.g.e.**, s. 166.

⁵⁰⁵ Ziya Gökalp, **Kızıllema**, Haz: Hikmet Tanyu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 26.

⁵⁰⁶ Alparslan Türkeş'in annesi Zehra Türkeş, 9.8.1944 tarihinde İsmet İnönü'ye bir mektup yazarak oğlunun tutuklanmasından dolayı çok sıkıntı çektiklerini ve oğlunun affedilmesini istediklerini söylemiştir. Bkz.: **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11243-89; Alparslan Türkeş sıkıyönetim savcısı Yzb. Kazım Alöç'e 21 Temmuz 1944 tarihinde yazdığı bir mektupta da ders aldığını, pişman olduğunu, affedilmek istediğini belirtmiştir. Bkz.: Alöç, **a.g.m.**

⁵⁰⁷ Türkeş, **a.g.e.**, s. 40.

⁵⁰⁸ EGM arşivlerinde 11243 sıra numarasında kayıtlı dosyalarda Türkçü-Turancı olduğu iddiasıyla takibat altına alınan yüzlerce kişiye ait yazışmalara rastlanmaktadır.

⁵⁰⁹ **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11243-156.

⁵¹⁰ **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11243-154.

⁵¹¹ **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11243-122.

Said Nursi'nin avukatı Bekir Berk⁵¹² gibi bazı tanınmış isimlere ait dosyalara da rastlamak mümkündür.

Nihal Atsız'ın iki açık mektubu ile başlayan ve 3 Mayıs'ta büyük bir kitle hareketine dönüşen bu gençlik hareketi, iç ve dış siyaset alanında olduğu kadar Türkçülük hareketleri ve sonraki olaylar açısından büyük bir öneme sahip olmuştur. 1945 yılı 3 Mayıs'ında yıldönümü münasebetiyle ilk anma toplantısı yapılmış ve 3 Mayıs Türkçüler günü kabul edilerek kutlanmaya başlanmıştır. Ancak esas olarak 3 Mayıs olayları sonrasında hükümetle Türkçüler arasında şiddetli mücadele bundan sonra başlamıştır.

f. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Tahkikat Raporu

Sıkıyönetim Komutanlığı, Türkçülerin bu ileri gelenlerini birer birer tutuklarken aynı zamanda Emniyet Genel Müdürlüğü de bir tahkikat başlatmıştır. Tahkikat sonucu hazırlanan raporda, Irkçılık-Turancılık olaylarına karıştığı öne sürülen kalabalık bir isim listesi hazırlanmıştır.⁵¹³ İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın imzası ve 18 Mayıs 1944 tarihli bir yazısı ile İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına gönderilen raporda bir iddia olarak bunların gayelerinin ne olduğu geniş bir şekilde yer almış, Türkçüler vatan haini ve devlet nizamını yıkmak isteyen kişiler olarak nitelendirilmiştir.

Emniyet Genel Müdürlüğünün, hükümetin emriyle başlattığı takibat sonucunda hazırlanan raporda, tespit edilen Irkçı-Turancılar listesinde şu isimler yer almıştır: ⁵¹⁴ “1. Cafer Seyit Kırimer, 2. Muharrem Feyzi Togay, 3. Ali Genceli, 4. Zeki Velidi Togan, 5. Akdes Nimet Kurat, 6. Nebil Buharalı, 7. Reha Oğuz Türkkan, 8. Hüseyin Namık Orkun, 9. Remzi Oğuz Arık, 10. Mehmet Halil Bayrı, 11. Bedriye Atsız, 12. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, 13. Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, 14. Mustafa Müftüoğlu, 15. Seki Sofuoğlu, 16. Gülcan Tevetoğlu, 17. Uluğ Turanlıoğlu, 18. Ali Haydar Yeşilyurt, 19. İzzettin Şadan, 20. Nihal Atsız, 21. Tahir Akın Karaoğuz, 22.

---

⁵¹² **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11243-145/I. Türkçülükten takibata uğrayıp daha sonra farklı bir siyasi görüşü benimseyerek yıllarca Said Nursi'nin avukatlığını yapan Bekir Berk'in yanısıra, siyasi yelpazedeki yerini çok zıt bir yere taşıyan bir diğer örnek ise Mehmet Hayrettin Abacı'dır. 1944 yılında lise talebesi iken Irkçılık-Turancılık davasında sorguya çekilen ve evinde Türkçü yayınlar ele geçirilen Abacı, daha sonra pişman olarak bu hareketten uzaklaşmış ve komünist ideolojiyi benimsemiştir. Bkz.: **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11243-112.

⁵¹³ EGM arşivlerinde 11243 sıra numarasında kayıtlı dosyalar.

⁵¹⁴ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Ankara, Kalite Matbaası, 1974, s. 249.

Mustafa Hakkı Akansel, 23. Hakkı Yılanlıoğlu, 24. Tesbihçioğlu, 25. Kadircan Kafli, 26. Azeri M. Altunbay, 27. Abdülkadir İnan, 28. Sanan Azer, 29. Samet Ağaoğlu, 30. Ahmet Caferoğlu, 31. Ali Dursun Tevetoğlu, 32. M. Şakir Ülkütaşır, 33. Yusuf Kadıgil, 34. Mükremin Halil Yinanç, 35. Sepicioğlu, 36. Nurullah Barıman, 37. Hamza Sadi Özbek, 38. Orhan Şaik Gökyay, 39. Hüseyin Avni Göktürk, 40. Necdet Sançar, 41. Cemal Oğuz Öcal, 42. Nihat Sami Banarlı, 43. Peyami Safa, 44. Fethi Tevetoğlu, 45. Elmas Yıldırım, 46. Osman Turan, 47. İsmet Rasin Tümtürk.”

Bu raporda, “Örfi İdare Komutanlığınca Nihal Adsız, Reha Oğuz Türkan, Zeki Velidi ile Doktor Hasan Cansever’in evinde”⁵¹⁵ yapılan aramalarda elde edilen mektup, kitap, gazete ve benzeri belgelerden hareketle Türkçülerin hedef ve gayelerinin ortaya çıkarıldığı belirtilmekte, Türkçüler tarafından yayınlanan dergilerin amaçları izah edilmektedir.

Nitekim, raporda yer alan ve “bu faaliyetlerin hedef ve gayeleri” başlığı altında; “Nihal Atsız’ın İstanbul’da ikametgahında yapılan araştırmada çıkan bir defterde kendi el yazısı ile ‘yüce dilek, en büyük Türkiye’ yazılı olduğu; Reha Oğuz’un evraklarından çıkan ‘Türkçülüğün Ana Hatları’ başlıklı yazıda; ‘Türkçülük, Milliyetçilik ve Irkçılıktan müteşekkildir. Her ırkın üstünde Türk ırkı’ denildiği; Taksim Lisesi son sınıf talebelerinden Şevki Ersoy’a Diyarbakır Lisesi talebelerinden Kemal Erkan’ın gönderdiği mektupta, ırkçılık ve Turancılık gayesi ile Reha Oğuz Türkan ile temasta bulunduğu”; Dr. Hasan Ferit’in üstünde ve evinde çıkan ‘Tutsak Türk İlleri Birliği’ başlıklı nizamnamede ‘Tek bir milletin tek bir devlet olacağı, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Tutsak Türk ellerini büyük bir selahiyetle temsil edeceği’; 7 Mart 1944 günü Zeki Velidi’nin evinde yapılan anlaşmada, Dr. Ferit Cansever, Zeki Velidi, Reha Oğuz, Nihal Atsız ve diğer şahıslar bulunduğuna göre bu esasın yalnız Hasan Ferit’in fikri olmayıp, hepsi tarafından benimsendiği”⁵¹⁶ belirtilmektedir.

Raporda o günün Türkçü yayınları üzerinde ayrıntılı değerlendirmeler de yapılmıştır.⁵¹⁷

Emniyet Genel Müdürlüğü’nün Tahkikat Raporunda adı geçen ve Irkçılık-Turancılık davasının önemli isimlerinden olan Hüseyin Namık Orkun, uzun yıllar Ankara Polis Enstitüsünde öğretmenlik yapmış, polis dergilerinde yazıları

⁵¹⁵ Tanin (19.5.1944). (Ek: 29).

⁵¹⁶ Tekin Erer, **Basında Kavgalar**, İstanbul, 1965. ss. 116-119.

⁵¹⁷ Goloğlu, a.g.e., s. 249.

yayınlanmış bir kişidir.⁵¹⁸ Ancak 3 Mayıs olaylarından sonra başlayan takibat ve soruşturmalardan sonra dikkatleri üzerine çekmeye başlamış ve Enstitüde yaşanan bir olaydan sonra bu görevinden istifa etmiştir. Polis Enstitüsünde Tarih ve coğrafya muallimliği yapan Hüseyin Namık Orkun, öğretmenler odasında diğer öğretmenlerle yaptığı bir sohbet; Sabahattin Ali-Nihal Adsız davasında hükümetin tesiri olduğunu ve hakime tesir edildiğini, Adsız'ın muhakkak mahkum edileceğini söylemesi üzerine diğer öğretmenler kendisini şikayet etmiştir. Bunun üzerine Orkun hakkında tahkikat başlatılmış ve Emniyet Umum Müdür Muavini Kamuran Çuhruk, muhakkik olarak tayin edilmiştir. Ancak yapılan yazışmalardan Orkun'a bir ceza verilmesi yerine 6.6.1944 tarihinde İçişleri Bakanından gelen şifahi bir emirle istifa ettirildiği anlaşılmaktadır.⁵¹⁹

g. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına Yayınlanan Resmi Tebliğ

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığından İçişleri Bakanlığına yazılan bir yazıda, Nihal Adsız hadisesine dahil olup yeniden nezaret altına aldırılan insanların isimleri sayılmaktadır. “Zeki Velidi Togan, Şevki Ersoy, Hasan Ferit Cansever, İsmet Rasin, Mehmet Külahlı, Necdet Özgelen, Cihat Savaşsel, Muzaffer, Bedriye Adsız, Ziya Özbayrak, Nurullah Beriman, Zeki Sofuoğlu, Hamza Sadi Özbek. Yeniden arama emri verilenler Remzi Oğuz Arık, Abdullah Taymas, Mehmet Birsin, Hakkı Maro, Fethi Tevet, Mustafa Hakkı Akansel, Nihat Gökalp, Yaşar Gökçek, Süleyman Taşözdil, A. Karaoğuz.”⁵²⁰ Emniyet Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı

⁵¹⁸ Hüseyin Namık Orkun'un **Polis Dergisinde** yayınlanan muhtelif makale ve yazılarından bazıları şunlardır: “Eski Türklerde Zabıta ve Karakol Sözlerine Dair Bir Araştırma”, Sayı: 309, 1937, s. 3931; “Eski Türklerde Zabıta Amiri”, Yıl: 25, Sayı: 312, 1938, s. 101; “Macar Polis Teşkilatı”, Sayı: 312, 1938, s. 123; “Su Başı”, Sayı: 313, 1938, s. 25; “Zabıta Tarihimize Bir Kuş Bakışı”, Sayı: 314-315, 1938, s. 52; “Cumhuriyet Devrinde Polis Neşriyatı”, Sayı: 314-315, 1938, s. 135; “Türk İstilas Devrinde Macaristan'da ve Avusturya'da Casuslar”, Sayı: 316, 1938, s. 48; “Dördüncü Mehmed Zamanında Devlet İdaresi ve Asayişsizlik”, Sayı: 318, 1939, s. 57; “Subaşlarına Dair”, Sayı: 319, 1939, s. 42; “Karakollarımızın Tarihine Dair”, Sayı: 320, 1940, s. 44; “Eski Türklerde Yemin”, Sayı: 321, 1940, s. 46; “Eski Türk Kanunlarında Cürüm ve Cinayet”, Sayı: 321, 1940, s. 51; “Eski Bir Uygur Vesikasında Bir Cürüm Vakası”, Sayı: 322, 1940, s. 56; “Eski Bir Türk Vesikasında Bir Cürüm Hadisesi”, Sayı: 323, 1940, s. 66; “Siyaset Çeşmesi”, Sayı: 323, 1940, s. 68; “Hukuk Tarihimizin Uygur Vesikaları”, Sayı: 324, 1941, s. 66; İstihbarat-II: İç İstihbarat, Yıl: 27, Sayı:14-325, 1 Mayıs 1941, s.157; “Eski Türklerde Devlet Teşkilatı”, Sayı: 326, 1941, s. 53; “Devlet Kuvvetlerinin Silah Kullanma Selahiyeti”, 1941, Sayı: 326, s. 203; “Eski Türklerde Devlet Teşkilatı”, Sayı: 327, 1941, s. 41; “İdare Bilgileri”, Sayı: 327, 1941, s. 169.

⁵¹⁹ Emniyet Genel Müdürlüğü arşivlerinde yaşanan bu istifa olayına ait bir çok yazışma evrakını bulmak mümkündür. Bkz.: **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11243-160.

⁵²⁰ **E.G.M.A.**, Örfi İdare K.V. Tümğ. Ziya Yazgan imzasıyla Dahiliye Vekaletine yazılan 17.5.1944 tarihli ve Ş.I.Nd.4545 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11243-101.

tahkikat raporunun ardından, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 18 Mayıs günü Anadolu Ajansı aracılığıyla yayımlanan bir resmi tebliğde, Nihat Atsız-Sabahattin Ali davasının mahkemesi sırasında meydana gelen olaylardan sonra nezaret altına alınan bazı kimselerin ev veya işyerlerinden çıkan evrakın verdiği şüphe üzerine Nihat Atsız, Reha Oğuz Türkkkan ve Zeki Velidi ile Hasan Ferit Cansever'in İstanbul'da bulunan evlerinde İstanbul Örfi İdare Komutanlığınca aramalar yapıldığı ve elde edilen vesikaların incelendiği belirtilmektedir.

Tebliğde ayrıca, “İrkçılık ve Turancılık gayeleri güden ve son zamanlarda faaliyetlerini arttırdıkları, bu yolda tertibat aldıkları ve antlaşmalar imzaladıkları görülen bu kimselerin, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile müesses bugünkü rejimimize ve vatandaşların milliyetçilik hislerine aykırı umdeleri ve bu umdelere varmak için gizli cemiyetleri, faaliyet programları, teşkilat ve propaganda organları, hatta muhaberelelerini gizli tutmaya mahsus şifreleri ve parolaları vardır. Bunlar memleketin muhtelif mntıklarında ve bilhassa her çeşit terbiye müesseselerinde masum gençlerin milliyetçilik ve vatanseverlik duygularını istismar ederek, genç nesil arasında kendilerine taraftar toplamak ve bu suretle hedeflerine ulaşmak için devamlı bir faaliyet sarf etmekte, zararlı ideolojilerini tahakkuk ettirmek yolunda çalışmaktadır. Bu mahiyetteki faaliyet Teşkilatı Esasiye Kanunumuza aykırı ve Türk Ceza Kanunumuza göre suç vasıflarına haiz olduğundan failleri hakkında selahiyetli adli merciler tarafından kanuni takibat yapılmak üzere işe el konulmuştur.”⁵²¹ denilmektedir.

Bütün bu gelişmelerden sonra hükümetin aldığı sert tedbirler ve uygulamalar devam ederken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı dolayısı ile Ankara 19 Mayıs Stadyumunda yaptığı sert konuşmada, hükümetin yeni siyasi politikalarıyla Türkçülüğe karşı takınacağı tavrı net bir şekilde ortaya koymuştur. İnönü bu konuşmasında, ağırlıklı olarak İrkçılık-Turancılık hakkında görüşler belirterek, Türkçülere çok sert ithamlarda bulunmuştur. İnönü'nün bu konuşmasında söylediği sözler ve verdiği mesajlar çok açıktı. İnönü'nün özellikle konuşmasının sonunda söylediği “emin olabilirsiniz ki vatanımızı bu yeni fesatlara karşı da kudretle müdafaa edeceğiz”⁵²² sözleri hükümetin fesat olarak nitelendirdiği Türkçülerle nasıl mücadele edeceğini gösteren açık bir meydan okumaydı. Türkeş'e göre “Tek Parti ve Şef diktasının hüküm sürdüğü memlekette polis, Sıkıyönetim,

⁵²¹ **Tasvir-i Efkâr** (19.5.1944); **Cumhuriyet** (19.5.1944). (Ek: 30).

⁵²² **Tanin** (20.5.1944). (Ek: 31)

Savcılar ve Mahkemeler, artık Şef'in ağzından savrulmuş olan bu ithamları doğrulayacak şekilde faaliyet göstermek durumundaydı.”⁵²³

Bu konuşmaya basından büyük destek geldi. Akşam gazetesi konuşmayı “Milli Şefin millete büyük dersi” olarak manşetine taşımıştır.⁵²⁴ Cumhuriyet Halk Partisi'nin gayri resmi yayın organı durumundaki Ulus gazetesinin en etkin yazarı Falih Rıfkı Atay⁵²⁵ sadece kendi gazetesi ile sınırlı kalmamış diğer gazeteleri de yazılarıyla bu konuda yönlendirmiştir. Yine o dönemin ünlü yazarlarından Nadir Nadi, Türkçüleri ağır bir dille itham ederek, onları hayalcilikle suçlamıştır.⁵²⁶ Necmeddin Sadak'a göre, “İrkçılık, Türkiye'yi içeriden, Turancılık dışarıdan yıkmak için bulunmuş en verimli tedbirlerdir.”⁵²⁷ Bu konu uzun süre basını meşgul etmiş ve bir çok yazar günlerce bu konuşma üzerine yazılar ve makaleler kaleme almıştır.

İnönü'nün konuşmasından sonra gündemin en önemli maddesi haline gelen Türkçülük meselesi TBMM'de de gündeme gelmiştir. Yusuf Hikmet Bayur ülkenin içinde meydana gelen son olayları değerlendirmiş ve yaptığı konuşmada “Bu propagandalar yıllardan beri sinsice veya açıkça gazete, mecmua ve saire ile devam ediyordu. Bizim aklımız nerede idi? Niçin bir şey yapmadık? Niçin bu işin bu dereceye kadar gelmesine müsaade ettik?”⁵²⁸ diye sormuştur.

Daha ilginç bir konuşma ise daha önce Türkçülüğü ile övünen Şükrü Saraçoğlu'nun bütçenin kabul edilmesinden dolayı 29 Mayıs'ta yaptığı teşekkür konuşmasıdır. Saraçoğlu bu konuşmasında son olayları değerlendirmiş ve hükümetin iç siyasette takip edeceği yolu açıklamış ve önceki konuşma ve beyanatlarının tersine Türkçüleri ciddi bir şekilde gericilikle ve bozgunculukla suçlamıştır.

Bu olaylar özellikle üniversite gençliği arasındaki mevcut kutuplaşmayı daha da artırmıştır ve öğrenciler arasında sürtüşmeler yaşanmaya başlanmıştır. “Ankara'da Nihal Adsız hadisesi üzerine Turancılar arasında yapılan tevkifatı müteakip solcu talebeler arasında memnuniyet duyanların birbirlerinin yanından geçerken bu memnuniyetlerini sağcı diye tanımladıkları talebeye ihsas”⁵²⁹ ettirmeye, hatta bu öğrencilere tehditkâr mektuplar göndermeye başlamışlardır.

---

⁵²³ Türkeş, **a.g.e.**, s. 40.

⁵²⁴ **Akşam** (21.5.1944).

⁵²⁵ Falih Rıfkı Atay, “Cumhurreisimizin Nutku”, **Ulus** (21.5.1944).

⁵²⁶ Nadir Nadi, “Bizim Realitemiz, Bizim İdealimiz.” **Cumhuriyet** (19.5.1944); “Nutuktan Sonra...” **Cumhuriyet** (21.5.1944).

⁵²⁷ Necmeddin Sadak, “Milli Şefin millete büyük dersi”, **Akşam** (21.5.1944).

⁵²⁸ **TBMMZC**, Devre: 7, Cilt: 10, 58. İnikat (22.5.1944), s. 158.

⁵²⁹ **E.G.M.A.**, İstanbul Valisi'nin Dahiliye Vekaletine gönderdiği 15.7.1944 tarih ve 3-3759/15585 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12948. (Ek: 32).

h. Türkçülük (İrkçılık-Turancılık) Davasının Başlaması, İşkence İddiaları ve Tabutluklar

Bütün bu gelişmelerin ardından Türkiye çapında geniş bir tutuklama faaliyeti başlamıştır. Tahkikat raporları, resmi tebliğlerden sonra birçok tanınmış, tanınmamış Türkçü sorgulanmış ve 23 kişi hakkında iddianame hazırlanarak yaklaşık 3 ay gibi uzun bir gözaltından sonra gizli cemiyet kurmak, nizam düşmanlığı yapmak ve hükümeti devirmek gibi bir takım isnatlarla mahkemeye sevk edilmişlerdir.⁵³⁰ Tutuklananlar temel insan haklarından mahrum bırakıldıklarını belirtmişlerdir. “Sizi evinizden ayırıyorlar. Bütün dünya ile ilişkiniz kesiliyor, maaşınız verilmiyor. Fakat bunun adına tutukluluk değil nezaret altına alınma deniyordu. Bu da o günkü idaredeki hukuk anlayışının örneği idi.”⁵³¹

Gözaltına alınan hemen hemen bütün sanıklar, ifade ve hatıralarında mahkemeye kadarki 3 aylık gözaltı süresince çok zor günler geçirdiklerini, işkence gördüklerini söylemişlerdir.⁵³² Gözaltına alınanlar daha sonra İstanbul Emniyet Müdürlüğünün Sirkeci’de bulunan Sansaryan Han’daki merkez binasında bulunan ve tabutluk olarak isimlendirilen tek kişilik hücrelerde günlerce aç, susuz ve uykusuz bırakılarak ifade vermeye zorlandıklarını, son derece çirkin ve ağır işkencelere maruz kaldıklarını beyan etmişlerdir.⁵³³ Nihal Adsız; Emniyet Müdürlüğündeki hazırlık tahkikatı sırasında, Kamuran Çuhruk’un tabanca ve dayakla sanıkları tehdit ederek Savcı Kazım Alöç’ün dikte ettirdiği zabtı tehdit ve gürültüye getirerek, aleyhinde olan bu zabtı Nurullah Barıman’a imza ettirdiğini iddia etmiştir.⁵³⁴ Bu işkence iddialarına hatıralarında geniş yer veren Alpaslan Türkeş tutukluların, günlerce aç ve susuz bırakıldıklarını, el-yüz yıkamaktan, taharetlenmeden mahrum edildiklerini, Allah yarattı demeden dövüldüklerini, başka sanıkların dövülmesini seyrettirildiklerini, çeşitli şekillerde altı imzalatırılan kağıtlara istediklerini yazacaklarını söyleyip tehdit edildiklerini, Emniyet Müdürlüğünün bodrumlarında içlerinden açık lağım geçen hücrelere kapatıldıklarını söylemektedir.⁵³⁵

---

⁵³⁰ Darendelioğlu, **Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 12.

⁵³¹ Türkeş, **a.g.e.**, s. 66.

⁵³² Türkkan, **a.g.e.**, s. 32.

⁵³³ Türkeş, **a.g.e.**, ss. 58-59.

⁵³⁴ **E.G.M.A.**, İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir’in Emniyet Genel Müdürlüğü’ne gönderdiği 27 Ağustos 1946 tarih ve 19407/13914 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11243-89. Türkeş de Çuhruk’un tabanca zoruyla ifade aldığını söylemektedir. Bkz.: Türkeş, **a.g.e.**, s. 47.

⁵³⁵ Türkeş, **a.g.e.**, s. 66.

İddialara göre, o sırada Emniyet Müdürlüğü'nde tutuklu bulunan iki İtalyan papazı da odaya getirilerek, Reha Oğuz'un gözleri önünde feci şekilde dövülmüş⁵³⁶ ve yine tutuklulardan Dr. Mehmet Külahlıoğlu bizzat Emniyet Müdürü Ahmet Demir tarafından dövülmüştür.⁵³⁷

Ancak sanıklar asıl işkencenin Tabutluk denen özel odacıklarda yapıldığını söylemişlerdir: “Tabutluk adıyla anılan veya Savcı Kazım Alöç ve Ahmed Demir tarafından mutena hücre diye ifade edilen yer, yarım metrekarelik bir yerdir. Nihayet 40 santimetre genişliğinde duvar içerisinde açılmış oyuklardır. İçine sokulan bir insan, kapı kapanınca yere çömelememekte; bu beton oyukların duvarlarından içeriye sokulanları demir prangalarla belinden ve kollarından duvara bağlanmaktadır. Ayrıca oyuğun tepesine 3 adet 500 mumluk ampul konmuştur. Burada 24 saat, 48 saat hatta daha fazla aç-susuz bırakılan sanıkların tabii ihtiyacı için dahi kapı açılmaz ve büsbütün perişan duruma düşmeleri sağlanırdı.”⁵³⁸

Reha Oğuz Türkan şunları söylemektedir: “Tabutluk denilen odalarda Almanya'daki Nazilerden alınan helezonlu 2000 vatlık ampullerin altında zindan gibi yerlere sokulduk. Lambalar kızdırılmış şiş gibi kafamızın içini yakıyordu. Amaçları kendi senaryoları olan ve kendilerinin hazırladıkları tutanaklara ifademiz diye imza attırmaktı.”⁵³⁹

Sanıkların tutulduğu yerler hakkında Necdet Sançar; “Bu işkence yerleri, içlerine birer insanın sığabileceği kadar dar hücrelerdi. Adeta ayağa kaldırılmış birer tabut idiler. Tavanlarında büyük ampuller bulunuyordu. Bu ampullerle hücreye sokulanların başları arasındaki mesafe çok azdı. Yani, ampuller misafirlerinin beyinlerini rahatça pişirirdi. 1500 mumluk sıcaktan uzaklaşmak için çömelmek de mümkün değildi. Çünkü içindekiler kollarından, arkalarındaki halkalarına bağlanırlardı.”⁵⁴⁰ demektedir.

Tutuklananların sorgularını yapan Sorgu Hakimi Kazım Alöç'ün yardımcılığını üstlenen iki üst düzey polis şefi, işkence ve tabutluk suçlamalarına muhatap olan isimlerdi. “İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir ile Ankara'dan gönderilen Emniyet Genel Müdür yardımcısı Kamuran Çuhruk da onunla birlikte çalıştılar. Bu son iki kişinin, genellikle sanıklara baskı ve işkence yapılmasında

---

⁵³⁶ Türkeş, a.e., s. 65.

⁵³⁷ Türkeş, a.e., s. 61.

⁵³⁸ Türkeş, a.e., s. 60.

⁵³⁹ Reha Oğuz Türkan'dan aktaran Ayn, **Basılmamış Doktora tezi**, s. 248.

⁵⁴⁰ Türkkan, a.g.e., ss. 34-35.

rolleri oldukları, özellikle tabutluklara koydukları söylendi ve halk (Ahmet Demir) ile (Kamuran Çuhruk)'u (Tabutluk Kahramanları) diye andı. Bir daha bu lakaptan kurtulamadılar."⁵⁴¹

Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce, Tabutluklar ve işkence konusunu⁵⁴² Başbakan'a yazdığı bir özel mektupla, dönemin İçişleri Bakanı olan Hilmi Uran'a intikal ettirdi. İnce mektubunda İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde bazı gençleri söyletmek için kendilerine işkence yapıldığını öğrendiğinden bahsediyor ve kabul edilemeyecek olan bu hareketin men edilmesini ondan istiyordu. Böylece resmiyete girmiş olan iddiaları, Hilmi Uran anılarında asılsız olarak nitelemiştir. “Refik Şevket, başvekile yazdığı bu mektubunda, o günlerde Lütfi Kırdar İstanbul'da vali, Osman Sabri Adal Emniyet Umum Müdürü ve Kamuran Çuhruk da onun muavini idi. Biz, Vekaletçe meseleyi önce İstanbul'dan sorduk ve böyle bir şey olmadığı cevabını aldık. Fakat ben işin derinleştirilmesini istediğim için, Emniyet Umum Müdürünü İstanbul'a göndererek bizzat işi tahkik etmesini istedim. Osman Sabri Adal İstanbul'a gitti ve orada böyle bir işkence yapıldığı iddiasının doğru olmadığı neticesini alarak Ankara'ya döndü.”⁵⁴³

Hilmi Uran işkence iddialarını reddetmekle kalmamış, iddiaların merkezindeki isim olan Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Kamuran Çuhruk için 15 Haziran 1945 tarihli bir teşekkür yazısı hazırlayarak; “İrkçılık ve Turancılık Tarikatı ve diğer suçlarından dolayı Sıkıyönetim Komutanlığınca yargılanan sanıkların davasında adalet ve hakikatın tecellisi için sarf ettiğiniz mesaiden dolayı sizi takdir ederim.” demek suretiyle de kendisine sahip çıkmıştır.⁵⁴⁴ Zamanın sıkıyönetim

---

⁵⁴¹ Goloğlu, a.g.e., s. 253.

⁵⁴² Tabutluk denilen bu sorgu ve gözaltı yerleri, uzun süre her kesimden sanıkların sorgularında kullanılmış ve sert eleştirilere hedef olmuştur. Başka bir dava dolayısıyla mahkemeye verilen bir dilekçede, bu hücreler hakkında benzer şikayetleri bulmak mümkündür: “Birinci Şube emrinde, tutukluların dışarıyla ilişki kurması yasaklanarak, içine kapatıldıkları 36 adet hücre bulunmaktadır. Bunlardan 6 tanesinin küçük pencereleri vardır ve biraz hava alır. Bunlar 2, 3, 4, 6, 12 ve 14 numaralı hücrelerdir. Diğer hücrelerin (ikisi dışında) eni aşağı yukarı 1,20 metre, uzunluğu 1,90 metre, yüksekliği de 2 m. kadardır. Bu hücrelerde pencere yoktur. Hatta bazılarının pis havalı bir koridora bakan birkaç santim enindeki hava delikleri dahi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu yerlerde hava alma ve hayat imkânı yoktur demek mübalağa sayılamaz. 19 ve 20 numaralı hücrelere tabutluk adı verilmektedir. Tabutlukların eni 60 cm, yüksekliği de 1,80 m.'dir. Tabutluklarda işkence görenlere ekmek ve su verilmez. Burada yatanlar uykudan mahrum, aç ve susuz kalırlar. (...) Bodrumdaki hücrelerde tahammül edilmez bir rutubet kokusu vardır. (...) Bu hücreler hamamböceklerinin ve akreplerin yuvasıdır. Bu kattaki 32 ve 33 numaralı hücrelerin tavanında devamlı surette sızan yağım künkleri vardır ve her yer bir iki santim derinliğinde bir idrar gölü halindedir. Bkz.: Mihri Belli, a.g.e., ss. 26-27. Bu konuda yazılmış bir öykü örneği için Bkz.: Demirtaş Ceyhun, **Sansaryan Hanı**, İstanbul, Cem Yayınları, 1973, b.a.

⁵⁴³ Uran, a.g.e., ss. 395-396.

⁵⁴⁴ Şahin, **İz Brakan Polisler**, s. 12.

komutanının imzasıyla gönderilen 24 Mayıs 1945 tarihli bir yazıda, işkence iddialarında en çok adı geçen polisler teşekkür edilmektedir; “İrkçılık ve Turancılık Tarikatı ve diğer suçlarından dolayı Sıkıyönetim Komutanlığınca yargılanan sanıkların davasında adalet ve hakikatin tecellisi için kıymetli mesailerini esirgemeyen Emniyet Genel Müdürü sayın Osman Sabri Adal’a teşekkürlerimizin arzını ve bu sahada fiilen faaliyette bulunarak hadiselerin tenavüründe [aydınlanmasında] mesai sarfeden emniyet Genel Müdür Muavini Kamuran Çuhruk, İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir, İstanbul Emniyet Müdürlüğü birinci şube müdürü Sait Koçak ve birinci şubede Avni Öztunç ile polis memuru Muharrem İnanç’ın mesaileri takdire şayan görülmüştür. Saygı ile arz ederim.”⁵⁴⁵

Sanıklara işkence yapıldığı iddiaları, Devlet Şurası tarafından incelenmiş, sorumlular hakkında lüzumu muhakeme kararı alınmış, nihayet Genelkurmay Başkanlığı da Örfi İdare (Sıkıyönetim) Mahkemesi Başkanı, üyeleri ve Savcısı hakkında lüzumu muhakeme kararı almış, ancak söz konusu davalar, 1950 yılında çıkarılan Af Kanunu ile düşmüştür.⁵⁴⁶

i. Davanın Sona Ermesi

Üç ay devam eden sıkıntılı gözaltı süresinden sonra davaya, 7 Eylül 1944 tarihinde, İstanbul 1 No’lu sıkıyönetim mahkemesinde başlanmıştır. Mahkeme heyeti şu şekilde kurulmuştu: Başkan: Tümgeneral Yusuf Ziya Yazgan, Üye: Askeri Hakim Osman Cevdet Erkut, Üye: Süvari Albay Galip Kaan, Savcı: Kazım Alöç.

23 sanıklı dava üç safhada cereyan etmiştir. Birincisi sorgulama safhası, ikincisi esas hakkındaki savcının iddianamesi, üçüncüsü ise sanıkların müdafaaları ve mahkemenin sonuçlanmasıdır.

Türkçülük davasından sorgulanan sanıkların hepsi önce hakim tarafından sorgulanmış ve ifadeleri teker teker alınmıştır. Bu sorgulamalar sırasında 3 Mayıs olayları, Turancılık, ırkçılık, Nihal Atsız ile ilişkiler, hükümeti devirme iddiaları, gizli cemiyet ve daha birçok konuda sanıklara sorular sorulmuştur. Sanıkların hemen hepsi verdikleri ifadelerinde Türkçülük, Turancılık, ırkçılık konusundaki

---

⁵⁴⁵ Şahin, a.e., s. 12. Tabutluk ve işkence iddialarında ismi çok geçen ve o zamanın İstanbul Emniyet Müdürü olan Ahmet Demir, 22 Ağustos 1947 - 15 Kasım 1947 tarihleri arasında Emniyet Genel Müdürü olarak da görev yapmıştır.

⁵⁴⁶ Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 229.

görüşlerinde ısrar etmişler, Turancılık yani Türk birliği fikrinin ilerde mutlaka gerçekleşeceğine inandıklarını tekrar etmişler, vatan hainliği isnadına tepki göstererek hükümeti devirmek için cemiyet kurma iddiasını reddetmişler, hiçbir Türk'ün esir yaşamasına gönüllerinin razı olmadığını, bu nedenle bütün Türklerin bağımsız ve hür yaşamalarını istediklerini ve bu konularda savundukları fikirlerin suç olmadığını vurgulamışlardır.⁵⁴⁷

Bu sanıkların ilk tahkikat ve sorgularını İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir, Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Kamuran Çuhruk, Birinci Şube Müdürü Sait Koçak yapmış ve iddianameyi ise sıkıyönetim savcılarında Kazım Alöç hazırlamıştır.⁵⁴⁸ İstanbul sıkıyönetim komutanı Korgeneral Sabit Noyan'ın imzasıyla kamuoyuna açıklanan son tahkikat raporunda yer alan savcının bu iddianamesinde sanıklar hakkında "...hükümeti devirmek için cemiyet kurmak, hükümetin, Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetlerini tahkir, milli menfaatlere muhalif hareket etmek, gayesi devletin Teşkilat-ı Esasiye Kanunuyla milli hissiyatı sarsmağa, zayıflatmağa matuf propaganda yapmaktan suçlu ve mevkuf bulunmaktadır."⁵⁴⁹ denilmektedir. İddianamede sanıklar ayrıca 3 Mayıs olaylarını tertip etmekle itham edilmiştir.⁵⁵⁰ Bundan sonra ise, sanıkların biyografileri ve haklarında ortaya konulan suçlamalar teker teker sıralanmıştır.

7 Eylül 1944 tarihinde başlayan davada, savcı Kazım Alöç tahkikat raporunda belirlenen hususların aynısını iddianame olarak mahkemede okumuş ve bu kişilerin gizli cemiyet kurmak ve hükümeti devirmek üzere bir araya geldiklerini ve haberleştiklerini iddia etmiştir. Savcının ağır suçlamalarla dolu esas hakkındaki iddianamenin okunması ve şahıslar hakkındaki ceza taleplerinin ardından sanıkların savunmalarına geçilmiştir. Sanıklar, savunmalarında savcının suçladığı konuları tümüyle reddederek, Türkçülük konusundaki fikirlerini tekrar etmişlerdir.

Bu tahkikat raporunda belirlenen iddialarla başlayan mahkeme, haftada üç duruşma yapılmak suretiyle toplam 66 oturumla devam etmiş ve 29 Mart 1945 tarihinde sona ermiştir. İstanbul 1 No'lu Sıkıyönetim Komutanlığı mahkemesi, aralarında Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız, Hüseyin Namık Orkun, Dr. Fethi

---

⁵⁴⁷ EGM arşivlerinde Türkçülük davası ile ilgili tutulan dosyalarda sanıkların polisteki ifadeleri ve mahkemede savunmaları bulunmaktadır. Bkz.: **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11243.

⁵⁴⁸ Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 130.

⁵⁴⁹ **Ayın Tarihi**, No: 130 (Eylül 1944), Ankara, İBBGD Yayını, s. 28; Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 131.

⁵⁵⁰ **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11243-39A1'da iddianamenin tam metni yer almaktadır.

Tevetoğlu, Alpaslan Türkeş, Reha Oğuz Türkkkan gibi isimlerin bulunduğu sanıklara çeşitli hapis ve gözaltında bulundurulma cezaları vermişti.⁵⁵¹ Örneğin, Alpaslan Türkeş methü istihsan fiili dolayısıyla TCK'nın 142. maddesi gereği 9 ay 10 gün müddetle hapse çarptırılmıştır.

Ancak Mahkemenin bu kararı Askeri Yargıtay tarafından bozulmuş ve sanıklar 25 Ekim 1945 tarihinde serbest bırakılmışlardır. Mahkumiyet kararları Askeri Yargıtay'ca bozulan 10 sanık tutuksuz olarak 2 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde 20 Ağustos'ta ikinci defa yargılanmaya başlanmıştır. Bu mahkeme 31 Mart 1947'de sonuçlanmış ve 23 sanık suçlandıkları konulardan beraat etmişlerdir. Mahkemenin beraat kararı 87 sayfa tutuyor, söz konusu kararda, suç olmayan bir fikrin cemiyet haline girmesinin de suç olamayacağı belirtiliyor ve 3 Mayıs olayları da, bu gösteri milli ideolojinin, milli olmayan bir ideolojiye karşı ifadesinden ibarettir şeklinde yorumlanıyordu.⁵⁵²

Nihal Atsız'ın Orhun Dergisi'nde yazdığı açık mektuplarla başlayan Türkçülük davası, 31 Mart 1947 tarihine kadar tam üç yıl devam etmiştir.

3. İç Güvenliği Etkileyen İrticai Faaliyetler, Olaylar ve Akımlar

a. İrticâî Faaliyetler

İkinci Dünya Savaşı yılları, diğer siyasi akımlarda olduğu gibi İslamcı akımlar üzerinde sıkı bir takibin yaşandığı, örgütlenme yollarının kapatıldığı ve yasaların tavizsiz şekilde uygulandığı bir dönemdir. Her ne kadar “zaman zaman halkın dini hislerinden istifadeye kalkan şahıslara şurada burada tesadüf edilirse de, bu nevi şahıslar eski yani ihtiyar nesil arasında olduğundan bunları zaman kendiliğinden silip süpürecekler”⁵⁵³ diye düşünenler varsa da, irticai faaliyetler bu yıllarda güvenlik kuvvetlerince çok sıkı bir şekilde takip edilmiştir.⁵⁵⁴ Ancak buna rağmen, bu kesim faaliyetlerini bu dönemde alttan alta, gizlice devam ettirmiş ve özellikle kırsal kesimde yürütülen faaliyetlerle geniş bir taraftar kitlesi toplamışlardır.

---

⁵⁵¹ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11243-89. İstanbul Valiliğinin, Emniyet Umum Müdürlüğü'ne gönderdiği 29.3.1945 tarih ve 6013/4558 sayılı yazının bir örneğinde sanıkların aldıkları cezalar tek tek sayılmaktadır.

⁵⁵² Goloğlu, a.g.e., ss. 254-255 ; Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, ss. 180-183.

⁵⁵³ Orkun, “İstihbarat-II: İç İstihbarat”, s. 157.

⁵⁵⁴ Tunçay, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasal Düşünce Akımları”, s. 1926.

Alınan tedbirler sonucu devlet kademelerinde yer bulamayan bu kesim, gerçekleştirilen devrimlere karşı olan tepkilerini kendilerini fazla açığa çıkarmadan tarikatlar ve çeşitli gruplar vasıtasıyla yürütmüşlerdir.

Cumhuriyetin ilanından itibaren uygulanan çağdaşlaşma programı, “toplumun gelenekçi kesimlerini oldukça tedirgin etmiştir.”⁵⁵⁵ Bu nedenle devrim kanunlarının uygulanması ve çağdaşlaşma yolunda atılan adımlar İslâmcı kesim tarafından bir “zulüm ve yıkılış”⁵⁵⁶ hareketi olarak algılanmıştır.

Bu programın içerisinde yer alan, eğitimin çağdaş ve laik ölçülerde yapılabilmesi için devlet eliyle gerçekleştirilmesini öngören 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanununa ve Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kullanılmasını öngören 1 Kasım 1928 tarihli Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkındaki kanuna muhalif hareketler, güvenlik güçlerinin sıkı takibine alınmıştır. 4 Ocak 1932 tarihinde yayınlanan bir talimatnamede; harf devrimi kanununa aykırı olarak Arap harfleriyle eğitim yapmak için gizli veya aleni dersane açanların ve bu dersanelerde eğitim verenlerin Türk Ceza kanununun 526ıncı maddesi gereğince üç aya kadar hafif hapis veya 10 liradan 200 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiştir.⁵⁵⁷ İkinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda bu kanuna aykırı olarak çocuklara Arap harfleri ile eğitim yaptıran ve Kur’an öğretenlerin sayısında bir artış olmuştur. 1 Kasım 1935 ve 30 Kasım 1936 tarihine kadar çeşitli illerde 35 kişi gizli bir surette Arap harfleri ile tedrisat yapmak suçundan yakalanıp adliyeye sevk edilmişlerdir.⁵⁵⁸ 1937 yılında Gaziantep’te 50 yaşlarındaki bir kadının kendi evinde gizlice eski usul Arap harfleri ile çocuk okuttuğu haber alınmış ve suçüstü yakalanarak, aramada ele geçen kitaplarla birlikte mevcuden mahkemeye sevk edilmiştir. Ele geçen kitaplar ise şunlardır: 3 adet Mevlüt, 5 Tebareke cüzü, 25 Amme cüzü, 1 Kadesemiallah, 7 Kur’an-ı Kerim, 10 Elif Cüz’ü 2 Minder, 1 sıra, 1 sopa.⁵⁵⁹

Benzer şekilde, Arapça Namaz sûresi okutmak veya Arapça tedrisatta bulunmak suçundan 1938 yılı içerisinde; Çankırı’da iki gözü kör⁵⁶⁰ birisi,

---

⁵⁵⁵ Eroğul, **a.g.m.**, ss. 113-114.

⁵⁵⁶ **Hakikat Dergisi**, Başyazı, Sayı: 109 (Ekim 2002), (Çevrimiçi), <http://www.hakikat.com/dergi/109/bsyz10902.html>, 11.04.2004.

⁵⁵⁷ Alyot, **a.g.e.**, s. 937.

⁵⁵⁸ **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekaletinin Maarif Vekaletine yazdığı 12.1.1937 tarih ve 368 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-11, Kardeks No: 1964.

⁵⁵⁹ **E.G.M.A.**, Gaziantep Valiliğinin Dahiliye Vekaletine yazdığı 31.12.1937 tarih ve 1481 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-3, Kardeks No: 596.

Kastamonu'da bir kadın,⁵⁶¹ İsparta'da muhtelif şahıslar,⁵⁶² Bursa'da bir şahıs,⁵⁶³ Rize'de,⁵⁶⁴ Erzurum'da⁵⁶⁵ ve Çorum'da⁵⁶⁶ bazı şahıslar; 1939 yılında Erzurum'un köylerinde⁵⁶⁷ bazı şahıslar yakalanarak adliyeye sevk edilmişlerdir. Trabzon'da Hıfz muallimi olmadığı halde küçük yaştaki çocukları hıfza çalıştırdıklarından adliyeye sevk edilen İsmail oğlu Mustafa ve arkadaşları beraat etmişlerdir.⁵⁶⁸

Çocuklara Arapça tedrisat yaptıranların sayısındaki artış yetkililerin dikkatinden kaçmamıştır. İçişleri Bakanı, 3üncü Umumi Müfettişliğine gönderdiği bir yazıda bu artışa dikkat çekerek “kanunlarımıza ve rejime aykırı olan bu vak’a faillerinin fenalıklarını yerinde bastırmak ve sarı mikroplar gibi yurda dağıtmamak başlıca esastır. Binaenlaeyh Halk Partisi ve evleri cihazı ile harekete geçilerek bu kötü propagandalar önlemek ve kötülerini adaletin pençesine vermek lazımdır. Bu yoldaki iyi çalışmalarınızı memnuniyetle takip ediyorum.”⁵⁶⁹ demiştir.

Ancak bu uyarıya rağmen İkinci Dünya Savaşı yıllarında da Arapça tedrisat yaptıran bir çok insan yakalanarak adliyeye sevk edilmiştir. Örneğin, Urfa'da dükkanında Arapça harflerle basılmış Elifba, Amme, Tebareke cüzleri satan bir şahıs,⁵⁷⁰ Giresun'da Arapça tedrisat yaptıran şahsın yanı sıra kanuni vazifesini yapmamaktan muhtar ve ihtiyar heyeti üyeleri,⁵⁷¹ Konya'da bir köy imamı,⁵⁷²

---

⁵⁶⁰ E.G.M.A., Çankırı Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 3.1.1938 tarih ve 21 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-3, Kardeks No:595.

⁵⁶¹ E.G.M.A., Kastamonu Vali Vekili N. A. Keskin imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 10.1.1938 tarih ve Em.1/37 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-5, Kardeks No: 597.

⁵⁶² E.G.M.A., İsparta Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 10.1.1938 tarih ve 26837/48 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-8, Kardeks No: 906.

⁵⁶³ E.G.M.A., Bursa Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 20.1.1938 tarih ve 175 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-12, Kardeks No: 287,

⁵⁶⁴ E.G.M.A., Rize Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 29.1.1938 tarih ve 1087 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-13, Kardeks No: 3109.

⁵⁶⁵ E.G.M.A., Dahiliye Vekaleti Şükrü Kaya imzasıyla Maarif Vekaletine gönderilen 21.2.1938 tarih ve 7872 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-15, Kardeks No: 3118.

⁵⁶⁶ E.G.M.A., Dahiliye Vekaleti Şükrü Kaya imzasıyla Adliye ve Maarif Vekaletlerine gönderilen 25.2.1938 tarih ve 8778 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-14, Kardeks No: 3119.

⁵⁶⁷ E.G.M.A., Erzurum Valisi Hilmi Balcı imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 2.3.1939 tarih ve Em.430/159 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-146, Kardeks No: 26563.

⁵⁶⁸ E.G.M.A., Trabzon Valisi Osman Sabri Adal imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 21.2.1940 tarih ve 210/1337 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-122, Kardeks No: 29448.

⁵⁶⁹ E.G.M.A., Dahiliye Vekaletinden 3üncü Umumi Müfettişliğine gönderilen 24.1.1939 tarih ve 6647 sayılı şifre, Arşiv Dosya No: 13217-148, Kardeks No: 26602..

⁵⁷⁰ E.G.M.A., Urfa Valisi Kazım Demirel imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 5.2.1940 tarih ve Ş.1.3-151 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-107, Kardeks No: 27219.

⁵⁷¹ E.G.M.A., Giresun Valisi Muhtar Akman imzasıyla Dahiliye Vekaletine 17.7.1940 tarih ve 379 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-103, Kardeks No: 26941.

⁵⁷² E.G.M.A., Konya Valisi Nizamettin Ataker imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 5.4.1940 tarih ve Ş.I.509 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-102, Kardeks No: 22892.

Rize’de bir mahalle imamı⁵⁷³ adliyeye sevk edilerek muhtelif cezalara çarptırılmışlardır. Bu tür olayların artması üzerine Diyanet İşleri Reisi M. Şerafettin Yaltkaya 1942 yılında İstanbul Müftülüğü’ne bir yazı göndererek bu tür faaliyetlerin yasak olduğunu belirtmiştir. “Bazı Kur’an öğreticilerinin ilk tahsil çağındaki çocukları kursa devam ettirdikleri istihbar edilmiştir. Bu gibi usulsüz hareketlere meydan verilmemesi lüzumu ehemmiyetle beyan olunur.”⁵⁷⁴

Bu dönemde yönetimin Kılık-Kıyafet Devrimi ile ilgili uyguladığı tedbirler, devrimlerin kökleşmesi ve halk tabanında tutunması için yürütülen çabaların çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Bu çerçevede güvenlik güçlerinin kılık-kıyafet konusunda çok duyarlı davranışlar sergilediği görülmektedir. “19.3.1940 tarihinde İçel’de kılık ve kıyafetinden şüphe edilen Kayserili Ahmet İbiş adındaki şahıs polis tarafından yakalanmıştır. Sorgusunda açıkça rejim, inkılaplar ve Atatürk aleyhinde sözler söyleyen şahıs hakkında zabıt tutulmuş, şahıs Nakşi ve Kadiri tarikatına mensup olduğunu itiraf etmiş, ancak yapılan doktor muayenesinde şuurunun bozuk olduğuna karar verilerek men-i muhakeme kararı verilmiştir.”⁵⁷⁵

Polisin titizlikle takip ettiği bir diğer konu ise, kadınların peçe, çarşaf ve peştamal giymesinin yasaklanması olmuştur. 1935 yılında İçişleri Bakanlığınca yayınlanan bir tamimle bu giysilerin giyilmesinin yasaklandığı bildirilerek kolluk kuvvetlerinin gerekli tedbirleri alması istenmiştir.⁵⁷⁶ Bu yasak İkinci Dünya Savaşı döneminde de devam etmiş ve Emniyet Umum Müdürlüğü, 1940 yılında ‘Medeni kıyafete aykırı kisve taşıyanlar hakkında’ bir emir⁵⁷⁷ yayınlayarak, devrimlere aykırı ve belli bir maksada yönelik olarak kasketlerini ters giyen erkekler ile peştamal giyen, yüzünü örten, peçe takan kadınların takip edilip bunlara müsaade edilmemesini istemiştir. Bu yazıya cevaben Aydın Vilayeti Emniyet Müdürlüğü’nce gönderilen bir yazıda endişe edilecek bir durumun olmadığı belirtilmektedir; “Vilayet dâhilinde erkek kıyafeti kasaba ve köylerde tamamen medeni şekildedir.

⁵⁷³ E.G.M.A., Rize Valisi Hüsnü Uzgören imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 6.10.1941 tarih ve 2681 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-133, Kardeks No: 26572.

⁵⁷⁴ 19.8.1942 tarih ve 3254 sayılı yazı. Bkz.: Sadık Albayrak, **Türkiye’de Din Kavgası**, İstanbul, Şamil Yayınevi, 1984, s. 34.

⁵⁷⁵ E.G.M.A., İçel Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 20.3.1940 tarih ve Em.431 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-132, Kardeks No: 35124

⁵⁷⁶ İçişleri Bakanının imzası ile Umumi Müfettişliklere ve Valiliklere gönderilen 22.7.1935 tarih ve 6936 sayılı yazı, Belge No: 13216-7/1, ss. 89-90, **150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştamalla Örtünme Sorunları: Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler, Polis Dergisi**, Yayın No: 129, Ankara, EGM Yayınları, 1998, ss. 89-90.

⁵⁷⁷ E.G.M.A., Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından illere gönderilen 20.4.1940 tarih ve EUM-Ş.I.C.18007 sayılı genelge, Arşiv Dosya No: 13216-7.

Kasketlerini tersine giyen belki görülmüştür. Bu gibiler ya seksenlik ihtiyarlardır ki evlerinden, köylerinden dışarı çıkmazlar veyahut beş vakit namazına devam eden koyu sofuların abdest alırken, namaz kılarken kasketlerini tersine çevirenlerdir ki bunlar da ancak camilerde, abdest aldıkları çeşme başlarında görülebilir. Bunlar haricinde her hangi bir irticai fikir ve maksada kapılan ve şapkalarını tersine giyen kimse yoktur.”⁵⁷⁸

Aynı yazının devamında kadınların kasabalarda çok medeni tarzda giyindiği, köylerde hiçbir kadının peçe takmadığı, peştamal kullanımının gittikçe azaldığı vurgulanmaktadır.⁵⁷⁹

Aynı şekilde bu dönemde şapka kanununa muhalefet edenlerin takibi ve tahkikatları konusunda polis yoğun çaba göstermiştir. 19 Eylül 1939 günü Adapazarı'nın Akyazı Nahiyesi Uzunçınar köyünde 16 yaşındaki Kamil Karabaş, şapka kanununa aykırı başında takke ile yakalanıp hakkında işlem yapılmıştır.⁵⁸⁰ Şapka kanununa aykırı takke giydiğinden polis tarafından yakalanıp adliyeye teslim edilen İlyas Beğindik, Kayseri Sulh Ceza Mahkemesi (1) lira hafif para cezasına mahkum edilmiştir.⁵⁸¹

Emniyet Polis Müfettişi Ziya Oral tarafından Bingöl ilinin genel durumuna dair yapılan inceleme sonucunu yazılan bir raporda “geri fikirliliğin bir neticesi olarak bu havalide halen şapka giyilmeyip, yünden yapılmış bir nevi külah giyilmektedir. Şapkayı şehir ve kasabaya gelirken kullanılan bir metaı haline sokmuş bulunan bu yobazlardan şapka tedarik edememiş olanlar kasaba içinde başı açık gezmektedir. Velhasıl kolluk gözünden uzak bulundukça şapka giyilmemektedir.”⁵⁸² denilmektedir.

İrticai faaliyetler konusunda polisin takip ettiği insanlar sadece kılık-kıyafetleri ile devrim kanunlarına uymayanlar veya şapka kanununa muhalefet edenlerle sınırlı değildi. Yönetimi eleştiren, irticai propaganda yapan, üfürükçülük yapan, devrimlere aykırı faaliyetlerde bulunanlar⁵⁸³ da polis tarafından sıkı bir şekilde

---

⁵⁷⁸ **150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları, a.g.e.,** Belge No: 13216-7/, s. 95. (Ek: 33)

⁵⁷⁹ **150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları, a.e.,** s. 95.

⁵⁸⁰ **E.G.M.A.,** Kocaeli Valisi Ziya Tekeli imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 27.9.1939 tarih ve 1729 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-140, Kardeks No: 38097.

⁵⁸¹ **E.G.M.A.,** Kayseri Valisi Şefik Refik Soyer imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 9.4.1940 tarih ve 4969 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-141, Kardeks No: 38430.

⁵⁸² **E.G.M.A.,** Emniyet Polis Müfettişi Ziya Oral tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 8.5.1945 tarih ve 231 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

⁵⁸³ Bu çerçevede, Diyanet İşleri Reisi M. Şerafettin Yaltkaya imzasıyla Mut Müftülüğü'ne gönderilen bir yazıda, 5290 sayılı kanunla kaldırılan Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla Efendi, Bey, Beyefendi,

takip edilerek, haklarında yasal işlem yapılmıştır. Örneğin, Dersiam-vaiz Şevket Sezen Kocaeli’de, Ramazan ayında yaptığı vaazda, Cumhuriyetin 16. yıl dönümü münasebetiyle vilayet tarafından verilen Cumhuriyet balosunu eleştirerek ‘balo Ramazandan sonra yapılmış olsaydı, Müslümanların hissiyatına hürmet edilmiş olurdu’ şeklinde sözler sarf ettiğinden, vaaz vermekten men edilmiştir. Ancak mahkemede 163. maddeden takibata gerek olmadığına karar verilmiştir. Haymana kazasında, Bayram Namazından önce hutbede (*Namaz kılıp oruç tutmayanlar yahut oruç tutup da kılmayanlar ala domuz, bunların hiçbirini yapmayanlar kara canavar, kinci olanlar ise deve suretindedirler*) şeklinde vaaz veren Mehmet Hoca adliyeye sevk edilmiş, ancak savcılık takibata mahal olmadığına karar vermiştir.⁵⁸⁴ Dersiamlardan Ohrili Hüsrev (Aydınlar) hoca Fatih Camiinde vaazda ‘*Biz atimizi küfür ve delalette bırakıyoruz, inşallah başımıza kudretli birisi gelir de bizi kurtarır*’ şeklinde sözler sarfetmesi üzerine adliyeye sevk edilmiştir.⁵⁸⁵ Ancak Fatih Asliye Mahkemesinde 18 Haziran 1940 tarihinde beraat etmiştir.⁵⁸⁶ 12 Aralık 1939 günü Bitlis’te katırcı Sıddık Okumuş adlı bir vatandaş, Şeyh Karip zaviyesine mum yakarken suçüstü yakalanarak adliyeye sevk edilmiştir.⁵⁸⁷

Suudi Krallığı vatandaşı İbrahim Selman (Samman) adlı birisinin çeşitli illerde dolaşmaya başladığı, 16 Aralık 1939 tarihinde Balıkesir’de kendisini Mekke baş imamı süsü vererek halkı hacca gitmeye teşvik ettiği ihbar edilmiştir. Ancak İzmir, Denizli, İsparta, Aydın, Konya, Seyhan ve Muğla Valiliklerinden gelen yazılarda adı geçen şahsın zararlı bir faaliyeti görülmediği bildirildiğinden 7 Ocak 1940’ta hakkındaki takibat durdurulmuştur.⁵⁸⁸

Evinde üfürükçülük ve muskacılığa yarar kitaplar bulundurduğundan, aynı zamanda Nakşibendi tarikatına mensup olduğundan polis tarafından sürekli takip edilen Şeyh Salih adlı bir vatandaş artık şüpheli hareketlerde bulunmadığı, çok

---

Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lakap ve ünvanların resmi yazışmalarda kullanılmaması istenilmiştir. Bkz.: **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 24.7.1942 - 1067, Dosya: 86-395, Yer No: 4.36..15.

⁵⁸⁴ **E.G.M.A.**, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 22.11.1939 tarih ve 14119/26247 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-145, Kardeks No: 39028.

⁵⁸⁵ **E.G.M.A.**, İstanbul Valisi Y. Hüdai Karataban imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 11.12.1939 tarih ve 24195/25574 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-143, Kardeks No: 38875.

⁵⁸⁶ **E.G.M.A.**, İstanbul Valisi Y. Hüdai Karataban imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 5.7.1940 tarih ve 14975/15914 sayılı yazı, Dosya No: 13219-143, Arşiv Kardeks No: 38875.

⁵⁸⁷ **E.G.M.A.**, Bitlis Valisi Rifat Şahinbaş imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 16.12.1939 tarih ve 2577/11492 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-144, Kardeks No: 3901.

⁵⁸⁸ **E.G.M.A.**, Balıkesir Vali Y. Abdülkadir Keskin imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 21.12.1939 tarih ve 2391 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-150, Kardeks No: 39880.

ihthiyar ve aciz ve dilenerek geçinmekte olduğu anlaşıldığından polis tarafından takip edilmesinden vazgeçilmiştir.⁵⁸⁹ Benzer şekilde “Nakşibendi tarikatına mensup olup kadın ve erkekler üzerinde nüfuzu olması ve irticai hareketinden ötürü Menemen Divanı harbince bir sene üç ay hapis ve 50 lira para cezasına mahkum Halil Temizkan’ın biraz daha takip altında tutulmasına karar verilmiştir.⁵⁹⁰ Geçmiş dönemde takip edilen şahıslardan olan ve eski Galatasaray muallimlerinden Zeynelabidin (Gülcü)’ye, 1940 yılında iyi halinden dolayı vaizlik yapması için izin verilmiştir. Ancak sonraki yıllarda “menfi ruhlu, hükümet ve rejim aleyhtarı” olmaktan, rejim ve inkılaplar aleyhine söz söylemekten, Arapça yazılı kitaplar bulundurmaktan dolayı vaizliğine tekrar son verilmiştir.⁵⁹¹

Kocaeli Akça Camiinde 1 Ekim 1943 tarihinde kılınan Bayram namazından sonra vaaz veren Şevket Sezen “*Muhitimiz layiktir, fakat din yoktur, mekteplerde ise din olmadığı gibi dine de alaka yoktur, siz babalar evlatlarınızı evlerinizde din dersi öğretiniz, namaza ve camilere alıştırmaz, bu babdaki mesuliyeti maneviye velilere aittir, sonunda siz mes’ul olursunuz*” şeklinde sözler sarfetmesi üzerine adliyeye sevk edilmiştir. Cumhuriyet Müddei Umumiyesinin 21.12.1943 tarih ve 390 sayılı kararı ile bu sözler, mahiyet itibari ile dini hissiyatı tahrik gibi müstelzimi ceza bir suç mahiyetinde görülmemiş, takibata mahal yok kararı verilmiştir.⁵⁹²

Başta Arap harfleri ile eğitim verilmesi konusu olmak üzere güvenlik güçlerini uğraştıran bu tür irticai olayların yanı sıra yine güvenlik güçlerinin yoğun mesai harcadığı bir diğer konu Ezan’ın ve Kur’an’ın Türkçe okunması zorunluluğuna karşı gösterilen tepkiler olmuştur.

b. Ezan’ın ve Kur’an’ın Türkçe Okunması Uygulaması

Yakın tarihimizde uzun süre tartışmalara neden olmuş, günümüzde bile siyasi tartışmalara kaynaklık eden ve Milli Şef döneminde, halkın güvenlik güçleriyle sıkça

---

⁵⁸⁹ E.G.M.A., Zonguldak Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 14.7.1941 tarih ve K.I. sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-13, Kardeks No: 3109.

⁵⁹⁰ E.G.M.A., 14 Mayıs 1943 tarihinde Balıkesir Valisi Faik Türel, Vilayet Jandarma Komutanı Salih Özcoşkun, Emniyet Müdürü Tacettin Ortaç imzasıyla alınan karar örneği, Dosya No: 13219-138, Kardeks No: 37004.

⁵⁹¹ E.G.M.A., Kocaeli Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 21.10.1941 tarih ve 2951 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-24, Kardeks No: 896.

⁵⁹² E.G.M.A., Kocaeli Valisi Agah Alp imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 6/1. Teşrin 1943 tarih ve 3052 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-149, Kardeks No: 39409.

karşı karşıya geldiği konuların bir tanesi de Ezanın ve Kur'an'ın Türkçe okunması uygulaması olmuştur.⁵⁹³

Arapça ezan-kamet okuma yasağına gösterilen tepkilerin İkinci Dünya Savaşı öncesi yoğunlaştığı görülmektedir. Bu konuda emniyet arşivlerinde yer alan olaylardan bir kaç şöyledir: İsparta'da Arapça Tekbir alan şahıslar adliyeye sevk edilmişlerdir;⁵⁹⁴ Bayburt ilçesi Ulucami müezzini hasta olması dolayısıyla 15.2.1938 günü sabah namazına gelen cemaatten mezkur ilçeden Şükrü Yıldız, Arapça ve

⁵⁹³ Cumhuriyet'in ilk yıllarında din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması yolundaki önemli adımlardan birisi "İbadetin Türkçeleştirilmesi" idi. Bu amaçla 1928 yılında M. Fuat Köprülü başkanlığında oluşturulan komisyonun hazırladığı raporda "İbadet lisanı Türkçe olmalıdır. Ayinlerin, duaların, hutbelerin Türkçe şekilleri kabul ve istimal edilmelidir." önerisi getirildi. Bkz.: Gotthard Jaschke, **Yeni Türkiye'de İslamcılık**, (çev. Hayrullah Örs), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972, ss. 44-45. Ancak bu teklif uygulamaya geçirilemedi. Ancak ilk Türkçe ezan 29 Ocak 1932 tarihinde İstanbul Fatih Camiinde okundu ve halk tarafından beğenildi. Bkz.: **Cumhuriyet** (31.02.1932). Diyanet İşleri Başkanlığı 1932 yılında müftülöklere bir tamim göndererek Türkçe Ezan ve Kametin zorunlu olduğunu, buna riayet etmeyenlerin şiddetle cezalandırılacağını belirtmiştir. Nitekim, 1935 yılında çıkarılan bir kanunla Ezanın Arapça okunması yasaklandı, onun yerine Türkçe okunması zorunluluğu getirildi. Aralarında Hafız Burhan, Sadettin Kaynak, Hafız Nuri gibi dönemin önemli hafızlarının bulunduğu bir komisyon kurularak ezanın Türkçe çevirileri yapılmış ve hangisinin ahengin daha uygun olduğu tartışılmıştır. En son aşağıdaki metin kabul edilerek, 1950 yılına kadar ezanın bu yeni metni camilerde okunmuştur:

"Tanrı uludur;

Şüphesiz bilirim, bildiririm:

Tanrı'dan başka yoktur tapacak,

Şüphesiz bilirim, bildiririm

Tanrı'nın elçisidir Muhammed

Haydin namaza, haydin felaha

Namaz uykudan hayırlıdır." Emre Kongar, "Türkçe Ezanın Öyküsü", **Emre Kongar Kişisel İnternet Sitesi**, (Çevrimiçi), http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/440_Turkce_Ezanim_Oykusu.php,

11.07.2005. Ezanın yanısıra 22 Ocak 1932'de İstanbul'da Yerebatan Camii'nde ilk defa Türkçe Kuran okundu ve bu uygulama birçok camide tekrarlandı. 6 Şubat 1932 tarihinde Süleymaniye Camii'nde ilk Türkçe hutbe okundu. Türkçe hutbenin okunduğu gün hınca hınç dolu olan Süleymaniye Camiinde yüzelli kadar sivil polis cemaat arasında yer alarak çıkması muhtemel olaylara karşı tedbir almıştır. Sadi Borak, **Atatürk ve Din**, İstanbul, [y.y.], 1962, s. 75. Türkçe ezan-kamet uygulamasına çeşitli direnmeler olmuştur. Bu konudaki ilk ciddi halk tepkisi 1 Şubat 1933'te Bursa'da görüldü. Ulu Cami'deki vaizin tahrikleri ile uygulamayı bahane eden bir grup halk sokağa dökülerek valilik önünde gösteri yaptı. Ancak olaylar çok fazla genişlemeden bastırıldı. Elebaşlarından olan Nakşibendî şeyhi Kozanlı İbrahim yakalanarak ağır bir cezaya çarptırıldı. Güvenlik kuvvetleri, olaya ön ayak olanları tutukladı, ihmali görülen memurlara işten el çektiler. Bkz.: İlhami Soysal, "Mezhepler Tarikatlar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: V, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1366. Sonraki yıllarda yasağı ferdi olarak çiğneyenler hakkında gerekli işlemler yapılmıştır. "Arapça ezan okumak meselesinden dolayı mevkufl bulunan Çarşı meydanı ve Ortahisar camileri müezzinleri Hamdi, Musa, Halil Efendilerin evrakları ile birlikte Çorum'a gönderilmiştir." Bkz.: **Akşam** (1.3.1933). Urfa'da vazifesi olmadığı halde Arapça kamet eden cemaatten bir şahıs, Cami Müezzininin ihbar etmesi üzerine yakalanıp Adliye'ye sevk edilmiştir. Bkz.: **E.G.M.A.**, Urfa Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 27.2.1933 tarih ve 802/72/18/187 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-9, Kardeks No: 1999. Benzer şekilde Çorum'da Bayram namazından sonra Arapça ezan okuyan bir vatandaş ağır cezada yargılanmıştır. Bkz.: **E.G.M.A.**, Çorum Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 10.5.1933 tarih ve 180 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-133, Kardeks No: 36252. Sonraki yıllarda muhtelif illerde Türkçe Ezan uygulaması ufak çaplı yürüyüşlerle protesto edilmiştir.

⁵⁹⁴ **E.G.M.A.**, İsparta Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 6.1.1938 tarih ve 26426/12 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-13, Kardeks No: 3109.

Türkçe karışık olarak kamet getirdiğinden dolayı savcılığa şikayet edilmiştir;⁵⁹⁵ Konya’da Kurban Bayramı namazında iki kişi duadan sonra Arapça tekbir aldıkları tespit edilip adliyeye sevk edilmiş, ancak herhangi bir cezaya çarptırılmamıştır;⁵⁹⁶ Erzurum Vilayeti Hınıs kazasında Ramazanda imamlık yapmış olan Molla Ahmed Arapça sela verdikten sonra kaçmış ve aranmasına başlanmıştır.⁵⁹⁷ Arapça tekbir almaktan suçlu Şarkikaraağaç ilçesi inhisarlar takip memuru Hilmi Aydın 3 lira hafif para cezasına çarptırılmıştır.⁵⁹⁸ Silivri kazasının Seymen köyünde ziraat memuru Behçet, Arapça kamet getirmekten 1 gün hapis cezasına çarptırılmıştır.⁵⁹⁹

İkinci Dünya Savaşı yıllarında da yasağa rağmen ezanı Arapça okumaya devam edenler olmuştur. Yozgat’ın Boğazlıyan kazasında Büyük camiinde Bayram namazında Arapça tekbir getiren Ali Gence’nin kastı olmayıp yanlışlık neticesi okuduğuna kanaat getirilerek takibat icrasına mahal olmadığına karar verilmiştir.⁶⁰⁰ Ancak 1941 yılına kadar Arapça ezan okuyanlara verilecek cezalar konusunda bir belirsizlik yaşanmıştır. Bu konuda EGM arşivlerinde Arapça ezan-kamet okuma iddiasıyla savcılığa sevk edilen bir çok insanın, farklı farklı cezalara çarptırıldıkları veya hiç ceza almadan beraat ettikleri görülmektedir. Bu konuda ceza alanlar olmasına karşın, örneğin, Gümüşhane Cumhuriyet Müddeiumumisi 1938 yılında “Arapça ezan okuma fiiline kanunen bir ceza tayin edilmemiş olup, Türk ceza kanununun birinci maddesi mucibince kanunun sarih olarak suç saymadığı bir fiil cezalandırılmayacağından bahisle takibata mahal olmadığına”⁶⁰¹ karar vermiştir.

Bunun üzerine, 2 Haziran 1941 tarihinde 4055 sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanunla Türk Ceza Kanunu'nun 526'ıncı maddesinin ikinci fıkrasına eklenen "Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis, on liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar"⁶⁰² hükmünde cezai

⁵⁹⁵ E.G.M.A., Gümüşhane Valisi N. M. Tosun imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 18.2.1938 tarih ve Em.I-47 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-17, Kardeks No: 3111.

⁵⁹⁶ E.G.M.A., Konya Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 15.2.1938 tarih ve 216 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-22, Kardeks No: 3394.

⁵⁹⁷ E.G.M.A., Dahiliye Vekaleti Şükrü Kaya imzasıyla Maarif Vekaletine gönderilen 24.2.1938 tarih ve 8510 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-21, Kardeks No: 3395.

⁵⁹⁸ E.G.M.A., İsparta Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 18.4.1938 tarih ve 28791/630 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-7, Kardeks No: 593.

⁵⁹⁹ E.G.M.A., İstanbul Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 14.2.1939 tarih ve 2431/2664 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-111, Kardeks No: 23756.

⁶⁰⁰ E.G.M.A., Yozgat Valisi Fevzi Gürelden imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 26.3.1940 tarih ve 523 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-118, Kardeks No: 24949.

⁶⁰¹ E.G.M.A., Gümüşhane Cumhuriyet Müddeiumumisi Hayri Ertürk (5986)’nın Emniyet Komiserliğine gönderdiği bilatarih ve 1103 sayılı cevabi yazı, Arşiv Dosya No: 13217-17, Kardeks No: 3111.

⁶⁰² Jaschke, a.g.e., s. 110.

bir yaptırım getirilerek, yasal bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre görev dışı dahil herhangi bir yerde, Arapça ezan okuyanlar da cezalandırılacaktı. Böylece Arapça ezan yasağını tavizsiz bir şekilde uygulayan İnönü, Kur'an'ı Türkçe okumayanlara da ağır cezalar verilmesini sağlamıştır.⁶⁰³ Ancak tüm yaptırımlara karşın, yasağın çiğnenmesi devam etmiş, özellikle güvenlik güçlerinin ulaşmakta zorluk çektiği yerlerde Arapça ezan okunmaya devam etmiştir. Örneğin 1945 yılında doğu illerinde teftiş yapan bir polis müfettişi, Bingöl'de köylerde hala Arapça ezan okunmaya devam edildiğini söylemektedir.⁶⁰⁴

Polis kayıtlarında Arapça Ezan yasağını çiğnemekten dolayı yakalananlar arasında çok sayıda akli dengesi bozuk vatandaşın bulunması ilginç bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Karamürsel'in Ayazma köyünden Boşnak asıllı Bekir (Duran) Çarşı camiiinde Arapça ezan okumaktan dolayı adliyeye sevk edilmiş, ancak cezai ehliyeti olmadığından serbest bırakılmış, adı geçen şahsın yine Arapça Ezan okumaya devam etmesi üzerine 9.1.1939'da Bakırköy Hastanesine sevk edilmiştir. Arapça ezan okumaktan dolayı adliyeye sevk edilen Yusufeli kazasından soyadı olmayan Hüseyin, mutellişuur olduğu doktor raporuyla tespit edilerek serbest bırakılmıştır.⁶⁰⁵ Benzer şekilde, 27.2.1939 tarihinde Yeni Foça kazasında camide kimsenin olmadığı sırada, Kazım adında bir şahıs Arapça ezan okurken yakalanmış, ancak sanığın Bahriye yüzbaşısı iken akıl hastalığından emekliye ayrılmış bir deli olduğu anlaşıldığından serbest bırakılmıştır.⁶⁰⁶

1945'e kadar olan dönemde Türkçe Kur'an ve ezan uygulamasına tepkilerin kişisel planda kaldığı, halkın toplu olarak tepki ortaya koymadıkları görülmektedir. Daha çok ferdi olarak Arapça ezan yasağına karşı gelen birçok insan tutuklanarak muhtelif cezalara çarptırılmıştır. 1946 yılında ezanın Türkçe okunması açıktan eleştirilmeye başlanmıştır. Adalet Bakanı Fuat Sirmen'in bir bildirisine göre 1947 yılında Arapça ezan okumak suçundan 29 kişi tutuklanmıştır.⁶⁰⁷ 1949 yılında TBMM dinleyici locasında bulunan iki kişi ayağa kalkarak yüksek sesle Arapça ezan okuyarak uygulamayı protesto etmiştir.⁶⁰⁸ Ezanın Türkçe okunması uygulaması 18

---

⁶⁰³ Jaschke, a.e., s. 110.

⁶⁰⁴ E.G.M.A., Emniyet Polis Müfettişi Ziya Oral tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 8.5.1945 tarih ve 231 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

⁶⁰⁵ E.G.M.A., Çoruh Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 29.8.1938 tarih ve 1495/1598 sayılı yazı Arşiv Dosya No: 13217-50, Kardeks No: 26884.

⁶⁰⁶ E.G.M.A., İzmir Valiliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 28.2.1938 tarih ve 286/2 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-147, Kardeks No: 26562.

⁶⁰⁷ Jaschke, a.g.e., s. 110.

⁶⁰⁸ Soysal, a.g.m., s. 1366.

yıl sürmüş ve 1950 yılında Adnan Menderes Hükümeti tarafından çıkarılan 5665 sayılı yasayla kaldırılmıştır.

Bu yasağın uygulanması ve ihlal edenlerin yakalanmasında güvenlik kuvvetlerine özellikle de jandarmaya çok iş düşmüştür. Emniyet arşivlerinde mevcut belgelerde, bu yasağın uygulanması konusunda birçok vatandaşın büyük bir duyarlılıkla derhal güvenlik kuvvetlerine haber verdikleri ve güvenlik kuvvetlerinin de bu tür ihbarları derhal değerlendirerek, yasağı çiğneyen şahıslar hakkında gerekli yasal işlemleri başlattıkları anlaşılmaktadır.

Bütün bu olaylara karşın bu dönemde hükümete ve inkılâp kanunlarına karşı halkın büyük oranda fiili bir tepki göstermediği anlaşılmaktadır. Ülkedeki tek söz sahibi İnönü'nün yönetimi altında siyasi faaliyetlere özellikle inkılâp kanunlarına muhalefet edenlere karşı yürütülen tavizsiz politikalar bu düşünce sahiplerini pasifize etmiş durumdadır. Bütün bunlara rağmen bu dönemde ortaya çıkan bazı akımlar Tek Parti yönetimini oldukça uğraştırmıştır.

c. Tarikatçılık, Nurculuk, Süleymançılık Akımları

Bu akımlardan en önemlisi ve Tek Parti yönetimini en çok uğraştıran Nurculuk Hareketidir. Bu akımın kurucusu ve 'üstadı' Said-i Nursi ya da Bediüzzaman diye anılan bir kişidir.⁶⁰⁹

Bu kişinin başını çektiği nurculuk akımı İkinci Dünya Savaşı yıllarında devletin yakın takibi sonucu çok fazla faaliyet alanı bulamamakla birlikte, Said-i Nursi sürgün olarak gönderildiği yerlerde ve hapishanelerde kaleme aldığı Risalelerle bağlılarına ulaşmayı başarmış ve geniş bir halk kitlesini etkisine almıştır. Kendilerine

---

⁶⁰⁹ 1873 yılında Bitlis'in Hızan ilçesi Nurs köyünde doğan Bediüzzaman Said-i Nursi, çeşitli medreselerde eğitim görmüştür. Van'da fen ve İslam bilimlerinin birlikte okutulacağı Medresetü'l Zehra'yı kurmak hayaliyle İstanbul'a gelmiş, Abdülhamit'le görüşmüş, İttihad-ı Muhammedi Fırkası'nı kuranlar arasında bulunmuş, ismi 31 Mart ayaklanmasına karışmış, İttihat ve Terakki'nin yaptıklarına sert eleştiriler getirmiş, bu nedenlerle Örf-i İdare mahkemesinde yargılanmış, Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi üzerine, Ankara'nın padişahı ve halifeyi kurtaracağı umuduyla Ankara Hükümeti lehine yazılar yazmış, İstanbul Hükümeti'ni dini açıdan Ankara Hükümeti'ne karşı çıktığı için eleştirmiş ve İslamiyet'e karşı gelmekle suçlamıştır. Said-i Nursi, daha sonra Ankara'ya gelip Mustafa Kemal ile görüşmüş, ancak onun halifeyi kurtarmak gibi bir niyeti olmayıp laik bir düşünceye sahip olduğunu anlayınca Van'a gidip oraya yerleşmiştir. Van'da Risale-i Nur'ları yazmaya başlayan Said-i Nursi, Şeyh Sait isyanından sonra hükümetçe Barla'da 'ikamete memur' edilmiş, oradan Kastamonu'ya ve daha sonra da Emirdağı'na sürülmüştür. Hayatının son yıllarını İsparta'da geçiren, 1954 ve 1957 seçimlerinde Demokrat Parti iktidarını destekleyen Said-i Nursi, 27 Mayıs ihtilâlinde kısa bir süre önce İstanbul ve Ankara üzerinden başlayan bir yurt gezisine çıkmış, 1960 yılında Urfa'da bir otel odasında 83 yaşında ölmüştür. Bkz.: Soysal, **a.g.m.**, s. 1368.

Nur talebeleri, Nur şakirtleri adını veren bağlıları bu dönemde çok hummalı bir çabaya girişerek risaleleri geniş bir halk tabanına ulaştırmayı başarmışlardır. Said-i Nursi'nin kendi ifadelerinde hedeflediği kitleler hakkında bilgi edinmek mümkündür: “Türkiye’de yarım milyon şakirdim var. Bilhassa üniversiteli gençlerden şakirt kazanmak istiyorum”.⁶¹⁰ Bu haliyle Nurculuk Tek Parti yönetiminin en çok takip altına aldığı ve hareketlerine fazla müsaade etmediği bir akım olmuştur.

Cumhuriyet döneminde birçok kez hapis cezasına mahkum olan Said-i Nursi ve arkadaşlarının ikinci mahkûmiyetleri de İkinci Dünya Savaşı yıllarında oldu. 1934 yılındaki Eskişehir mahkûmiyetinden sonra Said-i Nursi 1936 yılında Kastamonu’ya sürüldü. İkinci Dünya Savaşı başladığında Kastamonu’da sürgün tutulan Said-i Nursi bir karakolun tam karşısındaki bir evde 8 yıl göz hapsinde tutuldu.⁶¹¹ Burada Nursi’yi ziyarete gelenlerde sıkı takip ve kontrol altına alınıyordu. Bu arada Afyon ve İsparta’da yeniden tutuklamalar başladı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Rüştü Saraçoğlu ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel Denizli, Isparta ve Kastamonu’daki gelişmeleri yakından takip ediyorlar, gerektiğinde müdahalelerde bulunuyorlardı.⁶¹² Emniyetten birkaç polis ve jandarma 31 Ağustos 1943’te günü, Bediüzzaman’ın Araba Pazarı semtindeki evini basarak arama yaptılar. 18 Eylül 1943 tarihinde evi tekrar arandı. Said Nursi 20 Eylülde tevkif edilerek polis nezaretinde Çankırı yoluyla Ankara’ya getirildi. Ankara’dan İsparta’ya, oradan da Denizli hapisanesine sevk edildi. Hakkında tekrar dava açılıp, İsparta, Kastamonu ve diğer muhtelif beldelerden toplanan 126 talebesiyle birlikte Denizli Ağır Ceza Mahkemesine sevk edilen Said-i Nursi’ye isnat edilen suç, “gizli cemiyet kurmak, halkı rejim aleyhine tahrik etmek, İnkılâpları temelinden yıkmaya teşebbüsü, Mustafa

---

⁶¹⁰ Soysal, **a.m.**, s. 1368.

⁶¹¹ O dönemde yürürlükteki mevzuata göre; mahkemelerce ‘emniyeti umumiye’ nezareti altında bulundurulma cezası verilen kimse, Cumhuriyet Savcılığı tarafından hakkındaki ilamla birlikte o yerin en rütbeli Emniyet amirine giderek, nerede ikamet edeceğini en geç 15 gün içerisinde bildirmek zorundaydı. Bir mahzur görülmezse mahkumun, göstereceği yerde oturmasına izin verilirdi. Said Nursi’nin karakolun tam karşısında oturmaya mecbur tutulması polisin bu şekilde uygun görmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Mahkum olan şahıs, makul bir sebep göstererek ikamet yerinin değiştirilmesini talep edebilirdi. Mahkum olan şahıs, mahkumiyetinin devamı müddetince şu şartlara uymaya mecburdu: 1. İkamet yerinde geçimini temin için meşru bir iş bulmak, 2. Belirli zamanlarda, ikamet ettiği mahallin en yakın polis karakoluna giderek mevcudiyetini ispat etmek. (Bu süreyi en büyük polis amiri tayin ederdi). 3. Silah taşıyamaz, 4. Av için vesika isteyemez, 5. Yabancı memlekete seyahat edemez, 6. Geçimini sağlamak için yapmakta olduğu iş gereği civar kasaba ve köylere gidip gelmek gerekirse, karakola durumu ve ne zaman ve ne kadar bir süre ayrılacağını bildirmeden ayrılamazdı. Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, ss. 1078-1079.

⁶¹² Abdülkadir Badıllı, **Bediüzzaman Said Nursi: Mufassal Tarihçe-i Hayatı**, Cilt: II, İstanbul, 1990, s. 832.

Kemal hakkında ‘Deccal’ ve ‘Din Yıkıcısı’ gibi tabirler kullanmak.”⁶¹³tı. Mahkeme Risale-i Nur Külliyyatında siyasi bir mevzu olup olmadığını tetkik için bir Ehl- Vükuf tarafından incelenmesine karar verdi. İlahiyat Fakültesi profesörleri ve din âlimlerinden oluşan bu heyet, incelemeleri sonucunda verdikleri raporda, Said Nursi’nin siyasi bir faaliyeti olmadığı ve eserlerinin Kur’an’ın ilmi bir tefsiri olduğu⁶¹⁴ hükmüne varmaları üzerine, mahkeme 15 Haziran 1944 tarihinde beraat kararı verdi. Mahkeme kararında “kanunu cezanın 163. maddesi hükmünü ihlal etmemiş olduklarından beraatlerine karar”⁶¹⁵ verildiği ifade edilmektedir. Yaklaşık dokuz ay hapiste kalan Said Nursi ve talebelerinden bir kısmı, beraat kararı üzerine tahliye edildi. Risale-i Nur Külliyyatı serbest bırakılıp sahiplerine iade edildi. Ancak Nursi ve talebeleri tarihte hiçbir kimseye yapılmayan zulüm, işkence ve ihanetlere maruz kaldıklarını, Üstad’larının birkaç defa zehirlenerek öldürülmeye çalışıldığını⁶¹⁶ iddia etmişlerdir.

Mahkemeden sonra Said Nursi Denizli’de iki ay kaldıktan sonra, Afyon’un Emirdağ kazasında ikamete mecbur edildi ve Ağustos 1944’te devamlı gözetim altında tutulduğu bir eve yerleşti. Said Nursi’nin takip ve mahkûmiyetleri İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda da devam edip birkaç defa daha hapis ve sürgün cezasına çarptırıldı.

Nurculuk gibi bu dönemde örgütlenme aşamasını yaşayan ve sıkı bir takip altında olan bir diğer İslamcı hareket ise Süleymancılıktır. Çocuklara ve gençlere Kuran öğretmeyi faaliyet alanı olarak seçen ve kadrolaşmaya büyük önem veren Süleymancılık, tespit ettiği ekonomik ve politik amaçlar doğrultusunda faaliyet yürüten bir akımdır. Yoğun olarak açtıkları Kur’an Kursları vasıtasıyla faaliyetlerini sürdüren bu akım mensupları Arapça eğitim ve Kur’an-ı Kerim öğretiminin ardından rabita esasına dayalı bir tarikat eğitimi yapmaktadırlar. Bu akımın kurucusu Silistreli Süleyman Hilmi Tunahan’dır.⁶¹⁷

---

⁶¹³ Necip Fazıl Kısakürek, **Son Devrin Din Mazlumları**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1997, s. 229.

⁶¹⁴ Necmettin Şahiner, **Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi**, İstanbul, Yeni Asya Yayınları, 1976, s. 325.

⁶¹⁵ Şahiner, **a.e.**, s. 332.

⁶¹⁶ Şahiner, **a.g.e.**, ss. 332-333.

⁶¹⁷ Tunahan, 1888 yılında Bulgaristan’da Silistre’ye bağlı Varatlar köyünde dünyaya geldi. Babası Osman Fevzi Efendi’dir ve Silistre Hacı Ahmet Paşa Medresleri müderrisidir. Köyündeki ilk medrese eğitiminden sonra 1908 yılında İstanbul’a gelen Tunahan burada medrese eğitimini tamamlayarak, dersiam olarak Türkçe ve Arapça dersleri vermeye başladı. 1924’te Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun çıkmasından sonra açıkta kalan Süleyman Hilmi, bir süre ticaretle meşgul oldu, 1924-30 yılları arasında da muhtelif işlerde çalıştı. 1930 yılından sonra İstanbul Müftülüğü’ne başvurup görev isteyen

Süleyman Hilmi'nin ilk tevkif edilmesi 1943 yılında oldu. Laikliğe aykırı faaliyetlerinden dolayı yakınlarıyla birlikte İstanbul Birinci Şube Müdürlüğünde sorguya alındılar. 3 gün devam eden sorguları sırasında tabutluk denilen sorgu odalarında tutulan Tunahan ve yakınları Birinci Ağır Ceza Mahkemesince suçsuz bulunarak beraat ettiler. Tunahan ve arkadaşları 1944 yılında tekrar yine aynı suçlamalarla tabutluklarda sorguya alındılar ve yine mahkeme tarafından beraat ettirildiler. Özellikle tabutluklardaki bekletme ve sorgulama sırasında kendilerine çok sıkıntılı çektirildiğini ve işkence gördüklerini ileri sürdüler.⁶¹⁸

İkinci Dünya Savaşı yıllarında sıkı takip altına alınan bir diğer kişi ise Nakşibendi Tarikatı şeyhlerinden Abdülhakim Arvasi'dir. 1943 yılında Örfi İdare emriyle Eyüp Camii yakınlarındaki dergâhından alınarak, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci Şubeye götürülen Arvasi'nin, İstanbul dışına sürgün edilmesine karar verildi. Arvasi İzmir'e, beraberindeki 24 kişi muhtelif yerlere sürgün edildi. Bir süre sonra Ankara'ya nakledilen Arvasi aynı yıl orada vefat ederek Bağlum ilçesine defnedildi.⁶¹⁹

4- İç Güvenliği Etkileyen Bölücü Faaliyetler ve Olaylar

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de yürütülmek istenen bölücülük faaliyetlerine karşın, daha etkin bir mücadele verilmesine çaba sarfedilmiştir. Bu dönemde bazı bölücü unsurların, dış güçlerden sağladıkları desteklerle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, aşiret şeyh ve ağalarını, devlete karşı ayaklandırdıkları görülmüştür.

1924-1938 yılları arasındaki sürede sayıları 25'i bulan ayaklanmalarda amaçları bağımsız bir devlet kurmak olan Teali Cemiyeti, Hoybun Cemiyeti, Bağımsızlık Komitesi, Hive Cemiyet gibi kuruluşların etkin rolleri olmuştur.⁶²⁰

Süleyman Hilmi, Softa Hatip Camii vaizliğine atandı. Bu arada çeşitli şeyhlerle tanıştı ve sonradan dönürü olacak Halil Kaçar'ın Şehzadebaşı'ndaki köşkünün bir katını tekke haline getirdi. Beri yandan, cami kürsülerinde politik yanı ağır basan vaazlar veren Süleyman Hilmi, 1943 yılında vaizlik belgesi geri alındı. Yeniden ticaretle uğraşmaya başlayan Tunahan 1950'de DP iktidara gelince vaizlik belgesini yeniden elde ederek, Kur'an Kursları açmaya başladı, İmam-Hatip Kurslarına karşı da bir kavga başlattı, üç ayda müftü ve vaiz yetiştirilebileceğini yaymaya başladı. 1957'deki Bursa Ulucami olayından sonra damadı Kemal Kaçar ve Altıntaş Müftüsü Demirci Hoca ile hapse atılan Tunahan'ın DP ile ilişkileri bozuldu. 16 Eylül 1959'da vefat edince yerine damadı Kemal Kaçar geçti. Soysal, **a.g.m.**, s. 1371.

⁶¹⁸ Kısakürek, **a.g.e.**, s. 269.

⁶¹⁹ Kısakürek, **a.g.e.**, s. 322.

⁶²⁰ **Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri**, ss. 132-133.

Doğu'da Şeyh Sait isyanı şeklinde 1925 şubatında başlayan hareket, bu isyanın kanlı bir şekilde bastırılışında ve Şeyh Sait'le başlıca adamlarının darağaçlarına verilmesinden sonra da tam olarak bastırılmış olmadı.⁶²¹ Seyh Sait İsyanı'yla başlayıp Ağrı İsyanı'yla süregelen (1930) olaylar üzerine hükümet, 1934 yılından itibaren Doğu'da çıkan ayaklanmaları kararlı bir biçimde çözmek üzere İskan Kanunu'nu çıkarmıştır. 1935 Kasımında Atatürk'ün gündeme getirdiği ve aynı yılın son günlerinde kabul edilen Tunceli Kanunu ile Dersim'de önemli aşamalar kaydedilmeye çalışılmıştır. 25 Aralık 1935 tarihinde 2884 sayılı Tunceli ilinin yönetimi hakkında yasa, T.B.M.M.'nde kabul edilerek, 2 Ocak 1936 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Bu yasanın yürürlüğe girmesinden itibaren, Tunceli'de aşiret, ağalık, şeyhlik ve seyitlik yönetiminin yıkılarak, bu geleneksel kurumların egemenliğine son vermeye çalışılmıştır. Merkezi otoritenin Tunceli'de gittikçe güç kazanması üzerine aşiretler arasında çatışmalar başlamıştır. Bunlardan en kayda değer olanı, Seyit Rıza önderliğinde yapılan hükümet karşıtı başlatılan propaganda ve kalkışmadır. Bu hareket 3 Mayıs 1937'de askeri kuvvetlerce bastırılmıştır. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu'nun aldığı bir kararla Tunceli, Elazığ ve Bingöl'ü içeren bölgede Dördüncü Genel Müfettişlik kurulmuş, bu göreve de General Abdullah Alpdoğan getirilmiştir. Bakanlar Kurulu 6 Ağustos 1938'de Tunceli halkından bir kısmının batı illerine iskanına karar vermiştir. Bunun üzerine başlayan isyan hareketleri uzun süre güvenlik güçlerini meşgul etmiştir. Kısacası “Atatürk son nefesini verirken, doğuda ateş kesilmiş değildi. İnönü'nün devlet başkanlığında, bir süre sonra doğu problemi gene sahneye çıkmıştır.”⁶²²

1938 Dersim ayaklanmasının bastırılmasının ardından, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki isyan faaliyetlerinin görünürde tamamen durduğu görülmektedir. Ancak bu sükunet siyasi Kürtçülük faaliyetlerinin sona ermesi anlamına gelmemektedir. 7 Haziran 1939'da Tunceli Vilayetinin idaresine daha doğrusu bu vilayetin büyük bir kısmının boşaltılmasına, iskan sahaları dışında bırakılmasına dair kanun yeniden uzatıldı.⁶²³ “Çünkü Beylerin, ağaların, hele soysuz, ahlaksız, kaba ve cahil bir şeyhler zincirinin elinden kurtulmayı bekleyen milyonlarca topraksız ve köle köylüler vardı. Bunların malları, canları, namusları bir avuç toprak oligarşisinin

---

⁶²¹ Aydemir, a.g.e., ss. 76-77.

⁶²² Aydemir, a.g.e., s. 74.

⁶²³ Aydemir, a.e., s. 74.

elindeydi.”⁶²⁴ Özellikle bu tarihten sonra siyasi amaçlı faaliyetler daha dikkatli ve daha şuurulu biçimde illegal yollardan yürütüldüğü gibi zaman zaman, şartların elverdiği imkanlar değerlendirilerek legal yollara da başvurulmuştur. 1938’den sonraki sükunetin asıl sebebi, o güne kadar görülen isyanlarda, hemen hemen bölücü unsurların başarısız kalmalarıdır. Özellikle 1938 yılından sonra siyasi Kürtçülük kendisine faaliyet alanı olarak Suriye, Irak ve İran’ı seçmiş, emperyalist güçlerin bölgedeki önemli piyonlarından birisi haline gelmiştir.⁶²⁵ Bu güçler, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Doğu sınırlarımızdaki Kürtleri, yurdumuza karşı kötü maksad ve niyetlerle harekete geçirmek için çaba gösterdiğinden, Hükümet İran ve Rus sınırlarındaki askeri takviye ve tedbirlerin artırılmasına karar vermiştir.⁶²⁶

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, bölücülük konusundaki en önemli özellik; Sovyetler Birliği’nin, Ortadoğu ülkelerine ait topraklarda, bazı taleplerde bulunacak şekilde, aktif bir politika izlemeye başlamasıdır. Nitekim; Sovyetler Birliği, savaş sonrası, İran’da yerleşmeye çalışmış, bu arada 1946 yılında bu ülkede Mahabat Kürt Cumhuriyeti’nin kurulmasına önayak olmuştur.⁶²⁷

5- İç Güvenliği Etkileyen Dernekler, Toplantılar ve Gençlik Faaliyetleri

a. Dernekler ve Toplantılar

Cumhuriyet döneminde dernek kurma özgürlüğü 1924 Anayasası’nın 70. ve 79. maddeleriyle düzenlenmiştir. 70. maddeye göre: “Şahsi masumiyet, vicdan, tefekkür, kalem, neşir, seyahat, akid, sayüamel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır.” Bu özgürlüğün sınırlarını belirleyen 79. maddede “ukudun, sayüamelin, temellük ve tasarrufun, içtimaatın, cemiyetlerin ve şirketlerin hududu hürriyeti kanunlar ile musarrahtır.” hükmü yer almaktadır. Böylece bu anayasa kendisi sınırlar koymayarak, sınırlandırmayı yasalara bırakmıştır.

---

⁶²⁴ Aydemir, a.e., s. 78.

⁶²⁵ Haluk Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, Ankara, Turan Kültür Vakfı Yayınları, 1996, s. 355.

⁶²⁶ E.G.M.A., İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 1.7.1942 tarih ve 13549/16178 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No:56857 .

⁶²⁷ Çay, a.g.e., s. 355.

Bu amaçla 28 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu, 1909 tarihli kanun ve diğer tüm mevzuatı yürürlükten kaldırmıştır. Kazanç paylaşmaktan başka bir amaçla, ikiden fazla kişinin bilgilerini ve faaliyetlerini sürekli bir şekilde birleştirmeleri suretiyle kurulan dernekler, bu kanunun hükümlerine tâbi tutulmuştur. Bu kanun, kurulan her derneğin, kurulduğu tarihten sonra gelen ilk iş gününde, kurulduğu yerin en büyük idare amirine, tüzüğünden iki suret ileştirilmiş bir bildirim vermek zorundadır. 1938 yasası derneğin kuruluşunda bildirim ilke olarak kabul etmişti. Ancak, derneğin kurulması, çalışmaya geçmesi için yeterli değildi. Derneğin mülki ve idari amirler tarafından tescil edilmesi gerekiyordu. Dernek bu tescil işleminden sonra çalışmaya başlayabiliyordu. 1946 yılında yapılan bir değişiklikle, tescil ve izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Bu kanun “dernek kurma özgürlüğünü tam anlamıyla zabt-ı rapta almıştır. Medeni kanun, derneklerin tüzüklerini açıklamakla kurulmuş sayılabileceğini kabul etmişken, Cemiyetler Kanunu dernek kuruluşunu izne bağlamıştır. Bu yasayla, yürütme organının denetleme yetkisi genişletilmekte ve derneklerin kapatılması da yürütme organına bırakılmaktadır.”⁶²⁸

Yine bu kanun, cemiyetlerin, İçişleri Bakanlığının izniyle birlikler oluşturabileceklerini ve yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının da cemiyet kurabileceklerini hükme bağlamıştır. Bu kanun, ayrıca kurulması yasak olan cemiyetleri de belirtmiştir. Buna göre; devletin mülki bütünlüğünü ve siyasi ve milli birliğini bozma amacı güden, din mezhep ve tarikat esaslarına dayanan, aile, cemaat, ırk esasına veya adına dayanan, gizli tutulan veya gayesini saklayan, bölgesellik amacı güden veya bölgeci bir ünvan taşıyan siyasi derneklerin kurulması yasaklanmıştır.⁶²⁹

Kolluk kuvvetleri, cemiyetlerin merkez ve müesseselerine mahallin en büyük mülkiye memurundan verilen ve istenildiği zaman gösterilmesi mecbur olduğu yazılı emri taşıyarak her zaman girmeye yetkilidir.⁶³⁰

Cemiyetler kanununun yürürlüğe girdiği yıl olan 1938’de Türkiye’de yalnızca 205 dernek bulunuyordu. Cemiyetler Kanununda değişiklik yapan 1946 yılında dernek sayısı 733’tür. Bu iki tarih arasında dernek sayısında önemli bir artış

---

⁶²⁸ Fikret Toksöz, “Dernekler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 374.

⁶²⁹ Alyot, **a.g.e.**, s. 1068.

⁶³⁰ Alyot, **a.e.**, s. 1069.

olmamıştır. Bu dönemde, İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmış olması, buna bağlı olarak da sosyo-ekonomik yapının durgunluğu, dernek sayısının azlığının diğer başlıca nedenleridir.

1908 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda toplantı özgürlüğü kavramından söz etmek pek mümkün değildi. 1908 Meşrutiyet Anayasasının getirdiği toplanma ve dernek kurma özgürlüklerine ilişkin yasal düzenlemeler 27 Mayıs 1909'da yapılmış ve bir "İçtimaatı Umumiye Kanunu" çıkarılmıştır.

Bu kanuna göre Türkler, silahsız olmak üzere genel toplantılar yapmakta serbesttiler. Ancak toplantının nerede, ne gün, hangi saatte ve ne maksatla yapılacağı hakkında mahallin en büyük mülkiye amirine bir beyanname vermek zorundaydılar. Kanunla ayrıca bu toplantıların nerelerde yapılamayacağı, toplantıları kimin idare edeceği, hükümeti temsilen hangi yetkilinin katılacağı gibi hususları düzenlemiş ve yasanın uygulanmasının polis ve jandarma vasıtasıyla yapılacağını hüküm altına almıştır.

3 Mart 1328 (1920) tarihinde çıkarılan tecemmuat [Toplanma] kanunuyla umumi yol üzerinde halkın herhangi bir organizasyon yapılmadan, yetkililere haber verilmeden ani olarak bir "velvele" ile toplanması demek olan "tecemmü" konusunda düzenlemeler yapılmıştır.⁶³¹ Buna göre, yol üzerinde gerek silahlı gerek umumun huzur ve istirahatını bozacak surette silahsız olarak toplanmak yasaktır.

Bu şekilde yapılan bir toplumsal olayda mahallin en büyük mülkiye amiri ile polis ve jandarma komutanı olay yerine gitmekle yükümlüydüler. Eğer toplanan grup silahlı ise yetkililer derhal dağılıp gitmelerini emrederler ve dağılıp gitmezlerse en büyük zabıta memuru cebir ve şiddet kullanılacağını sözlü olarak ihtar eder, bu ihtar sonuç vermezse yetkililerin beraberinde getirdikleri boru ve trampet çalınarak ikinci bir ihtar daha yapılır, bu da sonuç vermezse toplantı güvenlik güçleri tarafından zor kullanılarak dağıtılırdı. Toplananlar silahsız iseler üç defa sözlü ihtar yapıldıktan sonra grup zor kullanılarak dağıtılırdı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında yetkililerin olay yerine bando eşliğiyle gelmesi ve boru ve trampet çalarak topluluğu uyarması günümüzde kullanılmayan ve o döneme ait ilginç bir uygulama olarak dikkat çekmektedir.

Kanun, topluluktan güvenlik güçlerine veya orada bulunan herhangi bir hükümet yetkilisine bir saldırı olması halinde kendini savunma hakkı veriyordu.

---

⁶³¹ Alyot, a.g.e., s. 1035.

Ayrıca topluluğu dağıtmak için güvenlik güçleri yeterli gelmezse, en büyük mülki amir, askeri kuvvetlerden takviye yardım talebinde bulunabilirdi.

Cumhuriyet döneminde dernek kurmaya ilişkin Cemiyetler kanununda bir çok değişiklik yapılmasına karşın, toplantılara ilişkin mevcut yasalar, gerek toplanma özgürlüğünü düzenleyen, gerek toplantıların nasıl ve nerelerde yapılacağını gösteren 1961 Anayasası'nın getirdiği düzenlemelerin uygulamasına dek yürürlükte kalmıştır.

1940'larda mevcut sıkı devlet otoritesi anlayışı gençlik kesimin en küçük bir eylemde bulunmasına ve herhangi bir örgütlü harekete fırsat vermiyor, böylece gençler en küçük bir eylemde bulunma olanağı bulamıyordu.⁶³² Sıkıyönetim kanunu, Sıkıyönetim Komutanlığına kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantıları önleme ve derneklerin faaliyetlerini durdurma yetkisi veriyordu.⁶³³

Böylece, İkinci Dünya Savaşı bu özgürlüklerin ileri boyutlarda kısıtlanmasına yol açmıştır. Özellikle savaşın getirdiği olağanüstü şartlar, yönetimi bu konuda aşırı duyarlı olmaya yöneltmiştir. Örneğin, ekmek fiyatının 26 kuruştan 44 kuruşa çıkarılmasını şikâyet etmek üzere Valiye giden bir grup fakir vatandaş, adliyeye sevk edilerek İçtimaatı Umumiye Kanunu'nun üçüncü maddesine tevfikan mahkûm edilmişlerdir. Ancak Yargıtay Üçüncü Ceza Dairesi'nin 12.4.1945 tarihli ve 6221/3246 sayılı kararıyla böyle bir mahkumiyetin "yolsuz"⁶³⁴ olduğuna karar verilmiştir.

b. Gençlik Faaliyetleri ve Olaylar

Öğrenci ve gençlik olayları açısından İkinci Dünya Savaşının başlaması önemli bir kırılma noktası teşkil etmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar yönetim politikalarına aykırı hareketleri olmayan ve politize olmamış bir görüntü sergileyen gençlik kesimi, siyasi konularda çok fazla sesini duyurmamıştır. İkinci Dünya Savaşının araya girmesi nedeniyle 1944'lere kadar öğrenci olayları sekteye uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında, iktidar gerekli gördükçe gençliği, özellikle üniversite gençliğini örgütleyerek gösteriler düzenlemiştir.⁶³⁵ Ancak İkinci Dünya Savaşının sonuçlarının getirdiği etkiler, çok partili hayata geçiş ve demokratikleşme

⁶³² Tevfik Çavdar, "Cumhuriyet Dönemi Gençlik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 808.

⁶³³ Alyot, *a.g.e.*, s. 905.

⁶³⁴ Toksöz, *a.g.m.*, s. 373.

⁶³⁵ Çavdar, "Cumhuriyet Dönemi Gençlik", s. 808.

süreci neticesi öğrenci olayları yavaş yavaş politize olmaya başlamıştır. Üniversite gençliği arasında sağ ve sol odaklaşmalara, küçük örgütlenmelere ve bunlara bağlı eylemlere rastlanmaktadır. Ancak iktidar, bu hareketleri yakından izlemiş, büyümelerine, özellikle iç ve dış politikayı doğrultusundan saptıracak düzeye gelmelerine izin vermemiştir.⁶³⁶ 1940-1944 yılları arasındaki önemde Ankara'da milliyetçi ve solcu yayın mücadelesi devam edip giderken bu mücadelenin bilhassa Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesindeki milliyetçi ve solcu gençler arasında yoğunlaştığı görülmektedir.⁶³⁷

Bu dönemde dikkate değer önemde çok fazla gençlik ve öğrenci olayları meydana gelmemiştir. En göze çarpan olay önceki bölümlerde detaylı olarak irdelenen Irkçılık-Turancılık davası ve buna ilintili olarak Sabahattin Ali-Nihal Atsız davasında gerçekleştirilen gösteri yürüyüşüdür.

Öğrenciler bu dönemde seslerini duyuracak dernek türü örgütlenmeye fazla gidememiştir. Böyle bir ortam, öğrenci ve gençlik derneklerinin kurulup faaliyette bulunmasını büyük ölçüde kısıtlıyordu ve üniversite gençliği bu konudaki sıkı denetimi yoğun bir şekilde hissediyordu. Örneğin, "İstanbul Üniversitesi Talebeler Birliği o zamanki şekli ile yarı resmi bir kuruluş şekli taşıyordu. Bunun en gözle görülür kanıtı, üniversitelerin kendi birliklerin başkanını bile seçmekten yoksun edilmeleridir. Öğrenciler ancak birliğin yönetim kurulu üyelerini ve ikinci başkanını seçmek hakkına sahipti. Başkan, doğrudan doğruya Profesörler ya da doçentler tarafından seçilmekteydi."⁶³⁸ Benzer şekilde, Üniversite Talebe Birliği, üniversiteli adında bir dergi çıkarmak isteyince rektör Tevfik Sağlam, yazıların kontrol edilmeden yayınlanmasına izin vermeyeceğini söylemiştir.⁶³⁹

1940'ların başında bazı öğrenci derneklerine rastlanmakla birlikte bu tür derneklerde asıl hareketlilik savaştan sonra görülmeye başlamıştır. Şubat 1946 sonlarında çıkarılan yeni bir tüzükle öğrencilere dernek kurma konusunda özgürlük tanınmıştır. 10 Haziran 1946'da "Cemiyetler Kanununun Bazı maddelerinin Değiştirilmesine Dair" 4919 sayılı kanunun yayınlanmasından sonra öğrencilerin dernekleşmesi konusunda da bir canlılık görülmüştür.

---

⁶³⁶ Çavdar, "Cumhuriyet Dönemi Gençlik", s. 809.

⁶³⁷ Mehmet Ali Arıkan, **Ankara Nümayişinin İçyüzü**, Ankara, [y.y.], 1948, s. 13.

⁶³⁸ Kabacalı, **a.g.e.**, s. 99.

⁶³⁹ Kabacalı, **a.e.**, ss. 99-100.

İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği (İÜTB), İkinci Dünya Savaşı yıllarında kurulan nadir öğrenci derneklerinden birisi olarak İstanbul Üniversitesinin kısa tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. "Üniversite gençliğinin ruhi ve içtimai ihtiyaçlarını karşılamak üzere, teşekkül eden İÜTB, esas itibariyle İÜ'yü teşkil eden beş Fakültenin talebe cemiyetlerinden tereküp etmektedir."⁶⁴⁰ 1942'de kurulan İÜTB ve Fakülte cemiyetleri "gençliğin teşkilatlanmasındaki zaruretler karşısında vücade getirilmiş olup gittikçe artan bir şekilde bu zaruretleri karşılayacaktır."⁶⁴¹

1943 yılında kurulan İktisat Fakültesi Talebe Cemiyeti (İFTC), Fakülte cemiyetleri arasında en ilginçlerinden birisidir. "Komisyon azalarının ve raportörlerin de iştiraki ile idare heyeti 13 azadan müteşekkildir. Cemiyetin faaliyet kolları ve hedef tuttuğu maksatlar, aza arasındaki iş bölümüne dayanmaktadır. Birliğin maksatları meyanında, muhtaç talebeye yardım etmek, not ve broşür basmak, idari işlerde talebeye kolaylıklar göstermek, Halkevleriyle kültür ve spor temaslarında bulunmak, tanışma çayları hazırlamak" gibi faaliyetler vardır. Bu Cemiyet kendisini diğer Fakülteler talebe cemiyetlerinden farklı görmekte ve bunu gerçekleştirdiği faaliyetlerle ortaya koymaktadır. Bu amaçla cemiyet yöneticilerinin, İstanbul ve çevre illerdeki bazı iktisadi ve sınai kuruluşlara mesleki incelemelerde bulunmak üzere bir 'tetkik seyahatleri programı' hazırladığı ve bu programı uygulamaya koyduğu anlaşılmaktadır. "Seyahat programının birinci merhalesi olarak Şubat (1943) ayı içerisinde Paşabahçe Cam ve Şişe Fabrikası gezilmiştir. Bu seyahatlerin talebenin nazari bilgilerini, tatbikatla takviye etmek ve görüş ufuklarını genişletmek bakımından faydalı olduğu aşikârdır. Seyahatlere program gereğince devam olunacaktır."⁶⁴³

6- İç Güvenliği Etkileyen Asayiş ve Güvenlik Olayları

Yeni kurulan Cumhuriyetin polisinin, Osmanlı Devleti polisinden devraldığı bir önemli sorun fuhuş idi. Birinci Dünya Savaşı hemen her alanda olduğu gibi ülkede ahlaki çöküntünün ve fuhşun yaygınlaşmasına yol açmış, böylece, daha önceleri Türk kadınları arasında fazla görülmeyen fuhuş olayları 1914 yılından

---

⁶⁴⁰ Kabacalı, a.g.e., s. 99.

⁶⁴¹ Kabacalı, a.e., s. 99.

⁶⁴² Kabacalı, a.e., s. 99.

⁶⁴³ Kabacalı, a.e., s. 99.

itibaren görülmeye başlamış ve 1918 yılından itibaren toplum hayatında kesinlikle yer etmiştir. Bu bulaşma Birinci Dünya Savaşı ve savaşın getirdikleriyle doğru orantılıdır.⁶⁴⁴

5 Ekim 1331 (1915) tarihli emrazı zühreviyenin men'i sirayeti hakkında bir nizamname ile zührevi hastalıkların yayılmasının önüne geçmek için özel bir teşkilat kurulmuş ve bu teşkilat İstanbul'da polis Umum Müdürlüğü'ne, taşrada ise mahalli mülki amirlere bağlanmıştır.⁶⁴⁵ 1915 Nizamnamesinin esas hedefi fuhuşu yasaklamak değil düzenlemek ve kadınları kaçamayacakları bir batağa çekerek onları bir çeşit "cezaevine" hapsedmektir.⁶⁴⁶ Cumhuriyet döneminde, fuhşun bu bakış açısından farklı olarak değerlendirildiği, yaşanan çalkantılı savaş dönemlerinin sona ermesiyle eskiye nazaran daha yasaklayıcı düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Örneğin 1930'da yeni genelevlerin açılması yasaklanmıştır. Ne var ki, yasaklamacı anlayışın yol açtığı ciddi yolsuzlukların önü alınamayınca 1933 yılında geri adım atarak bir önceki dönemin düzenleyici ve hastalıkları önleyici siyasetine geri dönmüştür.⁶⁴⁷

Birinci Dünya Savaşının yol açtığı yıkıcı etkinin yol açtığı fuhuş artışı İkinci Dünya Savaşı yıllarında da kendini göstermiştir. Bu artışta, savaşın getirdiği olumsuz şartların yanı sıra "Tanzimat'tan beri kanunların aynı kanun, hüküm ve cezanın aynı hüküm ve ceza olmasına karşılık, bir kadının rakısını yudumladıktan sonra elindeki bıçakla erkeğe saldırması, dişleri dökülmüş ihtiyar bir kadının cinsi zevki uğruna genç bir erkeği evine hapsediyor olması hep o Türk'ü Türk yapan ahlâki kavram ve erdemlerin terkinden" dolayı bu artışın olduğu ifade edilmektedir.⁶⁴⁸

12 Kasım 1933 tarihinde çıkarılan fuhuşla ve fuhuş yüzünden bulaşan zührevi hastalıklarla mücadele nizamnamesi, İkinci Dünya Savaşı süresince polisin bu suçla mücadelede en büyük yasal dayanağını teşkil etmiştir. Bu nizamname umumi kadını 1915 Nizamnamesine benzer şekilde tanımlamıştır. Buna göre umumi kadının tanımı "kendilerini, başkalarının cinsi zevkine menfaat mukabili veya itiyadi bir surette

---

⁶⁴⁴ Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi: Türk Siyasi Tarihi ve Medeniyeti Tarihi**, Cilt: XIV, İstanbul, Ötügen Yayınevi, 1978, s. 272.

⁶⁴⁵ Alyot, **a.g.e.**, s. 570.

⁶⁴⁶ Ergut, **a.g.e.**, s. 242.

⁶⁴⁷ Zafer Toprak, "İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 39, (Mart 1987), s. 33.

⁶⁴⁸ Ferit Güryücel, "Harp ve Ertesi Senelerde Suçluluğun Artma Sebepleri", **Polis Dergisi**, Yıl: 33, Sayı: 347, Ankara, EGM Yayınları, 1947, s. 26.

hasretmeği sanat ittihaz eden ve bu suretle müteaddid erkeklerle münasebette bulunan kadınlar”⁶⁴⁹ şeklinde yapılmaktadır.

Umumi evlerin açılmasına ancak polis teşkilatının bulunduğu yerlerde izin verildiğinden bu konuda jandarmaya fazla iş düşmemiştir. Polisler umumi ev açmak isteyenlerin tahkikatını yapmak, umumi evleri denetlemek, buralarda kavga çıktığında, yardım talep edildiğinde veya asayiş ve emniyeti bozacak bir suç işlendiği zaman bu evlere girmek, tedavi edilmesi gerekip de doktora gitmeyen kadınları zor kullanarak hastaneye götürmek, umum evlerin kapatılmasına karar verildiğinde bu kararı yerine getirmek gibi görevleri ifa ediyorlardı. Bu nizamname polise ayrıca, umumi kadınların ve umumi evlerin tespit ve tescili, gizli fahişeler ve fuhuş yerleri ve umumi evlerin meydana çıkarılması, kapanması gereken yerlerin kapatılması ve zührevi hastalıklarla mücadele komisyonları tarafından alınan kararların uygulanması, umumi ev, birleşme yeri ve tek başına fuhuş evi açmak için izin almadığı halde fuhuş maksadıyla bir takım kimselere – kayıtlı umumi kadın bile olsa- kadın getirmeye aracılık edenlerin, müsaadesi verilen ev haricinde fuhuşa aracılık tarzında faaliyet gösteren kimselerin veya kadın ve erkek namuslu genç kimseleri fuhuşa teşvik edenlerin yakalanması görevini vermiştir.

Bu dönemde ülkede her dönemde görülen asayişe müessir olayların yanı sıra savaşın getirdiği geçim zorluklarından dolayı mala yönelik suçlarda bir artış olduğu gözlenmektedir. Ülkenin asayiş durumunu ve polisin yaptığı çalışmalarını inceleyebilmek için polis kayıtlarında yer alan bazı asayiş olaylarına ve işlenen suç örneklerine göz atmak yararlı olacaktır: “16 Teşrinievvel 1940 tarihinde Seyhan Vilayeti Güneşli mahallesinde öldürülüp pamuk üreticisi Abdurrahman’ın tarlasına atılan ve kimliği tespit edilemeyecek derecede vücudunda değişiklik oluşturulan Arap Mehmet Nafiz’in kısa bir zaman içinde açık kimliği medya çıkarılarak katil suç aletiyle birlikte yakalanmıştır.”⁶⁵⁰ “Bursa’da 1941 yılında Havva isminde bir Bayanın 117 lirasını alıp kaçan dolandırıcılardan Osman Çakır kısa bir süre sonra polis tarafından yakalanmıştır.”⁶⁵¹ “24 Şubat 1942 tarihinde Çankaya Atatürk Bulvarında meydana gelen patlama olayının faileri polis tarafından kısa zamanda yakalanarak adliyeye sevk edilmişlerdir.”⁶⁵² “Mayıs 1942’de tüccarlara gelen 50.000

---

⁶⁴⁹ Alyot, **a.g.e.**, s. 986.

⁶⁵⁰ Şahin, **İz Brakan Polisler**, s. 166.

⁶⁵¹ Şahin, **a.e.**, s. 314.

⁶⁵² Şahin, **a.e.**, s. 141.

lira kıymetindeki ipek kumaşları nakliye sırasında emniyeti suiistimal suretiyle çalan ve bunu yaparken görünürde herhangi bir iz bırakmayan hırsızların kimlikleri polis tarafından tespit edilerek, suçun sübut delilleriyle birlikte yakalanmış ve altı denk çalıntı eşya ortaya çıkarılmıştır.”⁶⁵³ Çorum Vilayeti polis kadrosunda Polis Müdürü olarak görev yapmakta olan Zekeriya Kirami Erkuş, vilayet dahilinde meydana gelen failleri bilinmeyen hırsızlık olaylarının faillerinin açık kimliklerini tespit ettirdikten sonra, çok kısa bir zaman içinde çalıntı eşya ile birlikte yakalanmasını sağlama hususundaki olağanüstü ve takdire değer nitelikteki hizmetinden dolayı, 25 Şubat 1943 tarihinde ‘Takdirname’ ile ödüllendirilmiştir.⁶⁵⁴ 1943 yılında İstanbul’da Kuyumcu Yani’nin dükkanını soyan, bir komiser muavinini yaralayan ve yakalanmasına rağmen jandarmanın elinden kaçan Fahrettin isimli şahıs polisin sıkı takibi sonucu yakalanmıştır.⁶⁵⁵ 1944 yılında askeri mühimmat deposundan iki tabanca ile 217 adet mermiyi çalıp sivil bir şahsa satan askeri şahsın kimliği polis tarafından tespit edilerek, çalınan tabanca ve mermilerle birlikte yakalanmıştır.⁶⁵⁶

Bu tür asayiş olaylarının yanı sıra İkinci Dünya Savaşı yıllarında güvenlik güçlerinin takip ettiği bir diğer suç ise uyuşturucu madde kaçakçılığı ve kullanımı olmuştur. 12 Haziran 1933 tarihli ve 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakebesi Hakkındaki Kanun, uyuşturucu ile mücadelede polisin yasal dayanağını teşkil etmiştir. Hükümetin izin verdiği bölgelerin dışında haşhaş yetiştirenler veya afyon sütü toplayanlar, yabancı ülkelere haşhaş ihraç edenler, gümrüklerden izinsiz olarak uyuşturucu madde sokmaya çalışanlar, esrar yapmaya yarayan Hint kenevirini alıp satan veya yetiştirenler, uyuşturucu maddeleri satmak için üzerinde bulunduranlar veya satışına aracılık edenler, imal edenler ve uyuşturucu kullanımı için özel bir yer tanzim ederek uyuşturucu kullanımını cazip hale getirip kullanıcılara yardım edenler güvenlik güçlerince takip edilip yakalanmış ve haklarında adli işlem yapılmıştır.⁶⁵⁷ Örneğin, 1945 yılında Polis, İstanbul’da beş adet eroin fabrika ve imalathanesini ortaya çıkarmıştır.⁶⁵⁸

Polis sadece uyuşturucu ticaretini yapanları değil müptelalarını da takip edip bunlar hakkında kanuni işlem yapmıştır. Bu gibi kişilerin bir seneden beş seneye

---

⁶⁵³ Şahin, **İz Birakan Polisler**, s. 43.

⁶⁵⁴ Şahin, **a.e.**, s. 50.

⁶⁵⁵ Şahin, **a.e.**, s. 375.

⁶⁵⁶ Şahin, **a.e.**, s. 384.

⁶⁵⁷ Alyot, **a.g.e.**, ss. 994-995.

⁶⁵⁸ Şahin, **a.g.e.**, s. 375.

kadar hapis ve her gram veya küsuru için bir lira hesabı ile ağır para cezasına mahkum edileceği ve para cezasının her halde 200 liradan aşağı olamayacağı hükme bağlanmıştır.⁶⁵⁹

Bu dönemde polisi meşgul eden bir diğer grup ise 26.4.1325 (1907) tarihli “Serseri ve Mazannai Sû [kendisinden her zaman kötülük beklenen] Şahıslar Hakkında Kanun” çerçevesinde “serseri” olarak tanımlanan kişilerdi. Polise geniş yetkiler tanıyan bu kanuna göre “geçinecek hiçbir vasıtası olmayan ve kudreti olduğu halde iki aydan beri çalışmayan ve bu müddet içinde iş bulmak için uğraştığını isbat edemeyen ve şurada burada dolaşan kimseler ve çalışmağa kudreti varken dilencililiği kendine geçim vasıtası yapanlar” serseri olarak tanımlanmaktadır.⁶⁶⁰ Asayiş, düzen ve genel güvenliğe yönelik her türlü durum ve olayla ilgilenmek durumunda olan polis, ortalıkta işsiz olarak dolaşarak geçim vasıtaları belli olmayanlar ile toplumun huzur ve asayişini ihlal eden suçlardan dolayı en aşağı iki defa hüküm giymiş olanlar, sürekli gözetlenerek, kanun ve nizamlara aykırı harekette bulunmalarına meydan vermemekle yükümlü idi.

Böylece önleyici polislik kavramı, ‘serseriliği denetlemek’ çerçevesinde anlaşılıp uygulanmıştır. Çünkü bu tür kişiler polis tarafından potansiyel suçlu veya suç işlemeye her an meyilli insanlar olarak değerlendiriliyordu. Kanundaki bu tanımlamaya uyan şahıslar polis tarafından yakalandıktan sonra mahkemeye çıkarılmakta ve mahkemede öncelikle bu kişilerin bayındırlık, belediye veya kamu kurumlarının birinde iki aydan dört aya kadar çalıştırılmasına karar verilmekteydi. Eğer bunun yapılamayacağı anlaşılırsa, bu şahıslar iş imkanı olan başka bir yere ve eğer bu da olmazsa memleketine geri gönderilmekteydi.

Serserinin gönderileceği “Mahal-i münasibe”yi ise savcı zabıtaya sorduktan sonra tayin edecektir.⁶⁶¹ Bu maddeye ilişkin dikkat çeken husus, savcı ile polis arasında “serseri”nin gönderileceği yer konusundaki “muhaberenin” ne kadar süreceğine dair bir açıklık olmamasıdır. Bu nedenle polis bu süre içerisinde “serseri”yi elinde tutmaya devam edecektir. Üstü örtük bir sürgün cezasının uygulanması için polise geniş yetki veren bu madde, bilginin kurumsal iktidarı nasıl pekiştireceğinin açık bir kanıtı olarak okunabilir.⁶⁶²

---

⁶⁵⁹ Alyot, **a.g.e.**, s. 996.

⁶⁶⁰ Alyot, **a.e.**, s. 1031.

⁶⁶¹ Alyot, **a.e.**, s. 1032.

⁶⁶² Ergut, **a.g.e.**, s. 252.

Polise arama ve tutuklama konusunda kısıtlamalar getiren kanunların aksine serseriler yasasına göre polisin bazı yetkilerin artırıldığı görülmektedir. Örneğin bazı istisnai haller dışında mesken ve işyeri gibi kapalı yerlerde polisin gece arama yapması yasaklanmışken, polis nezareti altında bulunan şahısların oturdukları yerlerle geceleyin herkesin girip çıkabileceği yerler yahut mahkumların toplanma veya sığınma veya suç ile elde edilen eşyayı saklama yerleri veyahut gizli kumar yerleri veya genelevler gibi polisçe bilinen yerler bu kısıtlamanın dışında tutulmuştur. Kolluk kuvvetleri buralarda “gece gündüz arama yapabilir ve beraberinde herhangi bir kimseyi hazır bulundurmaya mecbur değildir.”⁶⁶³

Serseriler hakkında yapılacak işlemleri tarif eden bu kanunla tanımlaması yapılan bir diğer suçlu türü ise Mazannai sū eşhas denilen gruptu. Bu grubun tanımı “cinayet ve sirkat [hırsızlık] ve ahz [almak] ve yankesicilik ve sâriklere [hırsızlara] yataklık ve dolandırıcılık ve cebren fiili şenî [tecavüz] icrasına tasaddi cerâiminden [suçlarından] biriyle laakal [en az] iki defa mahkum olmuş ve cezasını çekmiş olanlardan veyahut Zaptiye Nezareti altında bulunanlardan zabıtaca daii şübhei [şüphe çekici] ahval ve hareketi görünen kişiler” olarak yapılmaktadır. Polis tarafından bu suçlamayla mahkemeye çıkarılan kişilerin suçları sabit olursa bir aydan bir seneye kadar sürgün cezası verilebilmektedir.

Günümüzde önemli bir sosyal ve asayiş sorunu olan sokak çocuklarıyla ilgili olarak bu kanunda, on beş yaşından küçük çocukların serseri sayılmayacağı ve bu çocukları dilenci olarak kullananların cezalandırılacağı hükme bağlanarak bu konuda yine polise önemli sorumluluklar yüklenmiştir.

Polis ve jandarmanın İkinci Dünya Savaşı yıllarında; 9 Nisan 1329 tarihli hayvan sirkatinin men’i hakkındaki kanun çerçevesinde hayvan hırsızlığına karşı yoğun bir mücadele yürüttüğü, 21 Haziran 1927 tarihli Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu gereğince 18 yaşından küçükleri zararlı yayınların etkisinden korumaya çalıştığı, 10 Haziran 1930 tarihli kanun çerçevesinde han, pansiyon, otel ve bekâr odası işletenlerden, yanlarında oturan ve çalışanlar hakkında bilgi toplayarak mıntıklarındaki insan geliş gidişini kontrol altında tutmaya çalıştığı, 5 Haziran 1933 tarihli kanun gereği insan ticareti ile 15.4.1935 tarihli kanun gereği

---

⁶⁶³ Alyot, a.g.e., s. 429.

reşid kadın ticareti ile mücadele ettiği, 18 Ekim 1339 (1920) tarihli İzalei Şakavet kanunu gereği şaki⁶⁶⁴ tabir edilen kişilerle mücadele ettiği anlaşılmaktadır.

7- Sırrı Bellioğlu Olayı

1940 başlarında özellikle Mart ayında posta yolu ile Genelkurmay Başkanına, Askeri birliklere, değişik asker ve sivil kişilere, Gazetelere, Belediye Meclis üyelerine, CHP yöneticilerine, Üniversitelere, Ticaret Odalarına hükümetin dış politikasını eleştiren çeşitli mektuplar⁶⁶⁵ gönderilmeye başlandı. İstanbul'dan postaya verildiği anlaşılan menfi propaganda amaçlı bu mektuplarda, hükümetin idare şekli ve seçim usulleri tenkit edilmekte, hükümete ağır eleştiriler yöneltilmekteydi. Polis yaptığı tahkikat neticesinde mektupları Sırrı Bey (Bellioğlu) adlı birisinin yaptığı ortaya çıkarıldı. Sırrı (Bellioğlu) Milli Mücadele'de aktif bir rol oynamış, 1920 Mart'ında Yunus Nadi Bey kafilesiyle İstanbul'dan Ankara'ya kaçmış, Adapazarı Kaymakamlığı ve Amasya Mutasarrıflığı görevlerinde bulunmuştu.⁶⁶⁶ Ayrıca 1920 yılında kurulan Yeşil Ordu'nun da üyeleri arasındaydı.⁶⁶⁷ Birinci B.M.M.'nin aktif üyeleri arasında yer alan Sırrı Bey Yunan askeri tarafından tahrip edilmiş olan İzmit livası'nın imarı ve halkın uğradığı zararların giderilmesi için çaba harcamıştır.⁶⁶⁸ O dönemde çok önemli bir kişilik olan Sırrı Bellioğlu, Lozan Antlaşmasının Büyük Millet Meclisinde görüşülüp onaylanması sırasında, adalarla ilgili sorun nedeniyle olumsuz oy kullanmıştır. 1927'de Halk Partisinden milletvekili seçilmiş, 1931'de Kocaeli'nden bağımsız milletvekili olmuştur.

Milletvekilliğinin yanı sıra İktisat Vekili olarak da görev yapan Bellioğlu, milletvekilliğinden ayrıldıktan sonra İkinci Dünya Savaşının başlarında Genel Kurmay Başkanlığına ve Yüksek Askeri Şuraya ve bazı Komutanlara, ordu erkanını, hükümetin dahili ve harici siyasetini ve icraatını eleştirerek hükümetin düşmesini

---

⁶⁶⁴ Kanununa göre şâkinin tanımı şöyledir: “Mal veya para gasbetmek, iç güvenliği bozmak veya suikast gayesiyle ev, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahaller basmak, yakmak veya yıkmak, adam öldürmek, yollarda kırlarda soygunculuk yapmak, adam kaldırmak gibi suçlardan birisini veya bir kaçını işlemekten dolayı mevkuf veya mahpus iken, tevkifhane veya hapisshaneden kaçarak silahlı dolaşmak suretiyle güvenlik ve asayışı tek başına veyahut toplu bir halde tehdit veya ihlal edenler.” Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, s. 1039.

⁶⁶⁵ Bu mektup örnekleri için **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 12253-1.

⁶⁶⁶ Sabahattin Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, İstanbul, 1987, s. 184.

⁶⁶⁷ T.B.M.M. Resmi İnternet Sitesi, (Çevrimiçi), <http://www.tbmm.gov.tr/partiler/partiler.htm>, 17.06.2005.

⁶⁶⁸ Özel, **a.g.e.**, s. 184.

teşvik edici nitelikte mektuplar göndermek fiilinden İstanbul Komutanlığınca tutuklanarak hakkında takibat başlatıldı. Askeri mahkemede yargılanmak üzere Merkez Komutanlığına teslim edilen Bellioğlu, Emniyet Müdürlüğü'nde kaldığı 22 gün içerisinde sinir buhranları geçirmiş, sorgusunda yolladığı mektupları asabi bir buhran içindeyken yazdığını söylemiş ve emniyet müdürlüğünden çıkarılırken durarak gazetecilerin fotoğraf alması için poz vermiştir.⁶⁶⁹

İstanbul Emniyet Müdürü Muzaffer Akalın sanığın askeri mahkemede yargılanmasının sebebini, mektuplarda komutanları hükümete karşı itaatsizliğe ve orduyu vatan müdafaası yapmamağa teşvik eden cümlelerin bulunması⁶⁷⁰ olarak açıklamıştır.

Polis, daha sonra Sırrı Bey'in evinde yaptığı araştırmada çeşitli suç delilleri bulmuştur.⁶⁷¹ İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün hazırladığı fezlekede “ordu haricinde yaptığı propagandalarda halkı hükümete ve devlet ricaline karşı itimatsızlığa ve muhalefete sevk ve tahrik eyliyerek memlekette anarşi husule getirip bundan istifade ile mevcut siyasi nizamı değiştirerek mevki sahibi olmağı istihdaf eden hareketi, Türk Ceza Kanununun 142. maddesine temas eylemektedir”⁶⁷² denilmektedir. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Dahiliye Vekaletine bir yazı yazarak⁶⁷³ “Bu hususta lazım gelen takibatın şimdiye kadar olduğu gibi yine aynı şiddet ve ehemmiyetle yürütülmesinin temini”ni talep etmiştir.

Bellioğlu'nun yargılanması 10 Haziran 1940 tarihinde İstanbul Komutanlığı Askeri Mahkemede başlandı. Ancak dava 10 Temmuz 1940 tarihine ertelendi. Mahkemenin 22 Temmuz 1940 tarihli ve 36 esas 39 karar sayılı kararıyla Bellioğlu, orduyu isyana teşvik etmekten 9 sene 4 ay ağır hapse mahkum oldu. Ancak,

---

⁶⁶⁹ **Haber Gazetesi** (24 Nisan 1940).

⁶⁷⁰ **Son Posta** (8 Mayıs 1940).

⁶⁷¹ **E.G.M.A.**, Milli Müdafaa Vekaletinin Dahiliye Vekaletine yazdığı 4.5.1940 tarih ve 40/1393 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12253.

⁶⁷² **E.G.M.A.**, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci Şube Müdür Muavini Zeki Akalın imzalı 8.4.1940 tarihli fezleke, Arşiv Dosya No: 12253-1.

⁶⁷³ **E.G.M.A.**, 26.4.1940 tarih ve 2741 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12253-1. 1940 yılında meydana gelen ilginç bir olay, Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak imzasıyla Emniyet Genel Müdürlüğüne “sitem ve ihtar” dolu bir yazı gönderilmesine yol açmıştır. 12 İkinci Teşrin 1940 tarih ve 3623 sayı ile gönderilen yazıda; 9.10.1940 tarihinde tatbikattan dönen askeri birliklerin Eyüp Baharya polis karakolu önünden geçerken, karakol önünde bacak bacak üstüne atmış ve elinde sigara ile “lakayt ve müstehzi” bir şekilde oturan bir polis memurunun bu davranışı askeriye tarafından neredeyse bir vatan hainliği olarak değerlendirilmiş ve gerekli işlemin yapılması talep edilmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Vekili imzasıyla gönderilen 7.1.1941 tarih ve 713 sayılı cevabi yazıda adı geçen memur hakkında soruşturma açıldığı ve bütün valiliklere bir yazı yazılarak ordu ile münasebetlerde çok hassas ve hürmetkar davranılması gerektiğinin bir kez daha tebliğ edildiği belirtilmiştir. Bkz.: **Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları**, ss. 427-428.

Bellioğlu hapiste de boş durmayarak “hükümeti haziranın adaletsizliğinden ve idaresizliğinden ve üç ay sonra Almanların memleketi işgal ederek kendisini hapisten çıkaracaklarından ve Reiscumhur yapacaklarından ve binnetice bu adaletsizliklere nihayet verileceğinden bahsile, propaganda yapmaya”⁶⁷⁴ başlamıştır. Hapiste iken irtibatlı olduğu ve haberleştiği insanlar, polisin sıkı takibi altına alınmıştır. Bunun üzerine İstanbul Ağır Ceza mahkemesinde yeniden yargılanan Bellioğlu’nun, 4 sene 8 ay 20 gün daha hapis cezasına çarptırılmasına ve Bursa’da 1 sene 2 ay 10 gün Emniyeti Umumiye nezareti altında bulundurulmasına 16 Ocak 1943 tarihinde karar verilmiştir. 1 Mayıs 1951 tarihinde Sırrı Bellioğlu'nun durumu TBMM Adalet Komisyonunda müzakere edilmiş ve komisyon Bellioğlu’nun hükümlü bulunduğu cezanın affına dair rapor hazırlamıştır. Bu rapora istinaden çıkarılan bir kanunla Sırrı Bellioğlu 1951 yılında affa uğrayarak hapisten kurtulmuştur. Daha sonraki yıllarda hazırlanan bir kanunla da, Sırrı Bellioğlu'nun kesilen maaşları ile müsadere edilen eşyasının kendisine teslim edilmesine karar verilmiştir.

8- İç Güvenliği Dolaylı Olarak Etkileyen Olaylar, Faaliyetler ve Uygulamalar

a. Yüzellilikler Olayı

Bu dönemde gündeme gelen bir diğer önemli olay ise Yüzellilikler olayıdır. Lozan Barış Görüşmeleri sırasında Milli Mücadele aleyhine faaliyet gösterdikleri, düşman devletlerle ve İstanbul Hükümeti ile işbirliği yaptıkları gerekçesiyle af kapsamı dışında tutulan ve Bakanlar Kurulu tarafından adları tespit edilen yüz elli kişi, önce 1924 yılında Türkiye sınırları dışına çıkarıldılar, daha sonra da 28 Mayıs 1927’de çıkarılan bir yasa ile yurttaşlıktan da çıkarıldılar. Ayrıca Türkiye sınırları içerisinde mülk edinme ve miras devretme hakları da ellerinden alındı. Yüzellilikler” adı verilen bu grubun arasında polisler de vardır: “İstanbul Polis eski Müdürü (Gavur) Tahsin, İstanbul Polis eski Müdür Vekili Kemal, sabık İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Şube eski müdürü Şerif, sabık İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Kısım eski Başmemuru Hafız Sait, Emniyeti Umumiye Müdürü Vekili Ispartalı

⁶⁷⁴ E.G.M.A., İstanbul Valisi Y. Raşid Demirtaş imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 12.5.1941 tarih ve 9959/7402 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12253-1.

Kemal, sabık Arnavutköy Merkez eski Memuru Hacı Kemal, Polis Memurlarından Namık, Şişli Komiseri Nedim, İzmir Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat, Adana’da Polis Memurluğu yapan Yolgeçenli Yusuf, sabık Unkapanı Merkez Eski Memuru Sakallı Cemil, sabık Büyükdere Merkez eski Memuru Mazlum, Beyoğlu eski İkinci Komiseri Fuat”⁶⁷⁵

28 Haziran 1938’de kabul edilen Af Kanunu ile Yüzellilikler bağışlandı. Ancak bu kişilere eski memuriyetlerinden dolayı emekli maaşı bağlanmaması ve sekiz yıl süre ile kamu hizmetine girmemeleri öngörüldü. Ayrıca, gerekli görülürse yurttaşlıktan yine çıkartılabileceklerdi. Af Kanunundan sonra Yüzelliliklerin bir bölümü Türkiye’ye döndü. Refii Cevad, Refik Halid, Mustafa Neyyir, Rıza Tevfik, Miralay Sadık Bey, Çerkez Ethem’in ağabeyleri Tevfik ve Reşit Beyler geri dönenler arasındaydı. Çerkez Ethem ise Türkiye’ye dönmedi ve Ürdün’de öldü.

Arnavut asıllı olan ünlü şair ve filozof Rıza Tevfik Bölükbaşı, Sevr Antlaşması’nı imzalayan heyette yer aldığı için 150’likler listesine dâhil edilmiş ve 1922’de yurt dışına çıkarılmıştı. Önce Ürdün’e, sonra Lübnan’a yerleşen Rıza Tevfik, 1943’te Türkiye’ye döndü. Osmanlı Devleti’nin son döneminde Şûray-ı Devlet (Danıştay) reisliği ve Maarif Nazırlığı da yapmış olan Rıza Tevfik 1949’da İstanbul’da öldü.

Türkiye’ye dönenlerden Miralay Sadık Bey’in dönüşü çok trajik bir sonla neticelendi. İttihat ve Terakki Partisine karşı Hürriyet ve İhtilaf Partisini kurmuş olan ve hırslı bir politikacı olan Sadık Bey, ismi Yüzellilikler listesinde olduğu için yurt dışına sürgün edilmişti. Çıkarılan aftan yararlanarak Romanya’dan 6 Şubat 1941 tarihinde yurda dönüş yaptı ve vatan toprağına ayak basınca yere kapanıp toprağı öptü ve o anda öldü.⁶⁷⁶

Ancak affa rağmen yurda dönmeyip Cumhuriyet yönetimine savaş açanlar da vardı. Bunlardan bir tanesi Süleyman Şefik Paşa’dır. Lübnan’da yaşayan Paşa, devrimlere karşı çıkarak Ankara yönetimini devirmek üzere dernek bile kurmuş, çeşitli bildirimler hazırlamıştır. Daha sonra Türkiye’ye dönen Süleyman Şefik polisin sıkı bir takibine alınmış, attığı her adım izlenmiştir. 8 Mayıs 1940 tarihinde Ankara Emniyet Direktörlüğü tarafından Dahiliye Vekaletine yazılan bir yazıda yaptığı

---

⁶⁷⁵ Tahsin Ünal, “Cumhuriyetin İlanından Sonra Yurt Dışına Sürülen Yüzellilikler”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 18 (1.2.1969), s. 21.

⁶⁷⁶ A. Emin Yalman, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Cilt: III, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970, s. 283.

herşey, gittiği yerler, görüştüğü kişiler ve konular tek tek takip edilip rapor haline getirilmiştir.⁶⁷⁷

Affa uğramasına rağmen tekrar vatandaşlıktan çıkarılan Yüzellilikler de vardır. Bunlardan birisi Eski İstanbul Polis Müdürü Hasan Tahsin'dir. Mütareke yıllarında işgal kuvvetleri ile işbirliğine giderek vatana ihanet suçu işlediği gerekçesiyle idam cezasına mahkum edilip 150'likler listesine dahil edilmiş, 3527 kanunun kabulü üzerine 31 Temmuz 1938 tarihinde Türkiye'ye dönmüş, ancak "bir buçuk ay sonra tekrar Hollanda'ya giderek Hollandalı bir kadınla evlenen ve orada yerleşmiş bulunduğu anlaşılan eski İstanbul Polis Müdürü Arnavut ırkından Hasan Tahsin'in vatandaşlıktan iskatı; Dahiliye Vekilliğinin 7/8/939 tarih ve 42086 sayılı teklifi üzerine bahsi geçen 3527 sayılı kanununun 5 inci maddesine tevfikan İcra Vekilleri Heyetince 25 Ağustos 1939 tarihinde kabul olunmuştur."⁶⁷⁸

b. Tarım, Orman ve Hayvan Ürünlerine El Konulması

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ordunun ve kentlerin iaşesi sorunu, savaş içerisindeki ekonomik sorunlar içerisinde en ön sırayı almıştır. Savaş nedeniyle bir milyonu aşkın kişinin silah altına alınması, gıda maddelerine, özellikle hububata olan talebi artırmıştır. Bu nedenle Hükümet zaman zaman ihtiyaç duyulan tarım, hayvan ve orman ürünlerine Koordinasyon Heyeti Kararlarıyla el koymuş,⁶⁷⁹ basın yoluyla, ürününü saklayan çiftçilerin ürünlerine el konulacağını, kendileri hakkında da Milli Korunma Kanunu'nun cezai hükümlerinin uygulanacağını duyurmuştur.⁶⁸⁰

Hükümetin bu ürünlere el koyma kararlarından en çok küçük tarım üreticileri etkilenmiştir. Hükümetin mubayaa* yoluyla, belirlenen oranda ürünü satın almasından sonra bu üreticilerin elinde kalan fazla satacak mahsul kalmıyordu. Bu nedenle bu uygulamanın daha çok büyük toprak sahibi çiftçilerin işine yaradığı

---

⁶⁷⁷ **150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları**, Belge No: 12222-18/1, ss. 35-36. (Ek: 34).

⁶⁷⁸ **150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları**, Belge No: 12222-84, s. 30. Bu belge, **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 25.8.1939 - 2/11771, Dosya No: 2, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 89.106..19'da da yer almaktadır. (Ek: 35).

⁶⁷⁹ **T.C. R.G.**, 4678 No, 5.12.1940 Tarih, 76 No'lu; **T.C. R.G.**, 4698 No, 28.12.1940 Tarih, 80 No'lu; **T.C. R.G.**, 4855 No, 9.7.1941 Tarih, 169 No'lu; **T.C. R.G.**, 5107 No, 16.5.1942 Tarih, 324 No'lu Koordinasyon Heyeti Kararları. ; Ayrıca Bkz.: Oruz-Yırcalı, **a.g.e.**, ss. 74-94.

⁶⁸⁰ **Cumhuriyet** (17 Temmuz 1942).

* Mubayaa: Satın alma, alış veriş anlamına gelmektedir. Bkz.: **Türkçe Sözlük**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu 2, s. 1037.

söylenbilir. Çünkü bu çiftçiler ellerindeki mahsullerini karaborsada ve ihtikâr yoluyla satarak büyük kazançlar elde etmişlerdir.

Türkiye, beslenme sorununu çözebilmek için yıllar sonra Osmanlı idaresinin de uyguladığı bir sistemi, zorunlu satın alma sistemini uygulamaya koymuştu.⁶⁸¹

Ancak bu tedbirlere rağmen, ülkenin özellikle kuzey bölgelerinde buğday temin edemeyen insanların zor durumda kaldıkları ve Kızılay Cemiyeti'nden yardım istendiği,⁶⁸² hatta halk arasında açlıktan ölenlerin olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁸³

Bu uygulamanın iç güvenliğe bakan yönüyle doğurduğu bir diğer olumsuzluk ise çiftçi ve üretici kesimin devlete olan güvenini sarsmasıydı. Devletin belirlediği fiyat üzerinden buğdaylarını ofise vermeyip saklayan üreticiler, daha sonra ürünlerini büyük kârla satıp daha fazla kazanç sağlamıştır. Ürünü belirlenen fiyattan devlete satanlar açısından büyük bir haksızlık olarak görülen bu durum, bu üreticilerin devlete olan güvenini sarsmıştır.⁶⁸⁴

Hükümetin bazı mallara el koymaya karar vermesinin ardından bu kararın uygulanmasında güvenlik güçleri yoğun bir mesai sarfetmiştir. Özellikle polis teşkilatı olmayan kırsal kesimde el koyma kararlarını uygulamakla yükümlü zabıta kuvveti olan jandarma, çiftçinin bu uygulamaya olan tepkisine muhatap olmuş ve adeta bu kararların tek sorumlusu gibi görülmesine ve kolluk kuvvetlerine karşı bir tepki doğmasına yola açmıştır.

c. Depremler ve Sel Baskınları

İkinci Dünya Savaşı yılları savaşın getirdiği ekonomik ve sosyal sorunların yanı sıra birçok doğal afetin ve felaketin sıklıkla yaşandığı, halkın daha bir felaketin şokunu atlatmadan başka bir felaketle karşı karşıya kaldığı bir dönemdir. Özellikle deprem ve sel felaketleri halkı ve yöneticileri altından kalkılması zor durumlarda bırakmıştı. 1939 yılının sonlarında yaşanan büyük Erzincan depremi tüm savaş

---

⁶⁸¹ Bülbül, **a.g.t.**, s. 53.

⁶⁸² **B.C.A.**, Muamelat Genel Müdürlüğü, Belge, Tarih ve Sayısı: 13.02.1942-203.92, Arşiv Dosya No:030.10.

⁶⁸³ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Ekonomik Kültürel Temeller**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1967, s. 95.

⁶⁸⁴ Cavit Oral, "Hepimize Örnek Olacak Hareket", **Ayın Tarihi**, No: 102 (29 Mayıs 1942), Ankara, İBBGD Yayını, ss. 132-133.

süresince yaşanacak sıkıntıların başlangıcı olmuş ve “doğal afetler sanki birbirleriyle yarışarcasına gelmeye başlamıştı”.⁶⁸⁵

27 Aralık 1939’da büyük Erzincan depreminden önce meydana gelen irili ufaklı birçok küçük deprem adeta sonradan meydana gelecek felaketlerin habercisi gibiydi. 22 Eylül 1939’da Dikili’de ve 22 Kasım 1939’da Tercan’da meydana gelen depremler can ve mal kaybına yola açtı. 11 Aralık 1939’da İzmir ve çevre ilçelerinde meydana gelen depremde bazı duvarlar yıkıldı, halk geceyi sokakta geçirdi. Erzincan, Sivas, Tokat, Zile gibi birçok küçük çaplı sarsıntı meydana geldi.

Ancak asıl büyük felaket 27 Aralık 1939 günü gece saat 2.30 sıralarında meydana geldi. Başta Erzincan, Tokat, Sivas, Amasya, Çorum, Çankırı, Ordu, Samsun, Tunceli, Erzurum, Malatya, Gümüşhane, Trabzon, Giresun, Kütahya, İzmir ve ilçeleri olmak üzere tüm Anadolu’yu sarsan büyük bir deprem meydana geldi. İlk başta büyüklüğü ve meydana getirdiği hasar anlaşılamayan depremin birçok ilde çok büyük hasara yol açtığı anlaşıldı. Ancak deprem en korkunç zararı Erzincan’da vermiş ve deprem şehri yerle bir etmişti. Türkiye tarihinin en büyük depreminin meydana geldiği şehirde yıkılmamış bina yok gibiydi. Ertesi günü TBMM’de bir konuşma yapan Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Doktor Hulusi Alataş, depremin en çok Erzincan, Tokat, Sivas ve Ordu’da etkili olduğunu söyledi. Erzincan’daki durumu daha iyi anlamak için hemen depremin ardından gönderilen telgrafi Meclis’te okudu: “Gece saat 2 raddesinde çok şiddetli bir zelzele oldu. Bu zelzelede hükümet konağı, Ordu Müfettişliği, Orduevi, Postahane ve şehrin en sağlam binaları dâhil olmak üzere bütün evler ve dükkânlar yıkılmıştır. Şehir baştanbaşa enkaz yığını halindedir. Kendilerini kurtarabilenler sokaklara dökülmüşlerdir. Şimdiden birçok ölü ve yaralı tespit edilmiştir; bir çok nüfus enkaz altındadır.”⁶⁸⁶ Sonradan yapılan tespitler, 7.9 - 8.0. şiddetindeki depremin 30 bini aşkın kişinin ölümüne, 4.000 kişinin yaralanmasına, 14.400’den fazla binanın yıkılmasına yol açtığını ortaya koymuştur.

Depremin hemen ardından tüm Türkiye’de başlatılan yardım kampanyaları sayesinde bölgeye çok miktarda, yiyecek, giyecek ve para yardımı yapılmaya başlandı.* Yurtdışından da önemli ölçüde yardım gelmeye başladı. Ancak ağır kış

---

⁶⁸⁵ Goloğlu, a.g.e., s. 178.

⁶⁸⁶ **Ayn Tarihi**, No: 73 (Nisan 1940), Ankara, İBBGD Yayını, s. 141.

* Bu yardım kampanyasına Emniyet mensupları da katılmıştır: “Polis Enstitüsü ve Kolej memur, öğretmen ve talebeleri, müstahdemleri tarafından toplanan 616 lira 65 kuruş depremedelere

şartları ve ulaşım imkânlarının kısıtlı olması yardımların bölgeye düzenli olarak ulaştırılmasını engelliyordu. Bu arada bir yurt gezisinde bulunan İsmet İnönü gezisini yarıda keserek 30 Aralık'ta Erzincan'a geldi. Ertesi günü gazeteler Erzincan halkının, İnönü'nün bu ziyaretinden çok memnun olduklarını, ona sarılıp yardım dilediklerini, ona dua ettiklerini yazdılar. İnönü de halka moral verici sözler söyleyerek aynı gün şehirden ayrıldı. Bu arada devam etmekte olan yağışlar halkın çektiği sıkıntıları bir kat daha artırıyordu. Emniyet mensupları ise halka yardımcı olmak ve onların acısını hafifletmek için ellerinden gelen çabayı gösteriyordu. "Erzincan'da bir başkomiser, bir komiser, bir komiser muavini ve altı polis arkadaşın ölümüne sebebiyet veren sarsıntı karşısında, sağ kalan diğer 19 arkadaşımız; evlerindeki çoluk çocuğun akıbetini düşünmeksizin.." ⁶⁸⁷ diğer insanların yardımına koşmuştur. Ülkede yaşanan bu büyük felaketten dolayı Türkiye'de büyük bir matem havası yaşanıyordu. Bu nedenle o yıl yılbaşı kutlamaları iptal edildi.

19 Nisan 1940 tarihinde TBMM'de yapılan görüşmeler neticesinde Erzincan depreminde hizmetleri görülen 241 mahkûmun mahkûmiyetlerinin beşte dördü ve bazı cezaları affedilmesine karar verildi. ⁶⁸⁸

1939 Erzincan depreminin yanı sıra İkinci Dünya Savaşı yıllarında üç tane daha büyük deprem meydana gelmiştir. Bunlar 1942 yılında meydana gelen Erbaa-Niksar depremi, 1943 yılında meydana gelen Tosya depremi, 1944 yılında meydana gelen Bolu-Gerede depremidir.

20 Aralık 1942 tarihinde meydana gelen 7.1 büyüklüğündeki Erbaa depremi de büyük kayıplara yol açmıştır. Yalnız Erbaa ve Niksar ilçelerinde 493 olmak üzere yaklaşık 3.000 kişi ölmüş, 125 kişi ağır ve 642 kişi hafif yaralanmış, 2047 ev tamamen ve 2017 ev kısmen yıkılmıştır. ⁶⁸⁹

27 Kasım 1943 tarihinde meydana gelen 7.6 şiddetindeki Tosya depreminde Çorum, Tokat, Ordu, Amasya, Kastamonu tarafları sarsılmış ve Tosya'da yaklaşık 2.850 kişi hayatını kaybetmiştir.

---

ulaştırılmak üzere Kızılay'a teslim edildi. Bkz.: **Ayın Tarihi**, No: 74 (İkinci Kanun 1940), Ankara, İBBGD Yayını, s. 27.

⁶⁸⁷ Derviş Okçabol, "Son Yer Sarsıntısında Zabıtamız", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 9-320 (1 Şubat 1940), s. 123.

⁶⁸⁸ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 54.

⁶⁸⁹ Goloğlu, **a.e.**, s. 178. "Erbaadaki zelzeleyi köylüler havalideki işret, kumar ve fuhşiyat gibi dine aykırı hareketlerin çok olmasından ileri geldiğini konuşmaktadır." Bkz.: **E.G.M.A.**, Çoruh Valisi C. Kınay imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 8.3.1943 tarih ve 551 sayılı İstihbarat Bülteni, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

1 Şubat 1944 tarihinde Ankara, Kastamonu, Gerede, Bolu ve Çankırı'daki çevresinde meydana gelen 7.4 şiddetindeki Bolu-Gerede depreminde 4.611 kişi ölmüştür. Özellikle Bolu ve çevresini vuran deprem, kışın en şiddetli günlerine rast geldiğinden, halk büyük sıkıntılarla karşılaşmıştır. Gerede, Bolu, Düzce, Hendek ve Tosya, Kargı'da halk hep depremin getirdiği yıkımla hem de kışın çetin soğuğuyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Erzincan depremi kadar ev ve can kaybına yol açmasa da, bu depremler, ülkenin kuzeyinde doğudan batıya uzanan bir fay hattı üzerinde büyük yıkımlara yol açmış, Bolu'nun güneyindeki kaplıcalar bölgesinde derin hendekler açılmıştır.

Meydana gelen bu dört büyük depremin yanı sıra ülke genelinde irili-ufaklı bir çok depremin meydana geldiği görülmektedir.⁶⁹⁰

Bu depremlerden bazıları daha yakından incelendiğinde çoğu zaman fazla can kaybı olmamasına karşın, halkta büyük korku ve panik oluşturduğu, dışarıda yatmak zorunda kalan insanların soğuk kış şartlarında çok sıkıntı yaşadıkları anlaşılmaktadır. Örneğin, 13 Nisan 1940 tarihinde Yozgat'ın Maden kazasına bağlı Peyik nahiyesi ve çevresini etkileyen depremde birçok köyde evler tamamen yıkıldı veya harabe haline geldi, 3 çocuk öldü, 14 kişi yaralandı.⁶⁹¹

25 Nisan 1940 tarihinde Erzincan'da meydana gelen depremde merkez ile Tercan, Kemah ve Refahiye kazalarında büyük kayıplar oldu.⁶⁹² 28 Mayıs 1940'ta Bingöl'de, 12 Ekim 1940'ta Kastamonu ve Çankırı'da, 20 Aralık 1940'ta Arapkir-Çemişkezek'te, 24 Mart 1941'te Niksar ve çevresinde, 27 Nisan 1941'de Antakya'da, 9 Eylül 1941'de Ağrı-Patnos'ta, 10 Eylül 1941 tarihinde Van-Erciş'te, 11 Eylül 1941'de Van-Başkale'de, deprem meydana geldi. meydana gelen depremde 194 kişi hayatını kaybetti.

15 Kasım 1942 tarihinden itibaren bir ay boyunca Balıkesir, Çorum, Manisa, Amasya, Kocaeli, Çanakkale, İzmir, Van, Kastamonu, Sivas, Samsun, Sinop, Tokat, Çankırı, Ordu illerini kapsayan geniş bir bölgede meydana gelen depremlerde toplam olarak 20 kişinin öldüğü, 24 kişinin yaralandığı, 1662 evin yıkıldığı, 1363 evin yıkılır duruma geldiği anlaşıldı.⁶⁹³

---

⁶⁹⁰ “Türkiye’de Büyük Depremler (1902-2005)”, **Belgenet**, (Çevrimiçi), <http://www.belgenet.com/deprem/depremt.html>, 1.11.2005

⁶⁹¹ **Aydın Tarihi**, No: 77 (Nisan 1940), Ankara, İBBGD Yayını, s. 19.

⁶⁹² **Aydın Tarihi**, a.e., s. 23.

⁶⁹³ Goloğlu, a.g.e., s. 178.

20 Haziran 1943 tarihinde meydana gelen Adapazarı depreminde fazla can kaybı olmadı. Binaların çoğunun sağlam olmasına karşın halk, günlerce deprem korkusuyla geceyi sokaklarda ve çadırlarda geçirdiler. Depremin hemen ardından başlayan şiddetli yağmurlar ise felaketin sancılarını daha da artırmış, taşan dereler tren yollarını bozmuş ve halk iyice perişan oldu. 28 Kasım 1943 Ilgaz ve çevresinde, 15 Şubat 1944 Düzce’de, 11 Mart 1944’te Gerede’de, 5 Nisan 1944 tarihinde Mudurnu’da, 15 Ocak 1945’te Van ve Çevresinde ve 20 Mart 1945 tarihinde Adana-Ceyhan’da meydana gelen depremler yine bu dönemde meydana gelen depremlerden diğer bazılarıdır.⁶⁹⁴

Diğer tüm depremlerde olduğu gibi bu depremlerde de can ve mal kaybına yol açan en büyük etken, binaların düzensiz ve çarpık olarak inşa edilmesi idi. 5 Nisan 1944 tarihinde İstanbul yakınlarında şiddetli bir deprem olmuş ancak can ve mal kaybı olmamıştır.⁶⁹⁵

Erzincan depremi ile başlayan 1944’e kadar süren peşpeşe yıkıcı depremler sonrası, Hükümet 18 Temmuz 1944 tarih ve 4623 sayılı ‘Yer Sarsıntılarında Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında’ kanunu çıkararak, Mülki amirlerin başta polis ve jandarma olmak üzere tüm genel ve hususi zabıtaya ve diğer tüm kamu görevlilerine ve vatandaşlara görev verebileceğini belirtmiştir. Buna göre mülki amirler hastalık veya makul bir sebep olmadan yetkili makamların verdiği görevleri yerine getirmeyenleri kolluk kuvvetleri vasıtasıyla göreve getirebileceklerdir.⁶⁹⁶ 1945 yılında ise ilk Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası ve Yapı Yönetmeliğinin yürürlüğe konulmasıyla birlikte afet politikalarında bir değişiklik yapılarak, afet öncesi hazırlık ve koruyucu önlemlerin mevzuatımıza yerleştirildiği görülmektedir.⁶⁹⁷

Yurdun Doğu kesimlerinde ağır deprem tahribatı yaşanırken 28/29 Aralık 1939 gecesi Manavgat, Kemalpaşa, İzmir, İzmit, İnegöl, Manisa ve Akhisar olmak üzere Ege bölgesinde de sel felaketi yaşanıyordu. Bu sel baskınlarında birçok ev yıkıldı, birçok tarım arazisi sular altında kaldı, ulaşım kesildi.

Türkiye, depremin ardından yeni yıla da felaketlerle girdi. Büyük Erzincan depreminin ardından 1 Ocak 1940 tarihinde yurdun hemen her tarafını etkisi altına alan yağışlar hayatı felç etti. Özellikle depremden etkilenen Amasya, Erzurum gibi

---

⁶⁹⁴ Türkiye’nin 77 Yılı (1923-2000) Gün Gün Cumhuriyet Tarihi, İstanbul, Doğan Ofset, 2000, ss. 86-87.

⁶⁹⁵ Vatan (6.4.1944).

⁶⁹⁶ Alyot, a.g.e., s. 974.

şehirleriyle İzmir, Bergama, Geyve, Kepsut, Antalya, Manisa, Kemalpaşa, Karacabey, Sakarya, Menemen, Dikili, Ödemiş gibi yerlerde sel etkili oldu ve büyük zararlara yolaçtı.⁶⁹⁸ Bunlardan özellikle Kemalpaşa en büyük zararı gördü. Şehir adeta bir çamur tabakasıyla kaplandı. Yedi mahalle çamur içerisinde kaldı, 50 kişi öldü, 1500'e yakın da ev yıkıldı. Bu felaketler sırasında kolluk kuvvetlerine oldukça iş düşmüş ve var güçleriyle halka yardım etmeye çalışmışlardır. “Mustafa Kemal Paşa’da polis komiseri Cevdet, pek büyük yararlılıklar göstererek halkın imdadına koşmak için 3 defa boğulmak tehlikesine maruz kalmış”⁶⁹⁹ “buna rağmen birçok vatandaşın hayatını kurtarmıştır.”⁷⁰⁰ İkinci Sınıf Emniyet Amiri Cevdet Giray daha sonra Valilik Makamınca 4 Ocak 1940 tarihinde ‘Takdirname’ ile ödüllendirilmiştir.⁷⁰¹

5 Ocak 1940 tarihinde Diyarbakır’da yaşanan sel baskını sonucu ulaşım kesildi, ilçelerle irtibat koptu. Adana’da taşan Ceyhan nehri çevre yerleşim birimlerine ve tarıma arazilerine zarar verdi. 11 Ocak 1940 tarihinde taşan Tunca ve Meriç nehirlerinden dolayı Edirne’de sel baskını oldu. 4 Nisan 1940 tarihinde Samsun civarında Mert ve Kurtum nehirleri taşıdı. Uzun süren yağışlar neticesi taşan Kelkit ve Yeşilirmak Amasya çevresinde birçok köy ve tarım arazisinin sular altında kalmasına ve ulaşımın kesilmesine yol açtı. 6 Nisan 1940 tarihinde uzun süren yağışlar neticesinde Samsun’un Çarşamba ilçesi sular altında kaldı. 7 Nisan 1940 tarihinde şiddetli yağışlar neticesi Tunca ve Meriç nehirleri taşıdı. Edirne’nin bazı mahalleri sular altında kaldı. Edirne-Karaağaç arasında ulaşım kesildi. 179 ev yıkıldı, 164 ev kısmen harap oldu. Arda nehri de yükselmeye başladı. 8 Nisan 1940 tarihinde Amasya’da yağışlar neticesinde birçok resmi binayı ve köyleri su bastı. Ayrıca Sivas merkez, Tokat’ın birçok köy ve nahiyesi, Niksar’ın bazı köyleri, Malatya’nın bazı köyleri Yozgat merkez son yağışlarda sular altında kaldı. 10 Nisan 1940 tarihinde Balıkesir’de dört gündür devam eden yağışlar neticesinde dereler taşıdı, ulaşım ve haberleşme kesildi. Çevre ilçeler, tarım arazileri ve köprüler büyük hasar gördü. 11 Nisan 1940 tarihinde Kızılırmak taşıdı. Çorum’un birçok köyü tahliye edildi. Edirne’de Ergene ve Meriç nehirleri taşıdı. İzmir’de birçok fabrikayı, Bergama ve Menemen çevresi sular altında kaldı. 12 Nisan 1940 tarihinde şiddetli yağışlar

---

⁶⁹⁷ **TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası İnternet Sayfası**, (Çevrimiçi), http://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=50, 10.10.2005.

⁶⁹⁸ **Ayın Tarihi**, No: 74 (İkinci Kanun 1940), Ankara, İBBGD Yayını, ss. 13-14.

⁶⁹⁹ **Ayın Tarihi**, a.e., s. 14.

⁷⁰⁰ Okçabol, “Son Yer Sarsıntısında Zabıtamız”, s. 123.

neticesinde Elazığ merkezde iki metreye varan seller oluştu, birçok ev ve işyeri sular altında kaldı. 14 Nisan 1940 tarihinde Kars Çayı taşı. Şehirde 400'den fazla ev ve işyeri, sular altında kaldı. 12 ev tamamen 15 ev kısmen yıkıldı, 150 dükkân sular altında kaldı. 15 Nisan 1940 tarihinde Edirne'nin Bosna köyü sel suları altında kaldı. 16 Nisan 1940 tarihinde Gaziantep ve ilçelerine yağın şiddetli dolu yağışı neticesinde tarım arazileri zarar gördü, doludan sonra çıkan şiddetli fırtınada ve sellerde evler yıkıldı, bir çocuk öldü, birçok büyükbaş hayvan telef oldu. 17 Nisan 1940 tarihinde İzmir ve çevresi taşın nehir suları altında kaldı. 17 Nisan 1940 tarihinde çok şiddetli yağışlar neticesinde birçok köyü su bastı.

Hükümet 14 Ocak 1943 tarihli ve 4373 sayılı Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanununu çıkarmış ve kolluk kuvvetlerine bir çok sorumluluklar yüklemiştir.⁷⁰² Buna göre her vatandaş gibi kolluk kuvvetleri sel baskınlarında derhal yardıma koşacak ve mülki amirin vereceği emirleri derhal yerine getirecektir. Nitekim, diğer tüm felaketlerde olduğu gibi sel baskınlarında da polislere çok görev düşmüş ve polisler fedakarca bu görevleri yerine getirmiştir. Eskişehir Emniyet Müdürlüğünde ikinci sınıf emniyet müdürü olarak görev yapan Şerif Nîmet Bener, Porsuk Çayının yükselmesiyle oluşan sel tehlikesi karşısında ciddi ve ihtimamlı emir ve iradesiyle teşkilat mensuplarını göreve sevk ederek, halka azami yardımda bulunmak suretiyle gösterdiği takdire değer çalışmasından dolayı, 13 Mart 1941 tarihinde Takdirname ile ödüllendirilmiştir.⁷⁰³

Polise sadece deprem ve sel felaketlerinde değil yangınlarda da büyük sorumluluklar düşüyordu.⁷⁰⁴ 1308 (1890) tarihinde yayınlanan ve İkinci Dünya Savaşı süresince yürürlükte kalan men'i harik [yangın] hakkındaki nizamnameye yangın çıkmadan önce ve sonra çeşitli ödevler yüklemektedir. Polislere, yangın anında olay yerine giderek gerekli tedbirleri almak, itfaiyenin işini kolaylaştıracak ön çalışmaları yapmak, diğer görevlilerle birlikte yangını söndürmeye çalışmak,

---

⁷⁰¹ Şahin, **İz Birakan Polisler**, s. 347.

⁷⁰² Alyot, **a.g.e.**, ss. 969-970.

⁷⁰³ Şahin, **İz Birakan Polisler**, s. 32.

⁷⁰⁴ Bu dönemde meydana gelen büyük yangınlardan bazıları şunlardır: 11.1.1940 tarihinde akşam saat 08.00'de Polatlı'da çıkan yangında belediye dairesi ile 22 dükkân yanmış ancak yangın fazla büyümeden söndürülmüştür. Bkz.: **Ayn Tarihi**, No: 74 (İkinci Kanun 1940), Ankara, İBBGD Yayını, s. 52. 21 Eylül 1941 tarihinde İstanbul'da Haliç Feneri'nde çıkan yangında 94 ev, 2 cami, 1 mescit ve Patrikhane müstemilatı yanmıştır. Bkz.: **Türkiye'nin 77 Yılı**, s. 90. 28 Şubat 1942 tarihinde İstanbul'da çıkan bir yangında Vezneciler'de bulunan Zeynep Hanım Konağı tamamen yanmıştır. Bkz.: **Türkiye'nin 77 Yılı**, s. 90. 2 Mart 1943 tarihinde İstanbul Söğütözü'de Nuri Paşa (Kılıçgil) patlayıcı madde deposunda meydana gelen patlama ve yangın neticesinde 27 kişi hayatını

yanan yerde kurtarılması gerekli kişiler varsa onlara yardım etmek, yangın çevresini emniyete alarak yağma olaylarına meydan vermemek, yaralananların en yakın sağlık kuruluşuna ulaştırmak gibi görevler yükleniyordu.

d. Ulaşımında Yaşanan Güçlükler, İş ve Taşıt Kazaları

Bu döneme ait iş ve araç kazalarına ait bilgiler sınırlıdır. Bunun başlıca sebepleri basında iş kazaları ile ilgili haberlerin yayınlanması yasaklanmış olması ve sağlıklı bir istatistik sisteminin bulunmamasıdır.

Bu dönemde yükümlülük sisteminin sürdüğü işyerlerinde iş kazalarının da hayli yüksek olduğu hemen görülmektedir. Kazaların yayınlanması hakkında her ne kadar yasaklamalar varsa da, gözden kaçmış bir kaç haber bulmak mümkündür: İktisat Vekili Sırrı Bey, Zonguldak-Çamlı kömür Ocağında 3 İlkun 1942 tarihinde meydana gelen grizu patlaması sonucunda 63 işçinin öldüğünü ve 10 işçinin yaralandığını açıklamıştır.⁷⁰⁵

Bu dönemde meydana gelen toplam iş kazalarının istatistikleri de şu şekildedir:

TABLO -IX
İkinci Dünya Savaşı Yıllarında
Türkiye’de İş Kazaları

Yıllar	Ölüm Sayısı
1939	7.482
1940	8.620
1941	9.669
1942	9.668
1943	11.958

Kaynak: Orhan Tuna, "İş İstatikleri", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 6, No: 3-4, (Nisan-Temmuz 1945), s. 329.

Bu tablo incelendiğinde her on kazaya toplam 6.5 ölüm olayı düştüğü görülmektedir. Ölümle sonuçlanan tüm iş kazalarının % 59'u maden kömürü ocaklarında olmuştur.⁷⁰⁶ Bu kazalar çoğunluk itibariyle Zonguldak havzasında

---

kaybetmiştir. Bkz.: **Türkiye'nin 77 Yılı**, s. 92. 10 Eylül 1943 tarihinde İstanbul Kapalıçarşı'da meydana gelen yangında 202 dükkan yanmıştır. Bkz.: **Türkiye'nin 77 Yılı**, s. 93.

⁷⁰⁵ "Günler Boyunca", **Ülkü**, Cilt: 3, Sayı: 30 (I. Kanun 1942), s. 123.

⁷⁰⁶ Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 488.

meydana gelmekte ve yine en çok ölüm oranı burada olmaktadır. "Her defasında ocaklarda asgari 5 gün çalışmanın durmasına neden olan kaza sayısı 4 yılda toplam 3-4 bin adettir."⁷⁰⁷

Bölgede sık sık ve ölümlü kazaların meydana gelmesine yolaçan teknik donanım ve tedbirlerin yetersizliğinin yanısıra işçilerin vasıfsızlığı ve isteksizliği bu kazalara yolaçan diğer bir etkendi. "Havzada 1.200 kadar devamlı işçi vardır. Altı hafta çalışmak için gelen köylü-işçiler en kalabalık grupturlar, asker-işçiler dışında 1.500 kadar da mahkum-işçi vardır."⁷⁰⁸ İşçilerin çoğu, bu işi ek iş olarak yapan ve genelde tarım alanında iş yapmak imkânı olmadığı zamanlarda ocakta çalışmaya gelen vasıfsız insanlardan oluşmaktaydı. "İşçiler azami derecede para biriktirebilmek için gıdalarına dikkat etmemekte, hiç dinlenmemekte ve bakımsız kalmaktadırlar."⁷⁰⁹ Ayrıca bu insanlar buldukları ilk fırsatta herşeyi bırakıp köyüne kaçmaktaydı. Bu nedenle başta maden ocakları olmak üzere pek çok sanayi kolunda işçi bulma güclüğü çekilmekteydi. Polis ve jandarma, işçi bulma güclüğü çekilen sahalarda zorla işçi taşımak görevini de yerine getiriyordu. Devlet işçi temininde zorluk çektiği zaman kolluk kuvvetleri marifetiyle köylüleri zorla çalıştırmak üzere bu ocaklara getirtmekteydi. Kolluk kuvvetleri madenlerde çalışacak işçileri, daha ziyade civar kaza ve köylerden toplayıp getiriyordu.

Taşıt kazalarına gelince; basın üzerindeki sıkı denetimin yanısıra bu dönemde henüz ülkede taşıt kullanımının çok yaygınlaşmaması ve ulaşım için yeterince yol bulunmaması gibi sebeplerden araç kazalarıyla ilgili çok fazla veri yoktur. Özellikle basında karayollarında meydana gelen trafik kazaları yok denecek kadar az yer bulmuştur. Taşıt kazaları genelde denizlerde ve demiryollarında meydana gelmiştir. 29 Kasım 1939 tarihinde Hereke'de bir trenin diğerine arkadan çarpması sonucu 5 yük vagonu hasara uğramış ve bir kişi ölmüştür.⁷¹⁰ 4 Ocak 1940 tarihinde İzmir'e gitmekte olan bir marşandiz treni Muradiye istasyonundaki vagonlara çarpması sonucu bir hamal öldü. Tren şefi ve bagaj memuru ağır şekilde yaralanmıştır.⁷¹¹ 24 Aralık 1939 tarihinde tuz yüklü olarak Trabzon'a gitmekte olan Kızılırmak Vapuru, Sinop adası yakınlarında fırtınaya yakalanarak kayalara çarpmış ve parçalanarak batmıştır.

---

⁷⁰⁷ Koçak **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 486.

⁷⁰⁸ Koçak, **a.e.**, s. 486.

⁷⁰⁹ Asım Us, **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hâtralar ve Tetkikler)**, İstanbul, Vakit Matbaası, 1964, s. 271.

⁷¹⁰ **Ayn Tarihi**, No: 73 (Birinci Kanun 1939), Ankara, İBBGD Yayını, s. 2.

⁷¹¹ **Ayn Tarihi**, No: 74 (İkinci Kanun 1940), Ankara, İBBGD Yayını, s. 27.

Mürettebattan kurtulan olmamıştır.⁷¹² 22 Temmuz 1943 tarihinde Tayyar-ı Bahri adlı bir motor ve bundan bir gün sonra da Gürpınar adlı motor batmışlardır. Bu motorların kaza sonucu değil bilinmeyen denizaltılar tarafından batırıldığı iddia edilmiştir. Bunlardan Gürpınar motoru, Bulgaristan'dan Türkiye'ye ikiyüz ton kadar ticaret eşyası getirmekte iken batmıştır.⁷¹³

1941 yılında meydana gelen ve Refah Vapuru Faciası olarak bilinen şilep kazası ise ülke gündemini uzun süre meşgul etmiştir.

Devrin Hükümetinin İngiltere'ye sipariş ettiği dört denizaltını teslim alıp memleketimize getirmek üzere 23 Haziran 1941 tarihinde Mersin limanından Mısır'ın Port Said Limanına gitmek üzere hareket eden Refah adlı şilep, hareketinden birkaç saat sonra kimliği meçhul bir denizaltı tarafından torpillenerek batırılmış ve "gemide bulunan 200 kişi (21 subay, 63 denizci erbaş, 68 denizci er, 20 havacı öğrenci, 28 gemi mürettebatı) arasından yalnız 32 kişi (5 deniz subayı, 15 denizci erbaş, 5 deniz eri 4 havacı öğrenci, 3 gemi mürettebatı) kurtulabilmişti."⁷¹⁴

Konuyla ilgili ilk resmi açıklama Milli Müdafaa Vekili Saffet Arıkan tarafından TBMM'de yapılmış ve olayla ilgili geniş bir soruşturma açıldığı bildirilmiştir.⁷¹⁵

Olaya Genelkurmay Başkanlığı el koymuş ve Saffet Arıkan ile Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı'nın dokunulmazlıklarının kaldırılmasını istemiştir. Bu iki bakan 12 Kasım'da istifa etmiştir.⁷¹⁶ Ancak daha sonra diğer sorumlu kişilerle birlikte bu iki eski bakan hakkında da kamu davası açılmıştır.⁷¹⁷

TBMM'nde iki eski vekil hakkında soruşturma açılmasına karar verilmiş ve dokunulmazlıklarının kaldırılıp kaldırılamayacağını incelemek üzere 5 kişilik bir komisyon kurulmuştur.⁷¹⁸ Komisyon hazırladığı raporda,⁷¹⁹ gemide yeterli kurtarma aracı bulunmadığı, resmen yazılı bulunan kurtarma araçlarının da eksik olduğu ve bu sefer için gemide bir inceleme yapıldığına ait belge de bulunmadığının anlaşıldığı belirtiliyordu. Bu rapor TBMM'de büyük tartışmalara yolaçmasına rağmen, eski

---

⁷¹² **Ayın Tarihi**, No: 73 (Birinci Kanun 1939), Ankara, İBBGD Yayını, s. 35.

⁷¹³ **Us, a.g.e.**, s. 571.

⁷¹⁴ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 464.

⁷¹⁵ Goloğlu, **a.g.e.**, ss. 131-132.

⁷¹⁶ **Ulus** (6.8.1941).

⁷¹⁷ **Ulus** (14.1.1942).

⁷¹⁸ **Ulus** (17.1.1942).

⁷¹⁹ Raporun tamamı için Bkz.: Goloğlu, **a.g.e.**, ss. 133-138.

bakanlar hakkında soruşturma açılmasına gerek görülmedi ve yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmaması kararlaştırıldı.⁷²⁰

Öte yandan, Refah Olayı ile ilgili olarak açılan kamu davası uzun zaman devam etmiştir. 29 Nisan'da başlayan dava 13 Ocak 1944 tarihinde maznunların beraatıyla sona ermiştir.⁷²¹

Ancak hükümetle Genelkurmay başkanlığı arasında anlaşmazlıklara yolaçan Refah Olayı, tam açıklığa kavuşmadığından tartışmalar günümüze kadar devam edegelmiştir.⁷²²

Bu dönemde meydana gelen bir diğer önemli deniz kazası ise Atılay adlı bir denizaltının batmasıdır. 14 Temmuz 1942 tarihinde Çanakkale yakınlarında batan denizaltında 90 denizci hayatını kaybetmiştir.⁷²³

Yine bu dönemde karayollarının ve özellikle de demiryollarının güvenliğinin sağlanması için kolluk kuvvetleri yoğun mesai sarf etmiştir. Demiryollarının kasten tahrip etmek ve bozmak, trenin hareketini engelleyecek şeyleri yola koymak, araçları yoldan çıkarmak, istasyonlar arasında telgraf ve telefon iletişimini kesmek, demiryolu yakınında otları yakmak ve demiryolu istasyonuna izinsiz girmek isteyenler demiryolu bekçileri tarafından men edilmekteydi. Bunlara köy muhtar ve ihtiyar meclisi azasıyla, köy korucuları, kır ve mahalle bekçileri yardımcı olmaktadır. Polis ve jandarma demiryollarında işlenen suçlara müdahale etmenin yanında bu gibi suçlarda görevlilere yardım etmekle yükümlüydü.

Kolluk kuvvetleri MKK ile kendilerine ulaşım konusunda verilen başka bir görevi de yerine getirmek durumundaydı. Hükümet, MKK'nın 36. maddesine göre, her türlü özel nakil aracının seyrüseferini düzenleyebilir, sınırlandırabilir ve yasaklayabilir; azami nakil ücretlerini saptayabilir, gereken malzeme ve ücreti vererek bu araçların devletçe gerekli görülen yer ve hizmette çalışmasını sağlayabilir, gerektiğinde değerini ödeyerek araçları satın alabilirdi. Ayrıca MKK'ya eklenen toplam 8 adet ek maddeyle, iş yükümlülüğü altında bulunanların ve nakil araçları sahiplerinin gerektiğinde mülki idare amirlerinin (kaymakam veya vali) yazılı emirleri ile zabıta gücü tarafından işyerlerine ya da işe sevkedilmeleri uygun görülmüştür.

---

⁷²⁰ **Ulus** (3.2.1942).

⁷²¹ **Ulus** (14.1.1944).

⁷²² "Refah Faciasının 41. Yılında Ortaya Atılan İddia: Gemiye Fransızlar Batırdı", **Milliyet** (23.6.1982); "41 Yıldır Unutulmayan Facia", **Hürriyet** (23.6.1982).

⁷²³ **Türkiye'nin 77 Yılı**, ss. 91-92.

e. Salgın Hastalıklar ve Halk Sağlığı

Savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntıların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve iç güvenliği dolaylı olarak etkileyen bir diğer olgu ise salgın hastalıklardır. Gerçekten savaşın son yıllarında, özellikle büyük kentlerde etkilerinin saptanması pek kolay olmayan salgın hastalıklar (tifo, tifüs, sarıhumma, lekeli humma, çiçek vs.) görülmüştür. Özellikle, savaş yıllarında Anadolu köylüsünün makus talihi haline gelen ve ülke nüfusunun artmasının önündeki en büyük engel olarak görülen sıtma hastalığıdır.

Savaş öncesi pirinç ekimin yoğun olarak yapıldığı Bursa'nın köylerinde 10 bin kişi sıtmaya yakalanmış, çeltik ekilen köylerde hastalığa yakalananların oranı % 85'e çıkmıştır.⁷²⁴

1943 yılında artış gösteren tifüsle salgınıyla başa çıkabilmek için Hükümet yetkilerinin aldığı kararların yanı sıra basınında bu konuya duyarlılık gösterdiği anlaşılmaktadır.⁷²⁵ 1935-1938 yıllarında yılda ortalama olarak 485 tifüs olayı görülürken, 1939-1942 yıllarında ise bu sayı 764 olmuş ve 1943 yılında bu sayı daha da artmıştır.⁷²⁶ Sadece 1943 yılı haziran ayında 171 tifüs olayı görülmüş ve ay sonunda bu rakam 176 olmuş, ayrıca 398 lekeli humma olayına rastlanmıştır.⁷²⁷

Savaş yıllarında devletin yetersiz sağlık imkanlarıyla mücadele etmeye çalıştığı diğer iki hastalık verem ve lekeli humma olmuştur. Özellikle Ankara'da Verem Savaş Dispanserleri halkı parasız muayene edip, ilaç dağıtımını ve lekeli humma görülen yerlerde çeşitli önlemler almıştır. Buna rağmen, İstanbul'da 289 ve Ankara'da 104 lekeli humma olayı görülmüştür.⁷²⁸ Ayrıca hükümet, trahom ve zührevi hastalıkların tedavisi ile çiçek aşısının ücretsiz olarak yapılacağını taahhüt etmiştir.

Salgın hastalıkların artmasının başlıca sebepleri temizlikte kullanılan su kaynaklarının kıtlığı, suyun kullanımındaki sınırlama veya dere yatakları gibi uygun olmayan yerlerden su kullanımı idi. Savaş yıllarında temizlikte kullanılacak su bir

---

⁷²⁴ **Ulus** (29.1.1939).

⁷²⁵ **Cumhuriyet** (27 Mayıs 1943) ; **Tan** (28 Mayıs 1943) ; **Tan** (5 Haziran 1943) ; **Cumhuriyet** (15 Haziran 1944).

⁷²⁶ **Ulus** (5.6.1943).

⁷²⁷ **Tan** (16.6.1943).

⁷²⁸ **Ulus** (5.6.1943).

yana, köylerin pek çoğunda sağlıklı koşullarda içilebilen su bulmak mümkün değildi. Bütün bunlar salgın hastalıkların zeminini hazırlayan temel sebeplerdi.

Salgın hastalıkların çoğalmasının bir diğer önemli nedeni ise halkın yeterince ve dengeli beslenmemesi idi. Artan hayat pahalılığı halkın en temel gıda maddelerini kısıtlamaya gitmesine yol açıyordu. Yaşanan dengeli beslenme eksikliği ile ilgili olarak özellikle ekmeğin zor bulunduğu, bulunan ekmeğin ise içerisine katılan buğday harici muhtelif katkı maddelerinin ekmeği yenilmez hale getirdiği, bunun sonucu olarak özellikle İstanbul'da zaten yeterince de temizlenemeyen insanların kaşınmaya başladığı, parası olup ilaç alamayanların hastalıklarla boğuştuğu ifade edilmiştir.⁷²⁹ Evlerinde ekmeğin yerine patates yemek zorunda kalan insanlar, Sağlık Bakanlığı'nın önerisi üzerine hastanede yattıkları sürece, güç bulunan gıdaların yerine genellikle patates yemek zorunda kalmışlardır.

Öte yandan, hastalığa karşı korunmak için aşı bulmak ve etkili ilaç temin etmek çok mümkün değildi. Bu nedenle salgın hastalıklara karşı okullarda yoğun bir şekilde bilinçlendirme çalışmaları yapılıyor ve daha çok temizlik gibi koruyucu önlemler üzerinde duruluyordu.⁷³⁰

Milli savunma giderlerinin bütçedeki payının zorunlu olarak artırılmasından dolayı iyice kısıtlanan sağlık bütçe imkanlarına rağmen Hükümet yetkilileri salgın hastalıklarla mücadele edebilmek için çeşitli yollara başvuruyordu. Yetkililer özellikle yeterli temizliğin yapılmamasından kaynaklanan hastalıkların azaltılması için çeşitli önlemler almışlardır. Fakirlerin hamamlarda ücretsiz yıkanması, sabun dağıtımı, cadde ve sokakların yıkanıp ilaçlanarak çöplerin zamanında toplanması, halk sağlığına ilişkin broşür dağıtılması gibi uygulamalar bu tedbirlerden bazılarıydı. Ancak bu konuda, özellikle İstanbul ve Ankara'da,⁷³¹ kılık-kıyafeti yerinde olmayan kişilerin zorla hamamda yıkattırılması ve basında ilan edilen temizlik önlemlerine herkesin uyması isteklerinden öteye gidilememiştir. Çünkü, piyasada temizliğin temel maddesi sabunu bulmak çok zordu ve ancak karaborsada son derece pahalıya temin edilebiliyordu.⁷³²

Savaşla birlikte ülke genelinde oldukça yaygınlaşan sıtma hastalığına karşı yürütülen mücadelenin hız kesmemesi, şehir kasaba ve nahiyelerde daha önce

---

⁷²⁹ Tutel, **a.g.m.**, ss. 26-27.

⁷³⁰ Öymen, **a.g.e.**, ss. 148-149.

⁷³¹ **Ulus** (7 Şubat 1944).

⁷³² **Cumhuriyet** (1.6.1943).

kurulan teşkilatların genişletilmesi, sıtma ile mücadelenin uzman kişiler tarafından yürütülmesinin istendiği anlaşılmaktadır.⁷³³ Hükümet de salgın hastalıkların özellikle de tifüsün önüne geçmek için bazı çarelere başvuruyordu. Bu amaçla tifüse karşı yurtdışından uzmanlar getirilmiş ve onların tavsiyeleri yönünde tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Amerikalı tifüs uzmanı Leon A. Fox adlı bir general ile bir Alman Tifüs uzmanı bu amaçla Türkiye'ye gelmişlerdir. Hükümet yine öte yandan, tifüsün 1943 kışında salgın bir hale gelmesini önlemek üzere bir komisyonun kurulmasını ve çalışmalara başlamasını sağlamıştır. Ancak gerek basında gerekse halk tabanında bu çabalar yeterli görülüyor ve “mücadele böyle olmaz-göz boyamaktan ibaret sathi tedbirler ile kıymetli günler israfa uğruyor.”⁷³⁴ sözleriyle bu tür komisyon çalışmalarına karşı genel güvensizlik ortaya konuyordu.

24 Nisan 1936 tarihli ve 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu bulaşıcı ve salgın hastalıkların yayılmasına engel olmak için, sağlık makamlarınca alınacak tedbirlerin uygulanmasına yardım etmek, bu tedbirlerin alınıp alınmadığını kontrol etmek, bu hastalıkların önlenmesi ve ihbar edilmesi konusunda polis ve jandarmaya çeşitli görevler yüklemiştir. Bu tür hastalıkları ihbar etmek isteyen vatandaşların başvurabileceği merciler arasında polis ve jandarma da vardır. Polis ve jandarma da haber aldıkları bu gibi olayları hiç vakit kaybetmeden ilgili makamlara bildirmekle yükümlüdür. Bulaşıcı hastalık riski taşıyanların yetkililerce belirlenen yerlerde her türlü irtibattan uzak zorla tutulmasına veya bir bölgenin karantina altına alınmasına karar verilirse, bunu sağlamak yine güvenlik güçlerine verilen görevlerdendi. Ayrıca tedavi altındayken yarım bırakıp gidenleri zorla getirmek görevi polise verilmişti. 26 Mart 1945 tarihinde çıkarılan sıtma ile olağanüstü savaş yapılmasına dair kanun hükümlerine göre, ilgili makamlarca alınan tedbirlerin uygulanmasına güvenlik güçleri yardım etmekle yükümlü kılınmıştır.⁷³⁵ Ancak, bu konuda güvenlik güçlerine belirli görevler verilmiş olmayıp, mücadele kurullarının gerek görmesi halinde müdahale etmesi öngörülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında kolluk kuvvetleri sadece halk arasında görülen salgın hastalıklarla değil hayvanlardan bulaşabilecek salgın hastalıklarla mücadelede de etkin bir görev yapmıştır. Kolluk kuvvetleri bu tür salgın hastalıkların haber verildiği bir makam olmanın yanı sıra on beş günde bir mıntıkları dahilinde hayvan

---

⁷³³ **Cumhuriyet** (18 Eylül 1941).

⁷³⁴ **Vatan** (15.6.1943).

⁷³⁵ Alyot, **a.g.e.**, s. 1003.

hastalığı olup olmadığını üstlerine bildirmekle sorumlu tutulmuşlardır.⁷³⁶ Böyle bir hastalık haber alındığında kolluk kuvvetleri veterinerlere yardım etmek, onun önerdiği tedbirlerde yardımcı olmak, karantina kararı alınırsa bunu uygulamak, civar köy, mahalle veya ilçelerde yaşayanlara haber vermek, öldürülmesi gereken hasta hayvanların öldürülmesine nezaret etmek gibi görevleri yerine getirmişlerdir. Bunun yanı sıra bulaşıcı hayvan hastalıklarının önüne geçmek için, bir yerden bir yere hayvan nakleden vatandaşlara, menşe ve sağlık şahadetnamesi sormak polis, jandarma, belediye zabıtası, gümrük ve muhafaza memurlarının görevidir.

f. Ekonomik Buhran, İşsizlik ve Alışverişte Kargaşa

Savaşın başlamasıyla ülkede baş gösteren ekonomik sıkıntılar, sonuçları itibariyle iç güvenliği etkileyen önemli bir olgu olmuştur. Savaşın başlaması, bir kısım vatandaş üzerinde erken panik havası yaratmış, bu durum ilk etkisini alışveriş üzerinde göstermiştir. Savaşın başlamasının üzerinden daha bir hafta geçmeden, ülkede pek çok gıda maddesinin fiyatları artmış ve bu mallar piyasada bulunmaz olmuştu. Bu durum piyasada bir kargaşa yaşanmasına yola açmıştır. Hükümetin aldığı polisiye tedbirler bu kargaşanın önüne geçemiyordu. İnsanlar, Sümerbank'ın önünde, kahve satan dükkanların, fırınların, mağazaların önünde saatlerce kuyrukta beklemekteydi. Bu durum ilginç, ancak hazin ve üzücü görüntülerin oluşmasına yol açmaktaydı.

Gazetelerde halkı telaş yapmamaya çağıran yazılar yazılmasına⁷³⁷ ve yetkililerin halkı teskin edici açıklamalarına rağmen kuyruklar ve kargaşanın önüne geçilememektedir. Bu durum ise güvenlik güçlerini oldukça uğraştırıyor ve tatsız olayların, sürtüşmelerin yaşanmasına neden oluyordu. Polis, gerek vatandaşların sıraya geçerek belli bir düzen içerisinde alışveriş yapmalarını sağlamak, gerekse dükkan ve mağazaların güvenliğini sağlamak üzere var gücüyle çalışıyordu. Vatandaşın ve polisin çektiği sıkıntının yanı sıra, bu görüntünün ülke güvenliğini tehlikeye düşürdüğü yorumu yapılmaktaydı.⁷³⁸ Ancak alınan tedbirlerin yeterli

---

⁷³⁶ Alyot, **a.g.e.**, s. 978.

⁷³⁷ Kemal Zeki Gençosman, "Kahveci Dükkanlarının Önündeki Acaipliğimiz", **Ulus** (16 Nisan 1941); Burhan Felek, "Biraz Sükunet!", **Cumhuriyet** (21 Kasım 1941).

⁷³⁸ Felek, **a.g.m.**

olduğu ve vatandaşların hiçbir kargaşaya yol açmadan alışveriş yaptıkları söylenemez.

Nitekim, özellikle büyük şehirlerde dükkan ve mağaza önlerinde sıklıkla gözlemlenen bu manzaralar, TBMM'nin gündemine getirilmiş, Meclis'te yapılan görüşmelerde, halkın francala ve kahve satan dükkanların önünde uzun kuyruklar oluşturup, itişip kakıştığı, her şehir ve kasabada kavgalar ve dükkanların camlarını kırma eylemlerinin yaşandığı belirtilerek, Hükümetin duruma kayıtsız kaldığı savunulmuştur. Ayrıca, konu ile ilgili Meclis'e bir soru önergesi de verilmiştir.⁷³⁹

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türkiye'de işsizliğin de önemli bir sorun olarak ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Senenin büyük bir bölümünde toprağını işleyemeyen küçük çiftçilerin şehirlere akın etmesi, birçok fabrikanın işlerini tamamen durdurması veya çalışma gün sayısını azaltması gibi nedenlerle artan işsizlik oranı, büyük şehirlerde uygun olmayan insan manzaralarının ortaya çıkmasına yol açıyordu. Savaşın hemen öncesinde, özellikle şehirlerde pejmürde kılıklı, aç ve sefil hamallardan bahsedilerek, hayatını bu şekilde ve dilencilikle kazanan insanların çokluğuna dikkat çekilmektedir.⁷⁴⁰ Ancak bu manzara savaşın ilerleyen yıllarında çok değişmemiştir. Polisi en çok meşgul eden asayiş konularından birisini bu tür insanlarla uğraşmak oluşturuyordu. Polis bu soruna çözüm bulmak için il dışına göndermek gibi farklı yöntemler izliyordu. Sözgelimi, 1940 Mart'ında polis İstanbul'da, sokakta başıboş gezen çocukları toplayarak Zonguldak'a göndermiştir.⁷⁴¹

g. Basının İç Güvenliğe Yönelik Yayın Politikası ve Sansür

İkinci Dünya Savaşı ile ilgili yapılan çalışmalarda, Türkiye'deki yönetimin basın üzerindeki sıkı bir denetimi olduğu,⁷⁴² iktidarın basını istediği şekilde yönlendirdiği, politikada vermek istediği mesajları basın aracılığı ile verdiği ve hükümetin istediklerini yazdığı⁷⁴³ konusunda genel bir görüş birliği vardır.

---

⁷³⁹ Kazım Karabekir, **Ankara'da Savaş Rüzgarları : II. Dünya Savaşı**, İstanbul, Emre Yayınları, 1995, ss. 341-345.

⁷⁴⁰ Sefaettin Karanakçı, "Bizde İşsizlik Var mıdır?", **Cumhuriyet** (09.08.1939).

⁷⁴¹ İsmail Metin, **a.g.m.**, s. 1644. (Ek: 36)

⁷⁴² Cemil Koçak, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", **Tarih ve Toplum**, Cilt: VI, Sayı: 35 (Kasım 1986), s. 29.

⁷⁴³ Mete Tunçay, "Tek-Parti Döneminde Basın", **Tarih ve Toplum**, Cilt: VII, Sayı: 37 (Ocak 1987), s. 48.

Bunun temel sebebine ait ipuçlarını dönemin önde gelen gazetecisi Yunus Nadi'nin şu satırlarında yakalamak mümkündür; "Matbuatları hükümetlerinin elinde olan totaliter devletlerden bahsetmiyoruz, liberal demokrasi memleketlerinde dahi harici siyasette esas itibari ile hükümeti takib, teyif ve takviye etmek bir nevi içtimai irfan vazifesi, hatta faziletidir. (...) Bu işin hürriyetle ve hürriyetsizlikle alakası yoktur. Mesele vatanın ve milletin en yüksek menfaatlerinde gidilecek yolun şuurla takdirinden ibarettir."⁷⁴⁴

Bu dönemde iktidarın basını yönlendirme ve gazete kapatma yetkisini sağlayan en büyük dayanak 1931 tarihinde kabul edilen 1881 sayılı Basın Kanunu'nun 50. maddesi idi. Bu maddede yer alan: "Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı, İcra Vekilleri Heyeti kararı ile, gazete veya mecmualar, muvakkaten tatil olunabilir. (...) Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri, tatil müddetince, başka bir isimle gazete çıkaramaz."⁷⁴⁵ hükmü, hükümete gazete kapatma yetkisini vermektedir. Bu kanuna göre Hükümet yeni bir yayına izin verip vermemekte ne kadar serbestse, görüşlerine ve üslubüne katılmadığı bir yayını istediği anda ve istediği sürece kapatmakta da o denli serbestti. Kaldırılan 1913 tarihli eski Basın yasası yalnızca "devletin genel politikalarına karşı yayın yapan" gazetelerin basit bir hükümet kararıyla kapatılabileceğini hükme bağlamıştı. Böylece, bu gazetelerin editörleri ya da sahipleri bu süre içinde başka bir adla yeni bir gazete kurabiliyorlardı. Bu yeni yasayla birlikte bu hak da geri alınmıştı.⁷⁴⁶ Ayrıca Matbuat Kanunu'nda, 27 Haziran 1938 tarihinde yapılan kısmi bir değişiklikle, basın üzerindeki denetim sıkılaştırılıyordu. Buna göre gazete ve dergi çıkarmak için, o yerin en büyük mülki amirinden ruhsatname alınması zorunlu hale getirilmiştir.⁷⁴⁷

Bu dönem basınla ilgili bir diğer gelişme ise basının yönlendirilmesinde önemli bir rol oynayan Matbuat Umum Müdürlüğü'nün, 1940 Mayısında Dahiliye Vekaletinden alınıp Başvekalete bağlanması olmuştur. Matbuat Umum Müdürlüğü gazetelere sık sık bildirimler, emirler göndermekte, bir haberin yayımlanıp

---

⁷⁴⁴ **Cumhuriyet** (15.2.1939).

⁷⁴⁵ Refik Korkud, **Milli Mücadele, Cumhuriyet, İnönü Devri ve Matbuat**, Ankara, Güzel İstanbul Matbaası, 1959, s. 20 ; Koçak, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", s. 29. 25 Temmuz 1931 tarih ve 1881 sayılı Matbuat Kanunu'nun 3812 sayılı kanunla değişik 30. Maddesi şöyle idi; "Milli hisleri inciten veya bu maksatla milli tarihi yanlış gösteren yazıları neşredenler, 50 Lira'dan 500 Lira'ya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar." Bkz.: Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, ss. 51-52.

⁷⁴⁶ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1995, s. 264.

⁷⁴⁷ Koçak, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", s. 29

yayımlanmaması kadar, içeriği ve hatta haberin uzunluğu, puntoların büyüklüğünü bile denetlemektedir.⁷⁴⁸

Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yanısıra 1940'tan itibaren İstanbul'un da içinde bulunduğu altı ilde ilan edilen Sıkıyönetim de yayınları kapatma yetkisine sahip olduğundan basın kontrolünü sağlayan bir başka denetim mekanizmasını oluşturmaktaydı.

Basın üzerindeki denetim araçlarından bir diğeri ekonomik baskılardı. Gazete kağıdının ithal edilmesi ve savaşta ithalat zorluklarıyla karşılaşılması, gazeteler üzerinde olumsuz etki yapıyordu. Kağıt tüketiminin sınırlandırılması, birçok gazetenin dört sayfaya kadar inmesine neden olmuştu.

Böylece savaş yılları boyunca basın üzerindeki denetimi eline alan ve gazeteleri istediği gibi yönlendirebileceği bir mekanizmaya sahip olan Hükümet, gazetelere tebliğler gönderiyor, yazılmamasını değil yazılmasını istediği haberleri de bildiriyordu.⁷⁴⁹ Zaman zaman “hangi haberin kaçınıcı sayfada kaç sütunun üzerine hangi puntolu harflerle gösterilmesi gerektiğinden, hava durumunun yazılmaması emrine kadar” gazetelere müdahale edilmiştir.⁷⁵⁰ O yılların sansür tebliğlerinden bazı örnekler aşağıdadır:

“* Nihal Atsız ve Sabahattin Ali davası hakkında kommanter yapılmamasını, makale yazılmamasını, mahkeme safhalarına ait haberlere son verilmesini rica eder, müteakip mahkemelere ait ayrıca iş’aratta bulunulacağını arz ederim. –Basın Yayın Umum Müdürü. (24 Nisan 1944).

* Bugün Macarlarla aramızda imza edilen ticaret anlaşmasının gazetelerde akis bulması arzu edilmemektedir. Eğer yabancı radyolar tarafından bu mevzua ait neşriyat yapılırsa mehz göstermek ve üzerinde katiyen kommanter yapılmamak şartıyla yalnız haber olarak iltibas etmekte mahzur yoktur. –Basın Yayın Umum Müdürlüğü, İzzettin. (3 Mayıs 1944)

* Bugün öğleyin Londra Radyosu gizli silahlarla mücehhez fakat ticaret eşyası yüklü olan Alman ticaret gemilerinin Boğaz’dan geçerek Karadeniz’e geçtiklerini haber vermektedir. Bu hususta evvelce verilen direktifleri tekrarlar, yazılmamasını rica ederim. –İzzettin İşbay. (5 Haziran 1944).”⁷⁵¹

Savaşın gidişatına göre izlenen politikadaki değişiklik ve hükümetin tavrının sertleşmesi, basın üzerindeki polis denetiminde kendini göstermektedir. Bu dönemde basın üzerindeki sıkı denetim ve basın organlarına verilen kapatma cezaları

⁷⁴⁸ Hıfzı Topuz-Hüsametün Ünsal, **Cumhuriyetin Beş Dönemeci**, İzmir, Sergi Yayınevi, 1984, s. 95.

⁷⁴⁹ Öymen, **a.g.e.**, s. 269.

⁷⁵⁰ Metin Toker, **a.g.e.**, s. 24.

⁷⁵¹ Alpay Kabacalı, “Türkiye’de Basın Sansürü”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 964.

iki yönden güvenlik güçlerini ilgilendiriyordu. Birincisi, güvenlik birimlerinin Hükümetin denetiminde verilen kapatma ve toplatma cezalarının uygulanmasında, konulan yasakların gazetelere iletilmesinde oynadığı önemli roldü. Savaş yıllarında, Vatan Gazetesinin 5 kez, 5 ay 9 gün; Tan gazetesinin 7 kez, 2 ay 13 gün (12 Ağustos 1944 tarihinden itibaren süresiz olarak kapatıldı); Tasviri Efkar gazetesinin 8 kez, 3 ay; Akbaba Dergisinin 4 kez, 47 gün ve diğer basın organlarının da daha az sürelerde Hükümet veya Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatıldığı⁷⁵² göz önüne alındığında güvenlik güçlerine ne kadar iş düştüğü daha kolay anlaşılabilir.

Metin Toker'in "ben 1943'te Cumhuriyet gazetesinde çalışıyordum. Yazı işleri Müdür Yardımcısı Ahmed İhsan -İhsan Ağabey- idi. Onun arkasındaki dolapta, bir dosya kilitli dururdu. Dosya, yasak kararlarının dosyasıydı. Gün geçmezdi ki, Birinci Şube'den bir memur gelip yeni bir yasak kararını getirmesin ve dosyayı şişirmesin."⁷⁵³ şeklindeki sözleri basın üzerindeki sıkı denetimi ve polisin bu konudaki yoğun mesaisini yansıtmaları açısından anlamlıdır.

Yayın hayatına müdahale ve sınırlandırmaların polise bakan ikinci yönü ise, doğrudan veya dolaylı olarak iç güvenlik ve asayişle ilgili olayların basında çok kısıtlı olarak yer alması ya da hiç yer alamaması idi.

Bu dönemde basın, iç ve dış politika konularında ancak belirli sınırlar içinde yazı yazabiliyor, haber verebiliyordu. Gazetelerin başyazıları savaş nedeniyle genellikle dış politika konularıyla ilgiliydi. Ancak bu yazılar hükümetin saptadığı dış politika çizgisi içinde kalmaktaydı. Basında savaşla ilgili haberler, kamuoyunda panik yaratmamak için, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün emriyle ancak tek sütun olarak yazılabilir.

İç politika sorunları ise özellikle kamu güvenliğiyle ilgili sorunlar ve asayişe yönelik olaylar, basında hiç yer bulamazdı; sadece resmi hükümet, parti tebliğleri ve açıklamaları ile yetinilmek zorundaydı. İstisnai türden yorumlar ise, ancak son derece üstü kapalı olarak yapılmak zorundaydı, ancak bu bile, bir hayli cesaret işiydi.⁷⁵⁴

Diğer yandan, basında intihar haberlerinin yayınlanması resmen yasaktı. Bu dönemdeki basın koleksiyonları gerçekte intihar edenlerin, birbiri ardına son derece

⁷⁵² Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, ss. 138-139.

⁷⁵³ Metin Toker, **a.g.e.**, s. 24.

⁷⁵⁴ Koçak, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", s. 30.

garip ve ilginç biçimde nasıl kaza ile öldüklerine ilişkin haberler ile doludur.⁷⁵⁵ Ancak özellikle savaşın sonuna doğru Türk basınında eleştiri yükü hayli sert yazı ve yorumlara rastlamak mümkündür. Bu eleştiriler iç ve dış politika konularından daha çok, enflasyon, ihtikâr, karaborsa ve stokçuluk gibi, ekonomik ve sosyal sorunlar üzerinde yoğunlaşmıştır.⁷⁵⁶

Yönetimin basın üzerinde asayiş olaylarıyla ilintili olarak uyguladığı sıkı denetimin en göze çarpan örneklerinden birisi 11 Mart 1941 tarihinde Pera Palas Oteline konulan bombanın patlamasıyla ilgili haberin yayınlanması olmuştur. Bu olayla ilgili Sıkıyönetim Komutanlığı Emniyet Müdürlüğü aracılığıyla gazetelere sansür tebligatı göndererek: “Martın 11. Günü saat 21.35’te Beyoğlu’nda Tepebaşında kain Pera Palas Oteli’nde vukua gelen infilak... büyük puntolu harflerle yazılmayacak ve alelade vekayi sütununda dercedilecektir. Verilen izahat haricinde tafsilat verilmesi, müddeiumumîlik makamınca tasvip edilmemektedir. Hilafına hareket edenler hakkında kanuni takibat yapılacaktır. Emniyet Nöbetçi Müdürü. Faik Ayrak (11 Mart 1941)”⁷⁵⁷ talimatını vermiştir. Ancak Sıkıyönetim Komutanlığı’nın “infilak hadisesi büyütülmeyecek, sadece olayın vuku bulunduğunu belirlemekle yetinilecek; ölü ve yaralıların fotoğrafları verilmeyecek” talimatının aksine davranan Ulus ve Cumhuriyet haricindeki tüm gazeteler iki gün süreyle kapatılmıştır.⁷⁵⁸

Yönetimin sansür uygulaması sadece yazılı basınla sınırlı değildi. 2559 Sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu (PVSK)’nın 6. maddesi polise film kontrol yetkisi vermektedir. Buna göre polis; “A- Hariçten gelen filmlerin gösterilmesi, B- Dahilde yapılacak filmlerin senaryolarının tatbiki ve çekilmesi hakkında alakalı makamlarla birlikte ve nizamnamesine göre hareket”⁷⁵⁹ etmekle görevlidir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Hükümet tarafından basın üzerindeki bu sıkı denetim zaman zaman sansür uygulaması olarak nitelendirilerek yönetime eleştiri getirilmektedir. Ancak dönemin koşulları içerisinde değerlendirildiğinde, yönetimin bütün yoğunluğunu gelişen savaş şartlarına ve ordunun hazır edilmesine yoğunlaştırmasından dolayı, ülke içerisinde meydana gelebilecek bir huzursuzluğa, iç güvenlik aksamasına müsamaha göstermemesini fazla yadırgamamak gerekir.

---

⁷⁵⁵ Koçak, **a.m.**, s. 30.

⁷⁵⁶ Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 449.

⁷⁵⁷ Kabacalı, **a.g.m.**, s. 964.

⁷⁵⁸ **Cumhuriyet** (13 Mart 1941).

⁷⁵⁹ Hayri Osman İrdelp, “Polisin Selahiyetlerinden: Film Kontrolü”, **Polis Dergisi**, Yıl: 30, Sayı: 334 (Eylül 1943), s. 22.

Dolayısıyla halkı paniğe sevketmemek, moralleri bozmamak, birlik ve beraberliği sağlamak adına, yaşanan polisiye olayların basına yansımaması yönündeki çabalarını, yine o dönemin şartları içerisinde değerlendirmek gerekir.

h. Köy Enstitüleri

Köy Enstitüleri doğrudan iç güvenliği ilgilendiren bir olgu olmamasına karşın gerek bu okullarda komünist öğrenci yetiştirildiği iddialarının halk arasında uyandırdığı tepki, gerekse bu konuda mahkemeye intikal eden olayların bulunması nedeniyle iç güvenlik açısından ele alınıp incelenmesi gereken bir konudur. Bu nedenle bu enstitülerin siyasi tartışmalara kaynaklık yapması, bu konuyu iç güvenlik açısından incelenmeye değer kılmaktadır.

Esas itibariyle daha eski tarihlere uzanan bu girişime temel oluşturacak Köy Enstitüleri kanunu 19 Mart 1940 tarih ve 6/1194 sayı ile Başvekaletçe TBMM'ye sunulmuş ve yasa 17 Nisan'da görüşülmeye başlanmıştır.

Yasanın gerekçesinde, mevcut 40 bin köyden 31 bininde okul bulunmadığından burada görevlendirilecek tam 20 bin öğretmene ihtiyaç olduğu belirtilerek, bu kadar öğretmenin çabuk, kolay ve iyi yetiştirilebilmesi için yeni ve pratik usuller uygulanacağı vurgulanmaktadır.

Yeni eğitim merkezlerine yalnızca köylerden öğrenci alınması planlanmıştır, çünkü o ana kadar hep büyük kentlerdeki öğretmen okullarından yetişmiş yine kentli gençler, köy koşullarına uyamamışlardır. Bu nedenle, bu öğrenciler kırsal kesimin koşulları ve sorunları ile pratik yaşamın gereklerine de önem verilerek, ancak pozitif aklın öğretileri doğrultusunda yetiştirilecektir. Hasanoğlu Köy Enstitüsü bünyesinde kurulan Köy Enstitüleri Dergisinde, yazmış olduğu bir makalede İsmail Hakkı Tonguç bunu şu şekilde dile getirmiştir: “Ümid edelim ki, yarının dünyası imanını göklerden gelecek görünmez kuvvetlerle ve fizik ötesi fikirlerle beslenmesin. Eğer onun kuvvetli ve mesut bir temeli olsun istiyorsak biz insanlar yeni dünyaya şamil, ihtirassız, yalansız, insani, rasyonel ve reel taze bir din vermeliyiz. Köy Enstitüleri'nde yetiştirilen çocuklar, skolastiğe köle olmaktan kurtarılmaya çalışılmıştır.”⁷⁶⁰

---

⁷⁶⁰ Mehmet Başaran, **Köy Enstitüleri**, 3. Baskı, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2003, s. 32.

Yasa önerisi, hükümet tarafından hazırlandığı biçimi ile, herhangi bir önemli değişiklik uğramaksızın Meclis önüne gelmiştir.

Oylamada bulunan 278 mebus oybirliği ile yasaı kabul etmiştir. Bu arada 148 mebusun oylamaya katılmadığı anlaşılıyor. Oysa aynı gün başka iki yasanın oylamasında 316 mebusun oylamaya katılmış ve her ikisinde de her ikisinde de yalnızca 110 üyenin oylamada bulunmamış olması bu Kanunun, daha başlangıçta CHP içinde önemli bir “sessiz muhalefet” ile karşılaştığını gösteriyordu.

Ancak elbette bu girişimi destekleyen ve İsmet İnönü, Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Umum Müdürü İsmail Hakkı Tonguç’tan oluşan dar bir kadro uygulamanın doğurabileceği sorunların bilincindedir. Bu yasanın, dönemin basın ve yayın organlarında bir haber, bir yazı veya bir makale biçiminde olsun hemen hemen hiç yer almaması, konunun gözler önüne serilmesinden kaçınılması, yasanın, kamuoyunda da daha ilk başta şüpheyle karşılanmasına yol açmış, ileride yapılacak sert eleştirilerin ve muhalefetin temellerini oluşturmuştur.⁷⁶¹ Ancak İnönü, savaş boyunca Köy Enstitüleri’nin ve öğrencilerinin sayısının artması için baskıda bulunmuştur.

Kırsal kesimin kısa sürede kalkınmasını ve bunu sağlayacak elemanların kısa zamanda yetiştirilmesini hedefleyen bu proje aydın kesimden gelen eleştirilerin⁷⁶² yanı sıra halktan, özellikle de köylülerden hak ettiği desteği alamamıştır. Destekten öte özellikle muhafazakâr kesimin ve Tek Parti muhaliflerinin tepkisini çekmiştir. Destek bulamamasının birinci temel sebebi uygulamanın temelde köylülere yüklenmesi, okulların ve diğer yapıların yerel halk tarafından yaptırılması ve bunun bir angarya olarak görülmesi idi. “Dolayısıyla atılımın hedefi olan köylüler, atılımın yükünü çekmeleri nedeniyle, köy enstitülerine temelde karşı düşmüşlerdi ve onu hiçbir şekilde desteklemiyorlardı. Girişimin bu denli hızlı ve sessiz biçimde durması da bu destek yokluğunu göstermektedir.”⁷⁶³

Halkın, Köy Enstitülerine destek vermemesinin altında yatan bir diğer önemli neden ise, bu okullarda öğrencilerin “Komünist İdeoloji” doğrultusunda yetiştirildiği,⁷⁶⁴ gayri-ahlaki bir eğitim uygulandığı, kız ve erkek öğrencilerin aynı yatakhane yatıp aynı banyoda yıkandıkları ve serbestçe cinsel ilişkiler

⁷⁶¹ Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 242.

⁷⁶² Mete Tunçay, “Siyasal Gelişimin Evreleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1975.

⁷⁶³ Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 243.

⁷⁶⁴ Peyami Safa, **Tercüman** (23 Nisan 1960).

girebildikleri gibi söylentilerin halk arasında oldukça yaygın olmasıydı. Bu okullar açılışlarının hemen ardından “muhalefet tarafından ahlâksızlık ve komünistlikle suçlanmış”,⁷⁶⁵ “sonraki yıllarda çoğu ilericilerin sahip çıktığı tutucularınsa ‘komünist eğilimli’ nifak yuvaları olarak saldırdığı”⁷⁶⁶ birer eğitim kurumuna dönüşmüştür.

Köy Enstitüleri ile ilgili bu tür iddiaların yaygınlaşması üzerine TBMM üzerinde büyük bir kamuoyu baskısı oluştu. CHP saflarından da Köy Enstitüleri'ne karşı eleştiriler gelmeye başlaması üzerine bir soruşturma başlatılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Başmüfettişi Fethi İsfendiyaroğlu, Pulu Köy Enstitüsü'nde yapmış olduğu incelemeleri 6 Ocak 1947 tarihinde Bakanlığa resmi bir rapor olarak sunmuştur. İsfendiyaroğlu raporunda, öğrencilere rejime aleyhtar, milli ahlâkımıza, milli duygularımıza külliyen aykırı, milli bünyemizi kemiren ve mili bütünlüğümüzü yıkmak amacı güden dergiler okutulduğunu belirtmiş ve raporunda şu ifadelere yer vermiştir: “Umumiyetle sureti mahsusada köyden, köy çocuğunun ailesi muhitinden çok uzaklarda, adeta dağ başlarında kurulup, gerek köylülerin ve gerek şehirlilerin çevresinden ayrı bulundurarak her türlü muzir telkinlere kolayca imkan ve fırsat bulacak ıssız yerlerde işler hale getirilen ve 40 binden fazla köylümüzü milli ruhtan mahrum, muzır ve solcu fikirlerin telkinine memur birtakım köy öğretmeni yetiştirmeye çalışmışlar ve bunların vatan sevgisi ile dolu olmayanlardan bir takımını maalesef tamamıyla zehirlemişlerdir.”⁷⁶⁷

Oysa “Köy Enstitülerinde komünist eğilimin geliştiği, hatta Tonguç’un bile komünist temayülü olduğu şeklinde yaratılan hava hiçbir ciddi belgeye dayanmaz. Gerçi bu suçlama ile mahkemelere intikal eden davalar ve sanıklar olmuş, fakat bunlar beraat etmişlerdir. Bu arada ve o kadar kovuşturmalara rağmen 20.000 Köy Enstitüsü mezunu arasında 4 kişi aşırı cereyan suçlarından hüküm giymişlerdir.”⁷⁶⁸ Köy Enstitülerine yönelik komünist suçlamasında, Kenan Öner-Hasan Ali Yücel davası çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Köy enstitülerinin en büyük uygulayıcılarından Hasan-Âli Yücel, komünistlikle veya en azından komünistlere yardım etmekle suçlanmıştır. Yücel 17 Şubat 1947 tarihinde Kenan Öner'i, kendisine iftirada bulunduğu iddiasıyla mahkemeye verdi. Bu dava, Yücel'in solculuğu, hatta

⁷⁶⁵ İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: III, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 663.

⁷⁶⁶ Tunçay, “Siyasal Gelişimin Evreleri”, s. 1974. Bu tür suçlamalar için Bkz.: Necip Fazıl Kısakürek, **Türkiye'de Komünizma ve Köy Enstitüleri**, Doğan Güneş Yayınevi, İstanbul, 1962, b.a. ; Fethi Tevetoğlu, **Köy Enstitüleri Faciası (Meclis Tutanakları ve resmi vesikalardan)**, Ankara, Komünizmle Mücadele Yayınları, 1967, b.a.

⁷⁶⁷ **Havadis** (23 Temmuz 1960).

komünistliği tartışmalarının kamuoyuna taşınmasına ve kamuoyunda bu sıfatlarla anılmasına yolaçtı. 19 Kasım 1947 günü başlayan dava iki yıl devam etti ve 22 Aralık 1949 tarihinde Yücel davayı kazandı. Yücel, savunmasında Köy Enstitülerinin asla “komünist yuvası” olmadığı ve “kendi hayatının en büyük şerefi” olduğunu söylemiştir. Yaptığı savunmayı *Dâvam*⁷⁶⁹ adlı bir kitapta yayınlamış ve Nazım Hikmet ile bir ilgisinin olmadığını açıkça ifade etmiştir.

Kırsal kesimin geleneksel yapısı içinde, yepyeni işlevleri ile belli kesimlerin şiddetli tepkisini çeken enstitülere karşı, İkinci Dünya Savaşı sonrası çok partili hayata geçilince bir kampanya başlatılmış ve bu kampanya sonucunda, Yücel'den sonra Milli Eğitim Bakanı olan Reşat Şemsettin Sırer döneminde, Köy Enstitülerinin felsefesi değiştirilmeye başlanmıştır.⁷⁷⁰ Köy Enstitülerine yapılan eleştiriler bazen de CHP parti grubundan geliyordu. Recep Peker, Başbakan olunca hükümet programında ‘Köy Enstitülerini daha milli hale getireceklerini’ ilan etti.⁷⁷¹ Köylülerin eğitilmesi, tarımda verimliliğin artırılması amacıyla açılan ve iş esasına dayalı öğretim ilkesi çerçevesinde kurulan köy enstitüleri, 1947’de kuruluş amacından saptırıldı.⁷⁷² 9 Mayıs 1947 tarihinde enstitülerin ders programlarında değişiklik yapılarak kız ve erkek öğrencilerin birlikte eğitim görmeleri ve çalışmaları yasaklandı. Nihayet, önce yöneticileri ve başta İsmail Hakkı Tonguç değiştirildi, programlarında yapılan değişiklikler sonrasında savaşın sonuna doğru hızı kesilen girişim, savaştan sonra tamamen duracak ve bir durgunluk devresinden sonra ortadan kalkacaktır.⁷⁷³ 1954 yılında ilköğretmen okulları biçiminde düzenlenerek varlıklarını yitiren⁷⁷⁴ Köy Enstitüleri 27 Ocak 1954 tarihinde Demokrat Parti iktidarı tarafından tamamen kapatıldı. Böylece aslında dar bir kadroya dayanan girişim, tek-parti dönemi dışındaki koşullarda ilerleme olanağını yitirmiştir

Çok sayıda öğretmen ve eğitimci yetiştirmenin ve köy çocuklarına öğrenim olanakları sağlamasının yanı sıra, Türkiye'nin kültür yaşamına damgasını vuran bir köy kökenli aydın kuşağı yaratan Köy Enstitüleri, savaşa, uygulanan savaş

---

⁷⁶⁸ Aydemir, **a.g.e.**, ss. 384-385.

⁷⁶⁹ Hasan-Ali Yücel, **Davam**, Ankara, Ulus Basımevi, 1947, b.a.

⁷⁷⁰ İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze ...”, s. 666.

⁷⁷¹ Aydemir, **a.g.e.**, s.383.

⁷⁷² İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze...”, s. 663.

⁷⁷³ Goloğlu, **a.g.e.**, ss. 65-77.

⁷⁷⁴ Mustafa Çıkar, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s. 94.

ekonomisine karşı büyük değişimin yaratıcısı olmuştur.⁷⁷⁵ Enstitüler ayrıca, köyün ve köylünün sorunlarını da gündeme getirmeyi başarmıştır.⁷⁷⁶

Milli Şef döneminin en önemli projelerinden olan ve köyün her açıdan kalkınmasını sağlamayı, öğretim biçiminin geliştirilmesini ve bu amaca ulaşmaya yönelik eğitimcilerin yetiştirilmesini hedefleyen Köy enstitüleri, kamuoyunda uzun süre tartışmalara neden olmuş, muhalefetin sert tepkisiyle karşılaşmış ve halk kesimini de tartışmaların içine çekerek iç güvenliği doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir. Nihayet, Köy Enstitüleri deneyimi, evrensel eğitim düşüncesi yanında, Türkiye gerçeğini de dikkate alan özgün bir öğretmen yetiştirme örneği olarak eğitim tarihindeki yerini almıştır.⁷⁷⁷

9- Azınlıklarla İlgili Yaşanan ve İç Güvenliği Etkileyen Olaylar

a. Azınlıkların Faaliyetleri, Hükümetin ve Basının Tavrı

Savaş süresince yönetimin azınlıklara, azınlıkların da yönetime karşı olan tavırları savaşın gidişatına göre şekil almıştır. Alman Nazi propagandasının etkisiyle Türkiye’de yaşayan azınlıklar özellikle Yahudiler sürekli gündemde kalmış, yapılan uygulamaların ve alınan kararların doğrudan veya dolaylı muhatabı olmuşlardır.

Türkiye, 1930’lu yıllarda Nazi baskısından kaçan yüzlerce Yahudi mülteciye kapılarını açmıştı. Bu mülteciler Almanya’nın önde gelen profesörleri, hocaları, doktorları, hukukçuları, sanatçıları, laboratuvar görevlileri ve diğer Musevilerdi. Bu kişiler Naziler tarafından işlerinden atılmalarından sonra Türkiye’ye davet ediliyor ve altı ay içinde önemli görevlere getiriliyorlardı.

Ancak 1937’den itibaren, Alman-Nazi propagandasının etkisiyle Türk kamuoyunda Yahudi aleyhtarlığı artmaya başladı. 25 Eylül 1938 tarihinde saat 3.45’de polis tarafından Edirne’de Yahşifakih mahallesinde bulunan Trakya Talebe Yurdu binası önündeki bir ağaca (*Vatandaş Türkçe konuşmağa mecbur edilebilirsiniz*) şeklinde el yazısı ile yazılmış ve mukavva üzerine yapıştırılmış bir

---

⁷⁷⁵ Hanife Kuru, “İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de Sosyo-Kültürel Atılımlar”, T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri -1: İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997 İstanbul), Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1998, ss. 497-498.

⁷⁷⁶ Mehmet Bayrat, *Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı*, Ankara, ÖZ-GE Yayınları, 2000, s. 30.

⁷⁷⁷ Niyazi Altunya, *Köy Enstitüleri Sisteminin Düşünsel Temelleri*, 3.b., İstanbul, Uygun Basımevi, 2002, s. 53.

yazı bulunmuştur.⁷⁷⁸ Yetkililer bu olayı ciddiyetle ele almış ve konu hakkında Milli Emniyet Hizmetleri Reisliği, Dahiliye Vekaleti ve Edirne Valiliği arasında yoğun yazışmalar yapılmıştır. Benzer şekilde, yine Edirne’de 16/17 Eylül 1938 gecesi saat 23’te, Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde (*Türkçe konuşmakla Türklüğü benimse*), (*vatandaş evde ve her yerde çocuklarınız dahi Türkçe konuşmak mecburiyetindedir*) şeklinde adi ve küçük kağıtla üzerine daktilo ile yazılmış 250 kadar yazı, yerlere atılmış vaziyette bulunarak polis tarafından toplattırılmıştır.⁷⁷⁹ İzmir Valiliği’nden İçişleri Bakanlığına gönderilen bir yazıda “İzmir’de Göztepe’deki Amerikan Kolejinde Türk kızlarının Yahudi kızlara selam vermemek için ittifak ettiklerini, çünkü Yahudi kızlarının (*siz 29. Teşrinievvelde Cumhuriyet Bayramı yerine, Atatürk’ün cenaze merasimi yapacaksınız*) dediklerini”⁷⁸⁰ haber vermektedir. Ancak daha sonra bu haberin asılsız olduğu bildirilmiştir.⁷⁸¹

1939 yılı içerisinde de özellikle Edirne ve Kırklareli’nde çeşitli kereler Yahudileri Türkçe konuşmaya ve vatandaşları bunlarla alışveriş yapmamaya davet eden bildirimler atılmış ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında bu tür olaylar devam etmiştir. Kırklareli’nde 2-3.12.1939 gecesi sabah saat 7 sıralarında, turşuculuk yapan Yahudi soyundan (Nesim oğlu) Mardo’nun dükkanının civarına (*Hey Türk kardeş, Yahudilerden alışveriş etme*) ibaresi bulunan bir kağıt yapıştırılmış olduğu görülmüş ve kasaba içerisindeki araştırmada aynı kağıttan iki tane daha bulunarak soruşturma başlatılmıştır.⁷⁸² Polisin yaptığı tahkikat sonucu bu kağıtların Cumhuriyet caddesinde bezzazlık yapan Salih Dalca ile Terziler caddesinde terzilik yapan Vehbi Alagünelli tarafından yazılarak asıldığı anlaşılarak, bu şahıslar mahkemeye verilmiştir.⁷⁸³ Ancak bunun siyasi olmaktan çok ticari rekabet endişesiyle yapıldığı anlaşılarak sanıklar “belediye evamir ve tebligatı hilafına kağıt yapıştırdıklarından Belediye Encümenininin 1608 sayılı kanun mucibince 14.3.1940 tarih ve 146 sayılı kararı ile

⁷⁷⁸ E.G.M.A., Edirne Valisi Niyazi Mergen imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 26.9.1938 tarih ve Em.2355 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

⁷⁷⁹ E.G.M.A., Edirne Valiliği’nden Dahiliye Vekaletine gönderilen 18.9.1938 tarih ve Em.2273 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

⁷⁸⁰ E.G.M.A., İzmir Valisi Fazlı Güleç imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 23.10.1938 tarih ve Em.1/1945 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-6, Kardeks No: 18750.

⁷⁸¹ E.G.M.A., 28.10.1938 tarih ve Em.945/I sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-6, Kardeks No: 18750.

⁷⁸² E.G.M.A., Kırklareli Valisi İhsan Aksoy imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 3.12.1939 tarih ve S.K. 320 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

⁷⁸³ E.G.M.A., Kırklareli Valiliğince Dahiliye Vekaletine gönderilen 16.1.1940 tarih ve S.K.91 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

‘6’şar lira para cezası ile tecziye edilmiştir.⁷⁸⁴ Benzer şekilde Edirne’de polis, 20.4.1940 gecesi saat 23 sıralarında Yahudi mahallelerinde duvarlara yapıştırılmış olarak el yazısı ile yazılmış (*Yurttaş Türkçe konuş*) başlıklı 7 kadar kağıt bulmuştur.⁷⁸⁵

Artan bu gibi olaylar, Yahudi azınlığın ileri gelenlerini endişelendirmiş ve kendi aralarında bazı kararlar almaya yönelmiştir. Dahiliye Vekaleti, 1938’de illere gönderdiği muhtelif yazılarda Edirne’deki Yahudilerin ileri gelenlerinin aralarında bir toplantı yaparak, Edirne’de göze batacak bir şekildeki Yahudi çokluğunun dağıtılması ve Yahudileri yurdun Yahudisi az olan yerlerine nakil sureti ile hem kesafetin azalmasını, hem de teşkilatlarının yayılmasına karar verdikleri iddiasının araştırılmasını istemiştir. Bu karardan sonra Edirne’den ayrıldıkları ileri sürülen Salamon Gabay ve Jak Halio (Banker Hafo) adlı Yahudilerle ilgili tüm illere yazışma yapılmış, ancak bu şahıslara rastlanılmamıştır.⁷⁸⁶ Bununla birlikte, 1938 yılı içerisinde yaklaşık 30 Yahudi ailesinin Edirne’den başka illere göçettiği anlaşılmaktadır.⁷⁸⁷

Polisin duyularına göre Yahudi cemaatinin önde gelen dini liderleri de cemaatlerine buldukları ortama uyum göstermelerini tavsiye etmektedirler. “Yahudilerin hamursuz bayramları münasebetiyle yaptıkları dini merasim esnasında, İtalyan sinagogundan haham Rafael Saban, Yahudice söylediği bir demeçte Yahudilerin yaşadıkları memleketlerin kanunlarına itaat etmelerini, Türkçe konuşmalarını ve iktisada son derece riayetkâr olmalarını tavsiye” etmiştir.⁷⁸⁸

Yahudilerin aldıkları tedbirler buldukları yerden göçetmekle sınırlı kalmamıştır. Akbaba dergisinde çıkan bir yazıda⁷⁸⁹ herşeyimizi çalan Yahudilerin şimdi de isimlerimizi çaldıkları, Salamonların Süleyman; Abrahamların İbrahim; Yaseflerin Yusuf olduğu belirtilmektedir. Bu haber resmi makamlarca da doğrulanmıştır. “Muhtelif Türk ve ecnebi müesseselerde tezgahlar, katip, kasiyer olarak çalışan birçok Türk Yahudilerinin nüfus cüzdanlarında esas Yahudi isimleri

⁷⁸⁴ E.G.M.A., Kırklareli Valiliğince Dahiliye Vekaletine gönderilen 19.3.1940 tarih ve S.K.495 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

⁷⁸⁵ E.G.M.A., Edirne Valisi Ferit Nomer imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 25.4.1940 tarih ve 1029 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

⁷⁸⁶ E.G.M.A., Emniyet Umum Müdürlüğü’nün 28.11.1938 tarih ve Ş.4.60384 sayılı yazısı, Arşiv Dosya No: 12521-10, Kardeks No: 21423.

⁷⁸⁷ E.G.M.A., Trakya Umumi Müfettişinin Dahiliye Vekaletine yazdığı 23.1.1939 ve 3144 sayılı yazıda göç eden ailelerin listesi verilmektedir, Arşiv Dosya No: 12521-10, Kardeks No: 21423.

⁷⁸⁸ E.G.M.A., İstanbul Valisi Raşit Demirtaş imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 15.4.1942 tarih 15448 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-9, Kardeks No: 21385.

⁷⁸⁹ Yusuf Ziya Ortaç, “Hırsız Var”, *Akbaba* (II. Teşrin 7 1940).

yazılı olduğu halde kendilerine İslam isimleri ile tanıtmakta oldukları ve bilhassa istihdam edildikleri müesseseler tarafından bu surette tanınmaları arzu ve talep edildiği, yaptırılan tetkikattan anlaşılmıştır.”⁷⁹⁰ Ancak isim değiştirenler sadece ticaretle uğraşanlar değildir. Bu şahıslar Bakanlıklar bünyesinde de kendilerini saklamak uğraşı içerisinde. Böylece “isim değiştiren şahıslar başta Milli Müdafaa Vekaleti olmak üzere çeşitli vekaletlerde boy göstermektedir.”⁷⁹¹

Almanya’da Nazi baskısından kaçan Musevilerin Türkiye’ye kaçıışı savaş yıllarında artarak devam etti. Türkiye’ye Nazizmden kaçan mülteciler geldikçe Nazi propagandasının yoğunluğu da arttı. Alman ve İngiliz ajanlarının Türkiye’deki faaliyetlerine karşılık Türk hükümeti ülkede yaşayan tüm yabancılar üzerinde ciddi kontrol uygulamaya başladı. Türkiye, Türk Musevilerinin sınırdışı edilmeleri ve Almanya’daki ölüm kamplarına gönderilmeleri için büyük bir Nazi baskısı altındaydı. Birçok Avrupa ülkesinde yaşanan Musevi aleyhtarlığına karşın Türkiye bu baskılara karşı direniyordu.⁷⁹² İngilizlerin Türkiye üzerinden Filistin’e Musevi mülteci göçünü engellemek için yaptığı baskıya, Türk Hükümeti karşı koydu ve Boğazları mülteci geçişine kapatmayı reddetti. Bütün baskı ve tehlikelere karşı Türkiye hem Musevi mültecilere yardımını sürdürdü, hem de Musevilere yardım etmek isteyen tüm kuruluşlar için önemli bir üs görevi gördü.

Ancak, hükümet aynı zamanda Almanları da tatmin etmek için bazı tedbirler almıştır. Örneğin, askeri okullara⁷⁹³ ve polis okullarına⁷⁹⁴ sadece Türk ırkından

---

⁷⁹⁰ E.G.M.A., Ankara Valisi Nevzat Tandoğan imzası ile Dahiliye vekaletine yazılan 25.4.1940 tarih ve 5239/10881 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12521-15, Kardeks No: 43567.

⁷⁹¹ E.G.M.A., Vali Tandoğan imzası ile 16.10.1940 tarih ve Emn. Ş.I.12324 sayı ile Dahiliye Vekaletine yazılan yazı, Arşiv Dosya No: 12521-15, Kardeks No: 43567. Bu yazıda özellikle “bir takım gayriTürk müessese sahiplerinin alışverişte Türk müşterilerinin Milli hislerinden de istifade etmek maksadı ile isimlerine benzer Türk isimleri ile anıldıklarını” belirtip bunların esas isimleri ile kullandıkları adları ve çalıştıkları yerleri gösterir liste yazının ekinde gönderilmiştir.

⁷⁹² 1880 doğumlu ve Yahudi asıllı bir polis müdürü olan Samuel İzisel, 1909 yılından itibaren intisap ettiği polislik mesleğinde çok önemli ve başarılı çalışmalar yapmıştır. Yahudi aleyhtarlığı ve Nazi propagandasına rağmen savaş süresince görevine devam etmesi ve hatta savaşın son yılında emeklilik süresinin dolmasına rağmen görev süresinin Bakanlar Kurulu tarafından uzatılması buna başka bir ilginç örnektir. Bkz.: Şahin, **İz Birakan Polisler**, ss. 359-364.

⁷⁹³ Mustafa Balcıoğlu-İsrafil Kurtcebe, **Kara Harp Okulu Tarihi**, Ankara, 1991, s. 166. Örneğin Jandarma Gedikli Erbaş Hazırlama Orta okuluna alınacak öğrencilerde Anası, babası Türk ırkından olmak şartı aranıyordu. Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, s. 476. 4 Ocak 1941 tarihinde çıkarılan gözlükçülük hakkındaki kanunda da numaralı gözlük camı satmak ve gözlükçü ünvanını almak için Türk olmak şartının getirilmesi ilginç bir ayrıntı olarak karşımıza çıkıyor. Bütün bu uygulamaları artan Alman propagandasının etkisiyle Türkiye’de çoğalan ırkçı düşüncenin bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

⁷⁹⁴ 1937 yılında çıkarılan 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununun 28’inci maddesinde; polis olacalarda aranan şartların içerisinde Türk olmak da vardır. Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, s. 721.

olanlar kabul edilmeye başlamış, böylece Musevilerin girişi sınırlandırılmış ve ordudaki Museviler sadece çalışma birliklerinde tutulmaya başlanmıştır.

Polis Nazi baskısından kaçarak Türkiye'ye sığınan Yahudileri sıkı takip altına almıştır. Çünkü Alman istihbaratı, Türkiye'deki mevcut Alman Yahudilerini, pasaportlarını ellerinden alıp vatandaşlıktan çıkarılma tehdidi ile istifade etmektedir.⁷⁹⁵ Almanlar bir yandan Yahudi olanları tehdit yoluyla Almanya hesabına casusluk ve propaganda yapmaya zorlarken, diğer taraftan Yahudi ırkından olmayan kendi adamlarını da Yahudi pasaportu vererek Türkiye'ye göndermektedir.⁷⁹⁶

Bu şekilde casusluk yapmayı kabul eden ve pasaportlarında Yahudi olduklarına dair (J) işareti bulunan Alman Yahudileri düzenli olarak Alman Sefarethanesine veya konsoloshanelerine bilgi aktarmakta ve onlardan direktif almaktadırlar. Bu nedenle polis, yurdumuza gelen yabancıların durum ve temaslarını sıkı bir takip altına almıştır. Örneğin Ankara'da ikamet eden ve pasaportlarında (J) işareti bulunan 14 kişi tespit edilerek yaptıkları hareketler sürekli gözlenmiştir.⁷⁹⁷

Hükümetin sadece yurt dışından gelen Yahudileri değil Türkiye'deki Yahudilerin de takip altında bulundurduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'da özellikle Beyoğlu ve civarında mahalle muhtarlarından bölgede yaşayan azınlıklara ait ev ve işyerlerinin listeleri istenmiştir.⁷⁹⁸ Benzer şekilde, azınlıkların yabancılarla olan irtibatları yönetim tarafından hoş karşılanmamış ve sürekli olarak polis tarafından takip edilmiştir. Örneğin, İstanbul Hahambaşısının Newyork Ortodoks Hahamlar İttihadından aldığı bir telgraf üzerine, 14 Mart 1945 günü İzmir, İstanbul ve Edirne'deki Yahudilere talimat vererek oruç tutmalarını, sinagoglarda dini ayin düzenleyip dua etmelerini, dükkanlarını kapatmalarını sağlamıştır. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı valiliklere bir yazı göndererek, hahambaşının, hükümete haber vermeden aldığı bu telgrafla derhal harekete geçmesinin uygun olmadığı belirtilerek uyarılması istenmiştir.⁷⁹⁹

---

⁷⁹⁵ E.G.M.A., MAH'tan Emniyet Umum Müdürlüğü'ne gönderilen 25.4.1940 tarih ve B.I.1008 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-17, Kardeks No: 4615.

⁷⁹⁶ E.G.M.A., Dahiliye Vekaletince Umum müfettişliklere ve Valiliklere gönderilen 1.2.1941 tarih ve Em. Um. Md.Ş.I.B.33553 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-17.

⁷⁹⁷ E.G.M.A., Ankara Valiliğinin Dahiliye Vekaletine gönderdiği 12.3.1941 tarih ve Ş.I.B.II.2582 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-17, Kardeks No: 4615. Bu cevabi yazıda 14 Yahudi'nin isimleri de gönderilmiştir.

⁷⁹⁸ Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005, s. 72.

⁷⁹⁹ E.G.M.A., Dahiliye Vekaletinin 16.3.1945 tarih ve 13550 sayı ile valiliklere gönderdiği bir yazı, Arşiv Dosya No: 12521-18.

Tarafsız kalma çabası gösteren hükümetin zaman zaman bu niyetine ters uygulamalarda bulunduğu, savaşın gelişiminden tarafsızlığı terketme yönünde etkilendiği anlar olmuştur.⁸⁰⁰ Özellikle savaşın başlarında Almanya'nın üstünlüğünün devam ettiği dönemde, Türkiye'de yaşayan azınlıklara yönelik olarak hükümet tavrı değişikliği göstermiş ve Almanya'nın uygulamalarından etkilenmiştir. Bunlardan biri de, Anadolu Ajansı'nda çalışan Yahudi kökenli kişilerle ilgili gelişmelerdir.

Başbakan Saydam 4 Mayıs 1942 tarihinde yayınladığı genelge ile, Anadolu Ajansı'nda çalışan Yahudi kökenli 26 kişinin hemen ertesi gün işi bırakmalarını emretmiştir. Bu karar hükümet içinde yapılan uzun tartışmalardan sonra kabul edilmiştir.

Bütün bu gelişmeler, 20 Nisan günü Meclis'te Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili'nin yaptığı suçlayıcı bir konuşma ile başlamıştır. Anadolu Ajansı'na verilecek ek ödenek konusu görüşülürken söz alan Etili; milli bir müessese olan Anadolu Ajansı'nda aramızda bulunması caiz olmayan düşkün insanlar olarak tanımladığı yabancı unsurların, senelerden beri memleketin aleyhinde kullanarak yıpratmak için Levanten efendilerinin uşaklıklarını yaptıklarını, bu insanların asla kabul edilemeyeceğini, bu gibi memlekete muzır insanların devlet bütçesinden verilecek paralarla lüks hayat sürdüremeyeceklerini söyleyerek, Başbakan'dan bu ajans işini temizlemesini ve orada temiz insanlar görmek istediğini söylemiştir.⁸⁰¹ Bu düşüncelerin dile getirilmesinde, Struma gemisinin içindeki Yahudi mültecilerle birlikte İstanbul limanından uzaklaştırıldıktan sonra Karadeniz'de batırılması ve Filistin'deki Yahudilerin bunu protesto ettikleri haberlerinin Anadolu Ajansı tarafından verilmesi etkili olmuştur.

Bunun üzerine Başbakan Refik Saydam, "Anadolu Ajansı ıslaha muhtaç olabilir. İçerisinde şu veya bu şekilde bazı insanlar bulunabilir. Bunların kâffesi ıslah olunur"⁸⁰² diyerek bu konuşmadan etkilendiğini göstermiş ve 4 Mayıs günü Anadolu Ajansı Genel Müdürü Muvaffak Menemencioğlu'nu yanına çağırarak, Ajans meselesinin halledileceğini söylemiştir.⁸⁰³ Başbakan Refik Saydam, kurumda çalışan ve aslen Türk olmayan bütün memurların görevlerine son vermek gerektiğini belirterek, işten çıkartılacakların isimlerini bizzat Menemencioğlu'na bildirmiştir.

---

⁸⁰⁰ Alemdar Korkmaz, "Anadolu Ajansı'na Alman Baskısı", **Tarih ve Toplum**, Cilt: VII, Sayı: 37 (Ocak 1987), s. 52.

⁸⁰¹ **TBMMZC**, Devre: VI, Cilt: 24 (20 Nisan 1942), ss. 177-178.

⁸⁰² **TBMMZC**, Devre: VI, Cilt: 24 (20 Nisan 1942), s. 179.

⁸⁰³ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 53.

Böylece, Anadolu Ajansı'nın Ankara ve İstanbul'da çeşitli servislerinde çalışan 13 kişinin görevine son verilmiştir. Bu kişilerden Ankara'da görevli bulunan Jean Benda (Dâhili Matbuat Servis Şefi) ve İstanbul'da görevli Vitalis Etiyen (Mali Haberler Servis Şefi) ile Benda (Matbuat Hulasaları Servisi Memuru) dışındakiler, Fransızca daktilo kadrosunda çalışanlardır: Ferda İlkelen, Etval Akşiyote, Dinah Tadihan, Rozet Avigdor, Eugenie Naon, Esther Karbel Ankara'da; Sarah Nahmiyas, Raşel Baruh, Silvia Romano, Alin Mahcubyan İstanbul'da görevlidirler.⁸⁰⁴

Gelişmelerden rahatsız olan Muvaffak Menemencioğlu bu karara direnmeye çalışmıştır. Ajans'ta çalışan toplan 115 kişiden sadece dokuzunun Yahudi olduğunu, bunların da Fransızca bültenleri daktilo etmekle görevli olduklarını ve çalışmalarını için başlangıçta Dışişleri Bakanlığı'nın izni olduğunu söylemiştir.⁸⁰⁵ Ancak Başbakanlık Basın Dairesi Genel Müdürü Sarper'in, büyük baskısı sonucu verilen emre boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu işten çıkarılanların her hizmet yılı için bir maaş tazminat haklarını ödeme kararı almıştır.

Bu karar Alman Nazilerini memnun etmiştir. “Alman faşizmi bu gelişmeyi yürüttüğü Yahudi karşıtı propagandanın başarısı olarak görmüş ve bunun sonucunda, düşmanı destekleyen Yahudi elementlerin Anadolu Ajansı'ndan temizlenip, ajans haberlerinin istenilen yöne çekilebileceğini ummuştur.”⁸⁰⁶

Savaş süresince basının Yahudilere karşı takındığı tavır, hükümetin tavrı ile ve savaşın gidişatı ile paralellik göstermiştir. Savaşın ilk yıllarında Nazi propagandasının etkisiyle artan Yahudi aleyhtarlığına, dönemin önde gelen yazarları Tan gazetesinin editörü Zekeriya Sertel ve Ahmet Emin Yalman şiddetle karşı çıkmıştır. Yalman'ın bir seri makalesi 1939 yılında Türkiye'nin İngiliz ve Fransızlar ile ittifak anlaşması yapmasını çok eleştiren Alman Enformasyon Ofisi'nin kapatılmasına yol açmıştır.

Ancak Türk basınında Yahudilere verilen bu desteğin yanı sıra birçok yazar Yahudileri aşağılayıcı ve buldukları toplumun kanını emen insanlar olarak betimleyen yazılar kaleme almışlardır. Özellikle karikatüristler çizgilerinde bu tavrı çok açık bir biçimde ortaya koymuşlardır. Savaş döneminde çizilen karikatürlerde Yahudiler “kimi zaman, Eşkenaz Yahudilerine karşı uygulanmış Avrupa Yahudi

---

⁸⁰⁴ Korkmaz, **a.g.m.**, s. 53.

⁸⁰⁵ Korkmaz, **a.m.**, s. 53.

düşmanlığının klasikleriyle, hatta Hıristiyan şeytan hurafeleriyle (kızıl saçlar gibi), kimi zamansa İstanbul'daki Sefarad Yahudilerini karikatürize eden öğelerle karıştığı görülür."⁸⁰⁷ Özellikle Ramiz Gökçe ve Cemal Nadir Güler'in karikatürlerinde Yahudiler; vurguncu ve cimri birer tüccar, paranın dışındaki şeylere duyarsız, pis, hırsız, çirkin, ulusal duygular taşımayan, ikiyüzlü, parasal çıkarımın olduğu yerde kendi soydaşına bile merhametsizlik etmekten kaçınmayan aşağılık, tehlikeli insanlar olarak resmedilmiştir.⁸⁰⁸

Polis tarafından takip edilen azınlıklar sadece Yahudiler değildir. Bu dönemde Ermeniler de yakından takip edilmiş ve özellikle iç güvenliğe yönelik faaliyetleri mercek altına alınmıştır.

Gaziantep Valiliğinin İçişleri Bakanlığına gönderdiği, bir yazıda, Taşnak Komitesine mensup Türkiyeli sekiz Ermeni'nin, 1939 Temmuz ayı içinde suikast için yurdumuza gönderildiği duyumunu aldıkları bildirilmiştir.⁸⁰⁹ Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı, Umumi Müfettişlik ve Valiliklere bir yazı göndererek haberin doğruluğunun meydana çıkarılması için derhal incelemelerin başlatılması talimatı vermiştir.⁸¹⁰ Bu tarihten itibaren 1940 yılının başlarına kadar tüm il Valiliklerinden gelen yazılarda bahsedilen 8 kişiye ait herhangi bir ize rastlanmadığı belirtilmiştir.⁸¹¹

1940 yılında yine Ermenilerin isminin karıştığı bir başka suikast iddiası gündeme gelmiştir. Romanya Ermeni Taşnak Komitasının Reis ve Azalarından bazılarının Türkiye'ye gizli olarak gönderildikleri⁸¹² haber alınmıştır. Bunun üzerine başlatılan incelemelerde, bu komitacıların Kayseri Vilayetinin Yahyalı Çiftliğindeki Ermeni toplantısıyla bir ilişkisinin olabileceği⁸¹³ tespit edilmiştir. Ancak polisin yaptığı araştırma sonucu bu bilginin aslı olmadığı ve bu hadiseyi Milli Emniyet Hizmetinin eski ajanlarından M.V. isminde bir Ermeni'nin tertip ettiği⁸¹⁴ ortaya

---

⁸⁰⁶ Johannes Glasneck, **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası**, (Çev. Arif Gelen), Ankara, Onur Yayıncılık, 1999, s. 26.

⁸⁰⁷ Laurent Mallet, "Karikatür Dergisinde Yahudilerle İlgili Karikatürler (1936-1948)," **Tarih ve Toplum**, Sayı: 34 (Ekim 1996), s. 28.

⁸⁰⁸ Mallet, **a.g.m.**, ss. 28-29.

⁸⁰⁹ **E.G.M.A.**, Gaziantep Valiliği, Dahiliye Vekaletine yazdığı 27.7.1939 tarih ve Em.739 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12241-15, Kardeks No: 34935.

⁸¹⁰ **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekaletinin, Umumi Müfettişlik ve Valiliklere gönderdiği 5.8.1939 tarih ve Ş/I.A.41940 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12241-15, Kardeks No: 34935.

⁸¹¹ **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 12241-15, Kardeks No: 34935.

⁸¹² **E.G.M.A.**, İstanbul K.V. Tümgeneral Osman Tufan imzalı 2.2.1940 tarih ve 39/17179-100966 sayılı ile Genel Kurmay başkanlığı'na yazılan yazı, Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.

⁸¹³ **E.G.M.A.**, Genel Kurmay Başkanlığı'nın Dahiliye Vekaletine yazdığı 7.2.1940 tarih ve 55.847/418 sayılı tekerere. Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.

⁸¹⁴ **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekaletinin Genel Kurmay Başkanlığına yazdığı 23.3.1940 tarih ve I.A.12241/4 sayılı cevap yazısı, Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.

çıkılmıştır. Buna göre M.V. tekrar hizmete girmek için böyle bir senaryo uydurmuştur. Adı geçen çiftlikteki Ermenilerin, İstanbul'dan gelen bir Ermeninin iştiraki ile toplantı yaptıkları ve Ankara'da iki Generale ve İnönü'ye suikast yapılacağı ihbarının tamamen uydurma olduğu anlaşılmıştır. Buna göre; Yahyalı çiftliğinde oturan Türk halkından bir kaç şahsın, çiftlikteki Ermenileri uzaklaştırmak ve mallarına el koymak için böyle bir haber uydurdukları anlaşıldığından Adliye'ye sevk edilmişlerdir.

Ülkemizde bulunan yabancılar da savaşın gidişatına göre tavır almışlardır. İtalyanların cephelerde yenilmeye başlaması ve Mussolini'nin kaybedeceğinin anlaşılması ülkemizdeki İtalyan asıllıları tedirgin etmiştir. İzmir Valiliğinden İçişleri Bakanlığına bir yazıda "İzmir'de ikamet etmekte olan İtalya tebaalılarının son hadiseler dolayısıyla telaşa düşerek ileride herhangi bir tehlike vukuu ihtimaline karşı şehrimizdeki Banko di Roma ve Komerçiyal bankalarında mevduatı bulunan bazı İtalyan tebaalılarının da bu meyanda mevcut paralarını birer birer çekmekte olduğu haber alınmıştır."⁸¹⁵ denilmektedir. Benzer şekilde, Mussoli'nin iktidarı kaybetmesinden önce, Hristiyan azınlıkların kendi aralarında, İstanbul'un serbest liman olacağını, İngilizlerin buraya geleceğini ve o zaman kurtulacaklarını konuşmaktadırlar.⁸¹⁶ Ancak Mussolini'nin istifa haberi İzmir'de yaşayan İtalyanlar arasında büyük bir teessür ve heyecanla karşılanmıştır.⁸¹⁷

Savaşın sonlarına doğru Almanya'nın birçok cephede savaşı kaybetmeye başlaması İstanbul'da yaşayan Almanları da tedirgin etmiştir. İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir imzasıyla İçişleri Bakanlığına gönderilen bir yazıda "Alman konsoloshanesinde Almanlarla musamahata girileceği konuşulmaya başlamış ve hummalı bir surette memleketlerine avdet hazırlığı buldukları ve bir kısım dosyaları yakmaya başladıklarını haber aldıklarını"⁸¹⁸ bildirmiştir.

---

⁸¹⁵ E.G.M.A., İzmir Valisi Sabri Öney imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 10.12.1942 tarih ve Y.2568/128614 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

⁸¹⁶ E.G.M.A., İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 28.7.1943 tarih ve 16413/16116 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

⁸¹⁷ E.G.M.A., İzmir Valisi Sabri Öney imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 29.7.1943 tarih ve Y.1402 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12432-5.

⁸¹⁸ E.G.M.A., İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir imzasıyla gönderilen İçişleri Bakanlığına gönderilen 1.8.1944 tarih ve 17419/14140 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

b. Varlık Vergisi Kanunu

İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan ve genellikle savaş ekonomisi, dış politika ve azınlık hakları gibi açılardan ele alınan Varlık Vergisi Kanunu (VVK), iç güvenliği etkileyen ve kolluk kuvvetlerini uzun süre meşgul eden bir uygulama olarak da ele alınıp incelenmesi gerekmektedir.

Savaşın ekonomi üzerindeki etkilerinden dolayı kaçınılmaz biçimde ortaya çıkan ya da yaratılan büyük servet birikimlerine kavuşan 'savaş zenginleri'ni vergilendirmek ve bu sayede, çok kez kısa zamanda olağanüstü savaş koşullarının yarattığı sıkıntılardan yararlanarak olağanüstü ölçüde haksız kazanç sağlamış olanlardan, servetlerinin hiç olmazsa bir kısmını geri alarak, savaşın yarattığı ekonomik sıkıntıların toplumda dengeli ve adil ölçüde paylaşılmasını sağlamak,⁸¹⁹ devletin yine olağanüstü artan harcamalarını, bütçede açık vermeden ve dolayısıyla da enflasyona neden olmadan, yeni bir gelir kaynağı ile karşılayabilmek; servetlerden alınan vergi ile de piyasada mevcut para miktarını azaltmak gibi düşüncelerle yeni bir vergi kanunu düşünülmüş ve servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve olağanüstü kazançları üzerinden alınmak⁸²⁰ ve bir kereye ait olağanüstü olmak üzere VVK kabul edilmiştir.

Bu vergi, savaş koşullarında 'gelir sağlamak' gibi klasik bir amacın yanında, para arzını azaltmak, ihtikârla mücadele, aşırı kazancı vergilemek ve fiyat artışlarını önlemek için yapısal değişimleri gerçekleştirebilecek bir 'kurtarıcı' olarak görülmüş ve bu misyon, vergiye yönelik beklentileri, kanunun hükümleri ve uygulamasına oranla daha fazla ön plana çıkarmıştır.⁸²¹

Varlık Vergisi Kanunu, 11 Kasım 1942 tarihinde, gerek Mecliste birkaç olumlu ve destekleyici konuşmadan sonra, maddeler üzerinde herhangi bir görüşme olmaksızın gerekse Meclis dışında (basında) herhangi bir tartışma olmaksızın 350 oyla (ve ittifakla) kabul edilmiş ve yasanın uygulanmasına derhal başlanmıştır.⁸²²

---

⁸¹⁹ Rıdvan Akar, **Varlık Vergisi (Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği)**, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 24.

⁸²⁰ Necmettin Sadak, "Hükümetin Aldığı Tedbirler Memlekete İyilik Genişlik Getirecektir. Muvaffakiyetin Yarısı Vatandaşın İyi Niyetine Bağlıdır." **Ayın Tarihi**, No: 108 (12 Kasım 1942), Ankara, İBBGD Yayını, ss. 79-80.

⁸²¹ Akar, **a.g.e.**, s. 100.

⁸²² **TBMMZC**, Dönem: VI, Cilt: 28, İçtima: 4, Üçüncü İnikat (11.11.1942), ss. 26-29. ; **Ulus** (12 Kasım 1942), s. 1.

Meclis'te olduğu gibi, basında da varlık vergisi hakkında olumlu bir hava egemendir.⁸²³

(1) Varlık Vergisi Uygulaması ve Azınlıklar

VVK, esas itibariyle savaşın başından itibaren geçen zamanda elde edilen servet ve kazançlara - hatta bir ölçüde müsadere görüntüsü altında - hükümet tarafından el konmasına olanak veren bir düzenleme idi. Başvekil Saraçoğlu, CHP Meclis Grubu'nda verginin uygulamasıyla ilgili nihai amacı şöyle açıklıyordu: “Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz.”⁸²⁴

VVK daha kabul edilmeden önce, Maliye Bakanlığı'ndan gelen bir talimat üzerine, kazanç yükümlüleri için Müslüman (M) ve Gayrimüslim (G) ayrımı yapılmak suretiyle cetveller hazırlanmıştır. Daha sonra bu gruplara Dönme (D) ve Ecnebler (E) grupları ilave edilmiştir.⁸²⁵

Varlık Vergisi Kanunu gereğince, komisyonlarca saptanan varlık vergisi yükümlüleri ve yükümlülük derecelerine ilişkin listeler, 17 Aralık 1942 tarihinde ilan ve tebliğ edilmiştir. Dönemin İstanbul Defterdarı olan ve İstanbul İlinde verginin uygulanmasını yöneten Faik Ökte, savaş yıllarında elde ettikleri maliye müfettişleri tarafından saptanan kazanç ve servet üzerinden, toplanan komisyonların tamamen keyfi, takdiri ve tahmini olarak saptadıkları matrah üzerinden vergilendirdiklerini söylemektedir. Buna göre, M (Müslümanlar) grubu ve E (ecnebler) bu matrahın 1/8'ini, D (Dönmeler) grubu 1/4'ünü, G (Gayri Müslimler) grubu 1/2'sini vergi olarak ödeyeceklerdir.⁸²⁶

Dönmelik konusunun tarihe karıştığı iddialarına karşın, hazırlanan Varlık Vergisi tarh cetvellerinde bunlardan bahsedilmesi dönmeler konusunu gündeme getirmiştir.⁸²⁷ Ökte, zamanın İstanbul valisinin, Ankara'da hükümet yetkilileri ile

---

⁸²³ Yunus Nadi, “Hükümetin Yeni Aldığı Tedbirler”, **Cumhuriyet** (12.11.1942); Etem İzzet Benice, “Varlık Vergisi”, **Son Telgraf** (13.11.1942); Asım Us, ”Hükümetin Aldığı Tedbirler”, **Vakit** (16.11.1942); M. Zekeriya Sertel, “Varlık Vergisi”, **Tan** (17.12.1942) ; Necmettin Sadak, “Zenginlik Ayıp Değil, Harp Kazancı Suçtur”, **Akşam** (27.12.1942).

⁸²⁴ Barutçu, **a.g.e.**, s. 264 ; Us, **a.g.e.**, s. 554. Ayrıca Bkz.: Uran, **a.g.e.**, ss. 385-387.

⁸²⁵ Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, ss. 487-488.

⁸²⁶ Ökte, **a.g.e.**, ss. 86-92.

⁸²⁷ Ökte, **a.e.**, s. 81.

yaptığı görüşme sonrasında⁸²⁸ “Merkez'in şifahi emriyle, Dönmeler için bir "D" grubu ihdas edilmiştir. Bunların vergisi "M" grubunun iki misli olacaktı. Bunun neticesi olarak cetveller daha sıkı tarandı ve bir kısım "D"ler adı cetvellerden alınarak fevkalade sınıfa ithal olundu.” demektedir.

Ökte, komisyonda saptanan vergi değerlerinin hesaplanmasındaki uygulanan keyfiliğe dikkat çekerek bazı ilginç örnekler vermektedir: ⁸²⁹ “[Belediye üyesi] Bican [Bağcıoğlu] yalvararak Beyoğlunda büyük bir bakkaliyenin vergisini indirtti. Sonradan kendisinin bu bakkaliyede ortak olduğunu söylediler.” “Devlet Şurasında Hazine aleyhinde açtığı çeşitli davaları zamanın ölçülerine sığmayan bir sür’atle kazanan avukat İbrahim Ali’ye estimatörler* 100 bin lira vergi koymuştu. Şevket Adalan’ın ısrarıyla cetvel komisyona sevk edilirken rakkam 200 bine çıkartıldı.” “Müteahhit B.H. Kori bir iş dolayısı ile Ağralı ile kavga etmiş... Bu adam müteahhitler içinde nihayet bulundu. Şevket buna o kadar sevindi ki bulan müfettişin neredeyse boynuna sarılacaktı. Çünkü Kori’ye varlık vergisi tarhi imkân altına alınmış oluyordu. Tabii derhal Ankara’ya telefon edildi. Müjde haberi yetiştirildi... Kori’ye büyük bir vergi galiba 90 bin tarh olundu.”

Varlık vergisi listeleri asıldıktan ve tahsilât başladıktan sonra da, siyasi ilişkiler ve siyasi nüfuz kullanılarak vergilerde bazı indirimler yapılmıştır.⁸³⁰

21 Ocak’ta varlık vergisinin yüzde 2’lik ödeme süresi de sona ermiştir.⁸³¹ Bundan sonra hacizler başlamıştır. Borcunu ödeyemeyen yükümlülerin gayrimenkulleri (ev, bina, fabrika, arsa vs.) satışa çıkartılarak elde edilen gelire vergi borcu olarak el konulmaya başlamıştır. Bununla birlikte, varlık vergisini ödeyeceğine ilişkin iyi niyet gösterenlere, Ankara’dan verilen izine göre, zaman tanınıyordu ve kendilerine bir ödeme planı verilerek vergi borcu takside bağlanabiliyordu.⁸³²

Bu kanunun uygulanması esnasında, gerek karşılaşılan problemler ve suiistimaller, gerekse de doğurduğu sonuçlar itibarıyla çoğu zaman güvenlik kuvvetlerinin uğraş alanına girmiştir.

---

⁸²⁸ Ökte, **a.g.e.**, s. 85.

⁸²⁹ Ökte, **a.e.**, ss. 95-99.

* Gayrimüslim mükelleflerin ne kadar vergi ödeyeceklerinin ön hazırlığını yapıp miktar belirlemesi yapan maliye müfettişlerine verilen sıfat.

⁸³⁰ Ökte, **a.g.e.**, s. 134.

⁸³¹ **Cumhuriyet** (21.1.1943).

⁸³² Ökte, **a.g.e.**, s. 167.

(2) Çalışma Kampları ve Kolluk Kuvvetlerinin Faaliyetleri

Varlık Vergisi Kanunu'na göre, vergi borcunu ödemeyenler çalışma yükümlülüğü altında idiler. Bu nedenle Verginin ilk ödeme süresi tamamlandıktan sonra, Ankara'dan gelen bir talimatla, yasanın kabulünden bir ay sonra, G grubundan olup da 50.00 TL'den yukarı borcu olanlar ve vergi borcunun % 30'unu ödemeyenler arasından seçilecek kişilerin, kafiler halinde çalışma kamplarına sevk edilmeleri istenmiştir. Bu talimata göre G Grubu yükümlülerin % 90'ının çalışma kampına sevkii gerekiyordu. Bunun üzerine hükümet 4305 Sayılı Varlık Vergisi Kanunu'nun ilgili maddeleri hakkında bir talimatname hazırlayarak vergi borcunu bir ay içinde ödemeyen yükümlüleri, belli bir sıraya göre çalışma kamplarına göndermeyi kararlaştırmıştı.⁸³³

Bu konudaki hazırlıklar da derhal tamamlanmıştır. Kamplara gönderilecekler "günde 250 kuruş yevmiye verilecek, bundan 60 kuruş vergi kesildikten sonra geriye kalan 190 kuruşun yarısı Varlık Vergisi, yarısı da iâşe bedeli olarak alıkonacaktır."⁸³⁴

Bunun üzerine kısa bir zaman sonra, varlık vergisi borcunu bir ay zarfında ödemeyen yükümlüler şu sıraya göre çalışma yerlerine sevk edilecektir.⁸³⁵

- a. Hiç ödeme yapmayanlar,
- b. Kısmen ödeme yapmış, fakat haczi mümkün mallarını kaçıranlar,
- c. Menkul malını kaçırmayan ve borcunu ödemek için iyi niyet gösterenler,
- d. Yalnızca gayri-menkullerden dolayı yükümlü olanlar (md.1). Sevke kadınlar dahil değildir (md.2). Sevk edilecek olanlar önce toplama merkezlerine getirileceklerdir (md.4). Hastalık ve sakatlık halleri dışında hiçbir yükümlünün sevkii tehirlenemeyecek ve sevk kararına karşı idari ve adli yargı organlarına dava açılmayacaktır (md.7). Yükümlüler, Nafia Vekâleti'nce saptanan işyerlerinde çalıştırılır ve hiç kimse oturduğu ya da ticari işyerinin bulunduğu ilde çalıştırılmaz (md.12). Yükümlülerin tüm masrafları kendilerine aittir (md.14). Yükümlüler varlık vergilerini tamamen ödeyinceye kadar çalışmak zorundadırlar (md.15)."

Çalışma yeri olarak Erzurum'un Aşkale ilçesi seçilmiş ve ilk kafiye için yerler hazırlanmıştır.⁸³⁶ Bu sırada varlık vergisi borcunu hiç ödemeyenler arasından bir

⁸³³ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, ss. 494-500.

⁸³⁴ **Ulus** (9.1.1943).

⁸³⁵ Ökte, **a.g.e.**, ss. 224-227.

⁸³⁶ **Ulus** (28.1.1943).

grup, İstanbul Kadıköy Halkevi'nde kurulan toplama merkezine sevk edilmiştir.⁸³⁷ Borcunu ödemeyen ve Aşkale'ye sevk edilen yükümlülerden bazıları çalışma yerine gitmemek için yurt dışına kaçmışlar,⁸³⁸ bazıları da kaçmak isterken yakalanmıştır.⁸³⁹ Vergiyi ödeyemeyeceklerini anlayan bazı mükellefler ise intihar etmiştir.⁸⁴⁰

Kendilerine tahakkuk ettirilen Varlık vergisini ödemeyen 32 kişilik ilk kafiye 27 Ocak'ta trenle İstanbul'dan Aşkale'ye hareket etmiştir.⁸⁴¹ Basında daha 10 bin kişinin sevk edileceği haberleri yer almıştır.⁸⁴² Bundan sonra, İstanbul'dan ard arda kafiyeleler Aşkale'ye hareket edecek, bir yandan da yeni sevk için yükümlüler toplama merkezlerine getirileceklerdir.⁸⁴³ Hacizlerin de devam ettiği yaz aylarında Aşkale'ye getirilenlerin toplamı 600'ü bulmamıştır.⁸⁴⁴ Aşkale'ye sevk edilenlerin adları ve borç miktarları basında ilan edilmekteydi.

Aşkale'ye sevk edilmek üzere toplama merkezi olarak kullanılan Kadıköy Halkevine getirilen yükümlü sayısı 2.057 idi. İzmir'den 88 ve Bursa'dan 100 yükümlü toplama merkezine alınmıştır. Aşkale'ye sevk edilen toplam 1400 kişiden 1299'u İstanbul'dandır. Tümü İstanbul'lu olan toplam 21 kişi çalışma yerinde ölmüştür.⁸⁴⁵ Yükümlüler arasında daha toplama kampında iken veya Aşkale'ye sevk edildikten sonra borcunu ödeyenlerden serbest bırakılanlar da olmuştur.

Basında, Aşkale'de on bin kişilik yer hazırlandığına, İstanbul'daki 60 bin vergi mükellefinden, ancak 20 bininin vergisini ödediğine, kadın mükelleflerden

---

⁸³⁷ **Tan** (20.1.1943). Toplama merkezine ilk etapta 300 kişi getirilmiştir. **Tan** (23.1.1943).

⁸³⁸ Ökte, **a.g.e.**, s. 237.

⁸³⁹ **Tan** (27.1.1943). Gazetede bu sayı 20 olarak verilmektedir.

⁸⁴⁰ Pamir Bezmen, "İkinci Harb-i Umumi III (1944) ve Şarlo", (Çevrimiçi), <http://www2.raksnet.com.tr/trompe/9803/pbezmen.html>, 7.4.1999, s. 4.

⁸⁴¹ **Ulus** (29.1.1943); **Cumhuriyet** (28.1.1943).

⁸⁴² **Cumhuriyet** (29.1.1943).

⁸⁴³ 2. Kafiyelede 38 kişi gitmiştir. **Tan** (13.2.1943).

3. Kafiyelede 31 kişi gitmiştir. **Cumhuriyet** (24.2.1943).

4. Kafiyelede 22 kişi gitmiştir. **Cumhuriyet** (25.2.1943).

5. Kafiyelede 160 kişi gitmiştir. **Tan** (27.2.1943).

6. Kafiyelede 70 kişi gitmiştir. **Tan** (13.3.1943).

7. Kafiyelede 60 kişi gitmiştir. **Tan** (23.3.1943).

8. Kafiyelede 69 kişi gitmiştir. **Tan** (3.4.1943).

9. Kafiyelede 56 kişi gitmiştir. **Cumhuriyet** (17.4.1943).

10. Kafiyelede 79 kişi gitmiştir. **Vatan** (1.5.1943).

İstanbul'dan Aşkale'ye gelenlerin sayısı 410'u bulmuştur. Bunlar İran-Trabzon transit yolunda kar temizlemiş, ay sonundan sonra da Erzurum-Sivas yolunda toprak kazıp, taş kırmışlardır. **Ulus** (6.4.1943). Basında Aşkale'ye gitmek için toplanan yükümlülerin toplama merkezlerinde ve tren istasyonlarında durumlarını yansıtır fotoğraflar yayınlanmıştır.

⁸⁴⁴ **Tan** (8.5 ve 17.6.1943).

⁸⁴⁵ Ökte, **a.g.e.**, ss. 157-158.

vergisini ödemeyenlerin çalıştırılacağı yerler hakkında henüz karar verilmediğine dair haberler yayımlanmaktadır.⁸⁴⁶

Bu kanunun uygulanmasında polise ve jandarmaya oldukça çok iş düşmüştür. Bu vergiyi ödememek için yurtdışına kaçanların takibi, bunalıma girip intihar edenlerin soruşturması, vergiden kaçmak için her türlü gayri kanuni yollara başvuranların tespit edilip adalet önüne çıkarılması güvenlik güçlerine düşen önemli görevlerdi. Ayrıca vergiyi ödemeyenlerin çalışma kamplarına sevk edilmesi esnasında kolluk kuvvetleri yoğun bir mesai sarfetmişlerdir. Özellikle yükümlülerin Haydarpaşa Tren garında bir düzen içerisinde trenlere bindirilmesi, firarların önlenmesi, kargaşaya meydan verilmemesi için kolluk kuvvetleri yoğun çaba sarf etmiştir. Kolluk kuvvetleri ayrıca yükümlülerin Erzurum'a oradan da Aşkale'ye güvenli bir şekilde ulaşımını temin etmek için teslim noktasına kadar tren içerisinde yükümlülere nezaret etmiştir.⁸⁴⁷

Kolluk kuvvetlerinin görevi bununla bitmemiş, yükümlülerin Aşkale'de kontrol altında tutulması, firarların, intiharların ve suiistimallerin önlenmesi için 24 saat kampta görev yapmıştır. Kolluk kuvvetlerinin özverili çabalarına karşın yükümlülere karşı sert davranıldığı ve dayak atıldığı iddia edilmiş, Aşkale için Nazi toplama kampı benzetmesi yapılmıştır.⁸⁴⁸

Ancak resmi yazışmalardan, yükümlülerin kolluk kuvvetlerine zorluk çıkardıkları ve yerli halkı rahatsız edici davranışlarda buldukları anlaşılmaktadır. Dâhiliye Vekaleti, 1943 yılının Temmuz ayının ilk günlerinde Başbakanlığa yazdığı bir yazıda, çalışma mükelleflerinin Erzurum'daki ikametleri sırasında gelişen olaylar hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Erzurum Valiliğinden alınan ve vekâletlerine de yazıldığı anlaşılan (...) yazıda; vilayet merkezinde Varlık Vergisi mükelleflerinden iki mektebe yerleştirilmiş 560 kişi olup, bunların çalıştırılmalarından ve içlerinde iaşelerini temin maksadı ile dışarı çıkanların mahalle aralarında dağılarak, kadınlara sarkıntılık ettiklerinden, polis memuru ile inzibat altına alınmışlarsa da, bu vaziyetin devamına

---

⁸⁴⁶ **Ulus** (28.01.1943).

⁸⁴⁷ 2 Haziran 1929 tarihli ve 1525 sayılı kanuna göre Türkiye'de oturan 18 yaşından (dahil) 60 yaşına (dahil) her erkek yol yapımında bedenen ve bizzat çalışmak zorundaydı ve çalışmak istemeyenler bu yükümlülüklerinin karşılığında devlete para ödemek zorundaydı. Şose ve Köprüler kanununa göre, yollarda bedenen çalışacak ameleleri çalışma yerine götürmek yine jandarmaya verilmiş bir vazifeydi. Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, s. 969. VVK ile bu görev yine kolluk kuvvetlerine verilmiştir.

⁸⁴⁸ Pamir Bezmen, **a.g.m.**, s. 4.

imkân olmadığından bahisle, bu duruma nihayet verilmesi için 150 çadıra ihtiyaç olup, şimdilik acilen 70 çadırın gönderilmesi istenmektedir.

Malumu devletleri olduğu üzere, Varlık Vergisi mükelleflerinin şehir içinde ikamet ettirilmeyerek şehir dışında tesis edilecek kamplarda çalıştırılmaları esastır. Bunların şehir içinde bulunmaları, yalnız şehrin asayiş noktasında değil, orada askeri garnizon bulunması itibari ile emniyet bakımından da mahzurludur. Bu adamların şehirde polis kuvveti ile daimi nezaret ve murakabe altında bulundurulmaları da imkânsızdır.

Yukarıdaki sebeplere binaen, vilayette istenilen çadırların bir an evvel temin ve irsali ile mezkûr mükelleflerin şehir haricinde iş kamplarına gönderilmelerine emir ve müsaade buyurulmasını saygılarımla rica ederim.”⁸⁴⁹

Varlık vergisi uygulaması ülkedeki azınlıkların Hükümete ve kolluk güçlerine karşı olumsuz bir tavır almasına yol açmış, vergilerin tahsil edilmesi ve vergisini vermeyenlerin kolluk gücü zoruyla çalışma kamplarına gönderilmesi güvenlik güçlerinin çoğu zaman bu uygulamanın sorumlusu imiş gibi algılanmasına yol açmıştır.

(3) Varlık Vergisi Kanunu'nun Tasfiyesi

Varlık Vergisi daha birinci yılını doldurmaya fırsat kalmadan, verginin tasfiyesi yolunda bir adım atılmış ve yasal değişiklik yoluna gidilmiştir.

Çalışma yükümlülüğü uygulaması Varlık Vergisinin tasfiyesine az bir süre kala, 1943 yılının Eylül ayına doğru gevşetilerek, Aşkale'deki yükümlülerin bir kısmı Eskişehir/Sivrihisar'a getirilmiş⁸⁵⁰ ve daha sonra da, yükümlülerin ailelerinin yanına dönebilecekleri ve kendi işlerinde çalışarak borçlarını ödeyecekleri haberi basında yer almıştır.⁸⁵¹ Yeni yılın hemen başında da “Varlık Vergisi Tasfiye Kanunu Hazırlanıyor” haberi basında görünmüştür.⁸⁵²

⁸⁴⁹ **B.C.A.**, Belge, Tarih ve Sayısı: 2.7.1943, Arşiv Dosya No: 87117-89.590..12. ; Cemil Koçak, “Varlık Vergisi üzerine Birkaç Belge, Varlık Vergisine Tepkiler”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 122 (12 Şubat 2004), s. 24. Bu yazı, Dahiliye Vekaleti Emniyet Umum Müdürlüğü (6. Şube/Dosya:41541-4-2 ve sayı:30816) antetlidir ve Başvekalette 3 Temmuz tarihinde kayda geçirilmiştir.

⁸⁵⁰ Akar, **a.g.e.**, s. 72.

⁸⁵¹ **Ulus** (3.12.1943). “Varlık Vergisi borçlarını çalışarak ödemeleri için Aşkale'ye gidenler serbest bırakılıyor.” **Tan** (3.12.1943). “Aşkale'den dönenler birkaç gün sonra İstanbul'a varmışlardır.” **Tan** (7.12.1943).

⁸⁵² **Tan** (11.1.1944).

1942 yılının Kasım ayında yürürlüğe giren VVK, 17.9.1943 tarih ve 4501 sayılı yasa ile değişikliğe uğramış, yaklaşık olarak 16 aylık bir uygulamadan sonra, 15 Mart 1944 tarih ve 4530 sayılı kanunla tamamen kaldırılmıştır. Verginin, bu yasa ile affedilen miktarı 109.984.481 TL civarındadır.⁸⁵³

VVK'nın tasfiyesi, tıpkı kabulünde olduğu gibi, yine basının ortak desteğine neden olmuştur. Yalman, "Varlık Vergisinin Tasfiyesi" makalesinde, varlık vergisinin keyfi olduğunu, eşitliği bozduğunu, azınlıklara karşı uygulandığını, yabancılara karşı özel ölçüler uygulandığını ve şikâyet-itiraz mekanizmalarının olmadığını vurgulayarak vergiyi eleştiriyor ve şöyle yazıyordu: "... bu verginin ortaya çıkarıldığı sıralarda her tenkit ve itirazı küfür diye gösterecek haşın bir hava yaratılmış akıl ve hak ölçüleri bakımından hiçbir münakaşa cereyan edememiştir."⁸⁵⁴

Esas itibarıyla savaş yıllarında elde edilen servet ve kazançlara, Hükümet tarafından el konulmasını sağlamak amacıyla⁸⁵⁵ çıkarılan Varlık Vergisi'nin ikinci amacı, karaborsa ve vurgunculuğun önüne geçmek, piyasada mal kıtlığını önlemek, öte yanda "halk düşmanları"na ve "vatan hainleri"ne ders vermektir.⁸⁵⁶ Böylece, vergi ile savaş yıllarındaki sıkıntılardan faydalanarak karaborsa ve vurgunculuk yapanların sıkıntılara ortak olması sağlanacak, haksız yere elde edilecek kazançlar vergilenecekti.

Varlık Vergisi uygulamasının bu hedeflerin birçoğunu gerçekleştirdiği, tahsil oranının % 74.39 olduğu, verginin alınan kısmıyla amaca ulaşıldığı ve savaş gereksinimleri için gerekli kaynağın sağlandığı,⁸⁵⁷ piyasadaki fazla paranın hazineye dönmesini sağlayıp, enflasyonun daha fazla yükselmesini önlediği,⁸⁵⁸ Hükümetin artan savunma ihtiyaçları nedeniyle yeni borçlar almasının engellendiği ve toplumda sınırlı bir kesimin refahının yaratacağı sosyal huzursuzluğun önüne geçildiği,⁸⁵⁹ Merkez Bankası önemli ölçüde altın ve döviz birikimi yaptığı⁸⁶⁰ ve ülke nüfusunun büyük bir çoğunluğu zorluklar içerisinde yaşarken, belirli bir kesimin savaş koşulları içerisinde sağlamış oldukları servetleri ile göze batacak şekilde lüks içinde

⁸⁵³ Ökte, a.g.e., s. 54. ; **Ulus** (16 Mart 1944).

⁸⁵⁴ **Vatan** (14.3.1944).

⁸⁵⁵ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 506.

⁸⁵⁶ Nevin Coşar, **Kriz, Savaş ve Bütçe Politikaları (1926-1950)**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004, s. 49.

⁸⁵⁷ Esat Tekeli, "Varlık Vergisinin Tasfiyesi", **Ulus** (16 Mart 1944).

⁸⁵⁸ Asım Us, "Milli Vicdanın Sesi", **Vakit** (24 Aralık 1942).

⁸⁵⁹ M. Zekeriyâ Sertel, "Varlık Vergisinin ilk Neticeleri", **Ayn Tarihi** (Tan: 18 Aralık 1942), No: 109, ss. 61-62.

⁸⁶⁰ Başbakan Saraçoğlu'nun Meclis konuşması, **TBMMZC**, Devre: VII, Cilt: 1, İçtima: F, Üçüncü İnikat (17.3.1943), s. 24.

yaşamalarının neden olduğu rahatsızlığın bu vergi ile bir miktar giderildiği ifade edilmiştir.

Ancak Varlık Vergisi uygulaması sonucunda karaborsa ve spekülasyonun önlenemediği,⁸⁶¹ bilakis vergi karaborsacıların daha ziyade karaborsacıların zenginleşmesine yol açtığı, ahlâki bağlardan kendini bağımsız sayan, yaşadığı zamanın şartlarına kolayca uyan bir kısım mükellefin, karaborsa yolundan yürüyerek, ödedikleri verginin beş on katını kısa sürede kazandıkları,⁸⁶² mükelleflerin mal varlıklarının haciz yoluyla tasfiyesi, ekonominin ‘Türkleştirilmesi’ gibi politik tercihlerin yanında, özel girişimcilerin yatırım eğilimlerini etkilemesi gibi ekonomik ve azınlıkların göç edişi gibi demografik bir sonuca yol açtığı,⁸⁶³ verginin, tek parti yönetimi altında iktidarın keyfiliğini, sübjektifliğini göstermesi açısından örnek bir uygulama olduğu⁸⁶⁴ gibi eleştiriler getirilmiştir.

Öte yandan; “Varlık Vergisinin genel bir değerlendirmesini yaparken bu verginin sadece Türk-azınlık ayırımına dayanan bir operasyon olmadığını; çiftçi ile kent-burjuvazisi; Anadolu tüccarı ile İstanbul tüccarı arasında da birinciler lehine, ikinciler aleyhine belirli bir ayırım izlediğini işaret etmek gerekir. Bu yasa, gözü yüksekte olan birçok sermayeciye çıkar sağladıysa da, sivil yasallığı o denli açıktan çiğnediği için burjuvazi ile hükümetin arasının açılmasında önemli unsur oldu.”⁸⁶⁵

B. İç Güvenliği Etkileyen Ekonomik, Sosyal Faaliyetler ve Olaylar

1- İhtikâr, Karaborsa, Stokçuluk ve Vurgunculuk Suçları

1939 yılı sonbaharında Avrupa’da patlak veren ve hızla genişleme eğilimi göstererek, kısa sürede yayılan İkinci Dünya Savaşı, çok geçmeden Türk ekonomisi üzerinde de önemli ve derin etkilerini göstermeye başlamış, Türkiye, ‘ihtikâr’⁸⁶⁶ olarak adlandırılan fiyat artışına yönelik karaborsacılık ve stokçuluk faaliyetlerini en

---

⁸⁶¹ Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1987, s. 237.

⁸⁶² Ökte, **a.g.e.**, ss. 202-203.

⁸⁶³ Akar, **a.g.e.**, s. 67.

⁸⁶⁴ Coşar, **a.g.e.**, s. 49.

⁸⁶⁵ Çağlar Keyder, “Türkiye Politikasının Ekonomi Politigi”, s. 51.

⁸⁶⁶ İhtikâr: Pahalılık temini maksadı ile bir şeyi toplamak ve saklamak, ihtiyaç maddelerini toplayarak darlık anında satma, vurgunculuk, spekülasyon. Bkz.: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük 1**, s. 686.

şiddetli şekilde yaşamıştır.⁸⁶⁷ Savaşa girilmemiş olmasına karşın, daha ilk yıllardan itibaren ülke, haksız savaş kazançlarının, günlük hayatın bir parçası haline geldiği bir sürece girmiştir. Savaş yıllarında bazı ülkeler savaş nedeniyle haksız kazanç peşinde koşan kişilere ölüm cezası uygulamaya başlamıştı.⁸⁶⁸

Benzer şekilde Türk Hükümeti de bu tür suçları işleyenlere karşı daha acımasız olmak niyetindedir. “Son değişikliğin gerekçesinde belirtildiği gibi, MKK’nın değişik 5. Maddesi ile (MKK’nın 32. Maddesinde belirtilen suçları), memleketin iktisadi bünyesini kökünden sarsmak veya memlekette büyük ve şümüllü iktisadi buhran yaratmak maksadıyla teşekkül halinde işleyenler hakkında ölüm cezası getirilmiştir. Ancak pratikte bu maddenin, içeriğinden dolayı uygulanması çok zor görünmektedir. Nitekim basında bu maddenin uygulandığına dair bir habere de rastlanmamıştır.”⁸⁶⁹

Refik Saydam Hükümeti, ihtikâr sayılabilecek her türlü hareketlerle mücadele edebilmek için savaşın çıkışından çok kısa bir süre sonra, 18 Ocak 1940'ta 3780 sayılı MKK’nu TBMM'den hızla geçirdi. 32. maddesiyle ihtikâr suçunu açık bir şekilde yasaklayan MKK, hükümete ekonomiyi yeniden düzenlemek amacıyla şimdiye dek görülmemiş ölçüde geniş yetkiler vermektedir. MKK’nın 64. maddesinde; kendilerine verilen görev ve yetkileri suiistimal ederek suç işleyenlere TCK’daki cezaların iki katının verileceği ve 65. maddesinde; zabitanın, yasanın uygulanması için ticarethane, imalathane, depo, mağaza, antrepo, vesair her türlü işyerinde arama yapabileceği hükme bağlanmıştır. Saydam Hükümeti döneminde MKK’da yapılan bir değişiklikle polisin bu tür arama yetkisi genişletilmiştir. Ayrıca, 21. maddeye göre; halkın ve Milli Müdafaa’nın kati ihtiyacı olan zaruri maddelerin istihlak miktarını lüzum halinde hükümet, tayin ve tahdit edebilmekteydi.

Ancak, alınan bu sert tedbirlere rağmen savaş süresince önce yavaş yavaş ilerleyen, sonra hızlanan bir enflasyonla birlikte, darlık, ihtikâr ve tüm bunlar karşısında uygulanan yetersiz ve tutarsız ekonomik kararlar, durumu gittikçe kötüleştirmiştir. Hemen pek çok madde karaborsaya düşmüştü. Özellikle zaruri ihtiyaç maddelerinden olan un, yağ ve şekerde bu durum had safhaya varmıştır. Bunun yanı sıra ilaç, odun-kömür, kırtasiye, inşaat, marangoz ve terzi malzemeleri ile kahve, cam, kalay, kimyevî maddelerde de yaygın bir şekilde stokçuluk ve

⁸⁶⁷ Bu olayların dönemin dergilerine yansımaları ile ilgili örnekler için Bkz.: (Ek: 34)

⁸⁶⁸ İdam cezasının Türkiye’de de uygulanması gelmiş ancak, bu düşünce gerçekleşmemiştir.

⁸⁶⁹ Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 526.

karaborsa oluşmuştur. İlaç konusunda vurgunculuk öyle boyutlara ulaşmıştır ki, eczanelerde aspirin bile kalmamış, akla gelebilecek hemen her tür mal vurguncuların ilgi alanına girmiştir.

Fiyatların karaborsada yükselmesi önlenemiyor, yolsuzluk ve kötüye kullanmalar sıradan bir durum gibi algılanıyordu. Ülkenin dört bir yanında hiçbir ticaret temel ve kuralına dayanmadan servet yapmış zenginler türemiştir. Bu zenginlikler yasadışı yollardan elde edildiği için vergilendirilmesi mümkün olmuyordu. Bu durum bizzat dönemin sorumluları tarafından ve TBMM'de dile getirilmektedir. 1940 yılı Ağustos ayında Ticaret Vekili Topçuoğlu, tehdit edici bir hava içinde şöyle diyordu; “Yakın zaman şartları için de münhasıran şahsi ve ferdi kazanç hırsına dayanan bir ticaret sistemine cevaz veremeyiz. Tacir menfaatlerini, umumi menfaatin dışında ve onun aleyhinde görmekte devam ederse mevcudiyetinin sebebini inkar etmiş olur. Önümüzdeki tecrübe günleri bu ümidimizi boşa çıkartacağı takdirde icap eden tedbirleri almakta tereddüt etmeyeceğimizden emin olmalıdır.”⁸⁷⁰ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM'nin 1942 yılı açılış konuşmasında,⁸⁷¹ “bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklık çiftlik ağası ve elinde gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metalı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bu işlere bulaşan birkaç politikacı” olarak tanımladığı bu insanları ağır bir şekilde eleştiriyordu.

Ancak sıkıntı sadece halkın günlük hayatını çok olumsuz yönde etkileyen fiyat artışları ve diğer ekonomik zorluklardan ibaret değildi. MKK'nın sorunlara çözüm getirmekten çok sıkıntıları daha da artıracak uygulamaların bir aracı olarak kullanılması, birtakım ekonomik suçları da beraberinde getirecektir.

a. Refik Saydam Hükümeti Dönemi (1939-1942)

İş başına geldikten kısa bir süre sonra, İkinci Dünya Savaşının zorlukları ile karşılaşan Başbakan Refik Saydam, bu zorluklara karşı koyma yönünde büyük bir mücadeleye girişmiştir. Milli Korunma kanunu uygulaması sonrası meydana çıkan durum kuşkusuz yasal olmayan yollardan kazanç elde etmek isteyenler için bulunmaz bir fırsattı. Yerli maddelerde, özellikle gıda maddelerinde, karaborsa ve

⁸⁷⁰ **Ayın Tarihi**, No: 81 (Ağustos 1940), Ankara, İBBGD Yayını, s. 13.

⁸⁷¹ **TBMMZC**, Devre: VI, Cilt: 28, İçtima: 4, Birinci İnikat (1.11.1942), s. 4. **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973**, s. 31.

vurgunculuk daha fazlaydı. O dönemin polis kayıtlarından ve gazete haberlerinden bu tür sahtekârlıklara, karaborsa satışlarına, karnesiz ekmek almak veya satmak isteyenlere ait bir çok olaya rastlamak mümkündür. Bu durumun önüne geçmek için bazı yasal ve idari tedbirler de alınmıştır. İleride adından çok söz ettirecek olan ihtikârın daha savaşın henüz başlarında gündeme gelmesi ve Başvekâletin bir resmi tebliğ yayınlarak sert bir uyarı yapması ilginçtir: “İhtikâr yapmak kast ile toptancılığa heves edenleri lüzumsuz fiyat yükseltenleri hükümet mütemadiyen takip edecektir. Bu gibiler şurasını açıkça bilmelidirler ki, memlekette halk ihtiyacına yarayan maddeler üzerinde ihtikâr yapmak kastına en şiddetli tedbirlerle mukabele göreceklerdir. Eğer kanunlarımız kafi değilse Büyük Meclis'ten, buna mani olacak salahiyetleri talep etmekte ve her nerede olursa olsun ihtikârcıların ticarethanelerine, fabrikalarına, depolarına ve evlerine el koymakta hükümet tereddüt etmeyecektir.”⁸⁷²

Hükümet 1940 yılının başlarında çıkardığı MKK ile bu tür suçların önüne geçmeye çalışmıştır. Ancak savaşla birlikte, başta yiyecek olmak üzere birçok malın piyasadan çekildiği ve bulunmadığı, piyasada olan malların da pahalılaşmaya başladığı hemen dikkati çekmektedir. MKK yürürlüğe girdikten hemen sonra, şeker piyasada bulunmaz olmuştur. Örneğin, ellerindeki şekerleri saklayarak müşterilerine şeker vermemeye başlayan bakkallar,⁸⁷³ 4 Mart 1940 tarihinden itibaren şeker fiyatlarının 30 kuruştan 40 kuruşa çıkarılması üzerine, üç günden beri sakladıkları şekerleri meydana⁸⁷⁴ çıkarmıştır. Şeker kıtlığı ve stokuyla ilgili tartışmalar Meclis kürsüsüne de taşınmıştır. “Kazım Nami Duru, Meclis Kürsüsünde yaptığı konuşmada, Mebuslardan, vekillerden evlerinde, onar, yirmişer sandık şeker toplayanlar olduğunu ileri sürmüştür.”⁸⁷⁵

Piyasada bulunamayan mallar sadece şekerle sınırlı değildir. "Piyasada tel ve saç gibi eşya birden bire ortadan kaybolmuştur. Fiyatları iki misli artmıştır."⁸⁷⁶

Bir çok mal piyasada bulunmasın karşın savaş öncesiyle mukayese edilemeyecek anormal fiyat artışları olmaya başlamıştır. Ahmet Emin Yalman, kamyon lastiğinin perakende fiyatının resmen 200 TL olduğu halde, karaborsada ihtikâr yolu ile 650 TL'ye satıldığını belirtiyor ve özellikle ihtikâra teşebbüs edenlerin devlet bürokrasisi ile kurdukları bağlara dikkat çekiyordu: “Hükümet lastik

---

⁸⁷² Us, a.g.e., s. 384

⁸⁷³ Us, a.e., s. 424.

⁸⁷⁴ Cumhuriyet (5.3.1940).

⁸⁷⁵ Us, a.g.e., s. 505.

⁸⁷⁶ Us, a.e., s. 384.

tevziyatını bizzat idare ediyor, listeleri kendi eliyle yapıyor, fakat bizzat ihtiyaç sahibi olmayan açığözler, doğrudan doğruya ihtikâr maksadı ile bu listelere sokulmanın imkânını ve yolunu buluyorlar.”⁸⁷⁷ Benzer şekilde “evvelce Bolu'da 150 lira olan öküz şimdi 500 liradır. 250 liraya olan bir çift manda şimdi 1000 liraya satıldı. Vasatı 700 liradır.”⁸⁷⁸ Daha savaşın başladığı gün, “piyasada altın fiyatı yükseldi. Bir altın 15 kâğıt liraya verilirken 18 liraya çıktı. Halkın 1914 harbini hatırlayarak eşya fiyatı yükselir diye bir takım erzak ve saire saklamağa başladıkları görülüyor.”⁸⁷⁹

Yine Vatan gazetesinde çeşitli mallar üzerinden yapılan ihtikârla ilişkili haberleri bulmak mümkündür. Gazete kösele fiyatlarının yüksekliğini, mevcut deri ve kösele stokuna bağlıyor⁸⁸⁰; mezbahanın yüksek fiyat vermemesi nedeniyle bazı kasaplara et dağıtmadığını, bu konuda bir kara liste hazırlandığını ve kilosu 45 kuruş olan etin 53 kuruşa satıldığını⁸⁸¹ bildiriyordu. Gazete devletin fiyat ve stok denetiminin zayıf olduğunu belirtiyor ve “*Muhtekirleri Takip Teşkilatımız Zayıf*” haberinde, 700 bin nüfuslu İstanbul'da yalnızca 5 tane kontrolör bulunduğunu açıklıyordu.⁸⁸² “*Odun İhtikârı*” adlı yazıda “..çekisi şimdiden 530 kuruşa verilen odunu ihtikâr mevzu yapan toptancılar(..) memlekette odun azlığı yok, insaf azlığı var” denilmek suretiyle, muhtekirler kınanmakta idi.⁸⁸³ Vatan, bir yandan da, taksitle yapılan satışların hileli olduğunu iddia etmekte, “*Muhtaç Halk Nasıl Soyuluyor?*” yazısında, “..taksitle satış yapan bazı mağazalar mallarını değerinin birkaç misli fiyatıyla halka sürüyorlar” demektedir.⁸⁸⁴

Türk basınından bazı yazarlar, fiyat artışlarının savaş koşullarından kaynaklandığını dile getirerek çoğu kez bu artışların beklenenden yüksek olduğunu, bunun nedeninin ise çok kazanma, haksız kazanç sağlama arzusundan kaynaklandığını öne sürmektedir.⁸⁸⁵

Bu arada Devletin denetimi dışındaki fiyat artışları ile mücadele etmek için alınacak polisiye tedbirlerin yeterli olmadığını gören Hükümet yetkilileri, halkın Hükümete yapacağı yardımın en ileri düzeyde vatani görev sayılacağı, basında verilen ilanlardan, Ankara ve İstanbul illerinde, belirlenen fiyattan yukarıya satış

---

⁸⁷⁷ **Vatan** (3.8.1941).

⁸⁷⁸ **Us, a.g.e.**, s. 522.

⁸⁷⁹ **Us, a.e.**, s. 383.

⁸⁸⁰ **Vatan** (4.8.1941).

⁸⁸¹ **Vatan** (5.8.1941).

⁸⁸² **Vatan** (7.8.1941).

⁸⁸³ **Vatan** (8.8.1941).

⁸⁸⁴ **Vatan** (11.8.1941).

⁸⁸⁵ Hacim Çarıklı, “Harp ve İhtikâr”, **Cumhuriyet** (18 Eylül 1941).

yapanların, alış verişte fatura vermeyenlerin ve malını gizleyerek satmaktan sakınanların denetim ve kontrol teşkilatlarına bildirilmesi ve müracaatların en kısa sürede sonuçlandırılıp müracaat sahiplerine bilgi verileceğinin duyurulduğu anlaşılmaktadır.⁸⁸⁶

Mecliste yapılan oturumlarda ihtikâr, mal yokluğu, enflasyon, karaborsa, fiyat denetimsizliği, alınan önlemlerin ve konulan yasakları çiğneyenlere verilen cezaların yetersizliği, sorunları sık sık tartışma konusu olmaktadır. Mazhar Müfit Kansu Meclis'te yaptığı konuşmada, büyük yolsuzlukların yapıldığını ve memurların yetersiz olması nedeniyle hükümetin yasaların yetkileri kullanmadığını sert bir şekilde dile getirmesi, bizzat Hariciye Vekili Saraçoğlu'nun da katıldığı sert tartışmalara yol açmıştır. Ülkede ihtikârın arttığı bizzat Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen tarafından "İhtikâra ait hususta huzurunuzda samimiyetle arz ederim ki, biz, tamamen muvafık olmuş değiliz. Memlekette ihtikâr yok değildir. Hükümetin aldığı tedbirlere rağmen bizim aziz yurdumuzda da ihtikâr yapan ve bunda ısrar etmek isteyen bir zümre vardır" şeklinde dile getirilmiştir.⁸⁸⁷

Bu dönemde, Fiyat Murakabe Bürosunun İstanbul'un değişik yerlerinde yaptığı denetimlerde, yüz elli esnaf ihtikâr yaparken suçüstü yakalanmıştır.⁸⁸⁸ 1941 yılında ihtikârın inanılmaz boyutlara ulaştığı, bazı tüccarların kar haddini % 300'e çıkardığı,⁸⁸⁹ yine aynı yılın Mayıs ayında ilk olarak, asliye İkinci Ceza Mahkemesinin, azınlıklardan iki kişiyi iki yıllığına Eskişehir'e sürgün cezası ile cezalandırdığı⁸⁹⁰ anlaşılmakta ve gazete sayfalarında bunun gibi her gün ihtikâr haberleri göze çarpmaktadır.⁸⁹¹ Basına yansıyan bu haberlerden bazıları şöyledir: Evinde, dükkanında ve Kasımpaşa Hamamında beyannamesiz 800 kilo şeker, 27 teneke zeytinyağ, 25 çuval patates, 25 çuval sabun saklayan bir bisiklet tamircisi ile, yüksek fiyatla satış yapan bir kömürcü adliyeye sevk edilmiştir.⁸⁹² Vurgunculuk suçuyla bir bakkal ve bir sobacı 5'er lira para cezasına çarptırılarak dükkânlarının yedişer gün kapatılmış, bir hırdavatçı ve iki bakkal adliyeye sevk edilmiştir.⁸⁹³ Ermanak adında bir manifaturacı ile Avram adlı bir tüccar biner lira para cezasına ve

⁸⁸⁶ **Cumhuriyet** (13 Ağustos 1941).

⁸⁸⁷ Boratav, **a.g.e.**, s. 320.

⁸⁸⁸ **Cumhuriyet** (1 Şubat 1941).

⁸⁸⁹ **Cumhuriyet** (18 Şubat 1941).

⁸⁹⁰ **Cumhuriyet** (24 Mayıs 1941).

⁸⁹¹ **Ulus** (6.12.1941), s. 2; **Cumhuriyet** (11 Ocak 1942); **Cumhuriyet** (17 Ocak 1942); **Cumhuriyet** (30 Ocak 1942).

⁸⁹² **Ulus** (11.2.1942).

⁸⁹³ **Ulus** (20.2.1942).

üçer sene hapse mahkum olmuş, mağazasında şeker ve pirinç olduğu halde satmak istemeyen bir bakkal 3 sene hapis ve 100 lira para cezasına mahkum olmuştur.⁸⁹⁴

Bunun yanı sıra, 1942 yılının ilk aylarında, aralarında kararlaştırdıkları fiyatları, borsadaki fiyatlar gibi yansıtmaya çalışan, böylelikle fiyat farkı koyarak haksız kazanç sağlayan, aralarında banker ve sarrafların da bulunduğu 30 kişi hakkında soruşturma yürütüldüğü, soruşturmanın Türk parasını koruma kanunu hükümlerine aykırılık doğrultusunda derinleştirildiği anlaşılmaktadır.⁸⁹⁵

İstanbul'da gıda maddeleri dağıtımını düzenli olarak yapılamamakta ve bu işlerde görülen bazı yolsuzluklar yüzünden birçok kimse erzak alamamaktadır.⁸⁹⁶

Bütün bu sıkıntılar içinde şikayetlere karşı en büyük hassasiyeti gösteren Başbakan Refik Saydam,⁸⁹⁷ 8.7.1942 gecesi İstanbul'da kalp krizi sonucu hayatını kaybetti.

Ekonomik sıkıntıların getirdiği yasadışı olaylar Saydam'ın vefatından sonra kurulan Saraçoğlu hükümeti döneminde de artarak devam edecektir.

b. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Dönemi (1942-1945)

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, istifçilik ve karaborsanın önüne geçmek için fiyatları serbest bırakmışsa da, yasadışı kazançların önüne geçememiştir. Örneğin odun-kömür üzerine iş yapanlar, kış mevsiminin yaklaşmakta bulunmasını fırsat bilerek, mahrukat fiyatlarını yükseltmişlerdi. Muhtemel bir vurgunculuk hareketini önleme konusunda İstanbul Belediyesi de şehirdeki odun ve kömür stokları etrafında incelemelere başlamıştı. İstanbul Polis Müdürlüğü, dünyadaki savaş durumundan istifade suretiyle vurgunculuk yapmaya kalkışan karaborsacıları takibe başlamıştır. Ancak alınan bütün tedbirlere ve MKK'da birçok değişiklik yapılmasına karşın bu tür suçların bir türlü önüne geçilememiştir.

İnönü, 1942'de yaptığı bir konuşmasında ihtikârcılara karşı çok sert mesajlar taşıyan bir tavır takınmıştır: “Üç beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır. Devlet ve millete sövmek, milletin nefesine ve Hükümetine güvenini zehirlemek iktidarını kimseye

---

⁸⁹⁴ **Ulus** (7.4.1942).

⁸⁹⁵ Kemal Zeki Gençosman, “Hırsızlar Korksunlar”, **Cumhuriyet** (20 Şubat 1942).

⁸⁹⁶ **E.G.M.A.**, İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 1.6.1942 tarih ve 11275/13434 sayılı şifre yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

⁸⁹⁷ Uran, **a.g.e.**, s. 361.

vermemeliyiz. Ticaretin ve iktisadi faaliyetlerin serbestliğini bahane ederek milleti soymak hakkını kimseye, hiçbir zümreye tanınamalıyız. Hırslı politikacıların, millet iradesi üstünde dahili ve harici bir siyaset yürütmelerine asla müsaade etmemeliyiz."⁸⁹⁸

Dönemin Başbakanı Saraçoğlu da pahalılıktan ve karaborsadan yakılarak, devletin elinde stok edilmiş benzin, lastik, çimento ve demir gibi maddelerin dağıtımında suiistimaller olduğunu; devletten çok ucuza aldıkları kumaşları elden ele geçirerek çok pahalıya satanların bulunduğunu, memleket dâhilinde koskoca bir kara pazar meydana geldiğini, fiyatların korkunç derecede artmış olduğunu kabul etmekteydi.⁸⁹⁹

Ancak, basında ve devlet kademesinde yolsuzluğa, ihtikâra ve karaborsaya karşı bu tür sert tavırlara karşın Adliye Vakaleti ilginç bir tamim yayınladı. Vekâletin tamiminde; gıda maddeleri üzerinde eski hükümet tarafından alınmış olan el koyma kararlarının kalktığı ve bu kararlara uymayanlara verilen cezaların bundan böyle infaz edilmeyeceği, elde bulunan -ve hala süren- işlemlere de devam edilmeyeceği bildirilmiş, eski fiyat murakabe kararlarına karşı suç işlemiş olanlar hakkında aynı hükümlerin uygulanacağı belirtilmiştir.⁹⁰⁰ Oysa aradan kısa bir süre geçtikten sonra, Temyiz Mahkemesi Yargıtay 3. Ceza Dairesi, işlendikleri zaman suç olan fiillerin takibine ve cezaların infazına karar vererek, Adliye Vekâleti'nin -dolayısıyla da hükümetin- kararına karşı çıkmıştır.⁹⁰¹

Hükümet ve Yüksek Yargı Organları arasında belli bir süre devam eden bir gerginlikten sonra, Mahkeme verilen cezaların infazı gerektiğini kesin bir şekilde belirterek meseleyi kapatmıştır.

O dönemde yaşanan bu yolsuzluk olaylarıyla ilgili mahkeme kararlarının basına yansımaları da farklı olmuştur. "Mahkeme kararları ve mahkeme önüne çıkarılanların adları (muhtemelen teşhir amacıyla) basına verilmektedir; ancak bu haberler muhtemelen 'aysberg'e benzemektedirler. 1942 yılı kış aylarında kurulan Milli Korunma Mahkemesi'ndeki davalarda daha çok küçük dükkan sahibi esnaf (bakkal, kasap, kömürcü vs.) yargılanmış ve kararlar çok defa ceza ile sonuçlanmıştır. Bu saptama dava ilanları üzerine yüzeysel bir gözlem sonucudur. Pek

---

⁸⁹⁸ İnönü'nün 1.11.1942'de yaptığı TBMM'yi açış konuşması. Bkz.: **TBMMZC**, Devre: 6, İçtima: 4, Cilt: 28, Birinci İnikat (1.11.1942), s. 5.

⁸⁹⁹ **TBMMZC**, Devre: 6, İçtima: 4, Cilt: 28, Üçüncü İnikat (11.11.1942), s. 34.

⁹⁰⁰ **Ulus** (13.9.1942).

⁹⁰¹ **Ulus** (23.9.1942).

sık rastlanan bu tür davaların yanında; büyük tüccar, fabrikatör, ithalatçı gibi temsilcilerinin adlarına pek nadir rastlanması da yine ilginç bir gözlemdir”⁹⁰²

Basında yolsuzluk ve sahtecilik haberleri hiç eksik olmamaktadır. Dönemin basını, savaş ile ilgili haberlerden çok, hayat pahalılığı, karaborsa ve iâşe sorunlarıyla ilgili haberlere yer vermiş,⁹⁰³ karaborsacılık ve stokçuluk nedeniyle ortaya çıkan olumsuzluklar sıkça dile getirilmiştir.⁹⁰⁴ Örneğin İstanbul’da Kömür Satış ve Tevzii Müessesesi’ne kaloriferli ve sobalı bina sahiplerinin yaptıkları başvurular sonucunda, 65 bin kömür beyannamesinden 20 bin tanesinin sahte olduğu haberi Cumhuriyet gazetesinde “*Doğru ise Görülmemiş Kepazelik!*” yazısı ile verilmiştir.⁹⁰⁵

Gazetelerde vurgunculuk, ihtikâr ve karaborsa suçu işleyenlere mahkemelerce verilen cezalara ait sınırlı örneklerden bazıları şunlardır:

“Fazla fiyatla ekmek satan lokanta garsonu 5 lira ağır para cezasına, çocuk ayakkabısı satan bir esnaf beş lira ağır para cezasına ve kalan 4 çift ayakkabının müsaderesine; evini fazla fiyatla kiraya veren bir ev sahibi 300 TL. ağır para cezasına çarptırıldı.”⁹⁰⁶ “İlk Suçlular. İki Manifatura taciri, yeni kararname hükümlerine göre Milli Korunma mahkemesine verildi.”⁹⁰⁷

Gazetelere yansıyan bu olaylar, çoğu zaman köşe yazarlarının makale konusunu teşkil ediyordu. Örneğin Falih Rıfkı Atay, vurguncuları kastederek, “Baltanın bile durduramadığı azgın ihtirasları, birkaç gün veya aylık hapislerle, hafif veya ağır para cezalarının durduramadığına hayret olunmaz”⁹⁰⁸ diye yazmaktaydı.

Bu konuda polis kayıtlarında birçok olaya rastlamak mümkündür. Örneğin, 1944 yılında İstanbul Mevlanakapı’da Hüseyin Cemil Er’in flit imalathanesinde, flit namı altında gaz ve mazotun birbirine karıştırılarak tenekelere konup üzerine flit kağıdı yapıştırıldıktan sonra, yüksek fiyatla Anadolu’ya kaçırılıp satılacağı haber alınması üzerine, yapılan baskında, sanıklar suçüstü yakalanarak adliyeye sevk edilmişlerdir.⁹⁰⁹ Yine 1944 yılında Cevdet Yürük adında bir şahsın Van Vilayeti namına İstanbul’daki ofisten bez alacağı ve bu bezlerden bir miktarını satacağı haber alınması üzerine polis olayı incelemeye almıştır. Adı geçen şahıs 173 balya hindiye

---

⁹⁰² Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 523.

⁹⁰³ Akar, **a.g.e.**, ss. 32-33.

⁹⁰⁴ **Yurt ve Dünya**, Cilt: 5, Sayı: 41 (1 Mart 1944), s. 146.

⁹⁰⁵ **Cumhuriyet** (10.7.1943).

⁹⁰⁶ **Ulus** (23.8.1942).

⁹⁰⁷ **Cumhuriyet** (27.4.1944).

⁹⁰⁸ F. Rıfkı Atay, "Can Alıcı Noktalardan Biri", **Ulus** (9.8.1942).

⁹⁰⁹ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 401.

bezini, Van ili namına aldıktan sonra, bunların içinden yirmi bin metrelik 13 balyayı Mahmutpaşa'da yazmacı Arutyon Hanımyan'a yüksek fiyatla satmıştır. Ortada herhangi bir delil olmamasına rağmen, güçlü bir istihbarat sonucunda yapılan, tahkik ve takip sonucu, şahıs malları Yenikapı'daki boyahaneye göndereceği sırada satış parası olan 20.000 lira ve mallarla birlikte suçüstü yakalanarak adliyeye sevk edilmiştir.⁹¹⁰

Hükümet bu tür suiistimallerin önüne geçmek için ağır hapis, tüm servete el koyma, ticaretten men, ihtisas mahkemeleri kurma ve mülkiye amirlerine geniş yetkiler verme gibi çeşitli tedbirler düşünüyor, ancak çoğu zaman çaresizlik içerisinde kalıyordu. Hatta Antalya Mebusu Rasih Kaplan Meclis kürsüsünden İstiklal mahkemelerinin tekrar kurulmasını istemiş, ancak devrin Başbakanı Saraçoğlu, "Şimdilik alınan tedbirler ile iktifa edelim. Bunu ileride düşünüyoruz."⁹¹¹ diyerek bu teklifi geri çevirmiştir.

Belli bir süre sonra bu tür yolsuzluk haberleri basında olağan hale gelmeye başlamış ve kamuoyunda bu soruşturmaların sonuçsuz kaldığı, belli bir süre sonra unutulup gittiği inancının oluşmasına yol açmıştı. "Toprak Mahsulleri Ofisi"de tam iki buçuk yıldan beri süren bir çuval yolsuzluğunu incelemek üzere müfettişler görevlendirildi."⁹¹² haberi bunun tipik bir örneğiydi.

Ankara Milli Korunma Mahkemesinin kurulmasını takibeden dokuz aylık sürede 731 dava karara bağlanmış, toplam 1119 ihtikâr davasına bakılmış, 361 dosya hakkında takipsizlik kararı verilmiş ve 75 dosya da görev alanı dışında telakki edilerek ilgi Cumhuriyet Müddeiumumîlerine gönderilmiştir.⁹¹³ Sertel, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ın son altı ayda üç binden fazla kimsenin MKK gereğince mahkemeye verildiğini, fakat bunun hiçbir etkisi olmadığını, hiçbirşeyi önleyemediğini açıklaması üzerine, "İhtikâr normal bir hal almıştır." diye yazmıştır.⁹¹⁴

Dönemin sonuna doğru ama özellikle 1944 yılı boyunca basında, özellikle Vatan ve Tan'da, bu türden yolsuzluk, suistimal, rüşvet, ihtikâr haberleri hergün biraz daha artarak sistemli biçimde yer alacak; bunun yanında hükümetin ekonomik politikasını eleştiren yazılar daha açık biçimde ve sık olarak görülecektir.

---

⁹¹⁰ Şahin, **İz Birakan Polisler**, s. 401.

⁹¹¹ Us, **a.g.e.**, s. 553.

⁹¹² **Cumhuriyet** (2.4.1944).

⁹¹³ **Ulus** (10.1.1943).

⁹¹⁴ **Tan** (18.9.1943)

Savaş yıllarının ağır ekonomik koşullarından yararlanmak isteyen bir kesimin de müthiş kazanç sağladığı tartışılmaz bir gerçektir. Kaynakları dışarıda olan maddelerin bir kısmının stokları çok az olmakla beraber, her madde üzerinde vurgunculuk yapılmış, stoklar ise gizlenmeye çalışılmıştır. Özellikle karaborsa ve stokçuluk gibi yolların kullanılmasıyla, tacirler, simsarlar ve acentalar büyük servetler yapmışlardır.

2- Yolsuzluk Olaylarına Karışan Kamu Görevlileri

Bu tür yolsuzluk suçlarını işleyenler sadece ticaretle uğraşan insanlar veya sade vatandaşlar değildi. Resmi görevliler de MKK'na muhalefet ve suistimal suçlarından mahkemelere verilmiştir. Bazı memurlar ile ihtikâr yapanlar arasında var olan suç ortaklığı nedeniyle çeşitli davalar açılmış ve bu suçlamayla tutuklananlar olmuştur.⁹¹⁵ Bunun en çarpıcı örnekleri ise, İzmit ve Bolu Belediye Başkanlarının sanık olarak tutuklanıp mahkemeye çıkarılmasıdır. Toplum tabanında yaşanan ekonomik sıkıntılardan sadece ticaret erbabı ve bürokratlar değil, bizzat CHP'li yöneticiler de yararlanmaktadır.⁹¹⁶

Bu konuda Yakup Kadri Karaosmanoğlu şunları söylemektedir: “..sırtlarını devlet nüfuzuna ya da nüfuzlu politikacılara dayayarak halkı haraca kesen ihtikârcılardan, karaborsacılardan etmediğim şikayet kalmadı ve son söz olarak şöyle dedim: ‘-siz iradesini kaybetmiş bir Meclis, nereye gittiğini bilmez bir parti ve ne yapacağını şaşırılmış bir hükümetle bu memleketi ne siyasi, ne iktisadi bakımdan düzene koyamazsınız’”⁹¹⁷

Anılardaki –aradan uzun zaman geçtikten sonra yapılan – bu eleştirilere, aslında çok daha üstü kapalı olarak dönemin basınında da rastlanmaktadır. Hatta basından önce aksaklıklar bizzat sorumlu yöneticiler tarafından TBMM’de açıklanıyor ve Meclis’te eleştirilere uğruyordu.⁹¹⁸

Cumhurbaşkanı İnönü de, TBMM’nin 1943 yılı açılışında yaptığı konuşmada ülkede yaygınlaşan yolsuzluk ve suistimal dedikodularına değinerek, bizzat devlet memurlarının savaşın zor koşulları karşısında bu olaylara karıştığını doğrulamış ve

⁹¹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Mücadelenin Üç Cephesi”, **Ulus** (12.09.1941).

⁹¹⁶ Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 518.

⁹¹⁷ Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, ss. 170-171.

⁹¹⁸ Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 519.

bunlara karşı etkili bir şekilde mücadele edileceğini belirtmiştir.⁹¹⁹ Ancak bir bakanın aleyhinde veya herhangi bir ‘suiistimal’e bulaşmış bazı devlet memurlarından bahsettiğinden dolayı gazetelerin kapatılması⁹²⁰ bu konudaki etkin mücadeleyi engelliyordu.

Pahalılıkla mücadele için başta ekmek olmak üzere fiyatların düşürülmesi ve öncelikle emekliler olmak üzere dar gelirlilere yardım edilmesi önerilirken, eline geçen para ile dengeli olmayan zenginlik sağlayan memurları, servetleri için beyanname vermeye zorunlu kılan kanunun daha sıkı uygulanması istenmiştir.⁹²¹

Bu uyarılardan, savaş yıllarında büyük çoğunluğu derin ekonomik sıkıntılar yaşarken ve geçim sıkıntısı çekerken, bazı memurların savaşın ortaya çıkardığı ortamı suiistimal ettikleri ve görevlerini kullanarak çıkar sağladıkları sonucunu çıkarmak mümkündür.⁹²²

Bundan da öte; bu dönemde zeytinyağı piyasasını tekeli altına alan Bakandan, karaborsacıları koruyan vali, genel müdür ve pek çok yetkilinin varlığından bahsedildiği ve bunların “her köşe başında insanlara sırttıklarının” ifade edilmesi kamu görevlileri arasındaki suiistimalin boyutunu gözler önüne sermektedir.⁹²³

Bu durum ise yönetimi olan tepkilerin had safhaya çıkmasına yol açıyordu. “Bu şikâyetlerin, bu direnmelerin nasıl isyanımsı bir şekil aldığı, İstanbul’da geçirdiğim birkaç ay içinde pek yakından müşahede etmişim: Her meslekten, her sınıftan kime rastgeldimse, hemen hepsi hükümet ve dolayısıyla İsmet Paşa aleyhinde ateş püskürüyordu ve bu hal beni adeta telaşa düşürmüştü.”⁹²⁴

Polis kayıtlarında adı yolsuzluklara karşı devlet memurlarına karşı yürütülen mücadele örneklerine rastlamak mümkündür. Örneğin 1945 yılının başlarında İzmir’de zimmetine para geçiren maliye memuru, sıkı bir takip ve araştırma sonucunda yakalanmış ve polis, zimmetine geçirdiği parayı meydana çıkarmıştır.⁹²⁵

Bu dönemde yürürlükte olan 15.05.1930 tarih ve 1609 sayılı Bazı Cürümlerden Dolayı Memurlar ve Şerikleri Hakkında Takip ve Muhakeme Usulüne Dair Kanun, Kaçakçılığın Men ve Takibine dair 1918 sayılı kanun, Milli Korunma

---

⁹¹⁹ **TBMMZC**, Devre: 7, Cilt: 6, İçtima: 1, Birinci İnikat (1.11.1943) ; **Ulus** (2.11.1943) ; **İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920-1973**, İkinci Cilt (1939-1960), s. 35.

⁹²⁰ Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s. 184.

⁹²¹ Esat Tekeli, “Sıkıntının Pratik Çareleri”, **Ulus** (5 Nisan 1944).

⁹²² Bülbül, **a.g.t.**, s. 70.

⁹²³ Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s. 184.

⁹²⁴ Karaosmanoğlu, **a.e.**, s. 184.

⁹²⁵ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 183.

Kanunu ve 29 Mayıs 1942 ve 4237 sayılı fevkalade hallerde haksız olarak mal iktisap edenler hakkındaki kanun bu tür suçları işleyenlere karşı gerekli müeyyideleri açıkça ortaya koymuştur. Örneğin irtikaptan, rüşvet alıp vermekten, ihtilas ve zimmete para geçirmekten, gerek doğrudan doğruya ve gerek memuriyet vazifesini suiistimal suretiyle kaçakçılıktan ve resmen vuku bulan artırma ve eksiltmelere ve alım ve satıma fesat karıştırmaktan ve devlet hariciyesine ait gizli evrakı veya şifreleri ifşa veya ifşaya sebebiyet vermekten sanık olanlar hakkında Memurin Muhakematı kanunu geçerli olmayıp 1609 sayılı kanun hükümleri uygulanmaktadır.

Aynı şekilde 18 Ocak 1940 tarihli ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu, 3 Ağustos 1944 tarih ve 4648 sayılı kanunla 64üncü maddesinin ikinci fıkrasına değiştirilmiş ve buna göre, “Memur ve müstahdemlerin, bu kanunun tatbiki dolayısıyla işledikleri suçlardan veya bu kanunun tatbikiyle mükellef makam ve mahkemelerin emir ve taleplerini ve bu kanunla kendilerine mevdu takip ve tahkik vazifelerini ihmal veya suiistimal etmelerinden dolayı haklarında yapılacak cezai takiplerde, Memurin Muhakematına dair kanun hükümleri tatbik olunmaz.” hükmü getirilmiştir.

Milli Korunma Kanunu ve buna bağlı yayınlanan Koordinasyon Heyeti kararlarıyla polise verilmiş olan vazifelerden doğan suçların yargılanması genel hükümler çerçevesinde yapılmıştır.

3- Karneyle Ekmek Dağıtımında Yaşanan Sahtekârlık ve Usulsüzlükler

Savaşın başlamasıyla birlikte ülkedeki yiyecek maddesi sıkıntısı kendini göstermeye başlamıştı. 1941 ve 1942 yıllarında ülkede buğday üretiminin az oluşu, Türk milletinin ana besin maddesi olan ekmekte kısıntılar yapılmasını gerektirmişti. Büyük bir orduyu beslemenin zorunluluğu da göz önünde tutulacak olursa, özellikle 1942 yılından itibaren toplumun büyük bir bölümünün temel tüketim maddesi olan ekmeğin temini açısından büyük sıkıntılar çekilmiştir.⁹²⁶ Bu nedenle bu dönemde meydana gelen hırsızlık olaylarında çalınan malların arasında un, en gözde maddelerden birisiydi. 1940 yılında Ankara’da İsmet Başar adlı şahsın dükkanının

---

⁹²⁶ Kemal Zeki Gençosman, “Hırsızlar Korksunlar”, *Cumhuriyet* (20 Şubat 1942).

kilit ve pencere tellerini kırmak suretiyle içeriye giren Salih Kaya adındaki hırsız iki çuval un çalmış ancak olaydan kısa bir süre sonra polis tarafından yakalanmıştır.⁹²⁷

Tarımsal alandaki üretim yetersizliği nedeniyle, hükümet 18 Şubat 1941 tarihinde 2/15224 sayılı kararname ve 155 sayılı Milli Korunma Kararı (RG no: 4740) gereğince tek tip ekmek çıkarılmasına karar verdi. Bu kararda ekmek çeşnisi de saptanmaktaydı.⁹²⁸ Örneğin; 22 Şubat 1941 tarihli Ulus gazetesi, Ankara, İstanbul ve İzmir'de tek tip ekmeğe % 15 oranında çavdar karıştırılmasına karar verildiğini haber vermektedir. Böylece ülkede yaşanan ekmeklik buğday sıkıntısı ekmek üretiminde farklı maddelerin kullanılması sonucunu getiriyordu: "Mesela İzmir'de palamutun, küspenin una karıştırılmasını gerektiren tedbirler alınmak zorunda kalınıyordu. İzmir valisi, bir gün bana İzmir' de kasasını açarak: 'İşte dün fırınlardan çıkan bu! Bir tanesini hatıra olarak saklayacağım!' diyerek, taşla moloz arası kara bir hamur, daha doğrusu çamur parçası göstermişti."⁹²⁹ Kazım Karabekir de, arpa, çavdar ve kepekli un karışımından yapılan çamur gibi ekmeklerin çıktığını doğrulamakta, ekmek ununun çalındığını, usulsüzlüklerin içinde Toprak Mahsulleri Ofisinin bulunduğunu ve suiistimallerin çoğaldığını iddia etmektedir.⁹³⁰

Ancak Koordinasyon Heyeti, 115 No'lu kararı, 4837 Sayı ve 18.06.1941 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 160 No'lu kararıyla uygulamadan kaldırdığını ilan etti.⁹³¹

Nihayet 1942 yılı başında buğday üretimindeki düşüş nedeniyle büyük kentlerde ekmek tüketimini sınırlandırmak amacıyla, karne uygulamasına geçildi. Koordinasyon Heyeti'nin, 5010 Sayı ve 19.1.1942 tarihli resmi Gazetede yayınlanan 247 No'lu kararı ile ekmek karneye bağlanarak, ekmeklik hububat tüketimi sınırlandırılmıştır.⁹³² Koordinasyon Heyeti daha sonra muhtelif tarihlerde aldığı kararlarla, buğday unundan pasta, çörek gibi bazı ürünlerin yapımı ve satışını yasaklamış,⁹³³ ekmeklik una hangi maddelerinin ne oranda karıştırılacağı konusunda düzenlemeler getirmiş,⁹³⁴ hangi yaş grubuna ne kadar ekmek verileceğini

⁹²⁷ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 383.

⁹²⁸ Cemil Koçak, "Türkiye'de Karneli Yıllar," **Tarih ve Toplum**, Cilt: V, Sayı: 25 (Ocak 1986), s. 25.

⁹²⁹ Aydemir, **a.g.e.**, s. 199.

⁹³⁰ Karabekir, **a.g.e.**, ss. 343-345.

⁹³¹ İffet N. Oruz-Sırrı Yırcalı, **Türkiye'de Fiyat Murakabesi (Mevzuat ve Tatbikat)**, İstanbul, Numune Matbaası, 1944, s. 79.

⁹³² **Düster**, Tertip: 3, Cilt: 22, R.G. No: 5010 (19 Ocak 1942), s.150.

⁹³³ **B.C.A.**, Belge, Tarih ve Sayısı: 21 Ocak 1942-217199, Arşiv Dosya No: 030.18.1.2-97.111.6 ; **Düster**, Tertip: 3, Cilt: 22, R.G. No: 5020 (30 Ocak 1942), s.150.

⁹³⁴ **Düster**, Tertip: 3, Cilt: 22, R.G. No: 5054 (11 Mart 1942), s. 312 ; **Cumhuriyet** (14 Nisan 1942).

belirlemiştir. "Ekmek ve Ekmeklik Hububat İstihlakinin Tahdidine Dair" 247 sayılı Milli Korunma Kararı'na göre, karne dağıtımını yerel belediyelerce yapılacak ve eğer köylerde karne uygulaması olursa, herkese günde 300 gram ekmek dağıtılacaktı.⁹³⁵ Alınan bu kararlar ancak 1944 yılı sonlarında bazı koşullar göz önünde bulundurularak kaldırılmıştır.

Savaş yıllarında ekmek dağıtım işinin karneye bağlanmasından sonra ortaya çıkan temel sorunlardan biri sahte ekmek karneleri olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan konuyla ilgili bir haberde; İstanbul'da yapılan denetimler sonucunda, ağır işçi karnesi kullanma yetkisi olmayan kişilerin, ağır işçi karnesi ile ekmek alırken yakalandıkları, bu karneleri satan kişinin elinde elli kadar karne bulunduğu ve olayla ilgili soruşturmanın devam ettiği, ayrıca, Galata'da ekmek karnesi satışı yaptıkları iddiası ile üç kişinin yakalanarak haklarında soruşturma açıldığı bildirilmektedir.⁹³⁶ "Ağır işçi karneleri sözüm ona kollarıyla çalışanların karınlarını biraz daha iyi doyurmak içindi ama bunlar karaborsada bol bol satılmaktaydı. Hatta francala bile bulmak, bedelini ödedikten sonra pekâlâ kabildi".⁹³⁷ Benzer şekilde, "...Haydarpaşa İstasyonu'nda tesadüfen bir hamalın sırtından düşerek parçalanmış bir sandıktan dökülen binlerce sahte 'ağır işçi ekmek karnelerini' bastıran ve dağıtan dolandırıcı: "Bu sahte vesikalar tam taklit sayılmaz. Çünkü şu köşedeki çizgilerden birisi tam aslına benzemiyor' gerekçesiyle ve hiç tutuklanmadan hemen serbest bırakıldı"⁹³⁸ ve "Küçükpazar'da Mehmet adında birisi 77 tane günlük ekmek kuponunu satarken yakalandı."⁹³⁹ Yunus Nadi de, "Soysuzlaşan Suç: Karne Yolsuzlukları" başlıklı yazısında, cezaların düşük olmasından bahisle konuyu alaycı bir dille ele almaktadır.⁹⁴⁰

Ekmeğin karneyle satışı uygulamasında yaşanan usulsüzlük ve haksız uygulamalarla ilgili haberler ve söylentiler, yasak boyunca sürekli gündemi meşgul

---

⁹³⁵ O dönemin bir tanığı yaşanan durumu şu sözlerle dile getiriyor: "Şimdi aradan geçen yılların sonunda o günleri hatırlıyorum. Evlerde ekmek kavgaları, kim daha çok yedi, kim daha az yedi tartışmaları yaşanmaktadır" Bkz.: Metin Toker, **a.g.e.**, s. 27. Benzer şekilde yaşanan sıkıntılar "Baklava, börek artık yoktu. Makarna bulunmaz olmuştu, ama pirinç yine de vardı. Pastacı, şekerci dükkanlarının vitrinleri boşaldı. Misafirliğe gittiğimiz zaman artık kek ya da kurabiye ikram edilmiyor, önümüze bir tabak içinde leblebi-fındık-üzüm karışımı konuyordu. Lokantaya gidenler ya yanlarında ekmeklerini, ya da ekmek karnelerini götürüyorlardı. Tıpkı misafirliğe gidenlerin ekmeklerini beraberlerinde götürdükleri gibi" şeklinde dile getirilmektedir. Bkz.: Tutel, **a.g.m.**, s. 27.

⁹³⁶ **Cumhuriyet** (5 Şubat 1942).

⁹³⁷ Metin Toker, **a.g.e.**, s. 27.

⁹³⁸ Aydemir, **a.g.e.**, s. 212.

⁹³⁹ **Ulus** (16.4.1942).

⁹⁴⁰ **Cumhuriyet** (25.8.1942).

etmiş, dönemin basın organlarında bunlarla ilgili bir çok haber yayınlanmıştır. “Bazı kişiler nereden buluyorlarsa el altından un ya da ekme satıyorlardı. Bazı askerlerin de biriktirdikleri tayınları şurada, burada sattıklarını duyuyorduk.”⁹⁴¹ Beşiktaş’ta un ve arpa ticareti ile iştiğal eden bir tüccarın el altından fırıncı Haşim Bey ile anlaşarak ellerindeki ekmeçlik unu gizli olarak 35 kuruşa halka satmaktadır.⁹⁴² “Karnesiz ekmeç satan kimseler yakalandı.”⁹⁴³

Yine bu dönemde fazla ekmeç almak isteyen bazı insanların ölenlerin nüfus cüzdanlarıyla muhtarlıklara müracaat ettikleri, savaşı yıllarını konu alan romanlarda dile getirilmektedir.⁹⁴⁴

Hile ve yolsuzluklar üzerine, özellikle Vatan gazetesi ısrarlı yayınlar yapmış ve gazetenin bu konularda yaptığı açıklamalar tamamen sonuçsuz kalmamıştır: “Un Tevziinde Yolsuzluk mu?” adlı haberde, İstanbul’da un dağıtımına memur edilmiş Ekmeççiler Cemiyeti Reisi Ahmet Rıza’nın kendi hazırladığı bir listeye göre un dağıttığı, istediğine hiç un vermediği, istediğine bol bol verdiği, itiraz edenleri ise tamamen unsuz bırakarak cezalandırdığı ileri sürülüyordu.⁹⁴⁵ İleri sürülen iddiaların temelsiz olmadığı, haberin ertesini günü Ekmeççiler Cemiyeti Reisi Ahmet Rıza’nın görevinden istifa ettiği haberi ile verilmektedir. Vatan, yalnızca Cemiyeti Reisi’nin cezalandırılması için yayın yapmakla kalmamış, aynı zamanda İstanbul “börekçi-çörekçi esnafının iddiaları”nı da yayınlamıştır.⁹⁴⁶

Yaşanan bu yolsuzluklar konusunda ilgililer gerekli tedbirlerin alındığını beyan etmişlerdir. İstanbul Valiliği’ne yapılan ihbarlarla ilgili olarak Vali Yardımcısı açıklama yaparak; az da olsa bazı kişilerin karne ticareti yaptığı, bazı fırıncıların sattıkları ekmeçin miktarını eksik göstererek sayılması zaten güç olan ekmeç fişlerinin toplamı üzerinde sık sık tahrifat yaptıkları, bunun önüne geçilmesi için fırıncıların bundan sonra topladıkları fişleri zamklı ve matbu bir kağıda yapıştırmaları usulünü koyduklarını ifade etmiştir.⁹⁴⁷

---

⁹⁴¹ Tutel, **a.g.m.**, s. 27.

⁹⁴² Us, **a.g.e.**, s. 498. Us’un, olayın Mahalli kaymakamlık ve emniyet amirliği vasıtasıyla değil, alakalı teftiş heyetinin tetkiki ile aydınlatılabileceğini söylemesi, bu tür olayların büyük boyutlarda olduğunu ortaya koyduğu kadar mülki amire ve polise olan güven eksikliğini de gösterdiğini söyleyebiliriz.

⁹⁴³ **Ulus** (30.5.1942).

⁹⁴⁴ Oktay Akbal, **Garipler Sokağı**, 9. b., İstanbul, Can Yayınları, 1998, b.a.

⁹⁴⁵ **Vatan** (14-15.8.1941).

⁹⁴⁶ **Vatan** (16,17,23.8.1941).

⁹⁴⁷ **Cumhuriyet** (5 Şubat 1942).

Ekmek gramajının az olması ve diğer nedenlerle fırınlar hakkında yapılan sürekli şikâyetlere karşı İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Lütü Kırdar, İstanbul'da ceza görmeyen tek fırının kalmadığını söylüyordu.⁹⁴⁸

Bu arada ekmek karnesinde tahrifat yapanlara ya da kendisine ait olmayan karne kullananlara 3 yıla kadar hapis cezası verileceği açıklanmıştır.⁹⁴⁹

4- Yolsuzluk Davaları

Bu dönemde yaşanan bazı yolsuzluk olaylarına ilişkin davalar uzun süre kamuoyunu meşgul etmiş ve çoğu zaman siyasi bir dava görünümü kazanmıştır. Kamuoyunda Muhiddin Üstündağ davası olarak bilinen dava, savaş başlamadan önce sona ermiş olmasına karşın adeta sonradan gelecek yolsuzluk davaların bir habercisi olmuştur.

1938 yılında İstanbul Valiliği ve Belediye Başkanlığı⁹⁵⁰ birlikte yürüten Muhiddin Üstündağ için İstanbul Asri Mezarlığı konusunda Devlet Şurası tarafından Lüzum-u muhakeme kararı verilmiş, ancak yapılan yargılama sonucunda aynı yıl beraat etmiştir. Muhiddin Üstündağ ile birlikte Belediye Başkanı Muavini Ekrem Sevecan da muhakeme edilmiş,⁹⁵¹ ancak Üstündağ ve Sevecan, aleyhlerine yolsuzluk suçlamalarıyla açılan "Otobüs Davası", "Asri Mezarlık Davası" ve daha sonra açılan "Sürpagop Mezarlığı Davası"ndan beraat etmişlerdir.

Savaş öncesi basına yansıyan bu olaylar kamuoyunda suçluların cezasız kaldığı izlenimini doğurmuş ve basında fazla yer bulamayan bu olay belli bir süre kapanmıştır.

a. König Davası

İkinci Dünya Savaşı öncesinde meydana gelen ve savaş esnasında davası devam eden ilginç yolsuzluk olaylarından bir diğeri ise, kamuoyunda König olarak bilinen Ekrem Hamdi Bakan tarafından gerçekleştirilen yolsuzluk olayı ilgili davadır.

---

⁹⁴⁸ Cumhuriyet (15.5.1942).

⁹⁴⁹ Ulus (7.2.1942).

⁹⁵⁰ Cumhuriyet tarihinde görev yapan ikinci Emniyet Genel Müdürü olan Üstündağ bu görevini 23.02.1924-29.06.1925 tarihleri arasında ifa etmiştir. Urgancıoğlu, a.g.e., s. 9.

⁹⁵¹ Tan (14.12.1938).

"Mahkeme safhasındaki açıklamalardan anlaşıldığına göre, Ekrem Hamdi Bakan (König), İspanya İç Savaşında Cumhuriyetçi Madrid Hükümetine silah satmak isteyen ve uluslararası silah ticareti yapan bir grubun üyesi idi veya yaptığı işten komisyon almaktaydı."⁹⁵² "Halen memlekette bulunmayan König lâkabı ile meşhur Ekrem Hamdi ismindeki şahıs 2 ve 3 Temmuz 1937 tarihinde Milli Müdafaa Vekili ve Hariciye müsteşarının imzalarını ve mezkûr vekâletlerin resmi kâğıt ve mühürlerini taklit etmek suretiyle Kanada'da bir fabrikaya Türkiye Cumhuriyeti adına sipariş vermiştir."⁹⁵³ Böylece Milli Müdafaa Vekili Özalp'in imzası taklit edilerek, Hariciye Vekâleti kanalıyla ve yine bu vekâletin mühür ve imzaları taklit edilerek, Kanada'dan uçak sipariş edilmiştir. Kanada'daki yapımcılar siparişin gerçek olup olmadığını öğrenmek için Dışişleri Bakanlığı'na bir yazı yazmışlar, ancak böyle bir yazının yazıldığı König tarafından öğrenilmiş ve Vekâletin protokol dairesinde çalışan Ruhi Bozcalı ile ilişki kurulmuştur. Bozcalı, vekâlete gelen yazıyı evrakta bulmuş ve gizleyerek König'e vermiştir. König, bu yazıyı yine kendisi sahte biçimde Hariciye ve Milli Müdafaa Vekâleti adına yanıtlamıştır. Olay, uçakların Paris'te teslimi istendiğinde, Kanada'daki yapımcıların durumdan Washington Büyükelçisi'ni haberdar etmeleri sayesinde öğrenilmiştir.⁹⁵⁴

Ekrem Hamdi'nin yargılanması 21 Nisan 1939'da başlamış, ancak kendisi yurtdışında olduğundan kendisine yardım eden Ruhi Bozcalı yargılanmıştır. 6 Mayıs'ta sona eren davada Bozcalı yaptığı işten dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ile Ağâh Aksel'in haberleri olduğunu iddia etmiş, fakat duruşma hâkimi tarafından sert bir şekilde ikaz edilerek susturulmuştur.⁹⁵⁵ Sonuçta Bozcalı 3 ay hapis ve 3 ay memuriyetten men cezası almış, ancak 10 aydır tutuklu olduğundan tahliye edilmiştir.⁹⁵⁶ Daha sonra Temyiz tarafından bozulan davanın yeniden görülmesi sonucu Bozcalı iki yıl hapis cezası almıştır.

König devlet bürokrasisi ile içli dışlı birisidir. "Ekrem König adındaki milletlerarası bir maceracının içeride, hatta nüfuzlu kimseler arasında elleri olduğunu

---

⁹⁵² Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 406.

⁹⁵³ Adliye Vekili, Fikret Silay'ın 10.1.1939 tarihli TBMM kürsüsünde yaptığı konuşma, **Ayın Tarihi**, No: 62 (İkinci Kanun 1939), Ankara, İBBGD Yayını, s. 20.

⁹⁵⁴ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 406.

⁹⁵⁵ Bu iddiaya basında birçok köşe yazarı da sert tepki göstermiş ve iddiaları "yalan, ferdi, serseri birisinin yaptığı iş, boş yere abartılıyor, hükümet gereğini yapıyor" diyerek hükümete destek vermiştir. Bkz.: F. Rıfki Atay, **Ulus** (12.1.1939); Ahmet Ağaoğlu, **İkdam** (12.1.1939); Yunus Nadi, **Cumhuriyet** (13.1.1939); Asım Us, **Vakit** (19.1.1939).

⁹⁵⁶ **Tan** (2.11.1939).

basın açığa vurup duruyordu. Hatta bu arada Milli Savunma Bakanı Kazım Özalp da -tahkikatın selameti için- istifa zorunda kaldı...”⁹⁵⁷

Ancak aradan iki yıl geçtikten sonra savaşın ortasında konu tekrar gündeme gelmiş, König'in Paris'te tutuklandığı haberi basında yer almıştır.⁹⁵⁸ Doğru olup olmadığı uzun süre anlaşılamayan bu haberden sonra, Ekrem König 6 Mayıs 1943 tarihinde Bulgaristan hududundan emniyet memurlarınca teslim alınarak Ankara'ya getirilmiş ve cezaevine konulmuştur.⁹⁵⁹

20 Temmuz 1943'de yeniden başlayan davada König, sahte işten haberi olmadığını söylemiş, Bakanlık mensubu Fuat Baban'ın kendisi ile işbirliği yaptığını ve bu kişinin o zaman Milli Müdafaa Vekili olan Kazım Özalp tarafından korunduğu için Bakanlığın her tarafına rahat girip çıktığını söylemiştir. König, Almanya'dan yapılan 21 milyon lira değerinde bir siparişe ilgili olarak Özalp'in Baban aracılığıyla 200 bin lira komisyon aldığını iddia ederek bu yolsuzluk olayında Kazım Özalp'ın parmağı olduğunu iddia etmiştir. “König sahte vesikaları Baban'ın hazırladığını ve kendisinin İspanya Hükümetinden 175 bin dolar aldığını belirtmiştir.”⁹⁶⁰ Ancak König, hâkimin bu iddialar karşısında yaptığı sert uyarılar üzerine iddialarını kanıtlayamayacağını bildirmiştir. Mahkeme sonunda König'e 4 yıl hapis ve 4 yıl kamu hizmetlerinden mahrumiyet cezası verilmiştir.⁹⁶¹ Daha sonra temyiz bu kararı onaylamıştır.

b. İmpeks, Satie ve Denizbank Olayları İlgili Davalar

1938 yılının sonlarına doğru Kemal ve Şakir Seden kardeşler tarafından kurulan ve import-export kelimelerinden kısaltılarak İmpeks adını alan şirketin amacı “bazı İngiliz firmalarıyla anlaşarak Türkiye'de yapılacak işlerde alacağı komisyon karşılığında işin İngilizlere verilmesini sağlamaktır.”⁹⁶² 1939 yılının başlarında şirket ile ilgili söylentiler ve yolsuzluk haberleri basında yer almaya başlayınca, Başvekil Bayar Meclis'te bir açıklama yapmak gereğini duymuştur. Çünkü Şirketin kurucuları arasında Celal Bayar'ın büyük oğlu Refii Bayar da bulunuyordu.⁹⁶³

⁹⁵⁷ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Cilt I, 5. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1971, s. 260.

⁹⁵⁸ **Cumhuriyet** (4.9.1942).

⁹⁵⁹ **Ulus** (6.5.1943).

⁹⁶⁰ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 407.

⁹⁶¹ **Tan** (15.8.1943).

⁹⁶² Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 408.

Seden kardeşlerin üçüncüsü olan Süleyman Seden, Denizbank İstanbul Şubesi'nde Umum Müdürlüğü bünyesinde Teknoloji Şube Müdürlüğü yapmaktadır. “Şirketin, İngiliz tezgâhlarına Denizbank tarafından sipariş edilen ve sözleşmesi imzalanıp da İktisat Vekâleti’nce henüz onaylanmayan 11 geminin siparişinde komisyonculuk yaptığı 'mevsuken' söylenmektedir.”⁹⁶⁴ Süleyman Seden'in başında bulunduğu şubenin dış siparişlerle ilgili bulunması da, Denizbank'ın konuyla ilgisi olduğuna bir işaretti.⁹⁶⁵

Ancak Denizbank'la ilgili söylentiler bununla sınırlı değildi. Fındıklı'da bulunan Satie binası Denizbank tarafından şirketten 250 bin liraya satın alınmıştı. Oysa Elektrik İdaresinin bu binayı 106 bin liraya almak üzere anlaştığı ortaya çıkınca iş mahkemeye intikal etmiş, Satie şirketinin devleti kandırdığı iddia edilmiştir.

Bunun üzerine soruşturmayı genişleten polis, “24 Ocak'ta İmpeks Şirketi'nin İstanbul'daki merkezinde ve Denizbank Teknoloji Şubesinde, Şakir ve Kemal Seden kardeşlerin evinde arama yapmıştır. Denizbank'ın da İngiliz firmalarına başvurarak komisyon karşılığında iş teklif eden İmpeks şirketine teminat mektubu verdiği anlaşılmış ve Denizbank yeniden soruşturmanın ön planına geçmiştir.”⁹⁶⁶

İmpeks şirketi hakkında kamuoyunda şüphe ve iddialar birbirini kovalamış, bazı resmi daire ve kurum memurlarının bu şirketle ilişkilerinden ve şirketin başka köklü şirketlerle çalıştığından bahsedilmiştir. Bu bağlamda Denizbank ile ilgili eleştiriler de iyice artmaya başlamış ve nihayet 24 Ocak'ta Denizbank Umum Müdürü Yusuf Ziya Öniş istifa etmiş ve yerine Yusuf Ziya Erzin getirilmiştir.⁹⁶⁷

Satie binasının satın alınmasıyla ilgili olarak Denizbank hakkında yürütülen soruşturma çerçevesinde birçok bürokrat, Bankalar Kanunu'na aykırı hareket gerekçe gösterilerek görevden alınmıştır.⁹⁶⁸

Bu arada Denizbank tarafından İngiltere'ye sipariş edilen 11 geminin siparişi hükümetçe durdurulmuştur.⁹⁶⁹ Hemen akabinde bu gemilerin sözleşme ve şartnameye uygun olup olmadığını araştırarak bir 'tahkikat heyeti' işe başlamış ve ilk önce Etrüsk gemisini incelemeye başlamıştır. İnceleme konusu olan gemiler Celal

---

⁹⁶³ Şirket hakkında yapılan soruşturma nedeniyle sorguya çekilen Refii Bayar bu soruşturma sırasında intihar etmiştir. **Cumhuriyet** (20.12.1940).

⁹⁶⁴ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 409.

⁹⁶⁵ **Cumhuriyet** (26.1.1939).

⁹⁶⁶ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 409.

⁹⁶⁷ **Ulus** (23.1.1939).

⁹⁶⁸ **Ayın Tarihi**, No: 62 (İkinci Kanun 1939), Ankara, İBBGD Yayını, ss. 13-14.

⁹⁶⁹ **Tan** (29.1.1939).

Bayar İktisat Vekili iken onun tarafından imzalanan sözleşmeler ile satın alınmışlardı. Komisyonun yaptığı incelemeler sonucunda verdiği raporda Etrüsk gemisinin sözleşme şartlarına uygun olmadığı belirtilmiş ve bu rapor basına yansımıştı. Oysa ertesini gün, Etrüsk gemisinin şartnameye uygun olduğu haberi yine aynı gazetede yayınlanmıştır.⁹⁷⁰

Denizbank'ta, sipariş hatalarını ve sözleşmeleri incelemek üzere, Etrüsk gemisini ve Cumhuriyet gemilerini incelemek üzere ayrı ayrı komisyonlar kurulmuştur. Denizbank tarafından alınan gemilerin soruşturmaları sırasında, bu gemilerden Sus, Efes, Tırhan, Etrüsk, Şalon ve Kadeş gemilerinin şartnamelere aykırı inşaa edildiği ve hepsinin kısa zamanda bozulduğu saptanmıştır.

Bütün bu olaylar basında geniş olarak yer almış ve hükümetin soruşturması sonucu olaylar mahkemeye intikal etmiştir. Uzun süren yargılama ve temyiz aşamalarından sonra Satie davasından yargılanan bütün sanıklar beraat etmişlerdir.⁹⁷¹

Denizbank soruşturması kamuoyunu bu kadar meşgul edince İmpeks davası ikinci plana düşmüş ve nihayet Ankara Cumhuriyet Müddeiumumîsi Baha Arıkan, İmpeks Şirketi hakkında 'Hukuku amme davası açılmasına mahal görülmediği'ne karar vermiştir.⁹⁷² "İmpeks işi : .. tahkikat neticelerini ilan etti(..) Namuslu, gül kadar temiz ve masum vatandaşlar" oldukları anlaşılmıştır.⁹⁷³

Bundan sonra hükümet Denizbank'ta yeni bir yapılanmaya gitmiş ve birçok görevlinin işine son verilmiştir.

---

⁹⁷⁰ Cumhuriyet (10.2.1939).

⁹⁷¹ Tan ; Vatan (22.1.1942).

⁹⁷² Cumhuriyet (23.2.1939).

⁹⁷³ Cumhuriyet (2.3.1939).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA GÜVENLİK ÖRGÜTLERİNİN ULUSLARARASI BOYUTLU OLAYLARDA İÇ GÜVENLİĞİN SAĞLANMASINDAKİ ETKİNLİKLERİ

A. İkinci Dünya Savaşında Güvenlik Birimlerini Meşgul Eden Uluslararası Bağlantılı Olaylar ve Uygulamalar

1- Türkiye’ye Yönelik Müttefik ve Mihver Propagandası ve Karşı Önlemler

İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere, Fransa ve Almanya arasında; siyasi, ekonomik, askeri alanlarda olduğu gibi kültürel ve ideolojik propaganda alanında da, Türkiye üzerinde bir rekabet ve egemenlik mücadelesi vardı. Bir yandan İngiliz ve Amerikalılar, diğer yandan Almanlar yayın organlarıyla, Türk halkı üzerinde kendi lehlerine bir hava yaratmak istiyor, bunun için büyük fedakarlıklardan kaçınmıyorlardı.⁹⁷⁴ Bu mücadelenin temel hedefi, “nüfusun geniş kesimlerine yönelmekten çok kamuoyunun etkin kesimlerini (basın, aydınlar, memurlar, subaylar, parti yöneticileri, sanayi ve ticaret çevreleri ile işadamları, mebuslar ve yönetici mevkide sorumlu kişileri) etkilemek ve kendi yanına çekebilmektir.”⁹⁷⁵

İkinci Dünya Savaşı öncesinde iyice artmaya başlayan Türkiye’ye yönelik Alman-Nazi propagandasında, Almanlar çok değişik yollar kullanıyorlardı. Bununla ilgili olarak 1939 yılında ilginç bir olay yaşanmıştır. Tan gazetesinde⁹⁷⁶ “*Kütüphane vitrinine asılan bir haritanın sebep olduğu hadise*” başlıklı bir haber yayınlanması üzerine, İstanbul polisi olay hakkında tahkikat başlatmıştır. Buna göre; Beyoğlu’nda Karlis Alman Kütüphanesinin camkanına asılan bir haritada, Almanya’nın işgal plânı gösterilmiş, halkın toplanarak bu haritayı incelemeye başlaması üzerine, Rahmi İnel adlı bir Hukuk Fakültesi öğrencisi içeri girerek haritayı zorla indirtmiştir.⁹⁷⁷

⁹⁷⁴ Metin Toker, **a.g.e.**, s. 22.

⁹⁷⁵ Cemil Koçak “Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı”, **Kebikeç**, Sayı: 2, Ankara, Yeni Doğu Matbaası, Kebikeç yayınları, 1995, s. 157.

⁹⁷⁶ **Tan** (21.4.1939).

⁹⁷⁷ **E.G.M.A.**, İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından Emniyet Umum Müdürlüğü’ne gönderilen 30.4.1939 tarih ve Em.683/7556 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12443-5, Kardeks No: 33763.

Yine yurt dışından yapılan bir propagandada, Bulgaristan'dan geçmekte olan bir Alman firmasının temsilcisine, Türkiye'de salgın hastalık olduğu ve Türkiye'ye gitmemesinin uygun olacağı yönünde telkin yapılmıştır.⁹⁷⁸

Türkiye'yi siyasî etkisi altına almaya çalışan Alman propaganda aygıtının metotlarını incelediğimizde, ilk gözümüze çarpan kitle iletişim araçları ve özellikle basın olmaktadır.

Türkiye'de, bu amaca hizmet eden yayın organlarından, propaganda niteliğindeki “*Do you speak English?*”, “*Parade*”, “*Images*”, “*Realité*”, “*La Turquie*” gibi basın organları, Müttefik propagandasına yönelik, Fransızca yayınlanan *Beyoğlu* ve *İstanbul*, Türkçe yayınlanan *Yeni Dünya* ve Fransızca, Almanca, İngilizce ve Türkçe yayınlanan *Signal* gibi dergiler ile Almanca yayınlanan *Türkische Post gazetesini*, Alman yanlısı birer propaganda organıydılar.⁹⁷⁹ Bunun yanı sıra İstanbul'daki Alman kitabevlerinde, *Deutsche Allegemeine Zeitung*, *Volkischer Beobachter* gazeteleri serbestçe satılmakta, aralarında Deutsche Nachrichten Büro (DNB) ve Transcontinent Press gibi önemli ajansların bulunduğu altı Alman Haber Ajansı Türkiye'de faal olarak çalışmakta, bunlar günde dört bülten çıkararak bunları İstanbul ile Ankara basınına dağıtmaktadırlar.⁹⁸⁰

Bu arada, savaş yıllarında Türk basınının ve özellikle de Anadolu Ajansı'nın haber ihtiyaçlarının büyük bir çoğunluğu, Batılı haber ajansları tarafından karşılanıyordu. Ancak Anadolu Ajansı'nın kullandığı bu haberler ülke menfaatlerine aykırılık teşkil etmeyecek hale getirildikten sonra kamuoyuna sunulmaktadır.

Bu gazetelerin içerisinde en etkili yayınları *Türkische Post* gazetesi yapıyordu. Almanca tek gündelik gazete olan *Türkische Post* Alman Büyükelçiliği'nde, Almanya'nın I. Dünya Savaşından sonra ilk Türkiye Büyükelçisi olarak görev yapan Rudolf Nadolny tarafından kurulmuştu; ileride gazetenin yöneticisi emekli General Ali İhsan Sabis olacaktır.⁹⁸¹ *Türkische Post*, genellikle Almanya'nın resmi tutumunu yansıtıyor ve Deutsche Bank tarafından finanse ediliyordu.⁹⁸²

---

⁹⁷⁸ **Son Posta** (11.8.1939).

⁹⁷⁹ Koçak “*Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı*”, s. 157.

⁹⁸⁰ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 425.

⁹⁸¹ Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, (Çev. Mehmet Ali Kayabal), İstanbul, Milliyet yayınları, 1974, s. 76.

⁹⁸² Savaş sırasında Doyçe (Deutsche) Bank ile Bayer müesseseleri Alman gizli servis merkezi gibi çalışmışlardır. Selanik'in Almanlar tarafından geri alındığı hakkındaki söylenti Doyçe Bank yetkilileri tarafından ortaya atılmış ve Bayer müessesesi ilan maskesi altında basın-yayın organlarına para

1940 yılının hemen başında Türkische Post gazetesi ile ilgili yaşanan bir olay gazetenin etkinliğinin azalmasına ve Alman etkisinin neredeyse yok olmasına yol açmıştır. Bazı Alman propaganda broşürlerinin gazete matbaasında basıldığı yolunda Tan gazetesinin yayınları üzerine, gazetede ve matbaada arama yapan polis, iddiayı haklı kılan kanıtlar bulmuştur.⁹⁸³ Türkische Post gazetesi sahibi ve Universum matbaası sorumlu müdürü Muzaffer Toydemir, mahkemede Alman propaganda broşürlerinin kendi matbaasında basıldığını belirtmiştir. Broşürler üzerinde baskıyı yapan matbaanın adı olmadığı için ve savcılığı da iki nüsha yollanmadığı gerekçesiyle Toydemir 45 TL. para cezasına mahkum edilmiştir.⁹⁸⁴ Türkische Post kısa zaman sonra, Mart ayının sonunda, “.. memleketin siyasi menfaatlerine aykırı neşriyatından dolayı Vekiller Heyeti kararı ile kapatılmıştır.”⁹⁸⁵

Almanların bir diğer propaganda yayını ise Goebbels'in Propaganda Bakanlığı tarafından resmi yayın organı olarak yayınlanan Signal adlı dergi idi. 1940 yılında Almanca ve Fransızca olarak bastırılan dergi İzmir'de⁹⁸⁶ ve İstanbul'da⁹⁸⁷ ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. İstanbul'da, casusluktan suçlu Johan Diner adlı bir şahıs bu dergilerden 50 tanesini kütüphanelere parasız olarak dağıtırken yakalanmıştır.⁹⁸⁸ İkdam Gazetesinde çıkan bir yazıda, propaganda amaçlı bu derginin parasız olarak dağıtılması şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir.⁹⁸⁹ Ancak Signal dergisinin çok geniş bir kesimde etkisini gösterdiği anlaşılmaktadır. Çünkü dergi üniversite, münevver Türk Gençliği ve hatta Askeri tıp ve sair talebeleri, subaylar tarafından okunmaktadır.⁹⁹⁰ Ancak daha savaş başlamadan önce Alman propagandasının Türk ordusu içine de sızmasını önlemek üzere, Askeri Ceza Kanunu'nda yapılan tadilatla “son senelerde devletimizin siyasi, hukuki ve iktisadi nizamlarını ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile muayyen olan ana vasıflarını bozmak maksadı ile bilhassa yabancı rejimler lehine ordu içinde sistematik olarak hariçten

---

dağıtmıştır. Bkz.: **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekaletinin İstanbul Valiliğine gönderdiği 29.4.1941 tarih ve 15313 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12443-13, Kardeks No: 57658.

⁹⁸³ **Tan** (16.12.1939).

⁹⁸⁴ **Tan** ve **Cumhuriyet** (13.1.1940).

⁹⁸⁵ **Tan** (30.3.1940).

⁹⁸⁶ **E.G.M.A.**, İzmir Valiliğinin 27.4.1940 tarihinde Y.1184 sayı ile Dahiliye Vekaletine gönderdiği bir yazı, Arşiv Dosya No: 12443-10, Kardeks No: 52741.

⁹⁸⁷ **Tan** (8.6.1940).

⁹⁸⁸ **E.G.M.A.**, İstanbul Valiliğinin Emniyet Genel Müdürlüğüne gönderdiği 8.5.1940 tarih ve 8205/9840 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12443-10, Kardeks No: 52741.

⁹⁸⁹ **İkdam** (27.06.1940).

⁹⁹⁰ **E.G.M.A.**, İstanbul Valiliğinin Dahiliye Vekaletine yazdığı 28.6.1940 tarih ve 14151 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12443-10, Kardeks No: 52741.

propagandalar yapılmakta olduğu görülmüştür⁹⁹¹ gerekçesi ile cezaların artırıldığı görülmektedir.

Türkische Post gazetesi ve Signal dergisinin yanı sıra “Almanya’da müsteşir [yayınlanan] Frankfurter Zeitung adlı gazete tarafından yurt içinde bazı adreslere mektuplar gönderilerek kendilerine meccanen [ücretsiz] resimli mecmualar gönderilmek üzere adreslerinin bildirilmesi talep” edilmiştir.⁹⁹²

Bu propaganda sadece yabancı basın organları ile değil bazen de Türk basını yoluyla gerçekleştiriliyordu. Özellikle Cumhuriyet, Son Telgraf, Son Posta gibi gazetelerde zaman zaman Nazi bakış açısıyla haberler, makaleler yayınlanmıştır.⁹⁹³ Almanlar bunu sağlamada çoğu zaman ekonomik güçlerini kullanmışlar, gerek reklam, gerekse kağıt temini yoluyla Türk Basını üzerinde yarattıkları etkiyi, propaganda ve baskı amaçlı olarak da, özellikle ilişkilerin bozulmaya yüz tuttuğu dönemlerde kullanıp basını zor durumda bırakmışlardır.⁹⁹⁴ Almanların Türk basınına etkilemek için bazı gazete sahiplerine, redaksiyonlara ve bazı gazetecilere rüşvet teklif ettikleri de olmuştur.

Propaganda yarışında Almanlar kadar olmasa da İtalyanlar da seslerini duyurmaya çalışmıştır. Antalya “tüccarlarından Rodoslu Adil Aşçıoğlu’na Milano’dan La Domenica Del Corriere adlı dergiden 3 adet gönderilmiştir”.⁹⁹⁵

Müttefik ve Mihver devletlerin Türkiye’ye yönelik propaganda faaliyetleri bazen taraf ülkelerin yetkilileri arasında diplomatik savaflara yol açtığı oluyordu. 1940 yılında Emniyet Genel Müdürlüğünce çeşitli kurumlara gönderilen bir yazıda “- İşgal Facialarından Mütareke Acıları- ismi ile Kemalettin Şükrü tarafından 1930 senesinde neşredilmiş ve fakat mevcudu kalmamış olan kitabın Almanlar tarafından yeniden tab ve gizlice tevzi ettirilmek istenildiği haber alınmıştır⁹⁹⁶” denilmektedir. Millî Emniyet Hizmetleri (MAH)’tan gelen bir yazıda kitabın basımının İngilizler

---

⁹⁹¹ Cumhuriyet (4.5.1939).

⁹⁹² E.G.M.A., Dahiliye Vekaletinin tüm vilayetlere ve umum müfettişliklere gönderdiği 6.11.1940 tarih ve 50377 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12443-4, Kardeks No: 40360.

⁹⁹³ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 12443-1, Kardeks No: 292.

⁹⁹⁴ Bu dönemde gerek yayınlanan gazeteler gerekse dergiler mihverden yana olanlar ve Sovyetlerden yana olanlar olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Gazetelerden Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr Almanya taraftarı iken Sertellerin yönetimindeki Tan gazetesi ise tamamen Sovyet yanlısı idi. Weisband, a.g.e., ss. 83-84.

⁹⁹⁵ E.G.M.A., Antalya Valiliğinin Dahiliye Vekaletine gönderdiği 30.2.1940 tarih ve 1600/4762 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12443-4, Kardeks No: 40360.

⁹⁹⁶ E.G.M.A., Emniyet Umum Müdürlüğü’nün 29.11.1940 tarih ve 09216 sayılı yazısı, Arşiv Dosya No: 12443-9, Kardeks No: 52779..

tarafından bilvasıta önlenmiş olduğu bildirilmiştir.⁹⁹⁷ İngilizlerin bunu İstanbul'daki İngiliz bilim adamı Sir Edison Ross'un girişimiyle önledikleri öğrenilmiş, ancak Ross'un bunu nasıl başardığı anlaşılamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de nüfusun önemli bir kesiminin okur-yazar olmadığı göz önüne alınırsa basın yoluyla yapılan propagandanın etkileyeceği kesimler dar olduğundan, bu propagandanın etkileri oldukça sınırlı kalmıştır. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı yıllarında radyo yayıncılığı, savaşın seyrinin kitlelere ulaştırılması ve kamuoyunun yönlendirilmesi açısından önem kazanmıştı.⁹⁹⁸ Böylece başta Almanlar olmak üzere savaşan veya savaşmayan ülkeler, Türkiye'ye yönelik bir propagandalarını en kolay propaganda aracı olarak gördükleri radyo yayını ile yapmaya başladılar. "Savaş sırasında Alman radyo istasyonları günde 7 kez 15'er dakikalık propaganda amaçlı Türkçe yayın yapmaktaydılar. Bu programlardan 4 tanesini Berlin, diğerlerini Bükreş, Sofya, Tiran radyoları yayınlamaktaydı. Programlar içerik olarak, haber, müzik ve eğlence programları idiler; yayın kalitesi ve gücü genellikle iyi olduğundan dinlemek mümkündü. Londra Radyosu 20 Kasım 1939'dan itibaren Türkçe yayına başlamış; ABD'nin Türkçe radyo yayını ise NBC kanalı ile 21 Aralık 1941'de başlamıştır. İtalyan ve Alman radyo istasyonları ise 21 Kasım 1939'dan itibaren Türkçe yayına başlamışlardı."⁹⁹⁹

Tıpkı basın yoluyla propaganda da olduğu gibi, radyo ile yapılan propagandanın alanı da oldukça dardı. Çünkü, hemen hemen tamamı yurt dışından alınan radyoların ülkedeki sayısı azdı ve ancak elektrik olan yerlerde dinlenebilmekteydi.¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁷ E.G.M.A., MAH'tan Emniyet Umum Müdürlüğü'ne gönderilen 20.3.1940 tarih ve 641 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12443-9, Kardeks No: 52779.

⁹⁹⁸ Öymen, a.g.e., s. 12.

⁹⁹⁹ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 426.

¹⁰⁰⁰ Bu döneme ait bir radyo araştırmasında Türkiye'deki radyo sayısı şu şekildedir:

Yıl	Sayı
1939	56.076
1940	78.237
1941	91.216
1942	105.219
1943	134.769
1944	155.984
1945	176.262

1938 yılında tüm yurttaki alıcıların % 70,2'si üç büyük kentimizde toplanmıştır. Bu üç büyük kentimizdeki alıcıların toplam alıcı sayısına oranı ise şöyledir: İstanbul % 48.8, Ankara %14.6, İzmir %6.8 olduğu, radyo alıcılarının geniş ölçüde meskenlerde, bireysel yararlanmaya ayrılmış durumda olduğu, meskenlerdeki alıcıların oranı 1938'de %98.70 iken 1939'da %92.49' yükseldiği belirtilmektedir.¹⁰⁰⁰ Bkz.: Uygur Kocabaşoğlu, **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 442, Ankara SBF Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1980, ss. 204-209.

1945 yılında tüm alıcıların %53.6'sının İstanbul, Ankara ve İzmir'de bulunduğu, radyo sahiplerinin meslekleri incelendiğinde % 41.23'ünü genel hizmetler ve serbest meslek sahiplerinin (memur, subay dâhil), %31.47'sini ticari meslek sahiplerinin oluşturduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁰¹

Radyonun propaganda gücünden yararlanmak ve yabancı radyoların Türk halkı üzerindeki propaganda faaliyetlerinin etkisini azaltmak isteyen Hükümet bazı önlemler alma yoluna gitmiştir. Ankara Radyosu, İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca, bir taraftan dış propandaya karşı halkı uyanık tutmak, diğer taraftan izlenen denge politikası gereği savaş dışı kalma durumunu dünyaya kabul ettirme mücadelesi vermiştir. Ankara radyosunda haberler, Hükümetin dış ilişkilerine göre gözden geçirilerek, savaşla ilgili gelişmelerin Türkiye'yi etkileyeceği izlenimi uyandırmadan, halkı heyecana düşürmeden ve Hükümete güveni sarsmadan vermeye özen göstermiştir.¹⁰⁰² Bu dönemde Radyo Gazetesi isimli programla, cephelerdeki askeri gelişmelerle cephe gerisindeki siyasal olaylar dinleyiciye aktarılmış, çeşitli ülkelerin Türkiye'ye yönelttiği yoğun propagandalar karşılanmaya çalışılmıştır.¹⁰⁰³ İkinci Dünya Savaşı sırasında Basın Yayın Genel Müdürlüğü Baş Müşaviri olarak görev yapan Burhan Belge, bu yıllarda her çarşamba akşamı radyodan halka seslenmiştir. Belge 'radyo konferansları' adı verilen konuşmalarında savaşın gidişatıyla ilgili vatandaşlara aydınlatıcı ve rahatlatıcı bilgiler vermiştir.¹⁰⁰⁴

Hükümetin, propagandanın etkisini azaltmak için yabancı radyo istasyonlarının halka açık yerlerde topluca dinlenmemesi hakkında 7 Temmuz 1940 tarihli Cumhuriyet Halk Partisi genelgesi¹⁰⁰⁵ yayınlamıştır. Bir diğer önlem ise radyo satın alanların polis tarafından yakından takip edilmesiydi. İzmir Emniyet Müdürlüğünden Emniyet Umum Müdürlüğü'ne gönderilen bir yazıda, İzmir'de yaşayan İtalyan vatandaşı Huber Judiçi'nin eski radyosunu satarak yerine Telefunken marka, 165.W.K modeli 5 lambalı radyoyu alıp kullanmakta olduğu bildirilmektedir.¹⁰⁰⁶

---

¹⁰⁰¹ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 205.

¹⁰⁰² Öymen, a.g.e., ss. 308-309.

¹⁰⁰³ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 225.

¹⁰⁰⁴ Burhan Belge, **Burhan Belge'nin Sesi İle İkinci Dünya Savaşı-Radyo Konferansları**, (der. Mazlum Kayalar), Ankara, Başnur Matbaası, 1970, b.a.

¹⁰⁰⁵ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 426.

¹⁰⁰⁶ E.G.M.A., İzmir Emniyet Müdürü Faik Köksal imzası ile Emniyet Umum Müdürlüğü'ne gönderilen 3.8.1943 tarih ve Y.1608 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12432-4.

Alman propagandası radyo yayınlarının yanı sıra sinema filmleri yoluyla da yapılıyordu. Dönemin Büyükelçisi Von Papen gerek büyükelçiliklerde, gerekse de Alman Klüplerinde üst kademedeki Türk şahsiyetlerinin davet edildiği toplantılar düzenlemekteydi. Bu toplantıların tek amaç, “Batı Zaferi” adlı propaganda filmini davetlilere gösterilerek, Alman ordularının “yenilmezliğinin” altını çizmekti.¹⁰⁰⁷ Propaganda filmlerinin ötesinde, Alman sinema filmleri de tekrar gösterime alınmaya başlandı. 1941/42 sinema sezonunda altmıştan fazla Alman sinema filmi Türkiye’de gösterilmiştir.¹⁰⁰⁸

Basınla olsun, radyoyla olsun Alman ya da daha geniş bir bakışla Mihver propagandasının dar bir hedefe yöneldiği görülmektedir. Propaganda tüm nüfusa hitap etmemekte, tam tersine belirli bir gruba seslenmektedir. Çünkü ülkede basın tirajlarının düşük ve radyo alıcı sayısının ise son derece az olması, bu alandaki propagandanın gücünü azaltmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de görülen Alman propagandası diğer tarafsız ülkelerde görülen resmi Alman propagandasından daha fazla değildir.¹⁰⁰⁹ Propagandaya hedef olanlar ise, ülkenin siyasetine yön verebileceği düşünülen ya da hiç olmazsa bu konuda etkili olabilecek bazı gruplardır. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında söz konusu politikanın gerçekçi olduğu kabul edilebilir.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türklere yönelik yapılan Alman-Nazi propagandası Almanya’da eğitim gören Türk öğrenci ve subaylara, üniversite hocaları üzerinde de yoğunlaştırılmıştı.¹⁰¹⁰ 1939 İlkbaharında yurtdışında okuyan Türk üniversite öğrencilerinin ve meslek okulu mensuplarının büyük çoğunluğu Almanya’da okumaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya ile yürütülen işbirliğinin Türk polis teşkilatı bünyesinde de devam ettiği ve Türk polisinin Alman polisinin tecrübelerinden yararlanmaya çalıştığı görülmektedir.¹⁰¹¹

---

¹⁰⁰⁷ E.G.M.A., İstanbul Valiliğinin 2.1.1941 tarih ve 1207/886 sayı ile Dahiliye Vekaletine yazdığı yazı, Arşiv Dosya No: 12432-2, Kardeks No: 2020.

¹⁰⁰⁸ Glasneck, a.g.e., s. 26.; Ahmet Oktay, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı : 1923-1950**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 59.

¹⁰⁰⁹ Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 427.

¹⁰¹⁰ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 12443-1, 2. Cilt, Kardeks No: 29. Almanya’da eğitim görmek amacıyla 1936 Mayısında 7 Türk subayı gönderilmiştir. Mayıs 1938’de ise bu sayı 12’ye aynı yıl Haziran ayında 24’e çıkmıştır. Daha sonraları ise bu sayı devamlı bir şekilde artmıştır. Geniş bilgi için Bkz.: Cemil Koçak, **Türk Alman İlişkileri : (1923-1939)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 45.

¹⁰¹¹ Örneğin, Türk hükümeti, 17 Mayıs 1931 tarihinde Alman Dışişleri Bakanlığına bir yazı yazarak Türk polisine modern polislik teknikleri konusunda eğitim vermek üzere, tecrübe sahibi ve tanınmış bir uzman bir polisin gönderilmesini talep etmiş ve söz konusu uzmana, seyahat masraflarının dışında ayda 700 TL. ücret ödeyerek emrine bir tercüman verileceği belirtilmiştir. Bkz.: Koçak, **Türk-Alman**

Eğitim alanındaki Alman etkisi yalnızca Almanya'daki Türk öğrencilerle sınırlı değildi. 1868'de kurulmuş olan İstanbul'daki Alman Okulu'nun 1937–1938 öğretim yılında toplam 642 öğrencisinden yalnız 150 tanesi Alman öğrenciydi, diğerleri Türk öğrencilerdi. Okulun o sıradaki 1. Müdürü Johannes Prth aynı zamanda Deutsche Orient Bank'ın Müdürü ve Dresdner Bank'ın da İstanbul temsilcisi idi. İstanbul'daki Alman Okulu'nun Alman öğretmen kadrosu 20 kişi idi ve bunların 18'i Nazi örgütünde faal olarak çalışmaktaydı. Alman Büyükelçiliği'nde çalışan görevlilerin çocukları için Ankara'da 1934 yılı Mayıs ayında kurulmuş olan ikinci bir Alman Okulu daha vardı.¹⁰¹²

Almanların propaganda, toplantı ve eğitim amaçlı kullandığı bir başka yer ise İstanbul'da 1847'de kurulmuş olan Teutonia Kulübü'ydü. Bu kulüpte, Almanların yaptığı siyasal amaçlı toplantılar, Dâhiliye ve Hariciye Vekâletlerince bilinmekte ve polis tarafından yakından takip edilmekteydi. Bu kulüple Alman Konsolosluğu arasında yakın ilişkiler bulunmaktaydı. Bu kulüp Alman mahalli teşkilatının merkezi olarak görev yapmakta, Alman ve Nazi dostları olan Türkler, burada verilen müsamerelere, balolara, eğlencelere davet edilmekte, Türk çevrelerine girmek isteyen Almanlar burada kurdukları dostluklardan istifade etmektedir.¹⁰¹³

Teutonia Kulübü'nde Alman propaganda filmleri gösterilmekte, müsamereler verilmektedir. 1941 yılının yılbaşı gecesi yapılan bir toplantıda, kulüpte bulunanlar Türkische Post gazetesi sahibi Eduard Schafer'in teşvikiyle topluca, “Deutschland-Uber alles” (Almanya herşeyin üstünde) marşını söylemişlerdir. Ancak orada bulunanlar kendisini uyararak teskin etmiştir.¹⁰¹⁴ Teutonia Alman Cemiyeti

---

İlişkileri (1929-1939), s. 42. Türkiye sadece Alman uzmanları getirtmekle kalmadı, kendi polisini de Almanya'ya göndererek tecrübe ve eğitimlerini artırmaya çalıştı. Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliğinden 15 Ekim 1931 tarihinde Alman Alman Dışişleri Bakanlığına yazılan bir yazıda, 'Berlin Polis Enstitüsünde ameli ve nazari olarak mesleki zabıta-i fenniyeyi tahsil etmek üzere Berlin'e gelen İhsan Bey'in okula kabulü için gerekli girişimlerin yapılması rica edilmektedir. Koçak, Türk-Alman İlişkileri (1929-1939), s. 42. Aradan bir ay geçtikten sonra yazılan ikinci bir yazıyla, İhsan Beyin eğitimine iki ay sonra başlayacağı bildirilerek, bu süreyi Berlin Polis Müdürlüğü'nde fiilen çalışarak değerlendirilmesinin sağlanması talep edilmektedir. Bkz.: Koçak, **a.e.**, s. 42. İkinci Dünya Savaşı öncesinde yayımlanan Polis Mecmualarında “1936 Senesinde Almanya'da Suç Vaziyeti” gibi haberlerin yanısıra, (**Polis Mecmuası**, Sayı: 316, 1938, s. 87) savaşın ilk yıllarında Alman polis Generali Daluge tarafından yazılan “Alman Polisinin Sabıkalılarla Mücadelesi” **Polis Mecmuası**, Sayı: 324, 1941, s. 162 ; “Alman Polisinde Mani Tedbirlerden Madud Olan Polis Hapsi”, **Polis Mecmuası**, Sayı: 325, 1941, s. 123 ; “Alman Polisinde Profesyonel Suçluların Planlı Tarassuduyla Elde Edilen Neticeler”, **Polis Mecmuası**, Sayı: 326, 1941, s. 184 ; “Alman Polisine Nasihatlarım”, **Polis Mecmuası**, Sayı: 327, 1941, s. 153. gibi makalelere rastlamak mümkündür.

¹⁰¹² Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 429.

¹⁰¹³ **Tan** (10-11.12.1939).

¹⁰¹⁴ **E.G.M.A.**, İstanbul Valiliğinin 2.1.1941 tarih ve 1207/886 sayı ile Dahiliye Vekaletine yazdığı yazı, Arşiv Dosya No: 12432-2, Kardeks No: 2020.

tarafından 1 Mayıs Alman milli bayramı vesilesiyle 1.5.1942 günü akşam cemiyet merkezinde düzenlenen müsamereye katılanlar, Almanların kesin zafer kazanacaklarına olan inançlarını ve Führer'e olan bağlılıklarını ifade etmişler, topluca marş söylemişlerdir.¹⁰¹⁵ Türk yasalarının, yabancılara siyasal dernek kurmalarını yasaklamasına rağmen Teutonia Klübü bu yasaktan etkilenmedi. NSDAP (Nasyonal – Sosyalist Alman İşçi Partisi) grubu yıllarca Teutonia dernek lokalinde propaganda toplantıları düzenledi. Bu toplantılar Türk polisinin bilgisi dahilinde yapılmaktaydı. Ancak Dışişleri Bakanlığı'nın olayı öğrenmesinden sonra ve Teutonia derneğinin kapatılmasını engellemek amacıyla, partinin propaganda toplantıları sadece konsolosluk binasında yapılmaya başlandı. Zamanla “savaş örgütü” haline dönüştürülen NSDAP parti örgütü, 1941’de ilişkilerin düzelmesinden sonra, Teutonia derneğindeki propaganda faaliyetlerine daha yoğun bir şekilde devam etti.

Teutonia Klübü'nün yanı sıra, 1933'te kurulmuş Alemannia ve Deutsche Ausflugsverein klüplerinde, Türk yasalarının yasaklamasına karşın, Naziler siyasal toplantılar yapıyor, Nazi sembol, üniforma ve bayraklarını taşıyorlardı.¹⁰¹⁶

Yapılan bu Alman propagandasında iki önemli hedef güdülmektedir. Birincisi Türk aydınları arasında Nazi rejimini yaymak, ikincisi Türkiye'nin müttefikler ve dostlar ile arasını bozmaktır. Bu amaçla, “Alman Beyaz Kitabı kütüphanelere bedava dağıtılmakta; Alman tüccarlarının mal stoklarını ellerinde tuttuklarını, Almanya ile ticaret antlaşması ve İngiltere'nin de mal alıp satmak niyeti olmadığından, ileride de mal gelemeyeceğinden fiyatların yükseleceği yolunda propaganda yapılmaktadır.”¹⁰¹⁷

Savaş süresince Nazi propagandası veya casusluk yaptığından şüphelenen bazı şahıslar polis tarafından takip edilmiştir. 1938'den 1969 yılına kadar Türkiye’de ve Alman Başkonsolosluğunda Kaçılaryaya memuru olarak görev yapan Vilhelm Wienholdt ve eşi Aloisia, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaptığı tüm geziler polis tarafından sıkı bir şekilde takip edilmiştir.¹⁰¹⁸ Polisin takip işlem yaptığı bir diğer Alman vatandaşı Albert Stumvoll idi. İstanbul Erkek Lisesinde Almanca öğretmenliği yapan ve emekli bir Alman Binbaşısı olan Albert Stumvoll’un,

---

¹⁰¹⁵ E.G.M.A., İstanbul Valiliğinin Dahiliye Vekaletine gönderdiği 5.5.1942 tarih ve 9405 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12432-3, Kardeks No: 5021.

¹⁰¹⁶ Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi*, s. 429.

¹⁰¹⁷ *Tan* (12.12.1939).

¹⁰¹⁸ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 12432-2, Kardeks No: 2020.

Çarşıkapıda izinsiz olarak açtığı (Alman Kitabı Okuma Yeri), Nazi propagandası yapıldığı gerekçesiyle kapatılmıştır.¹⁰¹⁹

Bu şekilde propaganda yapanlar zaman zaman yakalanarak sınır dışı edilmektedir. İstanbul Valiliğinden İçişleri Bakanlığına gönderilen bir yazıda İstanbul'da “bulunan şüphelilerden 3 kişi ile İzmir'den 37, Ankara'dan 24, Balıkesir'den 1, İçel'den 2, Beyşehir kampından gelen 16 kişi ceman 3 Alman'ın bugün saat 21 treni ile Almanya'ya sevk”¹⁰²⁰ edildiği bildirilmektedir.

Nazi propagandası sadece Türklere yönelik değildir. Polis, İstanbul'daki İtalyan okuluna giden bazı öğrencilerin üzerinde Hitler ve Mussolini kabartmalı, faşizm–nazizm işaretleri ve Roma-Berlin yazısı bulunan rozetler ele geçirmiştir. Yapılan soruşturmada bazı İtalyan öğrencilerin okulda faşist ideolojiye göre yetiştirildiği; yaz tatillerinde İtalya'da kamplara gönderildiği tespit edilmiştir. Polis bahsi geçen rozetlerin taşınmaması ve dağıtılmaması için gerekli tedbirleri almıştır.¹⁰²¹

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkemizde yabancılar tarafından yürütülen bu çalışmalara karşı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yanı sıra o zamanki adıyla MAH Riyâseti olan Milli İstihbarat Teşkilatı yoğun mesai sarfetmiş, güçlü yabancı İstihbarat Servisleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde, yabancı servis operasyonlarına dahil hedeflerden bir çoğuna suçüstü yapılarak Adalet'e teslim edilmiştir.¹⁰²² Millî Emniyet Hizmeti, bu dönemde bir taraftan yabancı servisler ile mücadele ederken, diğer taraftan dost devletlerin hasım devletler hakkında savaş içinde elde edemedikleri bilgileri temin etmek suretiyle, onlara istihbarat konusunda önemli yardımlarda bulunmuş ve Türkiye'nin savaşa sokulmamasında etkin rol oynamıştır.¹⁰²³

Özellikle savaşın ilk yıllarında yoğun bir şekilde yürütülen Alman propaganda ve istihbarat çalışmalarına karşı Türk basınında çeşitli yayınlar yapılarak vatandaşlar uyarılmış ve yetkililer gerekli tedbirleri almaya davet edilmiştir.

¹⁰¹⁹ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 12432-3, Kardeks No: 5021.

¹⁰²⁰ E.G.M.A., İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 9.8.1944 tarih ve Em.18039 sayılı şifre yazısı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

¹⁰²¹ E.G.M.A., İstanbul Valisi Hüdai Karataban imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 20.11.1940 ve tarih ve 29079/27794 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12432-3, Kardeks No: 52452.

¹⁰²² EGM arşivlerinde bu konuda muhtelif dosyalarda kayıtlı çok sayıda belgeye rastlamak mümkündür.

¹⁰²³ Erdal İlter, **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi, Millî Emniyet Hizmetleri Riyâseti (M.E.H./Mah) (1927/1965)**, Ankara, MİT Yayınları, 2002, Milli İstihbarat Teşkilatı Resmi İnternet sitesi, (Çevrimiçi), http://www.mit.gov.tr/tarihce/ikinci_bolum_E2_1.html#E2d, 04 Mayıs 2005.

Bir ülkeyi yükselten, yaşatan, güçlendiren, harekete geçiren, canlı-cansız tüm unsurları çürütmek ve yıkmak gibi faaliyetler olarak tanımlanan ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında çokça sözü edilen ‘beşinci kol faaliyetleri’, savaş boyunca Türkiye’de yoğun bir şekilde faaliyetini sürdürmüştür. Hükümet bu türlü olumsuz propagandaları etkisiz kılmak için radyo yayınlarını kullanıyordu. Özellikle Burhan Belge verdiği radyo konferansları ile halkı bilinçlendirmeye çalışmış, ülkemizde yapılan propagandaların gazete, mecmua ve kitap yolunun yanı sıra tüccar ve ticaret ajanlarının bavullarında getirdiği propaganda malzemeleriyle yapıldığını, propaganda için ülkemizde bulunan yabancı ülke ajanlarına karşı vatandaşın uyanık olması gerektiğini anlatmıştır.¹⁰²⁴

Hükümet, yürütülen propaganda ve beşinci kol faaliyetlerine karşı elindeki kısıtlı olanaklarla mücadele etmeye çalışıyordu. Radyo yayınlarının yanı sıra gazetelerde köşe yazarları bu konuları işliyor, halka yönelik konferanslar veriliyor ve böylece propagandanın tesiri kırılmaya çalışılıyordu. Beşinci kol denilen bozguncuların ‘safdilleri’ kolayca aldatılabileceği, bir çok ülkenin asker kuvvetinden çok radyolarla, aldatıcı ağız haberleriyle sözler yayarak, insanları kandırıp ülkeleri içinden çürüterek işgal ettikleri, ancak Türkiye’de yalan vaatlere, yalancı tatlı dillere inanacak ‘safdillerin’ olmadığı,¹⁰²⁵ beşinci kol denilen hain şebekenin, Hükümetin önlemleri kadar, halkın dikkati ve uyanıklığı ve Hükümetle yaptığı işbirliği sayesinde ülkede bir an bile tutunamadığı¹⁰²⁶ üzerinde durulan hususlar olmuştur.

Casusluk olayları ve Alman yanlısı faaliyetlere karşı Tan gazetesinin şiddetli bir mücadele yürüttüğü gözlenmektedir. Divanyolu’nda açılan Alman istihbarat bürosunu kapattırmak için yayınlar yapan Tan Gazetesi,¹⁰²⁷ Almanların propaganda çalışmalarının yanı sıra yürüttükleri istihbarat ve casusluk faaliyetlerini de ortaya koymaya çalışan yayınlar da yapmıştır. Örneğin, Türkiye’deki Alman propagandasının gizli faaliyetiyle ilgili verilen bir haberde, DNB Alman Ajansının Mümessili Brel’in, Alman propaganda servisinin İstanbul ve Türkiye ajanı olduğunu ve gizli teşkilatın bütün mensuplarının Brel’in emrinde çalıştığını yazmıştır.¹⁰²⁸

---

¹⁰²⁴ Belge, **a.g.e.**, s. 1.

¹⁰²⁵ Nusret Köymen, **Harp ve Biz**, Ankara, Çankaya Matbaası, 1941, s. 9.

¹⁰²⁶ **Ulus** (27 Temmuz 1941).

¹⁰²⁷ M. Zekeriya Sertel, “Tan’ın Kazandığı Büyük Dava”, **Tan** (15.5.1939).

¹⁰²⁸ **Tan** (9.12.1939).

Gazete ertesi günü ise, Almanya'nın yabancı ülke örgütleri (Auslandsorganization:AO) hakkında geniş bilgi vermiştir.¹⁰²⁹ Buna göre; Ankara, İstanbul ve İzmir'de bir Alman şefin emrinde örgütlenen şahıslardan bir kısmı Türk Hükümetinden maaş alan Almanlardır. Bu örgüt mensuplarının başlıca vazifeleri, Nazizme sempati gösteren Türk unsurlarını etrafına toplamak, onlara bütün Alman neşriyatını vermek ve ayrıca bu Türk unsurların kitap, mecmua ve gazete çıkarmalarına yardım etmek, Yahudi düşmanı neşriyatı para ile himaye etmek, yerli Nazileri merkezle temasa geçirmek, bunlarla görüşmeler neticesinde memleket hakkında öğrendiklerini rapor halinde merkeze bildirmek, İstanbul, Ankara ve İzmir'de ecnebi dilinde kitap, gazete ve mecmua satan yerleri dolaşarak Türk ve ecnebi okuyucuların ne gibi eserler okuduklarını ve temayüllerini tespit etmek ve buralarda Nazizme sempatik kimseler elde etmektir.

Bu dönemde yaşanan bazı olaylar Hükümetin ve basının bu çabalarının etkili olduğunu göstermektedir. Bir köylü kadınının yaşadığı ve basına da akseden bir olay ise konumuza uygunluğu açısından güzel bir örnek teşkil ediyor: Adıyaman'ın Hırbaz köyünde Ayşe isimli bir köylü kadını, yeni ve modern giysiler içindeki ziraat memurunu "*Yabancı Ajani*" diye zorla tutmuş ve köylüler, kimliğini ispat ettikten sonra ziraat memurunu serbest bırakmışlardır.¹⁰³⁰

Beşinci kol faaliyetlerine ilişkin toplumun duyarlılığını ortaya koyan bir diğer olayda; Ankara'nın Altındağ mahallesinin arka taraflarında, Teneke mahallesi denilen kısmında oturan Hamal Mehmet'in, mahalleye lüks bir araba ile gelip sağa sola resim çekmeye çalışan yabancılara müdahale edip resim çekmediği, olaya müdahale eden ve o civarda oturan bir memurla tartışıp mahkemelik olduğu, ancak mahkemede beraat ettiği şeklinde duyuruluyordu.¹⁰³¹

Almanların propaganda için gazete ve dergilerin dışında farklı yöntemler de kullanma ihtimali, polisi Nazi propagandasına karşı daha duyarlı olmaya ve en ufak çağrışimleri bile titizlikle takip etmeye yöneltmiştir. Polis tarafından, Trabzon'da, Almanca bastırılmış ve üzerinde propaganda resimleri olan 1941 yılına ait cep takvimlerinin ele geçirmesi üzerine İçişleri Bakanlığı illere bir yazı yazarak, bu tür şeylerin önüne geçilmesini istemiştir.¹⁰³² Maltepe Piyade atış okulu subay

---

¹⁰²⁹ **Tan** (10-11.12.1939).

¹⁰³⁰ **Ulus** (12 Temmuz 1940).

¹⁰³¹ **Ulus** (31.1.1941).

¹⁰³² **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekaletince Valiliklere gönderilen 25.4.1941 tarih ve 14835 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12443-12, Kardeks No: 57593.

bölüğünden asteğmen Fahri Paksoy, eline geçen ay-yıldızının üzerine gamalı haç kazılmış beş kuruşu polise teslim etmiş, ancak olayı tahkik eden polis İstanbul'da şimdiye kadar buna benzer üzerinde gamalı haç bulunan başka para ele geçmediği için bunun bir propaganda mahiyetinde yapılmadığı kanaatine varmıştır.¹⁰³³ Dahiliye Vekaletince Umumi Müfettişliklere ve valiliklere gönderilen bir yazıda Silberig adlı bir Alman fabrikasının reklam maksadıyla dağıttığı rozetlerin Gamalı Haç işaretine benzediğinden toplatılması istenmektedir.¹⁰³⁴ Benzer şekilde, Akşam gazetesinde¹⁰³⁵ yayınlanan bir bulmacanın dolu karelerine bakıldığında iki adet Gamalı Haçın görüntüsünü vermesi üzerine, gazete yöneticileri Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından uyarılmıştır.

Başbakan Refik Saydam, millet zararına çalışan ve ülkenin içinde bulunduğu şartları kendi menfaatleri için, bazen de ülke dışı kuvvetlere alet olarak, istismar etmek isteyenlerin bulunduğunu, bu tür davranış içinde olanların Türkiye'de de mevcut olduğunu söylerken,¹⁰³⁶ Cumhurbaşkanı İnönü, olay daha olumlu yaklaşarak, yabancı emellere sürükleyici telkinlerin ortamımızda yayılma imkanı bulamadığını, bunda ise millet yapısının sağlığı ve sağlamlığının en kıymetli dayanak olduğunu belirtmiştir.¹⁰³⁷

2- Casusluk Faaliyetleri

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine karşın savaştan tarafların, özellikle İngiltere, Almanya, Fransa ve onların destekçisi ülke ajanları ülkemizde oldukça yoğun faaliyette bulunmuşlardır. Bu ajanlar gerek kendi ülkelerine istihbarat bilgilerini aktarma gerekse Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokma yönünde çaba göstermişlerdir. Bu konuda Alman ajanları diğerlerine göre daha yoğun ve daha üstün bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.¹⁰³⁸ İkinci Dünya Savaşı öncesi büyük

¹⁰³³ E.G.M.A., İstanbul Valiliğinin Emniyet Genel Müdürlüğü'ne yazdığı 28.10.1940 tarih ve 27659/34997 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12443-5, Kardeks No: 33763.

¹⁰³⁴ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 12443-11, Kardeks No: 52451. Bkz.: (Ek: 38)

¹⁰³⁵ Akşam (7 Kanunuevvel 1941), s. 4.

¹⁰³⁶ TBMMZC, Devre: IV, Cilt: 8, İçtima: 1, Yirmi Yedinci İnikat (18.01.1940), s. 159.

¹⁰³⁷ TBMMZC, Devre: VI, Cilt: 21, İçtima: 3, Birinci İnikat (01.11.1941), ss. 2-3.

¹⁰³⁸ Alman istihbarat casuslarının Türkiye'deki faaliyetlerini ve Türk istihbarat birimlerinde görevli elemanların karşı istihbarat faaliyetlerini anlatan ve İkinci Dünya Savaşı'nı konu alan tek roman olan Ankara Ekspresi bu konuda yazılmış ilginç bir romandır. Esat Mahmut Karakurt, **Ankara Ekspresi**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1946, b.a.

bir artış gösteren yabancı istihbarat servislerinin Türkiye'deki faaliyetleri¹⁰³⁹ savaş boyunca da hız kesmeden, hatta artarak devam etmiştir. Ancak ülkemizde casusluk faaliyetini sürdürenler sadece Mihver ve Müttefik ülke vatandaşları değildi. 1942 yılında muhtelif tarihlerde İstanbul'a gelen ve Irak, Suriye, Lübnan, Filistin ve İtalyan vatandaşı olan ve ekserisi Arap ırkından olan bir takım şahısların İstanbul'da teşkilat kurarak yabancı devletler hesabına casusluk faaliyetlerinde bulduklarını haber alan polis, bahsi geçen şahısları yakalayıp bu teşkilatın faaliyetlerine son vermiştir.¹⁰⁴⁰

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yabancı servislere karşı yürütülen karşı istihbarat faaliyetlerini MAH Riyâseti yapıyordu. MAH'ın yürüttüğü istihbarata karşı koyma çalışmalarını Türkiye'nin savaşa sokulmaması yönünde yoğunlaştırmıştı.

Yabancı devletlerin Türkiye'de yaptığı casusluk faaliyetleri gerek MAH gerekse emniyet birimlerince çok yakından takip ediliyordu.¹⁰⁴¹ Yakın takip altında olan insanların arasında Rus vatandaşları ve yetkilileri önemli yer tutuyordu. 1940 yılının temmuz ayında MAH tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen bir yazıda¹⁰⁴² Sovyet Rusya'nın sefaret ve konsoloshanelerinde çalışan memur sayısında son zamanlarda bir artış olduğu ve bunların Trakya, İstanbul ve Şark mıntıkasında askeri istihbarat yaptıkları bildirilmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından Dışişleri Bakanlığına yazılan bir yazıda "Sovyetlerin Kars, Ağrı ve Çoruh Vilayetleri mıntıklarında istihbaratta bulunmak maksadıyla, bu vilayetlerde akrabası bulunan Sovyet tebaasından ve Müslümanlardan bir çok eşhası gâh tehdit, gâh ikna suretiyle gizlice hudutlarımızdan içeri soktukları, bunlardan şimdiye kadar 26 kişinin ele geçirildiği"¹⁰⁴³ bildirilmiştir. İstanbul Valiliğinin Dahiliye Vekaletine yazdığı bir yazıda¹⁰⁴⁴ Sovyet Casus teşkilatına mensup 65 kişiye ait bilgilerin güncellenerek listenin yeniden gönderildiği belirtilmektedir. Casusluk şüphesiyle takip altına alınan bir diğer Rus vatandaşı ise Viktor İgnatıyef'dir. 1920 yılında mülteci olarak Türkiye'ye gelen Viktor İgnatıyef, kartpostal satmak suretiyle Anadolu vilayetlerine sık sık seyahat etmekte ve bu vilayetlerdeki İtalyan, İngiliz konsolosluklarına girip

---

¹⁰³⁹ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11311-15.

¹⁰⁴⁰ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 401.

¹⁰⁴¹ İkinci Dünya Savaşında Gazeteci ve Köylü Kılığında Görev Yapan Gizli Polis resimleri için Bkz.: (Ek: 39)

¹⁰⁴² E.G.M.A., 1.7.1940 tarih ve 15691 sayılı yazı Arşiv Dosya No: 11311-7, Kardeks No: 7771.

¹⁰⁴³ E.G.M.A., 5.8.1940 tarih ve 30845 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11311-7, Kardeks No: 7771.

¹⁰⁴⁴ E.G.M.A., 14.4.1941 tarih ve 1576/7961 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11311-7, Kardeks No: 7771.

çıkılmaktadır. İgnatiyef seyahatleri esnasında İzmir ve İçel vilayetlerinde bulunan fabrikaların resimlerini çekmektedir. 10 kuruş mukabilinde kartpostal satmak suretiyle yaşayan ve seyahatlerinde sarfettiği para, kazandığı para miktarına uygun olmayan İgnatiyef casusluk şüphesi ile sürekli takip edilmiştir.¹⁰⁴⁵

Emniyet Genel Müdürlüğü arşivlerinde, İkinci Dünya Savaşı sırasında casusluk yaptığından şüphelenilen veya bu tür suçlardan mahkumiyeti olan şahısların yaptığı tüm faaliyetlerle ilgili yüzlerce arşiv kaydı mevcuttur.¹⁰⁴⁶ Bu şahısların arasında Türkiye vatandaşı olan Türkler ve azınlık mensuplarının yanı sıra, yabancı uyruklu vatandaşlar, elçilik mensupları, mühtediler, mülteciler gibi çok farklı kökenden insana rastlamak mümkündür. Örneğin, 1930 yılında sığınma talebinde bulunmak üzere gizlice Rusya'ya geçmek üzere yakalanan, casusluk suçuyla yargılandığı mahkemede beraat eden bir kişinin, İkinci Dünya Savaşı süresince ve sonrasında yaptığı tüm faaliyetler yakından takip edilerek, yapılan yazışma ve belgeler dosyasına muhafaza edilmiştir.¹⁰⁴⁷ Benzer şekilde mevcut yüzlerce örnek arasında; Sovyetler Birliği hesabına casusluk yapmak ve komünist mefkureler beslemek suçundan mahkumiyeti olan, 1329 Borçka doğumlu bir kişiye ait dosyada,¹⁰⁴⁸ Rodos'ta İtalyanlar'a hizmet ettiği suçlamasıyla, Musevi birisine ait dosyada,¹⁰⁴⁹ Milas'ın İtalyanlar tarafından işgali sırasında İtalyan kumandanlarla münasebet peyda ederek Türkler aleyhinde propaganda yapmak suçlamasıyla, takibat altına alınan Musevi bir vatandaşa ait dosyada,¹⁰⁵⁰ yabancı servislere casusluk yaptığı şüphesi ile takibat altına alınan birisine ait dosyada,¹⁰⁵¹ başka bir devlet hesabına casusluk yaptığı şüphesi ile takibat altına alınan bir Rus Mülteciye ait dosyada,¹⁰⁵² İtalyanlar hesabına casusluk ve propaganda yaptığı şüphesi ile takibat altına alınan sol fikirli, Türk düşmanı bir şahsa ait dosyada,¹⁰⁵³ Mütareke esnasında Fransızlarla birlikte Türklere mezalimde bulunan ve İtalyan istihbaratı için çalıştığı için takibat altına alınan birisine ait dosyada,¹⁰⁵⁴ yabancı servislere casusluk yaptığı şüphesi ile

---

¹⁰⁴⁵ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-97, Kardeks No: 6117.

¹⁰⁴⁶ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-1 No:dan başlayıp devam eden dosyalar.

¹⁰⁴⁷ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-2.

¹⁰⁴⁸ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-4, Kardeks No: 113.

¹⁰⁴⁹ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-8, Kardeks No: 384.

¹⁰⁵⁰ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-12; E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-14, Kardeks No: 511;

E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-14, Kardeks No: 511.

¹⁰⁵¹ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-14, Kardeks No: 511.

¹⁰⁵² E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-22.

¹⁰⁵³ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-26.

¹⁰⁵⁴ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-28.

takibat altına alınan Suriye uyruklu birisine ait dosyada,¹⁰⁵⁵ yabancı servislere casusluk yaptığı şüphesi ile takibat altına alınan Erivanlı bir şahıs ve ailesi'ne ait dosyada,¹⁰⁵⁶ Suriye hesabına casusluk yaptığı şüphesi ile takibat altına alınan ve 150'liklerden Celal Kadri'nin karısı olan Nevber'e ait dosyada,¹⁰⁵⁷ Rusya'ya gidip casusluk yapmak için geri döndüğü şüphesi ile takibat altına alınan Şavşat'lı birisine ait dosyada,¹⁰⁵⁸ casusluk suçundan mahkumiyeti olduğu için takibat altına alınan bir vatandaşa ait dosyada,¹⁰⁵⁹ savaş süresince ve sonrasında yapılan tüm faaliyetlerle ilgili yazışma ve belgeler mevcuttur.

Ermeni asıllı Doktor H.B.,¹⁰⁶⁰ bağımsız bir Ermeni devleti kurulması için yürüttüğü faaliyetler ve şüphe uyandıran ilişkilerinden dolayı, İkinci Dünya Savaşı süresince polisin sıkı takibine alınan başka birisidir. Casusluk yaptığından şüphelenilen Yunan uyruklu Kostantin Martacos¹⁰⁶¹ Türkiye'de bulunduğu 1942-43 yıllarında polis tarafından sürekli takip edilmiştir.

Bu casusluk faaliyetlerinin bazıları devlet arşivlerinde gizli kalmış, bazıları da basına yansımıştır. Trakya'da yaşanan ve basına yansıyan bir casusluk olayında, Bulgar papazı Martini ile Amele Kirof, otelci Sinkoviç ve metropolithane kâtabi Lambro, 1939 yılında tutuklanıp ağır ceza mahkemesince hapse mahkûm edilmişler, ancak karar temyiz edilmiş ve adı geçen şahısların yeniden yargılanmalarına karar verilmiştir.¹⁰⁶² Basına yansıyan bu tür örneklerin yanı sıra, Faik Ahmet Barutçu'nun anılarında, savaş yıllarında, radyodan aldıkları haberleri İngilizlerden yana değiştiren memurlarla, Almanlardan yana faaliyet gösteren güvenlik görevlilerinin yakalandığına dair bilgiler ile bu faaliyetler içerisinde bulunan başka insanların varlığından bahsedilmektedir.¹⁰⁶³

İkinci Dünya Savaşı boyunca büyük şehirlerde çok yoğun faaliyet gösteren casuslara karşı verilen mücadelede, eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın kurduğu "police-parallele" diyebileceğimiz¹⁰⁶⁴ teşkilat önemli bir rol oynuyordu. Şoförler ve bina kapıcıları anında polise bilgi getiriyordu. Vatandaşın en ufak bir olayı bile

¹⁰⁵⁵ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-33, Kardeks No: 1331.

¹⁰⁵⁶ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-42.

¹⁰⁵⁷ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-43, Kardeks No:18831.

¹⁰⁵⁸ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-44, Kardeks No:38230 ve.

¹⁰⁵⁹ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11312-46, Kardeks No:2090.

¹⁰⁶⁰ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11311-21.

¹⁰⁶¹ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11311-25.

¹⁰⁶² **Ayın Tarihi**, No: 77 (7 Nisan 1940), Ankara, İBBGD Yayını, s. 7.

¹⁰⁶³ Barutçu, **a.g.e.**, s. 181.

¹⁰⁶⁴ İlber Ortaylı, "Büyük Savaşta Türkiye", **Milliyet-Pazar** (17.05.2005).

güvenlik güçlerine ihbar etme konusundaki duyarlılıkları toplumun her kesimine sirayet etmişti. Bu durum sadece savaşın başlamasıyla ortaya çıkmamış, savaş öncesi dönemde de ihbar müessesesi yoğun bir şekilde çalışmıştır.¹⁰⁶⁵ Savaş süresince de şüpheli şeylerin ve olayların polise ihbar mekanizması sürekli çalışmıştır. “Gönüllü veya az para karşılığında çalışan polis işbirlikçilerinin sayısı çok. Küçük esnafın, fıstık satıcılarının ve boyacıların polise yardımı, Avrupalılar arasında alay konusu olabilir. Fakat İstanbullular ondan korkuyor, kendi evinde şüphe, komşulara karşı şüphe her yerde şüphe...”¹⁰⁶⁶

Nitekim Büyükelçi Von Pape'nin tertiplenen suikastta polis, çok kısa bir sürede havaya uçan suikastçının kimliğini, bıraktığı tek delil olan ayakkabıyı satan mağazanın tezgahçıları sayesinde öğrenmiştir. Polis ayrıca bütün taksicilerden, binen ve inenlerle ilgili bilgileri toplayarak tespit ettiği suikastçının iki Türk işbirlikçisini, Çanakkale’de bir şilebe binmeye çalışırken yakalamıştır. Herkes çok meraklıydı ve herkes her gördüğünü olağanüstü bir biçimde hafızasına nakşediyordu.¹⁰⁶⁷

a. Çiçero Olayı

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, yüzyılın ajanı olarak nitelendirilen Çiçero (İlyas Bazna)'nın faaliyetleri, yaşanan casus savaşları konusunda ilginç bir örnektir. Aslen bir Arnavut göçmeni olan İlyas Bazna (Elyesa Bazna), İkinci Dünya Savaşı’nda İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Sir Hudge Knatchbull-Hugessen’in

---

¹⁰⁶⁵ Örneğin, Çankırı’nın Kalafat köyünde görev yapan bir öğretmen CHP Sekreterliğine ve Tarım Bakanlığına bir mektup göndererek, köylerin bazılarında gizli surette Arap harflerinin öğretildiğini ihbar etmiştir. Mektupta Türk İnkılabına aykırı ve memleketin yüksek menfaatlerine karşı olan bu durum üzerine ciddi tedbir alınması gerektiği belirtilmektedir. Bkz.: E.G.M.A., Kültür Bakanlığında İç[İşleri]Bakanlığına gönderilen 16.11.1936 tarih ve 1449 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-11, Kardeks No: 1964. Ancak daha sonra bu iddianın asılsız olduğu, ihbarı yapan kişinin müfettiş iken öğretmen yapılmış ve öğretmenliği esnasında da birçok kez ceza almış birisi olarak çok dengeli biri olmadığı ve hareketlerinin göz önünde tutulduğu anlaşılmıştır. Bkz.: E.G.M.A., Çankırı Valiliğinin konu ile ilgili olarak Dahiliye Vekaletine gönderdiği 21.1.1937 tarih ve 39 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13217-11, Kardeks No:1964. Buna benzer başka bir ihbar olayı da Soma’da yaşanmıştır. 14 Mart 1938 tarihinde Soma’da bir kahvede, radyoda Kur’an okunduğu bir sırada, kahvede bulunanları ‘burada sigara içilmez, konuşulmaz, burada Kur’an okunuyor, susunuz’ diye uyararak bazı vatandaşlar, anında jandarmaya ihbar edilmiş, rejime aykırı görülen bu hareketlerinden adliye sevk edilmişler, ancak ceza almadan beraat etmişlerdir. Bkz.: E.G.M.A., Manisa Valisi Dr. Lütfi Kırdar imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 25.4.1938 tarih ve 44/119 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 13219-10, Kardeks No: 1238.

¹⁰⁶⁶ Mattei, a.g.m., 62.

¹⁰⁶⁷ Ortaylı, “Büyük Savaşta Türkiye”, a.g.m.

kavası olarak görev yapmıştır. 1904 yılında Priştine'de doğan ve 1918 yılında Sırp'ların Priştine'yi işgali üzerine anne ve babasıyla İstanbul'a göç eden İlyas Bazna, askerlik hizmetinin bir kısmını Çankaya Köşkü'nde Atatürk'ün yanında yaptı. Terhis olduktan sonra ticaret hayatına atıldı ise de başarılı olamadı. 1930-1944 yılları arasında Yugoslavya, Amerika Birleşik Devletleri, Alman ve İngiliz Büyükelçilikleri'nde şoför, kavas ve özel hizmetli olarak çalıştı. 1942'de İngiliz Sefareti'nde çalışmaya başladı ve büyükelçinin büyük güvenini kazandı. Öyle ki, sefir banyosunu yaparken şarkılar söyleyerek sırtını yıkayacak kadar yakını olmuştu. İlyas Bazna belki büyük servet sahibi olabilmek arzusuyla, belki de babasının ölümünden sorumlu tuttuğu İngilizlere nefretinden, artık casusluk yapmaya, bunun için de İngilizlerden elde edeceği gizli bilgileri Almanlara satmaya karar verdi. 26 Ekim 1943 akşamı eski patronu, Alman Sefareti birinci sekreteri Jenke vasıtasıyla, Von Papen'in adamlarından, istihbaratçı Ludwig Moyzisch'le temas kurdu. Moyzisch, İlyas Bazna'nın teklifini Alman Büyükelçisi Franz Von Papen'e, o da bu teklifi Berlin'e ilettili. Berlin'den gelen onay üzerine Bazna, Almanya hesabına casusluk faaliyetlerine başladı. Von Papen tarafından kendisine Çiçero adı takılan Bazna'nın görevi Almanların kendisine verdikleri bir fotoğraf makinası ile gizli belgelerin fotoğraflarını çekmekti.

İngiliz büyükelçi gizli belgelerin durduğu kasanın anahtarını hep boynunda taşıyordu. Çiçero, Hugessen'in sırtını sabunlarken önceden hazırladığı balmumundan yumuşak bir ağda ile kasa anahtarının ölçüsünü almış, anahtarı çoğaltmış ve sefir her sabah yıkanırken ya da her öğleden sonra piyano çalarken gizlice kasayı açıp dökümanların fotoğraflarını çekmeye başlamıştı. Fotoğrafları Moyzisch'e bir arabada veren Çiçero, karşılığında başlangıç için yirmi bin İngiliz Sterlini almıştı. Belgeler özel kurye ile Berlin'e gönderiliyor, Ribbentrop da derhal Hitler'e sunuyordu.

Çiçero, Sofya'nın bombalanması, Moskova, Kahire, Tahran konferansları, Sovyetler Birliği'ne gidecek yardımlar ve Normandiya Çıkartması'nın plânları gibi İkinci Dünya Savaşı'nın kaderini değiştirecek belgelerin fotoğraflarını da Almanlar'a ulaştırmaya başladı.¹⁰⁶⁸ Bunun karşılığında Von Papen'den 150 bin Sterlinlik bir servet aldı.

Ancak Berlin, başta Reich'in Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop olmak üzere, ikili oynayan bir casus olabileceği endişesiyle, Çiçero'nun elde ettiği paha biçilmez

---

¹⁰⁶⁸ Süleyman Seydi, "Çiçero Olayı: 1940'larda Ankara'da İstihbarat Savaşları", **Toplumsal Tarih** Sayı: 121 (Ocak 2004), s. 92.

bilgi ve belgelere güvenmedi. Hitler, 1943 Aralık ayında Çiçero'nun dökümanlarıyla dolu konferans salonunda, müttefiklerin çıkarmasının batıdan değil, Balkanlar'dan ya da Norveç'ten geleceğini söylüyordu.

1944'e gelindiğinde İngiliz Sefareti'nde önlemler arttırılmıştı. Moyzisch'in casus çıkması üzerine Çiçero, deşifre olacağı korkusuyla biriktirdiği servetiyle önce İstanbul'a, sonra Arjantin'e kaçtı. Orada acı gerçekle karşılaştı; Von Papen'den aldığı bütün paralar sahteydi. Almanlar, İngiliz ekonomisini çökertmek için bastıkları sahte İngiliz Sterlinleri Çiçero'ya da vermişlerdi. İlyas Bazna, savaş sonrası Almanya'yı mahkemeye verdi, hatta küçük bir miktar tazminat da alabildi. 1960'larda anılarını Stern dergisine sattı ve "Ben Çiçero'yum" adlı kitap¹⁰⁶⁹ yazarak anılarını kaleme aldı. 1970 yılında, Münih'te 66 yaşında, yoksul bir gece bekçisi olarak öldü.

Olay savaştan sonraki yıllarda basına yansdı. İstanbul'da Fransızca yayınlanan İstanbul gazetesinin haberini aktaran Cumhuriyet gazetesi, son harbin en cüretkârane casusluğunun Ankara'da yapıldığını yazmıştır.¹⁰⁷⁰ Gizliliği kaldırılarak kamuoyuna açıklanan İngiliz Devlet Arşivi belgelerine göre,¹⁰⁷¹ İlyas Bazna, güzel sesiyle İngiliz elçisinin güvenini kazandı, bu sayede yakınlık kurarken, "İngilizce bilmeyen, durgun zekâlı" bir insan portresi çizdi. Böylece İngiliz diplomatta "bu adamdan zarar gelmez" inancını oluşturdu. İngiliz Daily Telegraph gazetesinin haberine göre, İngiliz belgelerinde Almanlar hesabına casusluk yapan Çiçero'nun, dönemin en başarılı ajanı olduğu itiraf ediliyor ve şu ifadeler yer alıyor: "Ankara'daki adamımız piyano çalarken, güzel sesli uşağı dosyaları aşırıyordu. Türk casus Bazna, Normandiya çıkarması ile ilgili plânların ilk bilgilerini de Almanlara aktardı. Çiçero, Büyükelçinin Noel yemeği listesinden, Kral VI. George ile yaptığı yazışmalara kadar her şeyin fotoğrafını çekti. Müzik devam ettiği sürece kasa çalışmasını sürdüren Bazna, müzik sesi kesildiğinde dosyaları kasaya koyup, anahtarı da yerine bırakıyordu."¹⁰⁷²

MİT yayınlarında¹⁰⁷³ ise Çiçero'nun kendilerine çalıştığına dair dolaylı ifadeler kullanılsa da bu konu tam açıklığa kavuşmamıştır.

¹⁰⁶⁹ Elyesa Bazna, **Ankara Casusu Çiçero, (I was Cicero)**, İstanbul, Karizma Yayınları, 2000, b.a.

¹⁰⁷⁰ **Cumhuriyet** (13.2.1949). (Ek: 40)

¹⁰⁷¹ "Ankara'daki adamımız piyano, Türk uşağı ise dosya çalıyordu", **Hürriyet** (23 Mayıs 2003).

¹⁰⁷² "Ankara'daki adamımız piyano, ...", **a.g.g.**

¹⁰⁷³ İlter, **a.g.e.**, (Çevrimiçi), https://www.mit.gov.tr/tarihce/ikinci_bolum_E2_1.html, 04 Mayıs 2005.

b. Casus Kuşlar

Ülkenin içinde bulunduğu savaşa girme ve istihbarata karşı tedbir alma psikolojisi hükümetleri bazen traji-komik uygulamalara gitmesine neden oluyordu. Bunlardan birisi de Türkiye üzerinden göç eden bazı hayvanlarla ilgili alınan tedbirlerdir.

Kuruluşuyla birlikte, stratejik konumundan dolayı soğuk savaşın etkisinde kalan Türkiye, bu savaşta ayakta kalabilmek çok çeşitli taktikler geliştirmiş ve bazen de bu konumu devlet yetkililerini bazı konularda gereğinden fazla duyarlılık göstermeye yöneltmiştir. Duyarlılık gösterilen bu konuların en ilginçlerinden birisi, ülkemizde ele geçirilen ve haberleşmede kullanılan güvercin, leylek, martı gibi bazı kuşlarla ilgili alınan tedbirlerdir. Ele geçirilen bu hayvanlarla ilgili endişeler ve konuda yapılan yazışmalar konunun ne kadar ciddiyetle takip edildiğinin bir göstergesiydi.

Genel Kurmay Başkanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), Emniyet Genel Müdürlüğü ayaklarına metal halka takılmış ve özellikle de Moskova'dan geldiği anlaşılan kuşlar konusunda oldukça duyarlılık sergilemişlerdir. 1930'lu yıllardan itibaren yakalanan kuşlar bazen üzerinde bulunan madeni plaka ve halkalarla birlikte bazen de sadece bu halkalar Emniyet Genel Müdürlüğü'ne gönderilmeye başlanmıştır.¹⁰⁷⁴ İkinci Dünya Savaşı öncesi başlayan bu kuşlarla özellikle de güvercinlerle ilgili istihbarat ve yakın takip çalışmaları İkinci Dünya Savaşı sırasında büyük bir yoğunluk kazanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi yapılan yazışmalarda Cumhuriyet'e ve onun temel niteliklerine karşı yürütülebilecek yabancı propagandanın endişelerini görmek mümkündür. 13 Haziran 1938 tarihinde Edirne'de ele geçirilen bir güvercinin her iki ayağında Arapça Sure-i Mülk'ten üç ayetin yazılı olduğunun anlaşılması üzerine, uzun yazışmalar yapılmış¹⁰⁷⁵ ve nihayet Emniyet Genel Müdürlüğü 21 Haziran 1938'de bütün Umum Müfettişliklere ve İllere bir yazı göndermiştir.¹⁰⁷⁶ Yazıda muhtemel propaganda tehlikesine karşı şu uyarıda bulunulmaktadır: 'Düşmanlarımızın güvercin, leylek ve diğer muhabereye yarayan kuşlardan istifade

---

¹⁰⁷⁴ **Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme : Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Polis Dergisi**, Ankara, EGM Yayınları, Yayın No: 206, 2002, s. 92. 12 Ocak 1930 tarihli bir yazı için Bkz.: (Ek: 41).

¹⁰⁷⁵ **A.g.e.**, ss. 21-25.

¹⁰⁷⁶ **A.g.e.**, s. 26.

ederek memleketimize irticai ve siyasi mahiyette propaganda evrakı göndermek suretiyle tahrikat yapmak istemeleri çok mümkündür.’

Propaganda tehlikesine karşı bu teyakkuz hali özellikle Rusya ve Bulgaristan gibi Doğu Bloku ülkelerinden geldiği anlaşılan kuşların ayaklarından elde edilen plakalar ve yazılar üzerinde daha da yoğunlaşıyordu.¹⁰⁷⁷ Bu konuyla ilgili hem İçişleri Bakanlığı hem de Genel Kurmay Başkanlığı yayınladıkları tamimlerle ‘her ne kadar bunlar içinde ilmi tetkik mahiyetinde olanlar mevcut olabilirse de, muzır propaganda vasıtası olmaları kuvvetle muhtemeldir’ denilmekte ve bu tür olayların basında yer almasının yasaklandığı bildirilmektedir.¹⁰⁷⁸

Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı öncesi propaganda konusundaki bu endişesi sadece ele geçen kuşların ayaklarındaki metal halkalarla sınırlı değildi. Yine bu dönemde özellikle Karadeniz sahillerinde, Sovyetler Birliği’nden gönderildiği anlaşılan bazı şişeler bulunmuş ve bu şişelerden çıkan mesajlarla ilgili birçok yazışma gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁷⁹

Ele geçen kuşların casusluk amacıyla kullanılabilceği endişesi İkinci Dünya Savaşının yaklaştığı yıllarda da devam etmiş, bazen oldukça ilginç yazışmalar yapılmıştır. 29 Nisan 1939 tarihinde Rize Valisi’nin İçişleri Bakanlığına şifreli olarak gönderdiği ‘Atmaca ayağında bulunan bilezik hakkında’ konulu yazıda¹⁰⁸⁰: ‘Vilayetimiz halkından Aziz oğlu Kâşif Çınar, Rize'nin Varilet dağında diri olarak avladığı Atmaca kuşunun ayağında, bileziği kuşun ayağından çıkarıp kuşla birlikte polise teslim etmiştir. Atmacanın avcısına mı iade veya emniyet dairesinde muhafaza edileceğinin” hususunun açıklığa kavuşturulması istenmektedir Yine bu dönemde güvercinlerin ayaklarından ele geçirilen mesajlar deşifre edilerek askeri amaçla istihbarat yapılıp yapılmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı’nın tüm şiddetiyle devam ettiği yıllarda hükümetin, ülke içinde yakalanan kuşlarla ilgili yazışmaları ve bu konuda alınması gereken tedbirlerle ilgili talimatlar daha da bir yoğunluk kazanarak devam etmiştir. Bütün bu yazışma ve takipler sadece ele geçirilen yabancı ülkelere gelen kuşlarla sınırlı değildi. Ülke içinde kuş besleyenlerle ilgili istihbarat toplanıyor ve asıl amaçlarının ne olduğu gizlice araştırılıyordu. 9 Mayıs 1941 tarihinde Maraş Valiliği ‘il dâhilinde bulunan

¹⁰⁷⁷ **Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme**, ss. 27, 47, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 106, 112.

¹⁰⁷⁸ **A.g.e.**, ss. 97. Bkz.: (Ek: 42).

¹⁰⁷⁹ **A.g.e.**, ss. 89, 90, 91, 92.

¹⁰⁸⁰ **A.g.e.**, s. 106.

güvercinlerle' ilgili önemli bir karar aldı. Çünkü o günlerde üst makamlara yapılan bir ihbarda bu kişilerin 'muhabere güvercini' yetiştirdikleri ihbarı yapılmıştı. Bir örneği Emniyet Genel Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda, gençlerin güvercin beslemelerinin başka sakıncalarına da vurgu yapılmakta, güvercinleri zevk için besleyen öğrenim çağındaki genç çocukların bu merakları yüzünden tahsillerinin yarım kaldığı, güvercinleri uçurarak birbirlerinin güvercinlerini aldatmak suretiyle kendi kümeslerine gelmeleri yüzünden aralarında birçok kavgaların çıktığı belirtilmektedir.¹⁰⁸¹ Yazının devamında alınan her türlü tedbire rağmen gençlerin ve çocukların kuş besleme hevesinden vaçgeçmediği, bu yüzden son çare olarak bu huysuzlukları önlemek için zevk ve heveslerine alet olan bu güvercinlerin uçurulmasının yasaklandığı ifade edilmektedir. Bu yasaktan sonra bazı vatandaşların güvercin besleyebilmek için dilekçe ile izin talep ettikleri ancak Valilikçe yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı güvercin uçurmanın yasak olduğu belirtilerek talebin reddedildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁸²

MAH tarafından 16 Ağustos 1940 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü'ne gönderilen gizli bir yazıda, yalnız kuşların değil, balıkların da haberleşmelerde kullanıldığı yolunda yapılan araştırmalardan söz edilmektedir.¹⁰⁸³ Ancak MAH'ın bu yazısında birer ilim müessesesi tarafından bu kuşların akın yollarını ve konaklama alanlarını öğrenmek için bazılarını halka takıldığı ve şimdye kadar yapılan araştırmalardan gerek ayakları halkalı olarak ele geçen leylek, güvercin gibi kuşların gerekse balıkların haberleşme maksadıyla istihdam edildiklerine dair bir ize rastlanmadığı belirtilmektedir. Bu itibarla ele geçecek kuşlardan yalnız numaralı ve halkalı olanların ziraat müdürlüklerine teslimi ve ne mahiyette olursa olsun yazılı ve masuralı olanların da incelenmek üzere ilgili makamlara gönderilmesi istenilmiştir.

MAH'tan gelen bu yazı yetkilileri biraz rahatlatmıştı. İçişleri Bakanlığı bundan böyle kuşlarla ilgili yapılan işlemleri bir genelge ile tüm illere duyurdu. Genelgede ölü veya diri olarak ele geçen leylek, ördek, güvercin ve her nevi kuşların ayaklarında yalnız numara ve uçurulan müessesenin isimleri yazılı (Varşova 15253 gibi) halka bulunuyorsa, bunlar İl Tarım Müdürlüğü'ne teslim edilmesi istenmiş, ancak bu tür kuşların ayaklarında muhabere kâğıtları veya şüpheli remizli yazıları içeren madeni levhalar elde edilirse, bu yazı ve şifrelerin doğruca Bakanlığa

¹⁰⁸¹ **Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme**, s. 12. (Ek: 43).

¹⁰⁸² **A.g.e.**, s. 13.

¹⁰⁸³ **A.g.e.**, s. 107. (Ek: 44).

bildirilmesi istenmiştir. Buna göre, Yabancı memleketlerden gelmiş muhabere güvercinleri veya Türk Ordusu'na ait olup ayaklarında T.C. remizi bulunan güvercinler yakalanırsa, ölümlerine meydan verilmeden en yakın muhabere kıtalarına teslim edileceklerdir.

Kuşlarla ilgili yazışmalar İkinci Dünya Savaşı boyunca devam etmiş, taşrada görev yapan yetkililer bu tür olayları büyük duyarlılıkla takip etmişlerdir. Örneğin 17 Ocak 1942 tarihinde Kırşehir Valisi, İçişleri Bakanlığı'na yazdığı bir yazıda, ölü olarak bulunan bir ördeğin ayağının kesilerek üzerindeki Rusça yazılar bulunan bir halka ile birlikte postayla Ankara'ya gönderildiği bildirmektedir.¹⁰⁸⁴ Aynı şekilde 4 Eylül 1943 tarihinde İzmir Valisi tarafından, İçişleri Bakanlığı'na yazılan bir yazıda, Bergama'da ayağında Rumca yazılı bir mesajla yakalanan güvercinin akıbeti ile ilgili yürütülen çalışmalar hakkında bilgi verilmektedir.¹⁰⁸⁵

Emniyet Genel Müdürlüğü ise bu tür olayları ciddiyetle ele alıp takip etmiş, gerekli yazışmaları yapmaya özen göstermiştir. Örneğin 17 Şubat 1944 tarihli MİT'e yazılan bir yazıda Kars'ta ele geçirilen ve ayağında orak-çekiçli not bulunan muhabere güvercini hakkında bilgi verilmiş ve ele geçen notun tercümesi de yazıyla birlikte gönderilmiştir.¹⁰⁸⁶

Kuşların ve diğer bazı hayvan ve eşyaların casusluk amacıyla kullanılması ihtimali ve buna karşı yürütülen çalışmalar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmiş, Emniyet birimleri ve vatandaşlar yakın tarihe kadar bu konuda ilginç duyarlılık örnekleri sergilemişlerdir.

3- Alman Büyükelçisi Von Papen'e Suikast

Döneme damgasını vuran önemli iç güvenlik olaylarından birisi de Alman Büyükelçisi Von Papen'e yapılan suikast girişimidir. 24 Şubat 1942 sabahı Papen ile eşi her zamanki gibi evlerinden Alman Büyükelçiliği'ne Atatürk Bulvarı'ndan yürüyerek giderken, saat on sıralarında bir bombanın patlamasıyla yere yuvarlandılar. Bomba hemen arkalarında patlamışsa da ikisi de yara almamış,¹⁰⁸⁷ ancak arkalarında bulunan bir kadın yaralanmıştır. Telaşlanan suikastçı, daha silahını

---

¹⁰⁸⁴ **Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme**, s. 108. (Ek: 45). Bu döneme ait başka yazışmalar için Bkz.: **a.g.e.**, ss. 114, 118. (Ek: 46)

¹⁰⁸⁵ **A.g.e.**, s. 113. (Ek: 47).

¹⁰⁸⁶ **A.g.e.**, ss. 115, 116, 117. (Ek: 48).

¹⁰⁸⁷ **Tan** (25.02.1942).

kullanamadan elindeki bomba büyük bir gürültüyle patlayarak havaya uçmuş ve parçaları çevredeki bahçe duvarlarına, dallara yayılmıştı. Ankara'nın birçok yerinde duyulan patlamanın etkisi ile civar binaların camları kırılmış ve olayda iki de genç kız hafif yaralanmıştır. Papen'in olayı polise haber vermesi üzerine polis derhal olay yerine gelerek gerekli tahkikatı başlatmıştır.

Olaydan hemen sonra Dâhiliye Vekili ve Ankara Valisi Alman Büyükelçiliğine gittiler. Cumhurbaşkanı Özel Kalem Müdürü de, bizzat İnönü'yü temsilen elçiliğe gelmiş; öte yandan Hariciye Vekili Saraçoğlu ile Hariciye Vekâleti Genel Sekreteri Menemencioğlu da elçiliğe bizzat gelerek üzüntülerini ve tepkilerini dile getirmişlerdir.¹⁰⁸⁸ Olay yerinde yapılan araştırmalar sonunda, suikastçının bombayı atarken, bombanın elinde patlaması ile parçalanarak öldüğü anlaşılmış ve soruşturma hızla ilerlemiştir. Olayla ilgili 5 Mart'ta yapılan resmi açıklamada; suikastçının Üsküp Vilayetinin Dobrcan köyünden olduğu, Üsküp'te komünist olduktan sonra 6.10.1940'ta memleketimize gelerek İstanbul Hukuk Fakültesine kaydolduğu, 9.6.1941'de Türk vatandaşlığına kabul edildiği ve adının Ömer Tanlak, (Ömer Halilovic İsiç) (Ömer Tokat) olduğu; yakın arkadaşlarının da Yugoslavya doğumlu olduğu ve orada komünist olduktan sonra muhacir olarak memleketimize gelerek vatandaşlığımıza girmiş kişiler oldukları, olaya adı karışan yabancılar hakkında ise tahkikatın devam ettiği¹⁰⁸⁹ bildirilmiştir.

Türk polisinin von Papen suikastını çözmek için olağanüstü bir gayret sarfetmesi ve tahkikatı kısa sürede tamamlayarak olayın faillerini ele geçirmesi, o dönemin şartları içerisinde büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir. Mevcut tüm teknik imkanları kullanan polis, elindeki ipuçlarını da değerlendirerek, suikast sırasında ölen Ömer Tokat'ın kimlik bilgilerine ulaştı. "Bomba suikastını hazırlayanlar Von Papen ile beraber suikasta alet ettikleri Ömer'i de yok edeceklerdi. Fakat Türk zabıtası asıl mürettepleri bulmakta zorluk çekmemiştir."¹⁰⁹⁰ Suikastçının olay yerinde bulunan ayakkabısı, polis tarafından kimlik tespitinde en büyük ipucu olmuştur. "Ömer yok olmuştu. O söyletilemedi. Fakat onun ayakkabıları söylentildi. Bu ayakkabı vasıtasıyla suikast şebekesi ortaya çıkarıldı."¹⁰⁹¹ Polis ayrıca bütün taksicilerden, binen ve inenlerle ilgili bilgileri toplayarak tespit ettiği suikastçının iki

---

¹⁰⁸⁸ **Ulus** (25.2.1942).

¹⁰⁸⁹ **Ulus** (6.3.1942).

¹⁰⁹⁰ **Us, a.g.e.**, s. 510.

¹⁰⁹¹ **Us, a.e.**, s. 510.

Türk işbirlikçisinin, Üsküp doğumlu Abdurrahman Sayman ve Süleyman Sav olduğunu tespit etti. Bu şahıslar Çanakkale’de bir şilebe binmeye çalışırken, Anafartalar Karakolu’nda görevli taharri memurlarınca yakalandı. Sanıklar sorgularında suikastın amacının “Türkiye’yi Rusya tarafına imale etmek olduğunu, o vakit çok kan dökülmeksizin harbin kısa zamanda biteceği ve kendilerinin de müreffeh bir hayata kavuşturulacağı telkin edilmek suretiyle yapıldığını söylemişlerdir.”¹⁰⁹² Tahkikatı kısa sürede tamamlayıp sanıkların yakalanmasında gösterdiği olağanüstü gayret ve takdire değer faaliyetinden dolayı bir çok polise takdirname verilmiştir. Örneğin, İstanbul Emniyet Müdürlüğü emrinde görev yapan Birinci Sınıf Emniyet Amiri Mehmet Hidayet Koçak, İkinci Sınıf Emniyet Amiri Yaşar Sönmez, Başkomiser Mehmet Hasan Dinçman, Başkomiser Mehmet Aziz Kalyoncu, 20 Mayıs 1942 tarihinde ‘Takdirname’ ile ödüllendirilmiştir.¹⁰⁹³

Ömer Tokat'ın diğer suç ortakları olarak Sovyet Başkonsolosluğu'nda görevli iki Sovyet vatandaşı tutuklandı.¹⁰⁹⁴ İstanbul’daki Sovyet Konsolosluğu’nda stajer memur olarak çalışan Pavlov,¹⁰⁹⁵ Konsolosluğun etrafı asker ve polisle kuşatılmış bir biçimde adeta zorla dışarı çıkarılarak teslim alındı; Sovyet Ticaret Mümessilliği’nde Nakliyat Müşaviri Leonid Korlinov ise Kayseri’ye kaçarken yakalandı.¹⁰⁹⁶

Papen suikasti, Türk basınında Almanya lehine yazılar yazılmasına neden olurken, Sovyetler’e karşı bir polemik havası da oluşturuldu. Aradan kısa zaman geçtikten sonra başlayan suikast davasına Türk basını geniş yer ayırdı. Uzun süren duruşmalar boyunca basının veya kamuoyunun ilgisi dava üzerinden hiç eksilmedi.

Papen suikasti davası 1 Nisan’da başladı.¹⁰⁹⁷ İlk duruşmada Abdurrahman Sayman suçunu itiraf etti ve Sovyet ajanları ile ilişki kurduğunu anlattı.¹⁰⁹⁸ Buna karşılık Sovyet vatandaşı olan sanıklar, Abdurrahman ile Süleyman’ı hiç tanımadıklarını belirttiler. Mahkeme TASS Ajansı tarafından da eleştirildi; TASS

---

¹⁰⁹² Us, a.g.e., s. 510.

¹⁰⁹³ Recep Şahin, “Von Papen Suikasti”, **Polis Emeklileri Dergisi**, Yıl: 17, İstanbul, (01 Temmuz 1970), s. 217.

¹⁰⁹⁴ **Ulus** (2.4.1942).

¹⁰⁹⁵ Ankara Valisi Nevzat Tandoğan imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 2.6.1942 tarih ve 5285 sayılı bir yazıda, bomba hadisesi sanıklarından Georgi Pavlof ile münasebet kuran Sovyet istihbarat örgütü G.P.O. mensubu 52 kişilik bir liste göndermiştir. Bunlardan özellikle Zakharoff’un Von Papen suikastının başlıca müretteplerinden biri olduğu, olaydan sonra Suriye’ye kaçarak Sovyet ajanlarıyla birlikte komünist faaliyetlerde bulunduğu belirtilmiştir. Bkz.: **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11311-15.

¹⁰⁹⁶ **Ulus** (4.3.1942).

¹⁰⁹⁷ “Papen davası 1 Nisan’da başlayacak”; “Mahkeme aleni olacak.” **Ulus** (22.3.1942). “Papen’in davasına başlanıyor.” **Ulus** (1.4.1942).

¹⁰⁹⁸ **Ulus** (2.4.1942).

sanıkların (Sovyet vatandaşı olan Pavlov ve Kornilov'un) suçsuz olduklarını öne sürdü.¹⁰⁹⁹ Mahkeme uzun süre devam etti.¹¹⁰⁰ Duruşmalar esnasında Pavlov ve Kornilov'a avukat tutulmasına Mahkeme heyeti tarafından gerek görülmemesi, sanıkların dil bilmemesine karşın tercüman verilmemesi ve Sovyetler Birliği'nden gelen bir hukukçunun sanıklara müşavirlik yapması talebinin reddedilmesi mahkemeden yansıyan ilginç ayrıntılardı. Yine mahkemede "Abdurrahman ile Süleyman'ın kendilerine sorulan sorulara cevap vermemeleri –ya da verememeleri- ve sürekli olarak ilk ifadelerini tekrar edip durmaları da yeni yeni sorular uyandırmıştır. Mahkemede zaten varolan sorular aydınlanmadığı gibi, yeni yeni sorular da cevapsız olarak ortada kalmıştır."¹¹⁰¹

Mahkeme 17 Haziran'da yapılan duruşmada; Pavlov ve Kornilov'u 20'şer yıl ve Abdurrahman ile Süleyman'ı 10'ar yıl hapse mahkum etti. Ancak Mahkeme kararı 16 Ekim'de Temyiz tarafından bozuldu.¹¹⁰² Bunun üzerine mahkeme 4 Kasım'da ilk duruşmayı yaparak davaya yeniden başladı.¹¹⁰³

Mahkemenin ikinci safhasında suikast olayı daha ilginç bir durum aldı: Daha önce suçunu itiraf etmiş olan Süleyman Sav, Ömer Tokat'ın ölmediğini ve hatta onu olaydan sonra Ankara'da gördüğünü iddia etti. İddiasına göre parçalanmış kişi başkasıydı ve kendisini hiç kimse tanımıyordu. Aslında bu iddia ilk mahkeme sırasındaki duruşmalarda Ömer Tokat'ın parçalanmış kişi olmadığını iddia eden ve Ömer'i tanıyanlara ve onların verdikleri ifadelerle ayrıca bilirkişi raporlarındaki tariflerin farklılığına işaret eden Kornilov tarafından temellendirilmişti. Gerçekten Ömer Tokat'ın özellikleri ile parçalanmış kişinin saptanan özellikleri birbirinden tamamen farklı idi. Süleyman Sav, daha önceki ifadelerini de reddetti ve daha önce yalan söylemiş olduğunu belirtti. Türkçeyi iyi bilmediği için kendisine bir çevirmen verilmesi halinde işin gerçek yüzünü açıklayacağını belirtti. Mahkeme heyeti kendisine bir çevirmen vermediği gibi, iddiaların yalan olduğu kanısı ile üzerinde durmadı. Oysa Süleyman, Abdurrahman'ı da suçluyor ve onun söylediklerinin uydurma olduğunu öne sürüyordu. Mahkeme 23 Aralık'ta sona erdi; Pavlov ile Kornilov bu kez 16'şar yıl Abdurrahman ile Süleyman da 10'ar yıl hapse mahkûm

---

¹⁰⁹⁹ **Ulus** (7.4.1942).

¹¹⁰⁰ **Ulus** (9, 16, 17, 30.4; 7, 14, 21.5; 4, 11.6.1942). Toplam 10 duruşma yapılmış ve sanıklar için idam cezası istenmiştir.

¹¹⁰¹ Emin Karakuş, **İşte Ankara**, İstanbul, Hür Yayinevi, 1977, ss. 36-39.

¹¹⁰² **Ulus** (21.10.1942).

¹¹⁰³ **Ulus** (5.4.1942).

oldular.¹¹⁰⁴ Pavlov ve Kornilov diplomatik temaslar sonucunda 1944 yılında cezai sürelerini tamamlamadan ülkelerine iade edildiler.

Papen Suikastı davası sona ermesine rağmen olay tam olarak hiçbir zaman açıklığa kavuşmadığı gibi duruşmalar sırasında sorulan sorular cevapsız kaldı. Her yönü ile mahkemede çözülmesi gereken olayın tam açıklığa kavuşmaması, farklı yorumlara yol açtı. Suikastın neden ve kimler tarafından tertiplendiğine dair tartışmalar sonuçsuz kalmıştır. Bir iddiaya göre; 12 Mart 1942 tarihinde Ankara'daki suikast girişiminden iki hafta sonra İsviçre'deki Amerikan Maslahatgüzarı Huddle'nin, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta suikast girişiminin, Hitler'in onayıyla ve Himmler tarafından düzenlendiğini, ancak bu suikasti Rusların örgütlediğinin Türklere inandırıcı gelmesi için azami gayret gösterdiklerini; böylece, Türkiye'nin Amerikan-İngiliz-Rus dostluğundan tamamıyla ayrılıp Alman birliklerinin Türkiye'den geçmelerine izin vermeye ikna edilmesi işini kolaylaştırmayı umduklarını yazmıştır.¹¹⁰⁵

Papen, bu girişimin Sovyet ajanlarının işi olduğundan hiç şüphe etmediğini, olayın amacının, kendisinin Türkiye'nin tarafsız konumunu koruması yolundaki çalışmalarının hoşa gitmemesi nedeniyle; hem kendisinin ortadan kaldırılması, hem de Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesi ve Sovyetler'in kolayca Boğazlara inmesini sağlamak olduğunu belirtmiştir.¹¹⁰⁶ Ancak Papen'in iddiaları bir çok çelişkiyi içerdiğinden fazla tutarlı görünmemektedir. Çünkü "Papen bu sırada (1942 yılı) Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi için çabalamaktadır, yoksa tarafsızlığını korumak için değil. Ayrıca kendisinin öldürülmesi ile bir Türk-Alman savaşının başlayacağı olasılığı pek zayıf görünüyor. Türk-Alman ilişkilerinin en yakın döneminde, böyle bir olasılık akla pek yakın gelmemektedir."¹¹⁰⁷

4- Pera Palas Oteline Bomba Konulması

Üçlü Pakt'a katılan Bulgaristan'ın Mihver Devletleri saflarına geçmesi üzerine, İngiltere bu ülkeyle ilişkilerini kesti ve İngiltere'nin Sofya Büyükelçisi Rendell maiyetiyle birlikte ülkesine gitmek üzere 11 Mart 1941 tarihinde İstanbul'a

---

¹¹⁰⁴ **Ulus** (24.12.1942).

¹¹⁰⁵ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 439.

¹¹⁰⁶ Koçak, **a.e.**, s. 436.

¹¹⁰⁷ Koçak, **a.e.**, s. 436.

geldi. Elçinin plânı İstanbul üzerinden Mısır'a oradan da Londra'ya gitmekti. Elçiliğin kapanması nedeniyle kendisinin ve maiyetinin bagajları oldukça fazlaydı. 60 kişilik kabile bütün bu bagajları ile taksilere yerleştirerek, konvoy halinde Şişhane yokuşundan İstanbul'un en büyük otellerinden olan Pera Palas'a ulaştılar. Kabile tam otele girdiği sırada saat 21.35'te otele büyük bir gürültüyle bir patlama oldu. Patlamannın, elçinin otele geldiği bir zamanda meydana gelmesi, olayın siyasi bir suikast saldırısı olarak değerlendirilmesine yolaçtı. Rendell'in otele girmesinden on dakika sonra patlayan bomba üç kişinin ölmesine¹¹⁰⁸ ve on kişinin de çeşitli şekillerde yaralanmasına yolaçtı. Ölenlerden ikisi sivil polis, birisi de otel çalışanlarından bir bayan hizmetçi idi. Ancak İngiliz elçisi ile beraberindekilerden ölen ya da yaralanan olmadı. Elçi patlamadan on dakika önce odasına çıktığı için yara almadan kurtuldu. Büyük hasar meydana gelen otelin dış cephesi harap oldu, etraftaki birçok binanın da camları kırıldı. Tahminler bombanın, otel girişine bırakılan bir valiz içerisine yerleştirilmiş saatli bomba olduğu yönündeydi. Daha sonra Perapalas'ın arka tarafındaki asfalt yol üzerinde patlamamış bir saatli bomba daha bulundu ve etkisiz hale getirildi.

Olayda hayatlarını kaybeden polis memurları Reşad Mutlugün ve Mahmud Ardıç ertesi günü Bayazıt Camiinde kılınan öğle namazını müteakip Edirnekapı Şehitliğine defnedildiler.

Ertesi gün İstanbul gazeteleri patlayan bombayı, Türkiye'nin güvenliğine karşı düzenlenmiş bir suikast olarak değerlendirdi ve İstanbul'daki otellerde kalan bütün yabancıların sıkı bir kontrolden geçirilmesini isteyen yayınlar yaptılar. "Perapalas Oteline atılan bomba, Bay Rendell'in şahsına değil, memleketin emniyetine karşı yapılmış bir suikast diye telakki etmek lazımdır. Bu telakkiye göre

---

¹¹⁰⁸ Patlamada ölenlerin sayısı kimlikleri konusunda bazen kesinleştirilemeyen söylentiler çıkmış ve çeşitli iddialar ortalıkta dolaşmıştır. Bu ilginç iddialardan birisi ise şöyle: "Zengin ve nüfuzlu bir İngiliz, çok sevdiği kızını, savaştan uzak tutabilmek için tehlikesiz gördüğü Mısır'a yollayıp yatılı bir okula yerleştirmiş. Ama, bir süre sonra Mısır'da da savaş rüzgarları esmeye başlayınca kızını Kahire'den aldrıp Beyrut'taki bir okula naklettirmiş. Çok geçmeden Beyrut ve çevresi de tehlikeli yerler olmaya başlayınca bu sefer de tutmuş, o günlerde savaşta tarafsızlığını devam sürdürmekte olan ve başka ülkelere göre daha güvenli görünen İstanbul'a yollatmış. Kadere bakın ki, kızcağız da o akşam, tam o sıralarda Pera Palas Oteli'ne inmiş. Ama kader bu! Patlama sırasında ötekilerle birlikte o da havaya uçmasın mı? Ecel onu ta nerelerden Pera Palas'a kadar kovalamış ve evinden binlerce kilometre uzakta bile olsa yakasına yapışmış! Ne var ki, resmi bildiriye, ölenler arasında böyle bir İngiliz kızının adına rastlanmıyor. Ne derece doğru, ne derece hayal ürünü, bilemiyorum ama güzel bir hikaye." Tutel, **a.g.m.**, s. 26.

memleketteki yabancı ve şüpheli unsurlar üzerinde sıkı bir kontrol ve tasfiye tedbiri. İstanbul'da oteller yabancılarla doludur.”¹¹⁰⁹

Savcılığın hazırladığı tahkikat raporunda; içinde bomba bulunan çantanın, İngiliz elçisi Bulgaristan'dan hareket ederken bilinmeyen birisi tarafından elçi ile beraberindekilerin bagajları arasına karıştırılan iki çantadan birisi olduğu, ikincisinin patlamadan etkisiz hale getirildiği sonucuna varıldı. Daha sonra İngiliz Elçisi de hazırladığı raporunda bu raporu teyid etmiştir. İstanbul Emniyet Müdürü ise patlama olayını “Perepalas'ta vukua gelen müessif infilak hadisesi, umumi efkârda derin teessür uyarmıştır. Bu hadise etrafında kısmen İngilizlerle Türklerin arasını açmak, kısmen de Türkiye'yi harbe sokmak için Bulgarlar tarafından tertip edilmiş olduğu etrafında mütalaalar yürütülmekte ve Bulgarlara karşı derin nefret ve husumet hisleri izhar olunmaktadır. Bu hadisenin Bulgarlara karşı olan kini bir kat daha artırdığı muhakkaktır”¹¹¹⁰ şeklinde yorumlamıştır.

Bulgar yetkililer ise böyle bir suçlamayı kesinlikle reddetmişlerdir. Aynı şekilde Alman radyosu da patlayan bombanın Bulgaristan'da elçinin eşyaları arasına karıştırılmış olabileceği iddiasını reddederek elçinin suikaste uğramaktan korktuğu için yanında sürekli bomba taşıdığını ileri sürmüştür. Ancak daha sonra patlamamış başka bombaların da bulunması Almanların bu iddialarını çürütmüştür.

Yönetimin basın üzerinde asayiş olaylarıyla ilintili olarak uyguladığı sıkı denetim bu olayda da kendini gösterdi. Örfi İdare Komutanlığı'ndan “İnfilak hadisesi büyütülmeyecek, sadece olayın vuku bulduğunu belirlemekle yetinilecek; ölü ve yaralıların fotoğrafları verilmeyecek”¹¹¹¹ talimatı verildi. Ancak bu talimat geldiğinde gazeteler basıma girmiş durumdaydı. Ertesi sabah (12 Mart 1941) bu haber, Ulus ve Cumhuriyet haricindeki bütün gazetelerde ayrıntılarıyla basılmıştır. “Ulus hükümetin sesi olduğundan meseleyi büyütmemiş, Cumhuriyet ise, belki bir yıl önce 3 aya yakın Örfi İdare'ce kapalı tutulduğundan, belki de sayfa bağlama işinde geç kaldığından, haberi ilk sayfada değil de içeride vermiş ve heyecan uyandırıcı fotoğraf kullanmamıştı. Böylece bu iki gazete haricindeki on gazete iki gün süreyle kapatılmıştır. İdare-i örfiye o kadar munis idi ki, gazeteciler mevcudiyetini unutmıştu. Bu karar çok şiddetli geldi”¹¹¹².

---

¹¹⁰⁹ Us, a.g.e., s. 464

¹¹¹⁰ E.G.M.A., İstanbul Emniyet Müdürü Muzaffer Akalın'ın Emniyet Umum Müdürlüğü'ne gönderdiği 14.3.1941 tarih ve 5309 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

¹¹¹¹ Kabacalı, a.g.m., s. 964.

¹¹¹² Us, a.g.e., s. 464.

Bu olaydan sonra 580.000 lira zarar uğrayan Pera Palas, tazminat davası açtığı halde, davayı İngiltere'den takip ettirebilme olanağı bulamadığı için zararı sineye çekmek zorunda kalmıştır.¹¹¹³

5- Sınırların Güvenliği ve Kaçakçılık Olayları

7 Ocak 1932 tarihli ve 1918 sayılı Kanun hükümlerine göre; kaçakçılığın men ve takibi, en büyük mülki amirin sorumluluğunda başta polis ve jandarma olmak üzere tüm genel ve hususi kolluk kuvvetlerine hatta gerektiğinde askeri birliklere verilmiş bir görevdi. Bu görev Gümrük Muhafaza teşkilatı olan sınırlarda ve gümrük mıntıklarında, kaçakçılığın men ve takibi kanuna göre Gümrük Muhafaza kıtalarının görevi idi. Bu mıntikalardan kaçabilen kaçakların takibi de gümrük muhafaza ve sınır kıtaları ile, mahalli zabıtaya aitti.¹¹¹⁴ Diğer sınırlarda bu görev sınır kıtalarıyla, idare amirlerine verilmişti. Ancak bunların gereği gibi çalışıp çalışmadığını kontrol etmek, vazifelerinde ihmal görülenleri mahkemeye vererek iyi çalışmalarını sağlamak ise valilere aitti.

Savaşla birlikte sınırlarda meydana gelen kaçakçılık olaylarının artması üzerine, hükümet güvenlik güçlerini motive etmek ve böylece kaçakçılıkla daha etkin mücadele edebilmek için 28 Nisan 1941 tarihinde kaçakçılığın takibinde ve muhafaza işlerinde büyük yararlılığı görülenlere verilecek ikramiyeyi düzenlemek üzere bir nizamname yayınlamıştır.¹¹¹⁵

Sınırlarda asayişsizliğin egemen olduğu savaş yıllarında, ülkedeki mevcut ekonomik bunalım ve bazı temel maddelerin yokluğu, Doğu bölgelerinde kaçakçılığın artmasına sebep olmuştu. Rusya haricinde Bulgaristan, Yunanistan, İtalya, Suriye, Irak ve İran ile sınırların güvenliği konusunda karşılıklı anlaşmalar yapılmıştı. “1937’de İran ile imzalanan Suçlu Mübadelesi anlaşması ve 1940’da Hoy’da imzalanan Hudut Hadiselerinin İzalesine Matuf Protokolle hudut üzerindeki köylerde silah araması yapılmasını ve silah toplanmasını derpiş ettiği gibi hududun iki tarafındaki 3 kilometrelik sahaya da sürülerin sokulmamasını”¹¹¹⁶ öngörüyordu.

---

¹¹¹³ Tutel, **a.g.m.**, ss. 25-26.

¹¹¹⁴ Alyot, **a.g.e.**, s. 862.

¹¹¹⁵ Alyot, **a.e.**, s. 1005.

¹¹¹⁶ S. Hikmet Kümbetlioğlu, “Hudutlarımızın İdaresi”, **Polis Dergisi** Yıl: 31, Sayı: 336 (1 Mart 1944), s. 5.

Savaşın başlamasıyla birlikte özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimize sınırı bulunan İran, Irak, Suriye hudutlarından yoğun bir şekilde kaçakçılık olayları yaşanmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye'de zor bulunan çay ve gazyağı ile İran'dan sıkıntısı çekilen şeker, et ve ilaç gibi maddelerin, sınırda yaşayan köylüler tarafından takas yoluyla kaçakçılığı yapılmaktaydı. Bu temel maddelerin doğu bölgelerinde başka şekilde temin edilmesi mümkün olmadığından görevliler çoğu zaman buna göz yummaktaydı.¹¹¹⁷ Bölgede yapılan hayvan kaçakçılığında özellikle koyun kaçakçılığı önemli yer tutuyordu. Bazen aşiretler birbirlerinin sürülerini talan ediyorlar veya genellikle birbirleriyle danışıklı olarak kaçakçılığı gerçekleştiriyorlardı. “Hatta sınırdaki görevlilere düzenli olarak, mesela koyun başına bir lira gibi bir rüşvet verildiği de söylenirdi. Anlaşmalı olarak koyunları İran'a satan sürü sahibi, ertesi gün telaş içinde ilçe merkezine gelir, resmi makamlara başvurarak sürüsünün çalındığını bildirirdi. İçişleri Bakanlığı sürü kaçırmalarına bir tedbir olmak üzere, otlatılmak istenen sürülerin sınıra on kilometreden daha yakın yerlere götürülmemesini emretti. İran'daki sürüler de sınıra yaklaştırılmazlardı.”¹¹¹⁸

İran sınırında olduğu gibi Türkiye-Suriye sınırında da kaçakçılık olayları yoğun olarak yaşanmıştır. Dönemin Başbakanı İnönü hatıratında 1930'lar boyunca Suriye sınırındaki asayişsizlik ile Irak sınırındaki görece sükuneti kıyaslarken “Suriye'deki Manda idaresi Suriye ile Türkiye arasında yakın ve dostça münasebete mani olmak için bu kargaşalığa müsamaha gösterdiğini”¹¹¹⁹ söylemektedir. Suriye sınırındaki asayişsizlik polis kuvvetlerinden bağımsız olarak doğrudan uluslararası arenada halledilmeye çalışılmıştır. Ancak “Suriye sınırının çizilmesinden sonra, sınırın her iki tarafında yer alan parçalanmış aileler bahsi, otlak, emlak ve meraların kullanımında zaman zaman sorunlar çıkmış, güvenlik güçleri bu olaylara müdahale etmiştir.”¹¹²⁰ Gerek Hatay'ın Türkiye'ye katılması gerekse başlayan İkinci Dünya Savaşı, Suriye sınırında çok fazla olmayan kaçakçılık ve tecavüz olaylarının 1939'dan itibaren artmasına neden olmuştur. Özellikle yoğun bir şekilde hayvan kaçakçılığı yapılmıştır. “Suriye hududumuzdan 1940 yılı içinde 5539, 1941'de 7707, 1942'de 10777, 1943'te 7866 ve 1944'te ise 11442 hayvan aşırılmıştır. Yapılan devamlı teşebbüsler sonucunda bunların 1940'ta 1278'i, 1941'de 2060'ı, 1942'de

---

¹¹¹⁷ Goloğlu, a.g.e., s. 203.

¹¹¹⁸ Goloğlu, a.e., s. 203.

¹¹¹⁹ İsmet İnönü, **Hatıralar**, 2. Kitap, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1987, s. 271.

¹¹²⁰ Kümbetlioğlu, “Hudutlarımızın İdaresi”, s. 6.

3050'si, 1943'de 1798'i, 1944'te 5409'u geri alınmıştır. Suriyeli kaçakçılarla bu bölgede yaşayan vatandaşlar arasında silahlı çatışmalar yaşanmaktadır.”¹¹²¹

Suriye sınırında yaşanan olaylar sadece hayvan kaçakçılığı ile sınırlı değildi. Türkçe ezan zorunluluğu ve şapka giymeyi zorunlu kılan kanunun kabulünden sonra Hatay'da ciddi tartışmalar başladı. Türkiye'deki siyasi iradenin uygulamalarına tavrı alanlar ve gerçekleştirilen devrimlerden hoşnut olmayan birçok köy halkı, neredeyse tamamen köylerini boşaltarak, Hatay'ın Anavatan'a katılma sürecinin başladığı 1938-1939 arasında Suriye'ye göç ettiler. O dönemde gidenlerin sayısının 6-7 bin kadar olduğu tahmin edilmektedir.¹¹²² Hatay'dan ayrılan Türklerle yurdun değişik kesimlerinden kaçarak Suriye'ye sığınan insanlar, Şam yakınlarındaki mahalleye yerleştiler. Bu göç edenler arasında Şeyh Sait isyanına adı karışanlar da vardır. 1925 yılından sonra isyanlarda ve karışıklıklarda yer alan binlerce kişi Suriye'ye iltica etmişler ve Türkiye dönemiyorlardı. “Türkiye'deki içtimai reforma esasen bunların reislik ve ağalık nüfuzlarını ve dolayısıyla menfaatlerini ortadan kaldırmış olduğu gibi şeyh, mürşit ve mürteci hocaların gelirlerini de kesmişti. Bu adamlar kendi menfaatlerini, yabancı otoritelerin de oyuncağı olmak suretiyle, Türk bölgelerini daimi rahatsız etmek, hudut ötesini ve daha içerileri soygun, çapul ve talanlarla bizar eylemek suretiyle temine yelteniyorlardı.”¹¹²³

Bu insanlar çoğu zaman Suriye makamlarınca teşvik ve destek de görüyorlardı. “Her giden ev, arazi, köy ve silaha sahip oluyor. Hatta kendisine yaptığı şekavetin büyüklüğüne göre muayyen ve mukannen bir maaş bağlanıyordu. Bu serserilerin 18 seneden beri hudut vilayetlerimizde, Diyarbakır Siirt, Bitlis, Malatya gibi iç bölgelerimizde faciaların haddi hesabı yoktur. Bunlara Ermeni ve Asurîleri de ilave etmek lazımdır.”¹¹²⁴ Suriyeli yetkililer bu şahısların teslim edilmesi konusunda gevşek davranmakta ve girişimler sonuçsuz kalmaktadır. “Bazen bu şahısların siyasi mülteci, bazen de Suriye tebaası olduğu yolunda cevaplandırılmış ve bazen de içlerinden bir kaçının Beyrut'a, Şam'a gönderilmesi veya tetkiki gibi neticeler vermiştir.”¹¹²⁵

---

¹¹²¹ S. Hikmet Kümbetlioğlu, “Hudutlarda Hayvan Kaçakçılığı, (Sebepler, Tedbirler)”, **Polis Dergisi** Yıl: 31, Sayı: 341 (Mayıs 1945), s. 7.

¹¹²² M. Yaşar Durukan, “Sakıncalı Türkler: Ankara'ya söyleyin bizi vatandaş yapınlar”, **Aksiyon Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 480 (16 Şubat 2004), (Çevrimiçi), <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=11175&yorum=780>, 12.07.2006.

¹¹²³ Kümbetlioğlu, “Hudutlarda Hayvan Kaçakçılığı, (Sebepler, Tedbirler)”, s. 10.

¹¹²⁴ Kümbetlioğlu, **a.m.**, s. 10.

¹¹²⁵ Kümbetlioğlu, **a.m.**, ss. 6-7.

Adı geçen bu sınırlarımızda yaşanan bu hadiselerden dolayı bu ülkelerle sağlıklı bir sınır politikası yürütülememesine karşın Sovyet hududunda nispi bir düzen hâkimdir. Bunun sebebi, “8 Kânunuevvel 1926’da Kars’ta imza edilen (Hududu teşkil eden nehir, çay ve dere sularından istifadeye dair) mukavelenin muhtelif maddelerinin zaman zaman tatbikinden dolayıdır.”¹¹²⁶ Sınırlarımızda yaşanan bu asayişsizlik 1943 yılında Türkiye-İran sınırında yaşanan trajik bir olayla bir kez daha gözler önüne serilmiş oldu.

6- Özalp–33 Kurşun Olayı

Özalp, Van'a 84 kilometre ve İran sınırına 10 kilometre uzaklıkta bulunan bir ilçe merkezi idi. Burada kuzeyden güneye uzanan engebeli bir araziye ve her yerde geçit vermeyen bir yapıya sahip olan Türk-İran sınırında birkaç aşirete mensup halk yaşıyordu.

1943 senesi öncesinde, Türk-İran sınırında, talan ve yağma olayları yaşanmaktaydı. Sınır boyunca yer alan beldelerde görev yapan Türk mahalli idarecileri, İranlılar tarafından hudutlarımıza karşı girişilen bu olayları önleme ve İranlı çapulculara misilleme yapmak amacıyla, silahları jandarma teşkilatı tarafından verilmiş bir çete kurmuşlardı. Ancak İçişleri Bakanlığı Van valiliğine bu çetelerin dağıtılmasını emrettiği halde Özalp Kaymakamı Hilmi Tuncel, bu emri fiilen dinlemeyerek çeteyi dağıtmamıştır.

2 Haziran 1943 tarihinde, İranlı bir aşiret reisi olan Milan’lı Mehmedi Misto'nun sınırdaki gür otlu yasak yerlerde otlattığı sürüsü Türkiye'ye kaçırıldı. “Denildiğine göre; hayvanların bir kısmı sivil halk arasında paylaşılmış, bir kısmı da asker kazanına girmiş. Mehmet Misto da bir mektup yazarak hem çalınan sürüsünün geri verilmesini istemiş, hem de sürü kaçırma işinde Memikan Aşiretini suçlamıştı.”¹¹²⁷

Ancak Misto’nun bu talebi Türk yetkililer tarafından reddedilince Misto, 6 Temmuz 1943 tarihinde İran içindeki diğer bazı aşiretlerin de yardımıyla Türk hudutlarını geçerek Özalp ilçe merkezinin 1.5 kilometre yakınındaki otlakta otlamakta olan, Özalp halkına ait 406 baş hayvanı İran'a kaçırdı. Bunun üzerine

---

¹¹²⁶ Kümbetlioğlu, “Hudutlarda Hayvan Kaçakçılığı, (Sebepler, Tedbirler)”, ss. 6-7.

¹¹²⁷ Goloğlu, a.g.e., s. 204.

derhal harekete geçen askeri yetkililer, silahlandırılmış 17 kadar köylü ile üç Gümrük Muhafaza Memurunu da alarak yola çıktı. İki taraf arasında hava kararınca kadar süren silahlı çatışmada bir erle sekiz sivil öldü, bir onbaşı ağır yaralandı. Bunun üzerine ertesi gün iki süvari takımı Ağır Makineli Tüfek Bölüğünün de desteği ile hemen yola çıktı. Sınırın yakınına gelindiği zaman karşıda İran sınırı içerisinde 200 kadar atlı görüldü. Karşılıklı açılan ateş sonucu karşı tarafın ateş üstünlüğü karşısında Jandarmalar geri çekilmek zorunda kaldı.

Kaymakam Hilmi Tuncel; hangi sebeple ve kim tarafından yapılmış olursa olsun, kaçırılan sürüyü ancak Milan Aşireti Reisi Mistoyu tehdit yoluyla bulabilecekleri kanısında olduğundan, Mistoyu baskı altına alabilmek için Özalp'daki akrabalarını tutuklamaya karar verdi. Vali Hamit Onat, Özalp Kaymakamı ile bir kez de telefonda konuştuktan sonra tutuklama emir ve müsaadesini verdi.¹¹²⁸ Bundan sonra güvenlik güçleri Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu'nun ilgili hükmüne göre geniş çaplı bir tutuklamaya girişti. Tutuklanan insanlara yüklenen suç şudur: "İran'dan gelen yağmacılara yataklık etmek ve o sırada İran sınırını işgalinde bulunduran Rus kuvvetlerine bilgi sızdırmak".¹¹²⁹ Tutuklanan 38 kişi Özalp Mahkemesi'ne sevk edilmiş, bunlardan beşi tutuklanarak gerisi serbest bırakılmıştır. Serbest bırakılan köylüler Valiliğe şikâyette bulunmuşlardır.

Bu toplamadan iki gün sonra 3. Ordu Komutanı Orgeneral Mustafa Muğlalı, Vali ile birlikte Özalp'e geldi. "Mustafa Muğlalı Van'a dönüşünde Ankara ile bir telefon görüşmesi yapmış, sonra Valiye tutuklananların öldürülmesi gerektiğini bildirmiş, Vali de durumdan Diyarbakır'daki Genel Müfettiş Avni Doğan'ı haberdar etmiş. Bunun üzerine Genel Müfettiş Avni Doğan, Özalp'a gelip ilgililerden bilgi almış ve denildiğine göre; tutuklulara suçsuz olduklarını, serbest bırakılacaklarını söylemiş, Van'a gitmiş. Gece de Orgeneral Mustafa Muğlalı ile gizli bir konuşma yapmış. Söylentilere göre; Org. Mustafa Muğlalı, 'Ben emri yüksek yerden aldım' demiş."¹¹³⁰

Yapılan sorgular neticesinde bazı tutuklular serbest bırakıldı, ancak 33 kişinin tutuklanmasına karar verildi. Bir tanesi kadın olan tutuklular, Tabur Komutanı tarafından Kaymakamlıktan teslim alındı, kadın olan tutuklu muhafazası için bir yeddiemin'e bırakıldı. 30 Temmuz 1943 günü teslim alınan 32 kişi, gizli giriş ve

¹¹²⁸ Goloğlu, a.g.e., s. 205.

¹¹²⁹ Ali Rıza Akbıyıklıoğlu, **Demokrasi ve İsmet Paşa**, Ankara, Filiz Matbaası, 1986, s. 33.

¹¹³⁰ Goloğlu, a.g.e., s. 205.

çıkış yerleri tespit ettirmek üzere Çili Mevkii'ne götürüldü. Askerlere tutuklulardan kaçmaya çalışan olursa, ateş etme emri verilmişti. Böylece; “30.7.1943 günü sabahı, Özalp ilçesinin Çili mevkiinde Seyfo Geçidi denen yerde 11 ve 21 kişilik, birbirini görmeyen iki grup halindeki 32 kişi, Teğmen Ekrem'in verdiği işaretle kurşuna dizilmek suretiyle öldürüldü. Sanki düşünülen şey olmuş gibi önceden düzenlenmiş olan tutanak işleme konu ve tutanakta, tutuklanan 33 kişinin sınıra getirildiği ve bu sırada karşıdan ateş edildiği, iki ateş arasında kalan tutukluların vurulup öldükleri yazılı idi.”¹¹³¹

Ancak kurşuna dizilen 33 kişiden birisi yaralı olarak kaçıp sınırı geçmiş, İran toprağında Milan Aşireti Reisi Mehmet Misto'ya sığınmıştı. Böylece olay herkes tarafından duyulmuş oldu. Ancak olayla ilgili çeşitli makamlara şikayet dilekçeleri verilmesine rağmen uzun yıllar herhangi bir işlem yapılmadı.¹¹³²

7- Türkiye'ye Mülteci Akını

İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte özellikle de 1941'den itibaren komşu devletlerin savaş alanı içerisine girmesinden sonra, bu devletlerden kitleler halinde binlerce insan, kurtuluş ve yaşama imkânları bulmak ümidiyle ülkemize sığınma talebinde bulunmaya başlamıştı. Özellikle doğu sınırlarımızdan mülteci

¹¹³¹ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 206.

¹¹³² Demokrat Parti'nin baskısıyla açılan bir soruşturma neticesinde 1949 yılında Orgeneral Mustafa Muğlalı askeri mahkemede yargılandı. Muğlalı emri kendisinin verdiğini söyleyerek suçunu itiraf etti. Bkz.: **Milliyet** (7/8.3.1974). Mahkeme sonunda 33 kişinin öldürülmesinden sorumlu bulunarak idama mahkûm olan Muğlalı'nın cezası daha sonra yaşı nedeniyle 20 yıl hapis cezasına çevrildi. 11 Aralık 1951 tarihinde Yargıtay kararını beklerken cezaevinde hayatını kaybetti. 1956 yılında Özalp Olayı yeniden gündeme geldi ve Meclis Soruşturması açılmasına karar verildi. Soruşturmayı yürüten Alt Komisyonun hazırladığı rapor'da; İsmet Paşa ve diğer ilgililerin suçluluklarına dair kuvvetli delil bulunmadığı, ancak kendilerinin olay ile bağları ve olaya iştirakleri, bir kanaat olarak belirtilmiştir. Bkz.: Akbıykoğlu, **a.g.e.**, s. 35. Ayrıca, raporda Muğlalı'nın, olağanüstü yetkili bir Hükümet Komiseri rolünde hareket edebilme, sanıkların mahkemesiz öldürülebileceklerine ve bunun için hiçbir takibe tabi tutulmayacağına dair cesareti İnönü'den aldığı yorumu yapılmıştır. Bkz.: Akbıykoğlu, **a.g.e.**, s. 35. Karma Komisyon üyeleri olaya, “Türkiye'de hüküm süren idari ve siyasi zihniyetin ve bilhassa insan ve vatandaş hak ve hürriyetleri anlayışının sebebiyet verdiğine, olayın oluşundan sonra ise facianın örtbas edilip sorumlularının gizlenmesi yolunda o zamanın iktidarına mensup vazifeli kişilerin büyük gayretler sarf ettiklerine” kanaat getirdiklerini ve Özalp olayı diye adlandırılan bu olayın başından itibaren düşünülmüş tertiplenip uygulanmış, hunharca bir cinayetten başka bir şey olmadığını ifade etmişlerdir. Bkz.: Akbıykoğlu, **a.g.e.**, s. 36. Ancak Özalp olayı aradan geçen yıllara rağmen üzerindeki şüpheler tam olarak açıklığa kavuşturulamamış ve o döneme ait önemli ama faili meçhul bir iç güvenlik olayı olarak akıllarda kalmıştır. Genelkurmay Başkanlığı da ölümünden 46 yıl sonra, 1997'de Muğlalı'nın itibarını iade etmiş ve Harp Akademileri'nin bahçesine büstünü diktirmiştir. 6 Mayıs 2004 tarihinde Özalp'taki Jandarma Hudut Tabur Komutanlığı'nın adının, 'Orgeneral Mustafa Muğlalı Kışlası' olarak değiştirilmesi tartışmanın yeniden gündeme taşınmasına neden olmuştur. Bkz.: **Radikal** ; **Milliyet** (13.5.2004).

girişini diğer sınırlarımıza göre daha fazlaydı. “Yüz bine yakın mülteciye melce olan memleketimizde de bu vaziyet karşısında teşkiller oluşturulmuş, vasıtalar hazırlanmış ve tedbirler alınmıştır.”¹¹³³ Ancak, bu insanların yaşesi, barındırılması ve nakledilmeleri büyük sıkıntı doğurmuş, iller bu ihtiyacı kendi imkanları ile karşılamakta zorlanmışlardır. Bunun üzerine Emniyet Umum Müdürlüğü, bazı illere mevcut bütçe imkanları dahilinde para göndermiş, ancak birçok ilde yaşanan sıkıntılar önlenememiştir.¹¹³⁴ Mülteci akını sonraki yıllarda da artarak devam etmiş, bunların yiyecek ve yatacak yer ihtiyacının karşılanmasında büyük sıkıntılar çekilmiştir.¹¹³⁵

Mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamada yaşanan sorunların yanı sıra “savaş yıllarında yüzlerce kilometre uzunluğundaki irtibat ve devriye imkânı olmayan hudut bölgelerinde güvenlik güçlerinin kontrol etmesi çok zordu. Bu yüzden ne iltica akınlarını önlemek ve ne de gelenleri mesul amirlerin nezaret ve direktifleriyle muntazam sevk etmek imkânı hâsıl oldu.”¹¹³⁶

Bu ilticaların güvenlik açısından doğurduğu bazı sakıncalar polisi tedirgin etmiştir. Çünkü bu mültecilerin arasına karışan bazıları casusluk maksadıyla Türkiye’ye giriş yapmaktadır. Bu konuda İçişleri Bakanlığında, 4. Umumi Müfettişliğine gönderilen bir tamimde,¹¹³⁷ şark hudutlarından (Rusya ve İran) gizlice giren veya teslim olan mültecilerden, casusluk için gelen ancak delil olmadığı için mahkum edilemeyen mültecilerin iadesinin uygun olmadığı, bunların 4. Umumi Müfettişliği emrinde tutulması gerektiği belirtilmiştir. Sonraki yıllarda, hudutlardan gizlice yurda giren veya iltica namı adı altında sokulan eşhas haklarında Emniyet Müfettişliğince tetkikat yapılmasına ve bunlardan casuslukları tespit edilenlerin (İran ve Sovyet hududundan girenler müstesna) geldikleri yere iade edilmesine karar verilmiştir.¹¹³⁸ Örneğin 1943 yılında, Kars’tan Doğu Emniyeti Başmüfettişliğine sevk edilerek haklarında inceleme evrakı ile askeri mahkemeye verilen 38 kişi ile

¹¹³³ S. Hikmet Kümbetlioğlu, “İlticalar”, **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 338 (Eylül 1944), s. 13.

¹¹³⁴ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11311-24, Kardeks No: 46015.

¹¹³⁵ E.G.M.A., 4. Umumi Müfettişi V. Abdullah Savaş imzasıyla Dahiliye Vekaletine yazılan 27.7.1943 tarih ve 261 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11311-24, Kardeks No: 46015.

¹¹³⁶ Kümbetlioğlu, “İlticalar”, s. 17.

¹¹³⁷ E.G.M.A., Dahiliye Vekaletinin 4. Umumi Müfettişliğine gönderdiği 5.8.1940 tarih ve 36950 sayılı tamim, Arşiv Dosya No: 11311-24, Kardeks No: 46015.

¹¹³⁸ E.G.M.A., Emniyet Umum Müdürlüğü Birinci Şube Müd. V. İmzası ile Umum Müdürlük Yüksek Makamına gönderilen 17.11.1942 tarih ve 7511 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11311-24, Kardeks No:46015.

casusluktan inceleme yapılan 5 kişi vardır.¹¹³⁹ Benzer şekilde 1944 yılında da Rusya'dan 4 kişi daha iltica etmiş, bunların çoğunluğu casusluk şüphesiyle askeri mahkemeye sevk edilmiş, iaşeleri yerel imkanlarla karşılanmaya çalışılmıştır.¹¹⁴⁰

İltica eden kişilerin sadece casusluk yapmasından değil ülkede siyasi propaganda yapmasından da endişe edilmekte, bu nedenle gerekli tedbirler alınmaktadır. Rusya'dan iltica eden 42 kişi, komünizm propagandası yapabilirler endişesiyle Elazığ-Van Demiryolunda çalıştırılması uygun görülmemiş, başka yerlerde istihdam edilmeleri sağlanmıştır.¹¹⁴¹

Polise ve jandarmaya düşen görevlerden bir diğeri ise Türkiye'ye muhacir, mülteci, göçebe ve nakil yoluyla gelenlerin iskanında yaşanan olaylara müdahale etmektir. Bu insanlara ayrılan veya verilen yapı ve topraklar kimin işgali altında olursa olsun vali veya kaymakamın yazılı emriyle boşaltılıp kendilerine teslim etmek görevi güvenlik güçlerine verilmişti. Bu insanları, kendilerine karşı yapılabilecek saldırılardan korumak yine güvenlik güçlerinin göreviydi.

Türkiye iltica etmek isteyen hemen herkese kapılarını açmakla birlikte bazen de seçici davranıyordu. "Siyasi mülteciler umumiyetle kabul edilmektedir. Diğer sivil mülteciler arasında bazen bir tefrik yapılmakta ve ancak (memleketlerinde mevkii ve şahsiyet sahibi) olanlar yurda alınmaktadır. Mübadil Rumlar, Çerkezler, Araplar, Nasturiler, Ermeniler, Kürtler gibi anasırla iskan kanununda muhacir olarak kabul edilmeyeceği yazılmış bulunan çingeneler yurdumuza [mülteci olarak] kabul olunmamaktadır."¹¹⁴² 1938 tarihli ecnebilerin Türkiye'de ikamet ve seyahatleri hakkındaki kanunda; mübadil Rumların, Optanların,* Batı Trakyalı ve Adalı Türk yabancıların, Romen tebaalılarının Türkiye'ye giriş ve ikamet süreleri ayrı ayrı belirlenmiştir.¹¹⁴³ Bahsi geçen 14 Haziran 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskan Kanununa göre muhacir ve mülteci olarak kabul edilmeyecekler; Türk kültürüne

---

¹¹³⁹ E.G.M.A., Kars Valisi Hüdai Karataban imzası ile Dahiliye Vekaletine yazılan 25.3.1943 tarih ve 774 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11311-24, Kardeks No: 46015.

¹¹⁴⁰ E.G.M.A., Umumi Müfettişi Korg. Muzaffer Ergüder imzasıyla Dahiliye Vekaletine yazılan 23.6.1944 tarih ve Elazığ:256/1949 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11311-24, 4, Kardeks No:46015.

¹¹⁴¹ E.G.M.A., Umumi Müfettişi Korg. Muzaffer Ergüder imzasıyla Dahiliye Vekaletine yazılan 20.12.1943 tarih ve Elazığ:496 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11311-24, 4, Kardeks No: 46015.

¹¹⁴² Kümbetlioğlu, "İlticalar", s. 16.

* Aslen Hataylı olup hıyar hakkını (*seçim hakkı, bir işi yapıp yapmamada serbestlik*) Suriye ve Lübnan lehine kullanmış ecnebilere verilen ad. Bkz.: Alyot, a.g.e., s. 1075.

¹¹⁴³ Alyot, a.g.e., ss. 1075-1076.

bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, göçebe çingeneler, memleket dışına çıkarılmış olanlar olarak sayılmaktadır.¹¹⁴⁴

Diğer ırklara mensup mültecilerin kabulü konusunda katı ve seçici davranan yetkililer Türk ırkından olan mültecilere kolaylıklar sağlamakta ve yerleşme imkânı tanımaktadır.¹¹⁴⁵ Her ne kadar Bakanlar Kurulu 14.8.1941 tarihinde Yunanistan'ın Batı Trakya kısmından kaçarak Türkiye'ye iltica eden Türklere vatandaşlık verilmesini kabul etse de prensip olarak bu göçün önüne geçilmesinin doğru olacağına, hatta göç edenlerden iadesi mümkün olanların geri iadesine karar verilmiştir.¹¹⁴⁶ Kimlerin ve hangi ülke halkının Türk kültürüne bağlı sayılacağı ise yine Bakanlar Kurulu kararıyla belirleniyordu. Örneğin, Bakanlar Kurulu Türk ırkından olmadığı halde Akdeniz ve Ege denizlerindeki adalar halkından iltica edenlerin kabul edilerek mülteci muamelesi görmesini kararlaştırmıştır.¹¹⁴⁷

Kendilerine kolaylık sağlanan bir diğer mülteci grubu ise yabancı ülke ordu mensuplarıydı. 15.8.1941 tarih ve 4104 sayılı Muharip yabancı ordu mensuplarından Türkiye'ye İltica Edenler Hakkındaki Kanun, Türkiye'ye iltica eden yabancı ordu mensuplarıyla ilgili düzenlemeleri içermektedir. "İkinci Dünya Savaşı yurdumuza karadan, havadan ve denizden onbinlerce asker ve sivil mülteci getirmiş; hava, kara ve deniz nakil vasıtalarıyla gelen bu mültecilerin hepsi yurdumuzda çok büyük bir lütufkârlık ve misafirperverlikle karşılanmışlardır."¹¹⁴⁸

"Savaş yıllarında civarda gemisi batan veya uçağı düşen müttefik ve mihver devletlerin ordularına mensup asker ve subaylar sık sık Türkiye topraklarına sığınırldı ve yeniden birliklerine ulaşana kadar bunlar büyük şehirlerin hayatına karışır, eğlence yerlerine devam ederlerdi."¹¹⁴⁹ 1938 tarihli ecnebilerin Türkiye'de ikamet ve seyahatleri hakkındaki kanun gereği Türk topraklarına iniş yapmak zorunda kalan veya düşen uçaklar içindeki yabancı ordu mensupları, inişi gerektiren sebep ortadan kalkıncaya kadar buldukları yerde üniformalarını giyebilirlerdi.¹¹⁵⁰

¹¹⁴⁴ Bu kanunda Türk soyundan olup Türkiye'de yerleşmek maksadıyla, dışarıdan münferiden ve müctemian gelenler, meskun veya göçebe fertler muhacir olarak, Türkiye'de yerleşmek maksadıyla olmayıp, bir zaruret ilcasıyla muvakkat oturmak üzere sığınanlar da mülteci olarak tanımlanmaktadır. Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, ss. 1040-1051.

¹¹⁴⁵ Kümbetlioğlu, "İlticalar", s. 21.

¹¹⁴⁶ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 14.8.1941 tarih ve 2/16436 sayılı karar, Dosya No: 97. (Ek: 50)

¹¹⁴⁷ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 14 Mayıs 1941 - 2/15802. 19.9.1939 tarih ve 2/11966 sayılı kararnameye ek, Arşiv Dosya Fon Kodu: 30..18.1.2

¹¹⁴⁸ S. Hikmet Kümbetlioğlu, "İlticalar (Askeri Mülteciler)", **Polis Dergisi** Yıl: 31, Sayı: 339 (Birinci Kanun 1944), s. 9.

¹¹⁴⁹ Ortaylı, **a.g.m.**

¹¹⁵⁰ Alyot, **a.g.e.**, s. 1078.

Bunların yanı sıra pasaportsuz, vesikasız veya usulüne uygun ve geçerli olmayan pasaport ve vesikalarla Türkiye'ye giriş yapmak isteyen yabancı uyruklu insanlar geri çevrilmekte, pasaport ve evraklarını yolda kaybettiklerini iddia edenler Emniyet Genel Müdürlüğüne yapılacak tahkikat sonuna kadar polis nezaretinde bulundurulmakta ve haklarında verilecek kararlara göre işlem yapılmak şartıyla kabul edilmektedir. Aynı şekilde pasaportsuz ve evraksız giriş yapmak isteyip de Türk vatandaşı olduğunu iddia edenler, ellerindeki mevcut belgelere göre polis tarafından değerlendirilmekte ve Türk vatandaşı olduklarına kanaat getirilirse Türkiye'ye girmelerine izin verilmektedir.

29 Temmuz 1938 tarihli ve 3529 sayılı ecnebilerin Türkiye'de ikamet ve seyahatleri hakkındaki kanun polise oldukça görev yüklemiştir. Türkiye'ye gelen yabancılar geldikleri tarihten itibaren ilk vardıkları yerleşim biriminde polis veya jandarma karakoluna bizzat giderek kimliğini ispat etmek ve imzalı bir beyanname vermek zorundaydı. Türkiye sınırlarından transit olarak geçecek yabancılar, sınırlardan girip çıkarken polise kontrol fişi vermek zorundaydı. Benzer şekilde müşterek pasaportla turist olarak gelenlerden ikametgahını değiştirenler veya bir bölgeden diğerine geçen yabancılar, yanlarına yabancı misafir kabul edenler, Türkiye'de çalışan yabancılar, yanlarında yabancı çalıştıranlar gerekli belgeleri kanunda belirtilen sürelerde polise vermek zorundaydı.¹¹⁵¹

Polisin yabancılara yönelik yürüttüğü çalışmalar, savaş şartlarından dolayı onları daha duyarlı olmaya yönlendirmiştir. 1940 yılında Alman uyruklu bir yabancı ile ilgili yaşanan bir olay polisi uzun süre meşgul etmiştir. 25.7.1940 tarihinde İstanbul limanına gelen Alman bandıralı Doyçe Levant Linie'ye ait gemide tayfa olarak çalışan Gottlib Lambert, gemide Hitler aleyhine konuşunca, kim oldukları tespit edilemeyen bazı kişilerce zorla alınıp Almanya'ya götürüldüğü iddia edilmiştir. İçişleri Bakanlığı olayı polisin bir zâfiyeti olarak görmüş ve bir yazıyla "Liman'a gelen bir vapurda polise görünmeden adam çıkması veya vapurdan cebren adam alınması ve sonra polisin gözü önünde karayolu ile Almanya'ya gönderilmesi ne şekilde temin edildiği anlaşılamadığı"¹¹⁵² belirtilmiştir. Bunun üzerine yapılan tahkikatta, gemide hastalanan şahsın adına acente tarafından 5. şubeye başvuru yapılarak, karayolu ile Almanya'ya götürmek üzere her türlü işlemin tamamlandığı

¹¹⁵¹ Alyot, a.g.e., ss. 1070-1074.

¹¹⁵² E.G.M.A., Dahiliye Vekaletince İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne gönderilen 16.8.1940 tarih ve 39061 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12443-8, Kardeks No: 50875.

ve pasaportunun mevcut olduğu, kimseye görünmeden sevk edildiği iddiasının asılsız olduğu ¹¹⁵³ anlaşılmıştır.

Bu dönemde, mültecilerle ilgili olarak Türkiye'nin dış politikasındaki değişim ve dış dünyaya karşı hassasiyetini gösteren bir trajik olay yaşanmıştır. 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Stalin, Roosevelt ve Churchill'in bulunduğu Yalta Konferansı'nda alınan karar üzerine 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye Almanya'ya savaş ilan etmişti.¹¹⁵⁴ Yalta Konferansı'nda ayrıca, savaş sırasında Sovyet Rusya'ya karşı savaşan Sovyet vatandaşlarının iadesi kararı alınmıştı. Stalingrad Savaşı'ndan sonra Alman ordusu ile birlikte Rusya topraklarını terkeden ve Avusturya ve İtalya'ya gelen on binlerce mülteci bulunuyordu. Yalta Konferansı'nda alınan karar uyarınca bu mülteciler Sovyet Rusya'ya iade edildiler.¹¹⁵⁵

Savaş sonrasında saldırmazlık paktını tek taraflı iptal eden Sovyet Rusya ile ilişkilerini düzeltmek için olağanüstü çaba harcayan Türkiye de, Yalta Konferansı'na uyararak Sovyet Rusya'dan kaçıp Türkiye'ye sığınan Türk kökenli mültecileri, Sovyet Rusya'ya iade etmeye karar verdi. Polis arşivlerinde "Yozgat'taki Sovyet askeri mültecilerinin Ruslara teslim edileceğine dair Dışişleri Bakanlığında Birinci Daire Reisine telefonla talimat verildiğine dair bir not mevcuttur."¹¹⁵⁶ Böylece, Yozgat kampında bulunan çoğunluğu Azeri mülteciler, Iğdır'dan Rusya'ya geçiş veren Boralan Köprüsü'nde Ruslara teslim edildiler. Teslim edilenler Rus sınırından adımını atar atmaz, Türk heyetinin gözü önünde kurşuna dizildiler.

Gerek Sovyet Rusya'da yaşayan Türklerin sürülmeleri, gerekse Türkiye'nin iade kararı sonraki dönemde hem sağ hem sol kesim tarafından çok sert bir şekilde eleştirilmiştir.¹¹⁵⁷ Ancak o dönemde bu kararlar ve olaylar basına ve kamuoyuna yansımamıştır.

Savaş esnasında Türkiye'ye sığınan mültecilerin takibi ve kontrolü, iadesine karar verilenlerin de sınıra kadar götürülüp karşı ülkenin yetkililerine teslimi

---

¹¹⁵³ E.G.M.A., İstanbul Valiliğinin 29.8.1940 tarih ve 20761/21478 sayılı cevabı, Arşiv Dosya No: 12443-8, Kardeks No: 50875.

¹¹⁵⁴ **Ayın Tarihi**, Sayı: 135 (Şubat 1945), Ankara, İBBGD Yayını, ss. 50-64 ; Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 273.

¹¹⁵⁵ Necip Abdülhamitoğlu, **Türksüz Kırım-Yüzbinlerin Sürgünü**, İstanbul, Boğaziçi Yayınevi, 1974, ss. 65-66.

¹¹⁵⁶ E.G.M.A., Emniyet Umum Müdürlüğü Ş.1. Müdür V. İmzası ile Ş.7 Müdürlüğüne yazılan 18.7.945 tarih ve 3224 sayılı bir not, Arşiv Dosya no: 11143-103.

¹¹⁵⁷ Abdülhamitoğlu, **a.g.e.**, b.a. ; M. Zekeriya Sertel, **Olduğu Gibi Rus Biçimi Sosyalizm**, (Yay. Haz. Mesude Gülcüoğlu), İstanbul, 1993, ss. 37-38 ve 109-110.

sırasında polise yine çok görev düşmüştür. Özellikle 1. Şube denilen ve siyasi suçları takip eden şubede çalışan polisler bu konuda yoğun mesai harcamışlardır.

8- Türkiye Üzerinden Gemilerle Yahudi Göçü

İkinci Dünya savaşı yıllarında Balkanlar'dan, özellikle Bulgaristan'ın Varna ve Romanya'nın Köstence limanlarından çok sayıda Yahudi mülteci, gemilerle Filistin'e gitmek üzere yola çıkmıştır. Ancak daha savaş fiili olarak başlamadan önce Yahudilerin gemilerle Türkiye üzerinden göçetmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu şekilde savaşın başladığı Eylül 1939 ile sona erdiği Mayıs 1945 tarihleri arasında Boğazlardan geçmek üzere Romanya ve Bulgaristan'dan toplam 32 gemi denize açılmıştır.¹¹⁵⁸ Yahudilerin bu yolculuğu sadece yabancı bandıralı gemilerle yapılmamış, Türkiye bandıralı Kazbek, Morina, Bülbül, Mefkûre, Salahattin ve Toros adlı gemiler, 1944 yılı içerisinde Romanya'dan İstanbul'a Yahudi mülteci taşımışlardır.¹¹⁵⁹ Bunlardan bir kısmı Filistin kıyılarına ulaşmış, bir kısmı yolcularını İstanbul'a kadar getirerek, oradan sonrasını başka nakil vasıtaları ile tamamlamışlar ve bir diğer kısmı da batmış veya batırılmıştır.

Savaş öncesi başlayan bu göç dalgası, özellikle 1943 başlarından itibaren iyice hızlanmış ve Yahudi organizasyonları, Nazi işgali altında bulunan ülkelerden mümkün olduğu kadar çok Yahudi'yi Türkiye'ye kaçırabilmek, İstanbul'a ulaşanları da Filistin'e gönderebilmek için yoğun gayret göstermişlerdir. İngiltere, Avrupa'daki Yahudileri kurtarmak ve kaçışlarını kolaylaştırmak için hiçbir şey yapmama kararına karşın İstanbul'a kadar ulaşan Yahudilere Filistin vizesi verilmesi yolunda bir engel çıkarmama kararı vermişti. Ayrıca 1944 yılında Almanya'nın çeşitli cephelerde yenilmeye başlaması üzerine, Romen yetkililer, hem diğer ülkelerden kaçan Yahudilerin Romanya'ya illegal biçimde girişlerine göz yumdular, hem de Yahudilerin Filistin'e gitmek üzere Romanya'dan ayrılmalarına izin verdiler. Böylece Mart 1944'ten Bülbül, Morina ve Mefkûre gemilerinin seferine (Ağustos 1944) kadar geçen 5 ay zarfında toplam 5 seferde 2000'e yakın mülteci İstanbul'a

---

¹¹⁵⁸ Dalia Ofer, **Escaping the Holocaust; Illegal Immigration to the Land of Israel 1939-1944**, Oxford, Oxford University Press, 1990, ss. 324-326.

¹¹⁵⁹ Esra Danacıoğlu, "Unutulmuş Bir Trajedi: Karadeniz'de Batırılan Mefkure-I", **Toplumsal Tarih** Sayı: 44 (Ağustos 1977), s. 14.

ulaştı.¹¹⁶⁰ “Bu seferlere katılan gemiler, Milca, Maritsa, Bela-Çita ve Kazbek’tir. Kazbek motoru Temmuzun ilk haftasında Köstence’den İstanbul’a 759 mülteci-yolcu getirmiştir.”¹¹⁶¹

Ancak savaş boyunca Türk Hükümetleri Türkiye’ye gelen Yahudi mültecilerin ülke sınırlarına girmesine izin vermemiş, gemilerin belli bir süre konakladıktan sonra yollarına devam etmesini sağlamıştır. Savaşın başlarında dönemin Başbakanı Refik Saydam’ın bu konudaki bir demeci savaş boyunca izlenecek politikanın ipuçlarını vermekteydi. “Yahudilerin tam vatandaşlık haklarından yararlandıkları Türkiye’de Yahudi aleyhtarı duygular yoktur, bununla beraber Türkiye, başka ülkelerden göçmen kabul edemez.”¹¹⁶²

Bu gemilerin İstanbul’da beklemeleri veya yolcularıyla birlikte batması/batırılması, o dönem basında yer almış, güvenlik birimlerini ve kamuoyunu uzun süre meşgul etmiş, ancak Türkiye yakın dönem tarihinin trajik olayları arasında yer almıştır. "Bunlardan ilki Aralık 1940’ta Marmara Denizi’nde Silivri önlerinde fırtınaya tutularak batan Salvador, diğeri ise 1942 yılında İstanbul Boğazı’ndan Karadeniz açıklarına çekilerek kaderine terkedilen ve ardından bir Rus denizaltı tarafından batırılan Struma’dır.”¹¹⁶³

a. Salvador Gemisi

Salvador Gemisi Bulgaristan’ın Varna Limanından 3 Aralık 1940’ta Filistin’e gitmek üzere ayrıldı. Bu seyahati düzenleyen Sofya’daki Siyonist Theodore Herzl Klübü’nün Başkanı Dr. Baruch Konfino idi. Dr. Konfino Şubat 1939-Aralık 1940 tarihleri arasında düzenlediği 8 seferle (biri İtalya, diğerleri Karadeniz ve Boğazlar üzerinden) 3.683 kişiyi Filistin’e ulaştırmıştı.¹¹⁶⁴

Salvador, Konfino tarafından bu amaçla satın alınmış Tsar Krum adı ile kayıtlı çok eski bir Bulgar yelkenlisi idi. Bu yelkenliye kısa sürede Varna Limanı’nda küçük kamaralar eklendi ve bandırası değiştirildi. Bebekler, küçük çocuklar, yaşlı kadın ve erkeklerden oluşan yaklaşık 342 kişi bu tekneye nefes

---

¹¹⁶⁰ “Vakit olmadığından veya uğradığı takibattan hemen kurtulma amacıyla çeşitli motorlarla 5 kafile halinde Köstence’den hareket eden 1828 Yahudi İstanbul’a ulaştıklarında transit vize muameleleri yapılarak hazırlanan trenlerle Suriye’ye sevk edilmişlerdir.” **Ulus** (8.8.1944).

¹¹⁶¹ Danacıoğlu, “Unutulmuş Bir Tradeji: Karadeniz’de Batırılan Mefkure”, s. 7.

¹¹⁶² Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, s. 431.

¹¹⁶³ Danacıoğlu, “Unutulmuş Bir Tradeji: Karadeniz’de Batırılan Mefkure”, s. 6.

¹¹⁶⁴ Ofer, **a.g.e.**, s. 93.

almamacasına binip yola çıktı. Gemi üç günlük bir yolculuktan sonra 6 Aralık'ta İstanbul'a ulaştı.¹¹⁶⁵ Ancak bu gibi durumlarda Almanlar, Cumhurbaşkanı İnönü'yü, Yahudilerin sığınmalarına müsaade etmemesi, onları geri göndermesi için sıkıştırıyor, bunun aksini yapmanın bir harp sebebi olabileceğini söyleyip açıkça tehdit ediyorlardı. İngilizler de Yahudilerin İsrail'e gitmelerine, Araplarla arası açılır düşüncesiyle engel olmaya çalışıyorlardı. Çoğu kez Çanakkale Boğazından çıkan Yahudi gemilerini Kıbrıs'a veya Hint Okyanusu'nda bir adaya götürüp bırakıyorlardı. Salvador gemisi de İstanbul'da 2 ila 4 ay arası bekletildi.¹¹⁶⁶ Bu müddet içinde İstanbul'un yerli Yahudileri bunların her türlü ihtiyaçlarını karşılamışlardır. "Limandan ayrıldığı gün fırtına (ve muhtemelen kötü sevk ve idare nedeni ile yelkenlerini tutan iki direk kırıldı, Silivri açıklarındaki Cambaz Alçağı kayalıklara çarptı ve zaten çürük ve eski olan gemi parçalanarak battı. Gemideki 352 yolcudan 127'si boğularak, kurtulanların bazıları karada soğuktan donarak yaşamını yitirdi. 103 kişi ise kayboldu. Ölenlerden 70'i çocuktur."¹¹⁶⁷

Kaza sonrası yaralı insanları kurtarmak için gelenlerden bazıları ölenlerin yüzük, bilezik, küpelerini ve bazı eşyalarını çalmış, ancak jandarma bunların çoğunu yakalayıp mahkemeye sevk etmiş ve birçoğu da mahkûm olmuşlardır.¹¹⁶⁸

Gemi ve mürettebat öyle kötü koşullarda idi ki, İstanbul'daki yetkililer Çanakkale Boğazı'ndan çıkışına kadar eşlik etmesi için gemiye iki kılavuz kaptan bindirmişlerdi. Bu kaptanlardan biri de kaza sırasında boğulmuştur. Kazadan canlı olarak kurtulanlara Silivri'den ve İstanbul'dan gelen Yahudiler sahip çıkmış ve çoğunu İstanbul'a götürmüşlerdir. Bunların bir kısmı tekrar Bulgaristan'a, kalanları trenle İsrail'e gitmişlerdir. Hayatını kaybedenler Silivri'deki Yahudi mezarlığına gömülmüş ancak 1960'lı yıllarda İsrail'den gelen bir heyet bunların kemiklerini alarak İsrail'e götürmüştür.¹¹⁶⁹

Bu kaza Türk yetkilileri bir kez daha böyle bir facianın yaşanmaması için önlemler aramaya itti. Bu amaçla Türkiye 1944 yılına kadar Filistin vizesi olmayan Yahudileri taşıyan gemilerin Boğazdan geçişine izin vermedi.

---

¹¹⁶⁵ Esra Danacıoğlu, "Salvador Faciası Üzerine", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 24 (Aralık 1995), s. 14.

¹¹⁶⁶ Cemal Kozanoğlu, "II. Dünya Savaşı'nda Bir Yahudi Gemisinin Silivri'de Karaya Vurup Parçalanışının Acıklı Öyküsü", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 20 (Ağustos 1995), s. 39. Ancak Esra Danacıoğlu'na göre gemi şehri 12 Aralık'ta terketmek zorunda kalmıştır.

¹¹⁶⁷ Danacıoğlu, "Salvador Faciası Üzerine", s. 14. Cumhuriyet gazetesi ilk etapta 122 kişinin kurtarıldığını, 103 cesedin bulunduğunu ve 127 kişinin de kayıp olduğunu haber vermiştir. **Cumhuriyet** (13.12.1940).

¹¹⁶⁸ Kozanoğlu, **a.g.m.**, s. 39.

¹¹⁶⁹ Kozanoğlu, **a.m.**, s. 39.

b. Struma Gemisi

İkinci Dünya Savaşı'nda Romen diktatör Antonescu'nun baskılarından kaçan Yahudiler, Struma adlı bir gemiyle Romanya'nın Köstence limanından hareket ederek, 15 Aralık 1941 günü İstanbul Sarayburnu Limanı'na ulaştı. 2.5 ay İstanbul'da karantina altında kalan geminin bazı yolcuları hamile ve kanamalı oldukları gerekçesiyle gemiden ayrılarak İstanbul'da kaldılar. Bu sırada Kızılay ve İstanbul'da yaşayan Musevi Cemaati, gemiye yiyecek ve giyecek yardımı yaptılar. Bu 70 gün süresince Struma'da bulunan yolculardan hastalık ve açlık gibi nedenlerle hayatını kaybeden kimsenin olmaması, onlara ne kadar yardım edildiğinin bir göstergesidir. Uzun süren siyasi pazarlıklar ve tahammül edilemez hale gelen uluslararası baskılar sonucu Refik Saydam Hükümeti, Struma'yı çıkış limanı olan Köstence'ye iade etmeyi denedi. Romenler, bu insanların ülkeyi yasa dışı yollardan terk ettiklerini söyleyerek, geri almayı kabul etmediler. Bu sefer, Hükümet bu geminin Filistin'e gitmesinden başka çare kalmadığına karar verdi. Ancak İngilizler Arap ülkelerinin baskısı yüzünden Yahudilere Filistin'e gidiş vizesi vermeye yanaşmadı. Türkiye, İngiltere'nin bu tutumundan dolayı geminin İstanbul'dan ayrılmasına ve Marmara'ya Denizi'ni terketmesine karar verdi.¹¹⁷⁰ Türk askeri gemileri, Struma'yı Karadeniz'de Türk karasularının dışına çekerek bıraktı. 23 Şubat 1942 günü Karadeniz'e açılan gemi ertesi sabah bir Sovyet denizaltısının torpido atışlarıyla parçalanarak sulara gömüldü. Faciadan sağ olarak kurtulan David Stoliar adında bir yolcu, tedavisi İstanbul'da tamamlandıktan sonra önce Filistin'e oradan da Amerika'ya yerleşti.¹¹⁷¹

Olay tüm dünya'da tartışmalara, Filistin'de protesto gösterilerine ve ayaklanmalara neden oldu. Struma gemisine Filistin'e giriş vizesi vermeyen Büyük Britanya'nın Sömürgeler Bakanı Lord Moyne, 1944 sonbaharında, bu faciadan sorumlu tutularak bir suikast sonucu öldürüldü.

---

¹¹⁷⁰ Danacıoğlu, "Salvador Faciası" Üzerine, s. 14.

c. Mefkûre Gemisi

Mefkûre gemisi 383 yolcuyla, kendisi gibi Türk bandıralı Bülbül ve Morina gemileriyle birlikte, İstanbul limanına gitmek üzere 3 Ağustos 1944'de Köstence Limanı'ndan ayrıldı. Ancak gemi 5 Ağustos 1944'te Karadeniz'de yapılan bir denizaltı saldırısı ile batırıldı. Hayatını kurtarmaya çalışanlar da makineli tüfekle tarandılar. Mürettebattan 6 kişi, yolculardan da 5 kişi, Bülbül adlı gemi tarafından kurtarıldı. Kaybolan ya da ölenlerin sayısı 372 idi. Daha sonraları geminin kaptanı, yolcuların can güvenliklerini sağlamak için çaba sarfetmeden gemiden ayrılmakla suçlanmıştır. Saldırdan sonra Kaptan Kazım Turan aleyhine hem Romanya'ya izinsiz seyrettiği ve hem de ölüme sebebiyet verdiği iddiasıyla Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından soruşturma açılmış, ancak ölüme sebebiyet vermeden suçsuz bulunmuştur.¹¹⁷²

Uzun süre saldırının kim tarafından yapıldığı tartışılmış ve Almanların yaptığına dair kuvvetli bir görüş hâkim olmuştur. Ancak hangi nedenle üç motordan sadece Mefkûre'ye saldırdıkları açıklanamamıştır. Yolcuların iddiasına göre Köstence Limanı'nda gemilere doğru ilerlerken kadınlar ve çocuklar ayrılarak Bülbül ve Morina'ya yerleştirilmiş, ne kadar eli kalem tutan, iyi eğitilmiş Yahudi varsa Mefkûre'ye konmuştu.¹¹⁷³ Ancak saldırıdan yaklaşık altı ay sonra haber ajanslarına geçilen bir haber, hem Mefkûre'ye Almanların saldırdığı iddiasını ve hem de neden sadece Mefkûre'ye saldırıldığı ile ilgili bilgiler içeriyordu. Türkiye Yahudilerinin yayın organında “*Bir Muamma Çözüldü*”¹¹⁷⁴ başlığı ile verdiği haberin tezi şuydu: Mefkûre gemisinde Almanlara karşı savaştan 6 Polonyalı partizan vardı, Yahudi organizasyonlarının bilgisi dâhilinde gemiye binmişlerdi ve Mefkûre'ye bu nedenle saldırıldığına ilişkin belge Romen Yahudi yeraltı organizasyonları tarafından Bükreş'teki Türk Elçiliğinin bir mensubundan alınmıştı.

Ancak sonraki yıllarda saldırının Almanlar tarafından yapılmadığına dair iddialar ve kanıtlar ortaya atılmıştır. 1960'ların başında Mefkûre'de akrabaları katledilenlerin tazminat almak için Almanya aleyhine dava açmaları üzerine

---

¹¹⁷¹ **Hürriyet** (29.7.2000).

¹¹⁷² **Tanin** (15.8.1944).

¹¹⁷³ Kazadan kurtulan yolculardan Hilda Werenbrand, Vatan gazetesi muhabiri Melih Yener'e şunları söylemiştir: “Daha Köstence'den motora binerken bir seçim yapılmıştı ve ne kadar teknisyen, doktor, avukat, profesör varsa hepsini Mefkure motoruna bindirmişlerdi.” **Vatan** (15.8.1944).

¹¹⁷⁴ **La Boz de Turqie** (15.1.1945).

mahkeme Alman araştırmacı J. Rohwer'ı uzman olarak atadı. Rohwer Almanya, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nde yaptığı araştırmalar sonucunda saldırgan geminin bir Sovyet denizaltısı olduğunu saptamayı başardı. Rohwer'in çalışması uzun zaman kabul görmüş olan Mefkûre'nin Almanlar tarafından batırıldığı tezini ortadan kaldırdı ve Mefkûre'nin tıpkı Struma gibi düşman gemisi olduğunu sanan Sovyet denizaltıları tarafından batırılmış olduğunu ortaya koydu.¹¹⁷⁵

Türkiye üzerinden gemilerle Yahudi göçü bu olaylarla sınırlı değildir. 1939 yılı Ağustos ayında üç aydan beri denizlerde dolaşan fakat kendilerini kabul edecek ülke bulamayan Çekoslovak Yahudilerini taşıyan Panama Bandıralı "Parita" gemisi Rodos adasında iken İtalyanlar tarafından zorla uzaklaştırılmış ve 8 Ağustos'ta İzmir limanına gelmişti.¹¹⁷⁶ Ancak hükümetin Yahudilerin karaya çıkmasına izin vermemesi üzerine, gemide bulunan yolcular ayaklanmışlar, kaptan ve mürettebatı tehdit edip, gemiye zarar vermeye kalkışmışlardır. Basında, gemi ertesini gün hareket etmezse limandan zorla uzaklaştırılacağı haber veriliyordu.¹¹⁷⁷ Yolculardan bir kısmını iki kayık ile Finike'ye gelmişler ve karaya çıkmak istemişlerse de, zorla gemiye iade edilmişlerdir.¹¹⁷⁸ Basında olay "*Serseri Yahudiler: İzmir'deki Yahudi Vapuru Dün de Hareket Edemedi*" şeklinde yer almış, gemiye ekmek, su ve kömür verildiği, gemide ölenler olduğu hakkındaki iddialar asılsız olduğu belirtilmiştir.¹¹⁷⁹ Bu sırada "Beynelmilel Yahudi Muhacerat Cemiyeti" temsilcileri İzmir'e gelmiş ve mali yardımda bulunmuşlardır. Öte yandan Osmanlı Bankası da mali yardım olarak üçyüz TL. vermiştir.¹¹⁸⁰ Basının Yahudi göçmenlere karşı olumsuz tavrı, geminin limandan ayrılmasında da kendini göstermiştir. "*Serseri Yahudiler Nihayet İzmir'den Hareket Ettiler.*" başlıklı haberde geminin birkaç gün yetecek kömür, su ve yiyecek aldıktan sonra, nereye gideceğini bilemeden, polis motorları refakatinde limandan ayrıldığı belirtilmektedir.¹¹⁸¹

---

¹¹⁷⁵ Danacıoğlu, "Unutulmuş Bir Tradeji: Karadeniz'de Batırılan Mefkure", s. 14.

¹¹⁷⁶ Polise ulaşan bir ihbar mektubunda 13.8.1939 tarihinde Filistin'e doğru hareket eden ve 500 Yahudiyi taşıyan "Perita" vapurunun İzmir limanına geldiği ihbar edilmekte ve yetkililerce gereğinin yapılarak defedilmesini istenmektedir. Bkz.: E.G.M.A., Dahiliye Vekaletinin 31.8.1939 tarih ve 47081 sayı ile İstanbul Valiliğine gönderdiği yazı, Arşiv Dosya No: 12521-14, Kardeks No: 34962. Basında yer alan haberlere göre ise yolcu sayısı 800 civarındadır ve gemideki yolculara her türlü yardım yapılmıştır. **Tan** (12.8.1939).

¹¹⁷⁷ **Ulus** (11.8.1939).

¹¹⁷⁸ **Tan** (12.8.1939).

¹¹⁷⁹ **Ulus** (12.8.1939).

¹¹⁸⁰ **Ulus** (13.8.1939).

¹¹⁸¹ **Ulus** (15.8.1939).

Bu geminin yanı sıra Yahudileri taşıyan bir gemi ile ilgili basında çıkan bir başka haberde “Panama bandıralı 'Noemi Julia' gemisinin Almanya'dan 1126 Çek, Macar, Alman Yahudisi ile Ereğli'ye geldiği”¹¹⁸² bildirilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Filistin'e gitmek üzere yola çıkan Yahudi mültecileri taşıyan gemilerin bir kısmı Türk limanlarında belli bir süre durmak zorunda kalmıştır. Bu yaşanan olaylar günlerce kamuoyunda yer almış ve Türk yönetimi çoğu zaman hem içerde hem dışarıda büyük sıkıntılar yaşamıştır. Uzun zaman Avrupa'yı etkileyen Nazi Almanya'sının Yahudi düşmanı ırkçı politikası Türkiye'nin bu tür olaylarda daha duyarlı ve tedbirli davranmasına yol açmış uluslararası dengeler gözetilerek bu konuda politikalar belirlenmiştir. Güvenlik güçleri de gerek Yahudilerin gemilerden kaçarak Türk topraklarına sığınmasını engellemek gerekse vatandaşlardan gelebilecek herhangi bir saldırıdan bu mültecileri koruyabilmek için sürekli görev yapmış, gemilerin limanda kaldığı süre boyunca limanlara nöbetçi polisler görevlendirilmiştir. Mültecilere yapılan yardımların düzenli bir şekilde ulaştırılması ve oluşabilecek herhangi bir suiistimalin önlenmesi için polisler sürekli duyarlı vaziyette beklemişlerdir. Benzer şekilde Silivri açıklarında batırılan Salvador gemisinden kurtulanlara ve ölenlerin cesetlerinin bulunmasına yardım etmek ve ölenlerin eşyalarına sahip çıkmak için jandarma yoğun mesai sarfetmiştir.

9- Pasif Korunma Tedbirleri, Karartma Geceleri ve İstanbul'un İşgal Edilmesi İhtimali

Hükümet, 27 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan 3502 sayılı Hava Taarruzlarına Karşı Korunma Kanunu'nun yanı sıra savaşın hemen öncesinde, 15 Şubat 1939 tarihli ve 4142 sayılı hava taarruzlarına karşı ışıkların söndürülmesi ve karartılması hakkındaki nizamname ve 30 Mart 1939 tarihli hava taarruzlarına karşı pasif korunma nizamnamesi çıkararak gerekli yasal düzenlemeleri yapmıştır. Savaş başladıktan sonra ise 8 Ocak 1940 tarihinde çıkarılan bir nizamname ile yapılarda pasif korunma bakımından tatbik edilecek esaslar ve sığınaklar konusunda alınacak yeni tedbirleri yayınlamıştır.

---

¹¹⁸² **Ulus** (5.9.1939).

Savaş başlamadan önce yaklaşan tehlikeye karşı kamuoyunu uyarmak ve pasif koruma tedbirleri konusunda halkı bilinçlendirmek için basında da yazılar yayınlanmaya başlamıştır.¹¹⁸³ Savaş başladıktan sonra da gazetelerde bu tür yazıların yayınlanmaya devam ettiği görülmektedir.¹¹⁸⁴ Atay, "*Milli Hazırlanma Devrinde Vazifelerimiz*", yazısında, pasif korunma konusunda herkesin bilgi sahibi kılınmasını istiyordu.¹¹⁸⁵

Başlayan savaşla birlikte Türkiye'nin her an saldırıya uğrayabileceği gerçeği bir takım önlemler alınmasını zorunlu hale getirmiş ve pasif korunma tedbirleri uygulamaya konulmuştur.¹¹⁸⁶ Aynı tarihlerde, okul öğrencilerine gaz maskesi temin edilmesi için okul müdürlerinin toplantılar yaptıkları, ancak maskelerin sağlanmasında güçlüklerle karşılaştıkları, bununla birlikte okullarda pasif korunma teşkilatları kurulduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁸⁷ Ancak hava saldırılarına karşı alınan önlemlerin yeterli olmadığı, şehirlerdeki yeni binaların çoğunda sığınak bulunmadığı, bazılarının sığınaklarının ambar olarak kiraya verildiği,¹¹⁸⁸ İstanbul'da 600.000 kişilik, 95.000 siperin kazıldığı, ancak bu siperlerin bir kısmının istendiği gibi olmadığı görülmüştür.¹¹⁸⁹ Bu nedenle Ankara Pasif Korunma Müdürlüğü muhtelif zamanlarda basın yoluyla halkı uyararak, evlerinde sığınak olmayanların belirtilen süre içerisinde, bahçelerine veya en yakın arsalarda sığınaklar kazmasını ve bu sığınakların memurlar tarafından kontrol edileceğini duyurmuştur.¹¹⁹⁰

Bu sırada, savaşın yayılma eğilimi göstermesi üzerine, şehirlerde pasif korunma tatbikatları yapılması kararlaştırılmış, İstanbul'daki ilk tatbikat yeri olarak Sarıyer İlçesi seçilmiştir.¹¹⁹¹ Adana'da da pasif korunma tatbikatı yapılmış ve çok başarılı geçen tatbikatta halk 10 dakikada sokakları boşaltmıştır.¹¹⁹² Tatbikatlar savaşın son yıllarında da yapılmaya devam etmiştir. 9 Mayıs 1944 akşamı İstanbul'da pasif korunma tatbikatı yapılmıştır.¹¹⁹³ Savaşın son yıllarında da pasif

---

¹¹⁸³ **Cumhuriyet** (15 Ağustos 1939) ; **Cumhuriyet** (16 Ağustos 1939) ; **Cumhuriyet** (18 Ağustos 1939).

¹¹⁸⁴ **Tan** (1 Aralık 1940) ; **Cumhuriyet** (23 Ocak 1941) ; **Cumhuriyet** (30 Ocak 1941) ; **Cumhuriyet** (31 Ocak 1941).

¹¹⁸⁵ Atay, **Ulus** (13.3.1941).

¹¹⁸⁶ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 20.02.1940 – 2/14705, Arşiv Dosya No: 030.18.1.2 – 88.86.10.

¹¹⁸⁷ **Cumhuriyet** (12 Ekim 1939).

¹¹⁸⁸ **Akşam** (27.08.1939).

¹¹⁸⁹ **Vatan** (19.9.1940).

¹¹⁹⁰ **Ulus** (27 Mayıs 1941) ; **Ulus** (29 Mayıs 1941).

¹¹⁹¹ **Cumhuriyet** (2 Mart 1941).

¹¹⁹² **Aydın Tarihi**, No: 77 (12 Nisan 1940), Ankara, İBBGD Yayını, s. 15.

¹¹⁹³ **Akşam** (9.5.1944).

korunma ilgili yazılar ve haberler gazetelerde yer almış ve bu konuda sürdürülen hazırlıkları hakkında bilgi verilmiştir.¹¹⁹⁴ 1944 yılında İzmir Valisi Şefik Soyer, korunma teşkilatını teftiş ederek, harbin her an Türkiye'ye sıçrama ihtimaline karşı yetkililerin hazırlıklı olmalarını istemiştir.¹¹⁹⁵

Bu arada Emniyet Teşkilatı kendi mensuplarını pasif korunma tedbirleri konusunda bilinçlendirmek ve eğitmek için bazı faaliyetlerde bulunuyordu.¹¹⁹⁶ Polisler, uçakla yapılacak bir saldırı anında yapılacak işler ve alınacak tedbirler konusunda uyarılıyordu.¹¹⁹⁷ Polise temel bilgilerin verilmesinin¹¹⁹⁸ yanı sıra uygulamalı olarak tatbikatlar da yapılmaktadır. Polise pasif korunma sırasındaki görevleri öğretilmekte, Ankara ve İstanbul'da polisler tatbikat yapmaktadır.¹¹⁹⁹ Örneğin, Ankara Polis Enstitüsü ve Jandarma Subay Okulu bu hususta büyük gayret ve mesai sarf etmektedir. "Enstitü pasif korunmanın heyeti umumiyesine dair esas bilgileri vermekle beraber sevk ve idare makamlarını ihraz edecek olan elemanları bilhassa bu bakımdan nazari ve ameli şekilde hazırlamaktadır. Son zamanlarda vilayetlerde de Dâhiliye Vekaletinin vermiş olduğu programa tevfikan polis için pasif korunma kursları açılmıştır."¹²⁰⁰ Gece ve gündüz yapılması muhtemel hava saldırılarına karşı alınması gereken tedbirlerin öğretildiği tatbikatlarda ve pasif korunma tedbirlerinin uygulaması konusunda gösterdikleri üstün başarılarından dolayı birçok polise takdirname verilmiştir.¹²⁰¹

Savaş boyunca alınan pasif korunma tedbirlerinden birisi de geceleri uygulanan karartma tedbiriydi. Daha savaşın ilk zamanlarında bazı illerde yapılmış tatbikat haberlerine rastlamak mümkündür. "15 Aralık 1939: Çanakkale'de hava saldırılarına karşı karartma denemesi yapıldı. ½ saat süren bu uygulama çok başarılı

---

¹¹⁹⁴ **Cumhuriyet** (7 Ağustos 1944) ; **Cumhuriyet** (9 Ağustos 1944) ; **Cumhuriyet** (12 Ağustos 1944).

¹¹⁹⁵ **Ulus** (8.5.1944).

¹¹⁹⁶ Hüsamettin Tuğaç, "Pasif Korunmada Sevk ve İdare ve Polis", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı:13-324 (1 Şubat 1941), ss. 128-132. Hüsamettin Tuğaç Dahiliye Vekaleti Seferberlik Müdürü olarak görev yapmıştır.

¹¹⁹⁷ **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 14-325 (1 Mayıs 1941), ss. 40-48.

¹¹⁹⁸ Hüsamettin Tuğaç, "14-VI-1941'de Ankara Polis Enstitüsü'nde Pasif Korunma Tatbikatı (Tedris Mahiyetinde Tertip edilmiştir.)", **Polis Dergisi**, Yıl: 28, Sayı: 15-326 (1 Ağustos 1941), ss. 143-148.

¹¹⁹⁹ Saffet Gürol, "Pasif Korunma ve Emniyet Teşkilatımız", **Polis Dergisi**, Yıl: 26, Sayı: 8-319 (1939), s. 68.

¹²⁰⁰ Hüsamettin Tuğaç, "Pasif Korunmada Sevk ve İdare ve Polis", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 9-320 (1 Şubat 1940), s. 77.

¹²⁰¹ Şahin, **İz Brakan Polisler**, (Emniyet Müdürü Mehmet Sabri Akalın-Ankara, s. 106), (Emniyet Müdürü Mehmet Hamdi Cilasun-Ankara, s. 141), (Emniyet Amiri Faraç Fikri Demirkol-Ankara, s. 299), (İkinci Sınıf Emniyet Amiri Halil Ertay-Ankara, s. 336), (Başkomiser Yakup Remzi Üzer-Ankara, s. 467), (Başkomiser Hakkı Erdem-Ankara, s. 512).

geçti.”¹²⁰² Bu arada sık sık elektrik kesintileri de olmaktaydı. Daha sonra, geceleri tüm binalarda karartma yapmak mecburiyeti getirilerek, okullarda savaştan korunmanın yolları öğretilmeye başlamıştır. 30 Kasım 1940 yılında İstanbul Valiliği bir bildiri yayınlarak düşman uçaklarının saldırısına karşın şehirde karartma uygulanacağını ve herkesin evlerinden dışarıya ışık sızdırmayacak şekilde tedbir almalarını, pencerelerin siyah önlükle örtülmesini, siyah perde takamayanların karanlıkta oturmaları gerektiğini, aksi davranan hakkında işlem yapılacağını bildirdi. Karartma yasağı sadece evler için değil tüm taşıt araçları için de geçerliydi. Mahalle Bekçileri, bu karara uymayan ve pencerelerinden ışık sızan evleri sıkı bir şekilde takip ederek, kapılarını çalarak uyarıyor ve tekrarı halinde ceza keseceğini hatırlatıyordu.¹²⁰³

Bir hava saldırı karşısında ve Pasif korunma tedbirleri konusunda kolluk kuvvetlerine düşen görev sadece karartma kurallarına tam uymayanları uyarmakla sınırlı değildi. Polise; hava bombalarının doğuracağı paniği önlemek, Hava Taarruzlarına Karşı Korunma Kanunu ile nizamname ve talimatlardan polis ilgilendiren hazırlık ve tedbirleri takip ve kontrol etmek, tehlike zamanında halk için tehlikeyi mucip her türlü toplanmayı ve dolaşmayı menetmek, diğer korunma gruplarının işlerini kolaylaştıracak yardımlarda bulunmak ve bu grupları ilgilendiren hadiselerden derhal kendilerini haberdar etmek, halka vaziyetin icap ettirdiği kolaylığı göstermek, hava saldırısı alarmının bittiğini lazım gelenlere ve halka ilan etmek, alarm esnasında halkın, sükunetle caddeleri terk etmesini sağlamak ve nereye gideceklerini göstermek, nakil vasıtalarını durdurmak ve ne yapacaklarını söylemek, uçaklardan atılacak propaganda kağıtlarına ve casus indirme teşebbüslerine karşı tedbirler almak, çapulculuk hareketlerine ve bozgunculuk fikrini propaganda edenlere karşı tedbirler almak, hasar veya yaralılar hakkında diğer teşkilere yardım etmek, onlara haber vermek, patlamamış bombaları muhafaza etmek ve onları kaldırtmak, gazlanmış yerlerden ve yıkılmaya yüz tutmuş binalar civarından vesair tehlikeli yerlerden geçmeyi men ve seyrüseferi bu bakımdan tanzim etmek, ışıkların söndürülmesi keyfiyetini nizamname hükümleri dairesinde takip ve kontrol etmek görevleri verilmiştir.¹²⁰⁴ Ayrıca 7 Haziran 1939 tarihli ve 3634 sayılı Milli Müdafaa

¹²⁰² **Ayın Tarihi**, No: 73 (Birinci Kanun 1939), Ankara, İBBGD Yayını, s. 5.

¹²⁰³ Tutel, **a.g.m.**, s. 28. ; Öymen, **a.g.e.**, s. 242.

¹²⁰⁴ Alyot, **a.g.e.**, ss. 897-898.

Mükellefiyeti hakkındaki kanunla genel seferberlik veya kısmi seferberlik halinde ve olağanüstü hallerde jandarmaya bir takım görevler yüklemiştir.

Mevcut polis kuvvetlerinin bu gibi durumlarda yetersiz kalması halinde, ona yardımcı olmak üzere sivillerden seçilen insanlardan bir birliğin oluşturulması ve verilecek bir eğitimden sonra bunların görev sırasında İçişleri Bakanlığınca tespit edilecek bir kıyafet giymeleri öngörülmüştür.

Savaşın ilerleyen yıllarında Doğuya doğru sürekli ilerlemekte olan Alman Nazi orduları nihayet Balkanlar'a kadar inmiş ve Selanik'i işgal etmiştir. Türkiye bir işgal ihtimaline karşı tedbirler almaya başlamıştı. İlk önce Trakya'daki askeri birlikler Anadolu yakasına nakledildi. Meriç üzerindeki tüm köprüler havaya uçuruldu. Yunanistan'ı istila eden Alman birliklerinin ani bir hareketle Türkiye'ye saldırmalarına tedbir olarak, Edirne'nin Lozan Caddesi'ndeki yol boyunca yer alan büyük ve geniş gövdeli ağaçların gövdelerinin oyularak, içlerine dinamit yerleştirildi. İngiliz uzmanlar, Anadolu'da savunma hatları ve havaalanları inşasına başladılar.

Bunun yanı sıra, Hükümetin 1 Nisan 1941 tarihli kararı doğrultusunda, Trakya ve İstanbul halkından, Anadolu'da akrabası olanlar ve arzu edenlerin, Hükümetin sağlayacağı araçlarla Anadolu'ya nakledilecekleri,¹²⁰⁵ isteyenlerin 15 Nisan 1941 tarihine kadar ikamet ettikleri Kaymakamlıklara başvurabilecekleri bildirilmiştir.¹²⁰⁶

Bu arada Sıkıyönetim Komutanlığı gazetelere bir tebliğ göndererek İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale'den isteyen vatandaşların ücretsiz olarak Anadolu'ya nakledileceği, bunun için vatandaşların kaymakamlıklara başvurarak beyanname almaları gerektiğini duyurmuştur.¹²⁰⁷

Yaklaşan savaş tehlikesine karşı alınan bu tedbirin amacının halkın hayat ve emniyetini korumak, işe zorluklarının mümkün merteye önüne geçmek, resmi vazife veya hususi iş güç sahibi olanların tam bir huzur ile çalışmalarını sağlamak için ailelerini emin bir yere yollamak olduğu,¹²⁰⁸ Anadolu'ya gidecek öğrencilere kolaylık sağlanması ve kendilerine tasdikname verilmesi hususunda okullara talimat

---

¹²⁰⁵ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 1.4.1941 – 2/15549, Arşiv Dosya No: 030.18.1.2 – 94.29.4.

¹²⁰⁶ Cumhuriyet (10 Nisan 1941).

¹²⁰⁷ Ulus (11.4.1941).

¹²⁰⁸ F.Rıfkı Atay, "Trakya ve İstanbul Hakkında Tedbir", Ulus (12.4.1941).

verildiği, İstanbul'dan ilk etapta Anadolu'ya 5000 kişinin gönderileceği, bunlar için beş deniz ve on kara aracının tahsis edildiği anlaşılmaktadır.¹²⁰⁹

Bu arada İstanbul Valiliği bir bildiri yayımlayarak bu boşaltılma işleminin nasıl gerçekleştirileceğini açıklamıştır. Bu bildiri de kimlerin göç edecekleri, yanlarına ne kadar eşya alabilecekleri, hangi vasıtalarla yolculuk edecekleri, gittikleri yerde ne yapacakları konusunda bilgi verilmektedir.¹²¹⁰

Bu durum halk arasında teessür uyandırmış ve hemen herkes çocuklarını Anadolu'ya göndermek veya İstanbul'un civar köylerine nakletmek çarelerini düşünmeye başlamıştır.¹²¹¹ Ankara Valisi, İstanbul Valisi, İzmir Valisi, Çanakkale Valisi ve İstanbul Emniyet Müdürü tarafından 1941 yılının Nisan-Mayıs aylarında muhtelif defalar Ankara'ya yazılan yazılarda, halkın yaklaşmakta olan savaşın endişesine kapıldığını, söylentilerin ortalığı kapladığını, birçoğunun Anadolu'ya göç etmeye başladığını belirtmişlerdir.¹²¹²

Kazım Karabekir, bu tahliye kararına karşı çıkarak, İstanbul'dan esas tahliye edilmesi gerekenlerin, gayrimüslim azınlıklar olduğunu, muhtemel bir saldırı karşısında bu unsurların İstanbul için tehlike oluşturabileceğini ve İstanbul'da muhtemel işgal kuvvetlerine yardımcı olacaklarını, bu nedenle tahliyenin bu unsurlar için düşünülmesi gerektiğini söylemiştir.¹²¹³ Nitekim, yaklaşan savaş ve işgal tehlikesi karşısında azınlıkların sevinç içerisinde olduğuna, özellikle de bazı Ermenilerin evlerine Alman bayrakları asmaya başladıkları duyumunun alındığına dair haberler, bu endişeyi haklı kılar özellik taşımaktadır.¹²¹⁴ Bu arada İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nden ilginç bir tamim yayınlanmış ve tüm ecnebi mürebbiyelerin yurt dışına çıkarılmaları istenmiştir.¹²¹⁵

Sivil halkın bu bölgelerden deniz ve kara yoluyla boşaltılması günlerce sürmüştür. Ancak vatandaşların bu sevkiyata fazla itibar etmediği gözlenmektedir. Gemi ile sevkiyat için bilet alan yolcuların yaklaşık üçte ikisi bu yolculuktan vazgeçmiştir.¹²¹⁶ Bunun nedenini yine bir gazete haberinden öğrenmek mümkündür.

¹²⁰⁹ Asım Us, "Anadolu'ya Göç Etmenin Manası ve Hedefleri", **Ayın Tarihi**, No: 89 (11 Nisan 1941), Ankara, İBBGD Yayını, ss. 15-16 ; **Ulus** (13 Nisan 1941) ; **Cumhuriyet** (22 Nisan 1941).

¹²¹⁰ **Ulus** (10.4.1941).

¹²¹¹ **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekili tarafından yazılan 12.4.1941 tarih ve 13381 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857. Arşiv kaynaklarından bu dönemde Anadolu'ya göçetmek için harekete geçen insanlarla ilgili polisin yoğun bir mesai sarfettiği anlaşılmaktadır.

¹²¹² **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

¹²¹³ Karabekir, **a.g.e.**, ss. 247-249.

¹²¹⁴ **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

¹²¹⁵ **Tan** (1.1.1941).

¹²¹⁶ **Tan** (6.5.1941) ; **Cumhuriyet** (2,3,6.5.1941).

".. bazı safdiller arasında gidenlerin güya üç seneden evvel avdetlerine müsaade edilmeyeceği gibi bir takım yalan şayialar çıkarılmıştır."¹²¹⁷ Ancak sevkiyat haziran ayının sonuna kadar devam etmiştir.

Basında, haftalar sürececek olan, yabancı propaganda ve haberlere karşı uyanık olmaya çağıran bildirimler yayınlanmış ve bu boşaltma işleminin sebebi açıklanmaya çalışılarak halkın paniğe kapılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Türk hükümetinin aldığı bütün bu tedbirler sadece basın tarafından değil Alman yetkililer tarafından bile normal karşılanıyordu.¹²¹⁸

Basının bütün çabalarına rağmen Trakya'da halk arasında panik çıkmış ve bazı kimseler mallarını yok pahasına satmaya başlamıştır. Halk arasında umutsuzluk hâkimdi ve Türk ordusunun bir Alman saldırısı karşısında fazla direnemeyeceği kanaati yaygındı.¹²¹⁹ İzmir'de birçok kişi bankalardan paralarını çekmeye, aralarında Yahudilerin de bulunduğu birçok aile civar vilayet ve kazalara göç etmeye başlamıştır.¹²²⁰

Halk arasında yayılan söylentiye göre Bulgaristan'da bulunan Alman askerlerine Almanca-Türkçe sözlükler dağıtılmış ve çok yakın zamanda Türkiye'yi işgal etmeye hazırlanmaktadırlar. Basında yeralan pasif korunma yöntemlerini anlatan yazılarla herkesin bahçesine aile sığınağı kazmalarının önerilmesi¹²²¹ bu söylentileri destekliyordu. Ayrıca bu bölgedeki tüm kent, kasaba ve saptanacak nahiye merkezlerinde 12 Kasımdan itibaren tüm, kent, kasaba ve saptanan nahiye merkezlerinde karartma geceleri uygulanmaya başlaması,¹²²² sık sık kesilen elektrikler halkı iyice tedirgin ediyordu.

Bütün bu endişeler ve söylentiler tamamen de yersiz değildi. Hitler Almanya'sının Genelkurmay Başkanlığı'nca hazırlanan plânlarda Türkiye işgal edildikten sonra neler yapılacağına dair ve önemli stratejik alanları ve hedefleri gösteren birçok bilgi belge savaş sonrası yayınlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ordusunda paraşütçü üsteğmen olarak görev yapan Dr. Felix O. Gaerte'nin

---

¹²¹⁷ **Cumhuriyet** (3.5.1941).

¹²¹⁸ **Ulus** (14.4.1941).

¹²¹⁹ Tutel, **a.g.m.**, s. 133.

¹²²⁰ **E.G.M.A.**, İzmir Valisi Şefik Refik Soyer, 1941 yılı Ağustos ayı içerisinde değişik tarihlerde Dahiliye Vekaletine yazdığı yazılar, Arşiv Dosya No: 11215-4.

¹²²¹ F. Rıfki Atay, **Ayın Tarihi**, Sayı: 88 (Mart 1941), Ankara, İBBGD Yayımları, s. 15.

¹²²² **Ulus** (19.11.1940).

hazırladığı resimli kitapta, Türkiye'deki askeri ilk hedefler, sanayi işletmeleri, askeri fabrikalar ve İstanbul'un yerleşim yerleri fotoğraflarla tek tek izah edilmektedir.¹²²³

Almanya'nın, Türkiye'yi işgali ettikten sonra yapacaklarına şeylere dair Zekeriya Sertel, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında kaleme aldığı bir yazısında oldukça önemli iddialarda bulunmuş ve gizli bir plândan bahsetmiştir. Sertel, Türkiye'de Almanlar ile işbirliği yapan ve Hükümet tarafından bilinen kişilerden oluşan bir liste olduğundan¹²²⁴ ve Almanların Türkiye'yi işgal plânları çerçevesinde üç liste oluşturduklarından bahsetmektedir. Sertel'e göre; "A listesinde olanlar hükümet erkânından oluşmakta ve onlar hemen tutuklanacaklar, B listesinde yer alanlar ise sadece gözaltında bulundurulacaklar ve C listesinde yer alanlar ise korunacaklardır."¹²²⁵ Ancak Sertel, gazetesinde bu isimleri yayınlamaktan kaçınmıştır.

Daha sonraki yıllarda bu listenin varlığı bazı araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir. "Almanların böyle bir plânı vardı. Ve korunacaklar listesi adı altında bir liste hazırlamışlardı. C listesi denilen bu liste üç gruba ayrılmıştı. Birinci grupta emekli askerler, ikincisinde devlet yönetiminde yer alıp Almanya'dan yana tavır alan şahıslar, sonuncusunda ise Orta Asya kökenli Türk vatandaşlarından oluşuyordu."¹²²⁶ Von Papan 5 Ağustos 1941 tarihinde yazdığı bir raporda Türkiye'deki Panturanist önderlerin isimlerini saymakta, onların kişilik yapıları, ideolojik düşünceleri, kendilerine yakın olup olmadığı gibi konularda bilgi aktarmaktadır.¹²²⁷ "Almanya'nın Pan-Türkçülük konusundaki görüşlerini içeren gizli belgelerinde Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, Ali Fuat Erden, Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gere, Nuri Kılıgil, Türkische Post gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Ali İhsan Sabis, Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidî Togan, Şükrü Yenibahçe Oğuz, Afganistan Büyükelçisi Memduh Şevket Esenal, Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Yunus Nadi ve Mürsel Bakü Paşa'nın isimleri geçmektedir."¹²²⁸

Ancak Alman işgali konusunda korkulan olmamış ve 18 Haziran 1941 tarihinde Ankara'da Türk-Alman Dostluk Paktı imzalanmış ve böylece Türkiye

---

¹²²³ Bu resimler ve detaylı plan açıklaması için Bkz.: Atila Türk, "Nazi Hitler Ordularının Türkiye'yi İşgal Hazırlıkları:1941", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 4 (Nisan 1994), ss. 7-14.

¹²²⁴ Zekeriya Sertel, **Tan** (30 Eylül 1945).

¹²²⁵ Sertel, **a.g.g.**

¹²²⁶ Mithat Atabay "İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Türkiye'de Irkçılık ve Pan Türkçülük (Turancılık) Faaliyetleri", (**Basılmamış doktora tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), s. 98.

¹²²⁷ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 191.

¹²²⁸ Atabay, **a.g.t.**, s. 99.

tarafsız kalmıştır. İçişleri Bakanlığı illere bir yazı göndererek bu Paktın imzalanmasının halk tarafından nasıl karşılandığını sormuş, tüm il Valiliklerinden alınan cevap yazılarında, bunun halk arasında büyük bir sevinç havası estirdiği, halkımızın Milli Şeflerine olan itimat ve sevgisini artırdığı belirtilmiştir.¹²²⁹ Türkiye ile imzaladığı antlaşmayla güneyi sağlama alan Almanlar da, dört gün sonra Rusya'ya saldırmışlardır. İçişleri Bakanlığınca Alman-Rus harbinin başlamasının muhtelif vilayetlerimizde nasıl karşılandığına dair tamim yapılmış, tüm il Valiliklerinden alınan cevap yazılarında bunun çok iyi ve şükranla karşılandığı, halkımızın fevkalade memnun olduğu, savaşın memleketimizden uzaklaşması ve bitaraf kalmamızın; hiçbir devletin aleti olmayacağımızı ve yalnız milli menfaatimizin icabına göre hareket edeceğimizi ilan ettiğini, halkımızın Milli Şeflerine minnet, şükran, itimat ve bağlılığını artırdığını bildirmişlerdir.¹²³⁰

B. Sıkıyönetim

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve İzmir gibi harp sahasına yakın illerde idarenin daha serbest ve daha yetkili kalabilmesini sağlamak üzere, Bakanlar Kurulu kararıyla 20 Kasım 1940 tarihinde 2/14705 sayılı kararname ile bu vilayetleri kapsayan bir ay süreli Sıkıyönetim ilan edildi. Hükümet, sıkıyönetim için gerekçesinde: "Umumi siyasetin gösterdiği lüzum ve icabları mütalaa eden İcra Vekilleri Heyeti, Teşkilatı Esasiye Kanununun 86. Maddesince, 1 ay müddetle" sıkıyönetim uygulamasına geçildiğini beyan etmiştir.¹²³¹ Sıkıyönetimin ağırlıklı olarak uygulandığı illere bakıldığında işgal ve saldırı endişesinin öne çıktığı görülmektedir. "Vilayet isimleri gösteriyor ki, bu tedbir, İtalyan tecavüzü ile emniyet bölgemize sirayet eden harbin her türlü ihtilat ve ihtimallerine karşı bir müddetten beri alınagelen milli hazırlanma tedbirleri arasındadır."¹²³² Sıkıyönetim Komutanlığı'na ise Jandarma Umum Komutanlığı da uhdesinde kalmak üzere Ali Rıza Artunkal getirilmiştir. Bu karar 25 Kasım'da TBMM tarafından da –üzerinde görüşme yapmaksızın- onaylanmıştır. Daha

¹²²⁹ E.G.M.A., Dahiliye Vekaletince 21.6.1941 tarih ve Em. 22800 sayı ile tüm illere gönderilen şifre yazı, Arşiv Dosya No: 11215-2, Kardeks No:59786 (Alman-Rus Harbi).

¹²³⁰ E.G.M.A., Dahiliye Vekaletince 23.6.1941 tarih ve Em. 22900 sayı ile tüm illere gönderilen ikinci bir şifre yazı, Arşiv Dosya No: 11215-3, Kardeks No: 61193 (Alman-Rus Harbi).

¹²³¹ TBMMZC, Devre: 6, Cilt: 14, İçtima: 2, Sekizinci İnikat (25.11.1940), s. 45.

¹²³² Atay, "Birbirimizi Tamamlayan Tedbirler", **Ulus** (24.11.1940).

sonraları, İkinci Dünya Savaşı boyunca sürdürülecek olan bu sıkıyönetim, önce üçer ve sonra altışar aylık sürelerle uzatılmış, hatta çok partili hayata bile sıkıyönetim altında girilmiştir.¹²³³

<u>Uzatma Tarihleri :</u>	<u>Uzatma Süresi :</u>
20.12.1940	3 ay
19.03.1941	3 ay
20.06.1941	6 ay
12.06.1941	6 ay
12.12.1941	6 ay
12.06.1942	6 ay
02.12.1942	6 ay
01.06.1943	6 ay
03.12.1943	6 ay
26.06.1943	6 ay
01.12.1944	6 ay
04.06.1945	6 ay

Sıkıyönetim ilan edilen yerlerde genel güvenlik ve asayişe yönelik Bakanlar Kurulu tarafından tayin olunan zabıta yetki ve görevleri askeri makamlara geçmekte ve askeri makamlar da kendisine devredilen yetki ve vazifelere yönelik kararları ve emirleri yerel kolluk kuvvetleri vasıtasıyla uygulayabilmektedir.¹²³⁴ Sıkıyönetim her ne kadar savaşın doğurabileceği olağanüstü durumlara karşı ilan edilmiş olsa da yurt içinde güvenlik ve asayişe yönelik hemen hemen tüm yetkileri elinde toplamıştır. 6 ilde ilan edilmiş olan sıkıyönetimin devamı müddetince Sıkıyönetim Kanunu'nun 2. maddesine göre, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu'nun 6, 13, 14, 18, ve 21inci maddeleriyle 8inci maddesinin (D) ve 9uncu maddesinin (E) fıkrasındaki polise verilmiş olan vazife ve yetkilerin Sıkıyönetim Komutanlığına devri, İçişleri Bakanlığı'nın 25.11.1940 tarih ve 53290 sayılı tezkeresiyle yapılan teklif üzerine Bakanlar Kurulu Kararınca 30.11.1940 tarihinde kabul edilmiştir.¹²³⁵

Sıkıyönetim Komutanlığı bu 6 ilde genel asayişini kontrol altında tutabilmek için, belirlediği bazı konularda il valiliklerinden belirli aralıklarla bilgi toplamıştır.¹²³⁶

¹²³³ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, ss. 423-424

¹²³⁴ Alyot, **a.g.e.**, s. 904.

¹²³⁵ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 30.11.1940 tarih ve 2/14780 sayılı yazı, Dosya No: 53, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 93.110..20. (Ek- 50)

¹²³⁶ **E.G.M.A.**, Örfi İdare Komutanlığının 3.1.1941 tarih ve 2245/654 sayı ile Vilayetlere gönderdiği yazı, Arşiv Dosya No: 15142-2.

- A- Vilayet mıntıkasında mevcut cemiyet, kulüp ve iş yerlerinin mufassal bir cetveli,
- B- Vilayet mıntıkasında mevcut radyoların bir cetveli (tebeddülât günü gününe komutanlığa bildirilecektir.)
- C- Vilayet mıntıkasında mevcut telefon şebekelerinin mufassal bir plâmı ve hususi eşhas elinde bulunan telefonların bir listesi,
- D- Vilayet mıntıkasında mevcut sabıkâlılar, emniyeti umumiye nezareti altında bulunanlar ve şüphelilere ait cetveller (bunların icabında Örfî İdare mıntıkası haricine sevkleri lüzum görülenlerin de ayrı bir listesi), bunların milliyetleri, sabıka ve nezaret altında bulunmaları sebebi, casusluk ve saireleri cetvelde işaret edilecektir.
- E- Vilayet mıntıkası dahilinde mevaddı infilakiye ve müstemile imalathanelerinin ve silah satanların ve bunları ihzar ve tamir eden mahallerin birer listeleri,
- F- Vilayet dahilinde mevcut kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema, bar gibi yerlerin birer listesi. (bunlardan şüpheli ve zararlı maksatları mecma olacakları tahmin edilenlerin de işaret edilmesi).

Sıkıyönetim altındaki illerden bu talebe gerekli cevaplar gönderilmiştir. Örneğin Edirne'den¹²³⁷ gelen bir yazıda istenilen bütün bu bilgiler verilmiş ayrıca, kendilerinden bugünkü durum itibariyle şüphe umulan 18 kişiye ait bir liste gönderilmiştir. Kırklareli Vilayetinden gelen durum yazısında¹²³⁸ örfî idarenin ilanından şubat ayı sonuna kadar vilayet bölgesinde casusluk olayı meydana gelmediği belirtilmektedir. Yazıda ilginç bir olay hakkında bilgi verilmektedir. "Yalnız Dereköy nahiyesine bağlı Kapaklı köyünde (*göreceksiniz Yunanlılar pek yakında İtalyanlara mağlup olacaklar ve harpte İtalyanlar galip gelecekler*) şeklinde sözler söyleyen bir şahıs ile; Kırklareli'nde bir kahvede (*Almanın düşmanı kim ise Alman anasını beller*) şeklinde konuşan başka bir vatandaş adliyyeye sevk edilmiştir."¹²³⁹

Sıkıyönetim Komutanlığınca İçişleri Bakanlığına gönderilen bir durum raporunda,¹²⁴⁰ 1 Mart 1941-1 Mayıs 1941 tarihleri arasında sorumluluk alanında sonuçlanan veya devam eden davalarla ilgili bilgi verilmektedir. Buna göre; Çanakkale, Edirne, İzmit, İstanbul, Kırklareli ve Tekirdağ illerinden toplam 163 tahkikat evrakı, Örfî İdare Komutanlığına intikal etmiş, bunlardan 153 tanesi Ahkamı

¹²³⁷ E.G.M.A., Vali Ferit Nomer imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 22.1.1941 tarih ve 217 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-2.

¹²³⁸ E.G.M.A., Kırklareli Valisi İhsan Aksoy imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 25.3.1941 tarih ve S.K.721 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-4.

¹²³⁹ E.G.M.A., Kırklareli Valisi İhsan Aksoy imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 25.3.1941 tarih ve S.K.721 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-4.

¹²⁴⁰ E.G.M.A., Örfî İdare Komutanı Korg. A. Rıza Artunkal imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 5.5.1941 tarih ve 31209 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142-4.

umumiye dahilinde takibat yapılmak üzere iade edilmiştir. 10 tanesine de Örfi İdare komutanlığınca el konmuştur.

Sıkıyönetim Komutanlığı sadece asayiş ve güvenlik olaylarını değil, casusluk olaylarına karışanları da yakından takip etmektedir. Sıkıyönetim Komutanlığından İçişleri Bakanlığı'na gönderilen bir raporda¹²⁴¹ Örfi İdarenin ilanından Şubat 1941 tarihine kadar mntıklarında dört adet casusluk faaliyetinin tespit edildiği bildirilmektedir.

Sıkıyönetimin yakından takip ettiği bir diğer konu ise basına yönelik uygulanan sansürlerdi. Sıkıyönetim Komutanlığı Hükümete "Tam seferberlik ilanında ve yahut Örfi İdare Selahiyetlerinin tamamıyla tatbikine mecbur olunacak fevkalade ahvalin hudusunda bittabi muhaberat ve mürselata sansür konması zarureti hasıl olabilecektir."¹²⁴² hatırlatmasında bulunmuştur. Zaten Sıkıyönetim Kanunu'nun 3. Maddesinin 4. Fıkrası, "gazete, kitap ve sair matbuaların tab ve teşrini veya hariçten idhalini menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf ve mektup üzerine sansür koymak" hakkını Sıkıyönetim Komutanlığı'na veriyordu.¹²⁴³ Basın organlarının çoğunluğu İstanbul'da bulunduğundan, iktidarın basın üzerindeki denetimi Sıkıyönetim vasıtasıyla uygulamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. "Bu idare şekli hükümete memleketin emniyeti bakımından dilediği tedbiri alması hususunda tam yetki veriyordu. Türk basınının en mühim kısmı İstanbul'da bulunduğu ve basın, politika bakımından, çok önemli bir kuvvet olduğu için böylesine geniş bir yetki siyasi maksatlarla kullanılabilirdi ve nitekim çoğu defa kullanılıyordu da."¹²⁴⁴ Hükümet, savaş boyunca ve sonrasında "muhalif basın"ı susturmak için, halihazırda "komünizm ve anarşizm ile Saltanatın ya da Halifeliğin yeniden kurulmasına yönelik propagandayı yasa dışı sayan" ve 50. maddesi ile "memleketin genel politikasına dokunacak yayından dolayı Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergilerin kapatılabileceğini" hükme bağlayan 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun yetersiz kaldığı yerlerde Örfi İdare Kanunu'ndan istifade etti.¹²⁴⁵

¹²⁴¹ E.G.M.A., Örfi İdare Komutanlığı 7.5.1941 tarih ve 3209/1725 sayılı ile Dahiliye Vekaletine gönderdiği bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142-4.

¹²⁴² E.G.M.A., Örfi İdare Komutanı Korgeneral A. Rıza Artunkal imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 20.3.1941 tarih ve 2074/2064 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142-5.

¹²⁴³ Bu kanun, 6, 15 ve 22 Mayıs tarihlerinde Meclis'te görüşülmüştü. **TBMMZC**, Devre: 6, İçtima: 1, Cilt: 11, (3-31 Mayıs 1940), ss. 18-24 ve 111-120.

¹²⁴⁴ Karpat, a.g.e., s. 144.

¹²⁴⁵ Hıfzı Topuz, **100 Soruda Başlangıcından Bugüne Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1996, s. 100.

Sıkıyönetim Komutanlığı kendisine tanınan basın üzerine sansür koyma yetkisinin yanı sıra özellikle yabancı uyruklu şahısların mektuplarının da denetim altına alınmasını istediği anlaşılmaktadır. Sıkıyönetim Komutanlığı İçişleri Bakanlığı'na bir yazı¹²⁴⁶ göndererek “memleketimizde bulunan ve matbuat umum müdürlüğünce tescil edilmiş olan yabancı gazete ve ajanslarına mensup muhabirlerin telgrafhanelere tevdi ettikleri teller arasında bir takım gayri varit haberlerle, askeri bilgiler ve müttefiklerimiz aleyhinde yazılar mevcut olduğu ve her ne kadar bunların harice çekilmesine müsaade edilmemekte ise de, aynı istihbaratın mektuplarla yabancı servislere yetiştirildiğinden bahisle, buna mani olmak üzere bu kabil eşhasın mektuplarla vuku bulan hususi muhaberelerinin murakabesini” teklif etmiştir. Dahiliye Vekaleti de Başvekaletle gönderdiği bir yazıyla¹²⁴⁷ görüş sormuştur. Ancak, Başvekaletin Müsteşar imzası ile gönderdiği cevap yazısında¹²⁴⁸ “memleketimizde bulunan ecnebi muhabirlerin mektuplarının kontrol kaydı altına alınmasının şimdilik uygun görülmediği” belirtilmiştir.

Sıkıyönetim Komutanlığının uzun süre meşgul eden uygulamalardan bir diğeri ise Sıkıyönetim mıntıkası dışarısına çıkarılmasına karar verilen şahıslar olmuştur. Sıkıyönetim Kanunu, Sıkıyönetim Komutanlığına, memleket güvenliğini ihlal etmek suçlarıyla sabikalı olanları ve genel güvenlik nezareti altında bulunanları ve sıkıyönetim altına alınan yerleri, bir konutu olmayanları ve şüpheli olan sair kişileri sıkıyönetim bölgesine çıkarmak yetkisini veriyordu.¹²⁴⁹ Bu maddeye dayanarak komünizm, casusluk, irticai faaliyet veya şüpheli durum gibi nedenlerden dolayı birçok insan 1942 yılından itibaren sıkıyönetimin uygulandığı 6 ilin dışına gönderilmiş ve bu şahıslar ancak 1947'de eski yerlerine dönebilmişlerdir. Bu şahısların çoğunluğunu komünizm taraftarları oluşturuyordu. Bu insanların bir mahkeme kararı olmadan sürgün edilmeleri ise daha sonraları eleştirilen bir husus olacaktır.¹²⁵⁰

Polis kayıtlarına¹²⁵¹ göre Sıkıyönetim bölgesinin dışına çıkarılmasına karar verilen bazı şahıslar şunlardır: Komünist eğilimli olduklarından çıkarılanların bazıları: 1942 yılında; Abidin Dino, Mehmet Boz, Lütfi Erişçi, Sıdika Uzunhasan,

¹²⁴⁶ E.G.M.A., 21.4.1941 tarih ve 1214 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142-5.

¹²⁴⁷ E.G.M.A., 4.5.1941 tarih ve 15928/11216-21 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-5.

¹²⁴⁸ E.G.M.A., 8.5.1941 tarih ve 6-883/1901 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-5.

¹²⁴⁹ Alyot, a.g.e., s. 905.

¹²⁵⁰ Bülent Tanör, **Kuruluş Üzerine On Konferans (Türkiye 1920 Sonraları)**, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, 1997, ss. 132-133.

¹²⁵¹ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 15142-7

Halil Yalçinkaya, Kerim Sadi, (Ahmet Nevzat Özyol), Ziya Sabah, Arif Dino, Hakkı Yazıcı, Suphi Taşhan, Kemal Sülker, Abdullah Meriçboyu, Reşat Fuat Baraner, Hasan İzzet Dinamo, 1943 yılında; Abidin Nesimi, 1945 yılında; Şükrü Yaka.¹²⁵² Şüpheli durumundan dolayı çıkarılanlardan bazıları şunlardır: 1942 yılında; İstirati Avam, Yasef Çakırmurkada, Viktorya Sabetay (Sadeka), Yasef Bahar, İsak Nesim, Yakoti Molinos, Gabris Arman, Ropen Erciyes, Bağdasar Nayman, Habip Öğütmen (mühtedi), Ağya Arman, Agop ve Mişon Yaşayan.¹²⁵³ İrticai faaliyetten dolayı çıkarılanlardan ikisi ise Şakir Çelik ve Cafer Tikan'dır.

Emniyet Genel Müdürlüğü'nden İçişleri Bakanlığına yazılan bir yazıda¹²⁵⁴, Vilayet, Örfi İdare Komutanlığı ve Emniyet Başmüfettişliğinin teklifleri, Umum Müdürlüğün muvafık görmesiyle, iki ecnebinin hudut harici edilmesi ve 15 vatandaşın Örfi İdare mıntıkası haricine çıkarılması ile ilgili teferruatlı bilgi verilmekte ve adı geçen şahısların faaliyetleri tek tek anlatılmaktadır.

Ancak sürgüne gönderilen bu şahıslar gittikleri yerlerde de boş durmamış, bir çoğu önceki faaliyetlerine orada devam etmişlerdir.¹²⁵⁵ Bu durum ise buldukları il yönetimlerini oldukça tedirgin etmiş ve bu şahısların kendi mıntıklarından başka illere naklini talep etmişlerdir. Konya Valiliği¹²⁵⁶, Seyhan Valiliği¹²⁵⁷, Bolu Valiliği¹²⁵⁸, Eskişehir Valililiği¹²⁵⁹; şehirlerindeki sürgünlerin muhtelif sebeplerle başka illere naklini talep eden illerden birkaçıdır. Bursa Valiliği İçişleri Bakanlığına bir yazı yazarak¹²⁶⁰ İstanbul Örfi İdaresince kendi bölgelerinden Bursa'ya gönderilen azınlık mensubu 7 kişinin, Bursa'ya gelip giden yabancılarla temas halinde olmalarından ve casusluk faaliyetlerinde bulunmalarının muhtemel olmasından dolayı Bursa dışına çıkarılması talebinde bulunmuştur. Ancak İçişleri Bakanlığı'na

---

¹²⁵² E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 15142-7

¹²⁵³ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 15142-7 B.1.M.T.

¹²⁵⁴ E.G.M.A., Emniyet Umum Müdürü Osman Adal imzasıyla Dahiliye Vekaletine yazılan 20.6.1942 tarih ve bilasayı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-4.

¹²⁵⁵ Bu konuda, Sıkıyönetim Komutanlığı İçişleri Bakanlığına bir yazı yazarak, bu insanların gönderildikleri yerlerde durmayarak Anadolu'nun muhtelif yerlerini gezdiklerini belirterek buna mani olacak tedbirlerin alınmasını talep etmiştir. Bkz.: E.G.M.A., Örfi İdare Komutanı Korg. Sabit Noyan imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 10.4.1942 tarih ve 15118 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142-7.

¹²⁵⁶ E.G.M.A., 24.2.1943 tarih ve 2568 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-7.

¹²⁵⁷ E.G.M.A., 21.10.1943 tarih ve Em.Ş.I.2616 sayılı yazı; 21.1.1944 tarih ve 2886 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-7.

¹²⁵⁸ E.G.M.A., 23.7.1943 tarih ve 757 sayılı yazı; 21.8.1943 tarih ve 895 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-7.

¹²⁵⁹ E.G.M.A., 11.1.1944 tarih ve 200 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-7.

¹²⁶⁰ E.G.M.A., Fazlı Güleç imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 28.3.1944 tarih ve 466 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-7.

bu teklif uygun görülmemiş, bu insanların ancak ‘sıkıyönetim bölgelerinden uzaklaştırılmasını gerektiren faaliyetlerde bulunmaları halinde’ buradan çıkarılabilecekleri, aksi takdirde orada kalacakları bildirilmiştir.¹²⁶¹ İçişler Bakanlığı bu talepleri çoğu zaman bu gerekçeyle reddetmesine karşın bazen de bu taleplere olumlu cevap verdiği de olmuştur. Örneğin, İçişleri Bakanlığı Bolu Valiliği’nin ısrarlı talepleri karşısında Bolu’da ikamete mecbur tutulan dört kişinin Bolu’dan uzaklaştırılmasına olur vermiştir.¹²⁶²

Polis arşivlerinden bu insanların iâşe ve yol masraflarının da sorun olduğu anlaşılmaktadır. Valiliklerce bu insanlar için yapılan ödenek talebine, İçişleri Bakanlığı çoğu zaman olumsuz cevap vermiştir.¹²⁶³

Sıkıyönetim uygulaması, İkinci Dünya Savaşı sona erip çok partili hayata geçilmesine rağmen devam etmiştir. “Memlekette çeşitli partiler rejimi teessüs ettikten sonra, bilhassa İstanbul matbuatını daha serbest bir duruma mazhar kılmak gayesiyle, muhalefet partileri örfi idare rejimine çok aleyhdarlık etmişlerdi.”¹²⁶⁴ Savaş nedeniyle yürürlüğe giren kanun, ancak savaşın bitiminden iki yıl sonra, 22 Aralık 1947’de, selefi Recep Peker’in hala gerekli olduğunu savunuyor olmasına rağmen¹²⁶⁵ Hasan Saka Hükümeti’nce kaldırılmıştır.¹²⁶⁶

C. İç Güvenliğin ve Sosyal Barışın Sağlanmasında Hükümetin Çabası ve İsmet İnönü’nün Rolü

Savaş yıllarında “Türk Devlet gemisinin dümeni, hiç şüphe yok ki, sözün bütün anlamı ile İnönü’nün elindeydi.”¹²⁶⁷ Cumhurbaşkanı Hükümetler yoluyla dümenini kumanda ettiği Türkiye gemisini “sert ve çeşitli yönlerden hepsi de sert esen fırtınalar arasında bir savaş kayasına parçalatmadan selamet kıyısına ulaştırmıştır. Bunu başarırken göstermiş olduğu sabır, sükunet ve direniş gücünün

---

¹²⁶¹ E.G.M.A., Dahiliye Vekili Hilmi Uran imzasıyla gönderilen 7.4.1944 tarih ve 15968 sayılı cevap yazısı, Arşiv Dosya No: 15142-7.

¹²⁶² E.G.M.A., Dahiliye Vekaletinin Bolu Valiliğine gönderdiği 14.8.1943 tarihli ve 32857 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-7.

¹²⁶³ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11311-24.

¹²⁶⁴ Uran, a.g.e., ss. 360-361

¹²⁶⁵ Karpat, a.g.e., s. 185.

¹²⁶⁶ Karpat, a.g.e., s. 211 ; Feroz Ahmad - Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 39.

¹²⁶⁷ Aydemir, a.g.e., s. 154.

sayesinde, parlak bir dış politika zaferi kazanarak, ülkesini savaşın dışında tutmayı başarmıştır.¹²⁶⁸

Savaş yılları içerisinde Türkiye, bir yandan İsmet İnönü'nün önderliğinde dünyayı saran savaş ateşinden uzak kalmaya çalışırken,¹²⁶⁹ diğer yandan gündelik hayatın sıkıntıları olan yiyecek ve giyecek mallarındaki sıkıntı, karaborsa, vurgunculuk, ihtikar, iç güvenliği tehdit eden siyasi ve ideolojik olaylar, devrim karşıtı hareketler ile mücadele ediyordu.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü savaşın ilk aylarında 1 Kasım 1939 tarihinde TBMM'nde yaptığı açış konuşmasında, vatanda huzur ve emniyetin, fikirlerde ve cemiyette hakiki bir asayişin hüküm sürdüğünü; Cumhuriyetin vatandaşta ve vatandaşta en büyük nimet olan haysiyet ve emniyeti tamamen hakim kıldığını vurgulamıştır. İnönü konuşmasında mevcut durum hakkında bilgi verirken, dahili idareimizde hiçbir fetret ve nifak azabı ile muztarib bulunmadığımızı, bir milletin en büyük ve en kuvvetli mesnedi olan dahili beraberliğin, ülke içerisinde sağlanmış olduğunu¹²⁷⁰ ifade etmiştir.

İsmet İnönü, 1 Kasım 1940 tarihinde TBMM'nde yaptığı açış konuşmasında ise ülkenin asayiş durumunu; “İçişlerimiz geniş bir özgürlük içinde, yurttaşın haklarını ve güvenliğini sağlayacak güçte, gerçek ve hukuka dayanan bir düzen kurmuş olmakla kendini göstermiştir. Denilebilir ki; geçen bir yıl içinde memleketin güvenliğine ve asayişine ciddi olarak etki yapacak hiçbir olay görülmemiştir. Yurdun emniyetine müessir olabilmekten uzak nadir hadiseler de adaletin hükmüne teslim olmuşlardır.”¹²⁷¹ sözleriyle ifade etmektedir..

İlber Ortaylı, ülke insanının savaş yılları içerisinde büyük sıkıntılar çektiğini; ancak açlık çekmediğini, kitlesel açlık ve ölümler, hatta münferit açlık vakaları bile görülmediğini, bürokrasinin baskıcı bir yöntemle asayiş ve huzuru sağlayıp, paniği önlediğini ifade etmektedir.¹²⁷² Savaşın getirdiği olumsuz şartlara rağmen ülke içerisinde asayiş ve huzurun bozulmaması İsmet İnönü savaş süresince tarafından sık sık vurgulanan bir husus olmuştur. Örneğin 1940 yılında “vatandaşlar arasında sükun ve birbirine dayanma, en yüksek mertebede ruhlara hakim olmuştur. Memleketin her

¹²⁶⁸ Sadri Ertem, “Saraçoğlu'nu Dinlerken”, **Ayın Tarihi**, No: 105 (Vakit: 6 Ağustos 1942), ss. 74-75.

¹²⁶⁹ Ali Fuat Erden, **İsmet İnönü**, İstanbul, Burhanettin Erenler Matbaası, 1952, s. 229.

¹²⁷⁰ **TBMMZC**, Devre: VI, İçtima: 1, Cilt : 1, Birinci İnikat (1.11.1939), s. 2. ; **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları: 1920-1973, İkinci Cilt (1939-1960)**, Ankara, TBMM Yayını, 1993, s. 1.

¹²⁷¹ **TBMMZC**, Devre: VI, Cilt: 6, İçtima: 1, Birinci İnikat (1.11.1940), s. 5 ; **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları : 1920-1973**, s. 9.

¹²⁷² Ortaylı, “İkinci Dünya Savaşında Şehirlerde Hayat”, s. 425.

tarafında emniyet ve sükun, hale ve atıye itimad mevcuttur. Türkiye serbesti ile nizamı telif eden bir hava içinde vatandaşların huzurunu temin edebilen müstesna memleketlerden biridir.”¹²⁷³ sözleriyle bunu belirtmektedir. Benzer şekilde 1 Kasım 1941 tarihinde yaptığı TBMM açış konuşmasında İnönü, “yurdumuzun her tarafında dirlik, memnun olacağımız bir haldedir. Yabancı emellere sürükleyici telkinler, ortamızda yayılma ve tesir alanı bulamamışlardır. Millet yapısının sağlığı ve sağlamlığı, her vakit en kıymetli dayancımız olacaktır. Tabiidir ki, vatan selametinin isterlerine uygun olarak Dahiliye ve Adliyemizin dikkatleri, normal zamanlarda olduğundan ziyade milli nizamlar üzerinde toplanmışlardır.”¹²⁷⁴ sözleriyle bu durumu bir kere daha ifade etmiştir.

Polise göre de ülkede bir asayiş sorunu bulunmamaktadır. “Türkiye’de yaşayan on sekiz milyon halk içinde muzur cereyanlar peşinde koşanlar ve bu cereyanlara tabi olanlar yoktur, denebilir.”¹²⁷⁵ Çünkü “başka milletlerin aralarındaki tefrikalar, muzur cereyanlar, muhalefetler göz önünde tutulunca Türkiye’de hiç te öyle bir cereyan ile karşılaşmayız. Binaenaleyh Türk milleti imanla, canla başla milli şefinin etrafında yekpare bir kale gibi toplanmış bulunmaktadır.”¹²⁷⁶

Aslında bu durum, yöneticilerin iç güvenliği sarsacak olaylara gücünü sarfetmeme, mevcut enerjisini dış savunmaya yönlendirme refleksiyle aldığı tedbirlerin bir sonucuydu. Savaş boyunca yetkililer savaşın gidişatı ve Türkiye’nin savaşa girme ihtimaline karşı sürekli duyarlı olmuş, yaşanan gelişmeler, hükümetleri dış savunma ve ordunun ihtiyaçlarını ön plâna almaya zorlamıştır. Savaşın iyice kızıştığı 1942 yılında, İnönü, Meclis açış konuşmasında, orduyu hazır bulundurmanın her zamankinden daha önemli olduğuna dikkat çekmiş, ülke içinde birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapmış,¹²⁷⁷ benzer şekilde 1944 yılında Meclis açış konuşmasında, maliye bakımından, büyük bir ordunun türlü ihtimallerine karşı her an hazır bulundurulmasının, Türk milletinin yaşamak kabiliyetinin temel meselesi olarak devam ettiğini ifade etmiştir.¹²⁷⁸ Cumhurbaşkanı’nın yanı sıra Başbakan Saraçoğlu da, Hükümetin Milli Savunmaya verdiği önceliği, İkinci Dünya

¹²⁷³ TBMMZC, Devre: VI, Cilt: 6, İçtima: 1, Birinci İnikat (1.11.1940), s. 3 ; **İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları: 1920-1973**, s. 9.

¹²⁷⁴ TBMMZC, Devre: 6, İçtima:1, Cilt: 1, Birinci İnikat (1.11.1941), s. 2 ; **İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları: 1920-1973**, s. 19 ; Erdilek, **a.g.m.**, s. 983.

¹²⁷⁵ Orkun, “İstihbarat-II: İç İstihbarat, Ankara”, s. 156.

¹²⁷⁶ Orkun, **a.m.**, s. 156.

¹²⁷⁷ TBMMZC, Devre: VI, Cilt: 27, İçtima: 3, Yetmiş Yedinci İnikat (5.8.1942), s. 21.

¹²⁷⁸ TBMMZC, Devre: VII, Cilt: 1, İçtima: 1, Birinci İnikat (1.11.1944), s. 2 ; **İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları: 1920-1973**, s. 41.

Savaşı sonuna kadar her fırsatta TBMM’de dile getirmiştir.¹²⁷⁹ Yine TBMM’ne hitabeden Saraçoğlu¹²⁸⁰ “Bugün memleketimiz, muharip devletlerle tamamen çevrilmiş bir haldedir. İşlerimizde ve kararlarımızda, bu hakikati gözden kaçırırsak, vereceğimiz hükümlerde ve alacağımız tedbirlerde büyük hatalara düşeriz.” diyerek kapımıza dayanan savaş tehdidi dışındaki bir konuya ağırlık vermemizin bir hata olacağını beyan etmiştir.

Savaşın getirdiği tüm olumsuzluklara karşın ülkede asayişin göreceli olarak çok fazla bozulmaması, yağma olaylarının görülmemesi, halkın yiyecek yüzünden toplu bir harekete ve isyana kalkışmaması yine bu dönemde elde edilen başarılar olarak değerlendirilebilir. Bu başarılar, İnönü’nün akıllı ve basiretli yönetimi ile, her şeyi olduğu gibi yerinde görmesi ve halkın içine girerek, halkı anlaması ve ilham almasına, böylelikle bütün ülkenin müşterek duygu ihtiyacını en gizli noktalarına kadar öğrenmesine bağlanmaktadır.¹²⁸¹

Bütün bu olumlu tablonun yanı sıra yaşanan doğal felaketlerin de etkisiyle savaşın ilerleyen yıllarında halkın durumu iyice bozulmuştur. “Şiddetli Erzincan Depremi’nin korkunç felaketiyle gelen 1940 yılı, Milli Şef Dönemi’ndeki iç huzursuzluğu en göze batacak noktasına vardırırmış bulunuyordu. Gerek ekonomik düzendeki bozukluğun yarattığı geçim sıkıntısı, gerek devlet idaresindeki aksaklıkların doğurduğu hoşnutsuzluk ve de Erzincan Depreminin ortaya koyduğu durum, 1940 yılını çekilmez bir hale getirmişti.”¹²⁸²

Toplumsal yaşamı laikleştirici devrimlerin doğurduğu tepkilere bir de ekonomik krizin ülke içindeki yansımaları eklenince rejime karşı muhalefet ivme kazanmıştır. Toplumun içerisinde bulunduğu umutsuzluk ciddi toplumsal bunalıma dönüşme eğilimi göstermeye başlamıştı. Yapılan propagandaların da etkisiyle kötü söylentiler kulaktan kulağa dolaşıyor, basındaki eleştiriler gün geçtikçe şiddetleniyordu. Eline verilen bir parça ekmekle karnını doyurmaya çalışan, kuyruklarda ömür tüketen vatandaş infial içerisindeydi ve bu infialin hedefi doğrudan doğruya İsmet İnönü idi.¹²⁸³ Toplumun hemen her kesimi Hükümete dolayısıyla İnönü’ye ateş püskürüyordu.¹²⁸⁴ Çünkü halk bu sıkıntıların baş sorumlusu

---

¹²⁷⁹ TBMMZC, Devre: VI, Cilt: 28, İçtima: 4, Birinci İnikat (01.11.1942), s. 4.

¹²⁸⁰ TBMMZC, Devre: VI, Cilt: 28, İçtima: 4, Üçüncü İnikat (11.11.1942), s. 15.

¹²⁸¹ *Ulus* (19.12.1939).

¹²⁸² Goloğlu, a.g.e., s. 79.

¹²⁸³ Metin Toker, a.g.e., s. 26.

¹²⁸⁴ Karaosmanoğlu, a.g.e., ss. 184-185.

olarak Tek Parti Yönetimini özellikle de Milli Şef İsmet İnönü'yü sorumlu tutmaktadır. Halkın çektiği sıkıntılardan dolayı devletle arasında bir güvensizlik ve hatta düşmanlık oluşmaya başlamıştır.

Ancak, İsmet İnönü'nün kendi şahsına ve Hükümete karşı artan tepki ve muhalefet rüzgarından haberdar olmadığı ve çevresindekilerin bu sıkıntıları kendisine tam olarak yansıtmadıkları anlaşılmaktadır.¹²⁸⁵ “Millet kendisine, dış politikadaki dirayetli, basiretli tutumundan dolayı minnet ve sevgi duyuyordu, fakat, bunun yanında gündelik hayatın bütün sıkıntılarının sorumlusu diye de İsmet Paşa'yı biliyordu. Bu tabii bir sonuçtu. Tüm yetkileri elinde toplayan, “her şey” olan insanın kaderi başka olamazdı.”¹²⁸⁶

Hükümetin istikrarlı bir ekonomi politikası sürdürememesi, kontrollerden istenilen sonuçların alınamaması, alınan kararların süreklilik göstermemesi sıkıntıları daha da artırıyor,¹²⁸⁷ ancak devlet yöneticileri ise bunun nedenini, yolsuzluk ve idaresizliklerden çok, özgürlüklerin kötüye kullanılmasında görüyor, bundan yakınıyor ve ortalıkta dolaşan dedikoduların asılsız olduğunu iddia ediyorlardı.¹²⁸⁸ Örneğin Hükümet adına radyoda Konferanslar veren Burhan Belge “söylenenlere bakılırsa Türkiye, zelzele felaketini bahane ederek dışarıdan para dileniyor ve bununla silah alıyormuş. Bunları söyleyenler düşmanlarımızdır, fakat söyleyenler biziz.”¹²⁸⁹, “İlkbaharda savaşa katılacağımız hakkındaki dedikodular, Milli Korunma Kanununun uygulanmaya başlaması üzerine, sulak yer bulmuş ısırganlar gibi birdenbire boy attı. Fakat Başbakanımız radyoda yaptığı konuşma ile, Hükümetin milleti gizlice savaşa sürüklediğini ileri sürenlerin kötü niyetli insanlar olduklarını meydana çıkardı.”¹²⁹⁰, “Şekere kiloda on kuruş zam yapıldığını biliyorsunuz. Propagandacılar ve onlara parasız hamallık yapan boşboğazlar; gördünüz mü işte şekerde, benzinde, petrolde pahalılık başladı, daha bakın neler olacak, bütün bunlar hükümetin kötü politikası yüzündendir, demişlerdir.”¹²⁹¹ “İster radyolar, isterse gazeteler kanalından memleketimize kadar sevkedilip burada ayrı bir dağıtım cihazı tarafından ağızdan ağıza yayılan söylentilerin ve dedikoduların bir çoğu ya rağbet

¹²⁸⁵ Karaosmanoğlu, **a.g.e.**, s. 185.

¹²⁸⁶ Metin Toker, **a.g.e.**, ss. 26-27.

¹²⁸⁷ Metin Toker, **a.e.**, ss. 27-28.

¹²⁸⁸ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 79.

¹²⁸⁹ Belge, **a.g.e.**, s. 87.

¹²⁹⁰ Belge, **a.e.**, s. 92.

¹²⁹¹ Belge, **a.e.**, s. 95.

görmeyecek kadar saçma yada olayların yalanlanmasına uğramış bulunacak kadar yıpranmıştır.”¹²⁹² diyordu.

Bütün bu gelişmeler, savaş sonra kurulan çok partili hayatta farklı bir oluşumun meydana çıkmasına yol açmıştır. 10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan, Cumhuriyet Halk Partisi İkinci Olağanüstü kurultayında, İnönü'nün önerisi üzerine, “Değişmez Genel Başkan” ve “Milli Şef sıfatları kaldırıldı.”¹²⁹³ Böylelikle İkinci Dünya Savaşı gibi çetin bir dönemi de içine alan sekiz yıllık bir “olağanüstü” dönem resmen kapanmış oldu.

---

¹²⁹² Belge, **a.g.e.**, s. 101.

¹²⁹³ Tunçay v.d., **a.g.e.**, s. 142.

SONUÇ

Bulunduğu jeopolitik konumu nedeniyle tarihinin hemen her döneminde ilgi odağı olan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da, savaşa girerek veya dışarıdan, savaşı taraflardan birisi lehine yapacağı katkının önemi diğer devletlerce de kavranmış, bu da Türkiye'yi üzerinde çeşitli hesapların yapıldığı bir ülke haline getirmiştir. Buna karşın Türkiye, İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar bir denge politikası güderek savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Türkiye savaş karşısındaki bu dengeli politikaları oluştururken Atatürk'ün ortaya koyduğu ilkelerden hareket etmiş ve bu durum ülkeyi savaşın yıkıcı tesirlerinden koruyan bir paratoner olmuştur.

Dış politikadaki bu başarının yanısıra Türk halkı da bu savaş esnasında birliktelik içerisinde olmayı başarmış, ekonomik alanda yaşanan olumsuzluklara rağmen ülkenin iç güvenliğini sarsacak geniş çaplı bir olay yaşanmamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından İkinci Dünya Savaşına kadar geçen sürede iç güvenlikle ilgili siyasi olaylar sürekli olarak ülke gündemini meşgul etmiştir. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte bu siyasi faaliyetler hız kesmiş gibi gözükse de bu dönemde birçok siyasi hareketlenmelerin yoğun olarak yaşandığı gözlemlenebilir. Ancak iç güvenliği sağlamaya yönelik uygulanan tavizsiz politikalar, ülkede siyasi, ideolojik ve dini akımların eylem sahasını daraltmıştır. Bu tür siyasi çalkalanmalarla başedebilmek için hükümetlerin siyasi duruma göre bazen sol kesimi, bazen de sağ kesimi frenleyici icraatlarda bulunarak denge politikası izlediği görülmektedir.

Bu dönemde sol akımların çok fazla sesini duyuramadığı, faaliyetlerinin çoğunu illegal olarak Türkiye Komünist Partisinin şemsiyesi altında yürüttüğü bir dönemdir. Sol faaliyetler, kitlesel destekten yoksun olarak daha çok taban bulma ve yeraltında örgütlenme yolunda çaba sarfetmiş ama bazen de mahkemelere intikal eden birçok olay kamuoyunda yer almıştır. Türkiye o dönemde henüz sanayileşme atılımını gerçekleştirememiş bir ülke olmasından dolayı belirli bir işçi sınıfı doğmamıştı. Hem bu sebepten hem de dönemin tavizsiz uygulamalarından dolayı, göze çarpan bir işçi hareketinden, toplu bir grev veya boykot olayından da bahsetmek oldukça zordur.

1943 yılında başlayan ve kamuoyunda Irkçılık-Türkçülük-Turancılık Davası olarak yer alan olaylar zinciri, iç güvenlik kapsamında bu döneme damgasını vuran en büyük siyasal olay olmuştur. 3 Mayıs 1944 tarihindeki duruşma için mahkeme çevresinde toplanan kalabalık, polisin sert müdahalesiyle dağıtılarak birçok kişi

gözüne alınmıştır. Türkçülük olaylarında gözüne alınan hemen hemen bütün sanıklar, mahkemeye kadarki 3 aylık gözüne süresince İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde tabutluk olarak isimlendirilen tek kişilik, tepesinde kızgın ampullerin yandığı daracık hücrelerde sorgulandıklarını, günlerce aç, susuz ve uykusuz bırakılarak ifade vermeye zorlandıklarını, son derece çirkin ve ağır işkencelere maruz kaldıklarını iddia etmişlerdir.

Bu olaylar güvenlik güçleri için çeşitli açılardan önem taşımaktadır. Şimdiye kadar böyle bir toplumsal hareketle karşılaşmamış olan polis, olayları kontrol etmekte zorlanmıştır. Sayısal ve nitelik olarak yetersiz olduğunun farkına varan polis bundan sonraki dönemde iyileştirme çabalarına girişmiştir. Olayları bastırmak için aşırı şiddet kullanan polis, kamuoyundan olumsuz puan almıştır. İktidarın polisi böyle bir uygulamaya zorlaması ve valilerin bu konuda tek söz sahibi kılınması bunda en büyük etken olmuştur. Bu dönemde gündemden düşmeyen işkence iddiaları ve tabutluklar, polis hakkında işkenceci suçlamalarının yapılmasına yol açmıştır. Günümüzde de zaman zaman polisin işkenceci olarak algılanmasının kökenlerinde, bu iddiaların yadsınamaz bir payı vardır.

Bu dönemdeki siyasi akımlardan bir diğeri ise irticai grupların faaliyetleri olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında çoğunlukla devrimlere tepki gösteren kesimlerin sebep olduğu olaylar, İkinci Dünya Savaşı yıllarında aynı yoğunlukta devam etmemesine karşın yine de bir süreklilik içerisinde güvenlik güçlerini oldukça meşgul etmiştir.

Türkçe ezan uygulaması ve Arap harfleri ile çocuklara tedrisat yaptırılanların takibi konularında kolluk kuvvetlerine oldukça yoğun iş düşmüştür. Polis arşivlerinde bu konuda tutulmuş çok sayıda arşiv kaydına rastlamak mümkündür. Güvenlik güçlerinin irticai olaylar karşısındaki tavizsiz tavrının gözlemlenebileceği bir diğeri ise Said Nursi'nin başını çektiği Nurculuk hareketidir. Atatürk devrimleriyle tekke ve zaviyelerin kapatılıp tarikatların yasaklanmasına rağmen faaliyetlerini gizli gizli devam ettiren bazı tarikatlar, yine bu dönemde polis tarafından sıkı bir şekilde takip altına alınmıştır. Resmi polis kayıtları ve yazışmaları incelendiğinde özellikle Nakşibendî tarikatına mensup müritlerin yanı sıra Süleymancılara yönelik, yakalama ve tutuklama yazılarına sıkça rastlamak mümkündür.

Kolluk kuvvetlerini meşgul eden olaylar sadece siyasi nedenlerden kaynaklanmıyordu. Bu dönemde iç güvenliği dolaylı olarak etkileyen bir çok olayın yanısıra birçok asayiş olayı da meydana gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türkiye'nin savaşa girmemesine rağmen her an savaşa dahil olma olasılığı ile, hem yönetim kademesinde hem de halk tabanında savaş ekonomisinin koşullarının tüm ağırlığıyla yaşandığı, halkın günlük yaşamında çektiği sıkıntıların doğrudan veya dolaylı olarak iç güvenlik olgusunu etkilediği bir dönem olmuştur. Ülkede arz talep dengesinin bozukluğu yüksek bir enflasyonu, mal yokluğuna dayalı bir karaborsayı, karaborsaya dayalı bir vurgunculuk ve ihtikâr ortamını beraberinde getirmiş, böylece ülkenin içinde bulunduğu bu kötü durumdan istifade edip büyük kazanç sahibi olanların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Böyle bir ortamda ekonomik suçların ve bununla doğru orantılı olarak polisin işinin artması kaçınılmazdı. Dönemin basın-yayın organlarına ve polis arşivlerine bakıldığında yolsuzluk, ihtikâr, karaborsa, haksız kazanç ve rüşvet olaylarına sıkça rastlamak mümkündür. Ancak güvenlik güçlerinin bu suçlarla yeterince ve etkin olarak mücadele ettiğini söylemek zordur. Bunun en önemli nedeni bu tür suçlara birçok politikacının, parti yöneticisinin ve bürokratın adının karışmış olmasıydı. Milli Şef İnönü'nün ve dönemin Başbakanlarının da zaman zaman rahatsızlıklarını dile getirdiği bu husus, polisin elini kolunu bağlayan en önemli etkenlerden birisi idi. Yolsuzlukla mücadeledeki bu boşluğun neticesi olarak da savaştan sonra birdenbire zenginleşip büyük servet sahibi olan bir politikacılar ve bürokratlar sınıfı doğmuştur.

Gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi, sosyal adaletin sağlanması ve yüksek kazanç sahibi olanlardan vergi alınabilmesi için düşünülen önlemlerden olan Varlık Vergisi uygulaması; Avrupa'da başlayan savaşa birlikte yarı seferberlik havasına giren Türkiye'de, çalışabilir nüfusun önemli bir bölümünün silah altına alınması; ekmek tüketiminin kontrol altına alınabilmesi için savaş yılları sonuna kadar devam eden karneyle ekmek dağıtımı; Saydam Hükümeti zamanında başlayıp, Saraçoğlu Hükümeti zamanında yoğunlaşan tarım, hayvan ve orman ürünlerine el koyma uygulamaları; iç güvenliği doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen diğer ekonomik olgular olmuştur.

Bu dönemde polisin mücadele ettiği suçlar sadece ülke içinde meydana gelen olaylardan ibaret değildir. Savaş döneminin özel şartlarından dolayı Türkiye özellikle de İstanbul, yabancı ülke ajanlarının cirit attığı bir yer konumundaydı. Türkiye'nin kendi saflarında savaşa katılmasını isteyen Müttefik ve İhtilaf devletlerinin ajanları,

Türkiye sınırları içerisinde faaliyetlerini gizli ve açık ama yoğun bir şekilde yürütmüşlerdi. Özellikle Alman ajanlarının Türkiye'yi kazanma adına yılmadan bir faaliyet içerisine girdiği söylenebilir.

Casusluk faaliyetlerine karşı gerekli çabayı yürütmek doğrudan polisin görev alanına girmemesine karşın savaş şartlarından dolayı polis çoğu zaman bu tür faaliyetlerle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ancak yabancı ajanların gizli ve açık faaliyetlerine ve propagandalarına karşı polisin yeterli teknik donanıma sahip olduğunu ve yeterince mücadele ettiğini söylemek oldukça zordur.

Yaşanan olağanüstü savaş şartları devlet yetkililerini bazı konularda gereğinden fazla duyarlılık göstermeye yöneltmiştir. Bu konuların en ilginçlerinden birisi, ülkemizde ele geçirilen ve haberleşmede kullanılan bazı kuşlarla ilgili alınan tedbirlerdir. Savaş boyunca Genel Kurmay Başkanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı, Emniyet Genel Müdürlüğü ayaklarına metal halka takılmış özellikle de Moskova'dan geldiği anlaşılan kuşlar konusunda yapılan yazışmalar konunun ne kadar ciddiyetle takip edildiğinin bir göstergesiydi.

Polisin yürüttüğü bir diğer mücadele, Türkiye'nin savaşa girme ihtimaline karşı alınan tedbirlerin uygulanması ve halkın içinde bulunduğu psikolojik ortamda ona yardımcı olunması konusunda olmuştur. Özellikle karartma kararının uygulanmasında polise çok iş düşmüş ve bu konu sıkı bir şekilde takip edilmiştir. Ancak polisin halkı psikolojik olarak bu tür uygulamalara hazırlayacak ve herkese ulaşacak kadro ve alt yapıdan yoksun olduğu da bir gerçektir.

Yine bu dönemde yaşanan ve hala sır perdesini koruyan Özalp Olayı, Tek Parti Yönetimini dolaylı olarak ta güvenlik güçlerini töhmet altında bırakan önemli bir olay olmuştur. Uzun yıllar olay üzerinden şüphe örtüsünün bir türlü kaldırılamaması, bu insanların askerler tarafından kasten öldürüldüğü kanaatinin doğmasına yol açmıştır. Bu olay hala tam olarak açıklığa kavuşmamış faili meçhul bir iç güvenlik olayı olarak akıllarda kalmıştır.

Bu dönem Türkiye'de çağdaş manasıyla anarşi ve terör olaylarının çok sık yaşanmadığı bir dönemdir. Bunda dönemin özel şartlarından kaynaklanan ve siyasal oluşum ve hareketlere fazla hayat hakkı tanımayan bir ortamın olması en büyük etkidir. Bu nedenle meydana gelen olayların genelde adi suç çerçevesinde asayişe yönelik olaylar veya savaşın getirdiği olağanüstü şartların doğurduğu olaylar olduğu söylenebilir. Bu dönemde meydana gelen uluslararası bağlantılı bir çok olay uzun süre ülke gündemini meşgul etmiştir.

Bu dönemde yaşanan bütün bu olaylar irdelendiğinde Tek Parti iktidarının, Türkiye'deki polis kültürünü derinden etkilediği görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında polis kendi görev bilinci ve vazifesine yaklaşım tarzını oluşturmuş ve hükümetin düşünce tarzını benimseyerek adeta 'iktidarın polisi' olarak görev yapmıştır. Polis, devletin çıkarlarını her şeyden üstün tutan bir anlayışla, fertlerin huzur ve mutluluğunun güçlü bir devlet çatısı ve himayesi altında mümkün olabileceğine inanarak hareket etmiştir. Böylece Atatürk döneminde gerçekleştirilen modernleşme politikaları, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da devrimlerin sekteye uğramaması için gündelik hayatın en küçük ayrıntılarına kadar polis müdahalesini meşrulaştırmıştır. Polis böylece tepkimeci bir refleks yerine hayatın her alanına müdahale etme ve gücünü gösterme fırsatı bulmuştur. Polis, suçun meydana gelmesini bekleyen pasif bir gözetleyici olarak değil, bilakis toplum içinde asıl ve önemli idari ödevleri, ahlaki vazifeleri olduğuna ve bunları kendiliğinden yerine getirmesi gerektiğine inanarak hareket etmiştir. Devrimci dönüşümleri halka benimsetmek adına gündelik yaşama daha fazla müdahil olmaya başlayan polise, bu işlevinin gerektirdiği yasal dokunulmazlık zırhı da verilince polisin bizzat merkezi polis otoriteleri tarafından denetlenmesi oldukça güç bir hale gelmiştir. Böylece güvenlik güçleri olaylar karşısında çoğu zaman tam yetkiyle ve belli oranda hesap verme endişesi taşımadan görev yapmış, bu durum, polis hakkında kamuoyunda olumsuz bir imajın doğmasına yol açmıştır. Dönemin özelliklerinden kaynaklanan birçok temel sorun, bu olumsuz tablonun başlıca sebepleri olmuştur.

Bu olumsuz tablo sadece dış etkenlerden kaynaklanmıyor, polisin, kendi iç yapısından kaynaklanan olumsuzluklar da bu durumu pekiştiriyordu. Bu yapısal olumsuzluğun en büyük sebeplerinden birisi teşkilattaki eğitilmiş ve yetişmiş eleman yetersizliğiydi. Bu dönemde polisliğe başvuranların çoğunluğunu, başka iş bulamamış, en son iş imkânı olarak polisliğe başvurmuş insanlar oluşturuyordu. Çoğunluğu ilkokul veya millet mektepleri mezunu olan bu insanların içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin yanısıra adını bile yazmaktan aciz insanlar mevcuttu. Polisliğe alınan insanlarda okumuşluk ve zekâ kriterlerinden çok fiziki üstünlüğe sahip veya bir şekilde imza atmasını beceren insanların polis yapıldığı gözönüne alınırsa, polisin kamuoyundaki prestijinin düşük olmasındaki başka bu önemli sebep kolayca anlaşılabilir.

Bunun yanısıra bu olumsuzluğa bazı ait ipuçlarını, Kurtuluş savaşı yıllarında bulmak mümkündür. Milli Mücadele yıllarında hükümet tarafından çeşitli

nedenlerden dolayı kullanılan eşkıyaların, güvenlik güçlerine katılmaları suretiyle pasifize edilmesi polis ve jandarmadaki yozlaşmanın en önemli nedeni olmuştur.

Polis sadece nitelik olarak değil sayısal olarak da yeterli bir görüntü sergilemiyordu. Kısıtlı bütçe imkânlarından dolayı ülkede gerekli polis sayısının neredeyse 1/3'ü ile görev yapıyordu. Oysa hergün gelişmekte ve değişmekte olan ülke şartlarına cevap vermek, mevcut polis kadrolarıyla neredeyse imkânsızdı. Polisin sayısal yetersizliğinin yanısıra araç-gereç ve teknik donanım olarak da yeterli olduğu söylenemezdi. Ancak şurası var ki, günümüzde Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde uygulamaya konulan motorize ve atlı birliklerin, o dönemde de mevcut olduğu, bunun polise büyük bir hareket serbestiyeti kazandırdığı görülmektedir.

Güvenlik güçlerinin genel anlamdaki olumsuz görünümünde polisin yanısıra jandarma da önemle bir paya sahipti. Gerek savaş şartlarının getirdiği bazı sert ekonomik ve sosyal kararların, gerekse devrim kanunlarının tavizsiz bir şekilde uygulanmasında jandarmanın kırsal kesimde uyguladığı tutum, güvenlik güçlerinin korkulan bir birim olarak algılanmasına yolaçmıştır. Özellikle köylerde jandarmanın hem hâkim hem de karar uygulayıcısı gibi kendi başına kararlar vermesi, halkta büyük tepkilere yolaçmış, bu durum ileride güvenlik güçleri hakkında oluşacak olan olumsuz imajın temellerini atmıştır.

Jandarmanın bu davranışlarda bulunmasının bir sebebi savaş boyunca devam eden sıkıyönetim uygulamasıydı. Zira iç güvenlik kontrolü savaş boyunca sıkıyönetim komutanlığının dolayısıyla askeri idarenin kontrolü altında olmuştur. Kanunlarla polisin ve jandarmanın görev alanları tespit edilmesine rağmen, sıkıyönetim şartlarında bu ayrımın fazla dikkate alınmadığı ve jandarmanın hemen her yerde polisin yetki alanlarında da kolayca hareket ettiği gözlemlenebilir. Dolayısıyla savaş boyunca jandarma polisten daha çok ön plâna çıkmış ve çoğu zaman olaylara doğrudan müdahale eden bir güç olmuştur.

Devrim kanunlarına aykırı hareket edenlere karşı yürütülen mücadelenin yanısıra basın üzerine uygulanan sansür, sıkıyönetimin kendisini özellikle hissettirdiği bir diğer alandı. Basın üzerindeki bu baskı güvenlik güçleri ile basın arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. Basın üzerinde uygulanan sıkı denetim mekanizması, sık sık gazetelerin kapatılması, gazetelerin toplatılması, hatta gazete yöneticilerinin tutuklanması, hiç eksilmeden uygulanan sansür kurallarının uygulanmasında, polis sürekli basın mensuplarıyla yüzyüze gelmiştir. Polisin bazen

ölçüyü aşan uygulama ve tavırları, kanunları uygulamadaki sertliği bu olumsuzluğu daha da artırmıştır.

Basına uygulanan bu baskı ve sansürün bir diğer önemli sonucu da, bu dönem iç güvenlik olaylarına ait sağlıklı bilgi edinilememesidir. İkinci Dünya Savaşı yılları iç güvenlik açısından incelendiğinde adeta bir kapalı kutu görünümündedir. Basında birçok olaydan hiç bahsedilmemesi, önemsiz bir olaymış gibi teferruata girilmeden olayların nakledilmesi, bazen de olayların olduğundan farklı bir boyutta verilmesi, hem kamuoyunu yanıltmış hem de bu döneme ait araştırma yapacakların işini oldukça zorlaştırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yılları, yaşanan bütün bu olumsuzluklara ve güvenlik güçlerinin, halk nazarında olumsuz bir imaja sahip olmasına karşın, hükümet tarafından bazı iyileştirme çabalarının yürütüldüğü, eğitime daha fazla önem verilip birçok eğitim kurumunun faaliyete geçirildiği bir dönem olmuştur. Sadece okuryazar olanların polis yapılmasından öte daha eğitilmiş ve kültürlü polislerin yetiştirilmesi için Polis Okulları, Polis Koleji ve Polis Enstitüsü eğitim faaliyetlerini daha verimli bir şekilde yürütme çabalarına girişmiş, daha fazla profesyonelleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Savaş süresince yaşanan olumsuz tecrübelerin ışığında polisin fiziksel olarak üstün olmasının yetmediği ve daha rasyonel yolların bulunması gereğine inanılmaya başlanmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iş başına gelen hükümetler, polisin nitelik ve nicelik olarak iyileştirilmesi için bazı çalışmalar başlatmışlar ve yasal düzenlemelere gitmişlerdir. İkinci Dünya Savaşının başladığı yıllarda bu çabaların yoğunlaştığı ancak savaş şartlarının bu iyileştirmeleri büyük ölçüde engellediği gözlenmektedir.

Savaşın getirdiği tüm olumsuzluklara karşın savaş boyunca ülkede huzur ve güvenliğin sağlanması, asayişin göreceli olarak çok fazla bozulmaması, yağma olaylarının görülmemesi, halkın yiyecek yüzünden toplu bir harekete ve isyana kalkışmaması yine bu dönemde elde edilen başarılar olarak değerlendirilebilir. Bu başarılar, tüm eleştirilere karşın İnönü'nün liderliğindeki yönetimin, halkın nabzını iyi tutmasına ve huzuru bozacak en ufak kıpırdanmaya bile fırsat vermemesinin etken olduğu söylenebilir. Az sayıdaki polis ve jandarma ile hükümetlerin savaşın sıkıntılarını isyansız ve yağmasız atlattırmayı başarması, halkın, hükümetin ve devlet geleneğinin gerçekleştirdiği ortak bir başarı olarak algılanabilir. Her an savaşa girme tehlikesi yaşayan Türkiye'nin, meydana gelecek bir iç güvenlik sorunu ile

uğraşmamak ve enerjisini burada harcamamak için yapılan tavizsiz uygulamaları, bu açıdan yerinde ve gerekli kararlar olarak değerlendirmek gerekir.

O dönemde yaşanan bazı olayları bugünün bakış açısıyla incelediğimizde bize çok tuhaf ve anlaşılmaz gelen uygulamaların o dönemin şartlarında çok normal olarak algılandığını akıldan çıkarmamamız gerekir. Bu nedenle bu çalışmada olaylar günümüz olaylarıyla ilişkilendirip değerlendirilirken, günümüz koşullarıyla ve anlayışıyla değerlendirme yanlışlığına düşmeden savaş şartlarının getirdiği olağanüstü dönemin koşulları içinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmamızda o dönem yaşanan olayları sadece 'aktarmaktan' öte, yeri gelince güvenlik güçleri hakkında özeleştirici de yapılmış, ancak bilimsel çalışmanın gereklerinden uzaklaşmadan bir neticeye varılmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken olayları dışarıdan tarafsız bir araştırmacı olarak incelemenin yanı sıra bir güvenlik görevlisi olarak olaylar 'içerden' bir gözle aktarılmaya çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin iç güvenliğini bir çok boyutuyla ele aldığımız bu çalışmada, gerek ülkeyi savaşın dışında tutmak, gerekse savaşın Türk toplumu üzerindeki etkilerini azaltmak ve içerde huzur ve güvenliği temin etmek üzere, İsmet İnönü ve diğer devlet adamlarının basiretli tavırları, içten çabaları ve tavizsiz tutumları, Türk toplumunun en az bir zararla bu savaşı atlatmasını sağlamıştır.

Savaşın yıkıcı tesirlerine ve halkın kendilerine tepki göstereceğinin bilincinde olmasına rağmen İsmet İnönü yönetimi, aldığı sert ve tavizsiz tedbirlerle bu zor dönemecini kolay geçilmesini sağlamış ve Cumhuriyeti koruyacak önlemleri hiç çekinmeden uygulamaya koymuştur. Savaş şartlarının getirdiği tüm olumsuz sonuçlara karşın İnönü ve arkadaşlarının bu dönemdeki çabalarını ve halkın huzuru için kendi siyasi geleceklerini riske atmalarını bir kere daha takdirle karşılamak gerekir.

KAYNAKÇA

I- ARŞİV BELGELERİ : *

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ BELGELERİ : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Bakanlar Kurulu Kararları ve Muamelat Genel Müdürlüğü Evrakı

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ BELGELERİ : İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Arşivleri

II- RESMİ YAYINLAR :

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Basın ve Matbuat Umum Müdürlüğü:
Ayın Tarihi (1939-1945).
Düstur (1939-1945).
TBMM Zabıt Ceridesi (1939-1945).
TBMM Tutanak Dergisi (1939-1945).

III- GAZETELER : **

Cumhuriyet	(1939-1945)	Bazı Sayıları
Ulus	“	“
Akşam		“
Haber	“	“
Havadis	“	“
Hürriyet		“
İkdam	(1939-1945)	Bazı Sayıları
İstanbul Postası		“
La Boz de Turqie		“
Milliyet		“
Radikal		Bazı sayılar
Sabah		“
Son Posta	(1939-1945)	Bazı Sayıları
Son Telgraf	“	“
Tan	“	“
Tanin	“	“
Tasvir-i Efkâr	“	“
T.C. Resmi Gazete		“
Tercüman		“
Ulus	“	“
Vatan	“	“
Vakit	“	“
Yeni Asır	“	“
Yeni Gazete	“	“
Yeni Sabah	“	“

* Belgelerin tarih, sayı ve dosya numaraları dipnotlarda verilmiş, 50 tanesi ekler bölümünde sunulmuştur.

** Yararlanılan gazete haberlerinin tarih ve sayıları dipnotlarda verilmiş, çalışma içerisinde kullanılan makaleler kaynakça bölümünde sunulmuştur.

IV- KİTAPLAR :

2000 Yılında Türk Polisi - 155. Yıl: Ankara, EGM Yayınları, 2000.

3 Mayıs Türkçüler Antolojisi: Ankara, 1967

50. Yılda Polis Magazin Dergisi: Ankara, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayını, 1973.
Abdülhamitoğlu, Necip: **Türksüz Kırım-Yüzbinlerin Sürgünü**, İstanbul, Boğaziçi Yayınevi, 1974.

Ahmad, Feroz - Bedia Turgay Ahmad: **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.

Arar, İsmail: **Hükümet Programları 1920-1965**, İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968.

Akar, Rıdvan: **Varlık Vergisi (Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşısı Politika Örneği)**, İstanbul, Belge Yayınları, 1992.

Akbal, Oktay: **Garipler Sokağı**, 9. b., İstanbul, Can Yayınları, 1998.

Akbıyıklıoğlu, Ali Rıza: **Demokrasi ve İsmet Paşa**, Ankara, Filiz Matbaası, 1986.

Akın, Suat: "Emniyet Hizmetlerinin Sınıfsal Yapısı Üzerinde Bir Araştırma", **(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, TODAİE, Kamu Yönetimi, Ankara, 1979, s. 17).**

Akıncı-Sokullu, R. Füsun: **Polis-Toplumsal Bir Kurum Olarak Gelişmesi, Polis Alt-Kültürü ve İnsan Hakları**, İstanbul, Gümüş Basımevi, 1990.

Altunya, Niyazi: **Köy Enstitüleri Sisteminin Düşünsel Temelleri**, 3.b., İstanbul, Uygun Basımevi, 2002.

Alyot, Halim: **Türkiye'de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Ankara, Kanaat Basımevi, 1947.

Arı, Kemal: "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar", **İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997, İstanbul)**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1998.

Arıkan, Mehmet Ali: **Ankara Nümayişinin İçyüzü**, Ankara, 1948.

Armaoğlu, Fahir: **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, T.T.K. Basımevi, 1991.

.....: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986.

Atabay, Mithat: "İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Türkiye'de Irkçılık ve Pan Türkçülük (Turancılık) Faaliyetleri", **(Basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999).**

Avcıoğlu, Doğan: **Türkiye'nin Düzeni**, Cilt: I, 5. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1971.

.....: **Milli Kurtuluş Tarihi-1938'den 1945'e**, Üçüncü Kitap, İstanbul, TekinYayınevi, 1983.

Aydemir, Şevket Süreyya: **İkinci Adam**, Cilt: 2, İkinci Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968.

Aydın, Ahmet Hamdi: **Polis Meslek Hukuku**, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1996.

Badıllı, Abdülkadir: **Bediüzzaman Said Nursi: Mufassal Tarihçe-i Hayatı**, İstanbul, Cilt: II, 1990.

Balcıoğlu, Mustafa -İsrafil Kurtcebe: **Kara Harp Okulu Tarihi**, Ankara, 1991.

Barutçu, Faik Ahmet: **Siyasi Anılar, 1939-1954**, İstanbul, Milliyet Yayınları, Mart 1977.

Başaran, Mehmet: **Köy Enstitüleri**, 3. Baskı, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, Temmuz 2003.

Baykara, Tuncer: **Zeki Velidi Togan**, Ankara, KTB Yayınları, 1989.

Bayrat, Mehmet: **Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı**, Ankara, ÖZ-GE Yayınları, 2000.

- Bazna, Elyesa: **Ankara Casusu Çiçero, (I was Cicero)**, İstanbul, Karizma Yayınları, 2000.
- Belge, Burhan: **Burhan Belge'nin Sesi İle İkinci Dünya Savaşı-Radyo Konferansları**, (der. Mazlum Kayalar), Ankara, Başnur Matbaası, 1970.
- Belli, Mihri: **Savcı Konuştu, Söz Sanığıdır**, Ankara, Başnur Matbaası, 1967.
- Borak, Sadi: **Atatürk ve Din**, İstanbul, 1962.
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi-1908-1985**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1990.
- Bülbül, İrfan: "Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı Döneminde Savaşın Sosyal Yaşam Üzerine Etkileri", (**Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2005).
- Cerrah, İbrahim ve Emin Semiz: "Polislikte Meslek Etiği", **Türkiye'de Suç ve Polislik**, Ankara, 2001.
- Ceyhun, Demirtaş: **Sansaryan Hanı**, İstanbul, Cem Yayınları, 1973.
- CHP Konferansları: Ankara, 1940.
- Cinel, Yusuf: "Polis Karakollarının Yönetim-Eğitim, Planlaması ve Türkiye'deki Sistemin Yeniden Tasarımı İçin Model Önerisi", (**Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi ve Organizasyon Ana Bilim Dalı, 2001).
- Coşar, Nevin: **Kriz, Savaş ve Bütçe Politikaları (1926-1950)**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004.
- Cumhuriyetin 50. yılında İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü: Kuruluşu-Tarihi Gelişimi, Görev ve Yetkileri ve 1923-1973 Çalışmaları, II.** Kitap, Ankara, EGM Yayınları, 1973.
- Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi:** Ankara, EGM Yayınları, 1983.
- Çay, Haluk: **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, Ankara, Turan Kültür Vakfı Yayınları, 1996.
- Çıkar, Mustafa: **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Dağlı, Nuran ve Belma Aktürk: **Hükümetler ve Programları I (1920-1960)**, Ankara, TBMM Kütüphane-Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü, 1988.
- Darendelioğlu, İlhan: **Türkiye'de Komünist Hareketleri**, İstanbul, Toprak Dergisi Yayınları, 1961.
- .....: **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, İstanbul, Toker Yayınları, 1968.
- Derin, Haldun: **Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1955)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Deringil, Selim: **Denge Oyunu**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Numune Matbaacılık, 1994.
- Enginsoy, H. Faruk: **Türkiye'de İşçi Hareketleri ve Demokratik Sol**, İstanbul, Oleyis Yayınları, 1970.
- Erden, Ali Fuat: **İsmet İnönü**, İstanbul, Burhanettin Erenler Matbaası, 1952.
- Erdoğan, Hamdi: "Polis Hizmetlerinin Tarihi Gelişimi ve Teşkilat Yapısı", (**Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987).
- Erer, Tekin: **Basında Kavgalar**, İstanbul, 1965.
- Ergut, Ferdan: **Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği**, İstanbul, İletişim yayınları, 2004.
- Erkman, Faris: **En Büyük Tehlike**, İstanbul, 1943.

- Glasneck, Johannes: **Türkiye’de Faşist Alman Propagandası**, (Çev. Arif Gelen), Ankara, Onur Yayıncılık, 1999.
- Goloğlu, Mahmut: **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Ankara, Kalite Matbaası, 1974.
- Gökalp, Ziya: **Kızılma**, Haz: Hikmet Tanyu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Gönlübol, Mehmet: “Atatürk’ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler”, **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)**, Ankara, T.T.K. Basımevi, 1992.
- Güven, Dilek: **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005.
- İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü 1923-1973 Çalışmaları: II. Kitap**, Ankara, Gürsoy Matbaacılık, 1973.
- İkinci Dünya Savaşı’nın Gizli Belgeleri**: (Çev. Muammer Sencer, Mehmet Ali Yalçın), İstanbul, yey, 1968.
- İlter, Erdal: **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, Millî Emniyet Hizmetleri Riyâseti (M.E.H./MAH) (1927/1965), Ankara, MİT Yayınları, 2002, (Çevrimiçi), http://www.mit.gov.tr/tarihce/ikinci_bolum_E2_1.html#E2d, 04 Mayıs 2005.
- İnönü, İsmet: **Hatıralar**, 2. Kitap, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1987.
- İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920-1973: İkinci Cilt (1939-1960)**, Ankara, TBMM Yayını, 1993.
- Jaschke, Gotthard: **Yeni Türkiye’de İslamcılık**, (çev. Hayrullah Örs), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972.
- Kabacalı, Alpay: **Türkiye’de Gençlik Hareketleri**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1992.
- Kahraman, Seyit Ali ve Yücel Dağlı: **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul**, Cilt: I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Karabekir, Kazım: **Ankara’da Savaş Rüzgarları - II. Dünya Savaşı**, İstanbul, Emre Yayınları, 1995.
- Karakurt, Esat Mahmut: **Ankara Ekspresi**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1946.
- Karakuş, Emin: **İşte Ankara**, İstanbul, Hür Yayınevi, 1977.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: **Politika’da 45 Yıl**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1984.
- Karpat, Kemal: **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Ekonomik Kültürel Temeller**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1967.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Son Devrin Din Mazlumları**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1997.
- .....: **Türkiye’de Komünizma ve Köy Enstitüleri**, İstanbul, Doğan Güneş Yayınevi, 1962.
- Kocabaşoğlu, Uygur: **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 442, Ankara SBF Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1980.
- Koçak, Cemil: **Türk - Alman İlişkileri, (1923-1939)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- .....: **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, İstanbul, Yurt Yayınları, 1996.
- Korkud, Refik: **Milli Mücadele, Cumhuriyet, İnönü Devri ve Matbuat**, Ankara, Güzel İstanbul Matbaası, 1959.
- Köymen, Nusret: **Harp ve Biz**, Ankara, Çankaya Matbaası, 1941.
- .....: **Milli Korunmada İktisadi Tedbirler**, Türk İktisat Cemiyeti Konferansları Serisi: 15, Ankara, Uzluk Basımevi, 1942.

- Kuruluşundan Bugüne Polis Akademisi (1937-1988):** Ankara, Polis Akademisi Yayını, Aralık 1988.
- Landau, Jacob M.: **Pan-Turkism in Turkey: A Study of Irredentism**, Hamden, Connecticut, Archon Books,, 1981.
- Mango, Andrew: **Türkiye ve Türkler-1938'den Günümüze**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- Metin, İsmail ve Fethullah Eraslan: **Türk Polis Tarihi**, Cilt: 1, Ankara, Aslımlar Basım Evi, 1984.
- Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845-1995):** Ankara, EGM Yayını, 1995.
- Mumcu, Uğur: **Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1994.
- Ofer, Dalia: **Escaping the Holocaust; Illegal Immigration to the Land of Israel 1939-1944**, Oxford, Oxford University Press, 1990.
- Okandan, Recai Galip: **Umumi Hukuk Tarihi Dersleri**, İstanbul,[y.y.], 1951.
- Okçabol, Derviş: **Zabıta Tarihi**, (II.baskı), Ankara, Polis Enstitüsü Yayını, 1940.
- .....: **Meslek Terbiyesi**, Ankara, Polis Enstitüsü Yayını, 1939.
- Oktay, Ahmet: **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı : 1923-1950**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Onar, Sıddık Sami: **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, Cilt: III, İstanbul, 1966.
- On beşinci Yıl Kitabı:** Ankara, Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, 1938.
- Oruz, İffet N. -Sırrı Yırcalı: **Türkiye'de Fiyat Murakabesi (Mevzuat ve Tatbikat)**, İstanbul, Numune Matbaası, 1944.
- Öymen, Altan: **Bir Dönem Bir Çocuk**, İstanbul, Doğan Kitapçılık AŞ., 2002.
- Özel, Sabahattin: **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, İstanbul, 1987.
- Öztuna, Yılmaz: **Büyük Türkiye Tarihi**, Türk Siyasi Tarihi ve Medeniyeti Tarihi, Cilt: XIV, İstanbul, Ötügen Yayınevi, 1978.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Pehlivanlı, Hamit: **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, Ankara, Genelkurmay Yayınları, 1992.
- Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler: Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler**, Ankara, EGM. Yayınları, 2002.
- Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler: Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme, Polis Dergisi**, Yayın No: 206, Ankara, EGM Yayınları, 2002.
- Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler: Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Atık-Cedit-Cumhuriyet Dönemleri**, Ankara, EGM Yayınları, Cumhuriyetimizin 80. Yılı Anısına, 2002.
- Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler: 150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları, Polis Dergisi**, Yayın No: 129, Ankara, EGM Yayınları, 1998.
- Royal Comission on the Police-Final Report:** London, Her Majesty's Stationery Office, 1968.
- Sançar, Necdet: **İsmet İnönü ile Hesaplaşma**, Ankara, Afşin Yayınları, 1973.
- Sayılgan, Aclan: **İnkâr Fırtınası**, İstanbul, Ülke Yayınları, 1962.
- .....: **Solun 94 Yılı (1871-1965) Türkiye'de Sosyalist-Komünist Hareketler**, Ankara, Mars Matbaası, 1968.
- .....: **Türkiye'de Sol Hareketleri, (1871-1972)**, İstanbul, Hareket Yayınevi, 1972.

- Selek, Sabahattin: **Anadolu İhtilali**, İstanbul, Örgün Yayınları, 1981.
- Serim, Nazmi: **İstihbarat-II: İç İstihbarat**, Ankara, 1941.
- Sertel, M. Zekeriya: **Olduğu Gibi Rus Biçimi Sosyalizm**, (Yay. Haz. Mesude Gülcüoğlu), İstanbul, 1993.
- Sertel, Sabiha: **Roman Gibi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1987.
- Seyhan, Dünder: **Gölgedeki Adam**, İstanbul, Milliyet Yayınları, Nurettin Uycan Matbaası, 1966.
- Şafak, Ali: **Ceza Muhakemeleri Usulü Hukuku ve Polis**, Ankara, Adalet Matbaası, 1991.
- Şahin, Eyüp: **1907'den 2000'e Polis Okulları**, APK Yayın No: 155, Ankara, EGM Yayınları, 2001.
- .....: **Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde ve Cumhuriyete Giden Yolda İz Bırakan Polisler**, No: 371, Ankara, EGM Yayınları, 2004.
- Şahiner, Necmettin: **Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi**, İstanbul, Yeni Asya Yayınları, 1976.
- Şapolyo, E. Behnan: **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın**, Ankara, Güven Matbaası, 1969.
- Şişmanov, Dimitri: **Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)**, İstanbul, Belge Yayınları, 1978.
- Tanör, Bülent: **Kuruluş Üzerine On Konferans (Türkiye 1920 Sonraları)**, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, 1997.
- .....: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1995.
- Taylak, Muammer: **Saltanat, 2. Meşrutiyet ve I. Cumhuriyette Öğrenci Hareketleri**, Ankara, 1969.
- Tevetoğlu, Fethi: **Köy Enstitüleri Faciası (Meclis Tutanakları ve resmi vesikalardan)**, Ankara, Komünizmle Mücadele Yayınları, 1967.
- .....: **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Hareketler (1910-1960)**, Ankara, [y.y], 1967.
- Timur, Taner: **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara, İmge Kitabevi, 2. Basım, 1993.
- Toker, Metin: **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1970.
- Toker, Yalçın: **Milliyetçiliğin Yasal Kaynakları**, İstanbul, Toker Yayınları, 1979.
- Tongur, Hikmet: **Türkiye'de Genel Kolluk**, Ankara, Kanaat Basımevi, 1946.
- Topuz, Hıfzı: **100 Soruda Başlangıcından Bugüne Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1996.
- Topuz, Hıfzı -Hüsamettin Ünsal: **Cumhuriyetin Beş Dönemeci**, İzmir: Sergi Yayınevi, 1984.
- Topuz, Hıfzı: **100 Soruda Başlangıcından Bugüne Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1996.
- Tunçay, Mete ve diğerleri: **Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye: 1908-1980**, Cilt: IV, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997.
- Türkçe Sözlük 1**: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu.
- Türkeş, Alpaslan: **1944 Milliyetçilik Olayı**, İstanbul, Kutluğ Yayınevi, 1975.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılığ - 1944-1945**: Ankara, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayını, No: 10, 1945.
- Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri**: Ankara, Yüksek Öğretim Kurumu, 1985.
- Türkiye'nin 77 Yılı (1923-2000) Gün Gün Cumhuriyet Tarihi**, Doğan Ofset: İstanbul, 2000.
- Türkkan, Reha Oğuz: **Tabutluktan Gurbete**, İstanbul, Boğaziçi Yayınevi, 1975.

Uğur, Necdet: **İsmet İnönü**, İstanbul, Yapı-Kredi Yayınları, 1995.
Uran, Hilmi: **Hatıralarım**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1959.
Urgancıoğlu, Salih: **Cumhuriyet Devrinde Emniyet Genel Müdürleri**, Kocaeli, Sesim Gazetecilik-Matbaacılık Ltd. Şti., 1973.
Us, Asım: **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hâtıralar ve Tetkikler)**, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1964.
Uzunçarşılı, İsmail: **Hakkı Kapıkulu Ocakları I: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı**, Cilt: I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943.
Weisband, Edward: **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, (Çev. Mehmet Ali Kayabal), İstanbul, Milliyet yayınları, 1974.
Yalman, A. Emin: **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Cilt: III, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970.
Yılmaz, Yaşar: **Açıklamalı Polis Meslek Hukuku**, Ankara, Mustafa Kitabevi, 1996.
Yücel, Hasan-Ali: **Davam**, Ankara, Ulus Basımevi, 1947.
Zabıta İle İlgili Mevzuat-PVSK-ETK-JK: İstanbul, Beta Yayınları, 1995.

V- MAKALELER :

Ağaoğlu, Samed: "Memleketimizde Cürümler ve Mücrimler (Polis İstatistiklerine göre)", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 11-322 (1 Ağustos 1940), s. 47-49.
Aksu, Osman Sulhi: "Kuruluşunun 147. Yılında Polis", **Polis Emeklileri Dergisi**, Sayı: 479, İstanbul, Kurtiş Matbaacılık, (1992), s. 20-24.
Alöç, Kazım: "Türkiye'de Komünizm ve Irkçılık, İfşa Ediyorum", Yazı dizisi, **Yeni Gazete** (12 Nisan-26 Mayıs 1967).
"Ankara Polis Enstitüsünde Diploma Dağıtma Töreni, Emniyet Umum Müdürünün Konuşması", **Polis Dergisi**, Ankara, EGM Yayınları, Yıl: 30, Sayı: 334 (Eylül 1943), s. 67-71.
Arı, Kemal: "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar", **T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri 1: İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997 İstanbul)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1998, s. 447-458.
Arıkan, Muzaffer: "Polis Enstitüsü'nde Diploma Tevzii", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 11-322 (1 Ağustos 1940), s.158-166.
Armaoğlu, Fahir: "İkinci Dünya Harbinde Türkiye" **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, Cilt: XIII, Sayı: 2 (Mart 1958), s. 39-179.
Atay, F. Rıfki: "Can Alıcı Noktalardan Biri", **Ulus** (9.8.1942).
.....: "Trakya ve İstanbul Hakkında Tedbir", **Ulus** (12.4.1941).
.....: "Mücadelenin Üç Cephesi", **Ulus** (12.09.1941).
.....: "Nizam Düşmanlığı Yaptırmayız", **Ulus** (7.5.1944).
.....: "İrkçılık ve Turancılık", **Ulus** (9.5.1944).
.....: "Cumhurreisimizin Nutku", **Ulus** (21.5.1944).
Atsız, H. Nihal: "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup", **Orhun**, Sayı: 15 (Mart 1944), s. 1-4.
Atsız, H. Nihal: "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup", **Orhun**, Sayı: 16 (Nisan 1944), s. 1-6.
Ayeri, Burhan: "Bu Ceza Yasası Ertelenebilir", **Akşam** (14.03.2005).
Başer, Salih Adil: "Alaskanın Uçan Polisleri", **Polis Dergisi**, Sayı: 317 (1939), s. 82-84.
.....: "Belçika Polisi", **Polis Dergisi**, Sayı: 319 (1939), s. 83-85.

- .....: “Belçika Polisi”, **Polis Dergisi**, Sayı: 320 (1940), s. 115-120.
- .....: “Line Up Gallery-Mücrimlere Mahsus Teşhir Galerisi”, **Polis Dergisi**, Sayı: 320 (1940), s. 117-121.
- .....: “Birleşik Amerika Devletlerinin 1938 Senesi Suç Tablosu”, **Polis Dergisi**, Sayı: 327 (1941), s. 159-165.
- .....: “Yalan Dedektörü-Yalan Bulma Aleti”, **Polis Dergisi**, Sayı: 321 (1940), s. 92-98.
- Belge, Murat: “Türkiye’de Günlük Hayat”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: III, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 836-860.
- Benice, Etem İzzet: “Varlık Vergisi”, **Son Telgraf** (13.11.1942).
- Bischoff, Marc A.: “Sahtekarlıklar”, **Polis Dergisi**, Sayı: 325 (1941), s. 82-87.
- .....: “İlmi Polis (Police Scientifique)’in Tekamülü”, **Polis Dergisi**, Sayı: 319 (1939), s. 61-66.
- Böttger, Paul: “Adli Polis Hizmetinde Köpek”, **Polis Dergisi**, Sayı: 319 (1939), s. 100-111.
- Buhtz, Gerhard: “Seyrüsefer Kazaları”, **Polis Dergisi**, Sayı: 320 (1940), s. 82-88.
- Burhardt, Hans H: “1936 Senesinde Londra Polisi”, **Polis Dergisi**, Sayı: 317 (1939), s. 79-87.
- Cebecioğlu, Güngör: “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri”, **T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri 1. İkinci Dünya Harbi ve Türkiye** (20-22 Ekim 1997 İstanbul), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1998, s. ss. 322-381.
- Coşar, Nevin: “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Mali Yaklaşımlar (1945-1950)”, **Toplumsal Tarih**, Cilt : XIII, Sayı: 44, Ağustos 1997, s. 48-50.
- Çarıklı, Hacim: “Harp ve İhtikar”, **Cumhuriyet** (18 Eylül 1941).
- Çavdar, Tevfik: “Cumhuriyet Dönemi Gençlik”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 802-812.
- .....: “Türkiye’de Nüfus Sorunu”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VI, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1552-1562.
- Çiçek, Kemal: “Osmanlı Devletinde Asayiş ve Emniyet Hizmetleri”, **AB Sürecinde Türk Polisi konulu uluslararası sempozyum bildirileri**, Polis Akademisi, Ankara, 1996.
- Danacıoğlu, Esra: “Salvador Faciası Üzerine”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 24 (Aralık 1995), s. 14-15.
- .....: “Unutulmuş Bir Trajedi: Karadeniz’de Batırılan Mefkure-I”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 44 (Ağustos 1977), s. 6-14.
- Demirbaş, Cevdet: “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Polis Teşkilatı”, **Polis Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 43 (Ocak-Şubat-Mart 2005), ss. 147-150.
- Derbil, Süheyp: “Polis Kavramı”, **AÜHF Dergisi**, No: IV, Ankara, 1944, s. 474.
- Durukan, M. Yaşar: “Sakıncalı Türkler: Ankara’ya söyleyin bizi vatandaş yapınlar”, **Aksiyon Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 480 (16 Şubat 2004), (Çevrimiçi), <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=11175&yorum=780>, 12.07.2006.
- Dündar, A. Nihat: “Osmanlı Yönetiminde 78, Cumhuriyet Döneminde 70 Yılı Geride Bırakan Bir Teşkilat..., Polis Teşkilatı”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl: 65, Sayı: 401 (Aralık 1993), ss. 213-309.
- .....: “Kuruluş, Gelişme, Değişme”, **150. Kuruluş Yıldönümünde Türk Polisi**, Ankara, EGM Yayınları (1995), s. 15-50.
- Erdilek, Neşe: “Hükümet ve Programları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 968-1046.

Eren, Nuri: "Amerika'da Gangsterlik Neden İleri Geliyor?", **Polis Dergisi**, Sayı: 334 (1943), s. 42-47.

.....: "Dünya Polis Aleminde Neler Oluyor?", **Polis Dergisi**, Sayı: 333 (1943), s. 10-15.

Eroğul, Cem: "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. İrvin Cemil Shick- Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul, Belge Yayınevi, 1992, s. 112-158.

Erdem, Sadri: "Saraçoğlu'nu Dinlerken", **Ayın Tarihi**, No: 105 (Vakit: 6 Ağustos 1942), ss. 74-75.

Felek, Burhan: "Biraz Sükunet!", **Cumhuriyet** (21 Kasım 1941).

Fiaschetti, M.: "Şayanı Dikkat Bir Katil Tahkikati", **Polis Dergisi**, Sayı: 322 (1940), s. 169-174.

Fleisher, W.: "Yunanistan'da Cürüm", **Polis Dergisi**, Sayı: 319 (1939), s. 82-85.

Gençosman, Kemal Zeki: "Hırsızlar Korksunlar", **Cumhuriyet** (20 Şubat 1942).

.....: "Hırsızlar Korksunlar", **Cumhuriyet** (20 Şubat 1942).

.....: "Kahveci Dükkanlarının Önündeki Acaipliğimiz" **Ulus** (16 Nisan 1941).

General Daluge: "Alman Polisinin Sabıkalılarla Mücadelesi", **Polis Dergisi**, Sayı: 324 (1941), s. 162-167.

.....: "Alman Polisinde Profesyonel Suçluların Planlı Tarassuduyla Elde Edilen Neticeler", **Polis Dergisi**, Sayı: 326 (1941), s. 184-188.

.....: "Alman Polisine Nasihatlarım", **Polis Dergisi**, Sayı: 327 (1941), s. 153-159.

.....: "Alman Polisinde Mani Tedbirlerden Madud Olan Polis Hapsi", **Polis Dergisi**, Sayı: 325 (1941), s. 123-126.

Gülöksüz, Güven - Yiğit Gülöksüz: "Kırsal Yapı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1239-1253.

Gürel, Şükrü S.: "Türk Dış Politikası", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 520-536.

Gürol, Saffet: "Pasif Korunma ve Emniyet Teşkilatımız", **Polis Dergisi**, Yıl: 26, Sayı: 8-319, 1939, s. 68-72.

Güryücel, Ferit: "Harp ve Ertesi Senelerde Suçluluğun Artma Sebepleri", **Polis Dergisi**, Ankara, EGM Yayınları, Yıl: 33, Sayı: 347, 1947, s. 26- 30.

Güzel, Mehmet Şeyhmus: "Cumhuriyet Türkiye'sinde İşçi Hareketleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1848-1876.

Hagemann: "Kan Tecrübesinin Mahkeme Bakımından Kıymeti", **Polis Dergisi**, Sayı: 327 (1941), s. 180-183.

Hakikat Dergisi: "Başyazı", Sayı: 109 (Ekim 2002), (Çevrimiçi), <http://www.hakikat.com/dergi/109/bsyz10902.html>, 11.04.2004..

Hendek, F.: "Poller Usulü Kalıp Alma", **Polis Dergisi**, Sayı: 340 (1945), s. 89- 97.

Işıklı, Alpaslan: "Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Sendikacılığı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1826-1838.

"İçişleri Bakanı'nın Polis Enstitüsü 1945-46 öğretim yılı sonunda yapılan diploma törenindeki sözleri", **Polis Dergisi**, Ankara, EGM Yayınları, Yıl: 32, Sayı: 346 (1946), s. 4-5.

İrdel, Bedia Hayri: "Amerika Birleşik Devletlerinde Cürüm", **Polis Dergisi**, Sayı: 339 (1944), s. 87- 95.

İrdelp, Hayri Osman: “Polisin Selahiyetlerinden: Film Kontrolü”, **Polis Dergisi**, Yıl: 30, Sayı: 334 (1943), s. 22-28,
.....: “Modern Anlamıyla Kriminel Polis (Mevkii ve Değeri)”, **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 339 (1944), s. 12-17.
“İzmir’de Şehitlerimizi Anma Töreni (28.10.1944)”, **Polis Dergisi**, Ankara, EGM Yayınları, Yıl: 31, Sayı: 339 (1944), s. 123-124.
Jandarma Dergisi: “Jandarmanın Tarihi Gelişimi”, Yıl: 76, Sayı: 69 (Aralık 1993), s. 11-15.
Kabacalı, Alpay: “Türkiye’de Basın Sansürü”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 959-966.
Kaintzik, Joachim: “Nadir Bir İntihar Vakası”, **Polis Dergisi**, Sayı: 322 (1940), s. 167-170.
Karadayı, İsmet Kemal: “Cezaevleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 929-933.
Karanakçı, Sefaettin: “Bizde İşsizlik Var mıdır?”, **Cumhuriyet** (09.08.1939).
Keyder, Çağlar: “Türkiye Politikasının Ekonomi Politigi”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. İrvin Cemil Shick- Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 38-75.
Kirman, Adnan: “Cumhuriyet Devrinde Açılan Polis Okulları”, **Polis Emeklileri Polis Dergisi**, Yıl: 13, Sayı: 174, İstanbul, s. 38-43.
Kirman, Alaettin: “İzler ve Lekeler”, **Polis Dergisi**, Sayı: 338 (1944), s. 59-65.
Kirman, Bahattin: “Ayak İzlerinin Teşhisi”, **Polis Dergisi**, Sayı: 340 (1945), s. 13-17.
.....: “Kan Lekeleri”, **Polis Dergisi**, Sayı: 340 (1945), s. 27-32.
“41 Yıldır Unutulmayan Facia”, **Hürriyet** (23.6.1982).
Koçak, Cemil: “Türkiye’de Karneli Yıllar”, **Tarih ve Toplum**, Cit:V, Sayı: 25, Ocak 1986, s. 25-28.
.....: “Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkiler”, **Tarih ve Toplum**, Cilt:VII, Sayı:37 (Ocak 1987), s. 50-52.
.....: “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını”, **Tarih ve Toplum**, Cilt:VI, Sayı:35 (Kasım 1986), s. 29-33.
.....: “Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı”, **Kebikeç**, Yıl: 1, Sayı: 2, Ankara, Yeni Doğu Matbaası, Kebikeç Yayınları, 1995, s. 149-159.
.....: “Varlık Vergisi üzerine Birkaç Belge, Varlık Vergisine Tepkiler”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 122 (Şubat 2004), s. 22-25.
Korkmaz, Alemdar: “Anadolu Ajansına Alman Baskısı”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: VII, Sayı: 37 (Ocak 1987), s. 52-56.
Kozanoğlu, Cemal: “II. Dünya Savaşı’nda Bir Yahudi Gemisinin Silivri’de Karaya Vurup Parçalanışının Acıklı Öyküsü”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 20 (Ağustos 1995), s. 38-40.
Krüger-Thiemer: “Bir Rüya Vakası”, **Polis Dergisi**, Sayı: 323 (1940), s. 150-155.
Kuru, Hanife: “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Sosyo-Kültürel Atılımlar”, **T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri 1. İkinci Dünya Harbi ve Türkiye** (20-22 Ekim 1997 İstanbul), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1998, s. 490-504.
Kümbetlioğlu, S. Hikmet: “Hudutlarımızın İdaresi”, **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 336 (1944), s. 5-10.
.....: “Hudutlarda Hayvan Kaçakçılığı, (Sebepler, Tedbirler)”, **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 341 (1945), s. 7-12.

- .....: "İlticalar (Askeri Mülteciler)", **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 339 (1944), s. 9-11.
- .....: "İlticalar", **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 338 (1944), s. 13-15.
- Liebers: "Seyrüsefer Kazalarının Adli Polis Tarafından Tahkik ve Tenviri", **Polis Dergisi**, Sayı: 322 (1940), s. 182-186.
- Lombroso: "Suç İşlemenin Sebepleri ve Önlenmeleri", **Polis Dergisi**, Sayı: 319 (1939), s. 89-98.
- Mallet, Laurent: "Karikatür Dergisinde Yahudilerle İlgili Karikatürler (1936-1948)", çev. İrvem Keskinoglu, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 34 (Ekim 1996), s. 26-33.
- Mattei, Jean-Louis: "Jean Savant-İsmet İnönü'nün Türkiye'si (La Turquie D'Ismet Ineunu)", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 37 (Ocak 1997), s. 60-64.
- Metin, İsmail: "Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VI, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1637-1654.
- "Mihri Belli Anlatıyor, Eski Tüfekle Geçmişe Yolculuk", Leyla Umar'ın röportajı, **Sabah** (29 Aralık 1997).
- "Milli Savaşta Türk Polisi", **Polis Mecmuası**, Yıl: 20, Sayı: 286 (1933), ss. 1649-1650.
- Nadi, Nadir: "Nutuktan Sonra..." **Cumhuriyet** (21.5.1944).
- .....: "Bizim Realitemiz, Bizim İdealimiz." **Cumhuriyet** (19.5.1944).
- Nadi, Yunus: "Hükümetin Yeni Aldığı Tedbirler", **Cumhuriyet** (12.11.1942).
- Nart, Faik: "Newyork Polisi Dedektif Şeflerinden Michael Fiachetti, Tehdit Mektubu Gönderen Bir Çeteyi Nasıl Meydana Çıkardı", **Polis Dergisi**, Sayı: 321 (1940), s. 98-101.
- Okçabol, Derviş: "Son Yer Sarsıntısında Zabıtamız", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 9-320 (1940), s. 123-127.
- .....: "Teşkilat ve İdare Bakımından Türk Zabıtasının Tarihi Tekamül Safahatı ve Bugünkü Türk Polisinin Mahiyet ve Vasıfları", **Polis Dergisi**, Ankara, EGM Yayınları, Yıl: 26, Sayı: 6-317 (1939), s. 21-34.
- Oral, Cavit: "Hepimize Örnek Olacak Hareket", **Ayn Tarihi**, No: 102 (29 Mayıs 1942), s. 132-133.
- Oran, Baskın: "İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından İkinci Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar," **AÜSBF Dergisi**, Cilt: 24, No: 3 (Eylül 1969), ss. 227-275.
- Orkun, Hüseyin Namık: "İstihbarat-II: İç İstihbarat", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 14-325 (1941), s. 154-160.
- .....: "Cumhuriyet Devrinde Polis Neşriyatı", **Polis Dergisi**, Sayı: 314-315, 1938, s. 135-139.
- .....: "Devlet Kuvvetlerinin Silah Kullanma Selahiyeti", **Polis Dergisi**, Sayı: 326 (1941), s. 203-208.
- .....: "Dördüncü Mehmed Zamanında Devlet İdaresi ve Asayişsizlik", **Polis Dergisi**, Sayı: 318 (1939), s. 57-66.
- .....: "Eski Bir Türk Vesikasında Bir Cürüm Hadisesi", **Polis Dergisi**, Sayı: 323 (1940), s. 66-71.
- .....: "Eski Bir Uygur Vesikasında Bir Cürüm Vakası", **Polis Dergisi**, Sayı: 322 (1940), s. 56-59.
- .....: "Eski Türk Kanunlarında Cürüm ve Cinayet", **Polis Dergisi**, Sayı: 321 (1940), s. 51-54.
- .....: "Eski Türklerde Devlet Teşkilatı", **Polis Dergisi**, Sayı: 326 (1941), s. 53-60.

- .....: “Eski Türklerde Yemin”, **Polis Dergisi**, Sayı: 321 (1940), s. 46-51.
- .....: “Eski Türklerde Zabıta Amiri”, **Polis Dergisi**, Yıl:25, Sayı: 312 (1938), s. 101-105.
- .....: “Eski Türklerde Zabıta ve Karakol Sözlerine Dair Bir Araştırma”, **Polis Dergisi**, Sayı: 309 (1937), s. 3931-3939.
- .....: “Hukuk Tarihimizin Uygur Vesikaları”, **Polis Dergisi**, Sayı: 324 (1941), s. 66-73.
- .....: “İdare Bilgileri”, **Polis Dergisi**, Sayı: 327 (1941), s. 169-177.
- .....: “Karakollarımızın Tarihine Dair”, **Polis Dergisi**, Sayı: 320 (1940), s. 44-61.
- .....: “Macar Polis Teşkilatı”, **Polis Dergisi**, Sayı: 312 (1938), s. 123-128.
- .....: “Siyaset Çeşmesi”, **Polis Dergisi**, Sayı: 323 (1940), s. 68-73.
- .....: “Su Başı”, **Polis Dergisi**, Sayı: 313 (1938), s. 25-30.
- .....: “Subaşılarna Dair”, **Polis Dergisi**, Sayı: 319 (29 Kasım 1939), s. 42-47.
- .....: “Türk İstilası Devrinde Macaristan'da ve Avusturya'da Casuslar”, **Polis Dergisi**, Sayı: 316 (1938), s. 48-53.
- .....: “Zabıta Tarihimize Bir Kuş Bakışı”, **Polis Dergisi**, Sayı: 314-315 (1938), s. 52-67.
- Ortaç, Yusuf Ziya: “Hırsız Var”, **Akbaba** (II. Teşrin 7 1940).
- Ortaylı, İlber: “İkinci Dünya Savaşında Şehirlerde Hayat”, **T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Altıncı Tarih Semineri Bildirileri, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye** (20-22 Ekim 1997 İstanbul), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1998, s. 422-446.
- .....: “Büyük Savaşta Türkiye”, **Milliyet-Pazar** (17.05.2005).
- Ottolenghi, S.: “Kafanın ve Yüzün Kriminolojideki Ehemmiyeti” **Polis Dergisi**, Sayı: 338 (1944), s. 50-54.
- .....: “Suç Sabıkaları”, **Polis Dergisi**, Sayı: 339, 1944, s. 19-25.
- Özcan, Hüseyin: “Suç Yerinde Bulunan Parmakizleri”, **Polis Dergisi**, Sayı: 336 (1944), s. 36-41.
- .....: “Parmakizleri”, **Polis Dergisi**, Sayı: 338 (1944), s. 39-43.
- .....: “Parmakizi Tarihçesi”, **Polis Dergisi**, Sayı: 342 (1945), s. 27-32.
- Özgüler, Mustafa: “Atlı Polis Hizmetleri”, **Polis Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 32 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2002), EGM Yayınları, s. 126-127.
- Pamuk, Şevket: “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Sorunu ve Köylülük,” **Tarih ve Toplum**, Cilt: VI, Sayı:35 (Kasım 1986), s. 25-28.
- Pannig: “Bir İntihar Vakası Hakkında Tıbbi Bir Müteala”, **Polis Dergisi**, Sayı: 323 (1940), s. 145-152.
- Payot, Marc: “Adli Balistik”, **Polis Dergisi**, Sayı: 321-325 (1940), s. 68-71.
- “Polis Enstitüsü Diploma Tevzii”, **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 338 (Eylül 1944), EGM Yayınları, s. 4-5.
- “Refah Faciasının 41. Yılında Ortaya Atılan İddia: Gemiyi Fransızlar Batırdı”, **Milliyet** (23.6.1982).
- Rhodes, Hanry: “Parmak İzleri ve Bazı Garip Vak'alar”, **Polis Dergisi**, Sayı: 326-327 (1941), s. 99-101.
- .....: “İngiltere'de Eski ve Yeni Kriminal Araştırmalar”, **Polis Dergisi**, Sayı: 325 (1941), s. 110-113.
- Sadak, Necmeddin: “Milli Şefin millete büyük dersi”, **Akşam** (21.5.1944).

Sadak, Necmeddin: "Hükümetin Aldığı Tedbirler Memlekete İyilik Genişlik Getirecektir. Muvaffakiyetin Yarısı Vatandaşın İyi Niyetine Bağlıdır." **Ayn Tarihi**, No: 108 (12 Kasım 1942), ss. 79-80.

.....: "Zenginlik Ayıp Değil, Harp Kazancı Suçtur", **Akşam**, (27.12.1942).

Scnheider, Ernst: "Seyrüsefer Kazaları Tahkikatında Polisin Vazifesi: Tesbit mi, Aydınlatma mı?", **Polis Dergisi**, Sayı: 322 (1940), s. 122-125.

Sertel, M. Zekeriya: "Tan'ın Kazandığı Büyük Dava", **Tan** (15.5.1939).

.....: "Varlık Vergisinin ilk Neticeleri", **Ayn Tarihi** No: 109 (Tan: 18 Aralık 1942), s. 61-62.

.....: "Beşinci Kol", **Tan** (8.5.1944).

.....: "Varlık Vergisi", **Tan** (17.12.1942).

Sertel, Sabiha: Başmakale, **Tan** (15.6.1942).

Seydi, Süleyman: "Çiçero Olayı: 1940'larda Ankara'da İstihbarat Savaşları", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 121 (Ocak 2004), ss. 92-99.

Soysal, İlhami: "Mezhepler Tarikatlar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: V, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1368-1371.

Sülker, Kemal: "Cumhuriyet Dönemi İşçi Hareketleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1843-1847.

Şahin, Eyüp: "Cumhuriyete Hayat Veren İstiklal Madalyalı Polisler - Torunizade Süleyman Sırrı Efendi", **Polis Dergisi**, Ankara, EGM Yayınları, Yıl: 4, Sayı: 14, (1998), s. 166-173.

.....: "Osmanlı Polis Teşkilatı: İdari Yapılanması, Eğitim ve Millî Mücadeleye Etkin Katılımı", **Polis Dergisi**, Ankara, EGM Yayınları, Yıl: 26, Sayı: 24 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2000), s. 117-139.

.....: "Trabzon Polis Okulu", **Trabzon Polis Dergisi**, Trabzon: Eser Ofset, (1999), ss. 38-42.

.....: "Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi", **Polis Dergisi**, Sayı: 38, Ankara, EGM Yayınları (2004), s. 91-198.

Şahin, Recep: "Von Papen Suikastı", **Polis Emeklileri Dergisi**, Yıl: 17, İstanbul (1 Temmuz 1970), s. 211-218.

"Takibat Gazetesi", **Polis Mecmuası**, Sayı: 101 (1 Mayıs 1334), s. 64-68.

Tekeli, Esat: "Sıkıntının Pratik Çareleri", **Ulus** (5 Nisan 1944).

.....: "Varlık Vergisinin Tasfiyesi", **Ulus** (16 Mart 1944).

Tekeli, İlhan: "Cumhuriyet Döneminde (1923-1973) Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi", **Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi**, (der. İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı), Ankara, **Türk İdareciler Derneği**, 1978, ss. 84-86.

.....: "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: III, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 650-672.

Timur, Taner: "Osmanlı Mirası", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. İrvin Cemil Shick- Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 4-37.

Tripp, H. Alker: "Road Traffic and It's Control (Seyrüsefer ve Kontrol)", **Polis Dergisi**, Sayı: 324 (1941), s. 82-86.

Toksöz, Fikret: "Kolluk Kuvvetleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VI, 1983, s. 1626-1630.

.....: "Dernekler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 366-386.

Toprak, Zafer: "İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 39 (Mart 1987), s. 31-36.

Tugaç, Hüsametdin: “14-VI-1941’de Ankara Polis Enstitüsü’nde Pasif Korunma Tatbikatı (Tedris Mahiyetinde Tertip edilmiştir.)”, **Polis Dergisi**, Yıl: 28, Sayı: 15-326 (1941), ss. 143-148.

.....: “Pasif Korunmada Sevk ve İdare ve Polis”, **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı:13-324 (1941), s. 77-80.

Tunçay, Mete: “İkinci Dünya Savaşı’nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: VI, Sayı:35, Kasım 1986, s. 34-41.

.....: “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1967-1990.

.....: “Türkiye Cumhuriyeti’nde Siyasal Düşünce Akımları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1924-1935.

.....: “Tek-Parti Döneminde Basın”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: VII, Sayı: 37 (Ocak 1987), s. 48-49.

“Türkiye’yi Titreten Yıllar”, Haydar Sükan’ın Mektubu, **Milliyet** (31.5.1979).

“Türk Zabıtası’nın Cumhuriyete Kadar Geçmiş Haline Bir Bakış”, **Polis Dergisi**, Yıl: 20, Sayı: 286 (1933), ss. 1628-1629.

Tutel, Eser: “İkinci Dünya Savaşı’nda Beyoğlu”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: XIII, Sayı: 133 (Ocak 1995), s. 24-31.

Türk, Atıla: "Nazi Hitler Ordularının Türkiye’yi İşgal Hazırlıkları:1941", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 4 (Nisan 1994), s. 7-14.

Us, Asım: “Anadolu’ya Göç Etmenin Manası ve Hedefleri”, **Aynı Tarihi**, Cilt: 89 (11 Nisan 1941), ss. 15-16.

.....: “Hükümetin Aldığı Tedbirler”, **Vakit** (16.11.1942).

.....: “Milli Vicdanın Sesi”, **Vakit** (24.11.1942).

Ünal, Tahsin: “Cumhuriyetin İlanından Sonra Yurt Dışına Sürülen Yüzellilikler”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 18 (1 Şubat 1969), s. 20-27.

Wulffen, Erich: “Kriminal Antropoloji ve Kriminal Sosyoloji”, **Polis Dergisi**, Sayı: 322-327 (1940), s. 101-104.

Yalçın, Hüseyin Cahit: “İfrat-Tefrit”, **Yedigün** (Mayıs 1944).

Yazman, Nazif: “Polis Mekteplerinin Tarihçesi”, **Polis Dergisi**, Yıl: 23, Sayı: 310 Ankara, EGM Yayınları, (1947), ss. 4201-4207.

VI- DERGİLER :

A.Ü. Siyasal Bilg. Fak. Dergisi	Bazı Sayıları
Aksiyon Dergisi	“
Bozkurt	“
Çağın Polisi Dergisi	“
Hakikat Dergisi	“
Hayat Tarih Mecmuası	“
İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası	“
Jandarma Dergisi	“
Kebikeç	“
Karikatür Mecmuası	“
Orhun	“
Polis Dergisi	(1936-1945) Tüm Sayıları
Polis Dergisi	(1945-1960 ; 1975-2005) Bazı Sayıları
Polis Emeklileri Polis Dergisi	Bazı Sayıları
Polis Gazetesi	(1 Eylül 1939-1 Ocak 1940) Bazı Sayıları

Polis Mecmuası	(1913-1936)	Bazı Sayıları
Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi		Bazı Sayıları
Tarih ve Toplum		“
Toplumsal Tarih		“
Trabzon Polis Dergisi		“
Türk İdare Dergisi		“
Ülkü		“
Yurt ve Dünya		“

VII- İNTERNET SİTELERİ :

Belgenet: “Türkiye’de Büyük Depremler (1902-2005)”,
<http://www.belgenet.com/deprem/depremt.html>

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Resmi internet sitesi:
<http://www.die.gov.tr/>

Bezmen, Pamir: "İkinci Harb-i Umumi III (1944) ve Şarlo",
<http://www2.raksnet.com.tr/trompe/9803/pbezmen.html>.

İçişleri Bakanlığı Resmi İnternet sitesi: “İçgüvenlik” (Çevrimiçi)
http://www.icisleri.gov.tr/_Icisleri/WPX/I.doc.

Kongar, Emre: “Türkçe Ezanın Öyküsü”, Emre Kongar'ın Kişisel İnternet Sitesi,
http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/440_Turkce_Ezanin_Oykusu.php

Türkiye Büyük Millet Meclisi resmi internet Sitesi:
<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/>

TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası internet sitesi:
http://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=50

E K L E R

Osmanlı Dönemi Kolluk Kuvvetleri

Kaynak: 2000 Yılında Türk Polisi-155. Yıl, Ankara: EGM Yayını, 200, s. 25.

Şam Emniyet Müdürü-1913

Üniformalı Polis Amiri

Emniyet-i Umumiye Müdürü
Miralay Galib Bey (1909)

s. 196

s. 254

Kaynak: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler, Ankara: EGM Yayını, 2002

Balıkesir'de Polis Merkezinin açılışı-1913

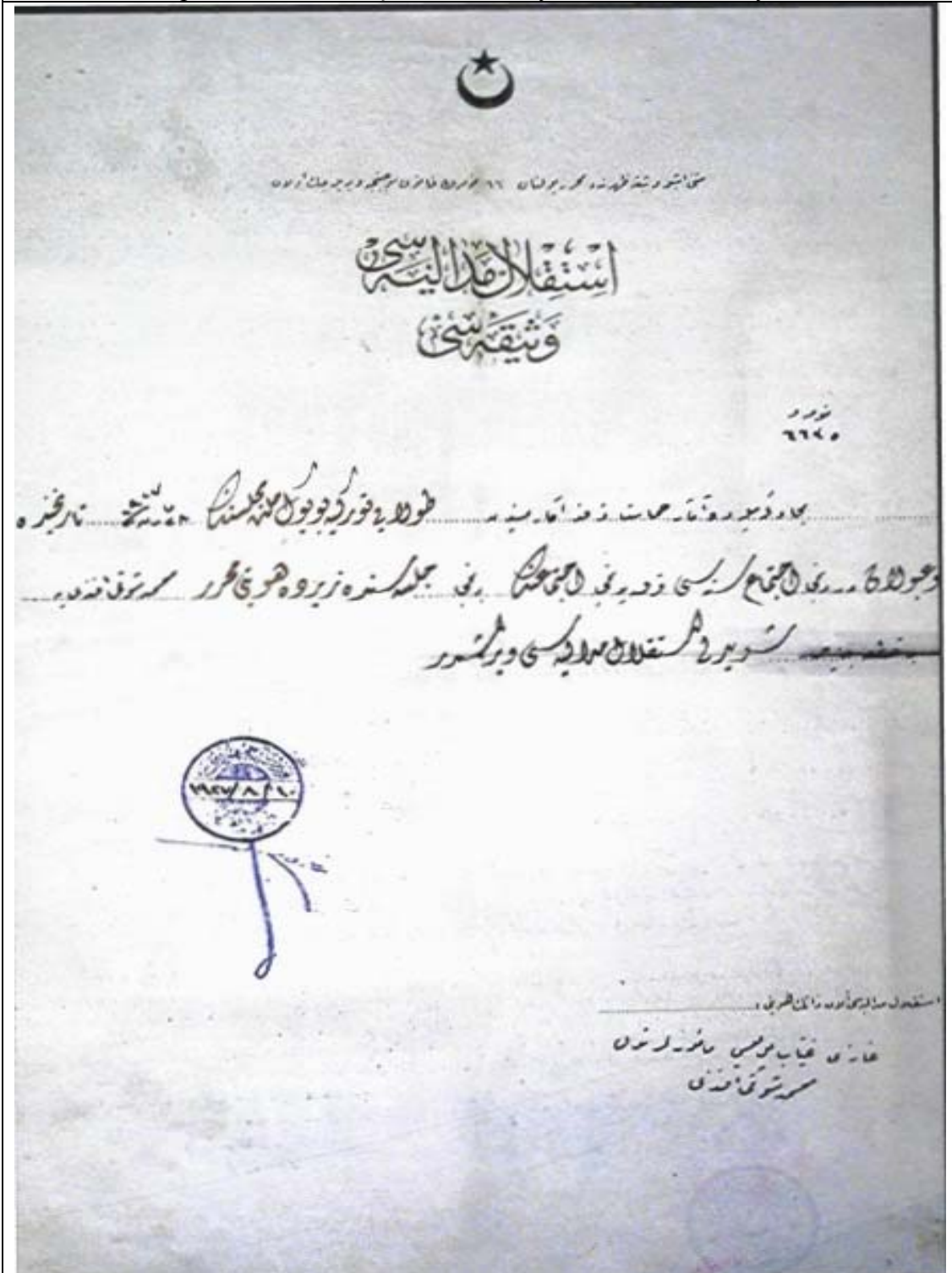
İstanbul Yıldız Polis Okulu Öğretim Görevlileri (1909)

Kaynak: 2000 Yılında Türk Polisi-155. Yıl, Ankara: EGM Yayını, 2000.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Harf Devriminden önce bizzat imzaladığı Gaziantepli Polis Memuru Şevket Efendi'ye ait İstiklal Madalyası Beratı

Kaynak: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler, Ankara: EGM Yayını, 2002, s.94

Cumhuriyet Dönemi Türk Polisi

İkinci Sınıf Emniyet Memuru Mehmet Mirat Bey	Merkez Memuru Süleyman Bey	Trabzon Üniformalı 2. Komiseri
		
s. 204	s. 204	s. 234

Kaynak: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler, Ankara: EGM Yayını, 2002.

Kaynak: 2000 Yılında Türk Polisi-155. Yıl, Ankara: EGM Yayını, 2000, s. 123

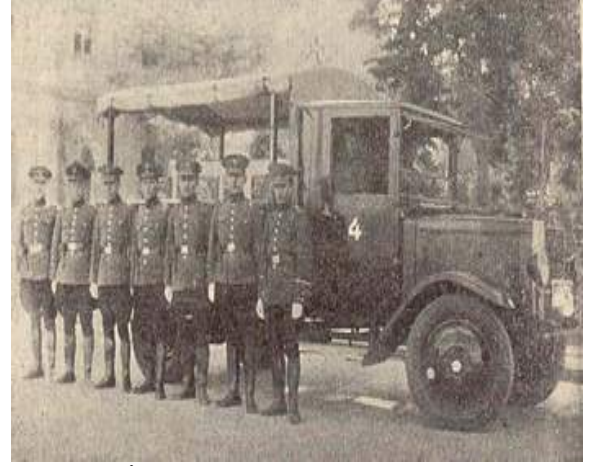
Cumhuriyetin İlk Yılları
Diyarbakır Çarşı Karakolu Personeli

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bayan Polislerimiz

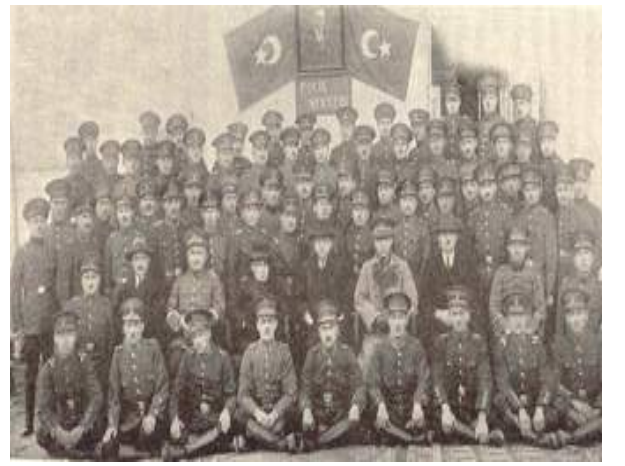
İstanbul Polis Sıhhiye Gurubu
(1931)

İstanbul Emniyet Müdürlüğü
Polis Nakliye otobüsü (1933)

Motosikletli Seyyar Telefon Tamir Timi
(İstanbul-1931)

İstanbul Yıldız Polis Okulu Öğrencileri

Kaynak: İstanbul Etiler Polis Eğitim Merkezi Müdürlüğü Arşivleri,
<http://etilerpmyo.pa.edu.tr/polisresimleri.htm>

Cumhuriyetin ilk yıllarında
Polislerimiz Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ü
selamlarken

“Türk Polisine;

Sizin hali tavrınızda mertlik ve erkeklük, yürüyüşünüzde intizam ve ciddiyet, size olan haklı itimadı kuvvetlendirdi ve herkesi memnun etti. Çünkü herkes biliyor ve bilmelidir ki polis ve jandarma kuvvetleri vatandaşlara huzur ve sükun temin eden Cumhuriyetin kanununa ve medeniyet düşmanlarına karşı kullandığı bir kalkandır. Binaenaleyh Cumhuriyet kanunlarına memleketin huzur ve asayişine gelebilecek ve vatandaşların hürriyetini tecavüz edebilecek şeririn kafası behemahal bu kalkana çarpmalı ve parçalanmalıdır.”

Kaynak: 50. Yılda Polis Magazin Dergisi, Ankara, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayını, 1973, s. 6.

İkinci Dünya Savaşı Nedeniyle Mevcut Askerlerin Terhislerinin Ertenilmesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR Dairesi MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2
12030

Kararname

Siyasi Durum dolayısıyla beşer erati da dahil olmak üzere , ter-
his müstehak erati terhis edilmemek suretile celp yapılması ; Genelkur-
may Başkanlığının iş'arına etfen Milli Müdafae Vekilliginin 23/9/1939 ta-
rih ve 3552/3349 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İİİİ sayılı
askerlik kanununun 9 uncu maddesine tevfikeyen İcra Vekilleri Heyetince
9. EYLÜL 1939 tarihinde kabul olmuştur .

MÜHÜR

İsmail İsmail

Ş. V. M.
Ma. V. V.
S. F. Bayraktar

A. V.

Fethi Özyaz

M. M. V.

H. M. V.

Da. V.

Zaferan

Ma. V.

Ma. V.

S. F. Bayraktar

M. V.

Y. F. Bayraktar

Na. V.

A. F. Bayraktar

İ. V. ve
T. V. V.

H. M. V.

S. I. M. V.

S. F. Bayraktar

G. I. V.

S. F. Bayraktar

Za. V.

M. M. V.

Ma. M. V.

A. F. Bayraktar

T. V.

020	18.01	08	08	74	13
-----	-------	----	----	----	----

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.), Belge Tarih ve Sayısı: 2 Eylül 1939-2/12030, Arşiv Dosya No: 030.18.01.-88.94.13.

1940 yılında Soruşturma Sonucu Yargılanmasına Karar Verilen bir Polise Ait Pusula

Kademe		Ankara		Ceza alanları mahsus vukuat pusulası				
Rütbesi	Sıra No.	Yaka No.	Adı	Soy adı	Cezanın nevi	Verildiği gün	Cezanın nevi ve miktarı	İnceleme ve karar verildiği gün
Felâh memuru	918 50	404	Abdullah	Divelek	İhtar	12/2/1941		

Şahsa ait bir evrak içinin ikmalî hususunda kendisine verilen vasıfı ifade kayıt esatığı görüldüğünden disiplin nizamnamesinin 2. maddesinin 1. celi bendine göre divanca 12/2/1941 tarihinde ihtarına karar verilmiştir .

Malının ayındır . 3/4/1941

K. Kocaman

Kademe		Ankara		Lüzum veya men'i muhakeme kararlarına mahsus vukuat pusulası					
Rütbesi	Sıra No.	Yaka No.	Adı	Soy adı	Kararın nevi	Günü	Neden	Karar veren makam	Türk ceza kanununun maddesi
Felâh memuru	918 50	404	Abdullah	Divelek	Lüzum muhakeme	2/4/1940	Düzensizlik	İdare heyeti	

Miğteki Süleyman Plâta adındaki şahsı 0340000 iddiası mahit olduğundan şüphelenen Ankara Vilâyet İdare Heyeti'nin 2/4/1940 gün ve 130 numarasıyla lüzum muhakemesine karar verilmiştir .

Ankara, Uygunca . 2/4/1940

K. Kocaman

Kaynak: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Ankara: EGM Yayını, 2002, s. 425.

Emekliye Ayrılması Gereken Polislerin Emekliliklerinin Ertelenmesi				
<p>T. C. BAŞVEKÂLET KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ Karar sayı 16041</p>	<p>Kararname</p>			
<p>13/7/1941 tarihinde tekdüze sevkleri lâzımzelen ilişik listede yazılı 27 emniyet memurunun hizmetlerinden istifade edilmek üzere birer sene müddetle yangı kaydından istisnasen çalıştırılmalarına izin verilmesi; Dahiliye Vekilliğinin 13/6/1941 tarih ve 21477 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 23/6/1941 tarihinde kabul olmuştur.</p>				
<p>REİSİCUMHUR</p> <p><i>Mustafa İsmail</i></p>				
<p>B. V. <i>S. R. Haydar</i></p>	<p>Ad. V. <i>S. Menem</i></p>	<p>M. M. V. <i>S. Arkan</i></p>	<p>Da. V. <i>Fayik İbrahim</i></p>	<p>Ha. V. <i>S. Sami</i></p>
<p>Ma. V. <i>S. Şahin</i></p>	<p>Mi. V. <i>Y. Güllü</i></p>	<p>Na. V. <i>A. F. Celal</i></p>	<p>İk. V. <i>T. Kabir</i></p>	<p>S. İ. M. V. <i>S. H. Alakali</i></p>
<p>G. İ. V. <i>S. Karan</i></p>	<p>Zr. V. <i>M. N. D. Özalp</i></p>	<p>Mü. V. <i>E. K. Y. İnceday</i></p>	<p>Ti. V. <i>112. Özalp</i></p>	
<p>080 18 01 62 95 53 12</p>				

Kaynak: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 23.6.1941 - 2/16041, Arşiv Dosya No: 74-623, Fon Kodu: 30..18.1.2. Yer No: 95.53..12.

Bursa Kadrosundan Polis Memuru Cemil İncebayrak'ın Emekliliğinin Tehir Edilmesi

<p>T. C. BAŞVEKÂLET KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ Karar sayısı 2 17256</p>	<p>Kararname</p>	<p>REİSİCÜMÜR</p> <p><i>[Signature]</i></p>		
<p>Polis memurlarının yaşlarının tahdidine dair olan 2388 sayılı kanuna göre 10/1/1942 tarihinde tekaüde sevki lâzımgelen Bursa Vilâyeti Emniyet kadrosu polis memurlarından 12/14826 yaka ve sicil sayılı Mehmet Cemil İncebayrak'ın bir yıl müddetle yaş kaydından istisnası; Dahiliye Vekillîğinin 26/1/1942 tarih ve 3742 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine, mezkûr kanunun birinci maddesinin son fıkrasına tevdiğe, İcra Vekilleri Heyetince 9 Şubat 1942 tarihinde kabul olunmuştur.</p>				
Bş. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.	Ha. V.
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Ma. V.	Mf. V.	Na. V.	İk. V.	S. İ. M. V.
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
G. İ. V.	Zr. V.	Mü. V.	Ti. V.	
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
<p>030 18 01 02 97 114 31</p>				

Kaynak: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 9.2.1942 - 2/17256, Dosya No: 16-152.

Yabancı Uzmanların Emniyet Teşkilatında Çalıştırılmaları

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayıs

2
18165

Kararname

Özetleri, 1942 mali yılı bütçesine bağlı (B) cetvelinin Emniyet
Ünvan Müdürlüğü kısmına dahil 49a inci Madde 1 inci "Seseli Müteahhas
ların Özetleri" maddesine konulan tasarıdan verilerek Emniyet Polis
Enstitüsünde çalıştırılmakta olan arızalıların müteahhasına ait
ilişkin kredinin 1/6/1942 tarihinden itibaren ödenek üzere tasdiği;
Devlet Vekilliyetinin 1/3/1942 tarihli ve 4762/4760 sayılı tekerarlı
üzzerine İcra Vekilleri Heyetince 20 Haziran 1942 tarihinde kabul olmu-
ştur.

REİSİCİLUR

İsmail Hakkı

B. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
N. R. Nispetoğlu *Memiş* *A. B. Nispetoğlu* *A. H. Nispetoğlu* *S. S. Nispetoğlu*

Ma. V. Mi. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
A. Nispetoğlu *Yıldırım* *A. F. Cebesoy* *Yıldırım* *S. H. A. Cebesoy*

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Tl. V.
R. Kuvvetli *M. Nispetoğlu* *F. Engin* *M. Ö. Nispetoğlu*

18	10	01	02	98	53	12
----	----	----	----	----	----	----

Kaynak: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 20.6.1942 - 2/18165, Arşiv Dosya No: 74-623, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 98.53..12.

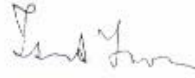
Polis Şeflerine Yurtdışı Seyahat İçin Diplomatik Pasaport Verilmesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı:
2
19285

Kararname

Almanya ile Alman işgali altında bulunan memleketlere tetkik seyahati için gönderilecek olan İstanbul Emniyet Müdürü Haluk Pepeyi ile Emniyet Umum Müdürlüğü dördüncü şube müdürü Salâhattin Korkud'a, 4061 sayılı kanunun muvakkat maddesine tevfiken diplomatik pasaport verilmesi; Dahiliye Vekillığının 5/I/1943 tarihli ve 538 sayılı tezkereisiyle yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 6 Ekim 1943 tarihinde kabul olunmuştur.

RESİCUMUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
 Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
 G. İ. V. Zr. V. Mh. V. Tl. V.

030 18 01 02 100 110 11

Kaynak: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 6.1.1943 - 2/19285, Arşiv Dosya No: 112-251.

1942 Yılında Tayin Edilen Bir Polise Ait Maaş Nakil İlmühaberi

Maaş Nakil İlmühaberi

Memurun adı ve Soyadı	MUharrem Alkor
Tahsil derecesi	Rüştüye ve polis mektebi
Eski memuriyeti ve derecesi	Emniyet U.M.D. Birinci sınıf muamelât memuru (10)
Yeni memuriyeti	Konya M.M.D. birinci sınıf muamelât memuru
Eski memuriyeti maaşile buna nail olduğu tarih	(3500) 28/6/938
Tayin emrinin tebliğ edildiği tarih	7/1/942
15 gün zarfında hareket etmediği takdirde tevhürün sebebi	
Harcırahının ne suretle tesviye edilmiş olduğu	Aile ve zati harcırahını almıştır.
Deyni olduğu takdirde neden mütevellit bulunduğu ve miktar	
Vazifeye mübaşeret	

Mümsileyhin ikinci kânun 942 maaşı emniyet Umum Müdürlüğüne tesviye edildiği ve şubat 942 maaşına müstehak bulunduğu tastik olunur.

Kaynak: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Ankara: EGM Yayını, 2002, s. 414.

Emniyet Mensuplarının Kıyafet ve Teçhizat Yönetmeliğinde Yapılan Değişiklik

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar no:
15471

Kararname:

17/2/1938 tarih ve 2/2017 sayılı kararnameye edkir:
Emniyet teşkilâtı memur ve müstahdemlerinin kıyafet ve teçhizatı nizamnamesinin bazı fıkra ve maddelerinin değiştirilmesi hakkında Dahiliye Vekilligince teklif ve Devlet Şurasınca tetkik edilerek 19/3/1941 tarih ve 3946 sayılı tezkere ile tevdi olunan ilişik nizamnamenin meriyete konulması İcra Vekilleri Heyetince 26 Mart 1941 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİ CÜMMEUR
İsmail İsmail

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
S. F. Akaydönmez S. Akman, Şeyh İsmail S. İsmail

Ma. V. Me. V. Na. V. İk. V. S. İ. M. V.
S. Akın S. Akın A. F. Cebeci S. Akın S. H. Akın

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Tl. V.
S. Akın S. Akın C. K. Akın M. Akın

030 18 01 02 94 25 6

Kaynak: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 26.3.1941 - 2/15471, Arşiv Dosya No: 74-623, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 94.25..6.

İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Görev Yapan Emniyet Genel Müdürleri	
 <p>Ali Rıza ÇEVİK (17 Temmuz 1939 - 11 Temmuz 1941)</p>	 <p>Osman Sabri ADAL (11 Temmuz 1941 - 03 Ağustos 1946)</p>

Kaynak: 2000 Yılında Türk Polisi-155. Yıl, Ankara: EGM Yayını, 2000, s.16.

İkinci Dünya Savaşı Öncesi Üniformalı Polis	Üniformalı Emniyet Amiri	Üniformalı Komiser- 1941
 <p>s. 224</p>	 <p>s. 205</p>	 <p>s. 234</p>

Kaynak: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler, Ankara: EGM Yayını, 2002.

Rize Emniyet Müdürlüğü Üniformalı 2. Sınıf Emniyet memuru Akif Bey	1941 Yılında Üniformalı 2. Sınıf Emniyet Amiri	Üniformalı 1. Sınıf Emniyet Amiri
		
s. 210	s. 210	s. 212

Kaynak: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler, Ankara: EGM Yayını, 2002.

Kaynak: İsmail Metin, “Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı”, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, Cilt: VI, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1645.

İsviçreli Bir Kriminalistik Uzmanının Türkiye'ye Getirtilmesine Dair Onay

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
13540

Kararname

İsviçre tebaasından Marc Payot'un Emniyet Umum Müdürlüğüne bağlı Polis Enstitüsünde mütebassis sıfatıyla çalıştırılmasına izin verilmesi ; Dahiliye Vekillığının 2/12/939 tarih ve 41262/1176 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine 2007 sayılı konunun 3. fıkrasına tevfikan İcra Vekilleri Heyetince 22 Mart 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

İsmet İnönü

By. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
S. K. Özyürek F. Özyürek J. Özyürek S. Özyürek S. Özyürek

Ma. V. Mi. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
S. Özyürek Y. Özyürek A. F. Özyürek S. Özyürek S. Özyürek

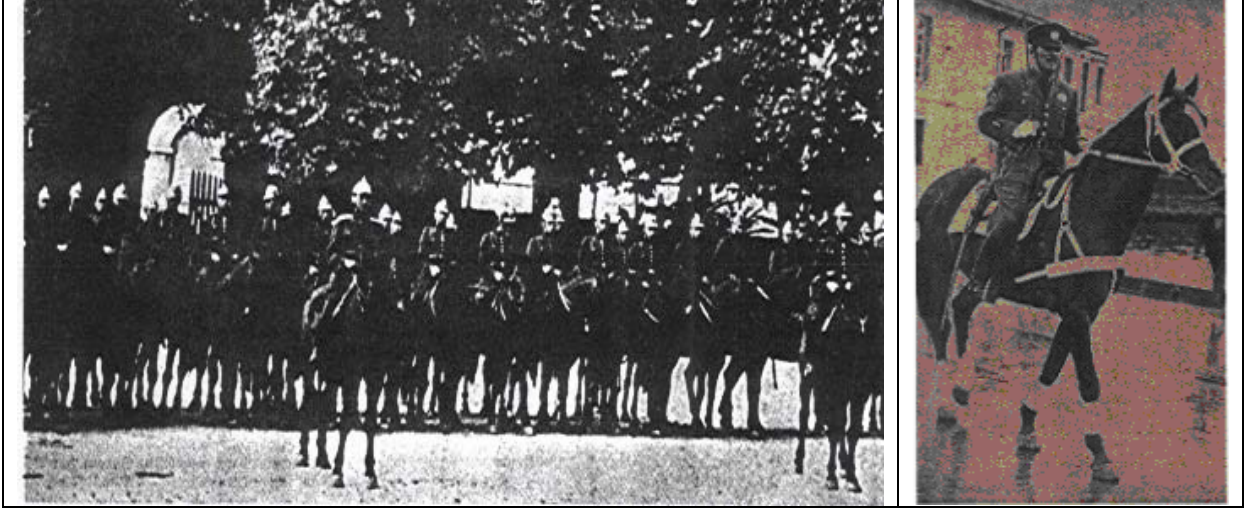
G. İ. V. Z. V. Mü. V. T. V.
S. Özyürek M. Özyürek A. Özyürek A. Özyürek

350 20 02 02 91 48 20

Kaynak: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 22.5.1940 - 2/13540, Arşiv Dosya No: 87-51/97.107..14.

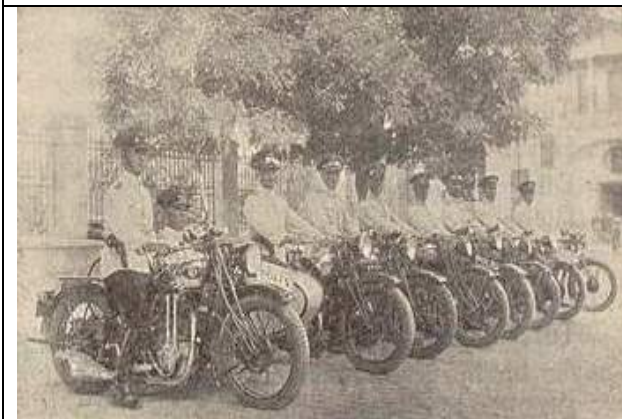

Tören Kıyafetleri içerisinde Atlı Polis Birliği

Kaynak: İsmail Metin, “Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı”, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, Cilt: VI, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1639

Motosikletli Polis Timi (İstanbul)

İstanbul Polis Okulu Öğrenciler Motor Dersinde

Kaynak: İstanbul Etiler Polis Eğitim Merkezi Müdürlüğü Arşivleri.

Resmi Geçit Törenine Katılan Motorize Polisler.

Kaynak: İsmail Metin, “Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı”, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, Cilt: VI, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1640.

Polis Enstitüsü Müdürü Dr. Adil Başer'in ABD'ye Gönderilmesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı:
2
12278

Kararname

22/5/1939 tarih ve 2/11057 sayılı kararnameye ektir ;

Birleşik Amerika Devletlerinin Zabıta erkânı ile temaslarda bulunmak ve Polis mesleğindeki teknik tatbikatı öğrenmek üzere Amerika ye gönderilmiş olan Ankara Polis Enstitüsü Müdürü Doktor Salih Adil Başer'in ilmi tetkikler yapmak üzere gönderildiğine, Dahiliye Vekilliği nin I/II/1939 tarih ve 58309 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 6 İEŞ.Sak. 338 tarihinde tavzihan karar verilmiştir.

REİSİCUMHUR

İsmet İnönü

By. V. *B. Başer* Ad. V. *Fechi Başer* M. M. V. *M. M. V.* Da. V. *Da. V.* Ha. V. *Ha. V.*

Ma. V. *Ma. V.* Mf. V. *Mf. V.* Na. V. *A. T. Lebas* İ. V. *İ. V.* S. İ. M. V. *S. İ. M. V.*

G. İ. V. *G. İ. V.* Zr. V. *Zr. V.* Mü. V. *Mü. V.* Tl. V. *Tl. V.*

0,50 18 01 02 | 89 | 106 | 19

Kaynak: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 6.11.1939 - 2/12278, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 89.106..19.

Yabancı Uyruklu İki Öğretmenin Polis Kolejinde Görevlendirilmesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
MÜHÜR Dairesi MÜDÜRLÜĞÜ
Kasım ayı
2
12576

Kararname

-her
Ankara polis Koleji İngilizce muallimliğinde/öğretmen sa-
ati için kanunî tevkiyat dahil beş lira ücretle-İngiliz tebasın-
dan James Robinson'un ve Farça muallimliğinde de İran tebasından
Mahmut Tahbas'ın 30/Eylül/1939 tarihinden itibaren istihdamları, De-
hiliye vekilliğinin 5/12/939 tarih ve 63619 sayılı teskeresile ya-
pılan teklifi ve Maliye vekilliğinin 22/12/939 tarih ve 13224/7202
sayılı mütealeması üzerine 2007 sayılı kanunun 2 nci maddesine
tevfiken İera Vekilleri Heyetince ' 6 KAN SAN 1940 tarihinde kabul olun-
muştur .

REİSİCUMHUR

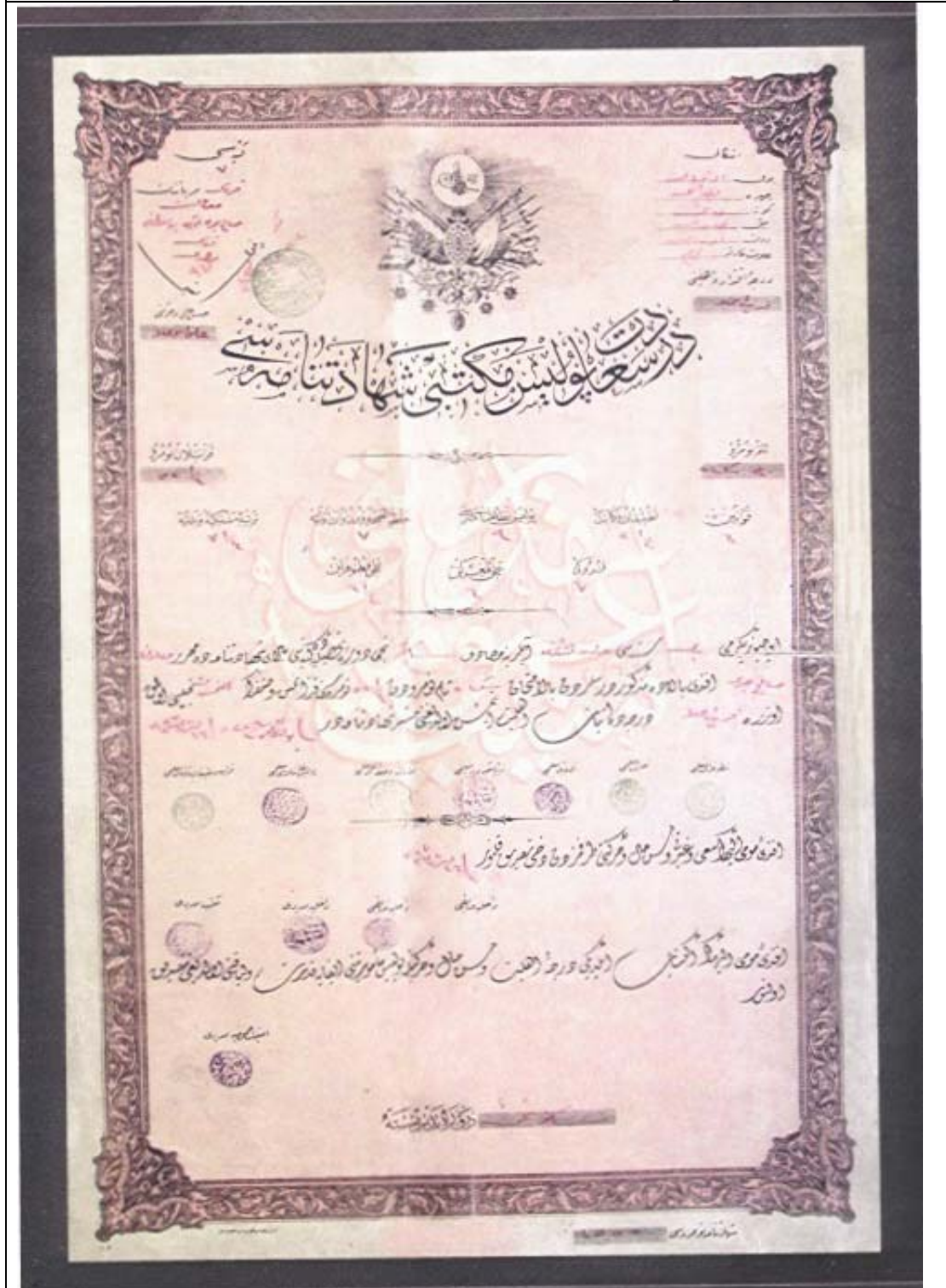
İsmet İnönü

Bk. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. I. M. V.
G. I. V. Zr. V. Mğ. V. Tl. V.

0 1 0 1 8 0 1 8 9 1 2 2 8

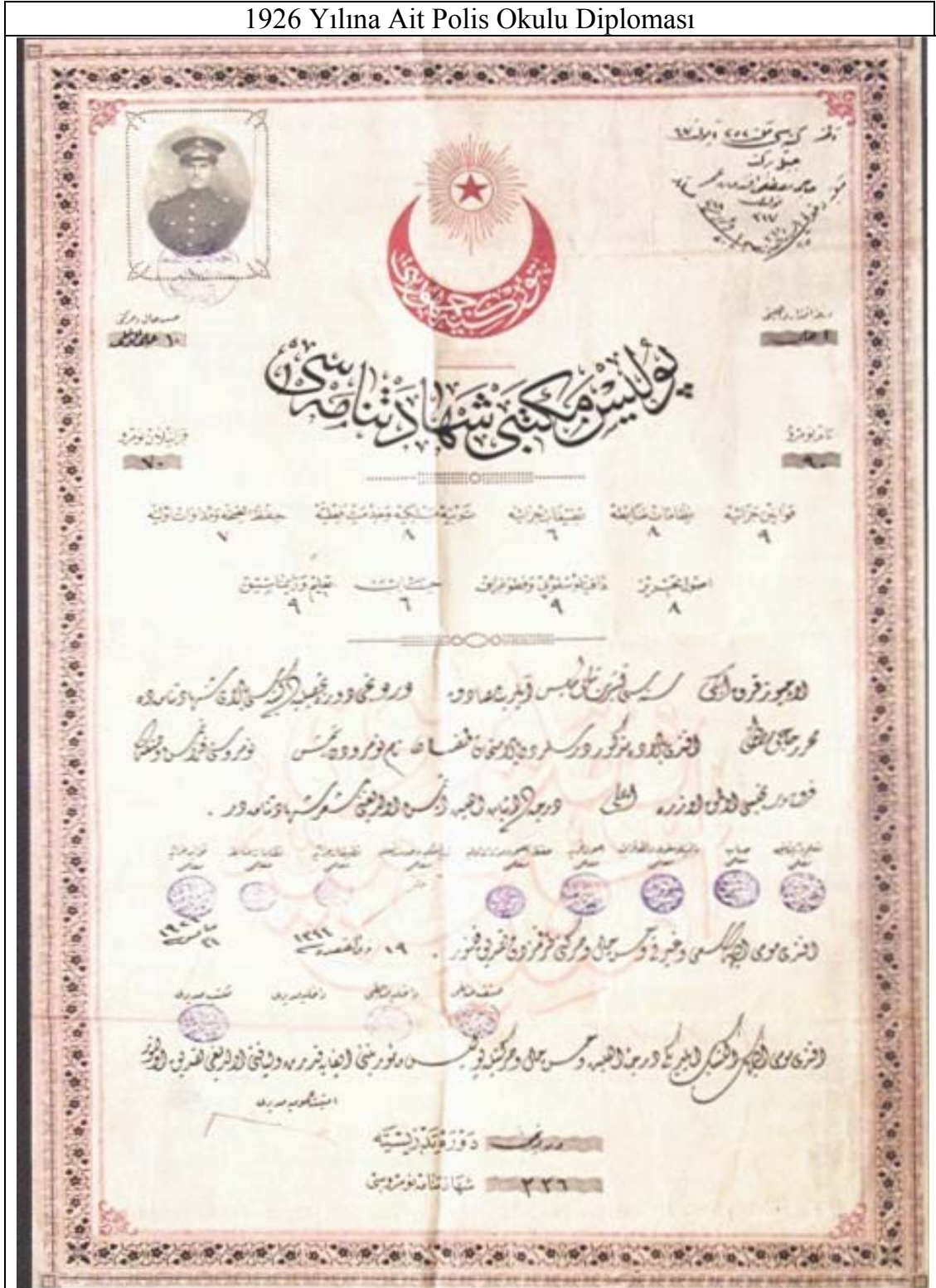
Kaynak: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 6.1.1940 - 2/12576, Arşiv Dosya No: 243-77, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 89.122..8.

1911 Yılına ait Dersaadet Polis Okulu Diploması

Kaynak: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler, Ankara: EGM Yayını, 2002, s. 32.

1926 Yılına Ait Polis Okulu Diploması

Kaynak: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler, Ankara: EGM Yayını, 2002, s. 46.

İkinci Dünya Savaşı Esnasında Mezun Olan Bir Polis Okulu Öğrencisine Ait Diploma

Türkiye Cumhuriyeti

Rütbesi: *Polis memuru*
Mektep No: *112*
Sicil No: *1034*
Adı Soy adı: *Eyyup Acet*
Doğum yeri: *Bahçeşehir*
Doğum yılı: *1328*

Diploma No: *3036*
Ehliyet derecesi: *İstisna*
Durumu: *İstisna*

İstanbul Polis Okulu

DERSLER	Not
Genel Kuram	5
- Taktik	5
Kuram Nispetleri	5
Devletçe Kuram	5
Maddi Taktik	5
Mali Bilgi	5
İstisna Bilgi	5
Yeni Bilgi	5
Kuram	5

DERSLER	Not
Devletçe	5
Yeni Bilgi	5
Sıfır Bilgi	5
İstisna	5
Kuram	5
Kaldırı	5
Bahçeşehir	5
Adli Durum	5

Emniyet Genel Müdürlüğü

Yukarda künyesi yazılı *Eyyup Acet* Polis Mektebinin 1944 - 1945 ders yılı 58. sınıf devresine devam etmiş ve öğretmenler heyetince yukardaki derslerden yapılan imtihanlarda *İstisna* derecede muvaffak olarak bu diplomayı kazanmıştır.

İstanbul Polis Okulu Müdürü

Emniyet Genel Müdürü

İstanbul Polis Okulu

Kaynak: Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Emniyet Mensuplarının Özlük Dosyalarındaki Diploma, Sertifika ve Üniformalı Resimler, Ankara: EGM Yayını, 2002, s. 52.

1943 Yılında Yapılan Polis Amirleri Tayin Kararnamesi

T. C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ

Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube	Dosya	Numara

Özü : .....

İlişigi :

K A R A R N A M E

17915

Erzurum Vilâyeti 3 ncü sınıf Emniyet Müdürlüğüne Kulp Kazası Kaymakamı Hadi İntepé'nin, Diyarbakır Vilâyeti 3 ncü sınıf Emniyet Müdürlüğüne Gölköy Kaymakamı Ali Cemal Tanıl'ın, Seyhan Vilâyeti 2 nci sınıf Emniyet Müdürlüğüne Edirne Vilâyeti Emniyet Müdürü Kemal Kayalı'nın, Edirne Vilâyeti 3 ncü sınıf Emniyet Müdürlüğüne Seyhan Vilâyeti Emniyet Müdürü Muhsin Gökçaya'nın, İzmir Vilâyeti Emniyet Müdür Muavinliğine Gerze Kaymakamı Azmi Özer'in, İstanbul Vilâyeti Emniyet Müdürlüğü I nci Şube Müdürlüğüne Hilvan Kaymakamı Zeki Akalın'ın, İstanbul Emniyet Müdürlüğü 2 nci Şube Müdürlüğüne Tatvan Kaymakamı Namık Karayel'in, İstanbul Emniyet Müdürlüğü 5 nci Şube Müdürlüğüne Çınar Kaymakamı Şükrü Saip Borhan'ın, İstanbul Emniyet Müdürlüğü 6 nci Şube Müdürlüğüne Bozkar Kaymakamı Kemal Aygün'ün, Emniyet Umum Müdürlüğü Önemli İşler Müdürlüğüne Tercan Kaymakamı Ahmet Karay'ın, 3 ncü Umumî Müfettişlik Yabancı İşler Müdürlüğüne Sinop Emniyet Müdürü Sırrı Ülusemre'nin, İstanbul Emniyet Müdürlüğünde 3 ncü sınıf Emniyet Müdürlüğüne 3. ncü sınıf Mülkiye Müfettişlerinden Emin Köksal'ın, 3 ncü sınıf Polis Müfettişliğine İstanbul I nci sınıf Emniyet Âmirlerinden Hidayet Koçak'ın, Bolu Vilâyeti Emniyet Âmirliğine Polis Enstitüsü Yüksek kısmı mezunlarından Kütahya Vilâyeti Baş Komiseri Lütfi Burcu'nun, Ayvalık Kazası Emniyet Âmirliğine Bolu Emniyet Âmiri Aziz Tüzün'ün, İzmir Emniyet Âmirliğine Ayvalık Kazası Emniyet Âmiri Hulusi Sayiner'in, Uşak Kazası Emniyet Âmirliğine Siverek kazası Emniyet Âmiri Fayık Ergül'ün, Rize Vilâyeti Emniyet Âmirliğine Ankara Emniyet Âmirlerinden Hasan Basri Güç'ün, İstanbul Vilâyeti Emniyet Âmirliğine Rize Emniyet Âmiri Zeki Tamer'in, Ankara Vilâyeti Emniyet Âmirliğine Uşak Emniyet Âmiri Ragıp Bora'nın, Emniyet Umum Müdürlüğünde Emniyet Âmirliğine Hukuk Mezunlarından po-

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşiv Belgeleri ile Gerçekler-Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Ankara: EGM Yayını, 2002, s. 432.

II

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube	Dosya	Numara

Özn : .....

İlişigi :

İis Enstitüsü Yüksek İhtisas kursu görmüş Komiser Salâhattin Tokel in, Trakya Umumi Müfettişliği Emniyet Müşavir Muavinliğine İzmir ci sınıf Emniyet Âmirlerinden Ziya Güngören'in, naklen ve terfiat tayinleri tensip edilmiştir.

Bu kararnamenin icrasına Dahiliye Vekili memurdur.

18 Mart 1943

Reisicumhur
İsmet İnönü

Başvekil
T. Saracoğlu

Dahiliye Vekili
R. Peker

A. Şirina

H. Altan

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşiv Belgeleri ile Gerçekler- Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Ankara: EGM Yayını, 2002, s. 433.

Samsun Belediye Zabıtasının Polise Bağlanmasına Dair Kararname

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı

2

10.257

Büyük bir hinterlandın iskelesi bulunan Samsun Wehrine ait belediye zabıtası işlerinin Belediye Kanununun tshmil ettiği vefifeleri hskkile yapmadığı anlaşıldığından Belediye zabıtesının emniyetle tevhibi; Dahiliye Vekillığının 6/1/939 tarih ve 50/3 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine 1590 sayılı kanunun 109 ve 3452 sayılı kanunun 2 inci maddelerine tevfikeyen İcra Vekilleri Heyetince 13/1/939 tarihinde onanmıştır.

13/1/939

REİSİCUMHUR

İsmet İnönü

Bş. V.

C. Başoğlu

Ad. V.

T. T. Akay

M. M. V.

U. Özgür

Dş. V.

S. F. Özyıldırım

Ha. V.

E. Sarıoğlu

Ma. V.

E. Akar

Mi. V.

Yücel

Na. V.

A. Çelik

İk. V.

A. Akar

S. İ. M. V.

S. Akar

G. İ. V.

İsmet İnönü

Z. V.

İsmet İnönü

030	18	01	02	85	115	11
-----	----	----	----	----	-----	----

Komünizm Propagandası İçerdiği Gerekçesiyle Bir Derginin Yasaklanması

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR Dairesi MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
16270

Kararname:

939 yılında Moskova'da Çek lisanile basılmış olan "komünist Bolşevik partisinin Umumi tarihi" adlı komünist propagandası gayesi takip eden kitabın, Matbuat Kanununun 51 inci maddesine göre yurda sokulmasının ve dağıtılmasının yasak edilmesi, Matbuat Umum Müdürlüğünde 14/7/1941 tarih ve 3944/4204 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 25 Temmuz 1941 tarihinde kabul olmuştur.

REİSİCUMHUR

İsmet İnönü

By. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
S. R. Bayraktar H. N. N. N. S. A. A. A. S. S. S. S. S.

Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
A. F. C. C. C. C. C. C. C. C. C. C. C.

G. İ. V. Z. V. M. V. T. V.
B. K. K. K. K. K. K. K. K. K. K. K.

030 18 01 02 195 164 151

Kaynak: B.C.A., Belge, Tarih ve Sayısı: 25.7.1941 - 2/16270, Arşiv Dosya No: 86-395, Fon Kodu: 30..18.1.2., Yer No: 95.64..15.

“Solcular ve Kızılılar” Adlı Derginin Yasaklanması

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar noyu
2
20577

Kararname

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Reha Oğuz Türken tarafından İstanbul'da neşredilen "Solcular ve Kızılılar" adlı broşürün zararlı yazıları ihtiva ettiği görüldüğünden kitbuat konununun bu inai maddesine tevfiken dağıtılmasının men'i ve nevedunun toplatırılması; İcra Vekilleri Heyetince 11 Eylül 1943 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCULHUR

İsmail Hakkı

Bş. V.	Ad V.	M. M V.	Da. V.	Ha. V.
<i>E. Sarıoğlu</i>	<i>R. Fırat</i>	<i>A. B. Akın</i>	<i>H. İsmail</i>	<i>M. M. H.</i>
Ma. V.	MI. V.	Na V.	İk. V.	S. İ. M. V.
<i>E. Akın</i>	<i>F. Akın</i>	<i>Y. Akın</i>	<i>S. Akın</i>	<i>S. H. Akın</i>
G. I. V.	Z. V.	Mü. V.	Ti. V.	
<i>S. Akın</i>	<i>S. R. Hutunç</i>	<i>A. F. Akın</i>	<i>S. Akın</i>	

Kaynak: B.C.A., İcra Vekilleri Heyetinin 11 Eylül 1943 tarih ve 2/20577 sayılı kararı.

3 Mayıs Olayları ile İlgili Cumhuriyet Gazetesinde Yapılan Yorum

ANTİKAGI DÜKANI
BALET TEMSİLİ

Bu hafta müzik ve sahne sanatları için en iyi örnekler sergilenmektedir. Her hafta yeni eserler sunulmaktadır. Biletler çok uygundur. Her hafta yeni eserler sunulmaktadır. Biletler çok uygundur.

Cumhuriyet

21 inci yıl Sayı: 7085

İSTANBUL - CAGALOGLU

Yazın ve çekim: Mustafa Kemal Atatürk - Mustafa Kemal Atatürk - Mustafa Kemal Atatürk

Yazın ve çekim: Mustafa Kemal Atatürk - Mustafa Kemal Atatürk - Mustafa Kemal Atatürk

Nizam düşmanları

Ankarada bir kaç tahrikçinin bir dava vesilesile bazı gençleri aldatarak yaptıkları nümayişler

Yakalanan bu tahrikçiler, Rumanyanın başına belâ getiren Gardistlerin basit taklîdcileridir. İstanbuldaki başlarile Ankaradakiler eskidenberi mektublaşıyorlardı.

Enstitülerinden beklediklerimiz

Bu enstitülerden beklediğimiz şeyler şunlardır: İlk olarak, bu enstitülerin öğrencilerinin, sadece teorik bilgilerle değil, aynı zamanda pratik deneyimlerle de donatılmalarıdır. İkinci olarak, öğrencilerin, sadece derslerle değil, aynı zamanda sosyal hayatla da iç içe geçmeleridir. Üçüncü olarak, öğrencilerin, sadece mezun oldukları zaman değil, aynı zamanda mezun oldukları zaman da aktif olarak toplumun hizmetine girmeleridir.

Hâdise nasıl cereyan etti?

"Ular," diyor ki: "Cumhuriyet kâşonları ne Gardistlik tethişçiliğine, ne de Troçkistin anaşisine bu memleketin başına belâ getirmek fırsatını vermeyecektir."

Kar eden

Ticaret V
İthalât n
edilisce

Sevastopola Rus tarruzu

İtîhar şiddetile başla

Zabıtaya mühim bir tamim

Ankaradaki hâdisede tatbik edilen hile

İstanbul 21 Mayıs 1944 - Cumhuriyet gazetesinde...

3 Mayıs Olaylarının Önceden Organize Edildiğine Dair İfadeler

-14-

zaman göstermelidir." gibi tahriklere başlanmıştır.

Kendisinden evvel Ankara'ya gelen Reha, Kadastro okulunda gizli bir toplantı tertip etmiş "Atsız-Sabahattin Âli" davasında gençliğin Nihal Atsız'a yardım şeklini tesbit etmek istemiş ve tezahürat yapılması fikrini körüklemiştir.

2/Mayıs/944 günü Nihal Atsız, Cemâl Oğuz Öcal, Cebbar Şenel, Sait Bilgiç bir nümayiş tertibine karar vermişlerdir.

Cebbar Şenel ve Sait Bilgiç'in Yüksek mektep müessilleriyle bir toplantı yapmak üzere Dil Tarih Fakültesi talebelerinden arkadaşları Osman Yüksel'i de beraber alarak Samanpazarında toplanmayı kararlaştırarak dağılmışlar, aynı gün öğleden sonra Cebbar Şenel, Sait Bilgiç'in idaresinde isimleri tamamen tesbit edilen 15 kadar gencin Samanpazarında set üstündeki parkta toplanarak bir eve gitmişler ve orada gizlice şu esaslar dahilinde nümayişin icrasını tesbit etmişlerdir.

"1-Bütün yüksek tahsil talebeleri ikna edilerek bu nümayişe davet ve 3/Mayıs/944 sabahı okullar muhtelif guruplar halinde adliye sarayının önünde toplanacaklardır.

2- Yaşasın İnönü, Yaşasın Türk hakimleri, yaşasın Türk milleti, kahrolsun komünistler diye bağırlanacak.

3- Hep bir ağızdan istiklâl marşı söylenecek.

4- Bilhassa kız talebeler teşvik edilecek. (Zira polisler kızlara dokunamazlarmış)

5- Nümayiş adliye sarayının önünde hitama erecek."

Bu kararı Nihal Atsız'a bildirmek üzere; bayan Nezahat Uran ile birlikte Cebbar Şenel'in Atsız'a gittiği, daima yanında bulunan Cemâl Oğuz Öcal ve ziyaretçilerinden bayan Ülker Kaşlı ile birlikte oturan Nihal Atsız Cebbar Şenel'i sevinçle karşılayarak "gel bakalım anlat neler kararlaştırdınız dediği" mazmun Cebbar Şenel'in de eline bir kâğıt kalem alarak programı izah edeceği sırada bayan Ülker Kaşlı'ya dönen Nihal Atsız'ın "siz şimdi gayet mahrem bir sırara muttali olacaksınız. Nümayişe iştirâk edeceğinize söz verinde sizde dinleyin" diyerek bayan Ülker Kaşlı'dan mahremiyete riayet edeceğine dair vait aldıktan sonra Cebbar Şenel'in izahatını dinleyen maznunun "tatbik ederseniz çok iyi bir şey olacak", hayatımın sonuna kadar unutmayacağım ve İstanbul'da da bildireceğim" şeklinde okşayıcı sözlerle nümayiş yapılmış ve Nihal Atsız'ın evine davet eden Hüseyin Namık Orkan, Gazi terbiye enstitüsünde

Kaynak: E.G.M.A., Kazım Alöç'ün Hazırlık İddianamesi (7 Eylül 1944), Arşiv Dosya No: 11243/39A1.

İrkçilik-Turancılık Davasının Önde Gelen İsimleri Hakkında Başlatılan Soruşturma

Cumhuriyet

İSTANBUL — CAGALOĞLU

Ticari Sicil No: 2386, Şahıs Sicil No: 2478, İktisadi Sicil No: 2478, Kuruluş Tarihi: 1924

Cuma 19 Mayıs 1944

UNUTULAN KÖY

Bu köyün adı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri unutulmuş ve sadece bazı eski nüfus kayıtlarında yer almıştır. Bu köyün adı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri unutulmuş ve sadece bazı eski nüfus kayıtlarında yer almıştır.

Şehrimizde meydana çıkarılan gizli cemiyet

İrkçilik ve Turancılık gayesile rejime aykırı hareket edenler

Nihal Adıgüzel, Zeki Velidi, Doktor Hasan Ferid Canseverle Reha Öğezün İstanbul'daki evlerinde bulunan vesikular, bu memlekete zararlı faaliyetin iç yüzünü meydana çıkarıldı

Memurlara yardım

Barem kanunundaki değişikliklerin esasları

Meclise gelen aynı yardım tayıhesinin hükümlerini de neşrediyoruz

Artık 18 (Onsekiz) — Bakanlar Kurulu, memurlara yardım tayıhesini, 1944 yılında çıkarılan kanunla değiştirilmiştir. Bu kanunla, memurlara yardım tayıhesinin esasları, 1944 yılında çıkarılan kanunla değiştirilmiştir.

Barem Kanununda — Bakanlar Kurulu, memurlara yardım tayıhesini, 1944 yılında çıkarılan kanunla değiştirilmiştir. Bu kanunla, memurlara yardım tayıhesinin esasları, 1944 yılında çıkarılan kanunla değiştirilmiştir.

Memurlara yardım tayıhesi — Bakanlar Kurulu, memurlara yardım tayıhesini, 1944 yılında çıkarılan kanunla değiştirilmiştir. Bu kanunla, memurlara yardım tayıhesinin esasları, 1944 yılında çıkarılan kanunla değiştirilmiştir.

«İstila yacak!»

Memurlara yardım tayıhesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılmıştır. Bu kanunla, memurlara yardım tayıhesinin esasları, 1944 yılında çıkarılan kanunla değiştirilmiştir.

RESMİ TEBLİĞ

Selâhiyetin Adli merciler için kaydırıldı

Selâhiyetin Adli merciler için kaydırılması, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılmıştır. Bu kanunla, selâhiyetin Adli merciler için kaydırılması, 1944 yılında çıkarılan kanunla değiştirilmiştir.

İrkçılık-Turancılık Davasından Sonra Üniversite Öğrencileri Arasında Yaşanan Gerginlik

15/7/1944

İSTANBUL VİLİYETİ
EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ
Mektup No: 3-3759
No: 15585
12948

Mektup
17838

87412

Dahiliye Vekilligine

Eki:
1-mektup örneği

14/4/944 tarih ve Em.U.Ma.Ş.l.B.4.16958 sayılı yazıya karşılıktır Üniversitede imtihanlar bitmiş ve bir çok talebeler memleketlerine dönmüşlerdir . Şimdiye kadar gerek talebe birliği toplantılarında ve - gerek talebeler arasında yaptırılan tetkikattan alınan neticelere göre;

1 - Talebe birliği toplantıları, daima nizamname tatili gibi işlere hasredilmiş, sağcı ve solcu fikir ceryanlarına yer verilmediği görülmüştür .

2 - Yalnız imtihanların sonuna kadar hariçte talebeler arasında ufak tefek münakaşa/olduğu ve ezcümle Ankara'da Nihal Adsız hadisesi üzerine Turancılar arasında yapılan tevkifatı müteakip Solcu talebeler arasında da memnuniyet duyanların birbirilerinin yanından geçerken bu memnuniyetlerini Sağcı diye tanıdıkları talebeye ihsas ettikleri ve hatta İktisat Fakültesi son sınıf talebesinden 28/2/944 gün ve Em.Ş.l.4515 sayılı yazımızda adı geçen Ali Yörük'e posta ile örneği bağlı tehditkar birde mektup gönderildiği anlaşılmıştır . Bu mektup el ile yazılmıştır . Yazılarının üzerine birde Orak Çekiç işareti yapıldığı ve imzasız olduğu görülmüştür. Ali Yörük;aynı yazımızın ikinci maddesinin son satırında adı geçen Hukuk talebesinden Faiz Turhan'ın sokakta kendisine çatarak mektubun maaline uygun cümleler sarfettiğini iddia etmiştir . Tetkikata devam edilmekte olup müteammim malûmat alındığı takdirde ayrıca bildirilecektir . Arz ederim .

T. W. W.

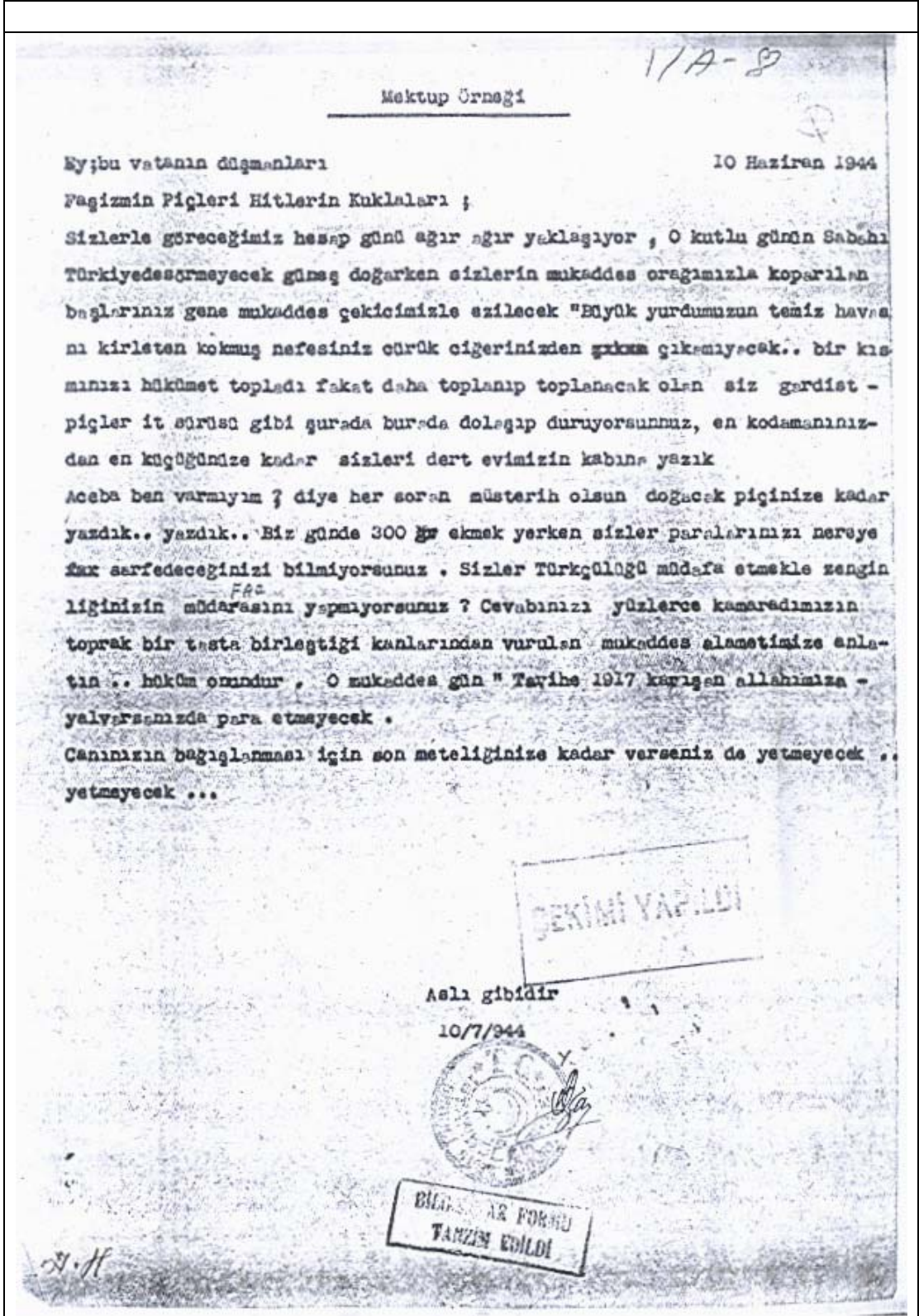
100077

Em. i. U. M.
037007 17.VII.44

BİLGİSAYAR FORMU
TANZİM EDİLMİ

İstanbul Valisi /

Kaynak: E.G.M.A., İstanbul Valisi'nin Dahiliye Vekaletine gönderdiği 15.7.1944 tarih ve 3-3759/15585 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12948.

Kaynak: E.G.M.A., İstanbul Valisi'nin Dahiliye Vekaletine gönderdiği
 15.7.1944 tarih ve 3-3759/15585 sayılı yazı Eki, Arşiv Dosya No: 12948.

Medeni Kıyafete Aykırı Giyinenler Hakkında Aydın Valiliği'nce Gönderilen Rapor

Belge No:13216-7/2

T. C.
AYDIN VİLİYETİ
Emniyet Müdürlüğü
Şube : 1 A-
Hususî :
Umumî : *1112*

25/4/940

Özü: Medeni kıyafete aykırı
kıyafet taşıyanlar hakkında

GİZLİDİR.İlişği
5*W*

Dahiliye vekâletine

20/4/940 Tarih ve Emniyet umum Müdürlüğü Ş.T.C.18007 sayılı emirleri karşılığıdır.

Böyle ^{bir} haberi Vilâyete veren Vilâyet H.Halk Partisi İda-re Heyeti Riyasetinin tezkeresi suretiyle buna verdiğim cevabın ve kazalarla Belediyelere yaptığım tamimin birer suretlerini leffen takdim ediyorum.

Vilâyet dahilinde erkek kıyafeti kasaba ve köylerde tamamen medenî şekildedir.Kasketlerini tersine giyen belki görülmüş tür.Bu gibiler ya seksenlik ihtiyarlardır ki evlerinden,köylerin-den dışarı çıkmazlar veyahut beş vakit namasına devam eden koyu sofuların abdest alırken,namaz kılarırken kasketlerini tersine çevirenlerdendir ki bunlar da ancak camilerde,abdest aldıkları çeşme başlarında görülebilir.Bunlar haricinde her hangi bir irticai fikir ve maksada kapılan ve şapkalarını tersine giyen kimse yoktur.Kadınlara gelince:Kadınlar kasabalarda çok medenî bir tarzda giyinmekte ve içtimai hayatın bütün icaplarına seve seve uymaktadırlar.Köylü kadınlarımız da hiç bir vakit gerilik görmedim.Peştemalla lar kalkmıştır,yüzleri açılmıştır.Kadınlar ziraî çalışmalardan başka iktisadî ve ticarî hayata da atılmışlardır.Bu hayatın icabı ise kapalı olmak değil açık bulunmaktır.Binaansleyh hiç bir köylü kadının yüzünde peçe yoktur, yüzü de her hangi bir suretle kapalı değildir.Peştemala gelince: Bu da şurada burada eski itiyadın sevkiyle görünmekte isede git gide bundan da bir eser kalmaya caktır.eski adetin ihyasına doğru bir hareket meşhûr değildir.Üstlük diye kullanılan baş örtüleri kadınların başını ve göksünü örtecek vücutta şıkak vardır bunlar evvel çakkını kullanılırdı.Fa-
TANZİMATI
198

Kaynak: Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Arşiv Belgeleri ile Gerçekler-150'likler-Kubilay Olayı-Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları, Ankara: EGM Yayını, 1998, s. 95.

150'liklerden Süleyman Şefik'in Polis Tarafından Sürekli Takip Edildiğine Dair Rapor

Belge No:12222/18/1

T.C.

ANKARA VİLİYETİ

Emniyet Direktörlüğü

Şube : I B.II

Hususi : 5743

Umumi : 11881

8 / 5 / 1940

H : 150 liklerden Süleyman Şefik'in İstanbul'a gittiği ve buradaki temasları.H.

SAKLIDIRZATA MAHSUSTUR

Dahiliye Vekâletine

4/5/940 tarih ve Emniyet.Ş.I.B.2. 5633 sayılı yazımıza Ektir:

150 liklerden Süleyman Şefik bu sabahki Toros katarile İstanbul'a gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır. Ankara'ya geldiği gün misafir olduğu Ankara palas otelinde biraz istirahatattan sonra bir taksi ile adliye vekâletine giderek Adliye vekili Fethi Okyar'la görüşmüş ve avdetinde Lübnandan beraberinde getirmiş olduğu eşyaları meyhanında bulunan ve İstasyonda muayene edilmek üzere gümrük memurları tarafından alıkonulmuş olan Radyo makinesini almak işiyle meşgul olmuş ve kızıltoprakta Reşid paşa caddesinde 40 sayılı evde oturan Talia Söylemez'e de (Ankara'dayım hareketimi bildiririm) mealinde bir telgraf çekmiştir 5/5/940 tarihinde yine bir taksi otomobilile Çocuk sarayı caddesinde 51 numaralı evde oturan Gümüşhane mebusu Hasan Fehmi Ataçın evine giderek 45 dakika kadar kaldıktan sonra yenişehirde Yüksel caddesinde Genbark apartmanına uğrayarak aynı apartmanın 5 numaralı dairesinde oturan Eskişehir mebusu Yusuf Ziya Özer'le yarım saat kadar görüşmüş ve saat 16,30 da Çankaya köşğine giderek nöbetçi yaverle bir kaç dakika ayak üzeri görüştüktan sonra otele avdet etmiştir. 6/5/940 tarihinde münakalat vekâletine gitmiş ve vekil tarafından kabul olunarak 25 dakika kadar görüşüp oradan genelkurmay başkanlığına giderek sayın maraşalı ziyaret etme istemiş isede görüşemiyerek avdetinde eskişehir mebusu Yusuf Ziya Özer'in yanına uğrayıp bir saattan fazla kaldıktan sonra otele dönmüştür. 7/5/940 tarihinde bulunduğu otele Eskişehir mebusu

./.

Kaynak: Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Arşiv Belgeleri ile Gerçekler-150'likler-Kubilay Olayı-Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları, Ankara: EGM Yayını, 1998, s. 35.

Belge No:12222/18/1

T. C.
ANKARA VİLİYETİ
Emniyet Direktörlüğü
Şube : ..... B .....
Husuf : .....
Umumî : .....

/ / 19

H: .....

(2)

Yusuf Ziya gelmiş ve odasında bununla bir saat kadar görüşmüştür. Aynı tarihte riyasetictümhur genel sekreterliğine verilmek ve Millî şefimize sunulmak üzere Ankara palas oteli garsonlarından Mehmet vasitasile bir mektup gönderdiği görülmüştür. Yine aynı tarihte yukarda zikredilen adrese (Bu gün akşam saat 8,20de Haydarpaşada bulunacağım) diye bir telgraf çekmiş ve İstanbulda bulunan oğlundan namına bir mektup gelmiştir. Telgraf çektiği adreste oturan Talia, kendisinin kızı olduğu öğrenilmiştir. Hareketi İstanbul vilâyetine ve Ankara Emniyet baş müfettişliğine bildirilmiştir. Arzedirim.

Vali

Tandoğan

Em. U. M.
D: S 53140 8.5.40
★ 10 Mayıs 1940 ★
No. 49401

S-1
10/5/40

Em. i. U. M.
021701 - 9. V. 40

MİKRO FILM
ÇEKİMİ YAPILDI

M. ~~14.5.40~~
14.5.40

Bes
Anadolu kat.
malumati kılavuzla
yazılabilir
13/5.

icabı yapılmıştır
AK

Kaynak: Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Arşiv Belgeleri ile Gerçekler-150'likler-Kubilay Olayı-Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları, Ankara: EGM Yayını, 1998, s. 36.

İstanbul Eski Polis Müdürü (Arnavut) Hasan Tahsin'in Vatandaşlıktan Çıkarılması

Belge No:12222-84

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı: 6

4659

Dahiliye Vekillğine

1/10

1. EYLÜL 1939

Kaş

Emniyet U.Md.12222/84/42086 sayılı ve 7/8/939 tarihli tezkere karşılığıdır :

Eski İstanbul Polis Müdürü Arnavut Irkından Hasan Tahsinin vatandaşlıktan ıskatı hakkındaki İora Vekilleri Heyetinin kararname sureti ilişik olarak gönderilmiştir.

C.M.

Başvekil n.

Müstegar Yerine

Haydar Güneş

A
6.9.939

Em. u. md. 2.2.1939

Ş-1
5/9/39P. alakalı yerlere
Zogalim
119174 = 7

b - 7

4-9-939

Em. i. U. M.

059025 - 4. IX 39

Em.

U.

D:

* 4 Eylül 1939

99822

KODU FILMS
SERİT-YATIRMA

gözetim ya

1- alakalı Konsolasyon
2- V. kayıtlara da
edilecek

Kaynak: Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Arşiv Belgeleri ile Gerçekler-150'likler-Kubilay Olayı-Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları, Ankara: EGM Yayını, 1998, s. 29.

Belge No:12222-84

84
T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı: 2
11771

Kararname Sureti

11/E-11

Mütarekede işgal kuvvetleriyle teşriki mesai ederek vatana ihanet suçundan dolayı idam cezasına mahkûm edilmiş olup 150 lik-lerden olan ve 3527 sayılı kanunun neşri üzerine 31/7/938 tarihinde menleketimize gelerek bir buçuk ay sonra tekrar Hollandaya giden ve Hollandalı bir kadınla evlenerek orada yerleşmiş bulunduğu anlaşılan Eski İstanbul Polis Müdürü Arnevut ırkindan Hasan Tehsinin vatanşılıktan ıskatı ; Dahiliye Vekilliğinin 7/8/939 tarih ve 42086 sayılı teklifi üzerine bahsi geçen 3527 sayılı kanunun 5 inci maddesine tevfikeyen İcra Vekilleri Heyetince 25/8/939 tarihinde kabul olunmuştur .

REİSİCUMHUR

İsmet İnönü

Bş. V.
Dr. R. SaydamAd. V.
Fethi OkyarM. E. V.
N. TınazDa. V.
F. ÖztrakMa. V.
Ş. SarapoğluMa. V.
F. AğrahK.f. V.
YücelC.E. V.
A. F. Coboszyİk. V. ve
İ. ÇakırS. İ. M. V.
Dr. H. AlataşB. İ. V.
R. KaradenizZr. V.
Muhsin ErkmanM.D. V.
A. ÇetinkayaTl. V.
C. Erçin

Aslı gibidir.

Kaynak: Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Arşiv Belgeleri ile Gerçekler-150'likler-Kubilay Olayı-Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları, Ankara: EGM Yayını, 1998, s. 30 ; B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 25.8.1939 - 2/11771, Dosya No: 2, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 89.106..19.

1940 Yılında, İstanbul'da Topladığı Başboş Çocukları Zonguldak'a Götüren Bir Polis

Kaynak: İsmail Metin, “Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı”, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, Cilt: VI, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1644.

İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Polis Araçları

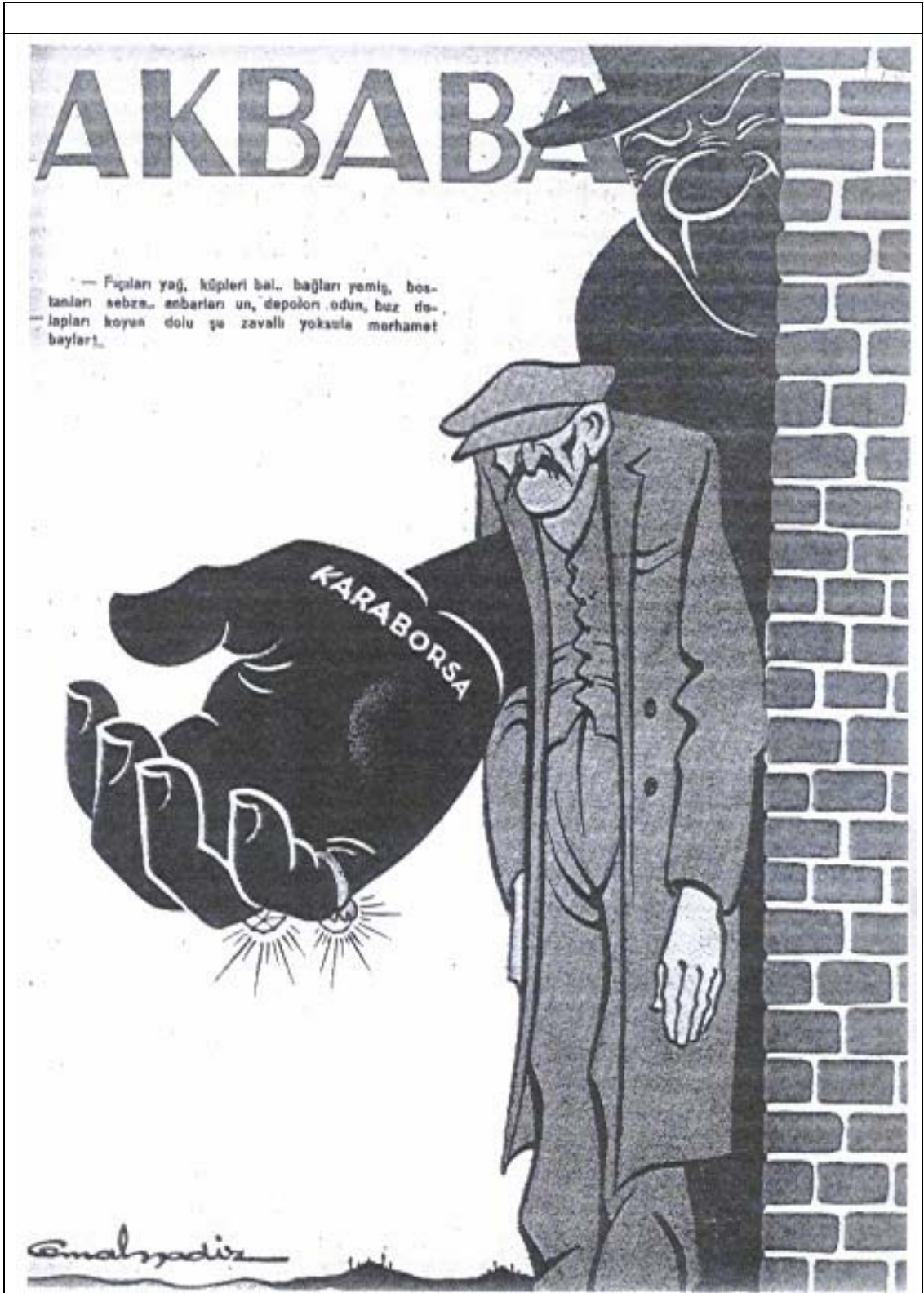
Kaynak: İsmail Metin, “Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı”, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, Cilt: VI, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1646

Kaynak: Akbaba (6 Ocak 1944), Cilt: 35, No: 510, s. 1.

Kaynak: Akbaba (22 Nisan 1943), Cilt: 34, No: 473, s. 1.

Kaynak: Akbaba (1 Şubat 1945), Cilt: 36, No: 45, s. 1.

Reklam Amaçlı Dağıtılan ve Nazi İşareti Taşıyan Rozetlerin Toplatılması

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Sıra	Dosya	Numara
1 B-4	12443-11	

ÖZÜ: Nazizimin timsali olan ve Gamalı Haç remzine benzeyen rozetler hakkında.

Vilâyetine

Istanbul-Beyoğlu İstiklâl caddesi 30 sayılı mağazada otomobil yedek parçaları ticareti yapan bir müessese tarafından (Silberig) Alman fabrikasına ait olmak üzere bazı rozetlerin reklam maksadile ötekine berikine tevzi edildiği ve bazı Vilâyetlere de gönderildiği anlaşılmıştır.

Bir fotoğrafı ilişik olarak gönderilen ve Nazizimin timsali olan (Gamalı haç) remzine son derece müşabeheti bulunan bu rozetlerin elden ele dolaşmamasının teminini ve mevcutlarının tevziine teşebbüs edilmemesinin acenteye tebliğini rica ederim.

2 — Umumî Müfettişliklere ve Valiliklere yazılmıştır

Dahiliye Vekili Y.
E. Aykut

Aslı gibidir.

BİLGİSAYAR
TANIM KÜLLÜĞÜ

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
1. İKİŞİ
2 - ...

Kaynak: E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 12443-11, Kardeks No: 52451.

Polis Enstitüsü Makyaj Odasında Kılık Değiştiren Gizli Polisler

Kaynak: İsmail Metin, “Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı”, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, Cilt: VI, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1642

İkinci Dünya Savaşında Gazeteci ve Köylü Kılığında Görev Yapan Gizli Polisler

Kaynak: İsmail Metin, “Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı”, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, Cilt: VI, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 1643.

Çiçero Olayının 1949 Yılında Basına Yansıması

... son yapılmış için Parisle ...
 ... Dışişleri Bakanlığı ...
 ... Servislerin ...
 ... Dış İleri Bakım ...
 ... Yabancı ...
 ... Meclis ...

... ve ...
 ...
 ...
 ...

Tekaüd ve yetim maası

Emeklilik tasarrufları ...
 ...
 ...
 ...

Bir maarifcinin eseri için Mecliste sual

Ankara 22 (Tatlıca) ...
 ...
 ...
 ...

Ştırma iyeleri attılar
 ... olduğu yol ...
 ...

Son harbin en cüretkârane casusluğu Ankarada yapılmış

Amerikan gazetelerinin iddialarına göre Almanlar İngiliz sefarethanenin kasasından Tahran ve Kahire konferansları kararları ile askeri planları çaldılar

İsmail Hakkı Oktay

Eski İktisat Bakanı Oktay

Bir Hatay milletvekilinin garib iddiası

CHP den ...
 ...
 ...

Avrupa Federasyonu

Şehrimizde kurulan Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Cemiyeti dün bir beyanname neşretti

...
 ...
 ...

Ştırma dirmeler
 ...
 ...

akımevi açıldı
 ...
 ...

Türk Dili hakkında bir beyanname

Bir Fikirleri Yayma Cemiyeti ...
 ...
 ...

Kadıköy hamamında çıkan yangın

Bir kadın yandı, yüzlerce kadınlar iftaya ...
 ...
 ...

Üniversiteli gençlerin İncedayıya cevapları

Dün yapılan toplantıda Sinob milletvekilinin Aydın'da söylediği iddia olunan sözleri protesto edildi

Zonguldak Kıyılarında İçerisinde Mesaj Bulunan Bir Şişenin Ele geçirilmesi

17-18-19
11217-1

ZONGULDAK VEKÂLETİ
POLİS MÜDÜRLÜĞÜ
Asli Kısmı
SAYI
3252
1367

Dahiliye Vekâleti celilesine

I

12/II/930 tarih ve Emniyet umumiye Şube 6922 numaralı vezata mahsus mahrem işaretli tahriratı celileri cevabıdır.

Sivastepol'daki Rus bahriye rasathanesi tarafından mühürlü vakapalı olarak denize atılan şişelerden birisi 20/II/930 tarihinde saat dokuz raddelerinde Zonguldağın Bağlık köyünde ikamet eden Rençber Mehmet n. mında bir şişe tarafından karyesi mezkûr sahilinde bulunmuş ve Zonguldak Asliye ceza mahkemesinde Zabıt Kâtibi bulunan yeğeni Ali Cemal efendiye getirilerek şişeyi kırıklıklarında mündericâtı merbut Fusulada arz edilen sualli verâd zuhur etmiş ve mumaileyh Ali Cemal efendi bunun fenni bir şey olup mükâfat verilir zennile Zabıtaya malumat vereseksinin aynı veraka Mirine cevâplarını yazarak Postahanenin Taksa damgası ile tenhir ettirerek kösterilme adrese gönderdiği ifadesinden anlaşıldığı nazardır efendim.

Vali
Aliy

3784
4.12.30

Em 572 30

6990 / 1/1/3 12-30

B. R.

8272
4/12/30

Dahiliye Vekâleti
HUSUSİ KALEM

Zonguldak Bahriye Müdürlüğü
Kıyı Emniyeti Şubesi

Kaynak: “Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme”, Polis Dergisi, Ankara: EGM Yayınları, Yayın No: 206, 2002, s. 92.

Avlanan Kuşlardan Ele Geçen Notların İlgililere Ulaştırılması ve Bunlar Hakkında Basına Bilgi Verilmemesi Konusundaki Yazı

X
T. C.
Büyük Erkanınharbiye
Reisliği
XI Şube IV. Ka.
Sayı: 59742

11217-1

1/5-3

Ankara
4 - X - 1933

Dahiliye vekâletine

I - Akşam gazetesinin 7/XII/932 tarih ve 5087 No lu nüshasının 6. ci sahifesinin 2. ci sütununda, bir Adına avcısı tarafından, ayağına bir alüminyum levha üzerine (Moskova-20327) işaretini hacil bir ördeğin varulduğu bildirilmekte ve Moskova'da bu cins hayvanlar hakkında ilmi tedkikte bulunmuş enstitü, her sene ele geçirdiği bu kuşlar'ın nerelere kadar gelüp yaşaya bildiklerini anlamak maksadına müsteniden kuşlar hangi memlekette ele geçerse avcısının Moskova'daki cem'iyeti haberdar etmesi lüzumu ilâve olmaktadır .

Yine bu kabilden olmak üzere, içinde her lişandan yazılmış kâğıtları ihtiva eden kapalı şişeler evvelce Karadeniz ve Bağaz sahillerinde bulunmuştu .

Her ne kadar bunlar içinde ilmi tedkik mahiyetinde olanları da mevcut olabilirse de, muhar propaganda vasıtası olmaları da kuvvetle muhtemeldir . Bu mahsur nasarı itibare alınarak, bunları bulacak halkın, mahalline cevap vermekten imtina' etmelerinin ve bu gibi hava hadiselerin gazetelere tedricedilmemesi hususunun te'minini tenzibi devletlerine arz ederim ef .

2 - Dahiliye vekâletine arz edilmiş ve ma'lûmaten M . Em . Hz . Rs . no yazılmıştır .

MİKRO FILME
ÇEKİMİ YAPILDI.

Tec. 8-1-33
No. 305

B . E . Nr .

Mühtir

Tevye

Emniyet İc. U. Müd. 1933
Tarih: 8-1-33
No. 1 424

Dahiliye V
31 KALEM

472
1933
5.1.933

078

Kaynak: "Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme", Polis Dergisi, Ankara: EGM Yayınları, Yayın No: 206, 2002, s. 97.

Maraş'ta Güvercin Beslemenin Valilikçe Yasaklanması

T.C.
Maraş Vilayeti
Emniyet Müdürlüğü
U. S. / 699

S.Z. 31 / 3 / 94I
Vilayet dahilindeki güvercin
lerin naz'ı . H
417
15132-206
F10

Dehiliye Vekâletine

Dayan

12 / 3 / 94I Güm ve . M . S . M Umum Müdürlüğü .Ş.I.M. Muamelet
1782 Sayılı yazıları karşılığıdır.

Ordu muhaberesi için yetiştirmekte oldukları güvercinleri telim ve
terbiyelerine vilayetimizde müessesde edilmemiş Dilekçe ile Yüksek mek-
manına şikâyet eden Vilayetimizin Yürükselin mahallesinde Bekir Oğlu Meh-
met buşak ve arkadaşları hiç bir iş gücü sahibi olmayan zabıtaca teşkilatı
bir takım sabıkalı ve uykunsuz takımından kimselerdir. bu güvercinleri. sırf
zevk için besleyerek bunlarla memleketin tahsil çağında bulunan bir takım
genç çocuklarda merak uyandırarak bunları tahsillerinden ve terbiyelerinden
alıkoymaları gibi ehlekasızlıklara sebebiyet vermektedir.

Bundan müde güvercinleri uçurarak bir birlerinin güvercinlerini el-
detmek suretiyle kendi köşelerine almaları yüzünden aralarında bir çok hadise
vekeyi xx, kevgi ve gürültü çıkarmaktadırlar. ca ehemmiyetli olarak genç-
leri iftîl ederek yoldan çıkarmakta ileri gittiklerinde bir çok çocukların
ebeveynleri müteaddit defalar resmi Makamlara müreccet ettiklerinde baş-
ka bu seneki yapılan Parti kongresi dileklerinde de bu gençlerin bu serse-
niler elinde kurban olması için müreccette bulunmaları üzerine parti kongre
dilekleri arasına alınmıştır.

Bu hususu önlemek için zabıta her türlü tedbirler alınmışta da gen-
ç çocukların kuş besleme hevesinden bir türlü alıkonulmamıştır. son çere
olarak bu huysuzlukları önlemek için zevk ve heveslerine elat olan bu güver-
cinleri uçurulması tedbiri düşünüldükten sonra alınmış olduğunu saygı ile arz
ederim.

Maraş Valisi .
S. Güneş.

28842 O. *Jankey*

M.S.M.U.M.
006219 / 27.12.41

MİKRO FİLM
KODU: YAPILAN
195

21.5.49
AGUSTOS 1986

4512
Hanal
27-2-84

Kaynak: “Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme”, Polis Dergisi, Ankara: EGM Yayınları, Yayın No: 206, 2002, s. 15.

MAH'tan EGM'ye Gelen ve Yakalanan Güvercinlerle İlgili Ne Yapılması Gerektiğini Belirten Yazı

11.217-1/1

2/16-10

T. C. ANKARA

MAH 16-8-940

RS.

Şube B.İ.

Sayı 3748

EM . U . Md .

Ş. - 1

16/8/940

K: 9/8/940 . Ş.İ. B.3. 37567.

Leylek ,güvercin gibi kuşlardan ayakları halkalı olarak ele geçenler pek gektur.

Şimdiye kadar yapılan tetkiklerden alınan netiye:

Bu kuşların birer ilim müessesesi tarafından alın istikamet ve imtidadlarına ve muhtelif mevsimlerdeki konak mahallerini tayin maksadı ile basılarına yalnız halka ,bir kısmına da muayyen sualleri havi birer masura bağlanarak uçurulduklarıdır .

Bu meyanda sephiyelerinde halkalar bulunan balıklarla içinde deniz cereyanlarını tayine yarayacak sualleri havi kapalı şişeler de bulunmuştu .

Gerek kuşların ve gerekse balıkların muhabere maksadı ile istihdam edildiklerine dair ele geçenler arasında bir ise tesadüf olunmadı.

Bugünkü dünya vasiyetine nazaran bu maksadla kullanılanların bulunması da ihtimalden uzak tutulmamak lazımdır .

Bu itibarı : ele geçecek kuşlardan yalnız numaralı ve halkayı hasıl olanların ziraat müdürlüklerine teslimi ve ne mahiyette olursa olsun yazılı ve masuralı olanlarında tetkik maksadına makaslara tevdi münasip olacağı mütalahasında

Gerekini tasvip etmiş ve sunarım./.

M. EM. H. Dk. Y.

89547

20-8-40

B-3

muvafık

teslim ediliyor

başka evde

mutalasanı

alıyor

Kaynak: "Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme", Polis Dergisi, Ankara: EGM Yayınları, Yayın No: 206, 2002, s. 107.

Kırşehir'de Ölü Bulunan Kuşun Bacağının EGM'ye Gönderilmesi

2/1/942
2/1/942

2/1/942

KIRŞEHİR VİLAYETİ
Emniyet Amirliği
Şube : I
Sayı : 77
Gislidir.

Dahiliye Vekâleti Yüksek Makâmına

Vilâyetimizde Avanos kasabasında bağlı Karahasanlı Mahiyesinde Sayın köyünde çayırılık ucr'asından geçen acı İrmağın kenarında 2/1/942 günü davar gütaekte olan Risa oğlu Kemal Özerin çobası Hasım adlı kişinin suyun içinde sağ ayakla ayakla bulunan ve zadeninde asul ve yazılı bir halka bulunan ölü bir ördek bulup diğer aksasını orada bırakıp halkalı bacağını keserek aşası Kemal Özere getirip verdiği ve Kemal Özerinde bu halkalı ördek bacağını Mahiye jandarması karakoluna teslim ettikten sonra karakolca mahalline gidilerek yapılan tetkikatta ördeğin diğer aksasında ve kesilen halkalı bacağında kâğıt ve sair gibi şeylerin bulunduğu anlaşılmış ve kaza Hükümet hikiyalığına yapılan suaynesinde halkalı ördek bacağının Hasımın posta kuşlarında olup kâğıt şiddetinde yolunu şapırarak suretile mealeketinize şaparak dönmek suretile ölüme uğru kanatı yürütülmüştür.

Tetkik ve suktanasi takdir buyrulmak üzere halkalı ördek bacağının birlikte postaya tevdiatı yüksek makâmınıza irsal kılınağı olduğuna üstün saygılarınıza arz ederim.

Kırşehir Valisi
B. Baran

Emniyet Umum Müdürlüğüne

22 İlkanun 1942

1399

Em. D. M.

D: 1104 I

* 23 İlkanun 1942 23

No. 07254

MİSRO F.İ.M.E
ÇEKİMİ YAPILMI.

D. I

22.1.942 B. 2. B. Canala

24.1.

(H. 2)

Kaynak: "Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme", Polis Dergisi, Ankara: EGM Yayınları, Yayın No: 206, 2002, s. 108.

Çoruh'da Ele Geçen Güvercinlerle İlgili Yazışmalar

11217-4
T.C.
Çoruh Vilayeti
Emniyet Müdürlüğü
Şube: I
Sayı: 775

Moskova'daki yeni
terkimeye Beşim
19-6-44

312-1
KARTVIN
3/6/944

Özü: Vurulan iki güvercin ayağında çıkan hal-kalar. Hk.

Yüksek Dahiliye Vekâletine

I - Viçe nahiyesinin derbent köyünden Orta okul talebelerinden 927 doğumlu Arslan köyündeki mısır ve pirinç tarlasında 24/5/944 günü kuş tüfengi ile avlanırken iki güvercin görüp vurmuş ve bunların birisinin ayağında x 295 numarayı taşıyan bir halka diğeri ayağında ise 081 numaralı bir halka ile diğeri ayağında bir masura ve içinde bir tarafı matbu x ~~iki~~ diğeri tarafı elle ve rusça yazılı bir kâğıt bulunduğu görülmüştür.

Üzerinde 081 ve 295 rakamı bulunan iki x halka ile içinde 905 santim uzunluğunda ve beş santim eninde rusça yazılı bir kâğıt bulunan alamiyom bir masuranın ilişik olarak sunulduğunu saygılarımla arz ederim.

2 - Dahiliye Vekâletine ve Üçüncü Umumî Müfettişliğe arz edilmiştir.

82731

Em. i. U. M.
040991 | 14. VI. 44

Çoruh Valisi
KARAR
TAPILIR
15944
15.6.44
9.0.

Kaynak: "Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme", Polis Dergisi, Ankara: EGM Yayınları, Yayın No: 206, 2002, s. 118.

Bergama'da Ayağında Rumca Mesajla Yakalanan Güvercinle İlgili Yazışma

11217-4
2/A-11

4 IX/1943

ÖZÜ: Ayağında rumca rapor bulunan bir güvercin hat:

EMİNİYET MÜHÜRÜ 300
S. T. K. II.
1314/2

25194
103067

Dahiliye vekâletine

Bergama kaymakamlığından vilâyete gönderilen Bergama'daki 12738 sayılı Askerî posta komutanlığının bir yazısında: 18/7/1943 günü, Dikili kazasına bağlı Bademli köyünün Maltepe mevkiinde Gümürük muhafaza erleri tarafından yakalanan bir güvercinin ayağında rumca bir rapor bulunduğuna bildirilmiş ve bu husustaki tahkikatın bir neticesi vakkad için vilâyet merkezile mülhakatında muhabere vasıtalarıyla yapabilecek güvercin besleyen şahıs bulunup bulunmadığı sorulmuştu.

Yaptırılan tetkikat neticesinde: Bergama nütkaasında yakalanan bir güvercinin Çeşme'nin Açırlıya limanındaki Millî Emniyet müfettişliğine ait güvercinlerden olduğu ve ayağındaki rumca raporun (MİRİSİD) imzasını taşımakta olduğu anlaşılmış ve Dikili kazasının Bademli köyü Maltepe mevkiinde Gümürük muhafaza erleri tarafından yakalanıp 12738 sayılı askerî postaya teslim edilen güvercin olup olmadığı Bergama kaymakamlığı vasıtasıyla süzû geçen askerî postadan sorulmuşsa da, kâfi malûmat alınamamış, Nge muntakası Emniyet müfettişliği ise tesamen ademi malûmat beyan etmiş olduğundan esaslı bir neticeye varılamamıştır.

Saygılarımla arz ederim.

İsmir valisi
Sabri Üney

118056

Em. j. U. M.
660271 - 2003

26581

Kaynak: "Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme", Polis Dergisi, Ankara: EGM Yayınları, Yayın No: 206, 2002, s. 113.

Sarıkamış'ta Ele Geçen Güvercinle İlgili Yazışma

11217-4 310-2
EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ

Müstecidat	Epoteör	Sef	Müdür	Dabtilo	Tarih
18265					17/2/944

Sube	Dosya	Numara
B.2	11217-4	

7563

Öz: Güvercin ayağında bulunan mahfaza ve kâğıdın gönderildiğine dair.

İşığı:
Bir mahfaza ve kâğıt .

Millî Emniyet Hizmeti Reisliğine
19 II. 1944

Sarıkamış'ın Selim nahiye merkezinde oturan Birinci Bölge gezici baş şifretmeni Şevket Kızıl kurt'un evinin penceresine konan bir güvercin tutulmuş, sağ ayağında (Orak çekik) ve 94/4139 sayılı bir alüminyum bilezik ve sol ayağında alüminyum bir mahfaza, içinde küçük bir kâğıt zuhur etmiştir.

Kars vilâyetince, güvercin ayağındaki bilezikle birlikte askeri posta 14219 komutanlığına gönderilmiştir.

Mahfaza ve içindeki telgraf yazmağa mahsus rusça başlıklı kâğıt iliştilerle tekdin edilmiştir. Görüldükten ve tetkik bayruıldıktan sonra iadesine ve neticeden umum müdürlüğüne de bilgi verilmek üzere müsaadelerini saygılarımla arz ve rica ederim

Emniyet Um. Müdürlüğü /

K. 19.2
E. Y.
Müstefi Kereker
T. S. 225

MHPD FİŞE
G. İ. YAPILDI.

Kars Emniyet Müdürlüğü

Kaynak: "Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme", Polis Dergisi, Ankara: EGM Yayınları, Yayın No: 206, 2002, s. 115.

Batı Trakya'dan Kaçarak Ülkemize İltica Edenlerle İlgili Kararname

T. C. ^{gizliliği 20/06/1994 tarih ve 0312 sayılı Kanunla kaldırıldı}
BAŞVEKÂLET
KABARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı: 2

Kararname

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

16436

 DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yunan Garbi Trakyasında bulunan Türklerin ilticelerinin kabul edilip edilmesinin hususunun tayinine mütedair bulunan Saadet ve İhtisai İstisna Vekilliğinin 5/8/1941 tarih ve 3609/294 sayılı tezkeresinde yazılı hususlar İcra Vekilleri Heyetinin 14/8/1941 tarihli toplantısında müteale edilerek:

1 - Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da aynı prensip olarak garbi Trakya Türk nüfusunun orada kalması,

2 - Anvahi herbiye del yisile gelmiş ve iskân tarafından muntelif yerlere sevk edilmiş olanlardan, acaile kalmaları muvafak görülenlerin acailelerinin derhal yapılarak Türk vatandaşlığına kabulü, kendiz Şarbi Trakya'da bulunan bazı ilticilerden acailelerine iddai iskânı bulunanların tekrar iskânı,

3 - Garbi Trakya'daki Türklerin vaziyetinin yakından tetkiki için İcra Vekillerinin esaslı tetbirler olması kararlaştırılmıştır.

MÜBECCELER
İsmail İsmail

B. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.	Ha. V.
<i>S. R. Kayalar</i>	<i>M. Nemem</i>	<i>S. Arican</i>	<i>S. Özbek</i>	<i>S. Saad</i>
Ma. V.	MI. V.	Na. V.	İk. V.	S. I. M. V.
<i>S. Akın</i>	<i>Y. Gül</i>	<i>A. F. Aksoy</i>	<i>Y. D. D. D.</i>	<i>S. H. Akalay</i>
G. I. V.	Z. V.	Ma. V.	Ti. V.	
<i>B. Karadeniz</i>	<i>M. Y. D.</i>	<i>C. K. Y. D.</i>	<i>S. Ö. D.</i>	

Kaynak: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 14.8.1941 tarih ve 2/16436 sayılı karar, Dosya No: 97.

Polisin Yetki ve Görevlerinin Sıkıyönetim Komutanlığına Devredilmesi

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar 44781
2

14780

20/II/1940 tarih ve 2/I4705 sayılı kararname mucibince.

İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli Vilâyetlerinde ilân edilmiş bulunan Orfî idarenin devamı müddetince ve Orfî idare kanununun 2 inci maddesine tevfiklen, 2559 sayılı Polis vazife ve sslâhiyet kanununun 6 inci, 13 üncü, 14 üncü, 18 inci ve 21 inci maddeleriyle 8 inci maddesinin (D) ve 9 uncu maddesinin (F) fıkralarındaki vazife ve sslâhiyetlerin Orfî idare komutanlığına devri ; Daniliye Vekilliğinin 25/II/1940 tarih ve 53290 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri heyetince 30. TEŞ.SAN. 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMLUR

Tuncel Tuncel

Bs. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
B. F. Aydoğan *Fecan İzzet* *S. Öner* *Fahri Özbek* *S. Sarıoğlu*

Ma. V. Mi. V. Na. V. İk. V. S. İ. M. V.
S. Aygün *Yucel* *A. F. Çelikkaya* *M. Çelik* *S. H. Akdoğan*

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.
B. Karadag *M. K. Özkaya* *E. K. Yılmaz* *M. Ömer*

630	18	01	02	53	110	20
-----	----	----	----	----	-----	----

Kaynak: B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 30.11.1940 tarih ve 2/14780 sayılı yazı, Dosya No: 53, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 93.110..20.

Kısa Özgeçmiş

Halen Emniyet Teşkilatında 4. Sınıf Emniyet Müdürü olarak görev yapan Ali DİKİCİ, 1967 Kırşehir/Mucur doğumludur. 1989 yılında ODTÜ Maden Mühendisliği bölümünden mezun oldu. 1990 yılında Polis Akademisinden Komiser Yardımcısı olarak mezun olduktan sonra, 1994 yılına kadar İstanbul Polis Koleji'nde, 1999 yılına kadar Etiler Polis Eğitim Merkezinde çalıştı. 1996 yılında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü'nde Yüksek Lisansını tamamladı. İstanbul Üniversitesinde "İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin İç Güvenliği" konulu Doktora Tezini hazırladı. Yayınlanmış birçok yazısı ve bilimsel makalesi mevcuttur.

Yurt içinde ve Yurt dışında muhtelif Hizmet-içi kurs sertifikasının yanı sıra, ABD'de 4 ay meslek ve dil eğitimi gördü. 1999-2001 yılları arasında Bosna-Hersek Birleşmiş Milletler Polis Görev Gücü'nde Polis Gözlemcisi olarak 23 ay; 2001 yılında AGİT Sırbistan Misyonunda Polis Eğitmeni olarak 6 ay görev yaptı. 2002-2004 yıllarında AGİT Makedonya Misyonunda 2.5 yıl başta *İnsan Hakları ve Demokratik Polislik, Toplum Destekli Polislik* olmak üzere polislikle ilgili birçok konuda eğitmen olarak görev yaptı. Halen Şanlıurfa Emniyet Müdürlüğü'nde Trafik Tescil Şube Müdürü olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

İrtibat: dikiciali@yahoo.com

Cep Tel: 0505 261 62 44